เวสสันดรชาดก : การสร้างสรรค์ *“สื่อ”* ศิลปวัฒนธรรมและบทบาทในสังคมไทยร่วมสมัย

ปริญญานิพนธ์

ของ

นิธิอร พรอำไพสกุล

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรมวิจัย

ตุลาคม 2557

เวสสันดรชาดก : การสร้างสรรค์ *“สื่อ”* ศิลปวัฒนธรรมและบทบาทในสังคมไทยร่วมสมัย

ปริญญานิพนธ์

ของ

นิธิอร พรอำไพสกุล

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรมวิจัย

ตุลาคม 2557

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

เวสสันดรชาดก : การสร้างสรรค์ *“สื่อ”* ศิลปวัฒนธรรมและบทบาทในสังคมไทยร่วมสมัย

บทคัดย่อ

ของ

นิธิอร พรอำไพสกุล

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรมวิจัย

ตุลาคม 2557

นิธิอร พรอำไพสกุล. (2557). *เวสสันดรชาดก : การสร้างสรรค์ "สื่อ" ศิลปวัฒนธรรมและบทบาทในสังคมไทยร่วมสมัย*. ปริญญานิพนธ์ ศศ.ด. (ศิลปวัฒนธรรมวิจัย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. คณะกรรมการควบคุม: รองศาสตราจารย์พฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ, รองศาสตราจารย์สุภา ปานเจริญ, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุภัค มหาวรากร.

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาลักษณะการสร้างสรรค์และบทบาทของสื่อเวสสันดรชาดกในสังคมไทยร่วมสมัย เพื่อให้เห็นสายธารความนิยมและการดำรงอยู่ของชาดกเรื่องนี้ในสังคมวัฒนธรรมไทย ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาคือสื่อเวสสันดรชาดกในศิลปวัฒนธรรม 5 ประเภท ได้แก่ สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพสื่อบันเทิงร่วมสมัย สื่อพุทธศิลป์ และสื่อการท่องเที่ยว โดยใช้กรอบแนวคิดทางคติชนวิทยารวมทั้งสังคมวิทยามาวิเคราะห์ตัวบท และข้อมูลจากการสัมภาษณ์ แล้วนำเสนอผลการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการศึกษาพบว่าลักษณะการสร้างสรรค์เวสสันดรชาดกใน *"สื่อ"* ศิลปวัฒนธรรมไทยร่วมสมัยมีความโดดเด่นและแตกต่างกันตามลักษณะของสื่อแต่ละประเภท ได้แก่ **สื่อสิ่งพิมพ์**ใช้ภาพการ์ตูนประกอบการเล่าเรื่องอย่างเด่นชัด ภาษาง่ายชัดเจน ทั้งยังคงสืบทอดบุคลิกลักษณะและพฤติกรรมของตัวละครจากอรรถกถาเวสสันตรชาดก **สื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพ**มีความโดดเด่นด้านการใช้ภาพเพื่อนำเสนอเนื้อหาโดยเลือกวาดภาพตอนสำคัญของชาดก ศิลปินนำเสนอภาพทางศิลปะแบบจิตรกรรมไทยประเพณี และจิตรกรรมไทยแบบตะวันตกโดยรักษาอนุภาคสำคัญของชาดกเรื่องนี้ **สื่อบันเทิงร่วมสมัย**นำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในเพลงร่วมสมัยโดยใช้เหตุการณ์การบำเพ็ญทานและการเดินป่าซึ่งเป็นอนุภาคสำคัญของเรื่อง ในวีซีดีเทศน์มหาชาติทรงเครื่องใช้การแสดงที่มีทั้งการเทศน์และการแหล่โดยดัดแปลงและเพิ่มเติมรายละเอียดเนื้อหาให้เข้ากับยุคสมัย สร้างสีสันให้ผู้ฟังเทศน์เหมือนชมละคร มุ่งเน้นที่สาระบันเทิงเป็นหลัก การแสดงธรรมะเป็นเรื่องรอง **สื่อพุทธศิลป์**นำเสนอด้วยสถาปัตยกรรมสำเภายานนาวาที่งดงามเพื่อสื่อเรื่อง *"ธรรมนาวา"* ซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญของชาดกเรื่องนี้โดยใช้เหตุการณ์สำคัญในกัณฑ์กุมาร **สื่อการท่องเที่ยว**นำเสนอเรื่องราวเวสสันดรชาดกในถ้ำชาดกและโปสเตอร์โดยใช้เหตุการณ์ในกัณฑ์ชูชก กัณฑ์กุมาร กัณฑ์มหาราช และเหตุการณ์การเสด็จกลับนครสีพีของพระเวสสันดร เน้นนำเสนอความสนุกสนานรื่นเริงเหมือนการเฉลิมฉลองเหตุการณ์สำคัญ ผู้วิจัยพบว่าการสร้างสรรค์เวสสันดรชาดกในสื่อ 5 ประเภทเป็นการสืบทอดและดำรงอยู่ของเวสสันดรชาดกในสังคมปัจจุบันซึ่งนำชาดกเรื่องนี้มาใช้อย่างหลากหลาย

สื่อเวสสันดรชาดกทั้ง 5 ประเภทข้างต้น มีบทบาทสำคัญในสังคมไทยร่วมสมัย 4 ประการ ได้แก่ การให้ความเพลิดเพลินในฐานะนิทาน การเน้นย้ำการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ให้คนรุ่นใหม่รับรู้ การรักษาและสืบทอดประเพณีเทศน์มหาชาติ ตลอดจนการเผยแพร่คำสอนทางพุทธศาสนาแก่คนในสังคม บทบาททั้ง 4 ประการจะแตกต่างกันไปตามประเภทของสื่อที่สัมพันธ์กับบริบทของสังคมแต่บทบาทที่เด่นชัดที่สุดคือการให้ความเพลิดเพลินในฐานะนิทาน ซึ่งแสดงว่าความศักดิ์สิทธิ์ของตัวบทซึ่งมีที่มาจากพระไตรปิฎกได้ถูก *"ลด"* ความสำคัญลง การสร้างสรรค์และบทบาทของสื่อเวสสันดรชาดกแสดงให้เห็นว่าเวสสันดรชาดกเป็นข้อมูลทางศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญในสังคมไทยร่วมสมัย และมีแนวโน้มว่าจะดำรงอยู่ต่อไปในท่ามกลางบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลง

VESSANTARA JATAKA: THE CREATION OF “MEDIA” IN ARTS AND CULTURE, AND ITS ROLE IN THAI SOCIETY

AN ABSTRACT

BY

NITION PORNUMPAISAKUL

Presented in Partial Fulfillment of the Requirement for the

Doctor of Arts degree in Arts and Culture Research

At Srinakharinwirot University

October 2014

Nition Pornumpaisakul. (2014). Vessantara Jataka: The Creation of “Media” in Arts and Culture, and its role in Thai Society. D.A. Thesis (Arts and Culture Research). Bangkok : Graduate School, Srinakharinwirot University. Advisory Committee: Assoc. Prof. Prit Supasetsiri, Assoc. Prof. Supha Panjaroen, Asst. Prof. Dr. Supak Mahavarakorn.

This thesis aimed to study the representation of Vessantara Jataka in the media and its roles in contemporary Thai society. Additional goals were to examine its popularity and importance. Data were collected from five types of media, namely printed materials, paintings, modern entertainment media, Buddha art media, and the media used in the tourism industry, and analyzed by using folkloristic and sociological frameworks. Data from the interviews were also examined through descriptive analysis.

The results of the study reveal the differences between each kind of media in question. In printed materials, Vessantara Jataka is illustrated through cartoon characters which closely mirror the behavior and characteristics of the characters in Atthakhatha Vessantara Jataka. The language used is clear and simple. On the other hand, the depiction of the Jakata in paintings is distinguishable because the paintings are in both traditional Thai and Thai-Western styles, and the painters keep the motifs of the original story. The scenes portrayed are mainly those that are significant. For the entertainment media, there are songs describing two incidents, the merit-making and the forest scenes, which clearly show the motifs of the Jakata. In addition, there are also video CDs presenting the tale about Thet Maha Chat Song Krueng ceremony. It is told through *Thet* and *Lae*, the acts of or delivering sermons. Some of its content was modified and added in order to make it suitable for modern day audiences and able to entertain people. Overall, it can be seen that these CDs was made primarily for the purpose of entertainment. The goal for teaching Dharma, however, seems to come second. Another kind of media investigated is Buddha art media. Dhamma Nava, an important theme in Kumara Kan in Vessantara Jataka, is portrayed through a beautiful architecture of a junk-shaped pagoda called *Sampao Yana Nava*. Finally, many tales in Vessantara Jataka are also creatively conveyed through cave displays and posters, which are categorized as media for tourism. These tales comprise of the events in Kumara Kan, Jujaka Kan, Maharaja Kan, and the event in which Vessantara returns to the town of Sivi. In the last event, the joyful feeling in this important occasion is clearly depicted. In my view, the representation of Vessantara Jataka in these five types of media can sustain its place in our modern society.

The media portraying Vessantara Jataka has four roles in contemporary Thai society. That is, it (1) stresses the significance of merit making to the newer generations, (2) helps sustain the ceremony of Thet Maha Chat, and (3) serves to spread Buddha's teachings. However, its most distinctive function is (4) its role as a tale to entertain. This indicates that the original text in Tipitaka has somewhat lost its sacredness. In addition, each type of media is placed in different context and, thus, plays different roles to one another. The representation of Vessantara Jataka in the media indeed hints how its importance still remains in contemporary Thai society and the likelihood for it to remain so in the ever-changing world.

ปริญญานิพนธ์

เรื่อง

เวสสันดรชาดก : การสร้างสรรค์ *“สื่อ”* ศิลปวัฒนธรรมและบทบาทในสังคมไทยร่วมสมัย

บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ของ

นิธิอร พรอำไพสกุล

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรมวิจัย

ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(รองศาสตราจารย์ ดร. สมชาย สันติวัฒนกุล)

วันที่ ..... เดือน ..... พ.ศ. 2557

อาจารย์ที่ปรึกษาปริญญานิพนธ์

..... ที่ปรึกษาหลัก

(รองศาสตราจารย์พฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ)

.....ที่ปรึกษาร่วม

(รองศาสตราจารย์สุภา ปานเจริญ)

.....ที่ปรึกษาร่วม

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุภัค มหาวรากร)

คณะกรรมการสอบปากเปล่า

..... ประธาน

(รองศาสตราจารย์ ดร.สาธิต ทิมวัฒนบรรเทิง)

.....กรรมการ

(รองศาสตราจารย์พฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ)

.....กรรมการ

(รองศาสตราจารย์สุภา ปานเจริญ)

.....กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุภัค มหาวรากร)

.....กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุปาณี พัดทอง)

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัย
จาก
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอน้อมถวายเป็นพุทธบูชา แด่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์พฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ ประธานควบคุมปริญญานิพนธ์ ครูเป็นผู้ที่ให้ความเมตตา ให้โอกาสผู้วิจัยได้เรียนรู้สิ่งต่างๆ อันเป็นประโยชน์ทางด้านการทำงานและการดำเนินชีวิต ผู้วิจัยขอน้อมรำลึกพระคุณของครูด้วยความซาบซึ้ง

ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์สุภา ปานเจริญ กรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์ ครูได้สละเวลาอันมีค่าให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์แก่ผู้วิจัย ทั้งด้านการศึกษาและการทำงาน ครูเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้วิจัยเสมอมา ผู้วิจัยขอน้อมรำลึกพระคุณและความเมตตาของครูด้วยความเคารพ

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุภัค มหาวรากร กรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์ ครูเป็นผู้ให้ความรู้และคำสอนอันมีค่าแก่ผู้วิจัย ทั้งในด้านการศึกษา การทำงานและการดำเนินชีวิต สนับสนุนและให้โอกาสผู้วิจัยได้เรียนรู้สิ่งต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ด้วยความเมตตาและความปรารถนาดีแก่ผู้วิจัย ผู้วิจัยขอน้อมรำลึกพระคุณของครูด้วยความเคารพรัก

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.สุปาณี พัดทอง และรองศาสตราจารย์ ดร. สาธิต ทิมวัฒนบรรเทิง ที่ได้กรุณาตรวจและแก้ไขปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ด้วยความเมตตา

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณครู ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชวนพิศ อิฐรัตน์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ธเนศ เวศร์ภาดา ผู้ให้ความรู้ ความเมตตา และให้กำลังใจที่ดีงามยิ่งแก่ผู้วิจัย รองศาสตราจารย์ผกาศรี เย็นบุตร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์ อาจารย์ ดร. รัชนีย์ญา กลิ่นน้ำหอม และอาจารย์ ดร.ห่วนห์ วัน ฟุก สำหรับกำลังใจ ความปรารถนาดี และมิตรภาพอันงดงามแก่ผู้วิจัย

ขอกราบขอบพระคุณ คณาจารย์ผู้ให้ความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรม คณะศิลปกรรมศาสตร์ คณาจารย์ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ คณาจารย์คณะศึกษาศาสตร์ และคณาจารย์ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้วิชาชีพครู และวิชาภาษาไทยแก่ผู้วิจัย

ขอขอบคุณรองศาสตราจารย์แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย กัลยาณมิตรรุ่นพี่สำหรับกำลังใจที่ยิ่งใหญ่ ขอบคุณอาจารย์ ดร.ทรงภพ ขุนมธุรส มิตรที่เกื้อกูลกันตลอดมา เพื่อนร่วมรุ่น *“เดอะไนน์”* หนึ่งฤทัย ปานแก้ว นรินทร์วัฒน์ รัตนมณี และลูกศิษย์สาขาภาษาไทยที่ให้กำลังใจ

ปริญญานิพนธ์นี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากบัณฑิตวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ 2557 และทุนการศึกษาจากบริษัท สำนักพิมพ์เอมพันธ์ จำกัด ผู้วิจัยขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

สุดท้ายนี้ขอกราบขอบพระคุณป๊ากับม้า ผู้เป็นดุจพรหมของลูก และให้ความรักความปรารถนาดีแก่ลูกมาตลอดชีวิต

นิธิอร พรอำไพสกุล

สารบัญ

บทที่ **หน้า**

1 **บทนำ**..... 1

ภูมิหลัง..... 1

ความมุ่งหมายของการวิจัย..... 9

ความสำคัญของการวิจัย..... 9

ขอบเขตของการวิจัย..... 9

ข้อตกลงเบื้องต้น..... 12

นิยามศัพท์เฉพาะ..... 12

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า..... 13

กรอบแนวคิดในการวิจัย..... 13

2 **เวสสันดรชาดก: ภูมิหลังและความแพร่หลายในมิติทางศิลปวัฒนธรรม**..... 15

ชาดก: ความเป็นมาและความหมาย..... 15

ชาดก: เนื้อหาและคุณค่า..... 18

เวสสันดรชาดก: ภูมิหลัง เนื้อหา และอานิสงส์..... 22

ภูมิหลัง..... 22

พระมาลัย..... 23

ปัญจอันตรธาน..... 26

ต้นเรื่องเวสสันดรชาดกในอรรถกถาเวสสันตรชาดก..... 29

อานิสงส์การทำบุญเทศน์มหาชาติ..... 50

ประเพณีเทศน์มหาชาติ: การเน้นย้ำความสำคัญของเวสสันดรชาดก..... 52

เครื่องกัณฑ์เทศน์..... 52

เพลงประจำกัณฑ์..... 55

เวสสันดรชาดก: ความแพร่หลายในมิติทางศิลปวัฒนธรรม..... 60

เวสสันดรชาดกในมิติทางวรรณกรรม..... 60

เวสสันดรชาดกในมิติทางจิตรกรรม..... 66

เวสสันดรชาดกในมิติทางประติมากรรม..... 70

เวสสันดรชาดกในมิติทางสังคมและวัฒนธรรม..... 72

สารบัญ (ต่อ)

บทที่ **หน้า**

2 (ต่อ)

ทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา..... 74

ทฤษฎีและแนวคิดเรื่องดัชนีอนุภาค..... 74

แนวคิดเรื่องการแพร่กระจายของนิทานและบริบททางสังคม..... 77

ทฤษฎีบทบาทหน้าที่นิยม..... 79

กระบวนการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม..... 81

3 ลักษณะการสร้างสรรค์เวสสันดรชาดกใน *"สื่อ"* ศิลปวัฒนธรรมไทยร่วมสมัย..... 84

การนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในรูปแบบสื่อสิ่งพิมพ์..... 84

รูปแบบการนำเสนอ..... 86

การใช้ภาพการ์ตูนประกอบ..... 86

การให้ความรู้และสรุปคติธรรม..... 93

การใช้บทร้อยกรองแทรกในนิทาน..... 101

การแทรกบทสนทนา..... 105

การตั้งคำถาม (ปุจฉา)..... 108

การสร้างตัวละคร..... 111

พระเวสสันดร: ผู้ไม่อิ่มในการบริจาคทาน..... 111

การบริจาคทรัพย์เมื่อประสูติ..... 113

การพระราชทานเครื่องประดับแก่นางนม..... 114

การบริจาคช้างปัจจัยนาค..... 114

การบริจาคสัตตสดกมหาทาน..... 118

การพระราชทานม้า และราชรถแก่พราหมณ์..... 120

การบริจาคสองกุมาร..... 121

การบริจาคพระนางมัทรี..... 125

พระนางมัทรี: นางแก้วคู่บารมี..... 129

การเสด็จตามพระเวสสันดรสู่ป่าหิมพานต์..... 131

การอนุโมทนาปิยบุตรทาน..... 133

การยอมสละตนเองเป็นทาน..... 135

สารบัญ (ต่อ)

บทที่ **หน้า**

3 (ต่อ)

ชูชก: ผู้ทุรลักษณ์ทั้งกายและใจ..... 138
ความชรา..... 139
การมีใจหยาบ..... 141
การตกอยู่ในอำนาจกามราคะ..... 143
ลักษณะบุรุษโทษ 18 ประการ..... 145
นางอมิตตดา: ผู้เป็นเหตุแห่งการขอสองกุมาร..... 148
ความกตัญญู..... 149
การเป็นภรรยาที่ดี..... 151
พระชาลี พระกัณหาชินา:
สองกุมารผู้เพิ่มพูนทานบารมีของพระเวสสันดรให้สมบูรณ์..... 153
การตามเสด็จพระเวสสันดรสู่ป่า..... 153
การเสด็จขึ้นจากสระโบกขรณี..... 155
การใช้ภาษาเพื่อนำเสนอเรื่องพระเวสสันดร..... 160
การอธิบายคำศัพท์พุทธศาสนา..... 160
การแปลคำราชาศัพท์..... 162
การเขียนคำอ่าน..... 162
การนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในรูปแบบสื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพ..... 164
รูปแบบการนำเสนอ..... 165
การใช้รูปแบบจิตรกรรมไทยประเพณี..... 165
การแสดงภาพแบบการมองจากที่สูงลงสู่ที่ต่ำหรือการมอง
แบบตานกมอง..... 167
การแสดงภาพแบบ 2 มิติ..... 168
การแบ่งภาพฉาก หรือเหตุการณ์ย่อยด้วยภาพแนวป่า และโขดหิน..... 169
การแสดงภาพตัวละครแบบนาฏลักษณ์..... 171
การใช้สี..... 173

สารบัญ (ต่อ)

บทที่ **หน้า**

3 (ต่อ)

การใช้รูปแบบจิตรกรรมไทยแนวตะวันตก..... 177
การแสดงภาพแบบแสงเงาเหมือนจริง..... 178
การแสดงภาพตัวละครแบบกายวิภาค..... 183
การใช้สี..... 185
เนื้อหา..... 187
การสืบทอดเหตุการณ์สำคัญตามอรรถกถาเวสสันตรชาดก.....187
การเพิ่มเติมเหตุการณ์.....215
การนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในสื่อบันเทิงร่วมสมัย..... 219
การนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในเพลงร่วมสมัย..... 220
การนำเสนอเหตุการณ์สำคัญ..... 220
การบำเพ็ญทาน..... 220
การเดินป่า..... 223
การนำเสนอตัวละครสำคัญ..... 225
ชูชกกับสองกุมาร..... 225
พระนางมัทรี.....228
การนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในวีซีดีเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง.....232
การเน้นความสนุกสนาน..... 233
การทำให้ผู้ชมมีส่วนร่วมในการแสดง..... 237
การเน้นย้ำแนวคิดสำคัญเรื่องทานบารมี..... 238
การแหล่แทรกบทสนทนา..... 241
การนำเสนอภาพสังคมปัจจุบัน..... 244
การนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในสื่อพุทธศิลป์..... 251
วัดยานนาวา: การนำเสนอเหตุการณ์สำคัญเพื่อแสดงแนวคิดเรื่องทานบารมี..... 254

สารบัญ (ต่อ)

บทที่ **หน้า**

3 (ต่อ)

การนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในสื่อการท่องเที่ยว..... 262

เหตุการณ์ในกัณฑ์ชูชก กัณฑ์กุมาร และกัณฑ์มหาราช..... 262

เหตุการณ์พระเวสสันดรเสด็จกลับนครสีพี..... 267

4 บทบาทของเวสสันดรชาดกในสื่อสังคมไทยร่วมสมัย..... 272

บทบาทในการให้ความเพลิดเพลินในฐานะนิทาน..... 274

ความเพลิดเพลินในสื่อสิ่งพิมพ์จากเนื้อเรื่อง ตัวละคร และฉาก..... 276

ความเพลิดเพลินจากเนื้อเรื่อง..... 276

ความเพลิดเพลินจากการสร้างตัวละคร..... 277

ความเพลิดเพลินจากการใช้ฉากสร้างความประทับใจ..... 278

ความเพลิดเพลินในสื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพจากการนำภาพมาร้อยเรียงกัน
และจากรูปแบบงานศิลปะ..... 279

ความเพลิดเพลินจากการนำภาพมาร้อยเรียงกัน..... 279

ความเพลิดเพลินจากรูปแบบของงานศิลปะ..... 280

ความเพลิดเพลินในสื่อบันเทิงร่วมสมัยจากภาพเคลื่อนไหวและการมีส่วนร่วม
ของผู้ชม..... 285

ความเพลิดเพลินจากการได้เห็นภาพและได้ยินเสียง..... 286

ความเพลิดเพลินจากการได้มีส่วนร่วมของผู้ชม..... 287

ความเพลิดเพลินในสื่อพุทธศิลป์จากการชมศิลปะการออกแบบ..... 289

ความเพลิดเพลินในสื่อการท่องเที่ยวจากการชมประติมากรรมที่ร้อยเรียง
เรื่องราวในชาดก..... 289

บทบาทในการเน้นย้ำการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ให้คนรุ่นใหม่รับรู้.....292

การเน้นย้ำเรื่องทานบารมีของพระโพธิสัตว์ในสื่อสิ่งพิมพ์..... 294

การเน้นย้ำเรื่องทานบารมีของพระโพธิสัตว์ในสื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพ..... 298

การเน้นย้ำเรื่องทานบารมีของพระโพธิสัตว์ในสื่อบันเทิงร่วมสมัย..... 299

การเน้นย้ำเรื่องทานบารมีของพระโพธิสัตว์ในสื่อพุทธศิลป์..... 301

การเน้นย้ำเรื่องทานบารมีของพระโพธิสัตว์ในสื่อการท่องเที่ยว..... 302

สารบัญ (ต่อ)

บทที่ **หน้า**

4 (ต่อ)

บทบาทในการรักษาและสืบทอดประเพณีเทศน์มหาชาติ..... 303

บทบาทในการรักษาและสืบทอดประเพณีเทศน์มหาชาติในสื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพ.....304

บทบาทในการรักษาและสืบทอดประเพณีเทศน์มหาชาติในสื่อบันเทิงร่วมสมัย..... 305

บทบาทในการเผยแพร่คำสอนทางพุทธศาสนาแก่คนในสังคม..... 310

การให้ทาน..... 311

การเผยแพร่คำสอนเรื่องการให้ทานในสื่อสิ่งพิมพ์..... 312

การเผยแพร่คำสอนเรื่องการให้ทานในสื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพ..... 315

การเผยแพร่คำสอนเรื่องการให้ทานในสื่อบันเทิงร่วมสมัย..... 317

การเผยแพร่คำสอนเรื่องการให้ทานในสื่อพุทธศิลป์.....318

การเผยแพร่คำสอนเรื่องการให้ทานในสื่อการท่องเที่ยว..... 318

ความโลภ..... 318

การเผยแพร่คำสอนเรื่องความโลภในสื่อสิ่งพิมพ์.....319

การเผยแพร่คำสอนเรื่องความโลภในสื่อการท่องเที่ยว..... 321

ความกตัญญู..... 321

การเผยแพร่คำสอนเรื่องความกตัญญูในสื่อสิ่งพิมพ์..... 322

5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ..... 325

บรรณานุกรม.....340

ประวัติย่อผู้วิจัย..... 354

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ **หน้า**

1 โครงสร้างพระไตรปิฎกระบุตำแหน่งชาดก..... 16

2 ฮูปแต้มเรื่องพระมาลัยในสิมวัดป่าเรไรย์ จังหวัดมหาสารคาม..... 24

3 พระศรีอาริย์ที่วัดไลย์ จังหวัดลพบุรี..... 26

4 การประดับตกแต่งธรรมาสน์สำหรับพระใช้เทศน์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม..... 53

5 สถานที่ในการจัดเทศน์มหาชาติ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม..... 53

6 ขันสาคร ดอกไม้ ดอกบัว และผลไม้ในการจัดเทศน์มหาชาติ
วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม..... 54

7 การประดับภาพเรื่องเวสสันดรชาดก 13 กัณฑ์ ในการจัดเทศน์มหาชาติ
วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม..... 54

8 ธงติดกัณฑ์เทศน์ในงานเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง ณ วัดศรีเอี่ยม กรุงเทพฯ ปี 2555..... 57

9 พุทธศาสนิกชนถวายปัจจัยระหว่างการเทศน์
งานเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง ณ วัดศรีเอี่ยม กรุงเทพฯ ปี 2555..... 58

10 โรงทานในงานเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง ณ วัดศรีเอี่ยม กรุงเทพฯ ปี 2555.....58

11 จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร พระอุโบสถวัดสุวรรณาราม 68

12 จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร พระอุโบสถวัดราชาธิวาส กรุงเทพฯ..... 68

13 ฮูปแต้มเวสสันดรชาดก นครกัณฑ์ สิมวัดป่าเรไรย์ จังหวัดมหาสารคาม..... 69

14 ประติมากรรมทศชาติชาดก บริเวณหน้าบันพระอุโบสถ วัดไลย์ จังหวัดลพบุรี..... 71

15 สำเภาจีนวัดยานนาวา กรุงเทพฯ..... 72

16 การใช้ภาพสรุปข้อธรรมะจากนิทานเรื่องการให้ทานของพระเวสสันดร..... 98

17 บทสนทนาของพระเจ้ากลิงคราฐกับพราหมณ์แปดคน ในนิทานพระเวสสันดร
พระชาติแห่งการให้ ของ ว.วชิรเมธี.....106

18 บทสนทนาของเหล่าพราหมณีกับนางอมิตตดา ในนิทานพระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้
ของ ว.วชิรเมธี.....106

19 พี่หนุมานผู้ทำหน้าที่ปุจฉาในนิทานธรรมะก่อนนอนเวสสันดรชาดก..... 109

20 การตั้งคำถาม (ปุจฉา) ของพี่หนุมานในนิทานธรรมะก่อนนอนทศชาติเวสสันดรชาดก..... 110

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ **หน้า**

21 การแสดงความอัปลักษณ์ของชูชกในนิทานธรรมะก่อนนอนเวสสันดรชาดก..... 147
22 กัณฑ์หิมพานต์ และทานกัณฑ์ วัดสุวรรณาราม..... 168
23 กัณฑ์จุลพน และกัณฑ์มหาพน วัดสุวรรณาราม..... 168
24 ทานกัณฑ์ วัดสุวรรณาราม..... 169
25 กัณฑ์ชูชก วัดสุวรรณาราม..... 169
26 กัณฑ์ชูชก วัดสุวรรณาราม..... 170
27 กัณฑ์จุลพน และมหาพน วัดสุวรรณาราม..... 170
28 กัณฑ์หิมพานต์ วัดสุวรรณาราม..... 172
29 กัณฑ์ฉกษัตริย์ วัดสุวรรณาราม..... 172
30 กัณฑ์หิมพานต์ วัดสุวรรณาราม..... 174
31 ทานกัณฑ์ วัดสุวรรณาราม..... 175
32 กัณฑ์ฉกษัตริย์ วัดสุวรรณาราม..... 175
33 กัณฑ์ชูชก วัดสุวรรณาราม..... 176
34 กัณฑ์มหาราช วัดสุวรรณาราม..... 176
35 พระเวสสันดรทรงรับรู้ถึงความทรมานของบุตรทั้งสอง..... 222
36 พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญบุตรทาน ชูชกโบยตีสองกุมาร..... 223
37 พระนางมัทรี พระชาลี พระกัณหาชินา..... 231
38 สองกุมารถูกชูชกโบยตีพาไป..... 231
39 พระนางมัทรีทรงตามหาสองกุมารไม่พบจึงทรงหมดสติ..... 231
40 ยมทูตในความฝันของพระนางมัทรี..... 236
41 ยมทูตจะควักพระเนตรพระนางมัทรี และตัดพระพาหาทั้งสองข้างของพระนาง..... 237
42 พระนางมัทรีทรงตื่นจากฝันร้าย ทรงปริวิตกถึงพระลูกน้อยทั้งสอง..... 237
43 พระนางมัทรีเสด็จป่า..... 237
44 พระนางมัทรี..... 246
45 พระนางมัทรีสั่งความสองกุมารก่อนพระนางเสด็จสู่ป่า..... 246
46 พระครูปลัดราชันย์ อริโย ผู้นำเทศน์ในการเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง
ณ วัดศรีเอี่ยม ปี 2556..... 247

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ **หน้า**

47 กัณฑ์เทศน์ในงานเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง ณ วัดศรีเอี่ยม กรุงเทพฯ ปี 2556..... 247

48 การจัดสถานที่ฟังเทศน์โดยจำลองฉาก *"ป่าหิมพานต์"* จากเวสสันดรชาดก..... 247

49 พุทธศาสนิกชนถวายปัจจัยระหว่างการเทศน์
งานเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง ณ วัดศรีเอี่ยม กรุงเทพฯ ปี 2556..... 248

50 ชูชก กัณหา ชาลี การเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง ณ วัดศรีเอี่ยม กรุงเทพฯ ปี 2556..... 248

51 พระนางมัทรี กัณหา ชาลี
การเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง ณ วัดศรีเอี่ยม กรุงเทพฯ ปี 2556..... 248

52 พระนางมัทรีถือกระเช้าตามหาสองกุมาร
พุทธศาสนิกชนใส่ปัจจัยลงในกระเช้าของพระนางมัทรี..... 249

53 สถาปัตยกรรม "ท้องสำเภา" พระอุโบสถวัดสุวรรณดารารามราชวรมหาวิหาร
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา..... 253

54 สำเภาจีนวัดยานนาวา กรุงเทพฯ..... 256

55 ที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประทับขณะควบคุม
การก่อสร้างวิหารสำเภายานนาวา..... 257

56 ห้องบาหลีด้านนอก..... 257

57 ภาพถ่ายรูปหล่อพระเวสสันดร พระชาลี และพระกัณหาชินา..... 257

58 เจดีย์ 2 องค์บนสำเภายานนาวา..... 259

59 พระเวสสันดรทรงตรัสเรียกพระชาลี และพระกัณหาชินาให้ขึ้นจากสระโบกขรณี
จิตรกรรมฝาผนังเรื่องเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร
วัดสุวรรณดาราราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา..... 261

60 หุ่นขี้ผึ้งชูชก..... 266

61 โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์งานประเพณีผีตาโขน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย..... 269

62 โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์งานประเพณีบุญผะเหวด จังหวัดร้อยเอ็ด..... 270

63 วงจรชีวิตของพระเวสสันดร..... 276

64 การใช้เส้นสินเทาแบ่งภาพ..... 279

65 การใช้ต้นไม้ โขดหินแบ่งภาพ..... 280

66 จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดสุวรรณาราม กัณฑ์จุลพน..... 281

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ **หน้า**

67 จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดสุวรรณาราม กัณฑ์มหาราช..... 281

68 จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดสุวรรณาราม กัณฑ์หิมพานต์..... 282

69 ฉากนรก..... 283

70 ฉากสระโบกขรณี..... 283

71 การแต่งกายแบบไทยของนางอมิตตดา..... 283

72 การแต่งกายแบบไทยของหญิงชาวบ้าน..... 283

73 พระราชวังแบบสถาปัตยกรรมไทยและการแต่งกายของกษัตริย์และพลทหารอย่าง นิทานจักรฯ วงศ์ฯ 284

74 การแต่งกายแบบนิทานจักรฯวงศ์ฯไทย..... 284

75 การประดับประดาให้มีความเป็นไทย..... 284

76 การแต่งกายแบบไทยของนางอมิตตดา..... 285

77 พระเวสสันดรนุ่งห่มผ้าลายเสือ ชูชกใส่ชุดสีขาวมีถุงย่าม..... 286

78 ผู้แสดงเป็นพระเวสสันดร พระชาลี พระกัณหานุ่งห่มผ้าลายเสือ..... 286

79 สำเภายานนาวา วัดยานนาวา..... 289

80 หุ่นขี้ผึ้งชูชก..... 290

81 ชูชกหนีสุนัขของพรานเจตบุตร..... 291

82 ชูชกละโมบบริโภคอาหารชั้นเลิศ..... 291

83 ชูชกท้องแตกตาย..... 291

84 พระเวสสันดรพระราชทานช้างปัจจัยนาเคนทร์ในนิทานพระเวสสันดร ของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์..... 297

85 ชูชกมัดมือชาลี กัณหา..... 297

86 ชูชกเฆี่ยนตีสองกุมาร..... 298

87 กษัตริย์สี่พระองค์ดำเนินด้วยพระบาทเสด็จสู่เขาวงกต..... 298

88 พระเวสสันดรตรัสเรียกสองกุมาร..... 298

89 เทวดาแปลงเป็นสัตว์ 3 ตัว ขวางทางพระนางมัทรี..... 298

90 สำเภาจีนวัดยานนาวา กรุงเทพฯ..... 301

91 ชูชกทูลขอสองกุมาร..... 302

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ **หน้า**

92 ชูชกเฒ่ียนสองกุมาร..... 302
93 ประเพณีเทศน์มหาชาติภาพของนายเหม เวชกร..... 305
94 ขบวนแห่พระเวสสันดรเข้าเมือง..... 306
95 ขบวนแห่กัณหาชาลี..... 306
96 การแห่ผ้าพระบฏ..... 307
97 การเชิ้งในขบวนแห่พระเวส..... 307
98 ขบวนแห่พระเวสสันดรเข้าเมือง..... 307
99 การฟังเทศน์มหาชาติ..... 307
100 งานบุญผะเหวดมีฟ้อนรำ..... 309
101 แห่กลองยาว..... 309
102 การบริจาคสิ่งของภายนอก จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดสุวรรณาราม..... 315
103 การบริจาคช้างปัจจัยนาค จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดสุวรรณาราม..... 315
104 พระเวสสันดรตรัสเรียกสองกุมารขึ้นจากสระโบกขรณี จิตรกรรมฝาผนังวัดราชาธิวาส..... 316
105 การบริจาคช้างปัจจัยนาค ภาพของนายเหม เวชกร..... 316
106 การบริจาคช้างปัจจัยนาค ภาพพิมพ์ของ ส.ธรรมภักดี..... 316
107 ฉากสระโบกขรณี ภาพของนายเหม เวชกร..... 317
108 ฉากสระโบกขรณี ภาพพิมพ์ของ ส.ธรรมภักดี..... 317
109 ชูชกท้องแตกตายในนิทาน..... 320
110 รูปปั้นหุ่นขี้ผึ้งชูชกท้องแตกตาย..... 321
111 แผนภูมิของบรากินสกี้..... 336

บัญชีตาราง

ตาราง **หน้า**

1 การเปรียบเทียบการใช้ภาพการ์ตูนประกอบในสื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน..... 87

2 ภาพชูชกตอนท้องแตกตายในสื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน..... 91

3 ภาพการ์ตูนตัวละครพระเวสสันดรในสื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน..... 112

4 ภาพการ์ตูนประกอบในสื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน ตอนพระเวสสันดรพระราชทานช้างปัจจัยนาค แก่พราหมณ์เมืองกาลิงคะ..... 117

5 ภาพการ์ตูนประกอบในสื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน ตอนพระเวสสันดรบริจาคสองกุมาร..... 124

6 ภาพการ์ตูนประกอบในสื่อสิ่งพิมพ์ 3 สำนวน ตอนพระเวสสันดรบริจาคพระนางมัทรี..... 127

7 การสร้างตัวละครพระเวสสันดร*"ผู้ไม่อิ่มในการบริจาคทาน"*จากอรรถกถาเวสสันตรชาดก สื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน..... 128

8 ภาพการ์ตูนตัวละครพระนางมัทรีในสื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน..... 130

9 ภาพการ์ตูนประกอบในสื่อสิ่งพิมพ์ 4 สำนวน ตอนพระนางมัทรีตามเสด็จพระเวสสันดร สู่ป่าหิมพานต์..... 133

10 ภาพการ์ตูนประกอบในสื่อสิ่งพิมพ์ 3 สำนวน ตอนพระนางมัทรียอมสละตนเองเป็นทาน...137

11 การสร้างตัวละครพระนางมัทรี *"นางแก้วคู่บารมี"* จากอรรถกถาเวสสันตรชาดกสู่สื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน..... 138

12 ภาพการ์ตูนตัวละครชูชกในสื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน..... 139

13 ภาพการ์ตูนประกอบชูชกมีใจหยาบในสื่อสิ่งพิมพ์ 3 สำนวน..... 143

14 การสืบทอดตัวละครชูชก *"ผู้ทุรลักษณ์ทั้งกายและใจ"* จากอรรถกถาเวสสันตรชาดก สู่สื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน..... 148

15 ภาพการ์ตูนตัวละครนางอมิตตดาในสื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน 149

16 การสร้างตัวละครนางอมิตตดา *"ผู้เป็นเหตุแห่งการขอ"* จากอรรถกถาเวสสันตรชาดก สู่สื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน..... 152

17 ภาพการ์ตูนตัวละครพระชาลี และพระกัณหาชินาในสื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน..... 153

18 ภาพการ์ตูนประกอบในสื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน สองกุมารเสด็จขึ้นจากสระโบกขรณี.....158

19 การสร้างตัวละครพระชาลีและพระกัณหาชินา*"ผู้เพิ่มพูนทานบารมีของพระเวสสันดร ให้เต็มบริบูรณ์"* จากอรรถกถาเวสสันตรชาดกสู่สื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน..... 159

20 การแสดงภาพแบบแสงเงา..... 179

บัญชีตาราง (ต่อ)

ตาราง **หน้า**

21 การแสดงภาพแบบกายวิภาค..... 184

22 การใช้สี..... 186

23 การสืบทอดเหตุการณ์สำคัญตามอรรถกถาเวสสันตรชาดก ในจิตรกรรมฝาผนัง เวสสันดรชาดก และภาพพระเวสสันดร..... 188

24 การเพิ่มเติมเหตุการณ์พระมาลัยเถระ การรับขวัญสองกุมาร และประเพณีเทศน์มหาชาติ..... 216

25 การใช้ภาพเหตุการณ์สำคัญตามอรรถกถาเวสสันตรชาดกในถ้ำชาดก..... 264

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

บทที่ 1
บทนำ

ภูมิหลัง

สังคมไทยนับถือพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติจึงปรากฏความเชื่อเรื่องบุญกรรมหรือกฎแห่งกรรม ความเชื่อดังกล่าวส่งผลต่อพฤติกรรมของคนที่มุ่งทำดีละเว้นความชั่ว พุทธศาสนิกชนจึงต่างพากันสะสมบุญในชาตินี้ โดยเชื่อว่าหากเกิดใหม่ในชาติภพหน้าจะได้เสวยสุขในผลบุญที่ตนเองสะสมไว้ การสะสมบุญเริ่มตั้งแต่การทำบุญเล็กน้อย ดังเช่น การใส่บาตร การทำทาน จนกระทั่งถึง *"บุญใหญ่"* คือเทศน์มหาชาติ[1] ซึ่งเป็นหลักฐานการเอาชนะความกลัวเรื่อง *"โลกหน้า"* โดยสร้าง *"หลักประกัน"* บางอย่างเพื่อคลายความวิตกกังวลใจ ทำให้ *"มั่นใจ"* ชีวิตความเป็นอยู่ในโลกหน้าว่าจะมีความสุขอย่างต้องการ[2] ศาสนาจึงมีบทบาทหน้าที่สำคัญประการหนึ่งในการช่วยให้มนุษย์คลายความวิตกกังวล และปรับเปลี่ยนความกลัวไปในทิศทางที่ดีขึ้น แหล่งข้อมูลสำคัญทางพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อเรื่องบุญกรรมคือชาดก ซึ่งเป็นการแสดงออกเรื่องการสะสมบุญดังกล่าวข้างต้น จัดเป็นคัมภีร์หมวดหนึ่งในเก้าส่วนใน**พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย** ที่เรียกว่า *"นวังคสัตถุศาสน์"*[3]

---

[1] การเรียกเทศน์มหาชาติว่าเป็น *"บุญใหญ่"* เพราะเป็นงานบุญที่มีขั้นตอนการเตรียมปัจจัยทำบุญหลายขั้นตอน การจัดเตรียมต้องเป็นไปอย่างประณีต ดังใน**เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอน พลายแก้วบวชเณร** บรรยายถึงการเตรียมงาน การเตรียมเครื่องบูชากัณฑ์เทศน์ของเจ้าภาพกัณฑ์ใหญ่ๆ ในแต่ละกัณฑ์

[2] ก่อนถึงความเชื่อเรื่อง *"โลกหน้า"* ยังปรากฏความเชื่อเรื่อง *"โลกหลังความตาย"* ทำให้เกิดแนวคิดเรื่อง *"บุญ – บาป" "สวรรค์ – นรก"* ซึ่งเป็นมโนทัศน์ของคนไทยที่ปรากฏหลักฐานตั้งแต่สมัยสุโขทัย ได้แก่ **ไตรภูมิพระร่วง** มโนทัศน์นี้สืบต่อมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่พบหลักฐานคือ**ไตรภูมิโลกวินิจฉยกถา** ซึ่งเป็นวรรณคดีสำคัญในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

การแสดงออกเรื่องการทำบุญของคนไทยยังปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดในประเพณี 12 เดือนที่มีการทำบุญแทรกอยู่ในแต่ละประเพณี ปัจจุบันแนวคิด *"บุญ – บาป" "สวรรค์ – นรก"* ยังนำเสนอผ่านการแสดงร่วมสมัย ดังที่ *"สยามนิรมิต"* มีชุดการแสดงชื่อว่า *"Journey Beyond Imagination : Blissful Heaven"* (การเดินทางสู่โลกจินตนาการ : ปีติแห่งสวรรค์) เป็นการแสดงชุดหนึ่งที่นำเสนอชาวต่างชาติให้รู้จักวิธีคิดของคนไทย อันส่งผลต่อการแสดงออกในวิถีชีวิต คือ การทำบุญ

[3] คือ ศาสนธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า มีทั้งหมด 9 องค์ ได้แก่ **สุตตะ** (ประกอบด้วยอุภโตวิภังค์ นิทเทส ขันธกะ ปริวาร และพระสูตรต่างๆ เช่น มงคลสูตร) **เคยยะ** (พระสูตรที่ประกอบด้วยคาถาทั้งหมด) **เวยยากรณะ** (พระอภิธรรมปิฎกทั้งหมด พระสูตรที่ไม่มีคาถา และพุทธวจนะที่ไม่ได้จัดเข้าในองค์ 8) คาถา (พระธรรมบท เถรคาถา และคาถาล้วนๆ ที่ไม่มีชื่อว่าสูตรในสุตตนิบาต) **อุทาน** (พระสูตร 82 สูตร ที่พระพุทธเจ้าทรงเปล่งด้วยโสมนัสญาณ) **อิติวุตตกะ** (พระสูตร 110 สูตรที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า ข้อนี้สมจริงดังคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้) **ชาดก** (การแสดงเรื่องในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า มีอปัณณกชาดกเป็นต้น) **อัพภูตธรรม** (พระสูตรที่ปฏิสังยุตด้วยอัจฉริยอัพภูตธรรมทั้งหมด) เวทัลละ (ระเบียบคำที่ผู้ถามได้ความรู้แจ้งและความยินดี แล้วถามต่อๆ ขึ้นไป เช่น จูฬเวทัลลสูตร มหาเวทัลลสูตร สัมมาทิฏฐิสูตร และสักกปัญหสูตร) (ดูเพิ่มเติมในมหามกุฏราชวิทยาลัย. (2542). *พระสูตร และอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 3 ภาคที่ 1.* หน้า คำนำ).

คำว่า *"ชาดก"* มาจากคำว่า *"ชาตก"* ในภาษาบาลีมีความหมายว่า *"เกิดแล้ว"* ชาดกจัดเป็นหมวดหมู่เรียกว่า *"นิบาต"* เรียกกันโดยรวมว่า *"นิบาตชาดก"* การจัดแบ่งเรื่องชาดกจะแบ่งตามคาถา โดยเริ่มจาก 1 คาถา เรียกว่าเอกนิบาต ไปจนกระทั่งถึง 1,000 คาถา เวสสันดรชาดกเป็นชาดกเรื่องสุดท้ายใน**พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิบาต** ในพระไตรปิฎกเรียกว่า **เวสสันตรชาดก** ซึ่งมีชาดกทั้งหมด 10 เรื่อง นิยมเรียกกันว่า *"ทศชาติชาดก"* หรือ *"พระเจ้าสิบชาติ"* ได้แก่ เตมียชาดก มหาชนกชาดก สุวรรณสามชาดก เนมิราชชาดก มโหสถชาดก ภูริทัตชาดก จันทกุมารชาดก นารทชาดก วิฑูรชาดก และเวสสันดรชาดก เรื่องที่ได้รับความนิยมมากที่สุดในสังคมไทยคือเวสสันดรชาดก[1] ซึ่งแสดงเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร พระองค์ทรงบำเพ็ญทานบารมีอันใหญ่ยิ่ง คือการบริจาคบุตรทาน คือพระชาลี และพระกัณหาชินา และทารทาน คือการบริจาคภรรยาเป็นทาน ได้แก่ พระนางมัทรี การทำทานของพระเวสสันดรเป็นทานที่บุคคลทั่วไปทำได้ยาก ดังนั้นจึงเรียกชาดกเรื่องนี้ว่ามหาชาติ หรือพระชาติที่ยิ่งใหญ่ เวสสันดรชาดกในพระไตรปิฎก ปรากฏคาถาตอนต้นเรื่อง ดังนี้

> ท้าวสักกเทวราช ตรัสว่า
>
> > [1045] ดูก่อนผุสดีผู้มีรัศมีแห่งผิวพรรณอันประเสริฐ ผู้มีอวัยวะส่วนเบื้องหน้างาม เธอจงเลือกเอาพร 10 ประการในปฐพีซึ่งเป็นที่รักแห่งหฤทัยของเธอ.
>
> พระผุสดีเทพกัญญากราบทูลว่า
>
> > [1046] ข้าแต่ท้าวเทวราช ข้าพระบาทนอบน้อมแด่พระองค์ ข้าพระบาทได้ทำบาปอะไรไว้หรือฝ่าพระบาทจึงให้ข้าพระบาท จุติจากทิพยสถานที่น่ารื่นรมย์ ดุจลมพัดต้นไม้ให้หักไปฉะนั้น[2]

ต่อมามีการขยายความเวสสันดรชาดกในพระไตรปิฎกอีกชั้นหนึ่งคือ**อรรถกถาเวสสันตรชาดก** และ**เวสสันตรทีปนี** หนังสือประเภทอรรถกถาและทีปนีเป็นหนังสือแต่งขึ้นเพื่ออธิบายหลักธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในพระไตรปิฎกให้มีความสมบูรณ์ด้วยการขยายความให้ชัดเจน อรรถกถาที่สำคัญได้แก่อรรถกถาชาดก หรือชาตกัฏฐกถา ศักดิ์ศรี แย้มนัดดา กล่าวถึงความสำคัญของอรรถกถาว่า

---

[1] เวสสันดรชาดกนิยมแพร่หลายมากในสังคมไทย ในขณะที่มโหสถชาดกเป็นชาดกประจำชาติของพม่า (ดูเพิ่มเติมในสมบัติ จันทรวงศ์. (2547). "มหาชาติคำหลวง : ความหมายทางการเมือง". ใน *บทพิจารณ์ว่าด้วยวรรณกรรมการเมืองและประวัติศาสตร์*. กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.)

[2] มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2543). เวสสันตรชาดก. ใน *พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 4 ภาคที่ 3*. หน้า 484.

> ...คือหนังสือที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งแต่งขึ้นเพื่ออธิบายความเรื่องพระพุทธวัจนะในพระไตรปิฎก ไม่ว่าจะเป็นพระวินัย พระสูตร หรือพระอภิธรรม ให้เป็นที่เข้าใจแจ่มแจ้ง ความสำคัญของอรรถกถานี้แสดงว่าในพระไตรปิฎกบางคัมภีร์ยังขาดความแจ่มแจ้งในเนื้อหาและไวยากรณ์ และส่วนต่าง ๆ ที่อาจเป็นปัญหาในการตีความ จำต้องพึ่งพาหนังสือประเภทอธิบายอันเป็นหนังสือประกอบพระคัมภีร์ (Non – canonical books) เป็นอันมาก อรรถกถาก็ดี ทีปกาและทีปนี ฯลฯ ก็ดี ล้วนเป็นหนังสือที่เกื้อกูลพระไตรปิฎกให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นแทบทั้งนั้น...[1]

อรรถกถาเวสสันตรชาดก ขึ้นต้นชาดกด้วย *"ปัจจุบันวัตถุ"*[2] *"พระศาสดาเมื่อเสด็จประทับอยู่ ณ นิโครธาราม อาศัยกรุงกบิลพัสดุ์ราชธานี ทรงปรารภฝนโบกขรพรรษตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า* ***ผุสฺสตี วรวณฺณาเภ*** *ดังนี้เป็นต้น"*[3]

เวสสันดรชาดกในพระไตรปิฎก และ**อรรถกถาเวสสันตรชาดก**ข้างต้น จึงเป็นข้อมูลลายลักษณ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาที่เกี่ยวกับพระเวสสันดร ซึ่งมีนักวิชาการสันนิษฐานว่าเวสสันดรชาดกที่แพร่หลายน่าจะได้รับอิทธิพลจากอรรถกถาชาดก[4] ในสังคมไทยปรากฏหลักฐานเรื่องเวสสันดรชาดกใน**ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง (หลักที่ 6)** จารึกคำสรรเสริญพระมหาธรรมราชาลิไทว่าทรงบำเพ็ญทานบารมีเหมือนพระเวสสันดร

> พระศาสดาจารย์เจ้าเข้าสู่พระปรินิพพานได้ 1905 พระวสาในปีฉลู วันพุธ เดือน 12 แรม 8 ค่ำ **พระองค์ประกอบไปด้วยทานบารมี คล้ายกับพระเวสสันดร** ด้วยปัญญาบารมีคล้ายกับ..(พระนามชำรุด)... และด้วยศีลบารมีคล้ายกับพระสีลวราชเป็นที่นักปราชญ์ทั้งหลายควรจะเข้าไปสรรเสริญ พระองค์ฉลาดในโหราศาสตร์มีคัมภีร์พยากรณ์เป็นต้น ทรงชำนาญในสภาวะแห่งพระไตรปิฎกมีนามว่าลีเทยย์[5]

---

[1] ศักดิ์ศรี แย้มนัดดา. (2543). *วรรณคดีพุทธศาสนาพากย์ไทย*. หน้า 32.

[2] โครงสร้างของอรรถกถาชาดก มีทั้งหมด 5 ส่วน ได้แก่ **ปัจจุบันวัตถุ** (เหตุการณ์ปัจจุบันที่เป็นสาเหตุให้พระพุทธเจ้าตรัสเล่าเรื่องชาดก) **อดีตวัตถุ** (เหตุการณ์ในอดีตที่พระพุทธเจ้าตรัสเล่า) **คาถา** (ร้อยกรองที่กำกับชาดกแต่ละเรื่อง) **ไวยากรณะ** หรือไวยากรณ์ (การอธิบายไวยากรณ์และถ้อยคำในคาถา) และ**สโมธาน** (การเชื่อมเรื่องในปัจจุบันและอนาคตเข้าด้วยกัน โดยระบุตัวละครว่าเป็นใครในสมัยของพระพุทธเจ้า) ฐานิสร์ ชาครัตพงศ์. (2538). ความรู้เรื่องชาดก ใน *อายุบวร*. หน้า 54 – 55.

[3] มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2543). อรรถกถาเวสสันตรชาดก. ใน *พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 4 ภาคที่ 3*. หน้า 599.

[4] ประคอง นิมมานเหมินท์. (2519). *มหาชาติลานนา : การศึกษาในฐานะที่เป็นวรรณคดีท้องถิ่น*. หน้า 2.

[5] กรมศิลปากร. (2504). *เรื่องพระร่วง เที่ยวเมืองพระร่วง คำอ่านและคำแปลจารึกสุโขทัย สุภาษิตพระร่วง ไตรภูมิพระร่วง ฉบับหอสมุดแห่งชาติ*. หน้า 387.

ใน**พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา**ปรากฏเรื่องการบำเพ็ญสัตตสดกมหาทานของพระมหากษัตริย์ไทยเช่น แผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 5 หรือสมเด็จพระเจ้าปราสาททองปรากฏเรื่องการเสด็จโปรยทานรอบพระนคร และการบำเพ็ญสัตตสดกมหาทาน แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3 หรือสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระบรมโกศ ปรากฏเรื่องการบำเพ็ญมหาทาน แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชปรากฏเรื่องการแจกอาหารคนที่อดโซทั่วไป การตั้งโรงทานเลี้ยงคนโซ และในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชปรากฏเรื่องการเทศน์มหาชาติเป็นต้น[1] เป็นที่น่าสังเกตว่าพระราชจริยวัตรดังกล่าวข้างต้นเป็นเช่นเดียวกับที่พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมี จึงเป็นข้อสนับสนุนความนิยมเรื่องการบำเพ็ญทานบารมีดังพระเวสสันดรอีกประการหนึ่งด้วย ความนิยมเรื่องเวสสันดรชาดกจนปรากฏเป็นคตินิยมเรื่องมหาชาติในวัฒนธรรมพุทธศาสนาไทยนั้น มีมูลเหตุอันเนื่องมาจากความเชื่อในอานิสงส์ของการฟังเทศน์มหาชาติ ได้แก่ ประการที่ 1 เรื่องมาลัยสูตร[2] และประการที่ 2 ปัญจอันตรธาน[3]

ประเพณีเทศน์มหาชาติจึงเป็นประเพณีสำคัญในวัฒนธรรมไทยทั้งของราชสำนักและของราษฎร์ ดังใน**พระราชพิธีสิบสองเดือน**[4] กล่าวถึงการพระราชกุศลเทศนามหาชาติในพระราชพิธีเดือนอ้าย ส่วนของชาวบ้านมีหลักฐานปรากฏให้เห็นใน**เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน** ตอน พลายแก้วบวชเณร และฮีตสิบสอง[5] ความเชื่อเรื่องอานิสงส์การสดับพระธรรมเทศนาเรื่องมหาชาติทำให้กวีราชสำนักและกวีท้องถิ่นเกิดแรงบันดาลใจสร้างสรรค์งานศิลปกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับเวสสันดรชาดก เช่น เกิดสายธารวรรณคดีเรื่องมหาชาติ ภาพจิตรกรรมเวสสันดรชาดก

---

[1] กรมศิลปากร. (2548). *พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา*. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

[2] **มาลัยสูตร**มีเนื้อหาเกี่ยวแก่พระมาลัยว่านำดอกบัวขึ้นไปบูชาพระจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และได้มีโอกาสเข้าเฝ้าพระศรีอาริยเมตไตรย ซึ่งเชื่อกันว่าจะลงมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต พระศรีอาริยเมตไตรยตรัสแก่พระมาลัยว่า หากผู้ใดประสงค์จะเกิดในสมัยของพระองค์ให้ฟังเทศน์เรื่องมหาชาติให้จบในหนึ่งวัน พร้อมทั้งให้สักการะด้วยเครื่องบูชาธรรม เช่น ประทีป ธูป ธง ฉัตร ดอกไม้ต่างๆ สิ่งละพัน ยกเว้นคนยากจนให้บูชาตามความเหมาะสม เรื่องพระมาลัยที่รู้จักกันดีคือ**พระมาลัยคำหลวง** พระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร นอกจากนี้ยังปรากฏแพร่หลายฉบับท้องถิ่น เช่น พระมาลัยกลอนสวด เป็นต้น

[3] คือภาวะความเสื่อมของพระพุทธศาสนาในอนาคต 5 ประการ ได้แก่ อธิคมอันตรธาน หมายถึงการหายไปแห่งการบรรลุโลกุตรธรรม ปฏิปัตติอันตรธาน หมายถึง การหายไปแห่งการปฏิบัติพระธรรมวินัย ปริยัตติอันตรธาน หมายถึง การหายไปแห่งการศึกษาพระธรรมวินัย ลิงคอันตรธาน หมายถึง การหายไปแห่งเพศบรรพชิต และธาตุอันตรธาน หมายถึง การหายไปแห่งพระบรมสารีริกธาตุทั้งมวล (ดูเพิ่มเติมในมหามกุฏราชวิทยาลัย. (2525). *พระสูตร และอรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต เล่มที่ 1 ภาคที่ 1*. หน้า 167).

[4] พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วรรณคดีสโมสรยกย่องให้เรื่องนี้เป็นยอดความเรียงเชิงอธิบาย

[5] ฮีตสิบสองกล่าวถึงประเพณีการทำบุญที่ปฏิบัติประจำทั้ง 12 เดือนของชาวไทยภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เกี่ยวข้องกับมหาชาติคือ *"บุญผะเหวด"* เป็นงานบุญในเดือนสี่

ประติมากรรมหล่อรูปพระเวสสันดร พระชาลี พระกัณหาชินาที่ตั้งไว้ ณ ห้องบาหลี วิหารสำเภายานนาวา[1] และวิหารสำเภาจีนที่วัดยานนาวา เป็นต้น

สายธารวรรณคดีเรื่อง *"มหาชาติ"* ปรากฏเป็นหลักฐานทั้งฉบับราชสำนัก และฉบับท้องถิ่น ฉบับราชสำนักเริ่มต้นปรากฏเป็นหลักฐานในสมัยกรุงศรีอยุธยาว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโปรดเกล้าฯ ให้ประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่ง**มหาชาติคำหลวง**ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2025 ซึ่งถือกันว่าเป็นฉบับภาษาไทยเก่าที่สุด ดังปรากฏในตำนานหนังสือมหาชาติว่า

> หนังสือมหาชาติเดิมแต่งในภาษามคธ ใครแต่งหาปรากฏไม่ น่าจะได้แปลเป็นภาษาไทยตั้งแต่ครั้งพระนครสุโขทัย แต่หากฉบับสูญไปเสีย **หนังสือมหาชาติแปลเป็นภาษาไทยเก่าที่สุดที่มีอยู่ในเวลานี้คือมหาชาติคำหลวง**[2]

ต่อมาในรัชสมัยพระเจ้าทรงธรรม ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ประชุมนักปราชญ์แต่งเรื่อง **กาพย์มหาชาติ** ปัจจุบันปรากฏเพียง 3 กัณฑ์เท่านั้น ได้แก่ กัณฑ์วนประเวศน์ กัณฑ์กุมาร และกัณฑ์สักรบรรพ[3] ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าจุดมุ่งหมายในการแต่ง**กาพย์มหาชาติ**นั้นแต่งขึ้นสำหรับพระเทศน์ให้สัปบุรุษเข้าใจเรื่องง่ายขึ้นกว่า**มหาชาติคำหลวง** ในสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏวรรณคดีเรื่องมหาชาติและที่เกี่ยวเนื่องกับเรื่องมหาชาติอีกหลายเรื่อง อาทิ **กุมารคำฉันท์**[4] **มัทรีคำฉันท์**[5] **มหาชาติพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 4** **มหาเวสสันดรชาดก** หรือ**มหาชาติกลอนเทศน์**[6] **มหาชาติคำฉันท์**[7] และ**ลิลิตมหาชาติ**[8] เป็นต้น

---

[1] ปัจจุบันไม่ปรากฏรูปหล่อพระเวสสันดรและสองกุมารภายในห้องบาหลี เนื่องจากเจ้าอาวาสวัดยานนาวาเกรงว่าจะสูญหาย จึงให้นำไปเก็บไว้ในกุฏิ คงเหลือเพียงรูปถ่ายภายในห้องบาหลีเป็นเครื่องยืนยันเท่านั้น (กานต์ทีี เข็มทอง. (2555, 30 สิงหาคม). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล ที่วัดยานนาวา กรุงเทพฯ.)

[2] กรมศิลปากร. (2540). *วรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนต้น*. หน้า (4).

[3] สันนิษฐานว่ากัณฑ์ที่เหลือน่าจะสูญหายไปครั้งเสียกรุงศรีอยุธยา

[4] พระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ามณฑา และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอุบล

[5] พระนิพนธ์พระราชวงศ์เธอกรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา

[6] เป็นฉบับของกระทรวงศึกษาธิการ จัดพิมพ์เมื่อปี พ.ศ. 2449 นับเป็นหนังสือมหาชาติที่มีผู้นิยมมากที่สุด โดยพยายามคัดเลือกสำนวนที่ดีที่สุดของแต่ละกัณฑ์ ล้วนเขียนในสมัยรัตนโกสินทร์มารวมไว้ด้วยกัน ได้แก่ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 3 กัณฑ์ (วนปเวสน์ จุลพน และสักกบรรพ) พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส 5 กัณฑ์ (ทศพร หิมพานต์ มหาราช ฉกษัตริย์ และนครกัณฑ์) งานของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) 2 กัณฑ์ (กุมาร และมัทรี) พระเทพโมลี (กลิ่น) 1 กัณฑ์ (มหาพน) สำนักวัดถนน 1 กัณฑ์ (ทานกัณฑ์) และสำนักวัดสังข์กระจาย 1 กัณฑ์ (ชูชก)

[7] สำนวนพระนิพนธ์พระราชวงศ์เธอ กรมหมื่นกวีพจน์สุปรีชา สำนวนของ ร. อ.หลวงสำรวจวิถีสมุทร และสำนวนของนายฉันท์ ขำวิไล

[8] พระนิพนธ์สมเด็จเจ้าฟ้า กรมพระยาบำราบปรปักษ์

เวสสันดรชาดก ยังปรากฏเป็นฉบับท้องถิ่นอย่างแพร่หลาย[1] ดังเช่นในท้องถิ่นภาคเหนือพบเรื่องมหาชาติกว่า 120 สำนวน[2] ในท้องถิ่นอื่น เช่น **มหาชาติภาคอีสาน มหาชาติพริบพรี มหาชาติชลบุรี** เป็นต้น กัณฑ์ที่นิยมเพิ่มเติมและแก้ไขสำนวนโวหารมากที่สุด ได้แก่ กัณฑ์ชูชก กัณฑ์กุมาร กัณฑ์มัทรี กัณฑ์มหาราช และนครกัณฑ์[3] นอกจากนี้เวสสันดรชาดกยังเป็นเรื่องแทรกในคัมภีร์พุทธศาสนาไทยเล่มอื่นๆ เช่น **ไตรภูมิโลกวินิจฉยกถา**[4] **มิลินทปัญหา**[5] เป็นต้น

นอกจากวรรณคดีมหาชาติแล้ว เวสสันดรชาดกยังมีบทบาทสำคัญที่สร้างแรงบันดาลใจแก่จิตรกรทั้งราชสำนักและจิตรกรท้องถิ่นสร้างสรรค์จิตรกรรมต่างๆ ซึ่งนิยมเขียนกันมาก[6] ดังที่วิบูลย์ ลี้สุวรรณกล่าวว่า

> จิตรกรรมไทยเป็นภาพเขียนระบายสีที่จิตรกรไทยเขียนขึ้นจากความศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ เพื่อถ่ายทอดเรื่องราวและความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาให้ปรากฏเป็นรูปธรรม ดังนั้น เนื้อหาของจิตรกรรมไทยจึงมักเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนา เช่น พระพุทธประวัติ ชาดก[7]

คำกล่าวข้างต้นสอดคล้องกับที่สุมาลี เอกชนนิยม กล่าวถึงลักษณะของฮูปแต้ม[8]บนผนังสิมว่าภาพแต้มส่วนมากเป็นเรื่องพุทธประวัติ ทศชาดก เวสสันดร *"มีการเขียนฮูปแต้มทั้งผนังด้านในและด้านนอก บางแห่งมีสองด้าน บางแห่งมีด้านในหรือด้านนอกเพียงด้านเดียว ส่วนเรื่องราวของ*

---

[1] มณี พยอมยงค์ วิเคราะห์และเปรียบเทียบเรื่องมหาชาติฉบับภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคใต้ (ดูเพิ่มเติมในมณี พยอมยงค์. (2519). *การวิเคราะห์และเปรียบเทียบมหาชาติฉบับภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคใต้*. ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ).

[2] เช่น สำนวนไม้ไผ่แจ้เรียวแดง สำนวนสร้อยสังกร สำนวนอินทร์ลงเหลา เป็นต้น (ประคอง นิมมานเหมินห์. (2519). *มหาชาติลานนา : การศึกษาในฐานะที่เป็นวรรณคดีท้องถิ่น*. หน้า ภาคผนวก ข.)

[3] *แหล่งเดิม*. หน้า 7.

[4] เป็นผลงานเรียบเรียงของพระยาธรรมปรีชา (แก้ว) ซึ่งกล่าวถึงเมืองเชตุตตระ – เรื่องพระเวสสันดรโพธิสัตว์ว่าเป็น 1 ใน 5 มหานคร ได้แก่ เมืองอุกกัฏฐะ เมืองปาตลีบุตร เมืองเชตุตตระ เมืองสังกัสสะ และเมืองกุสินาราย

[5] เป็นวรรณกรรมที่มีเนื้อหาว่าด้วยการโต้ตอบปัญหาข้อธรรมต่างๆ ระหว่างพระนาคเสนกับพระเจ้ามิลินท์ ตั้งแต่ธรรมระดับต้นไปจนถึงสูงสุดคือนิพพาน ผู้แต่งคือพระปิฎกจุฬาภัย ปรากฏเรื่องเวสสันตรปัญหาในอัฏฐมวรรค ถามว่าพระเวสสันดรบริจาคบุตรและภรรยาเป็นทานนั้น บุตรและภรรยายินดีและอนุโมทนาด้วยหรือไม่

[6] ปรากฏเป็นจิตรกรรมฝาผนัง และสมุดไทย

[7] วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (2539). *จิตรกรรมไทย*. หน้า 4.

[8] คำว่า *"ฮูปแต้ม"* เป็นคำภาษาอีสาน หมายถึงรูปเขียนบนฝาผนัง

ฮูปแต้มและตำแหน่งของผนังที่วาดไม่มีกฎเกณฑ์ หรือแบบฉบับตายตัว ส่วนมากเป็นเรื่องพุทธประวัติ ทศชาดก เวสสันดร"[1]

นอกจากนี้อู่ทอง ประศาสน์วินิจฉัย ยังกล่าวย้ำเรื่องราวของฮูปแต้มในสิมต่างๆ ว่าปรากฏเรื่องเวสสันดรมากที่สุดแทบจะไม่มีพระโพธิสัตว์องค์อื่นเลย

> ผะเหวดเป็นการเรียกชื่อ *"พระเวสสันดร"* ตามสำเนียงอีสาน (ผะเหวดสันดอน หรือผะเหวดสั่นด้อน) พระเวสสันดรนั้นถือกันว่าเป็นมหาชาติหรือชาติที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในบรรดาอดีตชาติของพระพุทธองค์ จึงพบได้ในทุกภาค ทุกภาษาถิ่นของไทยนับพันสำนวนและในศิลปะนานารูปแบบ
>
> ที่ทำให้ฉันแปลกใจตอนตามดูฮูปแต้มในสิมต่างๆ ก็คือ ในขณะที่จิตรกรรมฝาผนังของภาคอื่นเท่าที่เคยดูมานั้น นิยมเขียนเรื่องทศชาติชาดกครบหรือเกือบครบทั้ง 10 ชาติ โดยอาจจะให้เนื้อที่กับพระเวสสันดรเท่ากับหรือมากกว่าชาติอื่นๆ แต่ฉันว่าฮูปแต้มในสิมอีสานแทบไม่เขียนถึงเรื่องราวของพระโพธิสัตว์องค์อื่นเลย มีน้อยวัดมากจริงๆ ที่จะพูดถึงชาติอื่นๆ ด้วย และถ้ามีก็มักจะให้เนื้อที่นิดเดียวและอยู่ในตำแหน่งที่ไม่ค่อยเด่นเท่าไหร่[2]

เวสสันดรชาดกจึงเป็นข้อมูลทางวัฒนธรรมที่สำคัญ ปัจจุบันความนิยมเรื่องเวสสันดรชาดกยังมิได้สูญหายไปจากสังคมไทย แต่มีการสร้างสรรค์ใหม่ กล่าวคือพัฒนาปรับเปลี่ยนไปตามบริบทสังคมร่วมสมัย มีการนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรผ่านสื่อต่างๆ หลากหลายรูปแบบ เช่น นิทานภาพ การ์ตูน เพลง และการแสดงมหาชาติทรงเครื่อง โดยอาจสร้างสรรค์รูปแบบใหม่ทั้งเรื่อง หรือเลือกเฉพาะอนุภาคสำคัญจากเวสสันดรชาดก การสร้างสรรค์ดังกล่าวสอดคล้องกับที่อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล กล่าวว่า

> เวสสันดรชาดก หรือมหาชาติ เป็นชาดกที่สำคัญยิ่งจนได้รับยกย่องนับถือเป็น *"มหาชาติ"* เกิดประเพณีการแต่ง การสวด การเทศน์มหาชาติ การสร้างวรรณคดีเรื่องต่างๆ แตกแขนงจากเรื่องมหาชาติ รวมทั้งศิลปวัฒนธรรมอื่นอันเกี่ยวเนื่องแก่เรื่องดังกล่าวอย่างแพร่หลายกว้างขวางในสายธารอารยธรรมไทยมาตลอดระยะเวลายาวนานจนกระทั่งปัจจุบัน[3]

---

[1] นอกจากนี้สุมาลียังกล่าวไว้ว่าเรื่องราวทศชาดกในฮูปแต้มบนผนังสิมอีสานที่ช่างนิยมวาดมากที่สุดคือเวสสันดรชาดก เพราะชาดกเรื่องนี้มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวอีสานมาก งานบุญผะเหวดที่ชาวอีสานสืบทอดมายาวนานก็มาจากชาดกเรื่องนี้ (ดูเพิ่มเติมในสุมาลี เอกชนนิยม. (2548). *ฮูบแต้มในสิมอีสาน งานศิลป์สองฝั่งโขง*. หน้า 10).

[2] อู่ทอง ประศาสน์วินิจฉัย. (2551). *ซ่อนไว้ในสิม : ก-อ ในชีวิตอีสาน*. หน้า 151.

[3] อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล. (2552). *ทานและทานบารมี : ความสำคัญที่มีต่อการรังสรรค์วรรณคดีไทยพุทธศาสนา*. วิทยานิพนธ์ อ.ด. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เวสสันดรชาดกจึงเป็นตัวแทนความคิดทางพุทธศาสนาเรื่อง *"ทานและทานบารมี"* ในสังคมไทย และมีอิทธิพลกว้างขวางในฐานะเป็นข้อมูล *"เรื่องเล่า"* ทางพุทธศาสนา (Buddhist Narrative) ที่ส่ง *"สาร"* (Message) สำคัญจากเรื่องเวสสันดรชาดกไปยัง *"สื่อ"* ทางศิลปวัฒนธรรมหลากหลายรูปแบบ เวสสันดรชาดกจึงมีบทบาทสำคัญในสังคมไทยที่คนในสังคมถือเป็นรากฐานการวางระเบียบชีวิต และเป็นชาดกที่เป็นแรงบันดาลใจในการแสดงออกทางพฤติกรรมเรื่อง *"ทาน"* ซึ่งมีนัยถึง *"ความสุข"* ในทางพุทธศาสนาขั้นสูงสุดคือนิพพาน[1]

การสร้างสรรค์ *"สื่อ"* ที่ได้รับอิทธิพลจากเวสสันดรชาดกดังเช่นการเกิดปรากฏการณ์การแปรรูปคัมภีร์พุทธศาสนาอย่างชาดกเป็นนิทาน การ์ตูน เพลงร่วมสมัยที่เกี่ยวข้องกับเวสสันดรชาดก การแสดงเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง เครื่องรางของขลังในวงการพุทธพาณิชย์ สื่อการท่องเที่ยว เช่น *"สำเภายานนาวา"* ที่สร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว[2] นอกจากนี้ยังมีถ้ำชาดก ณ อุทยานหุ่นขี้ผึ้งสยาม จังหวัดราชบุรี และงานประเพณีประจำปี *"ไปกินข้าวปุ้น ร่วมบุญผะเหวด"* ของจังหวัดร้อยเอ็ด ที่ถือเป็นสื่อการท่องเที่ยวสำคัญและได้รับการสนับสนุนจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย การสร้างสรรค์สื่อหลากหลายรูปแบบเช่นนี้จึงแสดงว่าเวสสันดรชาดกเป็นชาดกเรื่องแพร่หลายและได้รับการยอมรับในสังคมไทย

การผลิตซ้ำเรื่องเวสสันดรชาดกในรูปแบบสื่อต่างๆ ข้างต้นจึงแสดงถึงความนิยมชาดกเรื่องนี้ในวัฒนธรรมพุทธศาสนาไทย โดยสืบเนื่องและปรับเปลี่ยนให้เข้ากับบริบททางวัฒนธรรม มีบทบาทหน้าที่สำคัญในสังคมไทยในฐานะ *"สื่อ"* ทางศิลปวัฒนธรรม ทำให้ชาดกเรื่องนี้ดำรงอยู่ในสังคมไทย แม้จะถูกลดความศักดิ์สิทธิ์เหลือเพียงการมีบทบาทสำคัญด้านการช่วยเหลือสังคม[3] การให้ความเพลิดเพลิน หรือตัวละครที่เป็นสัญลักษณ์แห่งความโลภอย่างชูชกกลายเป็นเครื่องรางของขลังในวงการพุทธพาณิชย์ที่คนในสังคมไทยหันมานับถือในฐานะเทพผู้ขอ

จากทั้งหมดข้างต้นจึงแสดงให้เห็นสายธารความนิยมเรื่องเวสสันดรชาดกที่ดำรงอยู่ในสังคมและวัฒนธรรมไทยที่มีพัฒนาการต่อเนื่องตลอดมา ซึ่งเป็นสิ่งสนับสนุนว่าการรังสรรค์สิ่งใหม่ที่

---

[1] ดังปรากฏเป็นพระสูตรที่ชื่อว่า *"สุขสูตร"* ใน **พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬาตนวรรค** และ *"สุขวรรค"* ใน **พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต**

[2] ดูเพิ่มเติมในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2477). *อธิบายเรื่องสำเภาวัดยานนาวา*. พระนคร : โรงพิมพ์จิตร์วัฒนา. พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพคุณแม่คร้าม ช่วงโสม ผู้มารดา วันที่ 15 เมษายน พ.ศ.2477.

[3] ดังเช่นการจัดเทศน์มหาชาติทรงเครื่องของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ณ พุทธมณฑล เมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน 2553 เพื่อช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัย ซึ่งอาจวิเคราะห์ได้ว่าการจัดเทศน์มหาชาติทรงเครื่องครั้งนี้ยังคงแนวคิดเดิมของชาดกคือ *"ทาน"* ที่สื่อนัยถึง *"การให้"*

เกี่ยวข้องกับเวสสันดรชาดกล้วนมาจากความคิดรากฐานเดิมทางพุทธศาสนา ซึ่งเป็นการนำข้อมูลที่มีอยู่แล้วมาสร้างสรรค์ใหม่[1]

การวิเคราะห์เวสสันดรชาดกในปริญญานิพนธ์นี้จะเน้นการศึกษาลักษณะการสร้างสรรค์เวสสันดรชาดกในฐานะ *"สื่อ"* ทางศิลปวัฒนธรรม จากการนำอนุภาคในเวสสันดรชาดกที่มีลักษณะเด่นมาสร้างสรรค์ชาดกเรื่องนี้ในสื่อชนิดต่างๆ ควบคู่กับศึกษาบทบาทหน้าที่และการดำรงอยู่ของเวสสันดรชาดกในสังคมไทยร่วมสมัย ซึ่งจะเป็นการตอบคำถามว่าการเกิดปรากฏการณ์การสร้างสรรค์เวสสันดรชาดกผ่านสื่อต่างๆ เกิดจากสาเหตุใด คนไทยใช้เวสสันดรชาดกอย่างไร และชาดกเรื่องนี้ดำรงอยู่และมีบทบาทสำคัญอย่างไรในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ลักษณะการสร้างสรรค์เวสสันดรชาดกใน *"สื่อ"* ทางศิลปวัฒนธรรมในสังคมไทยร่วมสมัย

2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์บทบาทของสื่อเวสสันดรชาดกในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย

ความสำคัญของการวิจัย

งานวิจัยนี้จะทำให้เห็นลักษณะการสร้างสรรค์และบทบาทของสื่อเวสสันดรชาดกในสังคมไทยร่วมสมัย ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวรรณคดีพุทธศาสนาในระดับอุดมศึกษา

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง *"เวสสันดรชาดก : การสร้างสรรค์"สื่อ" ศิลปวัฒนธรรมและบทบาทในสังคมไทยร่วมสมัย"* ผู้วิจัยจำกัดขอบเขตของการวิจัย ดังนี้

การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยจะศึกษาเวสสันดรชาดกโดยใช้วิธีการเลือกสุ่มแบบเฉพาะเจาะจงจาก *"สื่อ"* ศิลปวัฒนธรรม 5 กลุ่ม ได้แก่

---

[1] the principle of 'canonicity' determines the traditionalist orientation of medieval culture, its orientation to self – identity, stability and uninterrupted transmission from one generation to another. Innovations are perceived as the result of an intensive rather than extensive activity in a canonical tradition. (I.V.Braginsky. (2001). *The Comparative Study of Traditional Asian Literatures From Reflective Traditionalism to Neo – Traditionalism.* p.25 – 26.)

1. **สื่อสิ่งพิมพ์**

	ชื่อเรื่อง	ผู้แต่ง / เรียบเรียง	รายละเอียดการพิมพ์
1	พระเวสสันดร ชาติที่ 10 บำเพ็ญทานบารมี	เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์	บริษัท สำนักพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิช จำกัด พิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2532
2	พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้	ว.วชิรเมธี	สำนักพิมพ์ แฮปปี้คิดส์ บริษัทแปลน ฟอร์ คิดส์ จำกัด พิมพ์ครั้งที่ 3 พ.ศ. 2554
3	การให้ทานของ พระเวสสันดร	ปิติพร วทาทิยาภรณ์	ชุดเรื่องเล่าพระเจ้าสิบชาติ สำนักพิมพ์ บริษัท พาสเอ็ดดูเคชั่น จำกัด พิมพ์ครั้งที่ 3 พ.ศ. 2553
4	เวสสันดรชาดก	พีรดา ทาบทอง	ทศชาติชาดก Mini Book บริษัท บีเวล พับลิชชิ่ง จำกัด พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2552
5	เวสสันดรชาดก	สุภฤกษ์ บุญกอง	ชุดธรรมะก่อนนอน ทศชาติ สำนักพิมพ์ บริษัท สกายบุ๊คส์ จำกัด พิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2554

1.2 **สื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพ**

	จิตรกรรมฝาผนัง / ภาพ	รายละเอียด
1	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดกแบบจิตรกรรมไทยประเพณี	พระอุโบสถวัดสุวรรณารามราชวรวิหาร เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ
2	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดกแบบจิตรกรรมร่วมสมัย	พระอุโบสถวัดราชาธิวาสราชวรวิหาร เขตดุสิต กรุงเทพฯ
3	ภาพพระเวสสันดรชาดก จำนวน 38 ภาพ	ของนายเหม เวชกร
4	ภาพพระเวสสันดรชาดก จำนวน 13 ภาพ	ของ ส.ธรรมภักดี

1.3 **สื่อบันเทิงร่วมสมัย**

	เพลง / วีซีดี	ศิลปิน / รายละเอียด
1	เพลง พระเวสสันดรชาดก	ดวง มรกต ปี พ.ศ. 2547 อัลบั้ม พระเวสสันดรชาดก
2	เพลง แห่พระเวส	ปฤษณา วงศ์ศิริ ปี พ.ศ. 2554 อัลบั้ม รวมเพลงละครชุดมนต์รักแม่น้ำมูล
3	เพลง สี่กษัตริย์เดินดง	ยิปซี ศรีสาคร ปี พ.ศ. 2554 อัลบั้ม สีกาสั่งนาค

	เพลง / วีซีดี	ศิลปิน / รายละเอียด
4	เพลง ชูชกกัณหาชาลี	ไวพจน์ เพชรสุพรรณ ปี พ.ศ. 2552 อัลบั้ม มันมากับความแค้น
5	เพลง ชูชกสองกุมาร	สุรพล สมบัติเจริญ ปี พ.ศ.2551 อัลบั้ม ราชาเพลงลูกทุ่ง 5
6	เพลง มัทรีโศก	ยิปซี ศรีสาคร ปี พ.ศ. 2554 อัลบั้ม สีกาสั่งนาค
7	เพลง แหล่มัทรี	อุทัยรัตน์ เกิดสุวรรณ จันทร์จิรา ราชครู ปี พ.ศ. 2555 อัลบั้ม สมบัติไทย
8	เพลง ชูชกตลกของฉัน	โบ อมิตตดา ปี พ.ศ. 2555 อัลบั้ม หนวดมหาเสน่ห์
9	เพลง บุญมหาชาติขาดอ้าย	จินตหรา พูนลาภ ปี พ.ศ. 2551 อัลบั้ม จินตะหราครบเครื่อง ชุดที่ 2
10	วีซีดีการแสดงเทศน์มหาชาติทรงเครื่องเวสสันดรชาดก	โดยคณะพระครูปลัดราชันอริโย ปี พ.ศ. 2549 ผลิตโดย บริษัท แชมเปี้ยน อินเตอร์เนชั่นแนลเทรดเดอร์

1.4 สื่อพุทธศิลป์

	พุทธศิลป์	รายละเอียด
1	รูปหล่อพระเวสสันดร พระชาลี พระกัณหาชินา	วัดยานนาวา เขตยานนาวา จังหวัดกรุงเทพฯ
2	วิหารสำเภายานนาวา	วัดยานนาวา เขตยานนาวา จังหวัดกรุงเทพฯ

1.5 สื่อการท่องเที่ยว

	แหล่งท่องเที่ยว / โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์	รายละเอียด
1	แหล่งท่องเที่ยวถ้ำชาดก	อุทยานหุ่นขี้ผึ้งสยาม จังหวัดราชบุรี
2	โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์งานประเพณีประจำปี *"ไปกินข้าวปุ้นร่วมบุญผะเหวด"* จำนวน 1 ภาพ	จังหวัดร้อยเอ็ด
3	โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์งานประเพณีประจำปี *"ผีตาโขน"* จำนวน 1 ภาพ	จังหวัดเลย

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. ผู้วิจัยจะใช้ข้อมูลจาก**เวสสันดรชาดก**และ**อรรถกถาเวสสันตรชาดก** ในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 4 ภาคที่ 3 ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525 เป็นหลักของข้อมูลประเภทลายลักษณ์

2. ผู้วิจัยใช้จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดกในพระอุโบสถวัดสุวรรณารามราชวรวิหาร เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ ในฐานะภาพจิตรกรรมฝาผนังแบบจิตรกรรมไทยประเพณี เพราะเนื้อหาของภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดสุวรรณารามราชวรวิหารเป็นเรื่องเวสสันดรชาดกถึง 50 %[1] และจิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดกแบบจิตรกรรมร่วมสมัยในพระอุโบสถวัดราชาธิวาสราชวรวิหาร เขตดุสิต กรุงเทพฯ ในฐานะเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก เป็นเรื่องเวสสันดรชาดก 100 % และกำลังจะได้รับการขึ้นทะเบียนมรดกโลกทางวัฒนธรรม

3. ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตของสื่อบันเทิงร่วมสมัยว่าหมายถึง เพลง และการแสดงเทศน์มหาชาติทรงเครื่องในวีซีดีเท่านั้น เพราะเป็นสื่อที่กำลังได้รับความนิยมแพร่หลายในปัจจุบัน โดยไม่ได้รวมถึงละครโทรทัศน์ หรือภาพยนตร์

4. ผู้วิจัยเลือกศึกษาสำเภายานนาวาเป็นตัวอย่างของสื่อพุทธศิลป์ เพราะเป็นสถาปัตยกรรมต้นแบบในการสร้างสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาในประเทศไทย

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. **ลักษณะการสร้างสรรค์** หมายถึง การนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในสื่อรูปแบบต่างๆ ได้แก่ การ์ตูน นิทาน ภาพจิตรกรรม เพลงร่วมสมัย สถานที่ท่องเที่ยว เป็นต้น

2. **สื่อ** หมายถึง ตัวบทหรือตัวกลางที่แสดงหรือถ่ายทอดเรื่องราวเวสสันดรชาดกในรูปแบบต่างๆ ไปยังผู้รับสาร ได้แก่ สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อจิตรกรรมฝาผนัง สื่อบันเทิงร่วมสมัย สื่อพุทธศิลป์ และสื่อการท่องเที่ยว

3. **บทบาท** หมายถึง บทบาทหน้าที่ในทางคติชนวิทยา โดยประยุกต์แนวคิดดังกล่าวมาจากทฤษฎีบทบาทหน้าที่นิยม (Functionalism) ของบรอนิลอว์ มาลิเนาสกี (Bronislaw Malinowski) และทฤษฎีบทบาทหน้าที่ทางคติชนวิทยาของวิลเลียม อาร์ บาสคอม (William R. Bascom) ที่มองว่าวัฒนธรรมและข้อมูลคติชนตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในด้านต่างๆ วัฒนธรรมและ

---

[1] แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. (2532). *คติความเชื่อเรื่องมหาชาติชาดก : การเปลี่ยนแปลงและการสืบเนื่องสะท้อนจากภาพจิตรกรรมฝาผนัง กรณีศึกษาเฉพาะภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดสุวรรณาราม คลองบางกอกน้อย.* หน้า 7.

ข้อมูลคติชนมีบทบาทและหน้าที่ในสังคมในฐานะที่เป็นข้อมูลทางวัฒนธรรมที่มีความหมายสัมพันธ์เชื่อมโยงกับบริบททางสังคม และช่วยให้สังคมนั้นดำรงอยู่และมีความมั่นคง

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ข้อมูล *"เวสสันดรชาดก : การสร้างสรรค์ "สื่อ" ศิลปวัฒนธรรมและบทบาทในสังคมไทยร่วมสมัย"* โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) จากการเก็บข้อมูลทางเอกสาร การบันทึกรายละเอียดการศึกษา การสังเกต การสัมภาษณ์ และการบันทึกภาพ จากนั้นนำมาวิเคราะห์ตามแนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยนำข้อมูลที่ได้มาเชื่อมโยงหาความสัมพันธ์ตามประเด็นความมุ่งหมายของการวิจัย โดยนำเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) พร้อมภาพประกอบทั้งหมดมาสรุปเป็นกรอบเพื่อกำหนดเกณฑ์การวิเคราะห์ โดยกำหนดเกณฑ์ที่จะใช้ในการวิเคราะห์ดังนี้

1. ศึกษาและทบทวนวรรณกรรม เอกสาร และงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับชาดก อรรถกถาชาดก เวสสันดรชาดก ดัชนีอนุภาค การแพร่กระจายของนิทาน บริบททางสังคม ทฤษฎีบทบาทหน้าที่นิยม และแนวคิดการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดวัฒนธรรม

2. ศึกษาข้อมูลเวสสันดรชาดกจากสื่อ 5 กลุ่ม ได้แก่ สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อจิตรกรรม สื่อบันเทิงร่วมสมัย สื่อพุทธศิลป์ และสื่อการท่องเที่ยว

3. วิเคราะห์และเรียบเรียงเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชาดก อรรถกถาชาดก เวสสันตรชาดก ดัชนีอนุภาค การแพร่กระจายของนิทาน บริบททางสังคม ทฤษฎีบทบาทหน้าที่นิยม และแนวคิดการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดวัฒนธรรม

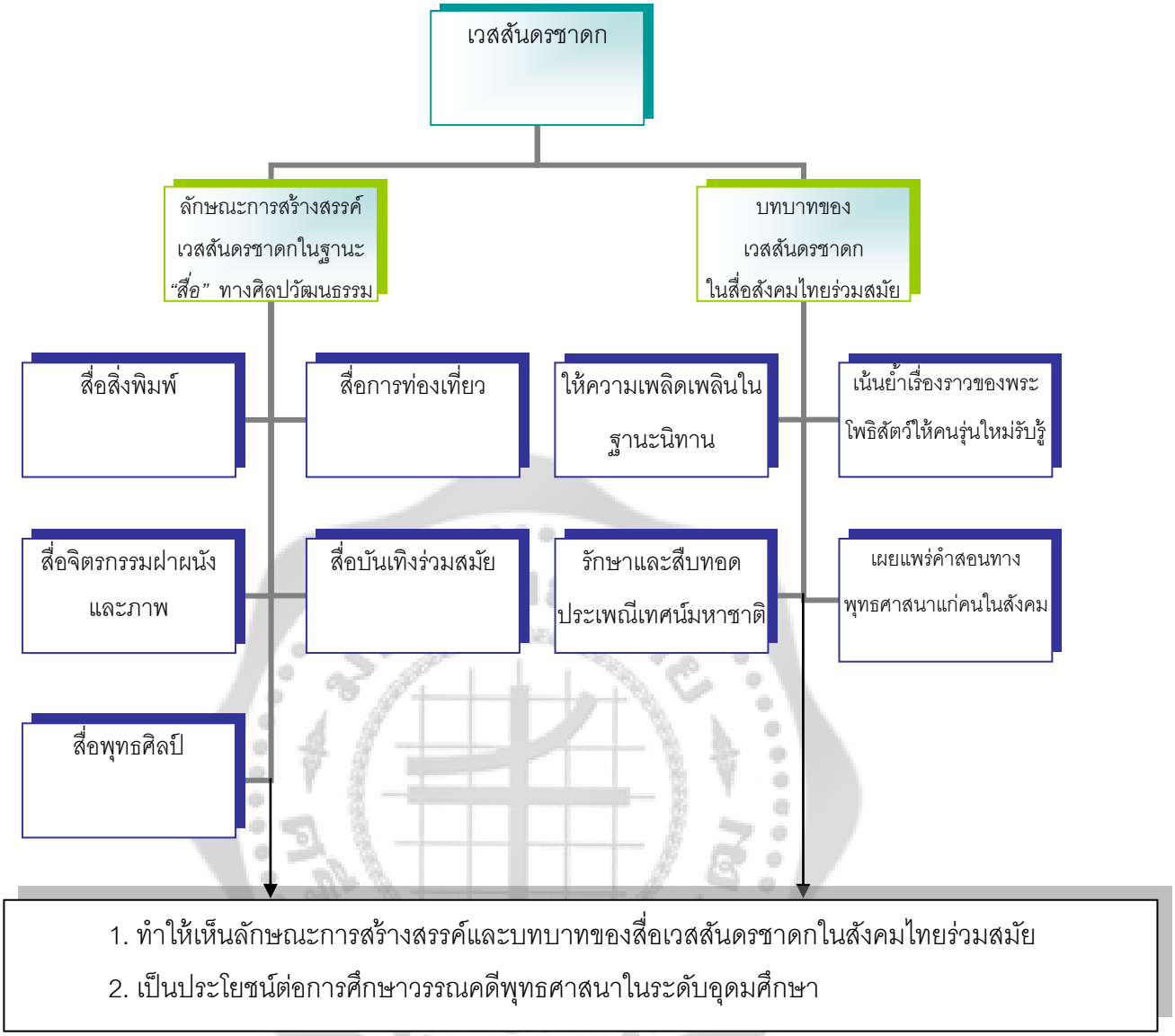
4. วิเคราะห์ลักษณะการสร้างสรรค์เวสสันดรชาดกใน *"สื่อ"* ทางศิลปวัฒนธรรมในสังคมไทยร่วมสมัย

5. วิเคราะห์บทบาทของ *"สื่อ"* เวสสันดรชาดกในสังคมไทยร่วมสมัย

6. เรียบเรียงนำเสนอผลการศึกษาค้นคว้าแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) ดังนี้

เวสสันดรชาดก
ลักษณะการสร้างสรรค์เวสสันดรชาดกในฐานะ “สื่อ” ทางศิลปวัฒนธรรม
บทบาทของเวสสันดรชาดกในสื่อสังคมไทยร่วมสมัย
สื่อสิ่งพิมพ์
สื่อการท่องเที่ยว
สื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพ
สื่อบันเทิงร่วมสมัย
สื่อพุทธศิลป์
ให้ความเพลิดเพลินในฐานะนิทาน
เน้นย้ำเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ให้คนรุ่นใหม่รับรู้
รักษาและสืบทอดประเพณีเทศน์มหาชาติ
เผยแพร่คำสอนทางพุทธศาสนาแก่คนในสังคม
1. ทำให้เห็นลักษณะการสร้างสรรค์และบทบาทของสื่อเวสสันดรชาดกในสังคมไทยร่วมสมัย
2. เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวรรณคดีพุทธศาสนาในระดับอุดมศึกษา

บทที่ 2
เวสสันดรชาดก : ภูมิหลังและความแพร่หลายในมิติทางศิลปวัฒนธรรม

วรรณคดีชาดกเป็นข้อมูลสำคัญทางศาสนาชุดหนึ่งที่อยู่ใน**พระไตรปิฎก** โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องเวสสันดรชาดก ซึ่งมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตและสังคมไทย สามารถนำมาใช้กับการศึกษาวิจัยศิลปวัฒนธรรม ชาดกเรื่องนี้ได้รับความนิยมแพร่หลาย ดังปรากฏเป็นงานศิลปกรรมแขนงต่างๆ การเรียนรู้และทำความเข้าใจข้อมูลเรื่องเวสสันดรชาดกในด้านความเป็นมาและการปรากฏของชาดกเรื่องนี้ในสังคมไทยในมิติทางศิลปวัฒนธรรมจะทำให้เห็นภาพการนำเวสสันดรชาดกมาประยุกต์ใช้ในสังคมไทยได้อย่างแจ่มชัด

การศึกษาในบทนี้ ผู้วิจัยจะแสดงให้เห็นถึงภูมิหลังและความแพร่หลายของเวสสันดรชาดกในสังคมไทย ดังปรากฏหลักฐานสำคัญในศิลปกรรมแขนงต่างๆ โดยนำเสนอตามลำดับหัวข้อ ดังนี้

2.1 ชาดก: ความเป็นมาและความหมาย

2.2 ชาดก: เนื้อหาและคุณค่า

2.3 เวสสันดรชาดก: ภูมิหลัง เนื้อหา และอานิสงส์

2.4 ประเพณีเทศน์มหาชาติ: การเน้นย้ำความสำคัญของเวสสันดรชาดก

2.5 เวสสันดรชาดก: ความแพร่หลายในมิติทางศิลปวัฒนธรรม

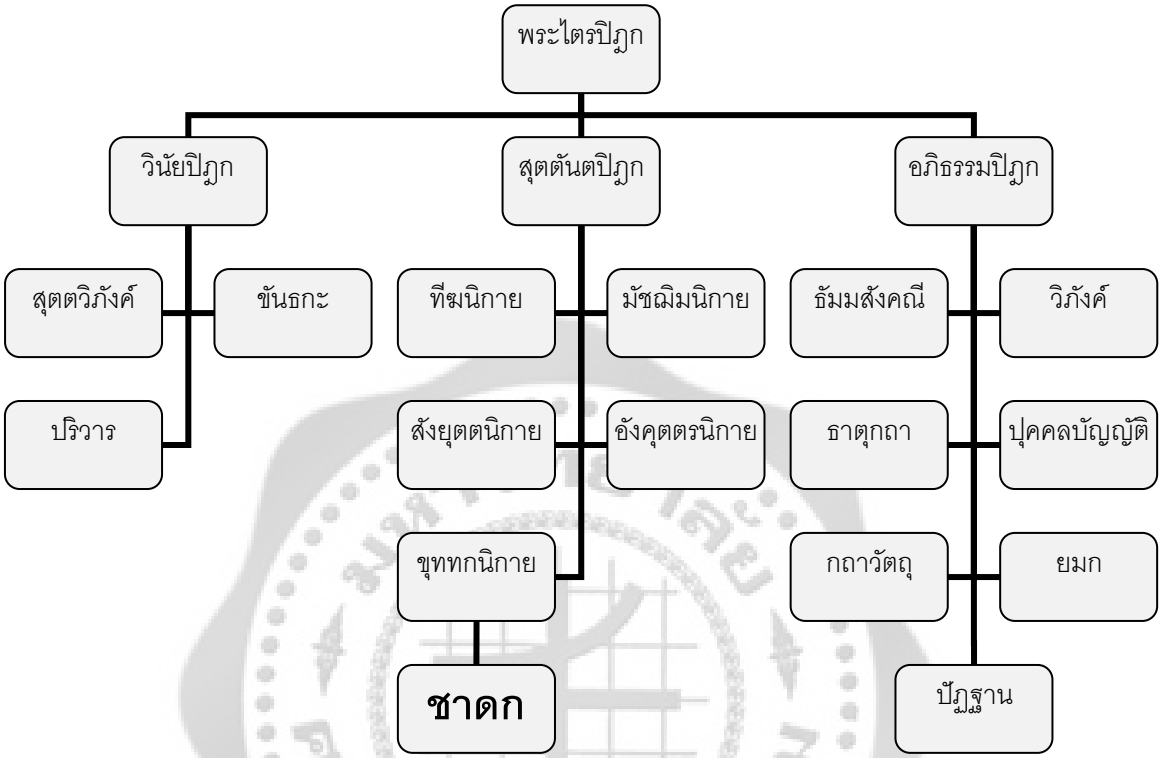
2.6 ทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเวสสันดรชาดก

2.1 ชาดก: ความเป็นมาและความหมาย

ชาดก คือหนังสือ 10 เล่มใน**พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย** มีเนื้อหากล่าวถึงพระอดีตชาติของพระพุทธเจ้า เป็น 1 ใน 9 ส่วนของคำสอนพระพุทธเจ้า ชาดกในพระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์ที่บรรจุเพียงคาถา ซึ่งเป็นเรื่องราวมุขปาฐะที่เป็นคาถาร้อยแก้ว ต่อมาได้รับการอรรถาธิบายเป็น *"อรรถกถาชาดก"* ชาดกบางเรื่องปรากฏในส่วนรวบรวมเรื่องราวที่เรียกว่า *"จริยาปิฎก"*[1]

[1] Jātaka. – The tenth book of Khuddaka Nikāya of the Sutta Piṭaka containing tales of the former births of the Buddha. The Jātaka also forms one of the nine *aṅgas* or divisions of the Buddha' s teachinhs, grouped according to the subject matter. The canonical book of the Jātakas (so far unpublished) contains only the verses, but it is almost certain that from the first there must have been handed doen an oral commentary giving the stories in prose. This commentary later developed into the **Jātakaṭṭhakathā**. Some of the Jātakas have been included in a separate compilation, called the Cariyā Piṭaka. (Malalasekera, G.R. (1974). *Dictionary of Pāli Proper Names. Vol I.* P.951).

ชาดกเป็นคำสอนประเภทหนึ่งในธรรม 9 ประการ เรียกกันว่า *"นวังคสัตถุศาสน์"* ได้แก่ สุตตะ เคยยะ เวยยากรณ์ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาดก อัพภูตธรรม และเวทัลละ[1]

ภาพประกอบ 1 โครงสร้างพระไตรปิฎกระบุตำแหน่งชาดก

ชาดกในพระไตรปิฎกมีทั้งหมด 22 นิบาต แต่งเป็นคาถาภาษาบาลีล้วนๆ จัดเป็นหมวดหมู่ตามจำนวนคาถาเรียกว่า *"นิบาต"* เรียงจากจำนวนคาถาน้อยไปหามาก คำว่า *"คาถา"* เป็นคำภาษาบาลีซึ่งมีความคล้องจอง ในแต่ละนิบาตจะแบ่งเป็นวรรค แต่ละวรรคแบ่งเป็นชาดกต่าง ๆ ดังนั้นจึงเรียกชาดกนี้ว่า *"นิบาตชาดก"* มีทั้งสิ้น 547 ชาดกหรือเรียกว่า 547 พระชาติ แต่คนไทยทั่วไปนิยมเรียกว่าพระเจ้าห้าร้อยชาติ

[1] มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2543). *พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 3 ภาคที่ 1.* หน้า คำนำ.

ชาดกเป็นเรื่องราวชุดหนึ่งของนิทานอินเดีย ได้รับการเล่าจากพระพุทธเจ้า เป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะเป็นพระพุทธโคดม หรือก่อนที่พระองค์จะตรัสรู้ เรื่องชาดกในภาษาบาลีประกอบไปด้วยบทร้อยกรองที่เรียกกันว่านิบาต เรียงลำดับตามคาถาจำนวนน้อยคือเอกนิบาตจนกระทั่งถึงคาถาจำนวนมากที่เป็นที่รู้จักกันดีคือมหานิบาต[1]

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายความหมายของคำว่า *"ชาดก"* ดังนี้

> ชาดก "เครื่องเล่าเรื่องราวที่พระพุทธเจ้าได้ทรงเกิดมาแล้ว", ชื่อคัมภีร์ในพระไตรปิฎกอันเล่าเรื่องพระชาติในอดีตของพระพุทธเจ้าเมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์ซึ่งกำลังทรงบำเพ็ญบารมี มีจำนวนทั้งหมดตามตัวเลขถ้วนที่กล่าวในอรรถกถาทั้งหลายว่า 550 ชาดก (นับตรงเลขว่า 547 ชาดก แต่คนไทยมักพูดตัดเลขแค่หลักร้อยว่าพระเจ้า 500 ชาติ) ทั้งหมดนี้จัดเป็นพระไตรปิฎก 2 เล่ม (ฉบับอักษรไทยคือเล่ม 27 และ 28), อย่างไรก็ตาม เนื่องจากชาดกทั้งหมดในพระไตรปิฎกเป็นคาถาล้วนๆ (เว้นชาดกหนึ่งที่เป็นความร้อยแก้ว คือกุณาลชาดก) และโดยมากเป็นเพียงคำกล่าวโต้ตอบกันของบุคคลในเรื่อง พร้อมทั้งพระดำรัสของพระพุทธเจ้าที่ตรัสสรุปหรือแสดงคติธรรม อันเรียกว่าอภิสัมพุทธคาถาเท่านั้น ไม่ได้เล่าเรื่องโดยละเอียด ผู้อ่านเข้าใจได้ยาก จึงมีอรรถกถาขึ้นมาช่วยอธิบายเรียกว่า "ชาตกัฏฐกถา" (เรียกให้ง่ายว่าอรรถกถาชาดก) ซึ่งขยายความออกไปมาก จัดเป็นเล่มหนังสือฉบับบาลีอักษรไทยรวม 10 เล่ม เรื่องชาดกที่เรียนและเล่ากันทั่วไป ก็คือเล่าตามชาตกัฏฐกถานี้ แต่นักศึกษาพึงรู้จักแยกระหว่างส่วนที่มีในพระไตรปิฎกกับส่วนที่เป็น อรรถกถา; ดู ***ไตรปิฎก***, ***อภิสัมพุทธคาถา***[2]

ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงความหมายของชาดก ในวรรณคดีพุทธศาสนาจึงหมายความถึงเรื่องของพระโพธิสัตว์ หรืออดีตชาติของพระพุทธเจ้า ที่ได้แสดงบทบาทความเป็นวีรบุรุษ หรือบทบาทอื่นๆ แต่การแปลความหมายที่ใช้กันทั่วไป ก็คือเรื่องพระชาติในอดีตของพระพุทธเจ้า ซึ่งนอกจากจะ

---

[1] The Jātaka stories are a set of Indian fables which, as adapted by the Buddhists, purport to tell the previous births of Gotama Buddha before the final birth in which he gained enlightment, i.e. while he was still a Bodhisatta (a being destined for enlightenment). In their Pāli version, the Jātaka stories consist of verses set in a prose setting. With a very few exceptions, only the verses are regarded as canonical. The stories are arranged in nipātas, according to the number of verses they contain, so that in the aka – nipāta the stories contain only one verse. In higher – numbered nipātas the number of verses does not always agree with the nipāta number, while the last nipāta contains ten very long verse stories, and is known merely as the mahā – nipāta. (K.R.Norman. (1983). *Pāli Literature Including The Canonical Literature in Prakrit and Sanskrit of all The Hīnayāna Schools of Buddhism.* p.77.)

[2] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ [ชำระ – เพิ่มเติม ช่วงที่ 1].* หน้า 83.

หมายถึงเรื่องราวดังกล่าวแล้ว ชาดกยังหมายถึงการรวบรวมชาดกที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และคัมภีร์อรรถกถาชาดก[1]

หากแยกตามรูปศัพท์แล้ว *"ชาดก"* แปลตามรูปศัพท์ว่า *"เรื่องที่เกิดขึ้นแล้ว"*[2] ใน *"นวังคสัตถุศาสน์"* หมายถึงเรื่องชาติก่อนหรืออดีตชาติของพระพุทธเจ้า เช่น ในกูฏทันตสูตร พระพุทธเจ้าทรงเล่าเรื่องที่พระองค์เกิดเป็นปุโรหิตชื่อมหาวิชิต ในมหาโควินทสูตร ทรงเล่าเรื่องเมื่อครั้งที่พระองค์เกิดเป็นพราหมณ์มหาโควินทะ ในอังคุตตรนิกาย ทรงเล่าเรื่องที่พระองค์เกิดเป็นช่างทำล้อรถชื่อปเจตนะ ในฆฏิการสูตร ทรงเล่าเรื่องเมื่อครั้งพระองค์เกิดเป็นมาณพชื่อโชติปาล[3]

นอกจากนี้ สุภาพรรณ ณ บางช้าง ยังตั้งข้อสังเกตไว้อย่างน่าสนใจว่าเรื่องชาดกในนวังคสัตถุศาสน์ไม่ได้เป็นเรื่องอดีตชาติของพระพุทธเจ้าในสมัยที่เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์เหมือนอย่างที่ใช้เรียกเรื่องในคัมภีร์ชาดก เพราะคำว่าพระโพธิสัตว์ในสมัยพุทธกาลหมายเฉพาะช่วง 6 ปี ที่พระองค์เสด็จทิ้งบ้านเมืองแสวงหาสัจธรรมจนถึงตอนที่จะตรัสรู้ หรือบางทีก็หมายถึงชีวิตของพระพุทธเจ้าตั้งแต่เสด็จจากสวรรค์ชั้นดุสิตลงสู่พระครรภ์พระมารดาจนประสูติ ออกบวช แสวงหาธรรมจนถึงก่อนตรัสรู้ คติที่ถือว่าชาดก คือ เรื่องชาติก่อนของพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งที่ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ เสวยพระชาติเป็นคนบ้าง เป็นสัตว์บ้างนั้น เป็นคติในสมัยหลังซึ่งพุทธศาสนาฝ่ายบาลีได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาฝ่ายสันสกฤต ฝ่ายสันสกฤตถือว่าอิติวุตตกะเป็นเรื่องชาติก่อนของพระอริยบุคคล ชาดกเป็นเรื่องอดีตชาติของพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งที่เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ บางทีก็เรียกเรื่องชาดกว่าโพธิสัตวจริตปิฎก ส่วนฝ่ายจีนถือว่าอิติวุตตกะเป็นเรื่องชาติก่อนของพระพุทธเจ้าซึ่งเกิดขึ้นในโลกก่อน แต่ชาดกคือเรื่องชาติก่อนของพระพุทธเจ้าในโลกนี้[4]

2.2 ชาดก: เนื้อหาและคุณค่า

วินเทอร์นิทส์ (Winternitz) กล่าวถึงชาดกว่ามีเนื้อหา 7 ประการ ได้แก่

1. นิทานคติ คล้ายกับนิทานอินเดียทั่วไป ชี้ให้เห็นเรื่องนีติ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับโลกและมนุษย์ มีการโน้มน้าวให้เห็นถึงศีลธรรม กล่าวถึงบทร้อยกรองเกี่ยวกับนักบวชพุทธศาสนา

---

[1] ฐานิสร์ ชาครัตพงศ์. (2538). ความรู้เรื่องชาดก. ใน *อายุบวร*. หน้า 53.

[2] *พจนานุกรมบาลีไทย ฉบับภูมิพโลภิกขุ*. (2547). หน้า 53. ให้ความหมายไว้ ดังนี้

ชาต [ก.กิ.] (ก) เกิด, งอก, บังเกิดขึ้น, ผลิตขึ้น. (ข) แท้จริง, ตามธรรมชาติ, จริง, ดี, ใช้ได้.

ชาตก 1 (นปุ.) 1.ชาดกในคัมภีร์. 2.เรื่องราวของพระพุทธเจ้าที่มีมาในอดีตชาติ.

ชาตก 2 (ปุ.) บุตร.

[3] สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2526). *ประวัติวรรณคดีในอินเดียและลังกา*. หน้า 23 – 24.

[4] *แหล่งเดิม*. หน้า 23 – 24.

2. เทพนิยาย เป็นเทพนิยายเกี่ยวกับสัตว์ มีชื่อเสียงในยุโรปซึ่งอ้างอิงถึงพุทธศาสนา เป็นการนำเสนอเรื่องทางพุทธศาสนา

3. ประวัติสั้นๆ เป็นเรื่องให้อารมณ์ขัน

4. นิยายขนาดยาวที่โรแมนติกและผจญภัย บางทีมีตัวเลขมากหรือน้อยกว่าเรื่องที่เป็นเรื่องเล่าเป็นเรื่องวีรบุรุษที่เป็นพระโพธิสัตว์

5. เรื่องเล่าทางศีลธรรม

6. คำพูด

7. ตำนานความศรัทธาต้นกำเนิดพุทธศาสนา บทร้อยกรองของผู้บำเพ็ญตบะในอินเดีย

ชาดกเป็นที่คุ้นเคยและเป็นที่นิยมของบรรดาผู้ทำงานทางศิลปะ พ่อค้า ชาดกมีความสำคัญมากในประวัติวรรณคดีอินเดีย พระผู้เทศน์นำชาดกมาถ่ายทอดแก่ผู้ฟัง[1]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชวิจารณ์ว่าด้วยนิทานชาดกว่าให้อ่านและพิจารณาเรื่องชาดกอย่างไม่มีอคติ เพื่อให้เห็นคุณค่าของชาดกในฐานะที่เป็นเรื่องน่าอ่าน[2]

> หนังสือชาดกปกรณ์นี้ เป็นคัมภีร์ชนิดหนึ่งซึ่งได้ร้อยกรองขึ้นไว้ เพื่อประโยชน์บางประการ แต่ไม่ใคร่จะได้รับความวิจารณ์ของเราทั้งหลายโดยถ้วนถี่ฯ ว่าโดยท่านผู้ที่ศึกษาในพระคัมภีร์พุทธศาสนา หรือผู้ที่ฝักใฝ่ในการศาสนาพอใจฟังเทศน์เป็นต้น มักจะมีเป็น 3 จำพวกฯ พวกหนึ่งที่ชอบฟังนิทานก็ใส่ใจแต่เรื่องนิทานนั้น ฟังเพลิดเพลินไป ไม่ใคร่ใส่ใจในธรรมหรือสุภาษิต ซึ่งมีอยู่ในนิทานชาดกนั้นฯ อีกพวกหนึ่งซึ่งเป็นผู้แสวงหาแต่ธรรม เมื่ออ่านแล้วก็เห็นว่าเป็นแต่เรื่องเล่านิยาย การที่จะแสวงหาธรรมในชาดก เหมือนร่อนทรายหาทองซึ่งมีอยู่แต่เล็กน้อย ไม่คุ้มความลำบาก สู้หนังสือฉบับอื่นซึ่งอาจจะพบธรรมได้ง่ายไม่ได้ ก็ละเลยเสียไม่ได้อ่านฯ ยังความคิดในชั้นหลังๆ ซึ่งแรงขึ้นไปกว่าท่านทั้งสองพวกซึ่งกล่าวแล้วนั้น มักจะถือว่าชาดกเป็นนิทานซึ่งนึกแต่งขึ้น ไม่มีความจริงเป็นหลักฐาน เช่นดิรัจฉานพูดได้เหมือนมนุษย์เป็นต้น ถึงจะเชื่อว่าเป็นความเปรียบ ก็ยังมีข้อติเตียนด้วยเรื่องกลับชาติต่อไปอีกฯ อีกอย่างหนึ่งคติโบราณ

---

[1] As regards the contents, we find in the Jātakas : **1.Fables**, most of which, like Indian fables in general, aim at teaching Nīti, *i.e.* worldly wisdom. Only a few of them have the moral tendency as evinced in the ascetic poetry, and only a very few are genuinely Buddhist. **2.Fairy tales**, including many animal fairy tales, and without the remotest reference to Buddhism. Only in a few cases have they been furnished with a Buddhist tendency, so to speak "Buddhistised," and some few may also be purely Buddhist inventions. **3. Short anecdotes**, humorous tales and jokes, which have nothing Buddhist about them. **4. Novels and even long romances abounding in adventures**, and sometimes with a greater or lesser number of narratives within the story. Here, too, there is nothing Buddhist, except that the hero is the Bodhisatta, **5. Moral narratives. 6. Sayings, and 7. Pious legends**, all of which are only partly of Buddhist origin, while many of them belong to the common property of Indian ascetic poetry. (Winternitz, M. (1977). *A History of Indian Literature Vol.II.* p. 125.)

[2] สะกดตามต้นฉบับ

ซึ่งถือกันมาว่าไม่ควรจะสอดแคล้วในบรรดาหนังสือทั้งปวงที่อ้างว่าเป็นพระพุทธวจนะ ถ้าผู้ใดไม่เชื่อถือก็จะต้องตกนรก เป็นการบังคับกะเกณฑ์ให้เชื่อ ก็ยิ่งเป็นเหตุซ้ำร้ายให้เบื่อหน่ายจนเป็นข้อติเตียนว่า ท่านทั้งหลายผู้แต่งหนังสือนี้ กระทำให้เกิดไฝฟ้าขึ้นในพระพุทธศาสนาโดยมาก เพราะเหตุที่กล่าวยืนยันว่าพระพุทธเจ้าได้เทศนาเช่นนี้ จนถึงเมื่อกลับชาติ ก็อาจจะยิ้มเยาะหรือทายเดาล่วงหน้าได้ฯ

การซึ่งเป็นเช่นนี้ เพราะเหตุที่ผู้อ่านตั้งวงความพิจารณาคับแคบ คือ พวกหนึ่งปรารถนาแต่จะฟังนิทาน พวกหนึ่งปรารถนาแต่จะฟังธรรม พวกหนึ่งปรารถนาแต่จะวินิจฉัย ว่าหนังสือนี้พระพุทธเจ้าจะได้เทศนาอย่างนี้จริงทีเดียวหรือฯ

ข้าพเจ้าไม่มีความประสงค์ที่จะรับอธิบายโต้เถียงตามทางความคิดของท่านทั้งหลายสามพวกซึ่งได้กล่าวมาแล้วนี้ ซึ่งเป็นความประสงค์และความมุ่งหมายต่าง ๆ กัน แต่จะขอชักนำให้พิจารณาในเรื่องหนังสือชาดกนี้ โดยความเห็นที่เป็นวงกว้าง ซึ่งบางทีจะทำให้ท่านทั้งหลายเห็นว่าหนังสือชาดกปกรณ์นี้เป็นเรื่องที่น่าอ่านอยู่ เพราะเหตุฉะนั้น พระโบราณาจารย์จึงได้อุตส่าห์ร้อยกรองเข้าไว้เป็นอันมากฯ[1]

ชาดกจึงมีคุณค่าสำคัญที่เนื้อหาอันมีลักษณะโดดเด่นด้านการแสดงธรรมและบารมีของพระโพธิสัตว์ เป็นตัวอย่างธรรมเพื่อให้ผู้อ่านเกิด *"ปัญญา"* โดยใช้กลวิธีทางวรรณศิลป์ที่สื่อแนวคิดสำคัญทางพุทธศาสนา ดังมีผู้กล่าวถึงชาดกในประเด็นคุณค่าด้านเนื้อหาคำสอน เช่น สุภาพรรณ ณ บางช้าง[2] ได้กล่าวถึงเนื้อหาวิวัฒน์ในสายพระสุตตันตปิฎกว่าจำแนกตามลักษณะเนื้อหาและรูปแบบการนำเสนอเนื้อหาได้เป็น 5 ประเภท คือ ชาดก พุทธประวัติ ศาสนประวัติ สารธรรม และอัตถวัณณนา สะท้อนให้เห็นลักษณะของพุทธศาสนาในประเทศไทย ตั้งแต่การวางรากฐานพระศาสนาด้วยกระบวนการศรัทธาที่มีปัญญารองรับ ต่อมาได้รับความเสื่อมในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 เพราะเน้นคติความเชื่อนอกแก่นพุทธธรรมมากจึงละเลยส่วนปัญญาออกไป จนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 3 – 4 มีความพยายามจะวางรากฐานความเข้าใจธรรมที่อาศัยปัญญา ลัลลนา ศิริเจริญ[3] กล่าวถึงคุณค่าของชาดกว่า**ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก**มีคุณค่าทางด้านภาษา รสวรรณคดี วัฒนธรรม ปรัชญาชีวิต ศีลธรรม สังคมวิทยา และความเชื่อทางพุทธศาสนา

---

[1] พระพุทธโฆสเถระ. (2529). *นิทานกถา พระพุทธประวัติตอนต้น ฉบับพระพุทธโฆสเถระ*. หน้า (9).

[2] สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2533). *วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. จัดพิมพ์โดยเงินทุนจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เฉลิมฉลองสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.

[3] ลัลลนา ศิริเจริญ. (2517). *การศึกษาคุณค่าของชาดกเพื่อใช้ในการสอนวรรณคดีไทย*. วิทยานิพนธ์ ค.ม. (มัธยมศึกษา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

คุณค่าคำสอนและการแสดงแนวคิดทางปัญญาในอรรถกถาชาดกมีจุดมุ่งหมายเพื่อสอนคนทุกระดับ มีเนื้อหาคำสอนเรื่องการประพฤติปฏิบัติตนทั้งต่อตนเองและผู้อื่น โดยใช้การเปรียบเทียบและการยกอุทาหรณ์[1] นอกจากนี้อรรถกถาชาดกยังมีลักษณะเด่นด้านกลวิธีการทดสอบปัญญาเข้ามาดำเนินเรื่อง ได้แก่ การตั้งปริศนา การเล่านิทาน ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของการนำเสนอปัญญา[2]

ต่อมาเมื่อพุทธศตวรรตที่ 10 หรือระหว่าง พ.ศ. 953 – 975 พระพุทธโฆสเถระ แต่งอรรถกถาเพื่อขยายความคาถาในพระไตรปิฎกให้แจ่มแจ้งยิ่งขึ้น

> อรรถกถาเป็นหนังสือแต่งขึ้นเพื่ออธิบายหลักธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในพระไตรปิฎกให้มีความสมบูรณ์ด้วยการขยายความให้ชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นพระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรม ให้เป็นที่เข้าใจแจ่มแจ้ง ความสำคัญของอรรถกถานี้แสดงว่าในพระไตรปิฎกบางคัมภีร์ยังขาดความแจ่มแจ้งในเนื้อหาและไวยากรณ์ และส่วนต่าง ๆ ที่อาจเป็นปัญหาในการตีความ จำต้องพึ่งพาหนังสือประเภทอธิบายอันเป็นหนังสือประกอบพระคัมภีร์ (Non – canonical books) เป็นอันมาก อรรถกถาก็ดี ทีปิกาและทีปนี ฯลฯ ก็ดี ล้วนเป็นหนังสือที่เกื้อกูลพระไตรปิฎกให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นแทบทั้งนั้น...[3]

พระพุทธโฆสเถระแต่งอรรถาธิบายโดยเก็บความจากคัมภีร์อรรถกถาเดิมในภาษาสิงหลมาแต่งเป็นภาษาบาลี อรรถกถาที่สำคัญได้แก่อรรถกถาชาดก หรือชาตกัฏฐกถา ฐานิสร์ ชาครัตพงศ์ อธิบายอรรถกถาชาดกไว้ว่า คัมภีร์ชาดกแท้ๆ แต่งเป็นคาถาล้วนอยู่ในพระไตรปิฎก อรรถกถาชาดกเป็นอรรถกถาร้อยแก้วที่หุ้มห่อคาถาเอาไว้อีกชั้นหนึ่ง ประกอบด้วยโครงสร้าง 5 ส่วน ได้แก่

1. ปัจจุบันวัตถุ เป็นเรื่องปัจจุบัน เล่าเหตุการณ์ที่เป็นสาเหตุให้พระพุทธเจ้าตรัสชาดก
2. อดีตวัตถุ เป็นตัวชาดกแท้
3. คาถา เป็นส่วนหนึ่งในอดีตวัตถุ แต่บางทีก็เป็นส่วนของปัจจุบันวัตถุ
4. ไวยากรณ์และถ้อยคำของคาถา
5. สโมธาน เป็นการเชื่อมเรื่องทั้งสอง คือ ปัจจุบันและอนาคตเข้าด้วยกัน โดยระบุตัวละครในอดีตว่าเป็นตัวตนคนเดียวกันกับตัวบุคคลในสมัยของพระพุทธเจ้า[4]

---

[1] สายวรุณ น้อยนิมิตร. (2542). *อรรถกถาชาดก : การศึกษาในฐานะวรรณคดีคำสอนของไทยและความสัมพันธ์กับวรรณคดีคำสอนเรื่องอื่น*. วิทยานิพนธ์ อ.ด. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

[2] สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ. (2545). *แนวคิดเรื่องปัญญาในอรรถกถาชาดก*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (วรรณคดีและวรรณคดีเปรียบเทียบ). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

[3] *ศักดิ์ศรี แย้มนัดดา*. (2543). *วรรณคดีพุทธศาสนาพากย์ไทย*. หน้า 32.

[4] ฐานิสร์ ชาครัตพงศ์. (2538). ความรู้เรื่องชาดก. ใน *อายุบวร*. หน้า 54 -55.

การอธิบายขยายความจึงเป็นลักษณะเด่นประการหนึ่งของคัมภีร์อรรถกถาชาดก โดยผ่านกลวิธีการใช้ความเปรียบเพื่อสื่อสาระธรรม คุณค่าในการแสดงธรรมให้ผู้อ่านเกิดปัญญาจึงเกิดจากการใช้กลวิธีทางวรรณศิลป์ที่สื่อแนวคิดสำคัญทางพุทธศาสนาเป็นสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ความเปรียบ[1]

โดยสรุปแล้วชาดกเป็นเรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ มีจำนวนทั้งสิ้น 547 ชาดก เรียงตามคาถาตั้งแต่เอกนิบาตไปจนกระทั่งถึงมหานิบาต ชาดกมีคุณค่าในด้านการเป็นนิทานที่ให้คติในการดำเนินชีวิต เช่นความไว้ใจไม่ได้ของหญิง คุณค่าของความกตัญญู โทษของการไม่รักษาวาจาสัตย์ เป็นต้น เป็นคติธรรมที่นำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ ชาดกยังเป็นที่ประมวลชีวิตความเป็นอยู่วัฒนธรรมพื้นบ้านของชาวอินเดียในยุคนั้นไว้ด้วย[2]

2.3 เวสสันดรชาดก: ภูมิหลัง เนื้อหา และอานิสงส์

ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของเวสสันดรชาดกใน 3 ประเด็น ได้แก่ ภูมิหลัง เนื้อหา และอานิสงส์

2.3.1 ภูมิหลัง

เวสสันดรชาดกเป็นเรื่องที่ได้รับความนิยมแพร่หลายในสังคมไทยมากกว่าชาดกเรื่องอื่น ความนิยมเรื่องเวสสันดรชาดกส่งอิทธิพลต่อคติเรื่องมหาชาติในหมู่พุทธศาสนิกชนชาวไทย ทำให้เกิดมีประเพณีเทศน์มหาชาติ เพราะเชื่อกันว่าฟังเทศน์มหาชาติแล้วได้อานิสงส์มาก เทศน์มหาชาติเป็นประเพณีทางพุทธศาสนาที่สืบเนื่องมาแต่ก่อนสมัยสุโขทัย พบหลักฐาน**จารึกวัดศรีชุม**และ**จารึกวัดหินตั้ง**[3] ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กล่าวว่า พุทธศาสนิกชนในสยามประเทศ และประเทศใกล้เคียงล้วนแต่นับถือเรื่องมหาเวสสันดรชาดกว่าสำคัญกว่าชาดกเรื่องอื่น เนื่องด้วยปรากฏบารมีของพระโพธิสัตว์บริบูรณ์ 10 ประการ จึงเรียกกันว่ามหาชาติ ผู้ใดได้ฟังเทศน์มหาชาติจะได้อานิสงส์มาก ทำให้เกิดประเพณีเทศน์มหาชาติทุกปี ประเพณีเทศน์มหาชาตินี้มีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย[4]

เวสสันดรชาดกมีความหมายถึงเรื่องมหาชาติ ดังที่ ธนิต อยู่โพธิ์ วินิจฉัยคำว่า *"มหาชาติ"* ว่าหมายถึงเรื่องเวสสันดรชาดก และตั้งข้อสังเกตไว้อย่างน่าสนใจว่าการที่เรียกเรื่องเวสสันดรว่ามหาชาตินั้นน่าจะมีในหมู่พุทธศาสนิกชนชาวไทย เพราะไม่มีชาดกเรื่องใดใน 550 เรื่อง ที่เรียกว่า

---

[1] ดูรายละเอียดเพิ่มเติม สุภัค มหาวรากร. (2552). *ความเปรียบเกี่ยวกับน้ำกับมรรคาสู่นิพพานในอรรถกถาชาดก*. วิทยานิพนธ์ อ.ด. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

[2] สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2533). *วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย*. หน้า 120 – 121.

[3] ธิดา สาระยา. (2552). *อารยธรรมไทย*. หน้า 316 – 317.

[4] กรมศิลปากร. (2540). *วรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนต้น*. หน้า (3).

มหาชาติ มีแต่มหานิบาต ซึ่งในมหานิบาตไม่ได้มีเรื่องเวสสันดรเรื่องเดียว แต่มีถึง 10 เรื่อง ซึ่งเรียกกันว่าทศชาติ แต่ไม่เรียกทั้ง 9 เรื่องว่ามหาชาติ เรียกเฉพาะเรื่องเวสสันดรเรื่องเดียว[1]

เวสสันดรชาดกเป็นชาดกเรื่องสำคัญที่มีประเพณีการเทศน์มหาชาติรองรับ ประเพณีและพิธีกรรมมีความสำคัญในฐานะเป็นเครื่องยืนยันความสำคัญของนิทาน หรือตำนานทางพุทธศาสนา การเทศน์มหาชาติเป็นประเพณีทางพุทธศาสนาที่สำคัญยิ่งในสังคมไทย ดังปรากฏการเทศน์มหาชาติในทุกภาคโดยมีชื่อเรียกต่างกัน ในภาคกลางและภาคใต้เรียกว่าฟังเทศน์มหาชาติ ภาคเหนือเรียกว่าตั้งธรรมหลวง และในภาคอีสานเรียกว่างานบุญพระเวส แสดงให้เห็นว่าคนในทุกภาคของสังคมไทย *"ใช้"* เทศน์มหาชาติเป็น *"เครื่องมือ"* จัดการกับความกลัวเรื่อง *"โลกหน้า"* และความกลัวเรื่อง *"กลียุค"* ซึ่งเป็นความกลัวซ้อนความกลัวเรื่อง *"ความเสื่อม"* ของพระพุทธศาสนาอีกชั้นหนึ่ง มีที่มาจากคติเรื่องพระมาลัย และคติปัญจอันตรธาน ส่งผลให้เกิดความนิยมเทศน์มหาชาติเพราะหวังอานิสงส์พบพระศรีอาริย์ และช่วยอุ้มชูไม่ให้พุทธศาสนาเสื่อมสูญไปตามคติดังกล่าว พิธีกรรมจึงมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็น *"เครื่องชุบชูจิตวิญญาณของมนุษย์"*

> พิธีกรรมย่อมมีความสำคัญอยู่ในตัวของมันเอง การที่จะเข้าใจสิ่งนี้ได้ดีขึ้น จำเป็นต้องเข้าใจเนื้อหาสำคัญของพิธีกรรม ขอให้เราดูตัวอย่างของการถวายพวงมาลัยดอกไม้แด่พระเจ้า พวกนักคิดบางคนอาจจะมองเห็นว่าเป็นเรื่องเสียเวลาหรือสิ้นเปลืองเงินโดยเปล่าประโยชน์ ขณะที่บางคนมีความคิดด้านบวกในแง่ของการปฏิบัติธรรม ประการแรกการปลูกดอกไม้หรือต้นไม้เป็นสิ่งที่ดีสำหรับสภาพแวดล้อม คนสวนมีงานทำ และมีคนขนส่งดอกไม้ไปตลาด ต่างก็ได้เงินเลี้ยงชีพจากสิ่งเหล่านี้ อีกอย่างที่เป็นแหล่งหารายได้ คือคนที่ถวายพวงมาลัยแด่พระผู้เป็นเจ้าที่เขารัก หรือครู ได้ประโยชน์อย่างยิ่งคือสนองความพอใจด้านวิญญาณ[2]

การเกิดประเพณีเทศน์มหาชาตินี้มีมูลเหตุจากคติความเชื่อ 2 ประการ ได้แก่ พระมาลัยและปัญจอันตรธาน

2.3.1.1 **พระมาลัย**

คติความเชื่อเรื่องพระมาลัยเป็นคติสำคัญอย่างหนึ่งที่แสดงมโนทัศน์เรื่อง *"บุญ"* ที่แพร่หลายในสังคมไทย โดยพบหลักฐานทางโบราณคดี และศิลปกรรมพระมาลัย เช่น **คัมภีร์มาเลยยสูตร พระมาลัยคำหลวง พระมาลัยกลอนสวด** สมุดภาพพระมาลัย ภาพพระบฏ

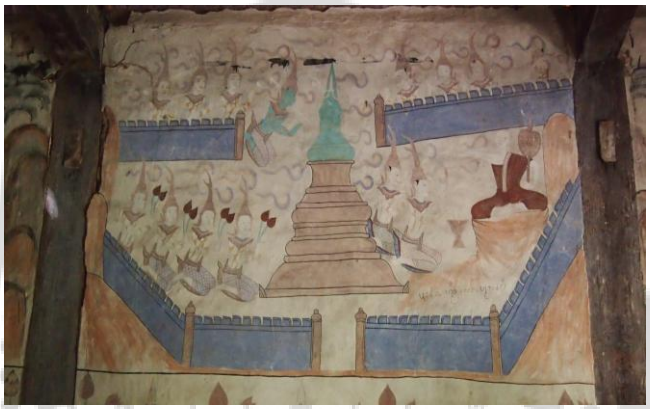
---

[1] ธนิต อยู่โพธิ์. (2514). *ตำนานเทศน์มหาชาติ*. กรุงเทพฯ : สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. พิมพ์แจกในงานทอดกฐินพระราชทานของสำนักนายกรัฐมนตรี ณ วัดมหรรณพาราม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร 29 ตุลาคม 2524.

[2] ราจีฟ เมโรทรา. (2548). *จิตแห่งครู*. แปลโดย ทาคินี และลัดดา วิวัฒน์สุระเวช. หน้า 180.

จิตรกรรมฝาผนัง หีบพระมาลัย เป็นต้น[1] ทำให้เรื่องการ *"สะสมบุญ"* และเรื่อง *"โลกหน้า"*[2] เป็นรูปธรรมสำหรับพุทธศาสนิกชนในสังคมไทย

พระมาลัย คือพระอรหันตสาวกองค์หนึ่งในพุทธศาสนา เรื่องราวพระมาลัยปรากฏใน **คัมภีร์มาลัยสูตร** ซึ่งเป็นพระสูตรนอกพระไตรปิฎก[3] กล่าวถึงพระเถระนามว่าพระมาลัยเทวะเถระ อาศัยอยู่ที่บ้านกัมโพชในโรหชนบท ลังกาทวีป เป็นผู้มีฤทธิ์มาก สามารถเดินทางไปเทวโลกและยมโลกได้ด้วยกำลังแห่งฤทธิ์และช่วยให้สัตว์นรกพ้นจากความทุกข์ทรมานในนรกได้ การเดินทางไปเทวโลกและยมโลกทำให้ได้เห็นความแตกต่างของสวรรค์กับนรก ซึ่งมีนัยถึงภพภูมิและการทำความดีจึงนำเรื่องราวมาแจ้งแก่มนุษย์

ภาพประกอบ 2 ฮูปแต้มเรื่องพระมาลัยในสิมวัดป่าเรไรย์ จังหวัดมหาสารคาม

---

[1] ดูเพิ่มเติมใน เด่นดาว ศิลปานนท์. (2553). *แกะรอยพระมาลัย*. กรุงเทพฯ : มิวเซียมเพรส.

[2] มีนัยสำคัญหมายถึง *"ยุคพระศรีอาริย์"* ยุคนี้ปรากฏอยู่ใน**พระสุตตันตปิฎก จักกวัตติสูตร** เรื่องความเสื่อมและการเสด็จอุบัติขึ้นในโลกของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่าเมตไตรย์ (ดูเพิ่มเติมใน มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2524). *พระสูตรและอรรถกถา แปล ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค เล่มที่ 3 ภาคที่ 1*. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์. พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525)

นอกจากนี้ ยังปรากฏใน**คัมภีร์พระอนาคตวงศ์**อุเทศที่ 1 พระศรีอริยเมตไตรย เริ่มต้นด้วยความเสื่อมแห่งพุทธศาสนาเมื่ออายุ 5,000 ปี หลังจากนั้นความเลวร้ายต่างๆ จะเกิดในโลกมนุษย์ที่เรียกกันว่า *"กลียุค"* เมื่อโลกเสื่อมเต็มที่แล้ว โลกก็จะกลับเจริญขึ้นมาอีก คนจะมีอายุถึง 80,000 ปี พระศรีอาริย์โพธิสัตว์ก็จะเสด็จอุบัติขึ้นมา พระองค์เป็นพระพุทธเจ้าที่ทรงบำเพ็ญบารมีมานานยุคของพระองค์จึงเป็นยุคทองทั้งแง่ทางโลกและทางธรรม คนในยุคนั้นจะอุดมสมบูรณ์ด้วยโภควัตถุ โดยมีต้นกัลปพฤกษ์คอยอำนวยประโยชน์ให้ คนเพียบพร้อมด้วยศีลธรรมและจริยธรรมอันดีงาม. (ดูเพิ่มเติมในบำเพ็ญ ระวิน, ผู้ชำระ. (2542). *ประชุมพงศาวดารฉบับราษฎร์พระอนาคตวงศ์*. นิธิ เอียวศรีวงศ์, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด).

[3] ดูเพิ่มเติมในธนิต อยู่โพธิ์. (2524). *ตำนานเทศน์มหาชาติ*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. พิมพ์แจกในงานทอดกฐินพระราชทานของสำนักนายกรัฐมนตรี ณ วัดมหรรณพาราม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร 29 ตุลาคม 2529. หน้า 12 – 15.

เรื่องที่ถือกันว่าเป็นอนุภาคสำคัญในเรื่องพระมาลัยคือ พระมาลัยได้ขึ้นไปบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพื่อนมัสการพระเจดีย์จุฬามณี ได้พบกับพระศรีอาริยเมตตไตรยบรมโพธิสัตว์ ซึ่งจะลงมาอุบัติและตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในภายภาคหน้า และได้สนทนาถึงการรักษาศีลและการให้ทานของชาวชมพูทวีป พระศรีอาริยเมตตไตรยจึงตรัสว่าหากผู้ใดต้องการพบพระองค์ให้ฟังเรื่องเวสสันดรชาดกดังปรากฏในเรื่องพระมาลัยทั้งฉบับท้องถิ่นและราชสำนัก ดังใน**พระมาลัยกลอนสวด**ว่า

ถ้าผู้ใดจะใคร่ชม สมเด็จองค์พระศรีอาริย์
ให้ตั้งใจชื่นบาน ฟังนิทานพระเวสสันดร
ถ้าผู้ใดจะใคร่ไหว้ เมื่อท่านได้เป็นพระบวร
ให้ฟังนิทานพระเวสสันดร ในวันเดียวจบทั้งพัน
พระบาลีเทศนา ฟังคาถาถ้วนทั้งพัน
ข้าวบิณฑ์ขนมนั้น ทุกสิ่งพรรณจงมากมาย
ฉัตรธงเพดานกั้น รูปภาพนั้นผูกแขวนสาย
ประทีปโคมเทียนถวาย ดอกไม้เพลิงเรืองรัศมี
ดอกบัวหลวงดอกบัวขาว ดอกสามหาวจงกลณี
ดอกอุบลอันมีสี นิลุบลดอกมณฑา
ดอกไม้ขาวใสสุด ดอกสัตตบุษย์อันรจนา
สิ่งละพันถวายบูชา มหาชาติพระเวสสันดร
ฟังแล้วปรนนิบัติ ทำตามอรรถพระสั่งสอน
มหาชาติพระเวสสันดร ล้วนคาถาและบาลี
ผู้ใดฟังดังนี้จบ จึงจะพบท่านด้วยดี
จึ่งจะพบพระไมตรี เมื่อเป็นพระพ้นประมาณ[1]

ใน**พระมาลัยคำหลวง** พระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร กล่าวถึง *"วิธี"* ที่จะได้พบพระศรีอาริย์ดังนี้

> ◦ **โพธิสตฺโต ชมฺพูทีปมนุสฺสานำ** พระเมตไตรยฟังสาร เธอเบิกบานหฤทัย โสมนัสส์ไสศรัทธา ภิรมยาปราโมทย์ ด้วยมนุษย์โสดสร้างกุศล ท้าวธกล่าวกลสารสั่งพระมายังมนุษา เมื่อเธอจะคลานิวัตร ยังชมพูทีปัถคืนคง ขอพระองค์จงนำสารข้าบรรหารกล่าวแถลง เธอจะแจ้งแก่เวไนย แม้นผู้ใดจะใคร่พบ จงเคารพตามโอวาทให้ทำมหาชาติเนืองนันต์ เครื่องสิ่งละพันบูชา ให้จบทิวาวันนั้น ตั้งประทีปพันบูชา

[1] *พระมาลัยกลอนสวด*. (ม.ป.ป.). หน้า 69-70.

ดอกปทุมาถ้วนพัน บัวเผื่อนผันอินทนิลา ดอกมณฑาโดยจง เทียนแลธงฉัตรา เครื่องบูชา ทั้งนี้ จงถ้วนถี่สิ่งละพัน คนทลิทนั้นตามสม โดยนิยมจะบูชา พระคาถาถ้วนพัน ให้สดับธรรม์เคารพ จนจวบจบอุทาหรณ์ พระเวสสันดรนฤบาล ปัจฉิมกาลสมโพธิ สมภาร โสดอันอุดม เป็นที่สุดสมในชาตินั้น บูชาพระธรรม์จงครบ จึ่งจะได้ประสพองค์ข้า เมื่อจะลงมาอุบัติ จะได้ดำรัสพระโพธิญาณ อันโอฬารอลังการ์ อันฝูงมนุสสาเหล่านั้น เขาจึ่งจะทันศาสนา เฉพาะพักตราวิมลพรรณ ก็จะถึงอรหันต์ธรรมวิเศษ โดยประเภทกุศลา อันเขาสำสมมา นั้นแล ฯ[1]

ภาพประกอบ 3 พระศรีอาริย์ที่วัดไลย์ จังหวัดลพบุรี

คติเรื่องพระมาลัยจึงเชื่อมโยงกับ *"โลกหน้า"* ซึ่งเป็นโลกแห่งความหวังและมีลักษณะอุดมคติ พระมาลัยจึงมีฐานะเป็น *"ผู้ส่งสาร"* *"ชี้ทาง"* เพื่อให้มนุษย์สามารถบริหารจัดการตนเองให้พ้นจาก *"กลียุค"* ไปสู่ *"โลกหน้า"* อันมีนัยสำคัญถึง *"ยุคพระศรีอาริย์"* พระมาลัยจึงมีนัยเป็นผู้นำเสนอการจัดการความกลัวบนโครงสร้างเงื่อนไขทางวัฒนธรรมคือ *"การสดับตรับฟังมหาชาติ"* โดยใช้กลวิธีการนำเสนอ *"ทางเลือก"* โดยอ้างถึง *"พระศรีอาริย์"* เพื่อให้เกิดความสบายใจ และช่วยลดความวิตกกังวล

2.3.1.2 ปัญจอันตรธาน

คติปัญจอันตรธาน คือความสูญสิ้นของพระพุทธศาสนา 5 ประการ อันเนื่องมาจาก *"ความเสื่อม"* ได้แก่

"ปริยัติอันตรธาน" คือ ความสูญสิ้นการเล่าเรียนพระปริยัติ

"ปฏิบัติอันตรธาน" คือ ความสูญสิ้นการปฏิบัติธรรม

"*ปฏิเวธอันตรธาน"* คือ ความสูญสิ้นการตรัสรู้ อริยมรรค อริยผล

---

[1] เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร. (2545). พระมาลัยคำหลวง ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 3.* หน้า 177.

"สังฆอันตรธาน" คือ ความสูญสิ้นพระสงฆ์

"ธาตุอันตรธาน" คือ ความสูญสิ้นพระสารีริกธาตุ

คติปัญจอันตรธานนี้ปรากฏอยู่อย่างแพร่หลายในสังคมไทย ดังเช่นใน**พระไตรปิฎก**ซึ่งเป็นหลักฐานเก่าแก่ที่สุด กล่าวไว้ดังนี้

> ก็ในคำที่ตรัสไว้ในที่สุดแห่งสูตรทั้งปวงว่า ก็ภิกษุเหล่านั้นย่อมยังธรรมนี้ให้อันตรธานไปนั้น ชื่อว่า อันตรธานมี 5 อย่างคือ อธิคมอันตรธาน อันตรธานแห่งการบรรลุ 1 ปฏิปัตติอันตรธาน อันตรธานแห่งการปฏิบัติ 1 ปริยัตติอันตรธาน อันตรธานแห่งปริยัติ 1 ลิงคอันตรธาน อันตรธานแห่งเพศ 1 ธาตุอันตรธาน อันตรธานแห่งธาตุ 1.[1]

ใน**มิลินทปัญหา**คติปัญจอันตรธาน ปรากฏในปฐมวรรค ปัญหาที่ 7 สัทธัมมอันตรธานปัญหา พระเจ้ามิลินท์ทรงต้องการรู้ให้แน่ชัดถึงความสูญสิ้นของพระศาสนาที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าสัทธรรมจะตั้งอยู่ 5,000 ปี และภายหลังพระพุทธเจ้าตรัสว่าตราบใดที่มีผู้ปฏิบัติ โลกจะไม่สูญจากพระอรหันต์ ดังปรากฏคำปุจฉาของพระเจ้ามิลินท์ว่า

> สมเด็จพระเจ้ามิลินท์ภูมินทราธิบดี มีพระราชโองการตรัสว่า *"ภนฺเต นาคเสน"* ข้าแต่พระนาคเสนผู้ปรีชา โยมนี้คิดไปให้วิมัติสงสัยนักหนา ด้วยสมเด็จพระบรมนายกโลกนาถ มีพระพุทธฎีกาตรัสไว้แก่พระอานนท์ว่า ดูกรอานนท์ พระสัทธรรมของตถาคต จะตั้งอยู่นานประมาณกำหนดห้าพันปี พระพุทธองค์ตรัสเป็นคำขาดครั้นมาเมื่อจะใกล้ดับขันธ์เข้าสู่พระมหาปรินิพพานนั้น สมเด็จพระสัพพัญญูเจ้ามีพระพุทธฎีกาตรัสกับสุภัททะปริพาชกว่า ดูกรสุภัททะ แม้ว่าภิกษุอันเป็นโอรสของตถาคตนี้ มีศรัทธาปรนนิบัติเป็นสัมมาปฏิบัติอยู่ตราบใด โลกจะได้สูญจากพระอรหันต์หามิได้ นี่แหละมีพระพุทธฎีกาประทานไว้เป็นคำสอง ฉะนี้ โยมหารู้ที่จะกำหนดคำไหนให้แน่ลงได้ไม่ ครั้นจะเชื่อเอาคำเดิมที่ตรัสว่า พระสัทธรรมของตถาคตจะตั้งอยู่กำหนดถ้วนห้าพันปีนั้นเล่า คำที่พระพุทธองค์เจ้าตรัสว่า ถ้าพระภิกษุมีความอุตสาหะปรนนิบัติ เป็นสัมมาปฏิบัติอยู่ตราบใด โลกไม่เปล่าจากพระอรหันต์ก็จะผิด ครั้นจะเชื่อเอาคำภายหลังก็จะผิดกันกับคำเดิมที่โปรดไว้ โยมคิดไปก็สงสัยนักหนา ปัญหานี้เป็นอุภโตโกฏิมาถึงแก่พระผู้เป็นเจ้าแล้ว พระผู้เป็นเจ้าจงโปรดวิสัชนาให้โยมสิ้นสงสัยในกาลบัดนี้...[2]

---

[1] มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2525). *พระสูตร และอรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต เล่มที่ 1 ภาคที่ 1.* หน้า 167.

[2] *มิลินทปัญหา*. (2549). หน้า 276 – 277.

ใน**สังคีติยวงศ์** ปรากฏเรื่องอันตรธาน 5 อย่าง ในปริจเฉทที่ 9 ว่าด้วยบอกอานิสงส์แลความปรารถนา ดังนี้

> เหตุนั้นพระโปราณาจารย์เจ้าจึงกล่าวไว้ว่า อันตรธานมี 5 อย่าง คือปริยัติอันตรธาน 1 ปฏิบัติอันตรธาน 1 ปฏิเวธอันตรธาน 1 ลิงคอันตรธาน 1 และธาตุอันตรธาน 1
>
> ในคำว่าพระปริยัตตินี้ คือพระไตรปิฎก
>
> ในคำว่าพระปฏิบัตินี้ คือพระปฏิปทา
>
> ในคำว่าพระปฏิเวธนี้ คือพระอธิคม
>
> ในคำว่าลิงคนี้ คือสภาวเป็นสมณะ
>
> ในคำว่าพระธาตุนี้ คือพระสรีรธาตุ[1]

นอกจากนี้ คติดังกล่าวยังแพร่หลายสู่วรรณคดีพุทธศาสนา และวรรณคดีพระราชปุจฉาด้วย ดังใน**ปฐมสมโพธิกถา**[2] และวรรณคดี**พระราชปุจฉา**ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกที่ทรงมีถึงสมเด็จพระสังฆราชว่าด้วยเมื่อพระพุทธศาสนาครบ 5,000 ปี แล้วมีผู้ประทุษร้ายแต่เจดียฐานต่างๆ จะมีโทษหรือไม่

คติปัญจอันตรธานจึงเป็นคติที่สังคมไทยรับรู้อย่างแพร่หลาย และหาวิธีการจัดการความกลัวในคติปัญจอันตรธานเพื่อความสบายใจ ดังปรากฏหลักฐานดังกล่าวของ *"ผู้นำ"* ซึ่งมีสถานะเป็นพระมหากษัตริย์ในพงศาวดาร เช่น สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโปรดให้นักปราชญ์ราชกวีแต่ง**มหาชาติคำหลวง** สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมโปรดให้แต่ง**กาพย์มหาชาติ** การทำพิธีลบศักราชของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง[3] และการพิมพ์**พระไตรปิฎก**เป็นเล่มหนังสือชุดแรกของโลกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว[4] เป็นต้น

การที่พระมหากษัตริย์ซึ่งถือเป็น *"ผู้นำ"* ของคนในสังคมทรงมีวิธีการจัดการกับความกลัวคติปัญจอันตรธานด้วยการ *"สร้าง"* พระธรรม ได้แก่ **พระไตรปิฎก** และ**มหาชาติคำหลวง** หรือ**เวสสันดรชาดก** (ฉบับหลวง) จึงเป็นเครื่องยืนยันความสำคัญของ *"คติ"* ดังกล่าว คติเรื่องพระมาลัย และปัญจอันตรธานจึงเป็นคติสำคัญที่ทำให้เกิดประเพณีเทศน์มหาชาติ ซึ่งเป็นประเพณีสำคัญในสังคมไทย

---

[1] *สังคีติยวงศ์*. (2544). หน้า 323.

[2] ปรากฏใน**ปฐมสมโพธิกถา** อันตรธานปริวรรต ปริจเฉทที่ 29.

[3] ดูเพิ่มเติมใน กรมศิลปากร. (2548). *พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา*. กรุงเทพฯ : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

[4] ดูเพิ่มเติมใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2552). *กาลานุกรม พระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ผลิธัมม์.

2.3.2 ต้นเรื่องเวสสันดรชาดกในอรรถกถาเวสสันตรชาดก

อรรถกถาเป็นคัมภีร์ขยายความคาถาในพระไตรปิฎกอีกชั้นหนึ่ง แต่งขึ้นเพื่ออธิบายหลักธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในพระไตรปิฎกให้สมบูรณ์โดยขยายความให้ชัดเจน[1] คัมภีร์อรรถกถาบาลีไม่ได้ใช้ชื่ออรรถกถาอย่างคนไทยเรียก แต่ใช้ว่า *"อัฏฐกถา"* ซึ่งสร้างศัพท์มาจาก *"อฏฺฐ"* และ *"กถา"* คำว่า *"อฏฺฐ"* ตามรูปศัพท์แปลว่า *"แปด"* เข้าใจว่าใช้ในความหมายอย่างเดียวกับคำว่า *"อตฺถ"* แปลว่า *"เนื้อความ ความหมาย ประโยชน์"* *"อฏฺฐกถา"* จึงมีความหมายอย่างเดียวกับคำว่า *"อตฺถกถา"* แปลว่าการอธิบายความหมาย (exposition of the sense, explanation, commentary) ซึ่งไทยเรานิยมเขียนว่า *"อรรถกถา"*[2]

อรรถกถาเวสสันตรชาดก เป็นหนังสือที่อธิบายขยายความคาถาเวสสันตรชาดกในนิบาตชาดก เนื้อเรื่องแบ่งเป็น 13 กัณฑ์ ดังนี้

1.**ทศพรคาถา** เป็นส่วนที่แต่งเพิ่มเติมจากในพระไตรปิฎก กล่าวถึง *"ปัจจุบันวัตถุ"* พระศาสดาประทับอยู่ ณ นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์ ทรงปรารภฝนโบกขรพรรษ *"ผุสฺสตี วรวณฺณาเภ"*

เจ้าศากยะทั้งหลายทรงบูชาพระศาสดาด้วยดอกไม้และของหอม แต่ถือตนว่าสิทธัตถกุมารนี้เด็กกว่าพวกเรา จึงไม่อภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงทำปาฏิหาริย์ เป็นเหตุให้พระเจ้าสุทโธทนมหาราชกราบพระองค์ เจ้าศากยะทั้งหลายไม่อาจนิ่งอยู่ได้ จึงถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า เกิดฝนโบกขรพรรษตกลงมา น้ำฝนนั้นมีสีแดงเสียงซู่ซ่า ผู้ต้องการให้เปียกก็เปียก ฝนนั้นจะไม่ตกต้องกายผู้ไม่ต้องการให้เปียก ชนทั้งปวงเห็นเป็นอัศจรรย์ พระศาสดาจึงทรงนำอดีตนิทานมาตรัสเล่า

> กาลนั้น พระเจ้าสุทโธทนมหาราชได้ทอดพระเนตรเห็นอัศจรรย์นั้น จึงตรัสว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญในวันเมื่อพระองค์ประสูติ เมื่อพระพี่เลี้ยงเชิญพระองค์เข้าไปใกล้เพื่อให้นมัสการชฎิลชื่อกาฬเทวละ ข้าพระองค์ก็ได้เห็นพระบาททั้งสองของพระองค์กลับไปตั้งอยู่ ณ ศีรษะแห่งพราหมณ์ ข้าพระองค์ก็ได้กราบพระองค์ นี้เป็นการกราบของข้าพระองค์ครั้งแรก ในวันวัปปมงคลแรกนาขวัญ เมื่อพระองค์บรรทม ณ พระยี่ภู่อันมีสิริใต้ร่มเงาไม้หว้า ข้าพระองค์ได้เห็นเงาไม้หว้าไม่ป่ายไป ข้าพระองค์ก็ได้กราบพระบาทของพระองค์ นี้เป็นการกราบของข้าพระองค์ครั้งที่ 2 บัดนี้ข้าพระองค์เห็นปาฏิหาริย์ อันยังไม่เห็นนี้ จึงได้กราบพระบาทของพระองค์ นี้เป็นการกราบของข้าพระองค์ครั้งที่ 3. ก็เมื่อพระเจ้าสุทโธทนะถวายบังคมแล้ว เจ้าศากยะแม้องค์หนึ่งที่จะไม่อาจถวายบังคมดำรงนิ่งอยู่มิได้มี ชนเหล่านั้นแม้ทั้งหมดได้ถวายบังคมแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้ายังพระประยูรญาติทั้งหลายให้ถวายบังคมแล้ว เสด็จลงจากอากาศประทับนั่ง ณ บวรพุทธอาสน์ที่ปูลาด

---

[1] ศักดิ์ศรี แย้มนัดดา. (2543). *วรรณคดีพุทธศาสนาพากย์ไทย*. หน้า 32.

[2] สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2526). *ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา*. หน้า 271.

ไว้แล้ว เมื่อผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งแล้ว พระประยูรญาติที่ประชุมกันได้แวดล้อมแล้ว ทั้งหมดมีจิตแน่วแน่นั่งอยู่. ลำดับนั้น มหาเมฆตั้งขึ้นยังฝนโบกขรพรรษให้ตกแล้ว น้ำฝนนั้นสีแดงเสียงซู่ซ่าไหลไปลงที่ลุ่ม ผู้ต้องการให้เปียก ก็เปียก ฝนนั้นไม่ตกต้องกายของผู้ที่ไม่ต้องการให้เปียกแม้สักหยาดเดียว ชนทั้งปวงเหล่านั้นเห็นอัศจรรย์นั้นก็เกิดพิศวง ภิกษุทั้งหลายพูดกันว่า โอ น่าอัศจรรย์ โอ ไม่เคยมี โอ อานุภาพแห่งพระพุทธเจ้า มหาเมฆจึงยังฝนโบกขรพรรษเห็นปานนี้ ให้ตกในสมาคมแห่งพระประยูรญาติทั้งหลาย พระศาสดาทรงสดับดังนั้นแล้ว ตรัสถามว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เธอทั้งหลายนั่งสนทนากันถึงเรื่องอะไร เมื่อภิกษุเหล่านั้น กราบทูลให้ทรงทราบแล้ว มีพระพุทธดำรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น ที่มหาเมฆยังฝนโบกขรพรรษให้ตก แม้ในกาลก่อนเวลาที่เรายังเป็นโพธิสัตว์อยู่ มหาเมฆเห็นปานนี้ ก็ยังฝนโบกขรพรรษให้ตกในญาติสมาคมเหมือนกัน ตรัสฉะนี้แล้วทรงดุษณีภาพ ภิกษุเหล่านั้นทูลอาราธนา จึงทรงนำอดีตนิทานมาตรัสเล่า[1]

จากนั้นจึงขึ้น *"อดีตวัตถุ"* คือพระศาสดาตรัสเล่าเรื่องอดีตกาลว่าสีวิมหาราช ผู้ครองราชย์สมบัติแคว้นสีพี มีพระโอรสนามว่า สญชัยกุมาร เมื่อเจริญวัยทรงนำราชกัญญานามว่า ผุสดี ราชธิดาของ พระเจ้ามัททราชมาตั้งเป็นอัครมเหสีและทรงมอบราชสมบัติแก่สญชัยกุมาร

ในปางก่อนนั้น พระนางผุสดีเป็นราชธิดาพระเจ้าพันธุมราช ขณะนั้นพระศาสดามีพระนามว่าวิปัสสี เสด็จอุบัติขึ้นในโลก พระนางผุสดีทรงบดแก่นจันทน์ละเอียดบรรจุในผอบทองคำถวายเป็นพุทธบูชา และตั้งความปรารถนาว่าขอให้ได้เป็นมารดาแห่งพระพุทธเจ้าในอนาคตกาล ทรงเคลื่อนจากมนุษย์โลกไปบังเกิดในเทวโลก ต่อมาได้เกิดเป็นอัครมเหสีแห่งท้าวสักกเทวราช ท้าวสักกเทวราชประทานพร 10 ประการเมื่อนางจะสิ้นอายุ ซึ่งเป็นภาษิตประถมคาถาในมหาเวสสันดรชาดก ประดับด้วยคาถาประมาณ 1,000 คาถา **อรรถกถาเวสสันตรชาดก**อธิบายไว้ดังนี้

ผุสดีเทพกัญญาไม่ทราบว่าตนจะต้องจุติเป็นธรรมดา เป็นผู้ประมาทกล่าวคาถาที่ 2 ว่าข้าแต่เทวราช ข้าพระบาทขอนอบน้อมแด่พระองค์ ข้าพระบาทได้ทำบาปกรรมอะไรไว้หรือฝ่าพระบาทจึงให้ข้าพระบาทจุติจากทิพยสถานที่น่ารื่นรมย์ ดุจลมพัดต้นไม้ใหญ่ให้หักไปฉะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **นโม ตยตฺถุ** ความว่า ขอนอบน้อมแด่พระองค์. บทว่า **กึ ปาปึ** ความว่า นางผุสดีทูลถามว่า ข้าพระบาทได้ทำบาปอะไรไว้ในสำนักของพระองค์. บทว่า **ธรณีรุหำ** ได้แก่ ต้นไม้.

---

[1] มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2543). อรรถกถาเวสสันตรชาดก. ใน *พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 4 ภาคที่ 3*. หน้า 600 - 601.

ลำดับนั้น ท้าวสักกเทวราชทราบว่านางเป็นผู้ประมาทจึงได้ภาษิต 2 คาถาว่าบาปกรรมเธอมิได้ทำไว้เลย และเธอไม่เป็นที่รักของเราก็หาไม่ แต่บุญของเธอสิ้นแล้ว เหตุนั้นเราจึงกล่าวกับเธออย่างนี้ ความตายใกล้เธอ เธอจักต้องพลัดพรากจากไป จงเลือกรับพร 10 ประการนี้จากเรา ผู้จะให้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เยน เตวฺ** ความว่า ซึ่งเป็นเหตุให้เรากล่าวกะเธออย่างนี้ บทว่า **ตุยฺหำ วินาภาโว** ความว่า เธอกับพวกเราจักพลัดพรากจากกัน. บทว่า **ปเวจฺฉโต** แปลว่า ผู้ให้อยู่.

ผุสดีเทพกัญญาได้สดับคำท้าวสักกเทวราช ก็รู้ว่าตนจุติแน่แท้ เมื่อจะทูลขอรับพรจึงกล่าวว่า

> ข้าแต่ท้าวสักกะผู้เป็นใหญ่ของเหล่าสัตว์ทั้งปวง ถ้าพระองค์จะประทานพรแก่ข้าพระบาทไซร้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระบาทพึงอยู่ในพระราชนิเวศน์แห่งพระเจ้ากรุงสีพีนั้น.
>
> ข้าแต่ท้าวปุรินททะ ข้าพระบาทพึงเป็นผู้มีจักษุดำเหมือนตาลูกมฤคีซึ่งมีดวงตาดำ พึงมีขนคิ้วดำ พึงเกิดในพระราชนิเวศน์นั้นโดยนามว่าผุสดี พึงได้พระราชโอรสผู้ให้สิ่งอันเป็นเลิศ ประกอบความเกื้อกูลแก่ยาจกไม่ตระหนี่ อันพระราชาทุกประเทศบูชา มีเกียรติ มียศ เมื่อข้าพระบาททรงครรภ์ อุทรอย่านูนขึ้นพึงมีอุทรไม่นูน เสมอดังคันศรที่นายช่างเหลาเกลี้ยงฉะนั้น ถันทั้งคู่ของข้าพระบาทอย่าพึงหย่อนยาน ข้าแต่ท้าววาสวะ ผมหงอกก็อย่าได้มี ธุลีก็อย่าพึงติดในกาย ข้าพระบาทพึงปลดปล่อยนักโทษประหารได้
>
> ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระบาทพึงได้เป็นอัครมเหสีที่โปรดปรานของพระเจ้ากรุงสีวีในพระราชนิเวศน์อันกึกก้องด้วยเสียงร้องของนกยูงและนกกระเรียน พรั่งพร้อมด้วยหมู่นารีผู้ประเสริฐ เกลื่อนกล่นไปด้วยคนเตี้ยและคนค่อม อันพ่อครัวชาวมคธบอกเวลาบริโภคอาหาร กึกก้องไปด้วยเสียงกลอนและเสียงบานประตูอันวิจิตร มีคนเชิญให้ดื่มสุราและกินกับแกล้ม.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สิวิราชสฺส** ความว่า นางผุสดีนั้นตรวจดูพื้นชมพูทวีป เห็นพระราชนิเวศน์ของพระเจ้าสีวีราชสมควรแก่ตน เมื่อปรารถนาความเป็นอัครมเหสีในพระราชนิเวศน์นั้น จึงกล่าวอย่างนี้. บทว่า **ยถา มิคี** ความว่า เหมือนลูกมฤคอายุ 1 ปี. บทว่า **นีลกฺขี** ความว่า ขอจงมีตาดำใสสะอาด เพราะเหตุนั้น จึงกล่าวอย่างนี้ว่า ข้าพเจ้าพึงเกิดในพระราชนิเวศน์นั้นโดยนามว่าผุสดี. บทว่า **ลเภถ** แปลว่า พึงได้. บทว่า **วรำ** ความว่า ผู้ให้สิ่งประเสริฐมีเศียรที่ประดับ แล้วนัยน์ตาทั้งคู่ หทัยเนื้อเลือดเศวตฉัตรบุตรและภรรยาเป็นต้น แก่ยาจกผู้ขอแล้ว. บทว่า **กุจฺฉิ** ได้แก่ อวัยวะที่อยู่กลางตัว ดังนั้นท่านแสดงคำที่กล่าวโดยย่อ. บทว่า **ลิขิตำ** ได้แก่ คันศรที่นายช่างศรผู้ฉลาดขัดเกลาอย่างดี. บทว่า **อนุนฺนตำ** มีกลางคันไม่นูนขึ้นเสมอดังคันชั่งครรภ์ของข้าพเจ้าพึงเป็นอย่างนี้. บทว่า **นปฺปวตฺเตยฺยุ** ความว่า ไม่พึงคล้อยห้อยลง. บทว่า

ปลิตา นสฺสนฺตุ วาสว ความว่า ข้าแต่ท้าววาสวะผู้ประเสริฐที่สุดในทวยเทพ แม้ผมหงอกทั้งหลายบนศีรษะของข้าพเจ้า ก็จงหายไปคืออย่าได้ปรากฏบนศีรษะของข้าพเจ้า ปาฐะว่า **ปลิตานิ สิโรรุหา** ดังนี้ก็มี. บทว่า **วชฺฌญฺจาปิ** ความว่า ข้าพเจ้าพึงเป็นผู้สามารถปล่อยโจรผู้ทำความผิด คือ ผิดต่อพระราชา ถึงโทษประหาร ด้วยกำลังของตน นางผุสดีแสดงความเป็นใหญ่ของตนด้วยบทนี้. บทว่า **สูทมาคธวณฺณิเต** ความว่า อันพวกพ่อครัวชาวมคธทั้งหลายผู้บอกเวลาบริโภคอาหารเป็นต้นกล่าวชมเชยสรรเสริญแล้ว. บทว่า **จิตฺรคฺคเฬรุฆุสิเต** ความว่า กึกก้องไปด้วยเสียงกลอนและบานประตูอันวิจิตรด้วยรัตนะ 7 ที่ส่งเสียงไพเราะน่ารื่นรมย์ใจ เช่นเสียงของดนตรีเครื่อง 5. บทว่า **สุรามสปฺปโพธเน** ความว่า เธอจงถือเอาพร 10 ประการเหล่านี้ว่า ข้าพเจ้าพึงเป็นอัครมเหสีของพระเจ้าสีวีราชในพระราชนิเวศน์ของพระเจ้าสีวีราชเห็นปานนี้ ซึ่งมีคนเชิญบริโภคสุราและเนื้อว่าพวกท่านจงมาดื่มพวกท่านจงมากินดังนี้ ด้วยประการฉะนี้.[1]

พรทั้ง 10 ประการ ได้แก่ ขอให้มีจักษุดำเหมือนลูกมฤคีอายุ 1 ขวบ(ปี) มีขนคิ้วดำ มีพระนามว่าผุสดี มีพระราชโอรสผู้ให้สิ่งอันประเสริฐ ไม่ตระหนี่ เกื้อกูลยาจก เมื่อทรงครรภ์ขอให้อุทรไม่นูน ขอให้ถันไม่หย่อนยาน ขอให้ไม่มีผมหงอก ไม่มีธุลีติดกาย ปล่อยนักโทษที่ถึงประหารได้ ขอให้ได้เป็นอัครมเหสีของพระเจ้าสีวีในแคว้นสีพี

2.หิมวันตวรรณนา ผุสดีเทพกัญญาจุติจากดาวดึงส์พิภพ บังเกิดในพระครรภ์อัครมเหสีของพระเจ้ามัททราช มีพระนามว่า *"ผุสดี"* เพราะเมื่อประสูติมีสีรีระราวประพรมด้วยจุรณแก่นจันทน์ เมื่อพระชนม์ได้ 16 ชันษา เป็นผู้ทรงพระรูปอันอุดมและได้เป็นอัครมเหสีในพระเจ้าสญชัย ต่อมาพระนางผุสดีทรงครรภ์ โปรดให้สร้างโรงทาน และสละพระราชทรัพย์หกแสนกหาปณะบริจาคทานทุกวัน

ฝ่ายพระมหาสัตว์จุติจากเทวโลกนั้นเกิดในพระครรภ์แห่งพระนางผุสดี เทพบุตรหกหมื่นก็บังเกิดในเคหสถานแห่งอำมาตย์หกหมื่น ก็ในเมื่อพระมหาสัตว์เสด็จอยู่ในพระครรภ์พระมารดา พระนางผุสดีผู้มีพระครรภ์เป็นผู้ทรงใคร่จะโปรดให้สร้างโรงทาน 6 แห่ง คือที่ประตูพระนครทั้ง 4 ที่ท่ามกลางพระนคร 1 ที่ประตูพระราชวัง 1 ทรงสละพระราชทรัพย์หกแสนกหาปณะทุกวัน ๆ บริจาคทาน[2]

พราหมณ์ทูลพยากรณ์ว่าในพระครรภ์คือผู้ยินดียิ่งในทานมาอุบัติ พระเจ้าสญชัยจึงโปรดให้สร้างโรงทาน เมื่อพระครรภ์ครบ 10 เดือน พระนางผุสดีมีพระประสงค์จะทอดพระเนตรพระนคร

---

[1] *แหล่งเดิม*. หน้า 605 – 607.

[2] *แหล่งเดิม*. หน้า 609 – 610.

เสด็จถึงท่ามกลางถนนแห่งพ่อค้าก็ประสูติพระโอรส ณ ที่นั้น จึงทรงพระนามว่า *"เวสสันดร"* พระมหาสัตว์เมื่อประสูติจากครรภ์พระมารดา ทรงเหยียดพระหัตถ์ต้องการทรัพย์บริจาคทาน

> พระมหาสัตว์ประสูติจากพระครรภ์แห่งพระมารดา เป็นผู้บริสุทธิ์ ลืมพระเนตรทั้งสองออกมา เมื่อออกมาก็เหยียดพระหัตถ์ต่อพระมารดาตรัสว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า หม่อมฉันจักบริจาคทาน มีทรัพย์อะไร ๆ บ้าง ครั้งนั้นพระชนนีตรัสตอบว่า พ่อจงบริจาคทานตามอัธยาศัยของพ่อเถิด แล้ววางถุงกหาปณะพันหนึ่งในพระหัตถ์ที่แบอยู่.[1]

วันนั้นช้างเผือกออกลูกช้างขาวเป็นช้างมงคล ชื่อว่า *"ปัจจัยนาค"* เพราะช้างนั้นเกิดขึ้นมีพระมหาสัตว์เป็นปัจจัย เมื่อพระชนมพรรษา 4- 5 ปี พระเจ้าสญชัยทรงให้ทำเครื่องประดับราคาแสนหนึ่งสำหรับพระเวสสันดร พระเวสสันดรทรงเปลื้องเครื่องประดับนั้นประทานแก่นางนมทั้งหลาย และทรงประทานเครื่องประดับถึง 9 ครั้งขณะยังทรงพระเยาว์ ทรงคิดบริจาคทานภายในขณะทรงพระชนมพรรษา 8 ปี

เมื่อพระโพธิสัตว์มีพระชนมพรรษา 16 ปี ทรงศึกษาศิลปศาสตร์สำเร็จ ได้อภิเษกสมรสกับพระนางมัทรีราชธิดาของพระมาตุละ มัททราชสกุล ทรงสละทรัพย์หกแสนทำทานทุกวัน ต่อมาพระนางมัทรีประสูติพระราชโอรสพระนามว่า *"ชาลี"* เพราะพระญาติทั้งหลายรับพระราชกุมารนั้นด้วยข่ายทองคำ ต่อมาประสูติพระราชธิดาพระนามว่า *"กัณหาชินา"* เพราะพระญาติทั้งหลายรับพระราชธิดาด้วยหนังหมี พระเวสสันดรประทับคอช้างตัวประเสริฐเสด็จทอดพระเนตรโรงทานทั้ง 6 แห่ง เดือนละ 6 ครั้ง

แคว้นกาลิงครัฐเกิดฝนแล้ง ข้าวกล้าไม่สมบูรณ์ พระราชาตรัสให้พราหมณ์ 8 คน ไปทูลขอช้างปัจจัยนาคจากพระเวสสันดร พระเวสสันดรพระราชทานช้างปัจจัยนาคแก่พราหมณ์

> พระมหาสัตว์ทรงทำประทักษิณช้าง 3 รอบ เพื่อทรงตรวจที่กายช้างซึ่งประดับแล้ว ก็ไม่เห็นในที่ซึ่งยังมิได้ประดับ จึงทรงจับพระเต้าทองคำอันเต็มด้วยน้ำหอมเจือดอกไม้ ตรัสกะพราหมณ์ทั้งหลายว่า ดูก่อนมหาพราหมณ์ทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงมาข้างนี้ ทรงวางงวงช้างซึ่งเช่นกับพวงเงินอันประดับแล้วในมือแห่งพราหมณ์เหล่านั้น หลั่งน้ำลง พระราชทานช้างอันประดับแล้วอลังการที่ 4 เท้าช้างราคา 4 แสน อลังการ 2 ข้างช้างราคา 2 แสน ข่ายคลุมหลัง 3 คือข่ายแก้วมุกดา ข่ายแก้วมณี ข่ายทองคำ ราคา 3 แสน กระดึงเครื่องประดับที่ห้อย 2 ข้างราคา 2 แสน ผ้ากัมพลลาดบนหลังราคา 1 แสน อลังการคลุมกะพองราคา 1 แสน สายรัด 3 สายราคา 3 แสน พู่เครื่องประดับที่หูทั้ง 2 ข้าง ราคา 2 แสน ปลอกเครื่องประดับงาทั้ง 2 ราคา 2 แสน วลัย

---

[1] *แหล่งเดิม*. หน้า 610 – 611.

เครื่องประดับทาบที่งวงราคา 1 แสน อลังการที่หาง ราคา 1 แสน เครื่องประดับอันตกแต่งงดงามที่กายช้าง ยกภัณฑะไม่มีราคารวมราคา 22 แสน เกยสำหรับขึ้น ราคา 1 แสน อ่างบรรจุของบริโภค เช่นหญ้าและน้ำ ราคา 1 แสน รวมเข้าด้วยอีก เป็นราคา 24 แสน ยังแก้วมณีที่กำพูฉัตร ที่ยอดฉัตร ที่สร้อยมุกดา ที่ขอ ที่สร้อยมุกดาผูกคอช้าง ที่กะพองช้างและที่ตัวพระยาช้าง รวม 7 เป็นของหาค่ามิได้ ได้พระราชทานทั้งหมดแก่พราหมณ์ทั้งหลาย และพระราชทานคนบำรุงช้าง 500 สกุล กับทั้งควาญช้าง คนเลี้ยงช้างด้วย ก็มหัศจรรย์มีแผ่นดินไหวเป็นต้น ได้มีแล้วพร้อมกับพระเวสสันดรมหาราชทรงบริจาคมหาทาน[1]

ชาวสีพีกล่าวติเตียนพระเวสสันดรและกราบทูลพระเจ้าสญชัยให้ขับไล่พระเวสสันดรไปเขาวงกต พระเวสสันดรตรัสให้มหาเสนาคุตมาเฝ้าเพื่อบริจาคสัตตสดกมหาทานในวันรุ่งขึ้น พระนางมัทรีขอตามเสด็จพร้อมสองกุมาร

3.ทานกัณฑ์ พระนางผุสดีทูลขอพระเจ้าสญชัยไม่ให้ขับไล่พระเวสสันดร แต่ไม่เป็นผล พระเจ้าสญชัยทรงให้เหตุผลว่า

เนื้อความของคาถานั้นว่า แน่ะพระน้องผุสดีผู้เจริญ เมื่อฉันขับไล่ คือ เนรเทศลูกพระเวสสันดร ซึ่งเป็นธงชัยของชาวสีพี ก็ทำโดยยำเกรงต่อขัตติยราชประเพณีธรรมของโบราณในสีพีรัฐ เพราะเหตุนั้น ถึงแม้ลูกเวสสันดรนั้นเป็นที่รักกว่าชีวิตของฉัน ถึงอย่างนั้นฉันก็ต้องขับไล่.[2]

พระนางผุสดีไม่ยอมให้พระนางมัทรีและสองกุมารตามเสด็จพระเวสสันดร แต่ไม่เป็นผล พระนางผุสดีทรงคร่ำครวญร้องไห้ เหล่าชนในวังก็คร่ำครวญตามกัน วันรุ่งขึ้นพระเวสสันดรบริจาคสัตตสดกมหาทาน

ลำดับนั้น พระราชาเวสสันดรทรงสรงสนานแต่เช้าทีเดียว ประดับด้วยสรรพาลังการเสวยโภชนาหารรสอร่อย แวดล้อมไปด้วยมหาชน เสด็จเข้าสู่โรงทานเพื่อพระราชทานสัตตสดกมหาทาน. บทว่า **เทถ** ความว่า พระเวสสันดรเสด็จไปที่นั้นแล้ว เมื่อตรัสสั่งเหล่าอำมาตย์หกหมื่นได้ตรัสอย่างนี้. บทว่า **วารุณี** ความว่า พระเวสสันดรทรงทราบว่า การให้น้ำเมาเป็นทานไร้ผล แม้เมื่อเป็นอย่างนั้น ก็ทรงดำริว่า พวกนักเลงสุรามาถึงโรงทานแล้ว อย่าได้กล่าวว่า ไม่ได้ดื่มสุราในโรงทานของพระเวสสันดร ดังนี้จึงให้พระราชทาน. บทว่า **วนิพฺพเก** ความว่า บรรดาเหล่าชนวนิพกผู้ขอพวกท่านอย่าได้เบียดเบียนใคร ๆ แม้คนหนึ่ง. บทว่า **ปฏิปูชิตา** ความว่า

---

[1] *แหล่งเดิม*. หน้า 616 – 617.

[2] *แหล่งเดิม*. หน้า 634.

พระเวสสันดรตรัสว่า ท่านทั้งหลายเป็นผู้ที่เราบูชาแล้ว จงกระทำอย่างที่เขาไปสรรเสริญเรา พระเวสสันดรได้พระราชทานสัตตสดกมหาทาน คือ ช้าง 700 เชือก มีเครื่องประดับทอง มีธงทอง คลุมด้วยข่ายทอง ม้า 700 ตัว ก็เหมือนอย่างนั้นแล รถ 700 คัน หุ้มด้วยหนังราชสีห์เป็นต้น วิจิตรด้วยรัตนะต่าง ๆ มีธงทอง สตรีมีขัตติยกัญญาเป็นต้น 700 คน ประดับด้วยสรรพาลังการทรงรูปอันอุดม แม่โคนม 700 ตัว ซึ่งเป็นหัวหน้าโคผู้ประเสริฐ รีดน้ำนมได้วันละหม้อ ทาสี 700 คน ผู้ได้รับฝึกหัดศึกษาดีแล้ว ทาส 700 คนก็เหมือนอย่างนั้น พร้อมเครื่องดื่มและโภชนาหารหาประมาณมิได้ ด้วยประการฉะนี้.[1]

กษัตริย์ทั้งสี่พระองค์ทูลลาพระเจ้าสญชัยและพระนางผุสดี พระนางผุสดีทรงรู้ว่าพระโอรสมีจิตน้อมในทาน จึงส่งเกวียนที่เต็มไปด้วยรัตนะ 7 ประการพร้อมด้วยอาภรณ์ทั้งหลายไปด้วย พระเวสสันดรทรงเปลื้องเครื่องประดับพระราชทานแก่ยาจกถึง 18 ครั้ง พระราชทานม้า 4 ตัวและพระราชทานรถแก่พราหมณ์ที่มาทูลขอ กษัตริย์ทั้งสี่พระองค์จึงต้องดำเนินด้วยพระบาท พระเวสสันดรทรงอุ้มพระชาลี พระนางมัทรีทรงอุ้มพระกัณหาชินา

> จำเดิมแต่นั้น กษัตริย์เหล่านั้นทั้งหมดก็เสด็จดำเนินด้วยพระบาท.
> ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ได้มีพระดำรัสแก่พระนางมัทรีว่า
> แน่ะแม่มัทรี แม่จงอุ้มกัณหาชินา เพราะเธอเป็นน้อง เบา พี่จักอุ้มพ่อชาลี เพราะเธอเป็นพี่ หนัก.
> ก็แลครั้นตรัสฉะนี้แล้ว กษัตริย์ทั้งสองก็อุ้มพระโอรสพระธิดาเสด็จไป พระศาสดาเมื่อทรงจะประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า
> พระราชาเวสสันดรทรงอุ้มพระกุมารชาลี พระมัทรีราชบุตรีทรงอุ้มพระกุมารีกัณหาชินา ต่างทรงบรรเทิงตรัสปิยวาจากะกันและกันเสด็จไป.[2]

4. **วนปเวสนกัณฑ์** กษัตริย์ทั้งสี่พระองค์เสด็จถึงเจตรัฐในเวลาเย็นเพียงวันเดียว เพราะเทวดาย่นมรรคาให้ พระเวสสันดรทรงพบพระยาเจตราชทั้ง 6 หมื่น เหล่าพระยาเจตราชทูลเชิญพระเวสสันดรประทับที่เจตรัฐและเชิญเสด็จครองราชย์สมบัติแต่ทรงปฏิเสธ วันรุ่งขึ้นเสด็จเข้าสู่ป่า

พระยาเจตราชเรียกพรานชื่อเจตบุตรมาสั่งให้รักษาประตูป่า ท้าวสักกเทวราชทรงทราบว่าพระเวสสันดรเสด็จเข้าสู่ป่าหิมพานต์ จึงตรัสเรียกพระวิสสุกรรมเทพบุตร เนรมิตบรรณศาลา 2 หลัง ที่จงกรม 2 แห่ง พระเวสสันดร พระนางมัทรี พระชาลี พระกัณหาชินา ทรงถือเพศบรรพชิตอยู่ที่ศาลา

---

[1] *แหล่งเดิม*. หน้า 640 – 641.

[2] *แหล่งเดิม*. หน้า 658 – 659.

นั้น ณ เขาวงกต พระนางมัทรีทรงเป็นผู้แสวงหาผลไม้ถวาย กษัตริย์ทั้งสี่พระองค์ประทับอยู่ ณ เวิ้งเขาวงกต 7 เดือน

> จำเดิมแต่นั้นมา พระนางนำผลาผลมาแต่ป่าบำรุงปฏิบัติพระราชสวามีและพระราชโอรสพระราชธิดา ฝ่ายพระเวสสันดรบรมโพธิสัตว์ก็ทรงขอพรกะพระนางมัทรีว่า แน่ะพระน้องมัทรีผู้เจริญ จำเดิมแต่นี้เราทั้งสองชื่อว่าเป็นบรรพชิตแล้ว ขึ้นชื่อว่าหญิงเป็นมลทินแก่พรหมจรรย์ ตั้งแต่นี้ไป เธออย่ามาสู่สำนักฉันในเวลาไม่สมควร พระนางทรงรับว่าสาธุ แม้เหล่าสัตว์ดิรัจฉานทั้งปวงในที่ 3 โยชน์โดยรอบ ได้เฉพาะซึ่งเมตตาจิตต่อกันและกัน ด้วยอานุภาพแห่งเมตตาของพระมหาสัตว์ พระนางมัทรีเทวีเสด็จอุฏฐาการแต่เช้าตั้งน้ำดื่มน้ำใช้ แล้วนำน้ำบ้วนพระโอฐ น้ำสรงพระพักตร์มา ถวายไม้ชำระพระทนต์ กวาดอาศรมบท ให้พระโอรสพระธิดาทั้งสองอยู่ในสำนักพระชนก แล้วทรงถือกระเช้า เสียมขอเสด็จเข้าไปสู่ป่า หามูลผลาผลในป่าให้เต็มกระเช้า เสด็จกลับจากป่าในเวลาเย็น เก็บงำผลาผลไว้ในบรรณศาลาแล้วสรงน้ำ และให้พระโอรสพระธิดาสรง ครั้งนั้นกษัตริย์ทั้ง 4 องค์ ประทับนั่งเสวยผลาผลแทบทวารบรรณศาลา แต่นั้นพระนางมัทรีพาพระชาลีและพระกัณหาชินาไปสู่บรรณศาลา กษัตริย์ทั้ง 4 ประทับอยู่ ณ เวิ้งเขาวงกตสิ้น 7 เดือน โดยทำนองนี้แล ด้วยประการฉะนี้.[1]

5. **ชูชกบรรพ** กล่าวถึงพราหมณ์ชื่อ *"ชูชก"* ในกาลิงครัฐ เที่ยวภิกขาจารได้ทรัพย์ 100 กหาปณะนำไปฝากไว้กับเพื่อนพราหมณ์ เพื่อนพราหมณ์ใช้กหาปณะหมด ชูชกมาทวงก็ไม่มีทรัพย์คืนให้ จึงยกนางอมิตตตาปนาให้ชูชก นางอมิตตตาปนาปรนนิบัติชูชกในหมู่บ้านทุนทวิฏฐพราหมณ์ ทำให้พวกพราหมณ์หนุ่มต่อว่าภรรยาของตน ภรรยาพราหมณ์คิดจะให้นางอมิตตตาปนาหนีไปจากหมู่บ้าน จึงพากันไปรุมด่านางอมิตตตาปนาที่ท่าน้ำ

นางอมิตตตาปนาร้องไห้ถือหม้อน้ำกลับเรือนแล้วแจ้งชูชกว่าเหล่าภรรยาพราหมณ์บริภาษนางเพราะชูชกแก่ ต่อแต่นี้นางจะไม่ไปตักน้ำมาอีก เทวดาดลใจนางอมิตตตาปนาให้ชูชกเดินทางไปขอสองกุมารจากพระเวสสันดรมาเป็นทาสและทาสี เมื่อชูชกไม่ไปนางอมิตตตาปนาขู่ชูชกทำให้ชูชกตกใจกลัว เพราะตกอยู่ในกามราคะ จึงตกลงใจจะเดินทางไปทูลขอสองกุมาร

นางอมิตตตาปนาเตรียมเสบียงให้ชูชก ชูชกซ่อมเรือน หาฟืน ตักน้ำใส่หม้อน้ำจนเต็ม จากนั้นถือเพศดาบสสอนนางอมิตตตาปนาไม่ให้ออกนอกเรือนเวลาค่ำมืด ร้องไห้แล้วออกเดินทาง เทวดาดลใจชูชกเดินทางเข้าสู่ป่าใหญ่ ชูชกถูกสุนัขป่าของพรานเจตบุตรล้อม จึงขึ้นไปนั่งบนต้นไม้แล้วร้องไห้เสียงดัง

---

[1] *แหล่งเดิม*. หน้า 672.

พรานเจตบุตรได้ยินเสียงคร่ำครวญของชูชก คิดว่าคงจะมาขอพระชาลีพระกัณหาชินา หรือพระนางมัทรี จึงคิดจะฆ่าชูชก จึงยกหน้าไม้ขึ้นสายขู่จะยิง กล่าวว่าจะไม่ไว้ชีวิตชูชก ชูชกตกใจกลัวจึงกล่าวมุสากับพรานเจตบุตรว่าตนเป็นทูตจากเมืองสีพี จะมาเชิญพระเวสสันดรกลับเมือง พรานเจตบุตรจึงให้โภชนาหารและบอกที่ประทับพระเวสสันดรแก่ชูชก

ชูชกได้ฟังคำของพรานเจตบุตรแล้ว ก็ตกใจกลัวแต่มรณภัย เมื่อจะกล่าวมุสาวาทจึงกล่าวว่า

ดูก่อนเจตบุตร ข้าเป็นพราหมณทูตไม่ควรฆ่า เจ้าจงฟังข้าก่อน เพราะฉะนั้น คนทั้งหลายจึงไม่ฆ่าทูต นี่เป็นธรรมเนียมเก่า ชาวสีพีทั้งปวงหายขัดเคืองพระชนกก็ทรงปรารถนาจะพบพระเวสสันดร ทั้งพระชนนีของท้าวเธอก็ถอยพระกำลัง พระเนตรทั้งสองพึงเสื่อมโทรมโดยกาลไม่นาน ดูก่อนเจตบุตร ข้าเป็นผู้อันพระราชาพระราชินีทรงส่งมาเป็นทูต เจ้าจงฟังข้าก่อน ข้าจักเชิญพระเวสสันดรราชโอรสกลับ ถ้าเจ้ารู้จงบอกหนทางแก่เรา.[1]

6. **จุลวนวรรณนา** พรานเจตบุตรบอกที่ประทับพระเวสสันดรแก่ชูชก โดยพรรณนาธรรมชาติและความร่มรื่นบริเวณอาศรมที่ประทับของพระเวสสันดร ชูชกเดินทางมาพบอัจจุตฤาษี

พรานเจตบุตรได้ฟังดังนั้นจึงกล่าวว่า

ข้าแต่ท่านพราหมณ์ จงเอาไว้เป็นเสบียงทางของลุงเถิด ข้าพเจ้าไม่ต้องการเสบียงทาง ขอเชิญลุงรับน้ำผึ้งกับขาเนื้อย่างจากสำนักของข้านี้เอาไปเป็นเสบียงทาง ขอให้ลุงไปตามสบายเถิด ทางนี้เป็นทางเดินได้คนเดียว มาตามทางนี้ ตรงไปสู่อาศรมอัจจุตฤาษี พระอัจจุตฤาษีอยู่ในอาศรมนั้น มีฟันเขลอะ มีธุลีบนศีรษะ ทรงเพศเป็นพราหมณ์ มีขอสำหรับสอยผลาผล ภาชนะสำหรับใช้ในการบูชาเพลิง กับทั้งชฎาครองหนังเสือเหลือง นอนเหนือแผ่นดิน นมัสการเพลิง ลุงไปถึงแล้วถามท่านเถิด ท่านจักบอกหนทางให้แก่ลุง.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สมฺพลํ** ได้แก่ เสบียงทาง. บทว่า **เอติ** ความว่า หนทางเดินได้เฉพาะคนเดียวมาตรงหน้าเราทั้งสองนี้ ตรงไปอาศรมบท. บทว่า **อจฺจุโต** ความว่า ฤาษีองค์หนึ่งมีชื่ออย่างนี้อยู่ในอาศรมนั้น.

ชูชกผู้เป็นเผ่าพันธุ์พราหมณ์ได้ฟังคำนี้แล้ว ทำประทักษิณเจตบุตร มีจิตยินดีเดินทางไปยังสถานที่อัจจุตฤาษีอยู่ ดังนี้แล.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เยนาสิ** ความว่า อัจจุตฤาษีอยู่ในที่ใดชูชกไปแล้วในที่นั้น.[2]

---

[1] *แหล่งเดิม*. หน้า 684.

[2] *แหล่งเดิม*. หน้า 693.

7. **มหาวนวรรณนา** ชูชกเดินทางมายังอาศรมของอัจจุตฤาษี แจ้งอัจจุตฤาษีว่าเป็นพราหมณ์อาจารย์ของพระเวสสันดร พระอัจจุตฤาษีเชื่อจึงต้อนรับให้ชูชกอยู่ที่อาศรม แล้วบอกทางแก่ชูชก กล่าวพรรณนาธรรมชาติและสระโบกขรณี สระมุจลินท์ บริเวณอาศรมของพระเวสสันดร

> บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ชานาสิ สัส เม** มีคำอธิบายว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้ไม่ควรที่ท่านผู้เจริญจะโกรธเคืองด้วยเหตุเพียงเท่านี้ ด้วยว่าข้าพเจ้ามาเพื่อจะขออะไร ๆ กะพระเวสสันดรก็หามิได้ อนึ่งการได้เห็นพระผู้ประเสริฐทั้งหลายยังประโยชน์ให้สำเร็จ และการอยู่ร่วมกับพระผู้ประเสริฐเหล่านั้นก็เป็นความสุข ข้าพเจ้าเป็นพราหมณ์ผู้เป็นอาจารย์ของพระเวสสันดรนั้น จำเดิมแต่พระองค์ถูกชาวสีพีขับไล่นั้น ข้าพเจ้าไม่ได้เห็นพระองค์เลย เพราะเหตุนั้นข้าพเจ้าจึงมาเพื่อพบเห็นพระองค์ ถ้าพระคุณเจ้ารู้สถานที่ประทับของพระเวสสันดร ก็จงแจ้งแก่ข้าพเจ้า.
>
> พระอัจจุตฤาษีได้ฟังคำของชูชกก็เชื่อจึงกล่าวว่า เอาเถอะ พรุ่งนี้เราจักแสดงประเทศที่ประทับของพระเวสสันดรแก่ท่าน วันนี้ท่านอยู่ในที่นี้ก่อน กล่าวฉะนี้แล้วให้ชูชกกินผลาผลจนอิ่ม รุ่งขึ้นเมื่อจะชี้หนทางจึงเหยียดมือขวาออก[1]

8. **กุมารบรรพ** ชูชกเดินทางถึงสระโบกขรณีในเวลาเย็นจึงนอนรอ ณ เนินภูผาที่ไกลจากสระนั้น พระนางมัทรีทรงพระสุบินว่า มีชายผิวดำนุ่งห่มผ้ากาสายะสองผืน ทัดดอกไม้สีแดงสองหู ถืออาวุธเข้ามาจับพระชฎาของพระนางมัทรี แล้วควักดวงพระเนตร ตัดพระพาหาทั้งสอง ทำลายพระอุระ แล้วถือเอาพระหทัยของพระนางไป

> ก็ราตรีนั้นเวลาใกล้รุ่ง พระนางมัทรีได้ทรงพระสุบิน ความในพระสุบินนั้นว่า มีชายคนหนึ่งผิวดำนุ่งห่มผ้ากาสายะสองผืน ทัดดอกไม้สีแดงทั้งสองหู ถืออาวุธตะคอกขู่มาเข้าสู่บรรณศาลาจับพระชฎาของพระนางคร่ามา ให้พระนางล้มหงาย ณ พื้น ควักดวงพระเนตรทั้งสองและตัดพระพาหาทั้งสองของพระนางผู้ร้องไห้อยู่ ทำลายพระอุระถือเอาเนื้อพระหทัย ซึ่งมีหยาดพระโลหิตไหลอยู่แล้วหลีกไป[2]

พระนางมัทรีตกพระทัยตื่นบรรทม เสด็จสู่บรรณศาลาของพระเวสสันดร พระเวสสันดรทรงตำหนิว่ามาเวลาอันไม่สมควร พระนางจึงกราบทูลความฝัน พระเวสสันดรทรงทราบว่าพรุ่งนี้จะมียาจกมาขอบุตรจึงตรัสปลอบพระนางมัทรี รุ่งเช้า พระนางมัทรีทรงทำกิจทั้งปวงแล้วสวมกอดพระชาลีและ

---

[1] *แหล่งเดิม*. หน้า 696.

[2] *แหล่งเดิม*. หน้า 710.

พระกัณหาชินา ทรงจุมพิตที่พระเศียรแล้วตรัสโอวาท จากนั้นทรงเช็ดน้ำพระเนตรถือกระเช้าและเสียมเข้าป่าหามูลผลาผล

ชูชกมาถึงอาศรม พระเวสสันดรทอดพระเนตรเห็นชูชก *"ทรงเป็นเหมือนยกทานธุระซึ่งทอดทิ้งมา 7 เดือน"*[1] ตรัสเรียกพระชาลีลุกไปต้อนรับชูชก ชูชกกล่าวผรุสวาจาพระชาลี พระชาลีทรงคิดว่าตาพราหมณ์นี้หยาบพร้อมทอดพระเนตรเห็นลักษณะบุรุษโทษ 18 ประการ พระเวสสันดรทรงถามถึงเหตุการมาของชูชก ชูชกต้องการนำสองกุมารไปเป็นทาสจึงตอบเปรียบเทียบว่า

> ชูชกทูลตอบว่า
>
> ห้วงน้ำซึ่งเต็มเปี่ยมตลอดเวลาย่อมไม่เหือดแห้งฉันใด พระองค์มีพระหฤทัยเต็มเปี่ยมด้วยศรัทธาฉันนั้น ข้าพระองค์มาเพื่อทูลขอพระโอรสพระธิดากะพระองค์ ขอพระองค์โปรดพระราชทานพระโอรสพระธิดาแก่ข้าพระองค์ผู้ทูลขอเถิด.
>
> บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **วาริวโห** ได้แก่ ห้วงน้ำในปัญจมหานที. บทว่า **น ขียติ** ความว่า คนผู้ระหายมาสู่แม่น้ำ ใช้มือทั้งสองบ้าง ภาชนะทั้งหลายบ้างตักขึ้นดื่ม ก็ไม่หมดสิ้นไป. บทว่า **เอวนฺตํ ยาจิตาคณฺฉึ** ความว่า ข้าพระองค์เข้าใจว่า พระองค์เป็นผู้มีอย่างนี้เป็นรูปทีเดียว เพราะเต็มเปี่ยมด้วยศรัทธา จึงได้มาทูลขอกะพระองค์. บทว่า **ปุตฺเต เม เทหิ ยาจิโต** ความว่า พระองค์อันข้าพระองค์ทูลขอแล้ว โปรดพระราชทานพระโอรสพระธิดาทั้งสองของพระองค์ เพื่อเป็นประโยชน์เป็นทาสของข้าพระองค์.[2]

พระเวสสันดรทรงยกสองกุมารให้ชูชกด้วยจิตโสมนัส แล้วตรัสให้ชูชกอยู่ค้างคืนหนึ่ง รุ่งเช้าจึงไป ชูชกกล่าวว่า หากรอรุ่งเช้าพระนางมัทรีจะกลับจากป่า *"ย่อมทำอันตรายแก่บุญของทายก กระทำอันตรายแก่ลาภของยาจก"*[3] พระเวสสันดรจึงตรัสให้ชูชกถวายพระชาลีและพระกัณหาชินาแด่พระเจ้าสญชัย เพื่อชูชกจะได้ทรัพย์มาก ชูชกทูลพระเวสสันดรว่า เกรงว่าจะถูกลงราชทัณฑ์เพราะพระเจ้าสญชัยทรงคิดว่า *"เป็นโจรลักเด็ก"* และยืนยันว่าจะนำสองกุมารไปให้นางอมิตตตาปนาพระชาลีและพระกัณหาชินาทรงหวาดกลัว เสด็จหนีไปหลังบรรณศาลาจนถึงสระโบกขรณี จึงเสด็จลงสู่น้ำเอาใบบัววางบนพระเศียร เมื่อชูชกไม่เห็นสองกุมารจึงกล่าวติเตียนพระเวสสันดรว่าให้พระโอรสพระธิดาหนีไป

---

[1] *แหล่งเดิม*. หน้า 711

[2] *แหล่งเดิม*. หน้า 714.

[3] *แหล่งเดิม*. หน้า716

พระเวสสันดรทรงตามหาสองกุมาร ทรงตามรอยพระบาทของสองกุมาร เห็นรอยพระบาทลงสู่น้ำในสระโบกขรณี จึงตรัสเรียกพระชาลีและพระกัณหาชินาให้เป็นดังยานนาวาพาพระองค์และสรรพสัตว์ข้ามฝั่ง

> ฝ่ายมหาสัตว์ได้ทรงสดับดังนั้นก็ตกพระทัย ทรงดำริว่า เด็กทั้งสองจักหนีไป จึงรับสั่งว่า ดูก่อนพราหมณ์ ท่านอย่าคิดเลย เราจักนำตัวมาทั้งสองคน ตรัสฉะนี้แล้วเสด็จลุกขึ้นไปหลังบรรณศาลา ก็ทรงทราบว่าพระโอรสพระธิดาเข้าสู่ป่าชัฏ จึงเสด็จไปสู่ฝั่งสระโบกขรณี ตามรอยพระบาทของสองกุมารกุมารีนั้น ทอดพระเนตรเห็นรอยพระบาทลงสู่น้ำ ก็ทรงทราบว่า พระโอรสและพระธิดาจักลงไปยืนอยู่ในน้ำ จึงตรัสเรียกว่า พ่อชาลี แล้วตรัสคาถาว่า
>
> ดูก่อนพ่อชาลีพระลูกรัก พ่อจงมา จงเพิ่มพูนบารมีของพ่อให้เต็ม จงช่วยโสรจสรงหทัยของพ่อให้เย็นฉ่ำ จงทำตามคำของพ่อ ขอเจ้าทั้งสองจงเป็นดังยานนาวาของพ่อ ไม่หวั่นไหวต่อสาครคือภพ พ่อจักข้ามฝั่งคือชาติ จักยังมนุษย์เทวดาให้ข้ามด้วย.
>
> พระชาลีราชกุมารได้ทรงสดับพระดำรัสของพระราชบิดา จึงทรงคิดว่าตาพราหมณ์จงทำเราตามใจชอบเถิด เราจักไม่กล่าวคำสองกับพระราชบิดาจึงโผล่พระเศียรแหวกใบบัวออกเสด็จขึ้นจากน้ำ หมอบแทบพระบาทเบื้องขวาแห่งพระมหาสัตว์ กอดข้อพระบาทไว้มั่นทรงกันแสง ลำดับนั้น พระมหาสัตว์จึงตรัสถามพระชาลีว่า แน่ะพ่อ น้องหญิงของพ่อไปไหน พระชาลีทูลสนองว่าข้าแต่พระราชบิดา ธรรมดาว่าสัตว์ทั้งหลาย เมื่อภัยเกิดขึ้น ก็ย่อมรักษาตัวทีเดียว ลำดับนั้น พระมหาสัตว์ก็ทรงทราบว่า ลูกทั้งสองของเราจักนัดหมายกัน จึงตรัสเรียกว่า แม่กัณหา แม่จงมา แล้วตรัสคาถาว่า
>
> ดูก่อนแม่กัณหาธิดารัก แม่จง มาจงเพิ่มพูนทานบารมีที่รักของพ่อ จงช่วยโสรจสรงหทัยของพ่อให้เย็นฉ่ำ จงทำตามคำของพ่อ ขอเจ้าทั้งสองจงเป็นดังยานนาวาของพ่อ ไม่หวั่นไหวต่อสาครคือภพ พ่อจักข้ามฝั่งคือชาติ จักยกขึ้นซึ่งมนุษย์ทั้งเทวดาด้วย.
>
> พระนางกัณหาชินาราชกุมารีได้ทรงสดับพระดำรัสของพระราชบิดาจึงทรงคิดว่า เราจักไม่กล่าวคำสองกับพระราชบิดา จึงเสด็จขึ้นจากน้ำเหมือนกัน หมอบแทบพระบาทเบื้องซ้ายแห่งพระมหาสัตว์ กอดข้อพระบาทไว้มั่นทรงกันแสง พระอัสสุชลของสองพระกุมารกุมารีตกลงยังหลังพระบาทแห่งพระมหาสัตว์ ซึ่งมีพรรณดุจดอกปทุมบาน พระอัสสุชลของพระมหาสัตว์ก็ตกลงบนพระปฤษฎางค์แห่งสองกุมารกุมารีซึ่งเช่นกับแผ่นทองคำ.[1]

พระเวสสันดรทรงกำหนดราคาค่าไถ่สองกุมาร โดยกำหนดทองคำพันลิ่มแก่พระชาลี ส่วนพระกัณหาชินากำหนดสิ่งทั้งปวงอย่างละร้อย ได้แก่ ทาสี ทาส ช้าง ม้า โค และทองคำ จากนั้นจึงทรงหลั่งน้ำในมือชูชกเพื่อยกสองกุมารให้

[1] *แหล่งเดิม*. หน้า 719 – 720.

ครั้งนั้น พระมหาสัตว์ถึงความกวัดแกว่ง ราวกะว่ามีพระทัยหดหู่ ทรงลูบพระปฤษฎางค์แห่งราชกุมารกุมารีด้วยฝ่าพระหัตถ์อันอ่อนนุ่ม ยังพระราชกุมารกุมารีให้ลุกขึ้นปลอบโยนแล้วตรัสว่า แน่ะพ่อชาลี เจ้าไม่รู้ว่าพ่อวิตกถึงทานบารมีของพ่อดอกหรือ เจ้าจงยังอัธยาศัยของพ่อให้ถึงที่สุด ตรัสฉะนี้แล้วประทับยืนกำหนดราคาราชบุตรราชบุตรีในที่นั้นดุจนายโคบาลตีราคาโคฉะนั้น.

ได้ยินว่า พระมหาสัตว์ตรัสเรียกพระโอรสมาตรัสว่า แน่พ่อชาลีถ้าพ่อใคร่จะเป็นไท พ่อควรให้ทองคำพันลิ่มแก่พราหมณ์ชูชก จึงควรเป็นไท ก็กนิษฐภคินีของพ่อเป็นผู้ทรงอุดมรูปใคร ๆ ชาติต่ำพึงให้ทรัพย์เล็กน้อยแก่พราหมณ์ ทำกนิษฐภคินีของพ่อให้เป็นไท ทำให้แตกชาติยกเสียแต่พระราชาใครจะให้สิ่งทั้งปวงอย่างละ 100 ย่อมไม่มี เพราะเหตุนั้น กนิษฐภคินีของพ่ออยากจะเป็นไท พึงให้สิ่งทั้งปวงอย่างละ 100 อย่างนี้ คือ ทาสี ทาส ช้าง ม้า โค อย่างละ 100 และทองคำ 100 ลิ่ม แก่ชูชก แล้วจงเป็นไทเถิด. พระเวสสันดรโพธิสัตว์ทรงกำหนดราคาพระราชกุมารกุมารีอย่างนี้แล้ว ทรงปลอบโยนแล้วเสด็จไปสู่อาศรม จับพระเต้าน้ำ เรียกชูชกมาตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ผู้เจริญ จงมานี่ แล้วทรงหลั่งน้ำลงในมือชูชก ทำให้เนื่องด้วยพระสัพพัญญุตญาณ ตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ผู้เจริญ พระสัพพัญญุตญาณย่อมเป็นที่รักยิ่งกว่าบุตรและบุตรีผู้เป็นที่รักกว่าร้อยเท่าพันเท่าแสนเท่า เมื่อจะทรงยังปฐพีให้บันลือลั่นได้พระราชทานปิยบุตรทานแก่พราหมณ์ชูชก.[1]

ชูชกนำเถาวัลย์มาผูกพระหัตถ์พระชาลีและพระกัณหาชินา ถือปลายเถาวัลย์โบยตีสองกุมาร พระชาลีและพระกัณหาชินาทรงเอาพระปฤษฎางค์เข้ารับไม้แทนกันและกัน

พระชาลีกราบทูลให้พระเวสสันดรทรงคอยพระนางมัทรีกลับจากป่า แล้วทูลว่าชูชกมีลักษณะบุรุษโทษ 18 ประการ ได้แก่ ตีนแป เล็บเน่า มีเนื้อปลีแข้งหย่อนลงข้างล่าง ริมฝีปากบนยาวยื่นปิดปาก มีน้ำลายไหล เขี้ยวยื่นออกเหมือนเขี้ยวหมู จมูกหักไม่เสมอกัน ท้องโตหลังค่อม ตาเหล่ หนวดสีเหมือนทองแดง ผมสีเหลือง เส้นเอ็นขึ้นสะพรั่ง เกลื่อนไปด้วยกระดำ ตาเหลือกเหลือง เอวคด หลังโกง คอเอียง ขากางเดินเท้าลั่นเผาะ ๆ ขนตามตัวดกและหยาบ

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

พระชาลีและพระกัณหาหลีกไปจากที่นั้น พ้นพราหมณ์ชูชก มีพระเนตรทั้งสองนองไปด้วยพระอัสสุชล พระชาลีชะเง้อดูพระบิดา องค์สั่นดุจใบอัสสัตถพฤกษ์ อภิวาทพระบาทพระบิดา ครั้นถวายบังคมพระบาทพระบิดาแล้วได้กราบทูลคำนี้ว่า ข้าแต่พระบิดา พระมารดาเสด็จออกไปป่าแล้ว พระบิดาประทานหม่อมฉันทั้งสอง ขอพระบิดาจงประทานหม่อมฉันทั้งสอง ต่อเมื่อหม่อมฉันทั้งสองได้พบพระมารดาก่อนเถิด.

---

[1] *แหล่งเดิม*. หน้า 720 – 721.

ข้าแต่พระบิดา พระมารดาเสด็จออกไปป่าแล้วพระบิดาประทานหม่อมฉันทั้งสอง ขอพระบิดาอย่าเพิ่งประทานหม่อมฉันทั้งสอง จนกว่าพระมารดาของหม่อมฉันทั้งสองจะเสด็จกลับมา พราหมณ์ชูชกนี้จงขายหรือจงฆ่าในกาลนั้นแน่แท้ ชูชกนี้ประกอบด้วยบุรุษโทษ 18 ประการ คือ ตีนแบ 1 เล็บเน่า 1 มีปลีน่องย้อยยาน 1 มีริมฝีปากบนยาว 1 น้ำลายไหล 1 มีเขี้ยวยาวออกจากริมฝีปากดังเขี้ยวหมู 1 จมูกหัก 1 ท้องโตดังหม้อ 1 หลังค่อม 1 ตาเหล่ 1 หนวดสีเหมือนทองแดง 1 ผมสีเหลือง 1 เส้นเอ็นขึ้นสะพรั่ง เกลื่อนไปด้วยกระดำ 1 ตาเหลือกเหลือง 1 เอวคด หลังโกง คอเอียง 1 ขากาง 1 เดินตีนลั่นดังเผาะ ๆ 1 ขนตามตัวดกและหยาบ 1 นุ่งห่มหนังเสือเหลือง เป็นดังอมนุษย์น่ากลัว แกเป็นอมนุษย์หรือยักษ์กินเนื้อและเลือด มาแต่บ้านสู่ป่าทูลขอทรัพย์พระบิดา ข้าแต่พระบิดา พระองค์ทอดพระเนตรเห็นหม่อมฉันทั้งสองอันแกผู้ดุจปีศาจนำไปหรือหนอพระหฤทัยของพระองค์ราวกะผูกมั่นด้วยเหล็กแน่ทีเดียว พราหมณ์ชูชกผู้แสวงหาทรัพย์ ผู้ร้ายกาจเกินเปรียบผูกหม่อมฉันทั้งสอง และตีหม่อมฉันทั้งสองเหมือนตีฝูงโค พระองค์ไม่ทรงทราบหรือน้องกัณหาจงอยู่ ณ ที่นี้ เพราะเธอยังไม่รู้จักทุกข์สักนิดเดียว ลูกมฤคีที่ยังกินนม พรากไปจากฝูงก็ร้องไห้หาแม่เพื่อจะกินนมฉันใด น้องกัณหาชินาเมื่อไม่เห็นพระมารดาก็จะกันแสงเหี่ยวแห้งสิ้นชนมชีพ ฉันนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อุทกฺขสิ** ความว่า ไปสำนักพระมหาสัตว์ หวาดหวั่นไหวแลดูอยู่. บทว่า **เวธ** ได้แก่ ตัวสั่น. บทว่า **ตฺวญฺจ โน ตาต ทสฺสสิ** ความว่า ข้าแต่เสด็จพ่อ พระองค์ได้ประทานหม่อมฉันทั้งสองให้แก่พราหมณ์ ในเมื่อเสด็จแม่ยังมิได้กลับมาเลย ขอเสด็จพ่ออย่าได้ทรงกระทำอย่างนี้เลย โปรดยับยั้งไว้ก่อน พระเจ้าค่ะ จนกว่าหม่อมฉันทั้งสองจะได้เห็นเสด็จแม่ ต่อนั้นพระองค์จึงค่อยประทานในกาลที่หม่อมฉันทั้งสองได้เห็นเสด็จแม่แล้ว พระเจ้าค่ะ. บทว่า **วิกฺกีณาตุ หนาตุ วา** ความว่า ข้าแต่เสด็จพ่อ ในเวลาที่เสด็จแม่เสด็จมา พราหมณ์ชูชกนี้จงขายหรือจงฆ่าหม่อมฉันทั้งสองก็ตาม หรือจงทำตามที่ปรารถนาเถิด อนึ่งพระชาลีราชกุมารได้กราบทูลบุรุษโทษ 18 ประการว่า พราหมณ์กักขละหยาบช้านี้ประกอบด้วยบุรุษ 18 ประการ. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **พลงฺกปาโท** ได้แก่ ตีนแป. บทว่า **อทฺธนโข** ได้แก่ เล็บเน่า. บทว่า **โอพทฺธปิณฺฑิโก** ได้แก่ มีเนื้อปลีแข้งหย่อนลงข้างล่าง. บทว่า **ทีโฆฏฺตโรฏฺโฐ** ได้แก่ ประกอบด้วยริมฝีปากบนยาวยื่นปิดปาก. บทว่า **จปโล** ได้แก่ มีน้ำลายไหล. บทว่า **กฬาโร** ได้แก่ ประกอบด้วยเขี้ยวยื่นออกเหมือนเขี้ยวหมู. บทว่า **ภคฺคนาสโก** ได้แก่ ประกอบด้วยจมูกหักคือไม่เสมอกัน. บทว่า **โลหมสฺสุ** ได้แก่ มีหนวดสีมีเหลืองเหมือนทองแดง. บทว่า **หริตเกโส** ได้แก่ มีผมสีเหมือนทองงอกหยิก. บทว่า **วลีนํ** ได้แก่ หนังย่นเป็นเกลียวทั่วตัว. บทว่า **ติลกาหโก** ได้แก่ เกลื่อนไปด้วยกระดำ. บทว่า **ปิงฺคโล** ได้แก่ มีตาเหลือกเหลือง คือประกอบด้วยตาทั้งสองคล้ายตาแมว. บทว่า **วินโต** ได้แก่ มีคดในที่ 3 แห่ง คือ เอว หลัง คอ. บทว่า **วิกโฏ** ได้แก่ มีเท้าลั่นท่านกล่าวว่า มีที่ต่อกระดูกมีเสียง ก็มี คือประกอบด้วยที่ต่อกระดูกมีเสียงดังเผาะ ๆ. บทว่า **พฺรหา** ได้แก่ยาว.[1]

[1] *แหล่งเดิม*. หน้า 723 – 726.

พระชาลีและพระกัณหาชินาทรงคร่ำครวญอยู่อย่างนี้ ชูชกก็มาโบยตีกุมารกุมารีแล้วพาไป พระเวสสันดรทรงโศกเพราะทรงหวั่นไหว มีน้ำพระเนตรนอง ความปริวิตกเกิดขึ้นแก่พระเวสสันดร เพราะทรงรักพระโอรสพระธิดา ทรงเปรียบชูชกว่าเหมือนตีปลาที่ติดอยู่ในปากแห จึงกลั้นความโศกไม่ได้ จักติดตามไปฆ่าพราหมณ์แล้วนำสองกุมารกลับมาแล้วทรงนึกได้จึงทรงอธิษฐานสมาทานศีลนึกถึงประเพณีการบริจาคมหาบริจาคสำหรับพระพุทธเจ้า

> ครั้งนั้นความปริวิตกได้เกิดขึ้นแก่พระเวสสันดรมหาสัตว์ ด้วยทรงสิเนหาในพระโอรสและพระธิดาอย่างนี้ว่า พราหมณ์นี้เบียดเบียนลูกทั้งสองของเราเหลือเกิน เมื่อไม่อาจกลั้นความโศกไว้ได้ดังนี้ เราจักติดตามไปฆ่าพราหมณ์เสียแล้วนำลูกทั้งสองกลับมา แต่นั้นกลับทรงหวนคิดได้ว่า การที่ลูกเราทั้งสองถูกเบียดเบียนเป็นความลำบากยิ่ง นั่นไม่ใช่ฐานะ การบริจาคปิยบุตรทานแล้วจะเดือดร้อนภายหลัง หาใช่ธรรมของสัตบุรุษไม่ คาถาแสดงความปริวิตก 2 คาถาที่ส่องเนื้อความนั้น มีดังนี้ว่า
>
> เราจะถือคันพระแสงศร เหน็บพระแสงขรรค์ไว้เบื้องซ้าย นำลูกทั้งสองของเรากลับมา เพราะการที่ลูกทั้งสองถูกเฆี่ยนตีนำมาซึ่งความทุกข์ แต่ลูกทั้งสองพึงลำบากยากเข็ญนั้น ไม่ใช่ฐานะ ก็ใครเล่ารู้ธรรมของสัตบุรุษ บำเพ็ญทานแล้วจะเดือดร้อนภายหลัง.
>
> บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สตํ** ได้แก่ ธรรมคือประเพณีของพระโพธิสัตว์ในกาลก่อน. ได้ยินว่า พระโพธิสัตว์นั้นทรงอนุสรณ์ถึงประเพณีแห่งพระโพธิสัตว์ทั้งหลายในขณะนั้น แต่นั้นพระองค์ทรงดำริว่า พระโพธิสัตว์ทั้งปวงไม่ทรงบริจาคมหาบริจาค 5 ประการ คือ บริจาคทรัพย์ บริจาคอวัยวะ บริจาคชีวิต บริจาคบุตร บริจาคภรรยา หาเคยเป็นพระพุทธเจ้าได้ไม่ ก็ตัวเราก็เข้าอยู่ในจำพวกพระโพธิสัตว์เหล่านั้น แม้เราไม่บริจาคบุตรและชายา ก็ไม่อาจจะเป็นพระพุทธเจ้าได้ ทรงดำริฉะนี้แล้ว ยังสัญญาให้เกิดขึ้นว่า แน่ะเวสสันดรเป็นอย่างไร ท่านไม่รู้ความที่บุตรและบุตรีที่ให้เพื่อเป็นทาสทาสีแก่ชนเหล่าอื่น จะนำมาซึ่งความทุกข์ดอกหรือ เราจักตามไปฆ่าชูชกด้วยเหตุไรเล่าแล้วทรงดำริต่อไปว่า ขึ้นชื่อว่าบริจาคทานแล้วตามเดือดร้อนภายหลัง หาสมควรแก่เราไม่ ทรงตัดพ้อพระองค์เองอย่างนี้แล้ว ทรงอธิษฐานสมาทานศีลมั่นโดยมนสิการว่า ถ้าชูชกฆ่าลูกทั้งสองของเราจำเดิมแต่เวลาที่เราบริจาคแล้วเราจะไม่กังวลอะไร ๆ ทรงอธิษฐานมั่นฉะนี้แล้ว เสด็จออกจากบรรณศาลาประทับนั่ง ณ แผ่นศิลา แทบทวารบรรณศาลา ดุจปฏิมาทองคำฉะนั้น.[1]

ชูชกตีพระชาลีและพระกัณหาชินาต่อหน้าพระที่นั่ง สองกุมารทรงคร่ำครวญ เมื่อชูชกพลาดล้มเถาวัลย์ที่ผูกเคลื่อนหลุดจากพระหัตถ์พระราชกุมารกุมารีทั้งสองหนีมาหาพระราชบิดา ชูชกถือเถาวัลย์

---

[1] *แหล่งเดิม*. หน้า 731 – 732.

และไม้ด้วยความโกรธ ผูกพระหัตถ์ทั้งสองแล้วนำสองกุมารไปอีก สองกุมารคร่ำครวญถึงความโหดร้ายของชูชกและทรงรำพันถึงพระนางมัทรี

9. **มัทรีบรรพ** เมื่อพระเวสสันดรทรงบริจาคปิยบุตรมหาทาน เทวดาทั้งหลายเกรงพระนางมัทรีจะเสด็จตามพระโอรสพระธิดาด้วยความเสน่หา ก็จะพึงเสวยทุกข์ใหญ่ เทวดาจึงสั่งเทพบุตร 3 องค์ให้จำแลงเป็นราชสีห์ เสือโคร่ง และเสือเหลือง กั้นทางเสด็จพระนางมัทรีไว้จนกว่าอาทิตย์อัสดงคตจึงให้พระนางเสด็จสู่อาศรม พระนางมัทรีเสด็จสู่ป่าหาผลาผลด้วยความหวั่นพระทัยเพราะฝันร้าย ขณะนั้นเกิดลางร้ายคือเสียมหลุดจากพระหัตถ์ กระเช้าหลุดจากพระอังสา พระเนตรขวาเขม่น เป็นต้น ทรงคิดถึงสองกุมารและพระเวสสันดร แต่ไม่สามารถเสด็จกลับอาศรมได้ เพราะมีสัตว์ 3 ตัวนอนขวางทางอยู่ พระนางมัทรีจึงทูลอ้อนวอนขอทาง เทพบุตรจำแลงจึงให้มรรคาแก่พระนาง พระนางมัทรีเสด็จไปถึงอาศรม แต่ไม่พบสองกุมารจึงทรงคร่ำครวญและเสด็จไปเฝ้าพระเวสสันดรเพื่อตรัสถามถึงสองกุมาร พระเวสสันดรไม่ตรัสตอบทำให้พระนางมัทรีโศกเศร้ายิ่ง พระเวสสันดรต้องการให้พระนางมัทรีละความโศก จึงติเตียนพระนางมัทรีที่ทรงกลับจากป่าในเวลาเย็น พระนางมัทรีทูลเหตุผลที่ทรงกลับจากป่าในเวลาเย็นว่าทรงเกิดลางสังหรณ์และมีสัตว์ 3 ตัวนอนขวางมรรคา แล้วจึงตรัสถามถึงสองกุมารอีก พระเวสสันดรมิได้ทรงตอบ พระนางจึงเสด็จเที่ยวค้นหาสองกุมาร เมื่อไม่ทรงพบสองกุมาร พระนางมัทรีจึงเสด็จมาเฝ้าพระเวสสันดรอีก พระเวสสันดรมิได้ตรัสกับพระนาง พระนางมัทรีจึงเสด็จเที่ยวค้นหาสองกุมารตลอดราตรีหนึ่ง ประมาณระยะทาง 15 โยชน์ เมื่อไม่พบก็เสด็จมาเฝ้าพระเวสสันดรอีก ทรงคร่ำครวญรำพันแล้วล้มลงแทบพระยุคลบาทของพระเวสสันดร

> แม้พระนางมัทรีกราบทูลถึงอย่างนี้ พระมหาสัตว์ก็ประทับนั่งนิ่งอยู่นั่นเอง. เมื่อพระมหาสัตว์ไม่ตรัสด้วย พระนางเจ้าก็เต็มแน่นไปด้วยลูกศรคือความโศก พระกายสั่นดุจแม่ไก่ถูกตี เสด็จเที่ยวค้นหาตามที่เคยค้นหาครั้งแรกแล้ว เสด็จกลับมาเฝ้าพระมหาสัตว์ กราบทูลว่า
>
> ข้าแต่สมมติเทพ หม่อมฉันไม่พบคนที่นำลูกทั้งสองไป ลูกทั้งสองคงสิ้นชนมชีพแล้ว ฝูงกาฝูงนกทั้งหลายไม่มีอยู่ ลูกทั้งสองของหม่อมฉันคงสิ้นชนมชีพเสียแล้วเป็นแน่.
>
> บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **น โข โน** ความว่า ข้าแต่สมมติเทพหม่อมฉันไม่เห็นลูกทั้งสองของเราเลย. บทว่า **เยน เต นีหฏา มตา** ความว่า พระนางมัทรีทูลด้วยความประสงค์ว่า หม่อมฉันไม่ทราบว่าใครนำลูกทั้งสองไป.
>
> แม้พระนางมัทรีกราบทูลถึงอย่างนี้ พระมหาสัตว์ก็มิได้ตรัสอะไร ๆ พระนางมัทรีอันความโศกในเพราะพระโอรสถูกต้องแล้ว ทรงพิจารณาพระโอรสทั้งสอง เสด็จเที่ยวไปยังสถานที่นั้น ๆ ด้วยความเร็วดุจลมถึง 3 วาระ ได้ยินว่าสถานที่ที่พระนางเจ้าเสด็จเที่ยวไปตลอดราตรีหนึ่ง ประมาณ

ระยะทางราว 15 โยชน์ ลำดับนั้น ราตรีสว่าง อรุณขึ้น พระนางเจ้าเสด็จมาประทับยืนคร่ำครวญอยู่ ณ ที่ใกล้พระมหาสัตว์อีก.

พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศข้อความนั้น จึงตรัสว่า

พระนางมัทรีเสด็จเที่ยวร่ำไรรำพันไปตามภูผาและป่าไม้ในเวิ้งเขาวงกตแล้วเสด็จกลับมาสู่อาศรมอีก ทรงกันแสง ณ สำนักพระภัสดาว่า ข้าแต่สมติเทพหม่อมฉันไม่พบคนที่นำลูกทั้งสองไป ลูกทั้งสองคงสิ้นชนมชีพแล้ว ฝูงกาฝูงนกย่อมไม่มีอยู่ ลูกทั้งสองของหม่อมฉันคงสิ้นชีพเสียแล้วเป็นแน่.

เมื่อพระนางมัทรีผู้ทรงโฉม ผู้เป็นพระราชบุตรีพระเจ้ามัททราชผู้มียศเสด็จเที่ยวไป ณ ภูเขาและถ้ำทั้งหลายทรงประคองพระพาหากันแสงว่า ข้าแต่สมติเทพ หม่อมฉันไม่เห็นคนที่นำลูกทั้งสองของเราไป ลูกทั้งสองคงสิ้นชนมชีพแล้ว ด้วยประการฉะนี้แล้วก็ล้มลง ณ ภูมิภาคแทบพระยุคลบาทแห่งพระเวสสันดรนั้นนั่นเอง.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สามิกสฺสนฺติ โรทติ** ความว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระนางมัทรีนั้นเสด็จเที่ยวคร่ำครวญไปตามเนินผาและป่าไม้ในเวิ้งเขาวงกตนั้น แล้วเสด็จมาอาศัยพระภัสดาอีก ประทับยืน ณ ที่ใกล้พระภัสดา ทรงกันแสง คือทรงครวญคร่ำรำพันว่า **น โข โน** เป็นต้น เพื่อต้องการพระโอรสและพระธิดา. บทว่า **อิติ มทฺที วราโรหา** ความว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระนางมัทรีผู้ทรงพระรูปอันอุดม ชื่อว่าผู้ทรงโฉมนั้นเสด็จเที่ยวไป ณ โคนไม้เป็นต้น ไม่เห็นพระโอรสพระธิดา ประคองพระพาหาคร่ำครวญว่า ลูกทั้งสองจักตายเสียแน่แล้ว ดังนี้ แล้วล้มลง ณ ภูมิภาคแทบพระยุคลบาทแห่งพระเวสสันดรนั้นเอง เสมือนต้นกล้วยสีทองถูกตัดฉะนั้น.[1]

พระเวสสันดรทรงคิดว่าพระนางมัทรีสิ้นพระชนม์ แต่ก็ทรงตั้งพระสติพระนัยนาเต็มไปด้วยพระอัสสุชล พระเวสสันดรช้อนพระเศียรพระนางมัทรีขึ้นวางบนพระเพลา พรมด้วยน้ำ ลูบพระพักตร์และตรงพระหทัย พระนางมัทรีจึงได้พระสติลุกขึ้นถามสองกุมาร พระองค์ตรัสตอบพระนางมัทรีว่าทรงบริจาคเป็นทาสให้พราหมณ์ชูชก

พระนางมัทรีทรงอนุโมทนาบุตรทาน เกิดเหตุอัศจรรย์ เช่น แผ่นดินไหว เทวดาชั้นดาวดึงส์ซึ่งมีพระอินทร์เป็นหัวหน้า ก็พากันอนุโมทนาทานของพระเวสสันดร

พระนางมัทรีทูลว่า

ข้าแต่สมติเทพ หม่อมฉันขออนุโมทนาปิยบุตรทานอันอุดมของพระองค์ พระองค์ทรงบริจาคทานแล้วจงยังพระหฤทัยให้เลื่อมใส ขอจงทรงบำเพ็ญทานให้ยิ่ง ๆ ขึ้น

[1] *แหล่งเดิม*. หน้า 755 – 757.

ไปเถิด ข้าแต่พระชนาธิปราช ในเมื่อชนทั้งหลายมีความตระหนี่ พระองค์ผู้ยังแคว้นของชาวสีพีให้เจริญ ได้ทรงบริจาคบุตรทานแก่พราหมณ์.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อนุโมทามิ เต** ความว่า พระนางมัทรีทรงอุ้มพระครรภ์ 10 เดือน ประสูติแล้วให้สรงสนาน ให้ทรงดื่ม ให้เสวยวันละสองสามครั้ง ประคับประคองพระลูกน้อยทั้งสองนั้นให้บรรทมบนพระอุรประเทศ ครั้นพระโพธิสัตว์พระราชทานลูกน้อยทั้งสองไป จึงทรงอนุโมทนาส่วนบุญเอง พระนางมัทรีตรัสอย่างนี้ด้วยประการฉะนี้ ด้วยเหตุนี้พึงทราบว่า บิดาเท่านั้นเป็นเจ้าของเด็ก ๆ ทั้งหลาย. บทว่า **ภิยฺโย ทานํ ทโท ภว** ความว่า ข้าแต่พระมหาราชเจ้า ขอพระองค์ทรงเป็นผู้บริจาคทานบ่อย ๆ ให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปเถิด ทานอันพระองค์ทรงบริจาคดีแล้วด้วยประการฉะนี้ ขอพระองค์ผู้ได้พระราชทานพระปิยบุตรทั้งสองในเมื่อสัตว์ทั้งหลายมีความตระหนี่นั้น จงยังพระหฤทัยให้เลื่อมใสเถิด[1]

10. **สักกบรรพ** ท้าวสักกเทวราชทรงจำแลงเพศเป็นพราหมณ์ไปทูลขอพระนางมัทรีจากพระเวสสันดร

เมื่อกษัตริย์ทั้งสององค์ คือพระเวสสันดรและพระนางมัทรีตรัสสัมโมทนียกถาต่อกันและกันอยู่อย่างนี้ ท้าวสักกเทวราชทรงดำริว่า เมื่อวันวานนี้พระเวสสันดรมหาราชนี้ได้ประทานปิยบุตรแก่ชูชกพราหมณ์ แผ่นดินไหว บัดนี้ถ้าจะมีคนต่ำช้าผู้หนึ่งไปเฝ้าพระเวสสันดร ทูลขอพระนางมัทรีผู้สมบูรณ์ด้วยลักษณะทั้งปวงมีศีลาจารวัตรบริบูรณ์ พาพระนางมัทรีไป ทำให้ท้าวเธออยู่คนเดียว แต่นั้นท้าวเธอก็จะเปล่าเปลี่ยวขาดผู้ปฏิบัติ อย่ากระนั้นเลยเราจะจำแลงเพศเป็นพราหมณ์ไปเฝ้าท้าวเธอ ทูลขอพระนางมัทรี ให้ถือเอาทานนั้นเป็นยอดแห่งทานบารมี ทำให้ไม่ควรสละแก่ใคร ๆ แล้วถวายพระนางนั้นคืนท้าวเธอไว้อีก แล้วกลับเทวสถานของเรา ท้าวสักกเทวราชนั้นได้เสด็จไปสู่สำนักแห่งพระบรมโพธิสัตว์ในเวลาพระอาทิตย์ขึ้น.[2]

พระเวสสันดรทรงถามถึงเหตุที่ท้าวสักกะแปลงมาพบพระองค์ ท้าวสักกเทวราชจึงทูลขอพระนางมัทรีจากพระเวสสันดรโดยยกวาจาเปรียบเทียบ พระเวสสันดรทรงหลั่งน้ำลงในมือพราหมณ์แปลงยกพระนางมัทรีให้ เกิดเหตุอัศจรรย์ พระนางมัทรีมิได้กริ้วพระเวสสันดร ท้าวสักกเทวราชแปลงทรงทราบอัธยาศัยอันประณีตนั้น ก็ตรัสชมเชยสองกษัตริย์ แล้วตรัสอนุโมทนาทานแด่พระเวสสันดร ท้าวสักกเทวราชแปลงถวายพระนางมัทรีคืนแด่พระเวสสันดร แล้วแจ้งว่าตนคือพระอินทร์ แล้วมอบพร 8 ประการ แด่พระเวสสันดร พระเวสสันดรทรงรับพร 8 ประการ ดังนี้

---

[1] *แหล่งเดิม*. หน้า 759.

[2] *แหล่งเดิม*. หน้า 761.

แต่นั้นพระโพธิสัตว์เมื่อจะทรงรับพระพร จึงตรัสว่า

ข้าแต่ท้าวสักกะผู้เป็นใหญ่ของสรรพสัตว์ ถ้าพระองค์จะประทานพระพรแก่หม่อมฉัน ขอพระชนกของหม่อมฉันพึงทรงยินดีให้หม่อมฉันกลับจากป่านี้สู่นิเวศน์ของหม่อมฉัน พึงเชื้อเชิญด้วยราชบัลลังก์หม่อมฉันขอเลือกข้อนี้เป็นพระพรข้อที่ 1.

หม่อมฉันไม่ชอบการฆ่าคน แม้ทำผิดร้ายแรงพึงยังคนมีโทษให้พ้นจากการประหารชีวิต หม่อมฉันขอเลือกข้อนี้เป็นพระพรข้อที่ 2.

ชนเหล่าใดเป็นคนแก่ เป็นคนหนุ่ม และเป็นคนกลางคน ชนเหล่านั้นพึงอาศัยหม่อมฉันเลี้ยงชีพ หม่อมฉันขอเลือกข้อนี้เป็นพระพรข้อที่ 3.

หม่อมฉันไม่พึงถึงภรรยาของชนอื่น พึงขวนขวายแต่ในภรรยาของตน และไม่พึงตกอยู่ในอำนาจแห่งสตรีทั้งหลาย หม่อมฉันขอเลือกข้อนี้เป็นพระพรข้อที่ 4.

ข้าแต่ท้าวสักกะ บุตรของหม่อมฉันที่พลัดพรากไปนั้น พึงมีอายุยืน พึงครองแผ่นดินโดยธรรม หม่อมฉันขอเลือกข้อนี้เป็นพระพรข้อที่ 5.

เมื่อราตรีสิ้นไป พระอาทิตย์อุทัยขึ้นมา ขอให้ภิกษาหารอันเป็นทิพย์พึงปรากฏมี หม่อมฉันขอเลือกข้อนี้เป็นพระพรข้อที่ 6.

เมื่อหม่อมฉันบริจาคทาน ทรัพย์สมบัติพึงไม่หมดสิ้นไป บริจาคแล้วไม่พึงเดือดร้อนภายหลัง เมื่อกำลังบริจาคพึงทำจิตให้ผ่องใส หม่อมฉันขอเลือกข้อนี้เป็นพระพรข้อที่ 7.

เมื่อหม่อมฉันพ้นจากอัตภาพนี้ พึงไปสู่สวรรค์ถึงชั้นดุสิตอันวิเศษ จุติจากชั้นดุสิตนั้นมาเป็นมนุษย์พึงเป็นผู้ไม่เกิดอีก หม่อมฉันขอเลือกข้อนี้เป็นพระพรข้อที่ 8.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อนุโมเทยฺย** ได้แก่ พึงทรงรับ คือ ไม่กริ้ว. บทว่า **อิโต ปิตฺตุ** ได้แก่ จากป่านี้ถึงนิเวศน์ของตน. บทว่า **อาสเนน** ได้แก่ ด้วยราชบัลลังก์ คือพระเวสสันดรตรัสว่า ขอพระชนกจงประทานราชสมบัติแก่หม่อมฉัน. บทว่า **อปิ กิพฺพิสการกำ** ความว่า หม่อมฉันเป็นพระราชา พึงปล่อยนักโทษประหารแม้เป็นผู้ทำความผิดต่อพระราชา ให้พ้นจากถูกประหาร หม่อมฉันแม้เป็นถึงอย่างนี้ก็ไม่ชอบการประหาร. บทว่า **มเมว อุปชีเวยฺยุ** ความว่า ขอเขาเหล่านั้นทั้งหมดพึงอาศัยหม่อมฉันนี่แหละเลี้ยงชีพ. บทว่า **ธมฺเมน ชิเน** ความว่า จงชนะโดยธรรม คือจงครองราชสมบัติโดยเรียบร้อย. บทว่า **วิเสสคู** ความว่า พระเวสสันดรตรัสว่า ขอหม่อมฉันจงเป็นผู้ไปสู่สวรรค์ชั้นพิเศษ คือเป็นผู้บังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต. บทว่า **อนิพฺพตฺตี ตโต อสฺสำ** ความว่า พระเวสสันดรตรัสว่า หม่อมฉันจุติจากดุสิตพิภพนั้นแล้วมาสู่ความเป็นมนุษย์พึงเป็นผู้ไม่บังเกิดในภพใหม่ทีเดียว คือพึงบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ.[1]

---

[1] *แหล่งเดิม*. หน้า 770 – 771.

11. **มหาราชบรรพ** ชูชกพาพระชาลีและพระกัณหาเดินทางได้ 60 โยชน์ เหล่าเทพเจ้าอารักขาสองกุมาร กลางคืนชูชกผูกสองกุมารไว้ที่กอไม้ให้บรรทมเหนือพื้นดิน ส่วนตนเองขึ้นนอนบนต้นไม้ เทพบุตรและเทพธิดาแปลงเป็นพระเวสสันดรและพระนางมัทรีมาแก้มัดสองกุมาร นวดพระหัตถ์ พระบาท ให้เสวยทิพยโภชนาหาร รุ่งขึ้นก็ให้บรรทมด้วยเครื่องพันธนาการตามเดิม แล้วอันตรธานหายไป ชูชกเดินทางไปกรุงเชตุดรเพราะเทวดาดลใจ ในวันนั้นเวลาใกล้รุ่งพระเจ้าสญชัยทรงพระสุบินว่าประทับนั่งในสถานที่วินิจฉัย มีชายผิวดำนำดอกปทุมสองดอกมาวางไว้ในพระหัตถ์ทรงรับมาประดับที่พระกรรณสองข้าง ละอองเกสรร่วงตกลงบนพระอุระจึงทรงตื่นบรรทม พราหมณ์พยากรณ์ว่าพระประยูรญาติที่จากไปนานจักมา พระเจ้าสญชัยประทับนั่ง ณ สถานมหาวินิจฉัย เทวดานำพราหมณ์ชูชกกับสองกุมารมายืนที่ลานหลวง ทรงเห็นสองกุมารจึงให้อำมาตย์ไปนำพราหมณ์กับสองกุมารมา ตรัสถามชูชก ชูชกทูลความจริงให้พระเจ้าสญชัยทราบ อำมาตย์ทั้งหลายติเตียนพระเวสสันดร พระชาลีจึงทูลเหตุผลของพระบิดาทรงพรรณนาถึงความโศกของพระเวสสันดรให้พระเจ้าสญชัยฟังว่าทรงมีพระทัยเป็นทุกข์และเร่าร้อน พระเจ้ากรุงสญชัยตรัสเรียกสองกุมาร พระชาลีจึงกราบทูลว่าตนและพระกัณหาชินาเป็นทาสของพราหมณ์ชูชกจึงต้องอยู่ไกล ไม่ได้เป็นพระนัดดา พระเจ้าสญชัยตรัสถามราคาค่าไถ่สองกุมารและโปรดให้ไถ่สองกุมารจากชูชก และพระราชทานปราสาท 7 ชั้นแก่ชูชก

พระเจ้าสญชัยทรงให้พระชาลีและพระกัณหาชินาสนานพระเศียร เสวยโภชนาหารแล้วให้ประทับนั่งบนพระเพลา พระนางผุสดีทรงให้พระกัณหาชินาประทับนั่งบนพระเพลาแล้วตรัสถามถึงพระเวสสันดร พระนางมัทรี พระชาลีจึงทูลให้พระเจ้าสญชัยทราบ พระเจ้าสญชัยให้เสนาอำมาตย์จัดกองทัพ และตกแต่งมรรคาตั้งแต่เชตุดรธานีจนถึงเขาวงกต เพื่อเสด็จไปรับพระเวสสันดรกลับนครสีพี

ในเวลานั้นชูชกบริโภคอาหารเกินประมาณถึงแก่ความตาย พระเจ้าสญชัยทรงให้ทำฌาปนกิจชูชก และป่าวประกาศหาญาติของชูชกเพื่อให้สมบัติที่พระราชทานไป ครั้นไม่พบญาติ จึงโปรดให้ขนทรัพย์คืนเข้าพระคลังหลวง

> พระเจ้าสญชัยทรงสั่งจัดการประดับมรรคาด้วยประการฉะนี้ กาลนั้นฝ่ายชูชกบริโภคอาหารเกินประมาณ ไม่อาจให้อาหารที่บริโภคนั้นย่อยได้ ก็ทำกาลกิริยาในที่นั้นเอง. ครั้งนั้นพระเจ้าสญชัยให้ทำฌาปนกิจชูชก ให้ตีกลองใหญ่ป่าวประกาศในพระนครว่า คนใดคนหนึ่งซึ่งเป็นญาติของชูชก จงเอาสมบัติที่พระราชทานเหล่านี้ไป ครั้นไม่พบคนที่เป็นญาติของชูชกจึงโปรดให้ขนทรัพย์ทั้งปวงคืนเข้าพระคลังหลวงอีกตามเดิม.[1]

[1] *แหล่งเดิม*. หน้า 789.

พระเจ้าสญชัยทรงจัดประชุมกลองทัพทั้งสิ้นประมาณ 12 อักโขภิณีสิ้น 7 วัน ยกกองทัพออกจากพระนคร พระชาลีเป็นผู้นำทางประมาณ 60 โยชน์ ก็ถึงที่ประทับของพระเวสสันดร

12. **ฉขัตติยบรรพ** พระชาลีทรงให้ตั้งค่ายแทบฝั่งสระมุจลินท์ พระเวสสันดรทรงสดับเสียงก็ทรงกลัวมรณภัย เข้าใจว่าเป็นพวกปัจจามิตรที่ปลงพระชนม์พระชนกแล้วมาเพื่อต้องการตัวพระองค์ จึงพาพระนางมัทรีเสด็จขึ้นภูผาทอดพระเนตรดูกองทัพ พระนางมัทรีทรงทราบว่าเป็นกองทัพของสีพีจึงตรัสถึงพรที่ท้าวสักกเทวราชประทานแด่พระเวสสันดร เพื่อให้พระเวสสันดรทรงอุ่นพระหฤทัย

พระเวสสันดรและพระนางมัทรีประทับที่บรรณศาลา พระเจ้าสญชัยเสด็จสู่บรรณศาลาก่อน พระเจ้าสญชัยทรงกันแสงคร่ำครวญแล้วทำปฏิสันถารกับสองกษัตริย์ พระเวสสันดรทูลถามถึงข่าวคราวของพระโอรสและพระธิดา พระเจ้าสญชัยจึงเล่าความที่พระองค์ทรงไถ่สองกุมารจากชูชก พระนางผุสดีเสด็จสู่สำนักพระเวสสันดรพร้อมบริวารใหญ่ พระเวสสันดรและพระนางมัทรีทอดพระเนตรเห็นพระนางผุสดีก็เสด็จลุกขึ้นต้อนรับพระชาลีและพระกัณหาชินาเสด็จมาถึงพระนางมัทรีทอดพระเนตรเห็นสองกุมารก็คร่ำครวญ สองกุมารทรงคร่ำครวญวิ่งตรงเข้าไปหาพระมารดา

กษัตริย์ทั้งหกพระองค์ถึงวิสัญญีภาพล้มลง เหล่าอำมาตย์หกหมื่นเห็นกิริยาของกษัตริย์ทั้ง 6 พระองค์ ก็ถึงวิสัญญีภาพ ท้าวสักกเทวราชจึงยังฝนโบกขรพรรษให้ตกลงมา กษัตริย์ทั้ง 6 พระองค์ก็กลับฟื้นพระองค์ ชาวนิคมทั้งหลายทูลเชิญเสด็จพระเวสสันดรกลับพระนคร

> ครั้งนั้น ท้าวสักกเทวราชทรงดำริว่า กษัตริย์ทั้ง 6 องค์ พร้อมด้วยราชบริษัทถึงวิสัญญีภาพ ไม่มีใครแม้คนหนึ่งที่สามารถจะลุกขึ้นรดน้ำลงบนสรีระของใครได้ เอาเถอะ เราจักยังฝนโบกขรพรรษให้ตกลงเพื่อชนเหล่านั้นในบัดนี้ ดำริฉะนี้แล้วจึงยังฝนโบกขรพรรษให้ตกลง ณ สมาคมแห่งกษัตริย์ทั้ง 6 พระองค์ ชนเหล่าใดใคร่ให้เปียกชนเหล่านั้นก็เปียก เหล่าชนที่ไม่ต้องการให้เปียก แม้สักหยาดเดียวก็ไม่ตั้งอยู่ในเบื้องบนแห่งชนเหล่านั้น เพียงดังน้ำกลิ้งไปจากใบบัวฉะนั้น ฝนโบกขรพรรษนั้นเป็นเหมือนน้ำฝนที่ตกลงบนใบบัวด้วยประการฉะนี้ ในกาลนั้น กษัตริย์ทั้ง 6 พระองค์ก็กลับฟื้นพระองค์ มหาชนทราบความมหัศจรรย์ว่า ฝนโบกขรพรรษตก ณ สมาคมพระญาติแห่งพระมหาสัตว์ และแผ่นดินไหว.[1]

13. **นครกัณฑ์** พระเจ้าสญชัยทรงวิงวอนพระเวสสันดรออกจากเพศฤาษี พระเวสสันดรทรงรับแล้วเสด็จสนานพระวรกายเปลี้องเครื่องฤาษี พระเวสสันดรและพระนางมัทรีเสด็จสู่กองทัพ พระเจ้าสญชัยโปรดให้ตีกลองป่าวร้องให้ทราบกาลเสด็จกลับพระนคร แล้วทรงพากองทัพเสด็จกลับด้วยราชบริพารใหญ่ ผ่านมรรคาที่ตกแต่งแล้วตั้งแต่เขาวงกตจนถึงกรุงเชตุดร พระเวสสันดรล่วงมรรคา

---

[1] *แหล่งเดิม*. หน้า 800.

60 โยชน์มาสิ้น 2 เดือนถึงกรุงเชตุดร เสด็จเข้าสู่พระนครอันประดับตกแต่งแล้วเสด็จขึ้นปราสาท และโปรดให้ปล่อยสรรพสัตว์จากที่ผูกขังไว้

ในวันรุ่งขึ้น พระเวสสันดรทรงพระดำริถึงการให้ทานแก่ยาจก ท้าวสักกเทวราชจึงยังพื้นที่ข้างหน้าและข้างหลังพระราชนิเวศน์ให้เต็มไปด้วยรัตนะสูงประมาณเอว ฝนรัตนะเจ็ดตกราวกะฝนลูกเห็บ พระเวสสันดรจึงโปรดให้พระราชทานทรัพย์นั้น แล้วให้ตั้งทานมุข พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมีจนสิ้นพระชนม์ชีพก็เสด็จเข้าถึงสวรรค์ชั้นดุสิต

พระศาสดาตรัสเทศนามหาเวสสันดรชาดกด้วยคาถาประมาณ 1,000 คาถา แล้วตรัสแก่พระภิกษุว่าแม้ในกาลก่อนฝนโบกขรพรรษก็ตกในที่ประชุมแห่งพระประยูรญาติ แล้วจึงตรัสประชุมชาดก

> พราหมณ์ชูชกในกาลนั้น คือภิกษุเทวทัต นางอมิตตดาบนาคือนางจิญจมาณวิกา พรานเจตบุตรคือภิกษุฉันนะ อัจจุตดาบสคือภิกษุสารีบุตร ท้าวสักกเทวราชคือภิกษุอนุรุทธะ พระเจ้าสญชัยนรินทรราชคือพระเจ้าสุทโธทนมหาราช พระนางผุสดีเทวีคือพระนางสิริมหามายา พระนางมัทรีเทวีคือ ยโสธราพิมพามารดาราหุล ชาลีกุมารคือราหุล กัณหาชินาคือภิกษุณีอุบลวรรณา ราชบริษัทนอกนี้คือพุทธบริษัท ก็พระเวสสันดรราช คือเราเองผู้สัมมาสัมพุทธเจ้าแล.[1]

2.3.3 อานิสงส์การทำบุญเทศน์มหาชาติ

เวสสันดรชาดกทั้ง 13 กัณฑ์ มีอานิสงส์[2] ในแต่ละกัณฑ์ สำหรับผู้จัดให้มีการเทศน์มหาชาติ 13 กัณฑ์ รวมถึงการประดับตกแต่งธงชัย ธงแผ่นผ้า พร้อมทั้งเครื่องสักการบูชาด้วยดอกไม้และของหอม ตลอดจนธูปเทียน ดังมีอานิสงส์ดังนี้

> พระโบราณจารย์เจ้าได้แสดงอานิสงส์แห่งการบูชาในเวสสันดรชาดกไว้โดยลำดับ ดังนี้
>
> **ผู้ใดบูชากัณฑ์ทศพร** ผู้นั้นจะได้ทรัพย์สมบัติดังปรารถนา ถ้าเป็นสตรีจะได้สามีเป็นที่ชอบเนื้อเจริญใจ บุรุษจะได้ภรรยาเป็นที่ต้องประสงค์อีกเช่นเดียวกัน จะได้บุตรหญิงชายเป็นคนว่าง่ายสอนง่าย มีรูปร่างกายงาม มีความประพฤติกิริยาเรียบร้อยทุกประการ
>
> **ผู้บูชากัณฑ์หิมพานต์** ย่อมได้สิ่งที่ปรารถนาทุกประการ ครั้นตายแล้วได้ไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เสวยสมบัติอันมโหฬาร มีบริวารแวดล้อมบำรุงบำเรออยู่เป็นนิตย์ จุติจากสวรรค์แล้วจะลงมาเกิดในตระกูลขัตติยมหาศาล หรือตระกูลพราหมณ์มหาศาล อันบริบูรณ์ด้วยทรัพย์

---

[1] *แหล่งเดิม*. หน้า 814.

[2] อานิสงส์ในที่นี้เมื่อพิจารณาแล้วไม่เพียงแต่อานิสงส์จากการฟังเทศน์มหาชาติเท่านั้น น่าจะมีความหมายรวมถึงอานิสงส์จากการเป็น *"เจ้าภาพ"* กัณฑ์เทศน์ด้วย

ศฤงคาร บริวารมากมายนานาประการ เช่น โค กระบือ ช้าง ม้า รถ ยานพาหนะจะนับจะประมาณมิได้ ประกอบด้วยความสุขกายสบายใจทุกอิริยาบถฯ

ผู้บูชากัณฑ์ทานกัณฑ์ จะบริบูรณ์ด้วยแก้วแหวนเงินทอง ทาส ทาสี และสัตว์สองเท้าสี่เท้า ครั้นตายแล้วจะได้ไปเกิดในฉกามาพจรสวรรค์ มีนางเทพอัปสรแวดล้อมมากมาย เสวยสุขอยู่ในปราสาทแล้วด้วยแก้ว 7 ประการฯ

ผู้บูชากัณฑ์วนปเวสน์ จะได้รับความสุขทั้งโลกนี้และโลกหน้า จะได้เป็นบรมกษัตริย์ในชมพูทวีป เป็นผู้ทรงปรีชาเฉลียวฉลาด สามารถปราบอริราชศัตรูให้ย่อยยับไปฯ

ผู้บูชากัณฑ์ชูชก จะได้ไปบังเกิดในตระกูลกษัตริย์ ประกอบด้วยรูปสมบัติอันงดงามกว่าชนทั้งหลาย จะเจรจาปราศรัยก็ไพเราะเสนาโสต แม้จะได้สามีบุตรธิดา ก็ล้วนแต่มีรูปทรงงดงามว่าง่ายสอนง่ายฯ

ผู้บูชากัณฑ์จุลพน แม้จะบังเกิดในปรภพใดๆ จะเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยสมบัติบริวาร จะมีอุทยานอันดารดาษด้วยดอกไม้หอมตระหลบไป และจะมีสระโบกขรณีอันเต็มไปด้วยปทุมชาติ ครั้นตายไปแล้วก็จะได้เสวยทิพยสมบัติในโลกหน้าสืบไปฯ

ผู้บูชากัณฑ์มหาพน จะได้เสวยสมบัติในดาวดึงส์เทวโลก ครั้นจากเทวโลกนั้นแล้วจะได้ลงมาเกิดเป็นกษัตริย์มหาศาล มีทรัพย์ศฤงคารบริวารมาก มีอุทยานและสระโบกขรณีเป็นที่ประพาส เป็นผู้บริบูรณ์ด้วยศักดานุภาพ เฟื่องฟุ้งไปทั่วชมพูทวีป อีกทั้งจักได้เสวยอาหารทิพย์เป็นนิตย์นิรันดรฯ

ผู้บูชากัณฑ์กุมาร ย่อมประสบความสำเร็จในสิ่งซึ่งปรารถนา ครั้นตายแล้วได้ไปเกิดในฉกามาพจรสวรรค์ ในสมัยที่พระศรีอาริยเมตตไตรย์มาอุบัติ ก็จะได้พบศาสนาของพระองค์ จะได้ถือปฏิสนธิในตระกูลกษัตริย์ ตลอดจนได้สดับตรับฟังพระสัทธรรมเทศนาของพระองค์ แล้วบรรลุพระอรหัตผล พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้ง 4 ด้วยบุญราศีที่ได้อบรมไว้ฯ

ผู้บูชากัณฑ์มัทรี เกิดในโลกหน้าจะเป็นผู้มั่งคั่งสมบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติ เป็นผู้มีอายุยืนยาว ทั้งประกอบด้วยรูปโฉมงดงามกว่าคนทั้งหลายจะไปในที่ใดๆ ก็จะมีแต่ความสุขทุกแห่งหนฯ

ผู้บูชากัณฑ์มหาราช จะได้มนุษยสมบัติสวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ เมื่อเกิดเป็นมนุษย์จะได้เป็นพระราชา เมื่อจากโลกมนุษย์ไปก็จะได้ไปเสวยทิพยสมบัติในฉกามาพจรสวรรค์ มีนางเทพอัปสรเป็นบริวาร ครั้นบารมีแก่กล้าก็จะได้นิพพานสมบัติอันตัดเสียซึ่ง ชาติ ชรา พยาธิ มรณะ พ้นจากโอฆะทั้ง 4 มีกามโอฆะเป็นต้นฯ

ผู้บูชากัณฑ์ฉกษัตริย์ จะได้เป็นผู้เจริญด้วยพร 4 ประการคือ อายุ วรรณะ สุขะ พละทุกๆ ชาติแลฯ

ผู้บูชากัณฑ์นครกัณฑ์ จะได้เป็นผู้บริบูรณ์ด้วยวงศาคณาญาติ ข้าทาสชายหญิง ธิดา สามีหรือบิดามารดาเป็นต้น อยู่พร้อมหน้ากันโดยความผาสุก ปราศจากโรคาพาธทั้งมวล จะทำการใดๆ ก็พร้อมเพรียงกันยังการงานนั้นๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี[1]

---

[1] จอม บุญตาเพศ ป.. (ม.ป.ป). *มหาอานิสงส์ 108 กัณฑ์ (เพิ่มเติมอีก 24 กัณฑ์)*. หน้า 191 - 193.

อนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่าอานิสงส์ในการบูชากัณฑ์กุมาร มีปรากฏเรื่องพระศรีอาริยเมตตไตรย ซึ่งสอดคล้องกับคติเรื่องพระมาลัยที่เชื่อมโยงกับการฟังเทศน์มหาชาติเรื่อง**เวสสันดรชาดก** อาจกล่าวได้ว่าเป็น *"อานิสงส์"* ซ้อน *"อานิสงส์"* แสดงให้เห็นการเน้นย้ำความสำคัญของมหาชาติเวสสันดรชาดกที่ทำให้เกิดความนิยมจัดเทศน์มหาชาติอย่างแพร่หลาย

2.4 ประเพณีเทศน์มหาชาติ: การเน้นย้ำความสำคัญของเวสสันดรชาดก

จากอานิสงส์การบูชากัณฑ์เทศน์ข้างต้นทำให้เกิดการจัดเทศน์มหาชาติ ในสมัยอยุธยานิยมจัดให้เทศน์เพียงวันเดียวจบตลอดทั้ง 13 กัณฑ์ ตรงตามคติเรื่องพระมาลัย ในสมัยรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 นิยมให้จัดเทศน์มหาชาติ 3 วันคือเดือนสิบเอ็ดวันขึ้น 14 ค่ำ 15 ค่ำ และแรมค่ำ 1 จึงเทศน์เรื่องอริยสัจจ์ 4 หมายความว่าวันแรกมีเทศน์คาถาพัน เป็นภาษาบาลีล้วน วันที่ 2 เทศน์มหาชาติร่ายยาว ตลอด 13 กัณฑ์ วันที่ 3 เทศน์อริยสัจจ์ 4 อีก 4 กัณฑ์ รวมทั้งหมด 30 กัณฑ์ วิธีการเทศน์ 3 วันนี้ถือว่าเป็นการจัดมหาชาติที่สมบูรณ์

ในสมัยรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงจัดมหาชาติของหลวงเป็นประจำทุกปี หากปีใดมีเจ้านายเชื้อพระวงศ์ผนวชเป็นพระภิกษุและสามเณรมาก ปีนั้นก็มีเทศน์มหาชาติ หากปีใดไม่มีเจ้านายผนวชก็จะเปลี่ยนเป็นเทศนาสมโพธิแทน จนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชสมภพในเดือน 11 จึงมีงานฉลองพระพุทธรูปเฉลิมพระชนมพรรษาในวันขึ้น 14 และ 15 ค่ำเดือน 11 การจัดเทศน์มหาชาติของหลวงจึงเลื่อนไปจัดในเดือน 12 และไม่มีกำหนดช่วงเวลาข้างขึ้นข้างแรมที่แน่นอน แต่มักโปรดให้มี *"จบเดียว"* คืองดเว้นคาถาพันและเทศน์อริยสัจ 4 อีก 4 กัณฑ์

ส่วนการจัดเทศน์มหาชาติของชาวบ้าน นิยมจัดเมื่อออกพรรษาพ้นหน้ากฐินแล้ว โดยจัดในวันกลางเดือน 12 หรือจัดวันแรม 8 ค่ำก็ได้ และนิยมให้มีเทศน์มหาชาติในช่วงระหว่างเดือน 10 ถึงเดือน 12 แต่บางแห่งก็อาจจัดให้มีในช่วงเดือน 5 เดือน 6 ดังเช่น ชาวไทยทางภาคอีสานกำหนดให้มีการเทศน์มหาชาติในช่วงระหว่างออกพรรษาไปจนกระทั่งถึงเดือน 5 เรียกว่า *"การเอาบุญพระเวส"*

2.4.1 เครื่องกัณฑ์เทศน์[1]

การจัดเครื่องบูชากัณฑ์เทศน์ไม่มีแบบแผนที่ตายตัว สุดแต่ความศรัทธาของเจ้าของกัณฑ์ แต่ที่ถือว่าขาดไม่ได้คือเทียนคาถาประจำกัณฑ์ เช่น กัณฑ์ทศพรมี 19 คาถาต้องมีเทียนประจำคาถา 19 ดอก เทียนเหล่านี้ใช้จุดเวลาที่พระเทศน์เรียกว่า *"เดินคาถา"*

[1] ดูเพิ่มเติมใน ธนิต อยู่โพธิ์. (2524). *ตำนานเทศน์มหาชาติ*. หน้า 30-36.

นอกจากนี้ สิ่งที่ต้องทำจนเป็นประเพณีคือการประดับตกแต่งสถานที่ให้เสมือนป่าหิมพานต์ ซึ่งเป็นฉากสำคัญใน**เวสสันดรชาดก** โดยตกแต่งสถานที่ตามท้องเรื่องชาดก ได้แก่ การตกแต่งธงหนึ่งพันธูปหนึ่งพัน ดอกไม้ โดยเฉพาะดอกบัวชนิดละหนึ่งพัน มีการปักต้นกล้วย ต้นอ้อยตามประตูหรือทางเข้าบริเวณที่จัดให้มีการเทศน์มหาชาติ จัดตั้งขันสาครใบใหญ่เป็นขันน้ำมนต์ การประดับภาพเรื่องเวสสันดรชาดก 13 กัณฑ์มี 13 ภาพ เป็นต้น

ภาพประกอบ 4 การประดับตกแต่งธรรมาสน์สำหรับพระใช้เทศน์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม[1]

ภาพประกอบ 5 สถานที่ในการจัดเทศน์มหาชาติ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม[2]

[1] การจัดเทศน์มหาชาติเนื่องในงานฉลองจารึกวัดโพธิ์ มรดกความทรงจำแห่งโลก 2554 วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพฯ

[2] การจัดเทศน์มหาชาติเนื่องในงานฉลองจารึกวัดโพธิ์ มรดกความทรงจำแห่งโลก 2554 วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพฯ

ภาพประกอบ 6 ขันสาคร ดอกไม้ ดอกบัว และผลไม้ในการจัดเทศน์มหาชาติ
วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม[1]

ภาพประกอบ 7 การประดับภาพเรื่องเวสสันดรชาดก 13 กัณฑ์ ในการจัดเทศน์มหาชาติ
วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม[2]

การประดับภาพเรื่องเวสสันดรชาดกทั้ง 13 กัณฑ์ในบริเวณที่มีการเทศน์มหาชาตินั้นบางวัดใช้ภาพเขียนของนายเหม เวชกร ประดับบริเวณพิธีเทศน์มหาชาติ ดังตัวอย่างที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม นักเรียนช่วยกันประดับภาพพระเวสสันดรชาดกในบริเวณเทศน์มหาชาติ โดยใช้ภาพพระเวสสันดรชาดก ของนายเหม เวชกร อย่างไรก็ดี การประดับภาพดังกล่าวไม่ใช่สิ่งสำคัญในการเทศน์มหาชาติ เป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่งในการสร้างบรรยากาศเท่านั้น[3]

---

[1] การจัดเทศน์มหาชาติเนื่องในงานฉลองจารึกวัดโพธิ์ มรดกความทรงจำแห่งโลก 2554 วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพฯ

[2] การจัดเทศน์มหาชาติเนื่องในงานฉลองจารึกวัดโพธิ์ มรดกความทรงจำแห่งโลก 2554 วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพฯ ในที่นี้ใช้ภาพพระเวสสันดรชาดกผลงานของนายเหม เวชกร

[3] พระครูวินัยธรมาณพ, (2554, 24 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพฯ.

2.4.2 **เพลงประจำกัณฑ์**

การจัดเทศน์มหาชาติจะมีการบรรเลงปี่พาทย์ประจำกัณฑ์ เริ่มด้วยการโหมโรงและบรรเลงเมื่อเวลาพระขึ้นธรรมาสน์และเมื่อพระเทศน์จบในแต่ละกัณฑ์ เพลงประจำกัณฑ์เทศน์ทั้ง 13 กัณฑ์มีลักษณะสอดคล้องกับเนื้อเรื่องเวสสันดรชาดก[1] ดังนี้

1. **กัณฑ์ทศพร** บรรเลงเพลงสาธุการ ประกอบกิริยาน้อมนมัสการรับพรทั้งสิบประการของพระนางผุสดี

2. **กัณฑ์หิมพานต์** บรรเลงเพลงตวงพระธาตุ เพลงนี้เล่นในอัตราชั้นเดียวรวมกับเพลงฉิ่งประกอบกิริยาอวยทาน แต่ที่นำมาบรรเลงประกอบการเทศน์มหาชาติใช้อัตรา 2 ชั้น และเลือกเฉพาะเพลงตวงพระธาตุ เพื่อเน้นถึงเหตุการณ์พุทธประวัติตอนโทณพราหมณ์ตวงพระบรมสารีริกธาตุด้วยอีกประการหนึ่ง แต่ส่วนด้านหน้าพาทย์นั้นมุ่งแต่ประกอบกิริยาที่พระเวสสันดรบริจาคทานตามชาดก

3. **ทานกัณฑ์** บรรเพลงเพลงพระยาโศก ประกอบกิริยาโศกสลดรันทดใจของพระเจ้ากรุงสญชัย พระนางผุสดี พระนางมัทรี และบรรดาพระวงศานุวงศ์ที่พระเวสสันดรถูกเนรเทศออกจากเมือง

4. **กัณฑ์วนปเวศน์** บรรเพลงเพลงพระยาเดินประกอบกิริยาเดินป่าของพระเวสสันดร พระนางมัทรี พระชาลี และพระกัณหาชินา

5. **กัณฑ์ชูชก** บรรเพลงเพลงเซ่นเหล้า ประกอบกิริยาอันตะกละตะกรามของพราหมณ์ชูชก บางทีใช้เพลงค้างคาวกินกล้วย ซึ่งเป็นเพลงหน้าพาทย์ประกอบการไปมาของผู้ทุพพลภาพ เพื่อให้เข้ากับลักษณะบุรุษโทษของชูชก

6. **กัณฑ์จุลพน** บรรเพลงเพลงรัวสามลา เป็นเพลงหน้าพาทย์ประกอบกิริยาการสำแดงอิทธิฤทธิ์หรือขู่ขวัญ สอดรับกับท้องเรื่องชาดกที่พรานเจตบุตรแสดงแก่ชูชก

7. **กัณฑ์มหาพน** บรรเลงเพลงเชิดกลอง ประกอบกิริยาเดินอย่างรีบเร่งของชูชก หลังจากอัจจุตฤาษีบอกทางไปพบพระเวสสันดร

8. **กัณฑ์กุมาร** บรรเลงเพลงเชิดฉิ่งโอด คือบรรเลงเพลงโอดสลับกับเพลงเชิดฉิ่ง ประกอบกิริยาที่ชูชกพาชาลีกัณหาเดินทางไป สองกุมารถูกเฆี่ยนตีร้องไห้ แล้วเดินตามไปใหม่สลับกันตลอดทาง

9. **กัณฑ์มัทรี** บรรเลงเพลงทยอยโอด คือบรรเลงเพลงโอดกับเพลงทยอยสลับกัน ประกอบกิริยาคร่ำครวญของพระนางมัทรี

---

[1] สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2542). เทศน์มหาชาติ : ประเพณี ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคกลาง เล่ม 6.* กรุงเทพฯ : มูลนิธิธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด. หน้า 2685 – 2686.

10. **กัณฑ์สักกบรรพ** บรรเลงเพลงเหาะ เป็นหน้าพาทย์ประกอบกิริยาเหาะลงมาของพระอินทร์ ตามท้องเรื่องชาดก บางวงบรรเลงเพลงกลมซึ่งเป็นเพลงหน้าพาทย์ประกอบกิริยาเหาะเหินเดินอากาศของเทพดาเช่นเดียวกัน บางวงบรรเลงเพลงกระบองกัน ประกอบการแปลงตัวของพระอินทร์

11. **กัณฑ์มหาราช** บรรเลงเพลงกราวนอก แสดงการยกพลของพระเจ้ากรุงสญชัยเสด็จออกไปรับพระเวสสันดรกลับเมือง บางวงบรรเลงเพลงเรื่องทำขวัญ ประกอบท้องเรื่องตอนที่พระเจ้าสญชัยทรงทำขวัญแก่สองกุมาร

12. **กัณฑ์ฉกษัตริย์** บรรเลงเพลงตระนอน ประกอบกิริยานอนตามเนื้อเรื่องชาดกที่กล่าวถึงการเป็นลมสิ้นสติของกษัตริย์ทั้ง 6 พระองค์ ได้แก่ พระเจ้ากรุงสญชัย พระนางผุสดี พระเวสสันดร พระนางมัทรี พระชาลี และพระกัณหาชินา

13.**นครกัณฑ์** บรรเลงเพลงกลองโยนแล้วเชิด กลองโยนหมายถึงกระบวนเสด็จพยุหยาตราที่ยิ่งใหญ่พร้อมขบวนอิสริยยศ ส่วนเพลงเชิดแสดงการไปทางไกล ประกอบท้องเรื่องที่เชิญพระเวสสันดรกลับเมือง หากจบการเทศน์มหาชาติเท่านี้ปี่พาทย์ก็บรรเลงเพลงกราวกรำต่อกับเพลงเชิดเพื่อแสดงความรื่นเริง เบิกบานด้วยปีติ อันเป็นการอนุโมทนาและอวยพรผู้ร่วมการกุศลเทศน์มหาชาติ

การจัดเทศน์มหาชาติในสังคมไทยแบบเดิมจึงเป็นหลักฐานสำคัญที่เชื่อมโยงคติความเชื่อเรื่อง *"โลกหน้า"* หรือ *"ยุคพระศรีอาริย์"* การได้อานิสงส์ใหญ่ จึงนิยมเรียกกันว่า *"บุญใหญ่"*

การเทศน์มหาชาติแต่เดิมเริ่มจากการเทศน์คาถาพันแล้วต่อด้วยการเทศน์แบบเรียงกัณฑ์ทั้ง 13 กัณฑ์ รูปแบบการเทศน์แบ่งได้ 4 ประเภท ได้แก่ การเทศน์คาถาพัน การเทศน์แบบร่ายยาว การเทศน์แบบประยุกต์ และการเทศน์ทรงเครื่องหรือบุคลาธิษฐาน[1]

1. **การเทศน์คาถาพัน** นิยมจัดการเทศน์ด้วยภาษาบาลีล้วนเรียงไปทั้ง 13 กัณฑ์ แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทฉันท์ มีทำนองแตกต่างไปตามลักษณะการวางครุลหุ ทำให้มีลีลาทำนองต่างกัน

2. **การเทศน์แบบร่ายยาว** เริ่มด้วยการเทศน์คาถาพันแล้วต่อด้วยการเทศน์กัณฑ์ที่ 1 กัณฑ์ทศพร ตั้งแต่ทำนองจุณณียบท แล้วดำเนินการเทศน์ทำนองขึ้นและทำนองเดินสลับไปจนจบกัณฑ์ แล้วต่อด้วยกัณฑ์หิมพานต์จนครบ 13 กัณฑ์ แบ่งตามจำนวนความสั้นยาวของคาถาแต่ละกัณฑ์ ทำนองที่ใช้เทศน์มักใช้ทำนองหลวงหรือแหล่ใน ซึ่งจะมีความแตกต่างกันทั้ง 13 กัณฑ์ การเทศน์เรียงกัณฑ์นี้มีพระธรรมกถึกเทศน์ประจำแต่ละกัณฑ์รวม 13 รูปเท่ากับจำนวนกัณฑ์

---

[1] พระครูวินัยธร มาณพ. (2548). *เล่าความตามแหล่ในมหาเวสสันดรชาดก*. กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).

3. **การเทศน์แบบประยุกต์** คือการนำเนื้อเรื่องทั้ง 13 กัณฑ์มาย่อให้ใช้เวลาในการเทศน์น้อยที่สุด วิธีการเทศน์ใช้เล่าเรื่องเป็นหลัก ไม่นิยมใช้ทำนองจุณณียบท ทำนองขึ้น หรือทำนองเดินมีพระธรรมกถึก 2-3 รูป สลับกับเทศน์เนื้อเรื่องทั้งหมด ใช้ทำนองแหล่นอก หรือทำนองราษฎร์

4. **การเทศน์ทรงเครื่องหรือบุคลาธิษฐาน** มีรูปแบบเหมือนการเทศน์ประยุกต์ ใช้เวลาการเทศน์น้อย มีพระธรรมกถึกเป็นผู้เทศน์และมีตัวละครในเวสสันดรชาดก ได้แก่ ชูชก กัณหา ชาลี พระนางมัทรี มาแสดงประกอบในตอนต่างๆ เช่น กัณฑ์กุมาร กัณฑ์มัทรี กัณฑ์มหาราช และมีการบรรเลงดนตรีประกอบเหมือนการแสดงลิเก

ปัจจุบันการเทศน์มหาชาติเกิดการเปลี่ยนแปลงในทิศทางใหม่ โดยนำการเทศน์มหาชาติมาประยุกต์หลายแบบ ที่นิยมมากมี 3 ลักษณะ ได้แก่ มหาชาติประยุกต์ มหาชาติทรงเครื่อง มหาชาติหางเครื่อง มีรายละเอียดดังนี้

1. **มหาชาติประยุกต์** เป็นการเทศน์มหาชาติที่ใช้คำศัพท์ง่าย สนุกสนาน ทำให้ผู้ฟังเข้าใจง่าย ได้สาระจากชาดก ไม่น่าเบื่อและประหยัดเวลาในการแสดง

2. **มหาชาติทรงเครื่อง** เป็นการเทศน์ที่มีลักษณะเป็นการถามตอบปุจฉา –วิสัชนา แบ่งเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่ การปุจฉาวิสัชนาถามตอบในเรื่องที่เทศน์ การสมมติหน้าที่ เช่น เป็นพระเวสสันดร พระนางมัทรี และการเทศน์มีทั้งแหล่นอกและแหล่ใน

3. **มหาชาติหางเครื่อง** เป็นการเทศน์ที่มีการแสดงประกอบเรียกว่าเป็นบุคลาธิษฐาน มีแต่ฆราวาสล้วนๆ เช่น มีชูชกมาออกฉาก ปัจจุบันชาวบ้านนิยมนำลิเกมาแสดง แล้วนิมนต์พระมาเทศน์ประกอบ

ในบรรดาเทศน์มหาชาติประยุกต์ทั้ง 3 ลักษณะ มหาชาติทรงเครื่องได้รับความนิยมและจัดมากที่สุด

ภาพประกอบ 8 ธงติดกัณฑ์เทศน์ในงานเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง ณ วัดศรีเอี่ยม กรุงเทพฯ ปี 2555

ภาพประกอบ 9 พุทธศาสนิกชนถวายปัจจัยระหว่างการเทศน์
งานเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง ณ วัดศรีเอี่ยม กรุงเทพฯ ปี 2555

ภาพประกอบ 10 โรงทานในงานเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง ณ วัดศรีเอี่ยม กรุงเทพฯ ปี 2555

ผู้ฟังเทศน์มหาชาติทรงเครื่องส่วนใหญ่มีทัศนคติที่ดี เหตุผลหลักคือฟังแล้วสนุกสนาน ไม่น่าเบื่อ ทำให้เยาวชนหันมาสนใจเรื่องพุทธศาสนาได้ดีกว่าการเทศน์แบบเดิม การเปลี่ยนแปลงประเพณีการเทศน์มหาชาติจึงมีนัยสำคัญเพื่อให้ผู้ฟังไม่เบื่อ ได้รับความสนุกสนานเป็นหลัก สาระธรรมจากชาดกจึงเป็นเรื่องรอง จากการสัมภาษณ์เยาวชนรุ่นใหม่พบว่าผู้ที่สนใจและรู้จักเทศน์มหาชาติมีความชื่นชอบ และเห็นว่าเป็นเรื่องดีที่มีการดัดแปลงการเทศน์ให้เข้ากับยุคสมัย ทำให้เรื่องพุทธศาสนา ไม่น่าเบื่อ หากเป็นผู้ที่เรียนทางภาษาและวรรณคดีไทยจะได้รับความรู้และจดจำเรื่องเวสสันดรชาดกดีขึ้น จำได้เพราะเป็นภาพติดตา

> “มหาชาติทรงเครื่องดูแล้วไม่น่าเบื่อ ไม่เหมือนการเล่าเรื่องแบบธรรมดา ทำให้เข้าถึงได้ง่าย เข้าใจง่าย เข้าถึงกลุ่มคนทั่วไปได้มากขึ้น ทำให้วัยรุ่นสนใจมากขึ้น สนใจพุทธศาสนามากขึ้น”[1]

[1] ศิรประภา สันตะวงศ์, (2555, 11 กันยายน). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

"การฟังเทศน์มหาชาติทรงเครื่องทำให้ไม่ง่วง สนุกเหมือนดูละครเวทีมากกว่าฟังเทศน์ แต่ได้ความรู้เรื่องเวสสันดรชาดกมาก จำเนื้อเรื่องได้เพราะภาพติดตา"[1]

แม้ว่าเยาวชนรุ่นใหม่ส่วนใหญ่มีความเห็นว่าเทศน์มหาชาติทรงเครื่องเป็นการเทศน์ที่เข้ากับยุคสมัย สร้างสีสัน ทำให้ผู้ฟังได้อรรถรส และเป็นการสร้างบุญทางอ้อม แต่ยังมีเยาวชนบางส่วนที่ไม่เห็นด้วยกับการเทศน์แบบใหม่นี้ โดยให้เหตุผลว่าการเทศน์มหาชาติทรงเครื่องเป็นการใช้ศาสนาในเชิงพุทธพาณิชย์ อาจทำให้เกิดความสับสนระหว่าง *"ธรรมะ"* กับ *"การค้า"*[2]

อย่างไรก็ดี เป็นที่น่าสังเกตว่าชูชกเป็นตัวละครที่สร้างสีสันในการเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง ซึ่งถือเป็นการนำภูมิปัญญาจากชาดกมาปรับให้เข้ากับบริบทสังคมร่วมสมัย เป็นการนำนิทานชาดกมาใช้ใส่ในวัตถุมงคล อาจเพราะนิทานชาดกอยู่ในวัฒนธรรมของคนไทย โดยกำหนดให้ *"ผู้ร้าย"* กลายเป็น *"ผู้ดี"* หรือจาก *"ตัวกาก"* กลายเป็น *"ตัวเอก"* ดังปรากฏในวงการพุทธพาณิชย์ว่าเกิดเครื่องรางของขลัง *"ชูชก"* ลักษณะต่างๆ[3]

การศึกษาการเทศน์มหาชาติทรงเครื่องจึงยืนยันให้เห็นการดำรงอยู่ของประเพณีเทศน์มหาชาติในสังคมไทยที่มีการปรับเปลี่ยนไปตามสังคมร่วมสมัยที่ต้อง *"เอาใจ"* ผู้ฟังเป็นหลัก แม้ว่าวิธีการเทศน์มหาชาติจะมีการเปลี่ยนแปลง แต่ยังคงเนื้อเรื่องสำคัญคือการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรโพธิสัตว์ ซึ่งเป็นแบบอย่างการบำเพ็ญ *"ทาน"* ให้แก่คนในสังคมไทย

จากที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นความสำคัญของชาดกในฐานะเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญทางพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมพุทธศาสนาในสังคมไทย ก่อให้เกิดคติความเชื่อเรื่องสังสารวัฏ ความเชื่อเรื่องบุญ และคติยุคพระศรีอาริยเมตไตรย ในบรรดาชาดกทั้งหลายนั้นอาจกล่าวได้ว่าเวสสันดรชาดกเป็นชาดกที่สำคัญกว่าชาดกเรื่องอื่นดังปรากฏหลักฐานสำคัญคือการมีประเพณีเทศน์มหาชาติรองรับความนิยมของชาดกเรื่องนี้ในสังคมไทย

---

[1] พรลภัส ธนศรีพนิชชัย, (2555, 11 กันยายน). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

[2] พุทธกร ถาวรสุสิน, (2555, 11 กันยายน). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

[3] สุกัญญา สุจฉายา. (2554). *การนำนิทานชาดกมาสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับวัตถุมงคล*. (การประชุมวิชาการระดับชาติ วัฒนธรรมชาดกในสังคมไทย). วันที่ 30 มิถุนายน – 1 กรกฎาคม 2554 ณ ห้องประชุมศาสตราจารย์ ดร.หม่อมหลวงตุ้ย ชุมสาย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

2.5 เวสสันดรชาดก: ความแพร่หลายในมิติทางศิลปวัฒนธรรม

ความนิยมเรื่องเวสสันดรชาดกในสังคมไทย ทำให้ชาดกเรื่องนี้แพร่หลายในศิลปวัฒนธรรมแขนงต่างๆ ผู้วิจัยแบ่งได้ 4 มิติ ได้แก่ มิติทางวรรณกรรม มิติทางจิตรกรรม มิติทางประติมากรรม และมิติทางสังคมและวัฒนธรรม

2.5.1 เวสสันดรชาดกในมิติทางวรรณกรรม

เวสสันดรชาดกสร้างแรงบันดาลใจให้กวีแต่งเรื่องมหาชาติฉบับต่างๆ ทั้งฉบับของราชสำนักและฉบับท้องถิ่น เช่น **มหาชาติคำหลวง กาพย์มหาชาติ มหาชาติพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 4 มหาชาติเมืองเพชร มหาชาติชลบุรี มหาชาติอีสาน มหาชาติลานนา** เป็นต้น มีผู้ศึกษาวรรณกรรมมหาชาติ หรือเวสสันดรชาดก ทั้งใน**อรรถกถาเวสสันตรชาดก** มหาชาติฉบับราชสำนักและฉบับท้องถิ่นในด้านต่างๆ ความนิยมในการศึกษาเรื่องเวสสันดรชาดกในมิติวรรณคดีนั้นเน้นการวิเคราะห์ด้านวรรณศิลป์ และความงามทางภาษา ซึ่งเน้น *"สุนทรียะ"* อันเกิดแก่ผู้อ่านเป็นสำคัญ เช่น วชิราภรณ์ พฤกษ์สุกาญจน์[1] วิเคราะห์**ลักษณะเด่นทางวรรณศิลป์ในร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก** โดยค้นพบลักษณะเด่นทางวรรณศิลป์ใน**ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก**ว่าเกิดจากความหลากหลายของเนื้อหา กวีต้องเลือกใช้ศิลปะในการประพันธ์ให้สอดคล้องกับเนื้อหาอันเป็นปัจจัยให้เกิดลักษณะเด่นทางวรรณศิลป์ที่แตกต่างกันในแต่ละตอน **ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก**ยังแสดงให้เห็นถึงขนบในการสืบทอดวรรณศิลป์ในวรรณคดีพุทธศาสนา ได้แก่ การเลือกเรื่อง การเลือกใช้คำประพันธ์ การดำเนินเรื่อง การสร้างตัวละคร และการใช้ถ้อยคำโวหาร ศิริพร เศรษฐพฤทธิ์[2] ศึกษา**ลักษณะเด่นในมหาชาติกลอนเทศน์สำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน)** โดยเปรียบเทียบกับอรรถกถาชาดกและมหาชาติภาษาไทยสำนวนอื่นทางด้านเนื้อหา และกลวิธีทางวรรณศิลป์ พบว่ามหาชาติกลอนเทศน์สำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ปรับเปลี่ยนรายละเอียด 7 วิธี ได้แก่ การตัดเนื้อเรื่อง การเพิ่มเนื้อเรื่อง การเพิ่มรายละเอียดของเรื่อง การตัดรายละเอียดของเรื่อง การตัดรายละเอียดและรวบความในเรื่อง การเปลี่ยนรายละเอียดของเนื้อเรื่อง การสลับลำดับของเหตุการณ์ในเรื่องและยังสืบทอดขนบบางประการจากอรรถกถาชาดก **มหาชาติคำหลวง** และ**กาพย์มหาชาติ**

ชวนพิศ อิฐรัตน์ กล่าวถึงการแสดงออกทางภาษาที่จัดว่าเป็นความงามในวรรณคดี ดังนี้

---

[1] วชิราภรณ์ พฤกษ์สุกาญจน์. (2543). *ลักษณะเด่นทางวรรณศิลป์ในร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

[2] ศิริพร เศรษฐพฤทธิ์. (2551). *ลักษณะเด่นของมหาชาติกลอนเทศน์สำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน)*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

> ภาษาและวรรณคดีแสดงออกด้วยถ้อยคำสำนวน ดังนั้นหากจะพิจารณาถึงสุนทรียภาพด้านภาษาและวรรณคดีต้องพิจารณาเรื่องการใช้ภาษาเป็นหลัก โดยปกติถ้าเราพูดถึงภาษาเพื่อการสื่อสาร มักจะไม่กล่าวถึงความงาม แต่จะเป็นการใช้ภาษาเพื่อความเข้าใจ หรือเพื่อการสื่อสาร แต่ถ้ากล่าวถึงภาษาเพื่อสุนทรียภาพ ต้องเป็นภาษาที่เป็นการประดิษฐ์ อาจเรียกว่าเป็นภาษาประดิษฐ์ให้วิจิตรไพเราะมากกว่าภาษาเพื่อการสื่อสาร เพราะฉะนั้นความงามในวรรณคดีไทยคือศิลปะที่ใช้ภาษาเป็นสื่อให้เกิดความหมายที่ลึกซึ้ง รุนแรง คือต้องมีพลังบางอย่างที่ทำให้กระทบใจผู้เสพ ทำให้ผู้เสพได้รับความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิตจิตใจมนุษย์ ทำให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจ หรือเกิดรสทางวรรณคดี[1]

เวสสันดรชาดกจัดเป็นวรรณคดีพุทธศาสนาจึงต้องใช้ความเปรียบเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจระดับสุนทรียะในเบื้องต้น เพื่อเพิ่มปริมาณในระดับรสพระธรรมที่เกี่ยวโยงกับตัวแทนความคิดทางพุทธศาสนาที่ค่อนข้างลึกซึ้ง ดังที่สุภัค มหาวรากร กล่าวถึงการใช้ความเปรียบว่าเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์อย่างหนึ่งที่เป็นเทคนิคสำคัญประการหนึ่งในการเข้าถึงสุนทรียะในวรรณคดีศาสนา

> องค์ประกอบสำคัญที่ทำให้วรรณคดีมีความงามนั้น ต้องอาศัยกลวิธีบางประการ ซึ่งวรรณศิลป์เป็นกลวิธีหนึ่งที่ทำให้ผู้อ่านเข้าถึงวรรณคดี วรรณศิลป์นี้ไม่ใช่การใช้เพียงคำศัพท์ที่หรูหราซับซ้อน แต่ต้องยืนอยู่บนพื้นฐานของความชัดเจน สมบูรณ์ และประณีต ซึ่งประณีตในที่นี้หมายถึงความประณีตในเชิงตกแต่ง ได้แก่ เสียง คำ และโวหาร อันรวมไปถึงภาพพจน์ และการใช้ความเปรียบต่างๆ ด้วย
>
> การใช้ความเปรียบเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์อย่างหนึ่งที่ช่วยสื่อแนวคิดและทำให้ผู้เสพเข้าถึงสุนทรียะทางวรรณคดี การใช้ความเปรียบในวรรณคดีนั้นเพื่อให้ผู้เสพเข้าใจวรรณคดีโดยง่ายเฉกเช่นเดียวกับที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนธรรมะแก่สัตว์โลกเพื่อให้เข้าถึงพระธรรมโดยง่ายชัดเจน
>
> ความเปรียบจึงเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่สัมพันธ์กับวรรณคดีทุกประเภท โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณคดีศาสนา กล่าวคือมีความสัมพันธ์กันในเชิงการทำสิ่งที่เป็นนามธรรมให้เกิดเป็นรูปธรรม และเป็นวิธีการที่ทำให้เข้าใจแจ่มแจ้งมากกว่าจะกล่าวถึงโดยธรรมดาดาษ
>
> ความเปรียบเป็นเทคนิคอย่างหนึ่งที่ให้ผู้เสพเข้าถึงความงาม ซึ่งการศึกษาความเปรียบในวรรณคดีอาจจะไม่แบ่งอุปมา อุปลักษณ์ อติพจน์ ต้องศึกษาที่เห็นความงามจริงๆ ความเปรียบที่ลึกซึ้งต้องมีความงามที่มีมิติลึกซึ้งซับซ้อน ต้องถ่ายทอดออกมาอย่างประณีตและแยบคาย

---

[1] ชวนพิศ อิฐรัตน์. (2554, 24 สิงหาคม). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ดังนั้น ความงามในวรรณคดีจึงเกิดจากการใช้กลวิธี หรือเทคนิคต่างๆ ทางวรรณศิลป์ในการแสดงออกเพื่อทำให้ผู้เสพเกิดอารมณ์สะเทือนใจ[1]

คุณค่าเวสสันดรชาดกในมิติทางวรรณคดีจึงเน้นที่ความงาม และกลวิธีทางวรรณศิลป์ ซึ่งถือเป็นลักษณะเด่นของเวสสันดรชาดก ดังปรากฏในงานวิจัยที่กล่าวถึงการใช้ภาษาสร้างสุนทรียภาพในอรรถกถาเวสสันตรชาดกว่ามี 3 ประเภท ได้แก่ การสรรคำ การใช้ภาพพจน์ และการใช้สัญลักษณ์ ด้านการสรรคำมีจุดมุ่งหมาย 3 ประการคือการสรรคำเพื่อพรรณนาอารมณ์และความรู้สึกของตัวละคร การสรรคำเพื่อแสดงกิริยาอาการของตัวละคร การสรรคำเพื่อแสดงลักษณะของตัวละคร ด้านการใช้ภาพพจน์เพื่อเปรียบเทียบให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องราวของชาดกและสื่ออารมณ์ความรู้สึกของตัวละครให้ชัดเจนมี 2 ประเภท ได้แก่ อุปมา และบุคลาธิษฐาน ส่วนการใช้สัญลักษณ์มีจุดมุ่งหมายเพื่อสื่อแนวคิดและสาระธรรมทางพุทธศาสนา โดยนำเสนอผ่านตัวละครและฉาก ส่วนการปรุงรสทางวรรณคดีนั้นอรรถกถาเวสสันตรชาดกมีรสวรรณคดีบาลีเด่นชัด 6 รส ได้แก่ สันตรส สิงคารรส กรุณารส อัพภูตรส วีรรส และวิภัจฉรส รสที่ปรากฏโดดเด่นที่สุดคือสันตรสซึ่งเป็นรสสำคัญที่สุดในวรรณคดีบาลี อันยังให้ผู้อ่านเกิดความปีติอิ่มบุญ[2]

วิสิทธิศักดิ์ สัตพันธ์[3] ศึกษา**วิเคราะห์เปรียบเทียบมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์ชูชกฉบับภาคอีสานและฉบับภาษาเขมร** ฉบับภาคอีสานจากเอกสารใบลานที่จารด้วยอักษรธรรมอีสานภาษาไทยถิ่นอีสาน จำนวน 6 ผูก 196 หน้าลาน ฉบับภาษาเขมรจากเอกสารใบลานที่จารด้วยอักษรขอม ภาษาเขมรจำนวน 3 ผูก 148 หน้าลาน การเปรียบเทียบลักษณะทั่วไปพบว่าทั้งสองฉบับมีที่มาจากชาดกในขุททกนิกาย สุตตันตปิฎก มีจุดมุ่งหมายเพื่อหวังอานิสงส์การสร้างคัมภีร์ การสอนจริยธรรมเพื่อให้ผู้อ่านผู้ฟังนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต และเป็นกัณฑ์ที่สนุกสนาน ด้านวรรณศิลป์คล้ายคลึงกันในด้านเนื้อเรื่อง แก่นเรื่อง โครงเรื่อง และฉาก จำนวนตัวละครต่างกันเพียงเล็กน้อย ทั้งสองฉบับใช้คำศัพท์ต่างกัน แต่มีคำศัพท์จำนวนหนึ่งที่ใช้คำศัพท์คำเดียวกันเกิดจากการยืมคำระหว่างภาษา นิธิ เอียวศรีวงศ์ วิเคราะห์และเปรียบเทียบมหาชาติเมืองเพชร ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก ฉบับกระทรวงศึกษาธิการใน**อันเนื่องมาจากมหาชาติเมืองเพชร**[4] โดยชี้ให้เห็น

---

[1] สุภัค มหาวรากร. (2554, 28 สิงหาคม). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

[2] นิธิอร พรอำไพสกุล. (2549). *สุนทรียภาพในอรรถกถาเวสสันตรชาดก*. ปริญญานิพนธ์ ศศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

[3] วิสิทธิศักดิ์ สัตพันธ์. (2549). *การศึกษาเปรียบเทียบมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์ชูชก ฉบับภาคอีสาน และฉบับภาษาเขมร*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (จารึกภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

[4] นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2538). อันเนื่องมาจากมหาชาติเมืองเพชร. ใน *ปากไก่และใบเรือ ว่าด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์ – วรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).

คุณค่าของมหาชาติเมืองเพชรบุรีที่มีอิทธิพลต่อวรรณกรรมภาคกลาง ในแง่ประวัติศาสตร์พบว่ามหาชาติเมืองเพชรมีสำนวนความแตกต่างกับฉบับ**ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก** ฉบับของกระทรวงศึกษาธิการ ยกเว้นเพียงทานกัณฑ์ของสำนักวัดถนน ทำให้เห็นว่าวรรณกรรมสมัยต้นรัตนโกสินทร์มีลักษณะเด่นอย่างหนึ่งคือการนำวรรณกรรมชาวบ้านมาผสมกลมกลืนกับวรรณกรรมราชสำนัก ซึ่งเปลี่ยนแปลงแต่งเติมน้อยมาก เพราะถือว่าเวสสันดรชาดกเป็นชาดกที่มีความศักดิ์สิทธิ์

มหาชาติฉบับท้องถิ่นก็ยังคงลักษณะความงามในแบบฉบับความเป็นท้องถิ่น ซึ่งเป็นสีสันอย่างหนึ่งของเรื่องมหาชาติในภาคต่างๆ ดังตัวอย่างนางมัทรี ฉบับท้องถิ่นที่ยังคงความเป็น *“นางแก้ว”* การปฏิบัติตนตามลักษณะภรรยาที่ดีดังคติใน**ไตรภูมิโลกวินิจฉยกถา** ถือเป็นลักษณะเด่นของพระนางมัทรี แม้ใน**เวสสันดรชาดก** กัณฑ์มัทรี ฉบับของท้องถิ่น กวียังคงลักษณะสำคัญนี้ไว้ ดังตอนที่พระเวสสันดรตัดพ้อพระนางมัทรีถึงการกลับจากป่าในเวลาค่ำ พระนางมัทรีทูลตอบพระเวสสันดรด้วยความน้อยพระทัย การตรัสตอบของพระนางทำให้ผู้อ่านเห็นกิจวัตรของพระนางมัทรีที่ทรงปรนนิบัติพระเวสสันดรตามลักษณะภรรยาที่ดี ดังใน**เวสสันตรชาดก** สำนวนต่าง ๆ ของท้องถิ่น ดังนี้

> สา ตสฺส กถ สุตฺวา อาห ส่วนว่านางราชมทรี ได้ยินคำพระรสีหน่อท้าว ด่าคำห้าวว่าเหลือใจ อกนางร้อนปลานไฟวะวาด นางท้าวสวาธคาถาว่า “นนุ ตวํ สทฺทมสฺโสสิ, เย สรํ ปาตุมาคตา, สีหสฺส วินทนฺตสฺส พฺยคฺฆสฺส จ นิกูชิตํ” ดั่งนี้ เทว ข้าแต่พระอยู่หัวเฮียเจ้าฟ้า สังบ่ค่อยเยื้อนหน้าตั้งหูฟัง ยันเสียงอันดังมี่ก้อง นันทั่วท้องดงหนา สัตต์นานาเหลือแหล่ เพื่อจักกินลูกแก้วแม่ 2 สรี คือว่าราชสีห์ตัวกล้า เสือโคร่ง มาอยู่ถ้าหนทาง เสือเหลืองคร่างกลางปล่า ข้าค็ตกระพ่าแท้ปูนกลัวหนังหัวพองยะเยือก ค็เลิกระพุมมือใส่เกล้า คืดต่อเจ้าจอมธัมม์ วันนี้เปนฉันใดแกล่ข้า ดินแลฟ้ามืดทุกพาย ทิสสะทังหลายเหลือแหล่ ข้าค็หันแผ่ผิดผวน ทิสสะทังมวลข้าค็หันดูหลาก มีคาว่าพระราชะเจ้าบรู้ พ้อยว่าข้าไพเหล้นชู้จากพระเมือง คันว่าพระบุญเรืองบ่เชื่อข้าน้อยเผือขอขันพระทรงธัมม์บุญกว้าง จุ่งเอาเชือกช้างมาคราดหร้างแขวนฟันกับทังพระกุมพระกันจุ่งจักมารู้เหตุพิสสเณตถ้วนหน้าคู่อินทร์พรหฺม จุ่งมาสุมกุนเอนก ทังพระประเจกโพธา ทังอรหันตาเจื่องเจ้าทังหน่อเหน้าอิสวร อันนาคมวล จุ่งมารู้คันว่าข้าได้เหล้นชู้แท้ดีหลี จักมาตีด้วยไม้แส้ มัดสอกแปล้ตีหลัง ผิบ่อั้นจุ่งมาฟันแทงด้วยฅมหรอกดาบ ผิบ่อั้นค็มัดเค้นศาดเข้า เปลียวไฟ ผิว่าใจข้า บ่ไพดั่งอั้น หื้ออายุหมั้นอยู่ฑีฆา ข้าเกิดมาแสนชาต ขอหื้อพระราชะเจ้าเอาเปนเมีย ข้าบ่ว่าจักหนีเสียจากเจ้า เท่าอยู่เฝ้าเทียมตีน พระนั่งเกล้าคิ่นเทียมเงา คันว่าข้าบ่รักพระองค์เลายอดฟ้า จักหื้อข้ารักแกล่ฅนใด ข้ามาบำเรินพระสายใจคิ่นข้อย แต่เมื่อข้ายังหนุ่มหน้อยจาวจีได้ 16 ปลีเรียงรอด ไปลรู้แจ้งจอดการยิง พระจุ่งคระนิงดูก่อน อย่ารีบว่าจักกะทำร้ายแกล่ข้าน้อยม่อนมทรี พระยังเปนชีอยู่ปล่าไม้ โทษแห่งข้าผู้เปนน้องไธ้ข้าค็บ่ยินมี ข้าแด่พระรสีเหียเจ้าฟ้า ข้าน้อยจักไพออกหน้าแกล่ท่านรือดี เพิ่นจักทือว่านางมทรีนี้มีชู้ เพิ่นจักทือว่าข้านี้ใจฉลาดรู้ด้วยกามตัณหา ชะแล โอวยหนอเพิ่นค็จักทือว่านางมทรีนี้ใจบาป เพิ่นค็จักทือว่าข้านี้เปนแม้ร้างร้ายราดมาตุคาม เพิ่นค็จักทือว่าข้า

นี้จักกะทำกามหลายหลาก เพิ่นค์จักทือว่าข้าไพเหล้นชู้จากผัวขวัน ว่าฉันนี้เพิงมี ชะแล คำอันนี้บ่เปนคลองดี พระบุณเรืองเหิยเจ้าฟ้า ข้าค์บ่ว่าจักก้มหน้าสู่อวิจีอั้นชะรือ…

อันว่าคูนี้ ค์มาป่าเรินการผ่านเผ้า กับด้วยลูกเต้าหน่อทัง 2 แม่ค์ค่อยกะทำคลองติดต่อทังท้าวตนพ่อยาวยืนทังวันคืนต่ำเช้า ปฏิบัตพระราชะเจ้าแท้ดีหลี เพราะว่า 2 รายังเปนรสีอยู่เถื่อนอยู่เปนเพื่อนท้าวจำสีลค์หากข้านี้แลโอวยหนอ ข้าค์เทียมย่อมกว่าจำเริญการนักบวช เสื้อผ้าลวดลายหนังเสือ เอาใจเจือทุกข์ไร้ หาลูกไม้มาฉัน ข้าค์ไพทุกวันต่ำเช้า เพื่อจักเลี้ยงลูกเต้าหน่อ 2 สรีแม่ แลนา[1]

ตทา ในกาลเมื่อนั้นอันอกแห่งข้าก็สบั่นสั่นสายไปมา ข้าก็ยกมือถวายใส่เกล้านบนอบไหว้เทวดาทุกทิศพ่ำพ้อมน้อมนมัสการว่า อันตายสังอย่ามีมาใกล้พระบุญเฮืองหน่อท้าวอยู่ด้านดาวคีรีราชสีห์อย่าได้มาฝ่า เสือป่าอย่าได้ฮาวี…มิคฺคา อันว่าเนื้อคนองตัวขนาดราชสีห์เสือโค่งและเสือเหลืองมานั่งเนี่ยงยายยาดมาคาดคู่อยู่ตันทางที่ข้าจักมาตะวันลวง ตกค่ำ เข้ายามค่ำราตรีราชสีห์ก็จึงผีกหนี จากเหตุดังนั้นผู้ข้าก็จิงได้เขียวคืนมา เมื่อค่ำเข้าเฮือนด้วยรัสมีเดือนดาวดูยากล่ำบากแท้ดีหลี จิงมาฮอดพญาเวสสันดรซ้ำยกอธิกรณ์ขึ้นใสโทษว่า ข้าเล่นชู้จากผัวขวัญพระจอมธรรมเจ้าฟ้า ข้าน้อยขอสมมาค่อยเมตตาอดโทษ ผ่ายโผดน้องกำพร้าคนเดียวนี้ก่อนเทอญ…

เอวํ วุตฺเต ในเมื่อถ่อยคำอันนั้น อันราชมทรีหากกล่าวดังนี้…อันว่ากูแม่ อตฺติกา บ่อคาดเทียรย่อม อุปัฏฐากยังลูกแลผัวขวัญเสี้ยงวันคืนอันนั้น เหมือนดังชายหนุ่มอันบัวระบัติยังคูบาอาจารย์ ชาติแม่ก็ขอดเก้าเป็นชาฎา ปริทหิตฺวา แม่ก็นุ่งหนังเสืออันพิเศษทรงเพศรัสสี นี่มีพรหมจรีบ่อประมาทขวนขวายหาลูกไม้หาดหัวมันเป็นทุกข์หนัก เหตุว่าฮักเขือเจ้าพี่น้องทั้ง 2 ก็แม่นา อิทำ สุวณ์ณำ หลิทฺทำ อันว่าขมิ้นอันนี้มีวันอันเหลืองงามสุดยิ่ง เป็นเครื่องอาบลูกแก้วกึ่งสายใจหมากสุกในตูมไข่ละหมากไม้หมากคับทองแดงฮองๆ หอมหื่น ม่วงหมื่นและกาสอชะมอหลายลูกไม้เก็บได้แม่นำมาสองเสน่หา เจ้าแม่ไปลี้อยู่แต่ที่ใดนี่ก็แม่จา ขตฺติย ข้าไหว้พระรัสสีเจ้าตนเป็นเหง่าแก่ศาลาภุญฺชิตฺวา มหาราชเจ้าจิงเสวยยังเหง่าหัวใหญ่ น้ำมิ่มใส่เจือจาน กับทั้งหมากจับหวานสุดยิ่ง เจ้ากูจิงเฮียกลูกแก้วกึ่งกินดอม ก็ข้าเทอญ[2]

ปางเมื่อสมเด็จพระมัทรีได้สดับสารพระบาท ตรัสบริภาษสนาการวันนั้น ความโศกศัลย์ระงับลงที่เศร้าหมอง จึงกราบทูลสนองพระโองการว่า พุทธิเจ้าข้าพระองค์มาทรงพระโกรธมิได้โปรดกระหม่อมฉันมาบริภาษสนาการตัดพ้อ จะติดดูบ้างเป็นไรหนอว่าออมัทรีนี้เป็นเพื่อนยากมาด้วยกัน โทษกระหม่อมฉันผิดแต่เพียงนี้เพราะว่าล่วงราตรีกว่าทุกวัน ถ้าพระองค์ยังทรงพระกรุณา อยู่เหมือนเมื่อก่อนนั้นคุณแลโทษก็จะล้างกันเสียบ้างเป็นไรมี เมื่อ

---

[1] อภิลักษณ์ เกษมผลกูล. (2549). พระมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี สำนวนภาคเหนือ *ใน มัทรีเทวีปกรณ์ : พระมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี 4 ภาค*. หน้า 45 – 48.

[2] อภิลักษณ์ เกษมผลกูล. (2549). พระมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี สำนวนภาคอีสาน *ใน มัทรีเทวีปกรณ์ : พระมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี 4 ภาค*. หน้า 73 – 74.

กระนี้เพื่อสนุกสบายของพระองค์อยู่ไหนเล่าสิว่า รูปร่างหน้าตานี้สักกี่คน คือตัวตนของใคร ที่จะได้มาปรนนิบัติพระองค์ในดงดอน ได้แต่ข้ามัทรีนี้อุตส่าห์ลดเลี้ยวเที่ยวไปในป่า สุริเย ตราบเท่าพระสุริยาเย็นลงโพล้เพล้ วิจรนฺตฺยา พฺรหาวเน หญิงใดใจกล้าเหมือนข้ามัทรี เอกา อุตส่าห์เดินป่าพนาลีได้แต่ผู้เดียว ถึงที่ไหนจะลดเลี้ยวก็อุตสาห์เที่ยวเกี่ยวเก็บผลไม้ ถึงที่ไหนจะเป็นหนามหน่ายก็อุตส่าห์บุกแฝกแหวกไปไม่คิดตัว ประหนึ่งว่าจะเอาชีวาลัยไปแลกเอาผลาผล มาเลี้ยงลูกผัวจนตัวนี้ผ่ายผอม ดังรือทูลกระหม่อมไม่ปรานีว่าข้ามัทรีนี้เป็นเพื่อนเข็ญใจของพระองค์...[1]

๏ ส้วญพระมัทรี	ใดฟังศามี	ปร่ดีภาศ่นา	
ค้อยร็งับความโศก	วิริโยกค้วญหา	จึงนางพระยา	ทูลส่น้องอ่งการ
๏ พระอ่งทร่งโกรธ	ดังนีมิโปรฏ	เกล้าก่ ่รน้อมดีฉาร	
เคืองขัดต่อภ่ ่อ	ไยพ่อหักราน	จ่งค้วญคิจการ	ดูบางเป้นได
๏ เพราะว่าเพือรอยาก	สูท่ลลำบาก	ด้วยกรรกล้างไพร	
ผิดแตเพียงล้วง	ราศราตรีไนย	ถาแม้นพระไท	ยังทร่งปราหนี
๏ เมื้อรนึ่งแตก่ ่ร	คุณโทศค้อยผอร	กรรเป่นไดมี	
คือตัวไครเลา	ตามทาวษามี	ใดแตมัทรี	อุษาพ่ยาบาล
๏ ผูเดียวเทียวหา	เส้าะสอยผ่ลผ์ลา	ไนปาหิมภาร	
หนามหนาร่กเรียว	ช่องเกียวกรรดาร	สุทแสรท่ ่รมาร	ลำบากยากต่น
๏ สู่ตายใกม้คิจ	เมื้อนเอาชีวิต	ไปแลกผ์ลาผ่ล	
มาเลียงลูกผัว	ของตัวตามจ่น	สูบเสาเสียส่กล	กายาราศรี
๏ ดงงหฤาพ่เจา	ไม้คิจโปรฏเกล้า	ก่ ่รม้อมมัทรี	
เพือรอยากพระอ่งค์	จงไจภักดี	รู้แตจ่ข่มขี	มิฟังบ้างเล้ย
๏ สรัพสัตวกำม์นาถ	ภีภุกไหวหวาด	พระภายรำเพ้ย	
มิใดยินบ่าง	เจียวฤาพระเอ้ย	สุททีจักเฉล้ย	ความอยากในไพร
๏ มฤคราชทังสาม	ปิบเปรียงคำมร้าม	ก่ ่รม้อมฉารต่กไจย	
เอ้าคุณพระเจา	ป่กเกล่ากันไภ	พล้างปร่กาดเทพไท	ให้ช้วยรักษา
๏ ทังสามก่ ่รสัตร	อันอยูส่งัด	ไนบัณษาหลา	
ถาว่าอาร่ม	มัทรีนีหนา	คิจนอกพัศดา	ดังพระอ่งการ[2]

จากบทคร่ำครวญด้วยความน้อยพระทัยของพระนางมัทรีข้างต้นเห็นได้ว่า พระนางทรงเป็นทั้ง *"เมีย"* และ *"แม่"* ที่ดี ด้วยการปรนนิบัติทั้งพระเวสสันดร และสองกุมาร โดยไม่เห็นแก่ความยากลำบาก การคงคติความเป็น *"นางแก้ว"* ใน**เวสสันตรชาดก กัณฑ์มัทรี** ฉบับท้องถิ่น ทั้ง 4 ภาค

[1] อภิลักษณ์ เกษมผลกูล. (2549). พระมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี สำนวนภาคกลาง *ใน มัทรีเทวีปกรณ์ : พระมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี 4 ภาค*. หน้า 89 – 90.

[2] อภิลักษณ์ เกษมผลกูล. (2549). พระมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี สำนวนภาคใต้ ใน *มัทรีเทวีปกรณ์ : พระมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี 4 ภาค*. หน้า 125 - 126.

จึงเป็นไปเพื่อจุดมุ่งหมายหลักคือการสอนหญิงชาวบ้านให้ประพฤติปฏิบัติตนตามอย่างพระนางมัทรี คติ *"นางแก้วมัทรี"* จึงช่วยสร้างสีสันให้เวสสันดรชาดก ฉบับท้องถิ่น ช่วยเน้นย้ำชุดความคิดเรื่อง *"หญิงดี" "เมียดี"* และ *"แม่ดี"* เพื่อให้คนในสังคมท้องถิ่นเกิดการตระหนักรู้ และประพฤติปฏิบัติตนในวิถีที่ถูกต้อง และให้คนในสังคมท้องถิ่นเห็นคุณค่าของการทำความดีอันเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญของการเสพชาดกในพุทธศาสนา

ความดีเด่นของเวสสันดรชาดกฉบับท้องถิ่นสอดคล้องกับที่มณี พยอมยงค์[1] เปรียบเทียบมหาชาติฉบับภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคใต้ พบว่ามีทั้งความเหมือนและความแตกต่างกันกล่าวคือ ด้านลักษณะการแต่งมหาชาติภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสาน แต่งด้วยร่าย มหาชาติภาคกลางมีความยาวของร่ายมากกว่าภาคอื่นๆ ส่วนมหาชาติภาคใต้แต่งเป็นกาพย์ ได้แก่ กาพย์ยานี กาพย์ฉบัง และกาพย์สุรางคนางค์ ด้านสำนวนโวหาร มหาชาติภาคกลางใช้ภาษาสละสลวยและศัพท์สูง ส่วนมหาชาติภาคอื่นๆ ใช้สำนวนโวหารภาษาถิ่น ด้านพฤติกรรมของตัวละคร พบว่ามหาชาติภาคกลางมีลักษณะอุดมคติ ส่วนมหาชาติภาคอื่นๆ ตัวละครมีพฤติกรรมแบบชาวบ้านไม่เว้นแม้แต่ ตัวละครเอก ด้านคติธรรมคำพังเพย มหาชาติภาคกลางมีคติธรรมและคำพังเพยมากที่สุด ค่านิยมและแง่คิดทางปรัชญามหาชาติภาคใต้มีมากที่สุด ภาคอีสานและภาคเหนือมีตัวอย่างทางสถาปัตยกรรม จิตรกรรม และประติมากรรมปรากฏในกัณฑ์มัทรี ซึ่งไม่มีในมหาชาติภาคกลางและภาคใต้ ลักษณะความแตกต่างของมหาชาติในแต่ละภาคอาจต้องพิจารณาถึงสภาพสังคมและวัฒนธรรมจากวิถีชีวิตของตัวละคร

2.5.2 **เวสสันดรชาดกในมิติทางจิตรกรรม**

เวสสันดรชาดกสร้างแรงบันดาลใจให้ศิลปินสร้างสรรค์ผลงานภาพศิลปะที่หลากหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาพจิตรกรรมฝาผนัง วิบูลย์ ลี้สุวรรณ[2] กล่าวถึงความเป็นมาของจิตรกรรมไทยว่าเริ่มต้นจากความศรัทธาในพุทธศาสนา ผลงานส่วนใหญ่ของจิตรกรรมไทยจึงเกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนา ช่างวาดมีจุดมุ่งหมายถวายเป็นพุทธบูชา นอกจากนี้ยังช่วยให้พุทธศาสนิกชนเกิดความรู้ความเข้าใจในพุทธศาสนามากขึ้น เพราะภาพเขียนมักเป็นพุทธประวัติหรือชาดก ภาพจิตรกรรมฝาผนังจึงเป็นการสอนศาสนาด้วยภาพ ทำให้พุทธศาสนิกชนเกิดความรู้ ความเข้าใจในศาสนานอกเหนือไปจากการฟังเทศน์ คุณค่าที่สำคัญของจิตรกรรมไทยคือเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่บันทึกด้วยภาพ แสดงวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ขนบประเพณี และความเชื่อ

---

[1] มณี พยอมยงค์. (2519). *การวิเคราะห์และเปรียบเทียบมหาชาติฉบับภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคใต้*. ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

[2] วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (2539). *จิตรกรรมไทย*. กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา.

ความศรัทธาและความเชื่อดังกล่าวข้างต้น ส่งผลให้ศิลปินสร้างสรรค์ผลงาน ดังเช่น จิตรกรรมเรื่องเวสสันดรชาดกบนศาลาการเปรียญวัดบ้านฆ้อง อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี เป็นจิตรกรรมฝีมือช่างพื้นบ้าน ปรากฏบนแผงคอสองชั้นกลางในช่องที่ 14 – 21 ซึ่งเป็นภาพลายรดน้ำทั้งหมด มีความงดงามอ่อนช้อย ลักษณะโดยรวมยังคงเป็นรูปแบบประเพณีนิยม และมีการสอดแทรกภาพวิถีชาวบ้านและชาววังในสมัยนั้นไว้หลายตำแหน่ง[1]

จิตรกรรมแบบประเพณีนิยมข้างต้นสอดคล้องกับภาพจิตรกรรมฝาผนังที่วัดราชบุรณะ ซึ่งเป็นวัดสำคัญแห่งหนึ่งในกรุงรัตนโกสินทร์ ภายในพระอุโบสถเขียนภาพจิตรกรรมซึ่งเป็นเรื่องราวทางศาสนาตามขนบการเขียนจิตรกรรมฝาผนังไทยคือเรื่องมหาเวสสันดรชาดก หรือมหาชาติ[2] นอกจากนี้ยังพบจิตรกรรมล้านนาบนผนังวิหาร และการเขียนภาพบนผ้าเรียกว่าพระบฏ เช่น พระบฏวัดนาคตหลวงเขียนเรื่องเวสสันดรชาดก อันเป็นชาดกเรื่องสำคัญที่สุดของพุทธศาสนา ซึ่งมีหลักฐานยืนยันความนิยมเรื่องเวสสันดรชาดกในล้านนาว่าค้นพบคัมภีรใบลานเรื่องเวสสันดรชาดกสำนวนท้องถิ่นจำนวนมาก โดยเฉพาะวัดนาคตหลวงแห่งเดียว สำรวจพบคัมภีร์ใบลานเรื่องเวสสันดรไม่น้อยกว่าสิบผูก[3] ดังนั้นการแสดงออกเรื่องการสั่งสมบารมีในจิตรกรรมแบบประเพณีที่ชัดเจนที่สุดคือทศชาติชาดก โดยเฉพาะเรื่องเวสสันดรชาดก ดังที่สุรชัย จงจิตงาม กล่าวว่าทศชาติชาดกในฐานะที่เป็นเครื่องหมายแห่งการบำเพ็ญบารมีเพื่อไปสู่นิพพานของพระพุทธเจ้าจึงเป็นเรื่องหลักที่พบเสมอในงานจิตรกรรมประเพณี[4]

---

[1] ดูเพิ่มเติมในปาริสุทธิ์ เลิศคชาธาร. (2550, กรกฎาคม – กันยายน). จิตรกรรมฝีมือช่างพื้นบ้าน บนศาลาการเปรียญวัดบ้านฆ้อง. *วารสารเมืองโบราณ* . 33 (3) :47.

[2] ดูเพิ่มเติมในศานติ ภักดีคำ. (2550, กรกฎาคม – กันยายน). จิตรกรรมวรรณคดีไทยในพระอุโบสถวัดราชบุรณะ .*วารสารเมืองโบราณ* . 33 (3) : 78 – 92.

[3] ดูเพิ่มเติมในสุรชัย จงจิตงาม. (2551, กรกฎาคม – กันยายน). พระบฏวัดนาคตหลวง : การค้นพบใหม่ของจิตรกรรมล้านนา. *วารสารเมืองโบราณ* . 34 (3) : 1-6.

[4] ดูเพิ่มเติมในสุรชัย จงจิตงาม. (2551, กรกฎาคม – กันยายน). ข้ามห้วงมหาสมุทรกับขวัวอินโข่ง : เมื่อชนชั้นนำสยามใช้วิทยาศาสตร์เป็นเครื่องมือในการหยั่งรู้ความจริงของพุทธศาสนา. *วารสารเมืองโบราณ*. 34 (3) : 44 – 70.

ภาพประกอบ 11
จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร
พระอุโบสถวัดสุวรรณาราม กรุงเทพฯ

ภาพประกอบ 12
จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร
พระอุโบสถวัดราชาธิวาส กรุงเทพฯ

อู่ทอง ประศาสน์วินิจฉัย กล่าวถึงการวาดจิตรกรรมฝาผนังเรื่องทศชาติว่าจิตรกรไทยวาดเรื่องชาดกมานาน ภาพเขียนชาดกที่เก่าแก่ที่สุดอยู่ที่ผนังกรุชั้นล่างของปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แต่จิตรกรรมที่เขียนเฉพาะเรื่องทศชาติเริ่มนิยมตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เช่น ภาพจิตรกรรมที่พระอุโบสถวัดช่องนนทรี และวัดใหม่เทพนิมิตร กรุงเทพฯ วัดปราสาท จังหวัดนนทบุรี และจิตรกรรมฝาผนังในพระตำหนักสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดพุทไธสวรรย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จนถึงสมัยต้นรัตนโกสินทร์จึงนิยมเขียนภาพมารผจญประดับผนังอุโบสถด้านหน้าพระประธาน ด้านหลังเขียนภาพไตรภูมิตอนพระพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ส่วนผนังด้านข้างส่วนที่อยู่เหนือขอบประตูและหน้าต่างมักเขียนพุทธประวัติไว้ด้านหนึ่งและเขียนเรื่องเวสสันดรชาดกทั้ง 13 กัณฑ์ไว้อีกด้าน โดยเรียงลำดับตั้งแต่กัณฑ์ทศพรจนถึงนครกัณฑ์[1] นอกจากนี้ยังกล่าวถึงภาพจิตรกรรมจากสิมอีสาน[2] โดยใช้มุมมองวิถีชีวิตและวัฒนธรรมอีสาน พบว่าเรื่องเวสสันดรชาดก หรือ *“ผะเหวด”* เป็นเรื่องที่ช่างวาดฮูปแต้มในสิมอีสานให้ความสำคัญและเขียนมากกว่าชาดกเรื่องอื่นๆ เพราะตรงกับคติในการดำเนินชีวิตที่ชาวอีสานให้ความสำคัญสูงสุดคือการให้และการแบ่งปัน สอดคล้องกับที่สุมาลี เอกชนนิยม กล่าวว่าเวสสันดรชาดกเป็นเรื่องพิเศษที่มีอยู่

[1] อู่ทอง ประศาสน์วินิจฉัย. (2548). *ท่องทศชาติผ่านจิตรกรรม : ภู จ นา วิ เว.* หน้า 214 – 215.

[2] ดูเพิ่มเติมในอู่ทอง ประศาสน์วินิจฉัย. (2551). *ซ่อนไว้ในสิม ก-อ ในชีวิตอีสาน.* กรุงเทพฯ : ฟูลสต๊อป.

แทบทุกวัดในสิมอีสาน บางวัดมีครบทุกตอน บางวัดมีเฉพาะตอน ตอนที่พบมากที่สุดคือนครกัณฑ์ ส่วนใหญ่ช่างแต้มจะวาดขบวนแห่พระเวสสันดรเข้าเมืองโดยให้สีสันสวยงาม สอดแทรกรายละเอียดต่างๆ ของชีวิตประจำวันไว้ในขบวนแห่ ทั้งนี้เพราะชาวบ้านได้สัมผัสกับขบวนแห่เช่นนี้ทุกปีในงานบุญผะเหวด จึงสรุปได้ว่ารูปขบวนแห่ในนครกัณฑ์ก็คือรูปขบวนในพิธีแห่ผะเหวดของชาวบ้าน[1]

ภาพประกอบ 13 ฮูปแต้มเวสสันดรชาดก นครกัณฑ์ สิมวัดป่าเรไรย์ จังหวัดมหาสารคาม

นอกจากจะพบภาพจิตรกรรมเวสสันดรชาดกตามฝาผนังในพระอุโบสถในสิมอีสานแล้ว ยังพบภาพวาดเวสสันดรชาดกในสมุดภาพไตรภูมิ[2] เวสสันดรชาดกยังเป็นแรงบันดาลใจสำคัญให้กับคนรุ่นใหม่ได้ศึกษา วิเคราะห์ และตีความชาดกเรื่องนี้ในลักษณะการแสดงออกทางศิลปะ ดังเช่น งานศิลปนิพนธ์[3] และวิทยานิพนธ์[4] ที่เกี่ยวข้องกับจิตรกรรมเรื่องเวสสันดรชาดก เช่น แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย[5] ศึกษา**คติความเชื่อเรื่องมหาชาติชาดก: การเปลี่ยนแปลงและการสืบเนื่องสะท้อนจากภาพจิตรกรรมฝาผนัง กรณีศึกษาเฉพาะภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดสุวรรณาราม คลองบางกอกน้อย** ผลการศึกษาพบว่าภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องมหาชาติชาดกในอดีตมีบทบาทสำคัญในการสร้างบูรณาการทางสังคม และเป็น *"สื่อ"* จิตรกรรมที่ให้

---

[1] สุมาลี เอกชนนิยม. (2548). *ฮูบแต้มในสิมอีสาน งานศิลป์สองฝั่งโขง*. หน้า 57.

[2] เช่น ในสมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงศรีอยุธยา – ฉบับกรุงธนบุรี ปรากฏเรื่องแผนที่โบราณ และกัณฑ์ต่างๆ ในเวสสันดรชาดก

[3] วิชัย นุ่นพันธ์. (2534). *จินตนาการภาพสะท้อนเวสสันดรชาดก*. ศิลปนิพนธ์ปริญญา ศป.บ. (ศิลปไทย). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.

[4] มณตรี มุงคุณ. (2551). *ทานบารมี*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม.(ศิลปไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. และอรรถพล มุ่งประเสริฐ. (2550). *จิตรกรรมที่ได้รับแรงบันดาลใจจากพุทธศาสนา*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม.(ศิลปไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

[5] แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. (2532*). คติความเชื่อเรื่องมหาชาติชาดก: การเปลี่ยนแปลงและการสืบเนื่องสะท้อนจากภาพจิตรกรรมฝาผนัง กรณีศึกษาเฉพาะภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดสุวรรณาราม คลองบางกอกน้อย*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (มานุษยวิทยา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

การศึกษาแก่ชาวบ้าน ปัจจุบันบทบาทหน้าที่ของภาพจิตรกรรมเรื่องมหาชาติเปลี่ยนแปลงไป เหลือเพียงบทบาทในการรักษารูปแบบงานศิลปกรรมแบบประเพณีเท่านั้น ปรมินท์ จารุวร[1] ศึกษา**พระบฏด้านพลวัตของการใช้งานพุทธศิลป์เรื่องเวสสันดรในชุมชนหนองขาว จังหวัดกาญจนบุรี** ศึกษาภาพพระบฏและภาพวาดเรื่องเวสสันดรที่บ้านหนองขาวกับแหล่ ผลการวิจัยพบว่าภาพพระบฏและภาพวาดเรื่องเวสสันดรมีบทบาทใหม่ในการสร้างจุดขายให้การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในประเพณีเทศน์มหาชาติของชุมชนหนองขาว ต่างจากบทบาทเดิมในการให้ความรู้ทางพุทธศาสนาแก่ชาวบ้าน อันแสดงให้เห็นถึงพลวัตการใช้คติชนประเภทวัตถุในสังคมไทยร่วมสมัย ดังนั้นหากมองในเชิงความสำคัญของจิตรกรรมไทยกับชาดกแล้ว อาจกล่าวได้ว่าเวสสันดรชาดกมีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์งานจิตรกรรม

2.5.3 เวสสันดรชาดกในมิติทางประติมากรรม

เวสสันดรชาดกสร้างแรงบันดาลใจให้ศิลปินสร้างผลงานประติมากรรม ดังที่ธิดา สาระยา[2] กล่าวถึงวัฒนธรรมพุทธศาสนาในสมัยทวารวดีที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเวสสันดรชาดกว่า เป็นชาดกที่เป็นที่รู้จักกันแล้ว เห็นได้จากหลักฐานภาพจำหลักนูนบนใบเสมาที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จังหวัดขอนแก่น แสดงภาพพระเวสสันดรกับพระนางมัทรีและสองกุมาร ซึ่งสันนิษฐานต่อไปอีกว่าเมื่อเรื่องนี้แพร่หลายไปจึงเกิดประเพณีนิยมที่เป็นต้นเค้าของธรรมเนียมประเพณีเทศน์มหาชาติ สอดคล้องกับสุรัสวดี อิฐรัตน์ ที่ว่าการทำภาพชาดกเรื่องต่างๆ เป็นที่นิยมกันมากในประเทศอินเดีย เพราะเป็นแหล่งกำเนิดพุทธศาสนา การทำภาพชาดกในอินเดียเริ่มขึ้นในศิลปะแบบอมราวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 7 – 9 ในแถบอินเดียภาคกลางและภาคใต้โดยทำเป็นภาพสลักที่ประตูทางเข้าศาสนสถาน และนิยมทำอีกครั้งในศิลปะแบบคุปตะโดยทำเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนัง ต่อมาเมื่อพุทธศาสนาและอิทธิพลทางศิลปะแพร่หลายออกไป ทำให้นิยมทำภาพจิตรกรรมและประติมากรรมชาดก[3]

ชาดกจึงเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญที่ศิลปินนำไปสร้างสรรค์เป็นงานศิลปกรรมอย่างต่อเนื่อง นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว[4] เปรียบเทียบการปรากฏของชาดกภายใต้กรอบจิตรกรรมไทยแบบสองมิติแสดงภาพความจริงในเชิงอุดมคติที่สะท้อนถึงวิธีคิด วิธีอธิบายความจริงของโลกและจักรวาลของคนไทย

---

[1] ปรมินท์ จารุวร. (2555). *พระบฏ: พลวัตของการใช้งานพุทธศิลป์เรื่องเวสสันดรในชุมชนหนองขาว จังหวัดกาญจนบุรี*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

[2] ธิดา สาระยา. (2552). *อารยธรรมไทย*. หน้า 100.

[3] สุรัสวดี อิฐรัตน์. (2545). มหาเวสสันดรชาดก : มิติทางจิตรกรรมและประติมากรรม. *วารสารมนุษยศาสตร์ปริทรรศน์*. 24 (2) : 59 -72.

[4] นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว. (2552). *ศิลปกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับชาดกในพุทธศาสนาระหว่างปี พ.ศ. 2000 – 2400*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

โดยมีรากฐานสำคัญจากพระสูตรในพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังแสดงบทบาทของชาดกต่อคนในสังคมไทย เพื่อให้ยอมรับและเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงวิธีคิด และโลกทัศน์เกี่ยวกับความจริงของคนไทย นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นร่องรอยวัฒนธรรมชาดกในสังคมไทย ประติมากรรมเกี่ยวกับชาดกพบหลักฐานในศิลาจารึกวัดศรีชุม เป็นภาพจำหลักเล่าเรื่องชาดกในนิบาตเรื่องต่างๆ บนแผ่นศิลาแต่ละแผ่นมีขนาดไม่เท่ากัน ประดับไว้ที่เพดานวัดศรีชุม จังหวัดสุโขทัย มีวิธีการเล่าเป็นตอน มีรูปบุคคล สัตว์ และองค์ประกอบอื่นๆ ทำให้เข้าใจว่าเป็นชาดกเรื่องใด[1]

ต่อมาในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ โปรดเกล้าฯ ให้หล่อรูปประติมากรรมพระโพธิสัตว์ 550 พระชาติ ปัจจุบันมีผู้สันนิษฐานว่ารูปหล่อสำริดนี้ยังเหลืออยู่บ้างและเก็บไว้ที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ[2]

งานวิจัยของนิพัทธ์พร เพ็งแก้ว สอดคล้องกับที่ธิดา สาระยา กล่าวว่าวัฒนธรรมพุทธศาสนาสมัยพุทธศตวรรษที่ 15-18 มีความเกี่ยวข้องกับผู้คนในแง่ของกฎเกณฑ์ทางสังคมและการใช้ชีวิตปรากฏเรื่องนรก การทำบุญ การบรรลุพุทธภูมิ การเกิดในสมัย *“พระพุทธอารยะเมตตรัย”* คติที่แพร่หลายที่ดึงดูดการยอมรับนับถือของผู้คนมากมายจนกลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบเนื่องกับยุคก่อน และสืบต่อในสมัยหลัง ได้แก่ การนับถือพระบรมธาตุ คติการนับถือพระโพธิสัตว์ และความนิยมเรื่องชาดก[3]

ภาพประกอบ 14 ประติมากรรมทศชาติชาดก
บริเวณหน้าบันพระอุโบสถ วัดไลย์ จังหวัดลพบุรี

---

[1] *แหล่งเดิม*. หน้า 16.

[2] *แหล่งเดิม*. หน้า 18.

[3] ดูเพิ่มเติมใน ธิดา สาระยา. (2552). *อารยธรรมไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

งานสถาปัตยกรรมวิหารสำเภาจีน วัดยานนาวา เป็นงานศิลปะที่น่าสนใจและเกี่ยวข้องกับเวสสันดรชาดก สร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นหลักฐานทางศิลปกรรมอย่างหนึ่งที่แสดงถึงพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนาในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว สะท้อนให้เห็นว่าแนวคิดเรื่อง *"การข้ามฝั่ง"* เป็นแนวคิดสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาในสังคมไทย อันมีรากฐานสำคัญมาจากชาดก มีมูลเหตุของการระลึกถึงความเปรียบ ยานนาวาในเวสสันตรชาดก จึงน่าจะมาจากพระราชศรัทธาอันแรงกล้าที่มีต่อการบำเพ็ญทานบารมี โดยมีพระเวสสันดรเป็นแบบอย่างของพระองค์

ภาพประกอบ 15 สำเภาจีนวัดยานนาวา กรุงเทพฯ

2.5.4 เวสสันดรชาดกในมิติทางสังคมและวัฒนธรรม

เวสสันดรชาดกมีความสำคัญในมิติทางสังคมและวัฒนธรรมดังได้แสดงแนวคิดสำคัญเรื่องทานและทานบารมี อันส่งผลต่อค่านิยมเรื่องการให้ทานในสังคมไทย ส่งผลต่อวิถีชีวิตทางศาสนาของคนไทย อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล[1] กล่าวว่าคำว่าทาน และทานบารมีมีความหมายสัมพันธ์กัน ปรากฏชัดเจนในวรรณคดีไทยพุทธศาสนา ทานและทานบารมีเป็นแนวคิดสำคัญในวรรณคดีไทยพุทธศาสนา 2 กลุ่ม กลุ่มที่หนึ่งได้แก่ วรรณคดีและคัมภีร์อนาคตวงศ์ ทำให้เกิดวรรณคดีมหาชาติและเรื่องพญาฉัททันต์สำนวนต่างๆ กลุ่มที่สองคือวรรณกรรมอานิสงส์ ซึ่งมีกลวิธีสำคัญในการอธิบายความและเล่าเรื่องเพื่อแสดงอานิสงส์ของทานอย่างเป็นรูปธรรม แนวคิดเรื่องทานและทานบารมีนี้มีบทบาทสำคัญ และสะท้อนค่านิยมเรื่องการให้ทานในสังคมไทย ในบรรดานิทานชาดกทั้ง 550 เรื่องนั้น เวสสันดรชาดกได้รับความแพร่หลายและมีอิทธิพลมาก เพราะเป็นแบบอย่างแก่ผู้ที่มีอุดมการณ์สูง

---

[1] อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล. (2552). *ทานและทานบารมี : ความสำคัญที่มีต่อการรังสรรค์วรรณคดีไทยพุทธศาสนา*. วิทยานิพนธ์ อ.ด. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชาดกเรื่องนี้จึงเป็นที่นิยมมากจนมีผู้แต่งเป็นสำนวนถิ่นเหนือมากมาย เวสสันดรชาดกมีความสำคัญในสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่ ด้านศาสนา ด้านวรรณกรรม และด้านศิลปกรรม[1]

เวสสันดรชาดกในมิติทางสังคมและวัฒนธรรมยังสะท้อนให้เห็นจากเวสสันดรชาดกฉบับต่างๆ ที่ปรากฏชื่อพืชสำคัญที่นำมาเป็นสมุนไพร จารึกไว้ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม รายชื่อพืชในมหาชาติบาลีที่มีปรากฏเป็นพืชสมุนไพรในจารึกวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหารมีจำนวนถึง 1,663 ตำรับ[2] นอกจากนี้เรื่องช้างเผือกในเวสสันดรชาดกยังมีความสำคัญในฐานะสัญลักษณ์ฝนในสังคมเกษตร ช้างเผือกที่เป็นสัญลักษณ์น้ำปรากฏชัดเจนในความเชื่อของศาสนาพุทธ คือช้างปัจจัยนาคในเวสสันดรชาดก เมื่อพระเวสสันดรประทานช้างมงคลนี้ให้แก่พราหมณ์ทั้ง 8 คน ที่มาทูลขอจึงเป็นเหตุให้ชาวสีพีโกรธแค้นพระเวสสันดร และทูลพระเจ้าสญชัยให้เนรเทศพระเวสสันดรออกจากเมืองสีพี[3]

มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์[4] กล่าวถึงเวสสันดรชาดกว่าด้วยความเชื่ออันเนื่องจากชาดกเรื่องนี้ทำให้เกิดมีประเพณีเกี่ยวกับชีวิตที่สำคัญ มีอิทธิพลทำให้เกิดศิลปะแขนงต่างๆ ทั้งวรรณกรรม หัตถศิลป์ จิตรกรรม และสังคีตศิลป์ และถึงแม้ว่าประเพณีนี้จะลดความสำคัญและความยิ่งใหญ่ลงในปัจจุบัน อันเป็นผลจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป แต่งานศิลปะที่เกิดจากประเพณีนี้ก็ยังคงมีคุณค่าอยู่ในฐานะมรดกของชาติ

เวสสันดรชาดกจึงเป็นชาดกที่มีความสำคัญต่อสังคมไทย และมีอิทธิพลแพร่หลายในศิลปวัฒนธรรมแขนงต่างๆ กล่าวคือทำให้เกิดวรรณกรรมมหาชาติหลายสำนวนแทบทุกท้องถิ่นทุกภาคของไทย ซึ่งมีคุณค่าและความสำคัญในฐานะเป็นบันทึกทางสังคม ประวัติศาสตร์ และวิถีชีวิตของคนไทย อีกทั้งยังเป็นเรื่องราวหนึ่งที่ศิลปินทั้งราชสำนักและท้องถิ่นนำไปสร้างสรรค์งานศิลปะ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม เป็นต้น

ปัจจุบันเวสสันดรชาดกเป็น *"สื่อ"* สำคัญอย่างหนึ่งที่ใช้สำหรับการท่องเที่ยว ดังปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดที่อุทยานหุ่นขี้ผึ้งสยาม จังหวัดราชบุรี มีการเล่าเรื่องราวของพระเวสสันดรไว้ในถ้ำชาดก

---

[1] สมหมาย เปรมจิตต์. (2544). *มหาเวสสันดรชาดก วิเคราะห์ทางสังคมและวัฒนธรรม*. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง.

[2] พระสมบูรณ์ สุพรรณวัฒนกุล. (2540). *การศึกษาเชิงเปรียบเทียบรายชื่อพืชในมหาเวสสันดรชาดกสำนวนต่างๆ และการใช้เป็นพืชสมุนไพรในศิลาจารึก วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามวรมหาวิหาร*. วิทยานิพนธ์ ภช.ม. (เภสัชเวท). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

[3] สน สีมาตรัง. (2546). ช้างเผือก : สัญลักษณ์ฝนในสังคมเกษตร ใน *เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการเนื่องในวโรกาสเฉลิมฉลองสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเจริญพระชนมายุครบ 48 พรรษา เรื่องวารีวิถีไทย*. สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันพุธที่ 26 มีนาคม 2546 ณ ห้องประชุม 105 อาคารมหาจุฬาลงกรณ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

[4] มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์. (2547). *มณีปิ่นนิพนธ์ : รวมบทความด้านภาษา วรรณคดี และวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 269.

ศิลปินเลือกอนุภาคสำคัญจากเรื่องเวสสันดรชาดกไปปั้นเป็นหุ่นขี้ผึ้ง เช่น ตอนชูชกขอสองกุมาร ชูชกท้องแตกตาย เป็นต้น

นอกจากนี้เวสสันดรชาดกยังปรากฏในโปสเตอร์ประชาสัมพันธ์งานประเพณีและการท่องเที่ยวไทย *"บุญผะเหวด"* ของจังหวัดร้อยเอ็ด และ *"ผีตาโขน"* ของจังหวัดเลย เพื่อแสดงจุดเด่นให้นักท่องเที่ยวไปร่วมงาน

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่าเวสสันดรชาดกมีความสำคัญต่อสังคมไทย และมีอิทธิพลแพร่หลายในศิลปวัฒนธรรมแขนงต่างๆ ส่งผลให้เกิดการสร้างสรรค์เรื่องเวสสันดรชาดกใน *"สื่อ"* ศิลปวัฒนธรรม ดังผู้วิจัยจะวิเคราะห์ในบทต่อไป

2.6 ทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

เวสสันดรชาดกเป็นแรงบันดาลใจหนึ่งที่ทำให้กวีหรือศิลปินนำชาดกเรื่องนี้มาดัดแปลง ขยายความ สืบทอดลักษณะเดิม หรือเลือกอนุภาค หรือเหตุการณ์สำคัญจากเวสสันดรชาดกในพระไตรปิฎกนำมาสร้างสรรค์ใหม่ สิ่งเหล่านี้จึงทำให้เวสสันดรชาดกมีบทบาทสำคัญและดำรงอยู่อย่างแพร่หลายในสังคมไทยร่วมสมัย ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิดหลายประการเป็นแนวทางในการศึกษา โดยผู้วิจัยแบ่งเป็นทฤษฎีและแนวคิดเรื่องดัชนีอนุภาค (Motif – Index of Folk Literature) การแพร่กระจายของนิทาน (Dissemination of Folk-Tales) บริบททางสังคมของคติชน (The Social Context of Folklore) ทฤษฎีบทบาทหน้าที่นิยม (Functionalism) และกระบวนการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Cultural Reproduction)

2.6.1 ทฤษฎีและแนวคิดเรื่องดัชนีอนุภาค (Motif – Index of Folk Literature) Motif – Index of Folk Literature[1] หรือดัชนีอนุภาคนิทานพื้นบ้าน เป็นการนำนิทานพื้นบ้านที่รวบรวมมาจำแนกตามอนุภาค อนุภาค (motif) หมายถึง หน่วยย่อยในนิทานที่ได้รับการสืบทอดเพราะมีความ *"ไม่ธรรมดา"* มีความน่าสนใจทางความคิดและจินตนาการ อนุภาคอาจเป็นตัวละคร วัตถุสิ่งของ พฤติกรรมของตัวละครหรือเหตุการณ์ในนิทานที่มีลักษณะพิเศษ เช่น แมงมุมสร้างโลก ม้าเหาะได้ น้ำเต้าวิเศษที่มีเมล็ดข้าวเลี้ยงคนได้ ทารกที่เกิดมาแล้วพูดได้เลย แม่เฒ่าที่กินน้ำจากดอกกุหลาบแล้วตั้งครรภ์ ฯลฯ[2]

---

[1] อนุภาค (Motif) คือองค์ประกอบย่อย ๆ ในนิทานที่มีลักษณะไม่ธรรมดา อาจเป็นตัวละคร พฤติกรรม เช่น นางเงือกม้าพูดได้ แหวนวิเศษ การแปลงร่าง การสาป เป็นต้น

[2] ศิราพร ณ ถลาง. (2552). *ทฤษฎีคติชนวิทยา : วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน*. หน้า 9 – 13.

งานวิจัยที่ศึกษาข้อมูลคติชนวิทยาโดยใช้ทฤษฎีและแนวคิดเรื่องดัชนีอนุภาค เช่น เอื้อนทิพย์ พีระเสถียร[1] *"การศึกษาเชิงวิเคราะห์แบบเรื่องและอนุภาคในปัญญาสชาดก"* โดยได้นำดัชนีอนุภาคนิทานพื้นบ้าน และแบบเรื่องนิทานพื้นบ้านมาใช้วิเคราะห์นิทานในปัญญาสชาดกว่ามีอนุภาคใดบ้างและมีแบบเรื่องแบบใดบ้างที่ตรงกับอนุภาคและแบบเรื่องนิทานพื้นบ้านสากล และมีอนุภาคและแบบเรื่องใดบ้างที่พบเฉพาะนิทานในปัญญาสชาดก ซึ่งพบว่าแบบเรื่องในนิทานปัญญาสชาดกแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ 1 มีแบบเรื่องปรากฏในดัชนี คือนิทานส่วนใหญ่ในประเภทนิทานทรงเครื่อง นิทานอุทาหรณ์ นิทานมุขตลก และนิทานปริศนา กลุ่มที่ 2 ไม่มีแบบเรื่องปรากฏในดัชนี คือนิทานศาสนา และกลุ่มที่ 3 แบบเรื่องผสม คือ เนื้อเรื่องบางตอนมีปรากฏในดัชนี บางตอนไม่มี ซึ่งผู้วิจัยอธิบายว่านิทานเรื่องที่มีปรากฏในดัชนีสันนิษฐานว่ามีที่มาจากนิทานพื้นเมือง แล้วนำมาแต่งเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ให้เป็นชาดก ส่วนนิทานที่ไม่มีแบบเรื่องปรากฏอาจเป็นนิทานที่เรียบเรียงขึ้นใหม่เพื่อสั่งสอนศาสนาโดยเฉพาะ วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ถือเป็นต้นแบบของการศึกษาอนุภาคและแบบเรื่องต่อมา

ส่วนการวิเคราะห์อนุภาคในนิทานไทย ได้แก่ ปรียารัตน์ เชาวลิตประพันธ์[2] ศึกษา *"อนุภาคสมพาสที่ผิดธรรมชาติในนิทานไทย"* โดยจัดระบบนิทานไทยที่ปรากฏอนุภาคสมพาสที่ผิดธรรมชาติในนิทานไทย และวิเคราะห์หาความหมายของอนุภาคดังกล่าวในเชิงวัฒนธรรม ซึ่งพบว่ามีอนุภาคสมพาสที่ผิดธรรมชาติในนิทานไทยแบ่งได้ 5 หมวด ได้แก่ อนุภาคคนสมพาสกับสิ่งเหนือธรรมชาติ อนุภาคคนสมพาสกับสัตว์ อนุภาคสิ่งเหนือธรรมชาติสมพาสกับสัตว์ อนุภาคสัตว์สมพาสกับสัตว์ต่างชนิดกัน และอนุภาคสมพาสที่ผ่านการกิน การอนุภาคสมพาสที่ผิดธรรมชาติเป็นอนุภาคสากลที่พบทั่วโลก ซึ่งอนุภาคสมพาสที่ผิดธรรมชาติในนิทานไทยสะท้อนคติความเชื่อและค่านิยมของคนไทยที่เกี่ยวข้องกับสถาบันครอบครัว ความขัดแย้งของครอบครัว และยังแสดงถึงการผสมผสานคติความเชื่อระหว่างพุทธ พราหมณ์ และความเชื่อดั้งเดิม

สติธ ทอมป์สัน (Stith Thompson) นักคติชนวิทยาคนสำคัญได้นำนิทานแต่ละเรื่องมาแยกเป็นอนุภาคย่อยๆ แล้วจึงนำอนุภาคทั้งหมดมาจัดหมวดหมู่ทางความคิด แต่ละความคิดใช้ตัวอักษรภาษาอังกฤษ A – Z[3] แทน ดังนี้

---

[1] เอื้อนทิพย์ พีระเสถียร. (2529). *การศึกษาวิเคราะห์แบบเรื่องและอนุภาคในปัญญาสชาดก*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

[2] ปรียารัตน์ เชาวลิตประพันธ์. (2547). *อนุภาคสมพาสที่ผิดธรรมชาติในนิทานไทย*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

[3] ดูเพิ่มเติมใน Stith Thompson. (1958). *Motif – Index of Folk literature vol VI.* Bloominton, Indiana : Indiana University Press.

หมวด A อนุภาคเกี่ยวกับตำนานปรัมปรา (Mythological motifs)

B สัตว์ (Animals)

C ข้อห้าม (Tabu)

D ความวิเศษ (Magic)

E ความตาย (The Dead)

F ความแปลกมหัศจรรย์ (Marvels)

G ยักษ์ (Ogres)

H การทดสอบ (Tests)

J คนฉลาดและคนโง่ (The Wise and the Foolish)

K การหลอกลวง (Deceptions)

L การพลิกผันของโชคชะตา (Reversals of Fortune)

M การกำหนดอนาคต (Ordaining the Future)

N โอกาสและโชคชะตา (Chance and Fate)

P สังคม (Society)

Q รางวัลและการลงโทษ (Rewards and Punishments)

R การกักขังและการหลบหนี (Captives and Fugitives)

S ความโหดร้ายที่ผิดธรรมชาติ (Unnatural Cruelty)

T เรื่องเพศ (Sex)

V ศาสนา (Religion)

W ลักษณะตัวละคร (Traits of Character)

X ความตลกขบขัน (Humor)

Z อนุภาคเบ็ดเตล็ด (Miscellaneous Groups of Motifs)

การจำแนกอนุภาคข้างต้นยังแยกย่อยเป็นหมวดย่อยได้อีก เช่น หมวด V ศาสนา (Religion) แบ่งได้ดังนี้

หมวด V ศาสนา (Religion)

V0 - V99. การรับใช้ศาสนา (Religious)

V100 – V199. ศาสนสถาน และศาสนวัตถุ (Religious edifices and objects)

V200 – V299. ปูชนียบุคคล (Sacred persons)

V300 – V399. ความเชื่อทางศาสนา (Religious beliefs)

V400 – V449. การทำบุญทำทาน (Charity)

V450 – V499. ระเบียบแบบแผนทางศาสนา (Religious orders)

V500 – V599. อนุภาคเบ็ดเตล็ดเกี่ยวกับศาสนา (Religious motifs – miscellaneous)

2.6.2 **แนวคิดเรื่องการแพร่กระจายของนิทาน** (Dissemination of Folk-Tales) และ **บริบททางสังคม** (The Social Context of Folklore) ไม่ว่าสำนวนนิทานจะเปลี่ยนไปอย่างไรแต่เอกลักษณ์ของนิทานเรื่องนั้นยังต้องคงอยู่ สามารถสรุปลักษณะการแพร่กระจายของนิทานได้ 6 ประการ[1] ดังนี้

1. การละความ (omission) คือ การตัดตอนใดตอนหนึ่งในนิทานเรื่องนั้นๆ ทิ้ง ได้แก่ การละความที่ไม่สำคัญ การละความที่ไม่คุ้นเคย และการละความที่ไม่สบอารมณ์

2. การเปลี่ยนรายละเอียด (changing detail) นักเล่านิทานจำเป็นต้องเล่านิทานให้คนฟังเข้าใจเรื่องมากที่สุด จึงต้องทำให้ผู้ฟังนิทานรู้สึกว่าบรรยากาศของเรื่องนั้นเป็นที่คุ้นเคย เป็นกันเอง เกิดขึ้นใกล้ตัว นักเล่านิทานจึงเปลี่ยนรายละเอียดบางประการเพื่อสร้างความคุ้นเคย

3. การขยายความ (expansion) นักเล่านิทานจำนวนมากมีความคิดจินตนาการที่เกี่ยวข้องกับนิทานเรื่องนั้นๆ ขณะเล่านิทานก็อาจจะขยายความเพื่อให้เนื้อเรื่องของนิทานขยายออกไป เป็นการตกแต่งประดับประดาให้เรื่องไพเราะน่าสนใจ การขยายความจะพิจารณาที่จำนวนอนุภาคที่เพิ่มขยายออกไปในตอนหนึ่งๆ หรือพิจารณาจำนวนอนุภาคทั้งหมดในเรื่องเมื่อเปรียบเทียบกับสำนวนอื่นๆ ว่าในเรื่องเดิมนั้นมีกี่อนุภาค ส่วนตอนเดียวกันในสำนวนอื่นมีจำนวนอนุภาคเพิ่มขึ้นอย่างไร

4. การผนวกเรื่อง (adding another story) นักเล่านิทานอาจเกิดความสับสนดึงอนุภาคบางอนุภาคจากนิทานเรื่องอื่นเข้ามา เป็นเหตุผลหลักที่ทำให้นิทานแต่ละท้องถิ่นมีเนื้อหาแตกต่างกัน

5. การสลับเหตุการณ์ (transposition) นักเล่านิทานเกิดความสับสนในเรื่องลำดับเหตุการณ์ เกิดการสลับเหตุการณ์ในนิทาน สลับบทบาทตัวละคร

6. การอนุรักษ์ตนเอง (self - correction) คือการคงแก่นเรื่องของนิทานเรื่องนั้นๆ ที่ยังคงปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดเสมอ นิทานจะรักษาความเป็นตัวของตัวเองไม่ซ้ำกับนิทานเรื่องอื่น แม้รายละเอียดบางอย่างจะเปลี่ยนไป แต่ลักษณะเฉพาะของนิทานแต่ละเรื่องจะคงอยู่เป็นเอกลักษณ์หรือจุดเด่นที่ทำให้นิทานเรื่องนั้นยังเป็นนิทานเรื่องนั้นอยู่ได้ ไม่สูญหายหรือตกหล่นตลอดระยะเวลาแห่งการแพร่กระจายของนิทาน

---

[1] ศิราพร ณ ถลาง. (2552). *ทฤษฎีคติชนวิทยา : วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน*. หน้า 150 - 151

การพิจารณาการแพร่กระจายของนิทานต้องพิจารณาเรื่องบริบททางสังคม ปรากฏในบทความเรื่อง *"Four Functions of folklore"* ของวิลเลียม อาร์ บาสคอม (William R. Bascom) ชี้ให้เห็นว่าในการศึกษาข้อมูลคติชนจำเป็นต้องพิจารณาเรื่องบริบททางสังคม (The Social Context of Folklore) เพราะเป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อความเปลี่ยนแปลงและการสร้างสรรค์ โดยพิจารณาดังนี้

1. ข้อมูลเรื่องเล่าคติชนเล่าเมื่อใด และเล่าที่ไหน

2. ใครเป็นผู้เล่าเรื่อง ใครเป็นเจ้าของเรื่อง ใครเป็นผู้กำหนดกลุ่มผู้ฟังผู้ชม

3. การออกแบบการแสดงหรือเรื่องราวของผู้เล่า เช่น ท่าทาง สีหน้าการแสดงออก การทำไม้ทำมือ การเสแสร้งแกล้งทำ หรือการล้อเลียน

4. การมีส่วนร่วมของผู้ฟัง ผู้ชม เช่น การหัวเราะ การตอบสนอง การร้องเพลง หรือการเต้นรำ ผู้ฟัง ผู้ชมแสดงออกเมื่อไร

5. ประเภทของข้อมูลคติชนของกลุ่มชน

6. ทัศนคติของผู้คนที่มีต่อข้อมูลประเภทคติชนนั้นๆ[1]

งานวิจัยที่ใช้ทฤษฎีการแพร่กระจายของนิทาน (Dissemination of Folk-Tales) และการพิจารณาบริบททางสังคมของคติชน (The Social Context of Folklore) ซึ่งใช้อธิบายความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับนิทานเมื่อนิทานได้ *"เดินทาง"* ไปยังแหล่งวัฒนธรรมอื่น เช่น เรื่อง **รามเกียรติ์ : การศึกษาในแง่การแพร่กระจายของนิทาน** ของศิราพร ฐิตะฐาน[2] แสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของนิทานรามเกียรติ์เมื่อเดินทางไปยังถิ่นต่างๆ ตามสภาพแวดล้อม ยุคสมัย และวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้น วัชราภรณ์ ดิษฐป้าน[3] ศึกษา **แบบเรื่องนิทานสังข์ทอง : ความแพร่หลายและการแตกเรื่อง** โดยดูความแพร่หลายของแบบเรื่องนิทานสังข์ทอง และ

---

[1]The first point I wish to discuss is that of the social context of Folklore, its place in the daily round of life of those who tell it. This is not a "Problem" in the strict sense, but rather a series of related facts which must be recorded, along with the texts, if the problems of the relation between folklore and culture or the functions of folklore, or even the creative role of the narrator, are to be analyzed. These facts include: (1) when and where the various forms of folklore are tolds; (2) who tells them, whether or not they are privately owned, and who composes the audience; (3) dramatic devices employed by the narrator, such as gestures, facial expressions, pantomime, impersonation, or mimicry; (4) audience participation in the form of laughter, assent or other responses, running criticism or encouragement of the narrator, singing or dancing, or acting out parts in a tale; (5) categories of folklore recognized by the people themselves; and (6) attitudes of the people toward these categories. (William R. Bascom. (1965). Four Functions of folklore .in *The study of folklore*. p. 281.)

[2] ศิราพร ฐิตะฐาน. (2522). *รามเกียรติ์ : การศึกษาในแง่การแพร่กระจายของนิทาน.* วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

[3] วัชราภรณ์ ดิษฐป้าน. (2546). *แบบเรื่องนิทานสังข์ทอง : การแพร่กระจายและความหลากหลาย.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปรากฏการณ์การแตกเรื่องของนิทานที่เกิดขึ้นในกระบวนการแพร่กระจายของนิทานสังข์ทองที่มีโครงสร้างนิทานที่คล้ายคลึงกัน แต่ปรับเปลี่ยนชื่อเรื่อง และสลับเหตุการณ์สำคัญ เป็นต้น

2.6.3 **ทฤษฎีบทบาทหน้าที่นิยม** (Functionalism) เป็นทฤษฎีที่เป็นกระแสหลัก พัฒนามาจากทางสายมานุษยวิทยาที่พยายามจะเปลี่ยนมุมมองนักวิชาการโครงสร้างนิยมให้หันมาสนใจบทบาทหน้าที่ของระบบต่าง ๆ ในวัฒนธรรม ซึ่งเปรียบได้กับอวัยวะต่างๆ ในร่างกายที่ต่างทำหน้าที่ของตน วัฒนธรรมรวมถึงข้อมูลที่เป็นคติชนด้วย ตรงจุดนี้ที่ทำให้เกิดทางเลือกระหว่างวิธีวิเคราะห์ที่เน้นตัวบท และวิธีวิเคราะห์ที่เน้นบริบท (textual analysis versus contextual analysis) ทฤษฎีบทบาทหน้าที่นิยมมองว่าวัฒนธรรมส่วนต่างๆ ในสังคมมีหน้าที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ทั้งทางด้านปัจจัยพื้นฐาน ด้านความมั่นคงของสังคม และความมั่นคงทางด้านจิตใจ ข้อมูลทางคติชนจึงทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ และช่วยสร้างความเข้มแข็ง ความมั่นคงทางวัฒนธรรมให้แต่ละสังคม[1]

วิลเลียม อาร์ บาสคอม (William R. Bascom) กล่าวถึงบทบาทของคติชน (function of folklore) ที่แสดงให้เห็นว่าชนบางกลุ่มใช้ปริศนาแสดงให้เห็นปฏิภาณที่แหลมคม ตำนานปรัมปราช่วยย้ำความสำคัญของข้อพึงประพฤติปฏิบัติ เพลงเสียดสีปล่อยความไม่พึงพอใจต่อสังคม ซึ่งสามารถสรุปบทบาทของคติชนไว้ 4 บทบาท ได้แก่

1. ให้ความเพลิดเพลิน ซึ่งอาจแยกได้อีกว่าเพลิดเพลินจากความสนุกสนาน หรือจากจินตนาการโลดโผน หรือเป็นการใช้กลไกทางจิตหลีกหนีจากความจริง ซึ่งหากเป็นประการหลังคติชนก็มีบทบาทหน้าที่เป็นทางออกให้กับความคับข้องใจของมนุษย์

2. ยืนยันความสำคัญของพิธีกรรม เติมเต็มวัฒนธรรม ทำให้วัฒนธรรมสมบูรณ์

3. ให้การศึกษา เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการกล่อมเกลาและขัดเกลาของสังคม

4. รักษาปทัสถานของสังคม[2]

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีบทบาทหน้าที่นิยม (Functionalism) ซึ่งแสดงบทบาทหน้าที่ของข้อมูลประเภทนิทานและตำนาน สัมพันธ์กับสังคมที่เกิดนิทานและตำนานนั้น เช่น ภาณุพงศ์

---

[1] ศิราพร ณ ถลาง. (2552). *ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน.* หน้า 360.

[2] …Amusement is, obviously, one of the functions of folklore, and an important one… A second function of folklore is that which it plays in validating culture, in justifying its rituals and institutions to those who perform and observe them.…A third function of folklore is that which it olays in education, particularly, but not exclusively, in nonliterate societies…In the fourth place, folklore fulfills the important but often overlooked function of maintaining conformity to the accepted patterns of behavior . (William R. Bascom. (1965). Four Functions of folklore. in *The study of folklore*. p. 290-294.)

อุดมศิลป์[1] ศึกษาเรื่อง **วรรณกรรมไทพวน : ความสัมพันธ์กับสังคม** ประยุกต์บทบาทหน้าที่หลัก 4 ประการของคติชน เพื่อวิเคราะห์บทบาทหน้าที่และการดำรงอยู่ของนิทานไทพวนในบริบททางสังคมของชาวไทพวนที่จังหวัดนครนายก และศึกษาเรื่อง**ลัทธิพิธีการนับถือเจ้าแม่สองนางกับชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง** โดยแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของพิธีกรรมกับบทบาทต่อชุมชนชายฝั่งโขงในหลายมิติ เช่น การแสดงสำนึกร่วมความเป็นชาวลาวเวียงจันทน์ที่มีบรรพบุรุษร่วมกัน การให้ความหวังเรื่องความอุดมสมบูรณ์ ความเจริญรุ่งเรือง และความมั่งคั่งแก่ชุมชน การให้ความหวังด้านความปลอดภัย การปกป้องคุ้มครอง การขจัดปัดเป่าเคราะห์ภัย การสร้างความสมานฉันท์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ และมีบทบาทในการสร้างเครือข่ายผู้สืบทอดอำนาจหน้าที่ทางวัฒนธรรมให้แก่ชุมชน[2] ปรมินท์ จารุวร[3] กล่าวถึงบทบาทของสังคมกับการสืบทอดประเพณีสวด พระมาลัย สรุปได้ว่าลักษณะเฉพาะทางสังคมที่เป็นปัจจัยในการสืบทอดประเพณีสวดพระมาลัยที่บ้านหนองขาวมี 5 ประการคือ ความภาคภูมิใจในท้องถิ่นและตนเอง ความผูกพันและรักพวกพ้อง การแสดงความสัมพันธ์ระบบเครือญาติ การนับถือพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน และการมีระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง

อภิลักษณ์ เกษมผลกูล[4] วิเคราะห์บทบาทของพระศรีอาริย์ในสังคมไทยพบว่าตำนานพระศรีอาริย์มีบทบาทสำคัญในฐานะตำนานทางศาสนา ในการสร้างระบบความเชื่อเรื่องพระอนาคตพุทธเจ้าและโลกอุดมคติ เป็นกลไกตอบสนองความปรารถนาทางใจแก่พุทธศาสนิกชน สร้างมาตรฐานทางศีลธรรม และสร้างคำอธิบายเรื่องที่มาของพิธีกรรมทางศาสนา มีบทบาทในทางการเมืองในการสร้างคำอธิบายสถานภาพ และความชอบธรรมทางการเมือง และสร้างกฎเกณฑ์และแนวทางปฏิบัติให้แก่สมาชิกในสังคม รวมถึงบทบาทในการสร้างสรรค์งานศิลปกรรม ทั้งทางด้านประติมากรรม จิตรกรรม และคีตกรรม ทั้งหมดนี้ได้สะท้อนให้เห็นความหลากหลาย และบทบาทของตำนานพระศรีอาริย์หลากหลายมิติในสังคมไทย

---

[1] ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์. (2539). *วรรณกรรมไทพวน : ความสัมพันธ์กับสังคม*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

[2] ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์. (2554). *ลัทธิพิธีการนับถือเจ้าแม่สองนางกับชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง*. วิทยานิพนธ์ อ.ด. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

[3] ปรมินท์ จารุวร. (2542). *การสืบทอดทำนองสวดและประเพณีสวดพระมาลัยที่บ้านหนองขาว จังหวัดกาญจนบุรี*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

[4] อภิลักษณ์ เกษมผลกูล. (2552). *ตำนานพระศรีอาริย์ในสังคมไทย : การสร้างสรรค์และบทบาท*. วิทยานิพนธ์ อ.ด. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

2.6.4 กระบวนการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Reproduction Culture)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเวสสันดรชาดก และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทฤษฎีข้างต้น ทำให้เห็นถึงกระบวนการผลิตซ้ำเรื่องเวสสันดรชาดกในสังคมไทย ซึ่งมีองค์ประกอบการผลิตที่ทำให้เวสสันดรชาดกดำรงอยู่และมีบทบาทสำคัญในสังคมไทย หลักการสำคัญของแนวทางกระบวนการผลิตวัฒนธรรม ดังนี้

1. วัฒนธรรมมีกระบวนการผลิตคล้ายคลึงกับการผลิตสินค้า คือต้องมีองค์ประกอบการผลิต (Element of Production) วัตถุดิบ ผู้ผลิต เครื่องมือการผลิต องค์ความรู้ในการผลิต สถานที่ กาลเวลา การแพร่กระจาย กระบวนการใช้ การบริโภคผลผลิต และมีกลุ่มคนที่ใช้วัฒนธรรมนั้น

2. การทำให้ทุนผลิตสินค้านั้นยั่งยืน ต้องมีกระบวนการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอด (Reproduction) วัฒนธรรมก็ย่อมต้องมีการผลิตซ้ำ เพราะวัฒนธรรมใดที่ไม่ได้รับการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอด วัฒนธรรมนั้นจะหายไป วัฒนธรรมที่เป็นสินค้าอาจรวมทั้งวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม และวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม

นอกจากนี้ สำนักวัฒนธรรม (Culturalism) ยังมีความเชื่อว่ากลุ่มคนในแต่ละกลุ่มต่างมีวัฒนธรรมของตนเอง เมื่อเกิดการรวมกลุ่มจึงเกิดวัฒนธรรมย่อย อันอาจนำมาซึ่งความขัดแย้ง การปะทะ การต่อสู้ และการต่อรองทางวัฒนธรรม (Cultural Hegemony) เช่น ภูมิปัญญาคนรุ่นเก่ากับภูมิปัญญาคนรุ่นใหม่ เป็นต้น[1]

การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมยังเกิดขึ้นจากบริบททางสังคมที่เปลี่ยนเป็นระบบอุตสาหกรรม ซึ่งมีระบบทุนนิยมแทรกอยู่ในนั้น ทำให้เกิดการผลิตทางวัฒนธรรมที่มุ่งสู่ *"สื่อมวลชน"* ไม่ใช่ความเป็น *"ปัจเจก"* ผลการเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้มวลชนมีโอกาส *"เข้าถึง"* และ *"ชื่นชม"* ศิลปวัฒนธรรมโดยไม่มีการจำกัดระยะทางและเวลา ดังที่กาญจนา แก้วเทพ กล่าวว่า *"บทบาทของความเจริญทางเทคโนโลยีที่เข้ามาเกี่ยวข้องต้องมีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีในระดับสูงพอที่จะทำให้เกิดการผลิตซ้ำ (Reproduction) จำนวนมากๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของกลุ่มผู้บริโภคขนาดใหญ่"*[2]

การผลิตทางวัฒนธรรมจึงใช้วัตถุดิบที่มีอยู่ในสังคมนั้นมาผ่านกระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้า (Commoditization of Culture) เพื่อสร้างสรรค์ให้เป็นผลิตภัณฑ์หลากหลายรูปแบบที่เกิดจาก *"ทุนวัฒนธรรม"* ดังปรากฏงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการผลิตทางวัฒนธรรมที่มีการนำเสนอเรื่องราวจากวัฒนธรรม โดยนำเสนอผ่านรูปแบบที่หลากหลาย เช่น อภิลักษณ์ เกษมผลกูล ศึกษาเรื่อง

---

[1] กาญจนา แก้วเทพ. (2545). *เมื่อสื่อส่องและสร้างวัฒนธรรม*. หน้า 233 – 234.

[2] กาญจนา แก้วเทพ. (2544). *ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา*. หน้า 52.

ผลิตภัณฑ์การ์ตูนกับคติชนอีสานและความทันสมัยในมิติเศรษฐกิจสร้างสรรค์[1] และวิเคราะห์บทบาทการนำเสนอคติชนอีสานที่เป็นการ์ตูนในรูปแบบผลิตภัณฑ์ต่างๆ ผลการศึกษาพบว่าผลิตภัณฑ์การ์ตูนถ่ายทอดความเป็นอีสานโดยนำนิทาน ตำนานพื้นบ้าน ประเพณี วิถีชีวิต ภาษาอีสานมาใช้ในสินค้าต่างๆ ทำให้การ์ตูนเหล่านี้มีบทบาทสำคัญหลายประการ ได้แก่ บทบาทในฐานะที่ระลึกแห่งความทรงจำ บทบาทในการเป็นทูตวัฒนธรรมอีสาน และบทบาทในการเป็นสัญลักษณ์แห่งความภาคภูมิใจในประวัติความเป็นมาของชาวอีสาน

การแปรรูปภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กลายเป็นสินค้าวัฒนธรรมดังในบทความเรื่อง**เซรามิกผีตาโขน: ปั้นแต่ง *"ตัวตนอีสาน"* สู่งานสินค้าวัฒนธรรม**[2] กล่าวถึงการนำแนวคิด *"ผีตาโขน"* ในงานบุญหลวงของจังหวัดเลยมาสร้างสรรค์ให้เป็นสินค้าที่ระลึกด้วยการทำเป็นแก้วเซรามิกผีตาโขน อันแสดงให้เห็นถึงการปรับตัว การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับยุคสมัย

งานวิจัยเกี่ยวกับการแปรรูปวรรณกรรมและการนำชาดกไปสร้างสรรค์เป็นสื่อร่วมสมัย ถือเป็นการผลิตซ้ำนิทานชาดกด้วยการสืบทอดและสร้างสรรค์ มีดังนี้

สุภัค มหาวรากร ศึกษา**การแปรรูปวรรณกรรมเรื่องสังข์ทอง**[3] โดยวิเคราะห์ลักษณะร่วมและความแตกต่าง ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการแปรรูปวรรณกรรมเรื่องสังข์ทอง จากวรรณกรรมสังข์ทอง 4 สำนวน ได้แก่ สุวรรณสังขชาดก บทละครครั้งกรุงเก่าเรื่องสังข์ทอง บทละครนอกเรื่องสังข์ทอง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และนิทานเรื่องสังข์ทอง ชุดวรรณคดีไทยตามใจแม่ ผลการศึกษาพบว่าลักษณะร่วมของวรรณกรรมสังข์ทองทั้ง 4 สำนวน คือการให้ตัวละครสำคัญมีบทบาทในการดำเนินเรื่อง ส่วนความแตกต่างมี 5 ประการ ได้แก่ แนวคิด ลักษณะนิสัยตัวละคร เนื้อเรื่อง รูปแบบการนำเสนอ และภาษา โดยมีจุดมุ่งหมายการแต่งและสภาพสังคมเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้แตกต่าง และในบทความวิจัยเรื่อง**นาฏยลีลาพระมหาชนก: การสร้างสรรค์รูปแบบการนำเสนอชาดกในสังคมไทย**[4] ศึกษาการแสดงร่วมสมัยเรื่องพระมหาชนก ซึ่งมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒจัดแสดง ผลการศึกษาพบว่าการแสดงนาฏยลีลาพระมหาชนก

---

[1] อภิลักษณ์ เกษมผลกูล. (2555). *"บักหำแมน"* แฟน *"อีหล่าเกิร์ล"*: ผลิตภัณฑ์การ์ตูนกับคติชนอีสานและความทันสมัยในมิติเศรษฐกิจสร้างสรรค์. (เอกสารประกอบการประชุมวิชาการระดับชาติ). การนำเสนอความก้าวหน้าชุดโครงการวิจัยเมธีอาวุโส สกว. ครั้งที่ 1 เรื่อง "คติชนสร้างสรรค์: พลวัตและการนำคติชนไปใช้ในสังคมไทยร่วมสมัย" วันที่ 1 – 2 พฤศจิกายน 2555 ณ อาคารมหาจักรีสิรินธร คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

[2] งานประชาสัมพันธ์ สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน. (2555, มีนาคม – เมษายน). เซรามิกผีตาโขน: ปั้นแต่ง *"ตัวตนอีสาน"* สู่งานสินค้าวัฒนธรรม. *จดหมายข่าวสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*. 1(3): 11 – 12.

[3] สุภัค มหาวรากร. (2547). *รายงานการวิจัยเรื่อง การแปรรูปวรรณกรรมเรื่องสังข์ทอง*. กรุงเทพฯ : ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

[4] สุภัค มหาวรากร. (2556, กุมภาพันธ์ – กรกฎาคม). นาฏยลีลาพระมหาชนก: การสร้างสรรค์รูปแบบการนำเสนอชาดกในสังคมไทย. *วารสารไทยศึกษา*. 9 (1): 139 – 163.

แสดงให้เห็นการสร้างสรรค์สื่อการแสดงร่วมสมัย เพื่อถ่ายทอดเรื่องมหาชนกชาดก โดยดำเนินเรื่องตามบทพระราชนิพนธ์พระมหาชนกพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช แบ่งการแสดงเป็น 3 องก์ ได้แก่ มิถิลานคร ความเพียรอันบริสุทธิ์ และศรัทธาแห่งปัญญาชน พบการสร้างสรรค์จากการใช้สื่อเล่าเรื่อง เช่นการขับเสภา การแสดงหุ่นละครเล็ก การใช้ภาพเงา การใช้อนิเมชั่น เป็นต้น

งานวิจัยข้างต้นเป็นการแสดงให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนและการนำชาดกมาใช้ในสังคมไทยในสื่อสิ่งพิมพ์และสื่อการแสดง การนำชาดกมาปรับเปลี่ยนรูปแบบเช่นนี้ยังพบได้ในงานประเภทพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ดังเช่น ปฐม หงส์สุวรรณ วิเคราะห์และตีความการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับภาพลักษณ์ของชูชกในประเพณีแห่ตาชูชก ในบทความเรื่อง ***"แห่ตาชูชก": พลวัตและการดำรงอยู่ของตัวละครชาดกในประเพณีพื้นบ้านไทยร่วมสมัย***[1] ผลการศึกษาพบว่าชาวบ้านหนองกะท้าว อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก และชาวด่านลานหอย อำเภอด่านลานหอยจังหวัดสุโขทัย ได้สร้าง *"ตาชูชก"* ขึ้นใหม่เป็นวัตถุสัญลักษณ์ โดยผ่านการตีความและผลิตซ้ำความหมายของตัวละครฝ่ายปฏิปักษ์ให้เป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น เช่น การให้ *"ตาชูชก"* กลายเป็นผีนุ่งจีวรพระในโลกทัศน์ของชาวบ้าน ซึ่งเป็นการสื่อความหมายที่มีนัยเชื่อมโยงกับการสร้างภาพตัวแทนความชั่วร้ายอันเป็นสัญลักษณ์ของ *"โลกิยะ"* คำว่า *"ตาชูชก"* ยังเป็นภาษาถิ่นที่แสดงการลดทอนความศักดิ์สิทธิ์และสถานภาพของพราหมณ์ให้เป็นสามัญชน เป็นต้น ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวข้างต้นยังดำเนินตามโครงสร้างเรื่องราวแบบเดิมในชาดกที่ชูชกเป็นตัวแทนของฝ่ายอธรรม และเป็นบุคคลที่ไม่ควรถือเป็นแบบอย่าง

จากการประมวลเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องข้างต้นจะเห็นได้ว่าเวสสันดรชาดกเป็นชาดกที่มีผู้สนใจศึกษาในแง่มุมที่แตกต่างกัน แต่ยังไม่มีการมองลักษณะการสร้างสรรค์ชาดกเรื่องนี้ในภาพรวมในฐานะที่ชาดกเรื่องนี้เป็นเรื่องเล่าที่ทำให้เกิด *"สื่อ"* ทางศิลปวัฒนธรรมหลากหลายรูปแบบทั้งที่มีการนำเวสสันดรชาดกมาใช้ประโยชน์ในเชิงศิลปวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่องและเป็นรูปธรรม

---

[1] ปฐม หงส์สุวรรณ. (2556). *"แห่ตาชูชก": พลวัตและการดำรงอยู่ของตัวละครชาดกในประเพณีพื้นบ้านไทยร่วมสมัย*. ใน *นานมาแล้วมีเรื่องเล่า นิทาน ตำนาน ชีวิต*. หน้า 269 – 307.

บทที่ 3
ลักษณะการสร้างสรรค์เวสสันดรชาดก
ใน *"สื่อ"* ศิลปวัฒนธรรมไทยร่วมสมัย

การนำเวสสันดรชาดกมา *"สืบทอด"* และ *"สร้างสรรค์"* สะท้อนให้เห็นการรับรู้ความหมายและความแพร่หลายเรื่องเวสสันดรชาดก ซึ่งมีบทบาทสำคัญในสังคมไทยร่วมสมัย ปัจจุบันความนิยมเรื่องเวสสันดรชาดก มิได้สูญหายไปจากสังคมไทย ยังคงสร้างสรรค์ใหม่โดยพัฒนาปรับเปลี่ยนไปตามบริบทสังคมร่วมสมัย ดังมีการนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรผ่านสื่อหลากหลาย เช่น นิทาน การ์ตูน เพลง เป็นต้น สิ่งนี้เป็นเครื่องยืนยันว่าเวสสันดรชาดกเป็น *"ข้อมูลทางวัฒนธรรม"* ที่มีบทบาทสำคัญต่อการนำเรื่องราวมาสร้างสรรค์ใน*"สื่อ"* รูปแบบต่างๆ ลักษณะการสร้างสรรค์ชาดกเรื่องนี้ในสื่อที่แตกต่างกันย่อมทำให้มีทั้งการสืบทอดและการปรับเปลี่ยนจากเรื่องเวสสันดรชาดกที่เป็นต้นเรื่องในพระไตรปิฎก ในบทนี้ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ลักษณะการสร้างสรรค์เวสสันดรชาดกจากสื่อศิลปวัฒนธรรมไทยร่วมสมัย 5 กลุ่ม

ลักษณะการสร้างสรรค์ในงานวิจัยนี้ หมายถึง การนำเสนอเรื่องเวสสันดรชาดกในรูปแบบต่างๆ เช่น การ์ตูน นิทาน ภาพจิตรกรรม เพลงร่วมสมัย และสถานที่ท่องเที่ยว ซึ่งมีความแตกต่างกันตามลักษณะเฉพาะของสื่อแต่ละชนิด ส่งผลให้ลักษณะการสร้างสรรค์เรื่องพระเวสสันดรมีความโดดเด่นแตกต่างกันตามลักษณะธรรมชาติของ *"สื่อ"* ดังนี้

3.1 การนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในรูปแบบสื่อสิ่งพิมพ์

3.2 การนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในรูปแบบสื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพ

3.3 การนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในรูปแบบสื่อบันเทิงร่วมสมัย

3.4 การนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในรูปแบบสื่อพุทธศิลป์

3.5 การนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในรูปแบบสื่อการท่องเที่ยว

3.1 การนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในรูปแบบสื่อสิ่งพิมพ์

สื่อสิ่งพิมพ์หมายถึงสื่อทุกชนิดที่ใช้การพิมพ์ภาพและข้อความลงไป เพื่อเป็นตัวกลางถ่ายทอดเรื่องราวของเวสสันดรชาดก สื่อสิ่งพิมพ์เป็นสื่อที่ให้รายละเอียดของเรื่องราวได้ดี โดยที่ผู้อ่านอาจต้องตีความขณะที่อ่าน ปรากฏภาพประกอบที่สร้างสรรค์ด้วยวิธีการต่างๆ โดยมีจุดมุ่งหมายในการสื่อสารให้ผู้อ่านรับรู้เรื่องราวต่างๆ อย่างเข้าใจชัดเจน ภาพประกอบจึงมีความสำคัญยิ่งเพราะเป็นตัวแทนเนื้อหาสาระในสื่อสิ่งพิมพ์ ดังนี้

> ภาพประกอบนั้นมีความสำคัญยิ่ง เพราะภาพประกอบคือตัวแทนเนื้อหาสาระของเรื่องราวต่างๆ ในสิ่งพิมพ์ที่สร้างสรรค์ออกมาเป็นภาพ เพื่อสนับสนุนเรื่องราวนั้นๆ ให้มีคุณค่า มีความถูกต้องชัดเจน และส่งเสริมจินตนาการให้ผู้อ่านมองเห็นภาพพจน์ได้กระจ่างสมจริงมากยิ่งขึ้น ภาพประกอบจึงเป็นการนำเสนอเรื่องราวได้อย่างเป็นรูปธรรมมากกว่าการบรรยายเฉพาะตัวอักษร[1]

ปัจจุบันสื่อสิ่งพิมพ์นำเสนอเรื่องราวโดยใช้ภาพประกอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสื่อสิ่งพิมพ์ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เด็กหรือเยาวชนเพลิดเพลิน การสร้างสรรค์สื่อเพื่อเยาวชนจึงจำเป็นต้องใช้เทคนิควิธีที่หลากหลายกว่าการนำเสนอเพียงตัวอักษร เทคนิคสำคัญที่ดึงดูดใจเยาวชนได้ดีคือการใช้ภาพการ์ตูนประกอบการเล่าเรื่อง โดยลากเส้นลงบนพื้นผิวเพื่อให้เกิดรูป เขียนภาพลายเส้นแสดงแสงเงา เพื่อแสดงรูปทรงและรายละเอียดภายใน โดยแรเงาเพื่อสร้างแสงเงาให้เกิดขึ้น การเขียนภาพประกอบลายเส้นลักษณะนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงรูปจากลักษณะเป็น 2 มิติ คือมีเฉพาะความกว้างและความยาว ให้เป็นรูปที่มีลักษณะเป็น 3 มิติ คือมีความกว้าง ความยาว และความลึก ส่งผลให้เกิดระยะใกล้ไกลขึ้น[2] เมื่อเขียนลายเส้นแล้วจึงระบายสี ซึ่งเป็นการเพิ่มคุณค่าทางสุนทรียะด้านความงาม ส่งผลต่ออารมณ์ความรู้สึกของผู้อ่าน การใช้ภาพการ์ตูนประกอบเป็นภาพวาดง่ายๆ มีรูปร่างเป็นธรรมชาติ ปกติแล้วการ์ตูนจะลดรายละเอียดของภาพที่ไม่จำเป็นออก เพื่อจุดมุ่งหมายในการบรรยาย

ผู้วิจัยพบว่าการใช้ภาพประกอบเป็นลักษณะเด่นของสื่อสิ่งพิมพ์พระเวสสันดร เพราะช่วยอธิบายเนื้อหาและเสริมสร้างความเข้าใจเรื่องราวของพระเวสสันดรให้แก่เด็ก ช่วยให้เด็กสนใจต้องการอ่านมากขึ้น เกิดความคิดสร้างสรรค์และเกิดจินตนาการ ทำให้ประทับใจนิทานเกี่ยวกับศาสนา และช่วยปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้แก่ผู้อ่านด้วย สื่อสิ่งพิมพ์เรื่องพระเวสสันดรชาดกทั้ง 5 สำนวนอาจใช้เป็น *"หนังสือสำหรับอ่านประกอบ"* ให้แก่เด็กได้เป็นอย่างดี ดังที่เกริก ยุ้นพันธ์ กล่าวว่า *"หนังสืออ่านประกอบนั้น คือหนังสืออ่านทั่วไปที่ไม่ใช่หนังสือที่เป็นหนังสือเรียน และหนังสือแบบเรียน หนังสืออ่านประกอบเป็นหนังสืออ่านเล่นเพื่อส่งเสริมการอ่านสำหรับเด็กให้มีความรู้แตกฉานมากยิ่งขึ้น"*[3]

หัวใจสำคัญของสื่อสิ่งพิมพ์เวสสันดรชาดกทั้ง 5 สำนวนนี้คือ การสร้างสรรค์เรื่องราวโดยใช้ภาษาง่าย ชัดเจน และใช้ภาพการ์ตูนประกอบเรื่องราวโดยสื่อถึงอารมณ์และความรู้สึกของตัวละครที่ส่งผลต่อการสร้างอารมณ์สะเทือนใจแก่ผู้อ่าน

---

[1] ศิริวรรณ เวชวิทย์. (2553). *การเขียนภาพประกอบ*. หน้า 3.

[2] *แหล่งเดิม*. หน้า 65.

[3] เกริก ยุ้นพันธ์. (2543). *การออกแบบและเขียนภาพประกอบสำหรับเด็ก*. หน้า 17.

จากการวิเคราะห์สื่อสิ่งพิมพ์นิทานเวสสันดรชาดกทั้ง 5 สำนวน ได้แก่ สำนวนที่ 1 **พระเวสสันดร** สำนวนที่ 2 **พระเวสสันดรพระชาติแห่งการให้** สำนวนที่ 3 **การให้ทานของพระเวสสันดร** สำนวนที่ 4 **เวสสันดรชาดก**ในทศชาติ Mini Book และสำนวนที่ 5 **นิทานเวสสันดรชาดก** ในธรรมะก่อนนอนเวสสันดรชาดก พบลักษณะการสร้างสรรค์ 3 ประการ ได้แก่ รูปแบบการนำเสนอ การสร้างตัวละคร และการใช้ภาษาเพื่อนำเสนอเรื่องพระเวสสันดร

3.1.1 รูปแบบการนำเสนอ

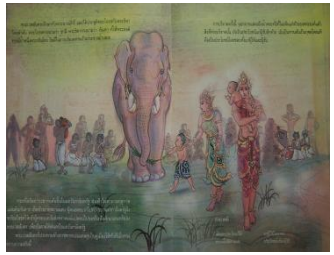
จากการวิเคราะห์สื่อสิ่งพิมพ์นิทานเวสสันดรชาดกทั้ง 5 สำนวน พบการสร้างสรรค์รูปแบบการนำเสนอ 5 รูปแบบ ได้แก่ การใช้ภาพการ์ตูนประกอบ การให้ความรู้และสรุปคติธรรม การใช้บทร้อยกรองแทรกในนิทาน การแทรกบทสนทนา และการตั้งคำถาม (ปุจฉา)

3.1.1.1 **การใช้ภาพการ์ตูนประกอบ** เป็นลักษณะเด่นของสื่อสิ่งพิมพ์ทั้ง 5 สำนวน ภาพการ์ตูนทำให้เข้าใจเนื้อเรื่องและบุคลิกลักษณะตัวละครได้ง่ายขึ้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นภาพที่สื่อความให้เข้าใจชัดเจนขึ้น ผู้วิจัยจะนำเสนอตามลำดับดังนี้

ในนิทานพระเวสสันดรทั้ง 5 สำนวน พบลักษณะโดดเด่นแตกต่างกันในด้านรูปแบบการนำเสนอ โดยใช้ภาพการ์ตูนประกอบการเล่านิทานพระเวสสันดรและเรียบเรียงเป็นร้อยแก้ว ซึ่งการใช้ภาพประกอบมีรูปแบบสัมพันธ์กับวัยของผู้อ่าน ดังที่ผู้วิจัยได้แสดงตารางเปรียบเทียบการใช้ภาพการ์ตูนประกอบในสื่อสิ่งพิมพ์ทั้ง 5 สำนวน

ตาราง 1 การเปรียบเทียบการใช้ภาพการ์ตูนประกอบในสื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน

การเปรียบเทียบการใช้ภาพการ์ตูนประกอบในสื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน
ตอนพระเวสสันดรพระราชทานช้างปัจจัยนาคแก่พราหมณ์เมืองกาลิงคะ
และตอนพระเวสสันดรพระราชทานสองกุมารแก่ชูชก

พระเวสสันดร	พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้	การให้ทาน ของพระเวสสันดร	เวสสันดรชาดก	ธรรมะก่อนนอนเรื่อง เวสสันดรชาดก
				
				

จากตารางข้างต้นผู้วิจัยจะอธิบายการใช้ภาพการ์ตูนประกอบในสื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน ตามลำดับดังนี้

สำนวนที่ 1 พระเวสสันดร ผู้เขียนเรื่องคือ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ผู้เขียนภาพคือ ปัณยา ไชยะคำ แต่งขึ้นเพื่อให้เป็นหนังสือสำหรับเด็กและหนังสืออ่านทั่วไปใน *"โครงการหนังสือเด็กและหนังสืออ่านทั่วไปของบริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช ท.ว.พ."* เป็นหนังสือนิทานมีภาพการ์ตูนประกอบพิมพ์ 4 สี ทั้งหมด 18 ภาพ การดูภาพต้องเปิดกางทั้งสองหน้าพร้อมกันให้เป็นขนาด F3 จึงเห็นภาพทั้งหมด เป็นภาพลายเส้นแรเงา เพื่อแสดงรูปทรงและกล้ามเนื้อ สัดส่วน ให้เกิดแสงและเงา ทำให้ภาพการ์ตูนมีลักษณะเป็น 3 มิติ คือ มีความกว้าง ความยาว และความลึก ใช้การตัดเส้นเพื่อให้ภาพคมชัด การใช้สีค่อนข้างทึบ สีเข้ม ทำให้เหมือนเป็นภาพเขียนศิลปะมากกว่าเป็นภาพการ์ตูนประกอบนิทานสำหรับเด็ก

ตอนบริจาคช้างปัจจัยนาค พระเวสสันดรต้องออกจากเมืองสีพีเพราะถูกขับไล่ แต่มิได้แสดงความวิตกกังวล กลับแสดงภาพสายตามุ่งมั่น เด็ดเดี่ยว ทรงอุ้มพระชาลีเดินเท้าเข้าป่าหิมพานต์ด้วยกิริยาท่าทางที่งามสง่าสมดังเป็นขัตติยกษัตริย์ การใช้ภาพการ์ตูนในนิทานเช่นนี้ทำให้ผู้อ่านเห็นถึงบุคลิกลักษณะของพระเวสสันดรที่ทรงสง่างาม ดังทรงแสดงความมุ่งมั่นบริจาคช้างเพื่อบุคคลอื่นที่เดือดร้อน การใช้ภาพการ์ตูนในนิทานสำนวนนี้ทำให้เห็นบุคลิกลักษณะของตัวละครที่สมจริง สามารถมองภาพเข้าใจมากกว่าในสำนวนอื่น การแสดงบุคลิกลักษณะตัวละครที่สมจริงมีผลต่อความเข้าใจเนื้อเรื่อง เพราะแสดงภาพเหตุการณ์สำคัญจากเรื่องให้เป็นรูปธรรม เห็นพฤติกรรม สีหน้า และอารมณ์ของตัวละครพระเวสสันดรที่ทรงมุ่งมั่นบริจาคทาน ดังทรงบริจาคช้างปัจจัยนาค และสองกุมาร การแสดงสายตาสีหน้าของสองกุมารที่กำลังอยู่ในความโศกเศร้าเนื่องจากต้องพลัดพรากจากพระบิดา

สำนวนที่ 2 พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้ เป็นหนังสือที่อยู่ในชุดนิทานแสนรักจากนักเขียนเอก ผู้เขียนคือ *"ว.วชิรเมธี"* ผู้ได้รับการยกย่องเป็น *"ทูตสันติภาพโลก"* และ*"บุคคลผู้ทำคุณประโยชน์ต่อเยาวชน"* วัตถุประสงค์ในการแต่งเรื่องนี้คือแสดงเรื่องราวของการให้ว่าเป็นการกำจัดความเห็นแก่ตัว ดังพระเวสสันดรให้ทุกสิ่งทุกอย่างเพราะทรงเห็นแก่ส่วนรวมไม่ใช่เห็นแก่ส่วนตัว ดังที่ ว.วชิรเมธี กล่าวไว้ในปกหลังนิทานว่า *" "การให้" นั้นเป็นวิธีกำจัด "ความเห็นแก่ตัว" โดยตรง การที่พระเวสสันดร "ให้" ทุกสิ่งทุกอย่างนั้น จึงไม่ใช่เกิดจากการที่ทรงเห็นแก่เรื่องส่วนตัว หากแต่เป็นเพราะทรงเห็นแก่ส่วนรวมอย่างแท้จริงนั่นเอง"* ผู้เขียนภาพคือนุชรี พิเดช นิทานเรื่องนี้เป็นนิทานภาพการ์ตูนประกอบเรื่องพระเวสสันดร พิมพ์ 4 สี เป็นภาพการ์ตูนง่ายๆ ไม่เน้นลายเส้น เน้นการใช้สีสดใส มีการลงแสงเงาเข้ม-อ่อน ตามน้ำหนักสี ทำให้ภาพการ์ตูนมีลักษณะ 3 มิติ คือ มีความกว้าง ความยาว ความลึก การแสดงภาพสีหน้าอารมณ์ของตัวละครที่สัมพันธ์กับอารมณ์ความรู้สึกตาม

ท้องเรื่อง เช่น สีหน้าอารมณ์ของพระเวสสันดรเมื่อทรงบริจาคช้างปัจจัยนาค หน้าตาของพราหมณ์ชาวกาลิงคะที่ยิ้มแย้มมีความสุข เพราะได้ช้างปัจจัยนาค ภาพการ์ตูนช้างที่แสดงสายตาอ่อนโยน ใจดี สัมพันธ์กับความคิดของเด็กที่ช้างเป็นสัตว์ใจดีและฉลาด ตอนพระเวสสันดรบริจาคสองกุมาร ผู้อ่านเห็นบุคลิกลักษณะสมจริงจากความเป็นเด็กที่กำลังหวาดกลัว ด้วยการแสดงภาพสองกุมารร้องไห้และแสดงพฤติกรรมกลัวด้วยการกอดเข่าพระเวสสันดร ตัดกับภาพความอัปลักษณ์ของชูชก ทำให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อเรื่องได้จากภาพ และเข้าใจเหตุผลความหวาดกลัวของสองกุมาร ในนิทานสำนวนนี้ใช้รูปแบบของการ์ตูนที่มีรูปร่างหน้าตาแต่งกายแบบชาวอินเดีย ดังแสดงภาพทรงผมของพระเวสสันดรและพราหมณ์ การไว้หนวดเคราของพราหมณ์ การเน้นการวาดภาพทำให้การ์ตูนมีลักษณะสมจริง ดังผู้เขียนภาพกล่าวว่า

> "...เมื่อได้มีโอกาสวาดภาพประกอบเรื่องราวการเสียสละอันยิ่งใหญ่นี้ จึงได้เข้าใจว่าทำไมเจ้าชายถึงยอมสละได้ แม้กระทั่งลูก จึงตั้งใจที่จะสื่อความรู้สึกต่างๆ ของตัวละครแต่ละตัวออกมาทางสายตาให้มากที่สุด เพื่อให้เด็กๆ ซาบซึ้งและมีอารมณ์คล้อยตามและ**พยายามเขียนลายเส้นให้มีความพลิ้วไหวตามแบบศิลปะไทยที่อ่อนช้อย งดงาม โดยยังคงลักษณะเด่นของตัวละครซึ่งมีรูปร่างหน้าตาแบบชาวอินเดีย**..."[1]

สำนวนที่ 3 การให้ทานของพระเวสสันดร ผู้เรียบเรียงคือ ปิติพร วทาทิยาภรณ์ ผู้เขียนภาพคือ นรินทร์ เชียวพิบูลย์กิจ มีวัตถุประสงค์ในการแต่งเพื่อให้เด็กได้เรียนรู้และส่งเสริมระดับคุณธรรมจริยธรรม ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่จะไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน นิทานภาพการ์ตูนประกอบเรื่องพระเวสสันดร พิมพ์ 4 สี เป็นภาพการ์ตูนง่ายๆ รายละเอียดของภาพน้อย เน้นเฉพาะตัวละครและตอนสำคัญ ใช้สีสดใสตัดกับพื้นหลังสีขาวจึงทำให้ภาพประกอบโดดเด่น ใช้สีอ่อน สีเข้ม แสดงน้ำหนักสี ซึ่งทำให้เห็นแสงเงาของภาพการ์ตูน และเน้นความรู้สึกอารมณ์ของตัวละคร เช่น ดีใจจะเห็นรอยยิ้ม เสียใจจะเห็นว่ามีหยดน้ำตา ซึ่งเป็นการแสดงสภาวะอารมณ์ให้เข้าใจได้ง่าย ภาพการ์ตูนในนิทาน**การให้ทานของพระเวสสันดร** เน้นภาพการ์ตูนหัวกลมโต ตากลม หน้าตาใจดี นุ่งห่มเครื่องแต่งกายแบบไทย ดังในตอนพระเวสสันดรบริจาคช้างปัจจัยนาค ใช้ภาพการแสดงออกสีหน้าของพระเวสสันดรว่ารู้สึก *"มีความสุข"* โดยแสดงออกด้วยรอยยิ้มที่กว้าง ตาโต พราหมณ์ชาวกาลิงครัฐดีใจที่พระเวสสันดรบริจาคช้างให้ จึงพากันยิ้มจนตาหยี แสดงอาการให้ผู้อ่านเห็นว่ากำลังมีความสุข

สำนวนที่ 4 เวสสันดรชาดก ผู้เรียบเรียงคือพีรดา ทาบทอง มีวัตถุประสงค์ในการแต่งเพื่อนำนิทานชาดกมาเล่าแบบไม่ยาวมาก พร้อมภาพประกอบให้ได้รับรู้และชวนติดตาม

---

[1] ว.วชิรเมธี. (2554). *พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้.* หน้า 31.

เป็นนิทานที่มีภาพการ์ตูนประกอบน้อยที่สุด เพราะเป็นหนังสือขนาดเล็กมาก ภาพการ์ตูนในนิทานสำนวนนี้ไม่เน้นรายละเอียดเส้นมากนัก แต่ที่เน้นโครงเส้นหลักเพื่อแสดงภาพ ใช้สีสดใส แต่ไม่เน้นการแรเงาให้เกิดมิติ นิทานพระเวสสันดรสำนวนนี้มีข้อจำกัดเรื่องพื้นที่การนำเสนอ เพราะเป็นหนังสือขนาดเล็กมาก จึงไม่ได้มีภาพประกอบทุกหน้าเหมือนนิทานสำนวนอื่นๆ มีเพียงบางภาพเพื่อคั่นอารมณ์ผู้อ่านด้วยการใช้ภาพควบคู่กับตัวอักษรเล่าเรื่อง ดังเช่นตอนพระเวสสันดรบริจาคสองกุมาร นิทานสำนวนนี้แสดงภาพพระเวสสันดรหลั่งน้ำลงในมือชูชก แสดงความหมายยกสองกุมารให้ชูชก การใช้ภาพในนิทานพระเวสสันดรสำนวนนี้จึงสัมพันธ์กับขนาดและรูปแบบของหนังสือนิทานขนาดเล็ก

สำนวนที่ 5 นิทานธรรมะก่อนนอนเวสสันดรชาดก มีวัตถุประสงค์ในการแต่งเพื่อนำธรรมะของพระพุทธเจ้ามาเผยแพร่คุณธรรมจริยธรรมสู่เยาวชน และถักทอสร้างสายใยรักความอบอุ่นจากครอบครัว ปลูกฝังเยาวชนให้รู้ผิดรู้ถูก ผู้เรียบเรียงคือสุภฤกษ์ บุญกอง ผู้วาดภาพประกอบคือสุรศักดิ์ ตรีนนท์ และพิศาล เพ็งทรวง เป็นนิทานภาพการ์ตูนประกอบเรื่องพระเวสสันดรพิมพ์ 4 สี มีภาพการ์ตูนประกอบรายละเอียดของนิทานทุกหน้า ใช้สีสดใสทั้งภาพและพื้นหลัง มีการลงแสงเงาเข้ม-อ่อน ตามน้ำหนักสี ทำให้ภาพการ์ตูนมีลักษณะ 3 มิติ คือ มีความกว้าง ความยาว และความลึก ไม่แสดงสีหน้าอารมณ์ของตัวละครชัดเจน มุ่งเพียงแสดงภาพให้เห็นบุคลิกลักษณะของตัวละคร ถ้าเป็นตัวละครดีจะมีผิวกายและรูปร่างหน้าตาที่สวยงาม ดังเช่นพระเวสสันดร พระชาลี พระกัณหาที่มีผิวกายขาวสะอาด ซึ่งตรงข้ามกับตัวละครร้ายจะใช้โครงหน้าที่มีคางแหลมโหนกแก้มสูง และมีผิวกายสีคล้ำ ดังเช่นชูชก

การเปรียบเทียบการใช้ภาพการ์ตูนประกอบในสื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างภาพกับวัยของผู้อ่าน แม้จะเป็นการวาดภาพเพื่อให้เด็กเข้าใจแต่มีรายละเอียดของภาพที่แตกต่างกัน

ในนิทานพระเวสสันดร 5 สำนวนยังพบการแสดงภาพความโลภของชูชกที่ทำให้ตนเองพบกับหายนะ โดยแสดงให้เห็นภาพชูชกตะกละมูมมามจนท้องแตกตายในทุกสำนวน ดังตาราง

ตาราง 2 ภาพชูชกตอนท้องแตกตายในสื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน

การสอนธรรมะเรื่องความโลภของชูชกด้วยการใช้ภาพในสื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน				
พระเวสสันดร	**พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้**	**การให้ทานของ พระเวสสันดร**	**เวสสันดรชาดก**	**ธรรมะก่อนนอนเรื่อง เวสสันดรชาดก**
				

สำนวนที่ 1 พระเวสสันดร ศิลปินเขียนภาพลายเส้นแรเงา ชูชกเป็นชายแก่ที่มีเครายาวสีขาว แสดงความชรา รูปร่างผอม ใส่เสื้อผ้าหรูหราเพื่อให้เข้ากับเนื้อหาตอนพระเจ้าสญชัยทรงไถ่ตัวสองกุมารจากชูชก และจัดอาหารชั้นเลิศให้แก่ชูชก ภาพชูชกในสำนวนนี้แสดงรูปทรงและกล้ามเนื้อเห็นได้ชัดจากกล้ามเนื้อขา ทำให้เกิดแสงและเงา มีลักษณะเป็น 3 มิติ ตัดเส้นเพื่อให้ภาพคมชัด ใช้สีเข้มค่อนข้างทึบ

สำนวนที่ 2 พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้ ผู้เขียนภาพนิทานเรื่องนี้วาดให้ชูชกสวมใส่ชุดพราหมณ์ มีเครายาวสีขาว ผิวหนังมีจุดกระแสดงความชรา ฟันหลอ รูปร่างอ้วน ภาพทั้งหมดนี้พิมพ์ 4 สี ใช้สีสดใส มีการลงแสงเงาเข้ม-อ่อน ตามน้ำหนักสี ภาพการ์ตูนมีลักษณะ 3 มิติ คือ แสดงภาพสีหน้าอารมณ์ของชูชกชัดเจน ในตอนนี้ชูชกบริโภคอาหารเกินพอดี จึงทำให้หายใจไม่ออก ตาเหลือก

สำนวนที่ 3 การให้ทานของพระเวสสันดร ผู้เขียนภาพวาดให้ชูชกมีเครายาวสีขาว แสดงถึงความชรา นุ่งโจงกระเบนสีน้ำเงิน ไม่ได้แสดงวรรณะพราหมณ์ แต่แสดงพฤติกรรมน่ารังเกียจของชูชกที่ตะกละตะกลามด้วยภาพชูชกนอนกินอาหาร รอบตัวมีอาหารหกเกลื่อนกลาด ทำให้เห็นถึง

สำนวนที่ 4 เวสสันดรชาดก วาดภาพชูชกใส่ชุดพราหมณ์มีเครายาวแสดงความชรา เป็นภาพชูชกนอนตาย เนื่องจากบริโภคอาหารมากเกินไป แสดงให้เห็นถึงความโลภของชูชก

สำนวนที่ 5 นิทานธรรมะก่อนนอนเวสสันดรชาดก ผู้วาดภาพประกอบแสดงให้เห็นความน่ารังเกียจของชูชกด้วยการวาดภาพชูชกเป็นพราหมณ์ตัวใหญ่ มีจุดกระเต็มตัว ตาโปนเหลือกเหลือง มีหนวดสีทองแดง ฟันหลอ มีผิวกายสีคล้ำ ชูชกในสำนวนนี้มีภาพท้องที่กำลังปริใกล้จะแตกเพื่อแสดงให้เห็นการบริโภคอาหารที่เกินพอดีของชูชก

จากภาพชูชกทั้ง 5 สำนวนพบว่าสำนวนที่ 5 **นิทานธรรมะก่อนนอนเวสสันดรชาดก** ให้ภาพชูชกได้ใกล้เคียงกับชูชกใน**อรรถกถาเวสสันตรชาดกมากที่สุด** โดยสืบทอดลักษณะบุรุษโทษบางประการ เช่น ตาโปนเหลือกเหลือง มีหนวดสีเหมือนทองแดง เป็นต้น

การใช้ภาพการ์ตูนประกอบในนิทานพระเวสสันดรทั้ง 5 สำนวนเป็นลักษณะเด่นของสื่อสิ่งพิมพ์ ที่ช่วยเร้าความสนใจผู้อ่านคือเด็ก ภาพการ์ตูนทำให้เข้าใจเนื้อเรื่องและบุคลิกลักษณะตัวละครได้ง่าย การใช้ภาพการ์ตูนประกอบที่แตกต่างกันในนิทานพระเวสสันดรทั้ง 5 สำนวนแสดงให้เห็นจินตนาการของผู้เขียนที่ส่งผลต่อการให้ภาพนิทานเรื่องนี้แก่ผู้เสพ นับเป็นการจำลองจินตนาการ *"ภาพ"* นิทานพระเวสสันดรให้ผู้อ่านรับรู้ การใช้สีสันสดใสทุกสำนวน ช่วยเร้าความสนใจทำให้เพลิดเพลิน และเร้าความสนใจของผู้อ่านคือเด็กได้เป็นอย่างดี

3.1.1.2 **การให้ความรู้และสรุปคติธรรม**

การให้ความรู้และสรุปคติธรรม คือการนำเสนอธรรมะและสาระสำคัญของธรรมะนั้นโดยย่อ เพื่อให้เด็กเข้าใจง่าย มีความสำคัญคือช่วยเน้นย้ำแนวคิดเรื่องการทำทาน ซึ่งเป็นแนวคิดหลักของเรื่องพระเวสสันดร พบในนิทานเรื่องพระเวสสันดรทั้ง 5 สำนวน ได้แก่ **พระเวสสันดร พระเวสสันดรพระชาติแห่งการให้ การให้ทานของพระเวสสันดร เวสสันดรชาดก** และ **นิทานธรรมะก่อนนอนเวสสันดรชาดก** ในแต่ละสำนวนให้ความรู้และสรุปธรรมะ โดยใช้วิธีการที่หลากหลายดังนี้

สำนวนที่ 1 พระเวสสันดร ของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ สรุปคติธรรมท้ายเรื่องด้วยการแทรกคำกาพย์ตอนจบในแต่ละตอน สำนวนนี้มีความสำคัญในฐานะเป็นคำกาพย์ที่ช่วยเน้นย้ำแนวคิดสำคัญของเนื้อหาในช่วงนั้น เพื่อให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังนิทานเข้าใจคติธรรมจากนิทาน โดยใช้การอธิบายขยายความ การใช้ความเปรียบ และการสรุปเป็นคำกาพย์ ซึ่งแทรกในเนื้อหาตลอดเรื่อง การสอนธรรมะจะควบคู่กับการอธิบายเหตุการณ์หรือพฤติกรรมตัวละครในนิทาน เช่น การกล่าวถึงการมุ่งมั่นในการทำความดีของพระนางผุสดีจากพรของพระอินทร์ โดยแสดงให้เห็นธรรมะข้อ *"จาคะ"* คือความเสียสละ และ *"ทาน"* คือการให้สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น ธรรมะทั้ง 2 ข้อนี้ปรากฏอย่างเด่นชัดในตัวทายาทของพระนางผุสดี คือพระเวสสันดร ซึ่งอธิบายด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย ดังตัวอย่าง

> พระนางผุสดี อัครมเหสีของท้าวสักกะ ทรงสนพระทัยฝักใฝ่ในธรรมบำเพ็ญกุศลมาโดยตลอด มีเรื่องเล่าถึงอดีตชาติ ได้เคยถวายเครื่องหอมจากแก่นจันทน์หอม เป็นเครื่องบูชาแก่พระพุทธเจ้าวิปัสสีมาก่อน ผลบุญบันดาลให้ได้เกิดเป็นพระนางผุสดีในสวรรค์
>
> ครั้นถึงเวลาที่พระนางผุสดีจะต้องจุติไปบังเกิดในมนุษยโลก ท้าวสักกะคือพระอินทร์ได้ประทานพรสิบประการ ซึ่งจะทำให้พระนางทรงสิริโฉมเหมือนเดิม ได้เป็นอัครมเหสีในแคว้นสีวี มีโอรสรักการบริจาคทานยังชีวิต
>
> **นัยของเรื่องนี้ก็เพื่อแสดงถึงความมุ่งมั่นในคุณธรรมความดี แม้ตนจะไม่มีโอกาสเป็นผู้บรรลุรู้แจ้งและสัจธรรม ก็ขอให้ทายาทของตนได้บำเพ็ญธรรมข้อจาคะ คือ เสียสละ และทานคือ ให้สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้รับตลอดไป ซึ่งหมายถึงความไม่เห็นแก่ตัวและเห็นแก่ผู้อื่นนั่นเอง**
>
> การณ์เป็นไปดั่งพรทั้งสิบทุกประการ
>
> **คำกาพย์**
>
> ตั้งจิตอธิษฐาน กอปรการใดไม่ราคี
> เกิดดีและทำดี เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม[1]

[1] เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (2532). *พระเวสสันดร ชาติที่ 10 บำเพ็ญทานบารมี*. หน้า 2.

จากตัวอย่างจะเห็นว่าผู้แต่งอธิบายถึงพฤติกรรมของพระนางผุสดีที่ทรงเป็นมารดาของพระโพธิสัตว์ มีความสำคัญในฐานะเป็นผู้แสดงความมุ่งมั่นให้พระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญธรรม มารดาจึงมีความสำคัญยิ่ง การได้รับพรสิบประการของพระนางผุสดีจึงแสดงความเป็น *"ผู้มีศีล" "มีคุณความดี"* อันเป็นลักษณะของพุทธมารดา และเน้นย้ำด้วยคำกาพย์ที่สอนให้ตั้งจิตอธิษฐานทำความดีเพื่อส่วนรวม

"จาคะ" หมายถึง การสละ การเสียสละ การทำให้หมดไปจากตน การให้หรือยอมให้หรือปล่อยสละละวาง ที่จะทำให้หมดความยึดติดถือมั่นตัวตนหรือลดสลายความมีใจคับแคบหวงแหน การเปิดใจกว้างมีน้ำใจ การสละสิ่งที่เป็นข้าศึกแก่ความจริงใจ การสละกิเลส[1] สอนธรรมะเรื่อง *"จาคะ"* หรือความเสียสละให้ผู้อ่านเห็นความมุ่งมั่นในการบำเพ็ญทานของพระเวสสันดรในวัยเยาว์ ดังการสละเครื่องประดับถอดประทานแก่พระพี่เลี้ยงนางนม นิทานพระเวสสันดรสำนวนนี้อธิบายว่าจาคะเป็นเครื่องแสดงถึงความไม่ยึดติด ไม่เห็นแก่ตัว โดยใช้วิธีการอธิบายขยายความด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย ดังนี้

> เมื่อเจริญวัยขึ้น พระบิดาโปรดให้สร้างเครื่องประดับสำหรับราชกุมารเวสสันดร พระกุมารก็ถอดประทานแก่พระพี่เลี้ยงนางนมเสียสิ้น พระราชาจะสร้างเครื่องประดับใหม่ให้กี่ครั้ง พระกุมารเวสสันดรก็ทรงถอดประทานไปทุกครั้งที่มีโอกาส
>
> **การทำดังนี้ แสดงถึงจิตใจที่ไม่ยึดติดในวัตถุอันเป็นของนอกกาย การยึดติดกับวัตถุที่เป็นเครื่องประดับ เป็นการเพิ่มกิเลสของราคะ คือเพลิดเพลิน ยินดีในความงามจนถึงกับติดยึด ในที่สุดก็จะกลายเป็นสะสมกิเลสข้อโลภะไปด้วย**
>
> **จาคะ คือ การบริจาคของพระเวสสันดรในวัยเยาว์ จึงเป็นเครื่องแสดงถึงจิตใจที่ไม่ติดยึด จิตใจที่กล้าสละและแสดงถึงความไม่เห็นแก่ตัวเป็นสำคัญนั่นเอง**[2]

ในนิทานพระเวสสันดรสำนวนนี้ยังกล่าวถึง *"ป่า"* ในเชิงเปรียบเทียบเพื่อสอนธรรมะเรื่องการใฝ่ธรรมอย่างน่าสนใจ โดยเปรียบป่าเป็นจิตใจของผู้ใฝ่ธรรม และผู้มีใจบาปหากจะเข้าไปในป่าจะต้องใช้วิธีการที่ไม่ซื่อตรง ทำให้ผู้อื่นหลงกลอุบาย เพื่อฝ่าอุปสรรคเข้าไปในป่า ดังนี้

> เมื่อเดินทางถึงด่านที่พรานเจตบุตรเฝ้าอยู่ ก็แกล้งชูกลักเสบียงว่าเป็นสารทูลเชิญพระเวสสันดรกลับเมือง จนพรานหลงเชื่อชี้ทางไปเขาวงกตให้
>
> เฒ่าชูชกเดินทางถึงสำนักอัจจุตฤาษี ก็กล่าวเท็จเพทุบายความตามเดิมจนอัจจุตฤาษีหลงเชื่อ ชี้ทางสู่อาศรมของพระเวสสันดรให้อีก

---

[1] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ [ชำระ – เพิ่มเติม ช่วงที่ 1].* หน้า 60.

[2] *แหล่งเดิม*. หน้า 5-6.

ป่าเขาย่อมเป็นที่อาศัยของสัตว์นานา ผู้ต้องการความสงบวิเวกตามธรรมชาติและผู้ไฝ่ธรรมจึงอยู่เป็นปกติสุขได้ ส่วนคนใจบาปหยาบช้านั้น ต้องใช้เล่ห์เพทุบายมากนักหนาจึงจะพ้นฝ่าเข้าไปได้[1]

การสอนธรรมะเรื่องการบำเพ็ญทานและความเสียสละของพระเวสสันดรที่ทรงบริจาคสองกุมารให้แก่ชูชก ว่าเป็นความเสียสละที่ยิ่งใหญ่ เป็นการตัดสินใจที่ยากเพราะเป็นการสละลูก ซึ่งเป็นสิ่งที่รักและผูกพันมากที่สุดในชีวิต ดังตัวอย่าง

> รุ่งเช้า เมื่อพระนางมัทรีออกไปป่าหาอาหารแล้ว เฒ่าชูชกก็รีบเข้าไปทูลขอสองกุมารจากพระเวสสันดรทันที
>
> พระเวสสันดรนั้นทั้งทรงอาลัยและทรงคำนึงถึงการบริจาคทานที่พระองค์ทรงบำเพ็ญมาตลอดในชีวิตว่า ไม่เคยมีทานครั้งใดจะตัดสินใจยากและยิ่งใหญ่เท่าครั้งนี้ เพราะลูกเป็นความรัก ความผูกพันในชีวิตที่ยิ่งใหญ่ที่สุด การจะเข้าถึงความไม่ยึดมั่นถือมั่นถึงกับสละแม้ชีวิตที่ผูกพันอยู่ในจิตตนได้นั้นเป็นความยากหนักหนาสาหัสถึงปานนี้
>
> **การบำเพ็ญจาคะและทานของพระเวสสันดรครั้งนี้ จึงเท่ากับการสละโลกย์ คือ โลกียสุขอันประณีตสุดที่ปุถุชนมีอยู่ เป็นสภาวะจิตที่อยู่เหนือความผูกพันร้อยรัดในโลก อันเป็นสภาพสูงสุดที่จิตจะบรรลุถึงได้ ดังนั้นจึงเสมือนว่าสะท้านสะเทือนไปถึงภาวะที่สูงไปกว่าโลกนี้ด้วย นั่นคือ โลกแห่งสวรรค์ชั้นเทวดาและพรหม**[2]

การเน้นย้ำแนวคิดด้วยวิธีการหลากหลายเช่นนี้เป็นลักษณะเด่นของนิทานพระเวสสันดรสำนวนนี้ เพราะผู้แต่งเป็นศิลปินแห่งชาติที่มีผลงานการเขียนมากมาย มีความสามารถในการประพันธ์อย่างดียิ่ง ดังนั้นจึงใช้วิธีการนำเสนอที่หลากหลาย แม้จะนำเสนอในรูปแบบนิทานแต่ต้นเรื่องเป็นคัมภีร์พุทธศาสนา ซึ่งมีหลักธรรมที่ลุ่มลึก นิทานพระเวสสันดรสำนวนนี้จึงทำให้ผู้อ่านตีความได้หลายระดับ ขึ้นอยู่กับวัยและประสบการณ์ในการอ่าน

สำนวนที่ 2 พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้ ผู้เขียน *"ว.วชิรเมธี"* กล่าวถึง *"ความหมายระหว่างบรรทัด"* ในตอนสุดท้าย เพื่อสรุปที่มาของเวสสันดรชาดก ความสำคัญของเวสสันดรชาดก และธรรมะที่ได้จากเวสสันดรชาดก ดังผู้เขียนกล่าวถึง *"ทศชาติชาดก"* *"บารมี 10"* การสรุปธรรมะในตอนจบของนิทานเรื่องนี้ใช้วิธีการ *"อรรถาธิบาย"* ซึ่งแสดงให้เห็นลักษณะภูมิหลังของผู้เขียนที่เป็นพระนักเทศน์ที่มีชื่อเสียง ซึ่งต้องการอธิบายเรื่องราวของพระเวสสันดรจากคัมภีร์พุทธศาสนามาเป็นสื่อนิทานที่ปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่เด็ก ดังสรุปข้อธรรมะจากนิทาน**พระเวสสันดรพระชาติแห่งการให้**ว่า

---

[1] *แหล่งเดิม*. หน้า 18.

[2] *แหล่งเดิม*. หน้า 21.

เวสสันดรชาดก เป็นหนึ่งในชาดก 10 เรื่องที่คนไทยเรียกว่า *"ทศชาติชาดก"* ซึ่งแสดงถึงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะมาตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ปัจจุบัน เนื้อหาสาระของเวสสันดรชาดกว่าด้วยการบำเพ็ญ *"ทานบารมี"* ซึ่งเป็นบารมีข้อแรกในบารมี 10 (ทศบารมี) อันประกอบด้วย 1. ทานบารมี (การให้) 2. ศีลบารมี (การรักษาศีล) 3. เนกขัมมบารมี (การออกบวช) 4. ปัญญาบารมี (การมีปัญญา) 5. วิริยบารมี (การมีความเพียร) 6. ขันติบารมี (การมีความอดทน) 7. สัจจบารมี (การมีสัจจะ) 8. อธิษฐานบารมี (การมีจิตใจที่มุ่งมั่น) 9. เมตตาบารมี (การมีเมตตา) 10. อุเบกขาบารมี (การวางใจเป็นกลาง)

การบำเพ็ญพระบารมีทุกข้อนั้น ถ้าจะให้สมบูรณ์ ต้องบำเพ็ญถึง 3 ระดับด้วยกัน เช่น การบำเพ็ญทานบารมีก็จะต้องทำให้ครบทั้ง 3 ขั้น ดังนี้

1. ทานบารมี บารมีขั้นต้น เช่น ให้วัตถุเป็นทาน
2. ทานอุปบารมี บารมีขั้นกลาง เช่น ให้อวัยวะเป็นทาน
3. ทานปรมัตถบารมี บารมีขั้นสูง เช่น ให้ชีวิตเป็นทาน

ในเรื่องเวสสันดรชาดกนี้ พระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญทั้งทานบารมี เช่น ให้วัตถุ รวมทั้งช้างมงคลเป็นทาน และได้ตั้งใจที่จะบำเพ็ญทั้งทานอุปบารมีและปรมัตถบารมีอย่างถึงที่สุด ถึงขนาดที่ลูกและภรรยาซึ่งเป็นดั่งอวัยวะและเป็นดั่งชีวิต (เลือดเนื้อเชื้อไข) ของตนก็ยินดีสละทั้งสิ้น

การที่พระเวสสันดรยินดีสละทุกสิ่งทุกอย่างนั้น เป็นการแสดงให้เห็นถึงแนวทางของการบำเพ็ญบารมีขั้นสูงสุดเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ประเสริฐกว่าสิ่งที่เสียไป นั่นก็คือ *"สัมมาสัมโพธิญาณ"* ซึ่งจะทำให้พระองค์สามารถช่วยเหลือปวงสัตว์ได้มากมายนับอนันต์ การเสียสละของพระองค์นั้นสอดคล้องกับพุทธสุภาษิตที่ว่า *"หากเห็นว่าจะได้ประโยชน์ส่วนใหญ่ ก็พึงสละประโยชน์ส่วนน้อยเสีย"* หรือสอดคล้องกับพุทธศาสนสุภาษิตอีกบทหนึ่งที่ระบุว่า

"พึงสละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะ
พึงสละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต
พึงสละทรัพย์ อวัยวะ ชีวิต สิ้นทุกอย่างเพื่อรักษาธรรม"

พระเวสสันดรคำนึงถึง *"ธรรม"* คือ *"พระสัมมาสัมโพธิญาณ"* จึงยินสละทุกอย่างเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ประเสริฐที่สุด คือ มรรคผลนิพพาน การที่พระองค์กล้าสละ หรือกล้าให้ทานอย่างสูงสุดเช่นนี้ เป็นการประกาศให้เห็นถึงปณิธานอันแน่วแน่ของพระองค์ ซึ่งเราอาจสรุปเป็นคติธรรมได้อย่างหนึ่งว่า "สำหรับผู้มีความตั้งใจอันแน่วแน่ไม่เร็วก็ช้า ย่อมจะประสบความสำเร็จที่ยิ่งใหญ่"

ย้อนกลับมากล่าวถึงคติการเทศน์มหาชาติในสังคมไทยของเรา การที่โบราณาจารย์เลือกหยิบเอามหาชาติเวสสันดรชาดกมาเผยแผ่นั้น ก็เพื่อปลูกฝัง *"วัฒนธรรมแห่งการให้"* ให้หยั่งรากลึกลงไปในสังคมไทย ซึ่งเมื่อพิจารณาดูก็จะพบว่า เป็นการกระทำที่ได้ผลดีเป็นอย่างยิ่ง เพราะตลอดเวลาอันยาวนานที่ผ่านมา สังคมไทยเป็นสังคมแห่งการให้อย่างแท้จริง ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสไว้ตอนหนึ่ง ซึ่งใช้อธิบายสภาพของสังคมไทยได้

เป็นอย่างดี ความว่า "สังคมไทยของเรานั้น ที่ยังอยู่กันมาได้ (ไม่ว่าจะพบวิกฤตแค่ไหนก็ตาม) ก็เพราะเรายังคง **ให้** กันอยู่... "

แก่นของเวสสันดรชาดกจึงอยู่ที่ การปลูกฝังอุดมคติแห่งการเป็นผู้ให้ และการสร้างสังคมแห่งการให้ เนื่องเพราะการให้นั้นเป็นวิธีการกำจัดความเห็นแก่ตัวโดยตรง สังคมที่คนส่วนใหญ่นิยมเป็นผู้ให้ ก็เท่ากับว่า สังคมนั้นปราศจากคนเห็นแก่ตัว เมื่อไม่เห็นแก่ตัว ก็จึงเห็นแก่ส่วนรวม และทำเพื่อส่วนรวมได้อย่างเต็มที่ เหมือนคำกล่าวที่ว่า *"ส่วนไหนๆ ก็ไม่ยิ่งใหญ่เท่าส่วนรวม"* ฉะนั้น กล่าวอย่างถึงที่สุดแล้ว การที่พระเวสสันดร *"ให้"* ทุกสิ่งทุกอย่างนั้น จึงไม่ใช่เกิดจากการที่ทรงเห็นแก่เรื่องส่วนตัว หากแต่เป็นเพราะทรงเห็นแก่ส่วนรวมอย่างแท้จริงนั่นเอง[1]

การสรุปข้อธรรมะในตอนจบของนิทาน**พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้** ผู้เขียนเน้นการอธิบายธรรมะเรื่อง *"ทาน"* หรือการให้ว่าเป็นแก่นของเรื่องเวสสันดรชาดก โดยแสดงอย่างเด่นชัดในชื่อเรื่อง ผู้เขียนเรียงลำดับความสำคัญจากทศชาติชาดก การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ การที่พระเวสสันดรทรงยินดีสละทุกสิ่ง การเทศน์มหาชาติในสังคมไทย และแก่นของเวสสันดรชาดก แล้วจึงสรุปโดยใช้ข้อความว่า *"ฉะนั้น กล่าวอย่างถึงที่สุดแล้ว"* เพื่อแสดงว่าพระเวสสันดร *"ให้"* ทุกอย่างแก่ทุกคน ซึ่งเป็นการให้ผู้อื่น ไม่เห็นแก่ความสุขส่วนตน ลักษณะการสรุปข้อธรรมะเช่นนี้เป็นเหมือนการ *"เทศนา"* ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของนิทานพระเวสสันดรสำนวนนี้ ซึ่งผู้เขียนคือ ว.วชิรเมธี พระนักเทศน์ที่มีชื่อเสียง

สำนวนที่ 3 การให้ทานของพระเวสสันดร สรุปข้อธรรมะในตอนจบของนิทานด้วยการให้ *"ผู้เล่า"* เน้นเรื่องการให้ทาน และการรู้จักเสียสละโดยไม่หวังผลตอบแทนว่าจะทำให้เอาชนะใจผู้อื่นได้ การสรุปข้อธรรมะนี้ใช้ภาพ *"วงเล่านิทาน"* ประกอบการกล่าวสรุป *"เห็นไหมเด็กๆ การให้ทาน และรู้จักเสียสละ โดยไม่หวังผลตอบแทน ทำให้สามารถเอาชนะใจผู้อื่นได้"*[2]

---

[1] ว.วชิรเมธี. (2554). *พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้*. หน้า 1.

[2] ปิติพร วทาทิยาภรณ์. (2553). *การให้ทานของพระเวสสันดร*. หน้า 22.

ภาพประกอบ 16 การใช้ภาพสรุปข้อธรรมะจากนิทานเรื่องการให้ทานของพระเวสสันดร

สำนวนที่ 4 เวสสันดรชาดก เป็นหนังสือขนาดเล็กมากอยู่ในชุดทศชาติชาดก mini book ประมาณ 1 x 2 นิ้ว เริ่มต้นด้วยการแนะนำให้ผู้อ่านรู้จัก *"ชาดก"* ว่าหมายถึงเรื่องที่เกิดขึ้นแล้ว ซึ่งเป็นเรื่องราวในชาติก่อนของพระพุทธเจ้า ที่รู้จักกันทั่วไปมี 10 ชาติสุดท้ายเรียกว่า ทศชาติชาดก

> "คำว่า 'ชาดก' แปลว่า เรื่องที่เกิดขึ้นแล้ว ซึ่งเป็นเรื่องราวหรือชีวประวัติในชาติก่อนของพระพุทธเจ้า การเวียนว่ายตายเกิดในชาติภพต่างๆ ได้ผจญกับเหตุการณ์ดีบ้างไม่ดีบ้าง แต่ก็ได้มุ่งมั่นพยายามทำความดีมาตลอดเพื่อเอาชนะสิ่งเลวร้าย จนกระทั่งเป็นพระพุทธเจ้าในชาติสุดท้าย
>
> ชาดกถือเป็นวิวัฒนาการแห่งการบำเพ็ญคุณงามความดีของพระพุทธเจ้า ตั้งแต่ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ก็ได้ เมื่อสมัยที่พระองค์เป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีเพื่อตรัสรู้อยู่นั้น พระองค์ทรงนำเรื่องราวในชาติก่อนที่จะเกิดเป็นมนุษย์บ้าง สัตว์บ้าง ก่อนที่จะสำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มาเล่าให้พระสงฆ์ฟังในโอกาสต่างๆ ก่อนที่พระองค์จะแสดงธรรมเรื่องในอดีตชาติให้ใครฟังนั้น ต้องมีผู้ 'อาราธนา' คือขอร้องให้เล่า พระองค์จึงจะเล่าให้ฟัง"[1]

การเริ่มต้นด้วยการแนะนำให้ผู้อ่านรู้จัก *"ชาดก"* จะทำให้ผู้อ่านรู้จักที่มาและความหมายของเรื่องราวที่จะนำเสนอต่อไป คือเวสสันดรชาดก การนำเสนอนิทานเวสสันดรชาดก แบ่งเป็น 5 ตอน ได้แก่

ตอนที่ 1 ประสูติกาล

ตอนที่ 2 จำต้องเนรเทศ

[1] พีรดา ทาบทอง. (2552). *เวสสันดรชาดก*. หน้า 4-6.

ตอนที่ 3 ชูชกผู้ขอ
ตอนที่ 4 ทานยิ่งใหญ่
ตอนที่ 5 คืนสู่นาคร

การสร้างสรรค์นิทานเวสสันดรชาดกในสำนวนนี้มีลักษณะเด่นเพราะเป็นหนังสือขนาดพิเศษ ที่สามารถบรรจุเนื้อหาเรื่องราวของเวสสันดรชาดกได้ตั้งแต่ต้นจนจบ ผู้อ่านใช้เวลาอ่านไม่นานนัก และได้สรุปข้อธรรมะสั้นๆ โดยกล่าวถึง *"คติธรรม"* เรื่องการบำเพ็ญทานบารมีในตอนจบ เน้นย้ำถึงการหมั่นบริจาคทานจะนำความสุขมาให้ทั้งตนเองและผู้อื่น *"บุคคลใดที่หมั่นบริจาคทานอยู่เป็นประจำ ย่อมเป็นที่สรรเสริญแก่บุคคลอื่นทั่วไป และผลแห่งทานนั้นย่อมนำความสุขมาให้ บุคคลใดมีแต่ความโลภก็ย่อมได้รับแต่ความทุกข์ในที่สุด"*[1]

สำนวนที่ 5 นิทานธรรมะก่อนนอนเวสสันดรชาดก แทรกการสอนธรรมะในเนื้อหานิทานโดยมี *"พี่หนุมาน"* ลิงสีขาวเป็นผู้สอน หรือสรุปข้อความให้แง่คิดแก่ผู้อ่าน จะปรากฏท้ายย่อหน้าของเรื่อง วิธีการให้ความรู้เรื่องธรรมะในสำนวนนี้จึงใช้ตัวละครเป็นผู้อธิบายและสรุปข้อธรรมะ

การสอนเรื่องการพูดว่าร้ายผู้อื่น

วันหนึ่งขณะที่นางอมิตตดาไปตักน้ำ นางพราหมณีทั้งหลายก็พากันเย้ยหยันว่ามีสามีแก่หน้าตาน่าเกลียด แล้วพากันหยิกทำร้ายนางอมิตตดา จนนางต้องร้องห่มร้องไห้หนีกลับบ้านไปฟ้องชูชก

พี่หนุมานฝากบอก
การว่ากล่าวและทำร้ายคนอื่นเป็นสิ่งไม่ดีไม่ควรกระทำนะครับ [2]

การสรุปธรรมะเรื่องความโลภของชูชกที่ทำให้ชูชกต้องตาย

ชูชกพราหมณ์เฒ่าทั้งชีวิตเกิดมาเป็นขอทาน ไม่เคยได้กินอาหารชั้นเลิศของชาววัง ก็ไม่รู้จักยับยั้งกิเลสจึงกินอาหารอย่างตะกละตะกลาม แม้จะอิ่มแสนอิ่ม แต่ก็ละโมบอยากกินให้หมดทุกอย่าง พุงของชูชกเริ่มโตขึ้นเรื่อยๆ จนรับไม่ไหว ในที่สุดชูชกก็ท้องแตกตายไปด้วยความโลภของตัวเอง

พี่หนุมานฝากบอก
ความโลภของชูชก ทำให้ตัวเองต้องตายครับ[3]

---

[1] พีรดา ทาบทอง. (2552). *เวสสันดรชาดก*. หน้า 80.

[2] *แหล่งเดิม*. หน้า 29.

[3] *แหล่งเดิม*. หน้า 49.

นอกจากนี้ยังสรุปข้อธรรมะในตอนจบของนิทานด้วยการเล่าเรื่องด้วยร้อยแก้วแทรกบทสนทนา ในท้ายสุดของเรื่องปรากฏคติธรรมอย่างชัดเจน เพราะระบุด้วยคำว่า *"คติธรรมะ"* เรื่องการบำเพ็ญทานบารมี และให้ข้อคิดคติธรรมเพื่อเน้นย้ำความเข้าใจคติเรื่องทานบารมีของพระเวสสันดร

> เหมือนดังที่พระเวสสันดรทรงตั้งปณิธานว่า "พระองค์จะบริจาคทรัพย์ทั้งปวงเพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น เพราะทรัพย์ทั้งหลายทำให้เกิดกิเลส คือความโลภ ความหลง เมื่อบริจาคทรัพย์แล้ว ผู้รับก็จะได้ประโยชน์จากสิ่งนั้น ผู้ให้ก็อิ่มใจและพึงพอใจ"
>
> คติธรรม : บำเพ็ญทานบารมี สั่งสอนให้คนเราประกอบคุณความดี
> โดยมิท้อถอย หากรู้จักสละทรัพย์ บริจาคทานก็จะเป็นคนที่ถูกสรรเสริญ
> คนโลภก็ได้รับภัยเพราะตัวเองดั่งชูชก[1]

แนวคิดสำคัญของนิทานเรื่องนี้จึงได้จากข้อความที่กล่าวว่า *"คติธรรม : บำเพ็ญทานบารมี สั่งสอนให้คนเราประกอบคุณความดี โดยมิท้อถอย หากรู้จักสละทรัพย์บริจาคทานก็จะเป็นคนที่ถูกสรรเสริญ คนโลภก็ได้รับภัยเพราะตัวเองดั่งชูชก"*[2] และยังสรุปข้อคิดและคติสอนใจเกี่ยวกับเวสสันดรชาดกที่เน้นแนวคิดเรื่องทานบารมี ดังนี้

> ชาติที่ 10 พระเวสสันดร บำเพ็ญทานบารมี (บริจาคทาน)
> เวสสันดรชาดกมีข้อคิดและคติสอนใจดังนี้
> - ควรประกอบคุณความดีโดยมิท้อถอย
> - การสละทรัพย์บริจาคทานเป็นสิ่งที่น่าสรรเสริญ
> - คนโลภมักได้รับภัยเพราะตัวเองเช่นเดียวกับชูชก[3]

นิทานพระเวสสันดรในสำนวนนี้มีความโดดเด่นในฐานะเป็นคู่มือให้แก่คุณพ่อคุณแม่ที่เป็น *"มือใหม่"* เล่านิทานให้ลูก และในขณะเดียวกันก็เป็นคู่มือที่เด็กสามารถเรียนรู้เรื่องราวของพระเวสสันดรด้วยตนเองได้ ดังจะเห็นได้จากการให้ความรู้ตอนการประสูติของพระเวสสันดร พระองค์ประสูติกลางตลาดจึงทรงพระนามว่า *"เวสสันดร"* ซึ่งหมายถึง *"ในท่ามกลางถนนพ่อค้า"*

---

[1] *แหล่งเดิม*. หน้า 55.

[2] *แหล่งเดิม*. หน้า 55.

[3] สุภฤกษ์ บุญทอง. (2554). *นิทานธรรมะก่อนนอน เวสสันดรชาดก*. ปกหลัง.

> "ต่อมาพระนางผุสดีทรงครรภ์และปรารถนาไปเที่ยวชมตลาด ซึ่งขณะเสด็จประพาสได้ทรงประสูติพระโอรสในบริเวณนั้น พระโอรสจึงทรงพระนามว่าเวสสันดร แปลว่าในท่ามกลางถนนพ่อค้า"[1]

การอธิบายให้ความรู้เรื่องการบริจาคสัตตสดกมหาทานของพระเวสสันดร สัตตสดกมหาทานคือบริจาคทานเจ็ดสิ่ง สิ่งละเจ็ดร้อย เช่น ช้าง ม้า รถ โคนม

> "ฝ่ายพระเวสสันดรเมื่อทรงทราบว่าถูกเนรเทศก็ไม่ขัดข้อง แต่ขอเวลาอีกหนึ่งวันเพื่อบริจาคทานครั้งใหญ่ก่อนเสด็จออกจากพระนคร ซึ่งทานนั้นเรียกว่าสัตตสดกมหาทาน คือ บริจาคทานเจ็ดสิ่ง สิ่งละเจ็ดร้อย เช่น ช้าง ม้า รถ โคนม แก่ประชาชน"[2]

การอธิบายให้ความรู้เรื่องที่มาของชื่อ *"เวสสันดร"* และความหมายของ *"สัตตสดกมหาทาน"* เป็นลักษณะเด่นของ**นิทานธรรมะก่อนนอนเวสสันดรชาดก** ซึ่งมีเพียงสำนวนเดียว ลักษณะเช่นนี้จึงเป็นการช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องและคำศัพท์ต่างๆ ได้

การให้ความรู้และสรุปคติธรรมในนิทานเรื่องพระเวสสันดรทั้ง 5 สำนวน คือ **พระเวสสันดร พระเวสสันดรพระชาติแห่งการให้ การให้ทานของพระเวสสันดร เวสสันดรชาดก** และ**นิทานธรรมะก่อนนอนเวสสันดรชาดก** เป็นการสอนธรรมะโดยเน้นคติธรรมเรื่องการให้ทานเป็นหลัก ซึ่งตรงกับแนวคิดของเวสสันดรชาดกที่แสดงการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรโพธิสัตว์

3.1.1.3 การใช้บทร้อยกรองแทรกในนิทาน

การใช้บทร้อยกรองแทรกในนิทานคือการนำคำประพันธ์ประเภทกาพย์มาสลับกับร้อยแก้ว พบในนิทาน**พระเวสสันดร**เพียงสำนวนเดียว ผู้แต่งนิทานภาพการ์ตูนแทรกคำกาพย์นี้คือ *"เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์" "ศิลปินแห่งชาติ"* สาขาวรรณศิลป์ สาขาย่อยกวีนิพนธ์ พุทธศักราช 2536

นิทานภาพการ์ตูนร้อยกรองเรื่อง**พระเวสสันดร** เล่าเรื่องเป็นร้อยแก้วโดยแทรกบทร้อยกรองประเภทคำกาพย์ที่ให้ข้อคิด คติธรรม เริ่มต้นด้วยพรสิบประการที่ท้าวสักกะประทานแก่พระนางผุสดีแล้วดำเนินเรื่องตามอรรถกถาเวสสันตรชาดกจนจบ การแทรกคำกาพย์มีจำนวน 15 บท โดยแต่งแทรกในตอนจบของแต่ละตอน ซึ่งถือเป็นลักษณะเด่นของนิทานภาพการ์ตูนสำนวนนี้ เป็นการแสดงถึงความสามารถของผู้ประพันธ์คือ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ด้านการแต่งคำประพันธ์ ดังตัวอย่าง

---

[1] *แหล่งเดิม*. หน้า 9.

[2] *แหล่งเดิม*. หน้า 16.

พระนางผุสดี อัครมเหสีของท้าวสักกะ ทรงสนพระทัยฝักใฝ่ในธรรมบำเพ็ญกุศลมาโดยตลอด มีเรื่องเล่าถึงอดีตชาติ ได้เคยถวายเครื่องหอมจากแก่นจันทน์หอมเป็นเครื่องบูชาแก่พระพุทธเจ้าวิปัสสีมาก่อน ผลบุญบันดาลให้ได้เกิดเป็นพระนางผุสดีในสวรรค์

ครั้นถึงเวลาที่พระนางผุสดีจะต้องจุติไปบังเกิดในมนุษยโลก ท้าวสักกะคือพระอินทร์ได้ประทาน*พรสิบประการ* ซึ่งจะทำให้พระนางทรงพระสิริโฉมเหมือนเดิม ได้เป็นอัครมเหสีในแคว้นสีวี มีโอรสรักการบริจาคทานยิ่งชีวิต

นัยของเรื่องนี้ก็เพื่อแสดงถึงความมุ่งมั่นในคุณธรรมความดี แม้ตนจะไม่มีโอกาสเป็นผู้บรรลุรู้แจ้งพระสัจธรรม ก็ขอให้ทายาทของตนได้บำเพ็ญธรรมข้อจาคะ คือ เสียสละ และทาน คือ ให้สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้รับตลอดไป ซึ่งหมายถึง ความไม่เห็นแก่ตัวและเห็นแก่ผู้อื่น นั่นเอง

การณ์เป็นไปดั่งพรทั้งสิบทุกประการ

คำกาพย์

ตั้งจิตอธิษฐาน กอปรการใดไม่ราคี
เกิดดีและทำดี เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม[1]

พระเวสสันดรอภิเษกกับพระนางมัทรี และได้ประสูติพระโอรสกับพระธิดาโดยลำดับ พระโอรสทรงนามว่า ชาลี พระธิดาทรงนามว่า กัณหา ทั้งสี่พระองค์ทรงมีน้ำหนึ่งพระทัยเดียวยินดีในการบริจาคทานเป็นประจำสม่ำเสมอ

กระทั่งเกิดภาวะยากแค้นขึ้นในแคว้นกาลิงครัฐ ฝนฟ้าไม่ตกตามฤดูกาล แผ่นดินกันดาร เกิดข้าวยากหมากแพง ผู้คนอดอยากไปทั่ว ชาวนครกาลิงครัฐจึงพร้อมใจขอให้เจ้าผู้ครองแคว้นส่งพราหมณ์แปดคนไปขอช้างปัจจัยนาเคนทร์ของพระเวสสันดร เพื่อบันดาลให้ฝนตกในแคว้นกาลิงครัฐ

พระเวสสันดรก็ประทานช้างราชพาหนะมงคลคู่บ้านคู่เมืองให้ทันทีเมื่อทรงทราบความจริงนี้

การบริจาคครั้งนี้ นอกจากแสดงถึงน้ำพระทัยที่ไม่เห็นแก่ตัวของพระองค์แล้ว สิ่งที่ทรงบริจาคนั้น ยังเป็นประโยชน์แก่ผู้รับอีกด้วย นับเป็นทานอันเป็นกุศลโดยแท้ คือเป็นประโยชน์โดยชอบทั้งแก่ผู้ให้และผู้รับ

คำกาพย์

เสียสละประโยชน์ได้- แก่ผู้ให้ในทุกหน
ทานนั้นบันดาลผล- ประโยชน์แท้แก่ผู้รับ[2]

---

[1] เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (2532). *พระเวสสันดร ชาติที่ 10 บำเพ็ญทานบารมี*. หน้า 2.

[2] *แหล่งเดิม*. หน้า 7-8.

เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้ว่าบทคำกาพย์แยกการนำเสนอออกจากกัน โดยสลับกับร้อยแก้วเล่าเรื่อง แต่เมื่อนำคำกาพย์มาร้อยเรียงต่อกันทั้ง 15 บท ผู้วิจัยพบว่าผู้แต่งร้อยคำกาพย์ตรงตามลักษณะคำประพันธ์ประเภทกาพย์ยานี หรือกาพย์ยานี 11 ได้ทั้งชุด ทั้งยังแสดงธรรมะที่ได้จากนิทานเรื่องพระเวสสันดรทั้งเรื่อง เช่น การทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม ผลเสียของความละโมบโลภมาก การบริจาคทาน เป็นต้น คำกาพย์ชุดนี้จึงแสดงความสามารถของกวีได้เป็นอย่างดี

คำกาพย์

ตั้งจิตอธิษฐาน กอปรการใดไม่ราคี
เกิดดีและทำดี เป็นประโยชน์แก่**ส่วนรวม**[1]

คำกาพย์

ท่ามกลางชนหมู่มาก ล้วนหลายหลากประโยชน์**ร่วม**
มุ่งกรรมไม่กำกวม ย่อมมากกรรมา**เกื้อกูล**[2]

คำกาพย์

สลัดจิตไม่ติดยึด ประพฤติธรรม**ทวีคูณ**
สมบัติอันมากมวล มิใช่เพื่อ**เฉพาะตน**[3]

คำกาพย์

เสียสละประโยชน์ได้- แก่ผู้ให้ในทุก**หน**
ทานนั้นบันดาลผล- ประโยชน์แท้แก่**ผู้รับ**[4]

คำกาพย์

จิตอันตั้งมั่นดี ก็พร้อมพลีทุกสิ่ง**สรรพ**
ขับไล่คือไสขับ กิเลสพอกออกจาก**ตน**[5]

คำกาพย์

ธรรมชาติสงัดสงบ สยบใจให้**เยี่ยมยล**
เยือกเย็นเป็นล้นพ้น สมควรผู้**ประพฤติธรรม**[6]

คำกาพย์

ผู้ขอย่อมก่อโลภ ละโมบมากอยาก**ประจำ**
ราคจริตนำ ให้มืดมิดเหมือน**ปิดตา**[7]

---

[1] *แหล่งเดิม*. หน้า 2.

[2] *แหล่งเดิม*. หน้า 2.

[3] *แหล่งเดิม*. หน้า 6.

[4] *แหล่งเดิม*. หน้า 8.

[5] *แหล่งเดิม*. หน้า 10.

[6] *แหล่งเดิม*. หน้า 12.

[7] *แหล่งเดิม*. หน้า 14.

คำกาพย์

ลาภยศสรรเสริญสุข ย่อมก่อโลกใน**โลกา**
ไม่สิ้นที่นินทา ทั้งเสื่อมลาภและ**เสื่อมยศ**[1]

คำกาพย์

หนทางผู้ใฝ่ธรรม ย่อมลำเค็ญและ**เคี้ยวคด**
แต่ทางนั้นก็ปรากฏ แก่ผู้ใฝ่แสวง**หา**[2]

คำกาพย์

รักแท้ที่แน่นัก คือความรักของ**มารดา**
ลูกนั้นคือแก้วตา ย่อมรักห่วงปาน**ดวงใจ**[3]

คำกาพย์

ในโลกแต่เหนือโลก เหนือสุขโศกทุกสิ่ง**ไป**
ตัดห่วงตัดบ่วงใย และกล้าตัดอัตตา**ตน**[4]

คำกาพย์

เสือสิงห์ทั้งสามร่าง เครื่องกีดขวางระหว่าง**หน**
คือกองกิเลสคน อันประจักษ์ตระหนัก**ชัด**[5]

คำกาพย์

ใจสะอาดปราศจากภัย แต่ใจร้ายภัย**สารพัด**
ทางคล่องและทางขัด พิเคราะห์ได้จากใจ**นี้**[6]

คำกาพย์

ชื่นชมกับสมบัติ ย่อมเดินพลัดจากทาง**ดี**
มัวเมาความมั่งมี คือทางมืดที่**มรนัง**[7]

คำกาพย์

จาคะและทานนี้ คือบารมีที่เข้ม**ขลัง**
ไม่เห็นแก่ตัวทั้ง ทำประโยชน์แก่ส่วนรวม[8]

---

[1] *แหล่งเดิม*. หน้า 7.

[2] *แหล่งเดิม*. หน้า 18.

[3] *แหล่งเดิม*. หน้า 19.

[4] *แหล่งเดิม*. หน้า 22.

[5] *แหล่งเดิม*. หน้า 24.

[6] *แหล่งเดิม*. หน้า 26.

[7] *แหล่งเดิม*. หน้า 28.

[8] *แหล่งเดิม*. หน้า 30.

การแทรกบทร้อยกรองคำกาพย์ จึงเป็นลักษณะเด่นของนิทานเรื่องพระเวสสันดรสำนวนนี้ ซึ่งแสดงว่าผู้แต่งมีความรู้เรื่องธรรมะและนำเสนอได้สอดคล้องกับความ *"พิเศษ"* ของผู้แต่งที่เป็นศิลปินแห่งชาติสาขาวรรณศิลป์

3.1.1.4 การแทรกบทสนทนา

การแทรกบทสนทนาในสื่อสิ่งพิมพ์พระเวสสันดร มีจุดมุ่งหมายเพื่อใช้ในการดำเนินเรื่อง ทำให้ผู้อ่านได้รับประสบการณ์ตรงประหนึ่งว่าตนเองพบเหตุการณ์นั้นๆ และเพิ่มอรรถรสในการอ่าน พบการแทรกบทสนทนาในสื่อสิ่งพิมพ์ จำนวน 3 สำนวน ได้แก่ **พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้ เวสสันดรชาดก** และ**นิทานธรรมะก่อนนอน เวสสันดรชาดก**

สำนวนที่ 1 พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้ ของ ว.วชิรเมธี พบการแทรกบทสนทนาในการเล่าเรื่องพระเวสสันดร โดยใช้ร่วมกับการบรรยายเนื้อเรื่องนิทาน บทสนทนาจะวางอยู่ในตำแหน่งใกล้กับตัวละครที่เป็นเจ้าของบทสนทนานั้นและมักเป็นตัวละครสำคัญ เพื่อแสดงสถานภาพของผู้พูดบทสนทนานั้น ผู้อ่านรู้ได้จากการสังเกตเครื่องหมายอัญประกาศ ("....") เครื่องหมายนี้เมื่ออยู่ใกล้ตัวละครใด ภาพการ์ตูนจะแสดงอาการ *"อ้าปาก"* แสดงให้เห็นว่าเป็นเจ้าของบทสนทนาเช่น

> **พระเจ้ากลิงคราฐแห่งเมืองกาลิงคะ** รู้มาว่าเจ้าชายเวสสันดรมีพระเมตตายิ่ง จึงให้พราหมณ์ทั้งแปดไปทูลขอช้างปัจจัยนาค ด้วยเชื่อว่า ช้างมงคลนี้จะช่วยนำความอุดมสมบูรณ์มาสู่เมืองกาลิงคะที่กำลังแห้งแล้งมากว่าเจ็ดปี
>
> *"หากเจ้าชายเวสสันดรรู้ว่าพวกเรากำลังลำบาก พระองค์ต้องมอบปัจจัยนาคให้เราอย่างแน่นอน"*[1]

[1] ว.วชิรเมธี. (2554). *พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้*. หน้า 4.

ภาพประกอบ 17 บทสนทนาของพระเจ้ากลิงคราฐกับพราหมณ์แปดคน
ในนิทานพระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้ ของ ว.วชิรเมธี

พราหมณ์ทั้งหลายในหมู่บ้านพากันอิจฉาชูชกและพูดชื่นชมนางอมิตตดาอยู่เสมอ ทำให้**บรรดาเมียของพราหมณ์**เหล่านี้พากันหมั่นไส้และโมโหนางอมิตตดา

"หน้าตาดี อายุยังน้อย ไม่น่าโง่ยอมมาอยู่กับตาเฒ่าชูชกเลย"

"อย่ามาเสแสร้งบีบน้ำตาเลยนะ ช่างน่าไม่อาย"

"เพราะหญิงจอมมารยาอย่างเจ้านี่ล่ะ ทำให้พวกเราโดนตำหนิทุกวี่วัน"[1]

ภาพประกอบ 18 บทสนทนาของเหล่าพราหมณีกับนางอมิตตดา
ในนิทานพระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้ ของ ว.วชิรเมธี

[1] *แหล่งเดิม*. หน้า 12.

สำนวนที่ 2 เวสสันดรชาดก แทรกบทสนทนาไว้หลายตอน เช่น บทสนทนาระหว่างพระนางผุสดีกับพระเจ้าสญชัย บทสนทนาระหว่างพระเวสสันดรกุมารกับพระนางผุสดี และพระเจ้าสญชัย และบทสนทนาระหว่างชูชกกับเพื่อนพราหมณ์ บทสนทนานี้ใส่เครื่องหมายอัญประกาศ (“…”) และใช้ภาษาพูดที่ทำให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังเข้าใจง่าย ดังตัวอย่าง

ในอดีตชาตินั้นนางผุสดีได้เคยอธิษฐานว่าขอให้นางได้เกิดเป็นมารดาของพระพุทธเจ้า ขณะเดียวกันก็ถวายแก่นจันทน์หอมเป็นพุทธบูชาประกอบคำอธิษฐานนั้นด้วย เมื่อนางสิ้นชีวิตก็ไปบังเกิดบนเทวโลก หลังจากเสวยสุขอยู่บนเทวโลกเป็นช่วงระยะเวลาหนึ่ง แล้วก็ถึงคราวที่จะต้องจุติมาเกิดในโลกมนุษย์ พระอินทร์จึงเรียกนางเข้าเฝ้า เพื่อประทานพรสิบประการ แล้วส่งนางลงมาเกิดเป็นธิดาของพระเจ้ากรุงมัททราช เมื่อเจริญวัยพระนางก็ได้อภิเษกกับพระเจ้าสญชัยแห่งเมืองสีวี

ต่อมาไม่นาน พระนางผุสดีก็ทรงครรภ์สร้างความปีติแก่พระเจ้าสญชัยยิ่งนัก และเมื่อใกล้กำหนดประสูติ พระนางปรารถนาไปเที่ยวชมตลาด

“หม่อมฉันอยากเที่ยวชมตลาดเพคะ”

พระนางผุสดีตรัสกับพระสวามี

“เหตุใดน้องจึงปรารถนาเช่นนี้ล่ะ”

พระเจ้าสญชัยถาม

“หากน้องอยากหาความสำราญ พี่จะจัดงานเฉลิมฉลองให้ ไม่เห็นต้องออกไปเดินให้เหนื่อยกายเลย”

“น้องก็ไม่รู้เหมือนกันเพคะ อยู่ดี ๆ ก็รู้สึกอยากเที่ยวตลาดขึ้นมา”[1]

วันหนึ่งพระกุมารได้เข้าเฝ้าพระบิดาและพระมารดาด้วยสีหน้าครุ่นคิด พระบิดาสงสัยจึงตรัสถาม

“มีเรื่องอะไรหรือเวสสันดร”

“ลูกอยากขอให้พระบิดาตั้งโรงทานที่สี่มุมเมืองให้พระเจ้าข้า”[2]

“ท่านเอาลูกสาวของท่านมาให้เราทำไม”

ชูชกถามด้วยความสงสัย

“เราใช้เงินท่านจนหมดเกลี้ยง คงไม่มีอะไรจะชดใช้คืนได้ นอกจากลูกสาวของเรานี่”[3]

---

[1] พีรดา ทาบทอง. (2552). *เวสสันดรชาดก*. หน้า 11-13.

[2] *แหล่งเดิม*. หน้า 18.

[3] *แหล่งเดิม*. หน้า 40.

สำนวนที่ 3 นิทานธรรมะก่อนนอนเวสสันดรชาดก พบการแทรกบทสนทนาของพระเวสสันดรกับพระนางมัทรี และบทสนทนาของพระเวสสันดรกับเหล่ากษัตริย์แคว้นเจตราช บทสนทนาสำนวนนี้แทรกอยู่ในการบรรยายนิทาน ดังนี้

> พระนางมัทรีเมื่อทรงทราบว่าพระเวสสันดรถูกเนรเทศก็ทูลขอตามเสด็จไปด้วย แต่พระเวสสันดรไม่อยากให้พระนางติดตาม ***"น้องมัทรีไม่คุ้นเคยต่อสภาพป่าเขา ย่อมลำบากยากเข็ญทั้งอาหารการกินและที่อยู่อาศัย จงอยู่เสียในวังเถิด"*** แต่ไม่ว่าจะห้ามปรามอย่างไร พระนางมัทรีก็ยืนยันจะติดตามไปให้ได้[1]

> เมื่อเหล่ากษัตริย์แห่งเมืองนี้ทราบข่าวก็พากันมาต้อนรับพระเวสสันดร และขอให้ขึ้นครองราชย์แทนพวกตน แต่พระเวสสันดรตรัสว่า ***"เราประสงค์จะไปบำเพ็ญพรตยังเขาวงกต และหากเราครองราชย์ในแคว้นนี้ อาจเกิดสงครามกับชาวเมืองสีพีเพราะเราเป็นต้นเหตุได้ ดังนั้นจึงขอให้พวกท่านชี้หนทางไปสู่เขาวงกตแก่เราทีเถิด"*** เหล่ากษัตริย์จึงยินยอมบอกทางให้แก่พระองค์[2]

การแทรกบทสนทนาในนิทานสำนวนนี้เป็นการแทรกไว้ในการเล่าเรื่องซึ่งจะทำให้ผู้อ่านได้อรรถรสในการอ่าน เพราะให้ความรู้สึกว่าได้รับประสบการณ์นั้นๆ โดยตรง ขณะเดียวกันก็เป็นการดำเนินเรื่อง ทำให้สนุกสนานสมจริงมากกว่าการเล่าเรื่องเพียงอย่างเดียว

3.1.1.5 การตั้งคำถาม (ปุจฉา)

การปุจฉา – วิสัชนา เป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์สำคัญในการสื่อสาระธรรมในวรรณคดีไทยพุทธศาสนา ทำให้ผู้ศึกษาตัวบทได้มีส่วนร่วมในการกำหนดประเด็นปัญหา การโน้มน้าว กระตุ้นท้าทายให้เกิดการขบคิดตีความ คลี่คลายปัญหา อธิบายให้ความรู้ พัฒนาความคิดสู่ความเข้าใจในพุทธธรรม และเกิดปีติ[3] ซึ่งเป็นสุนทรียะในการเข้าถึงวรรณกรรมพุทธศาสนาอย่างหนึ่ง ดังที่พิสิทธิ์ กอบบุญกล่าวว่า

> ความรู้ทางธรรมก็เป็นสุนทรียะได้ เพราะเป็นความเบิกบานทางปัญญา โดยใช้ปุจฉา-วิสัชนาเพราะด้วยภาษาธรรมเป็นภาษาที่มีรายละเอียด แต่ด้วยโครงสร้างตั้งคำถามเพื่อให้ตอบ จะเป็นวิธีการของการหาความรู้ เพราะเวลาจำเขาจำคำถาม เขาไม่ได้จำคำตอบ เพราะว่า

---

[1] สุภฤกษ์ บุญกอง. (2554). *นิทานธรรมะก่อนนอน เวสสันดรชาดก*. หน้า 17.

[2] *แหล่งเดิม*. หน้า 21.

[3] พิสิทธิ์ กอบบุญ. (2548). *ปุจฉา – วิสัชนา: กลวิธีทางวรรณศิลป์ในวรรณคดีไทยพุทธศาสนา*. วิทยานิพนธ์ อ.ด. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

> จำคำถามได้คำตอบจะตามมาเอง เหมือนในมิลินทปัญหา ส่วนใหญ่เขาก็จะจำคำถาม ซึ่งคำถามและคำตอบจะสัมพันธ์กันหลายๆ ลักษณะ เป็น *"พาหนะ"* จากนามธรรมไปหารูปธรรม เพราะฉะนั้นเทคนิควิธีการสำคัญ ทำให้เราเข้าใจอะไรได้มาก[1]

ลักษณะการปุจฉา – วิสัชนา ในสื่อสิ่งพิมพ์พระเวสสันดรคือการมีตัวละคร *"พี่หนุมาน"* ช่วยอธิบายและขยายความ มีคำถาม *"ปุจฉา"* และคำตอบ *"วิสัชนา"* แทรกในเนื้อหานิทานเป็นระยะ ดังที่คำนำหนังสือกล่าวไว้ว่า

> "การเล่านิทานผ่านภาพประกอบการ์ตูน 4 สีสวยงาม จากเรื่องยาวย่นย่อให้ง่าย แต่ยังคงไว้ซึ่งความสำคัญของสารัตถะ ก่อเกิดเป็นหนังสือชุด "ธรรมะก่อนนอน" ทุกเล่มจะมี (พี่หนุมาน) ช่วยอธิบาย และขยายความ อีกทั้ง ปุจฉา (คำถาม) วิสัชนา (คำตอบ) และการใช้คำถามเชิงบูรณาการเพื่อเสริมสร้างจินตนาการความรู้สู่ "ผู้อ่าน" "ผู้ฟัง" รวมทั้งผู้เล่า "ผู้เล่า" กับเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า ไว้ให้ผู้รับได้สดับน้อมนำเป็นข้อคิดเตือนใจสืบทอดถึงกาลปัจจุบัน"[2]

ในสื่อสิ่งพิมพ์ทั้ง 5 สำนวน พบการตั้งคำถาม(ปุจฉา) เพียงสำนวนเดียวคือ**นิทานธรรมะก่อนนอนเวสสันดรชาดก** โดยมี *"พี่หนุมาน"* ลิงสีขาวเป็นผู้ตั้งปุจฉา และจะใช้ประโยคว่า *"พี่หนุมานฝากบอก"*

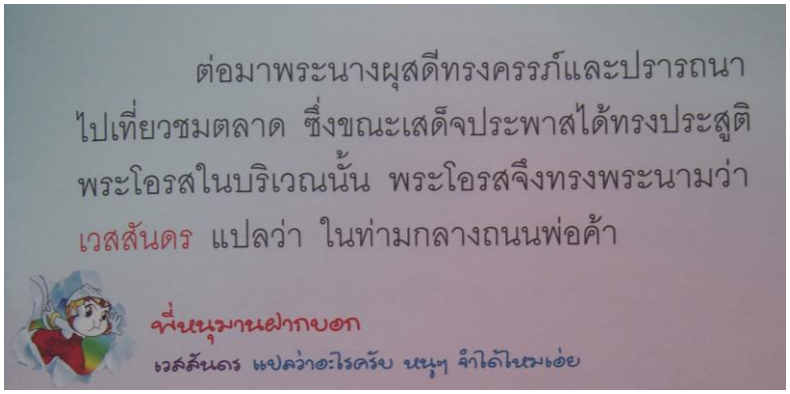
ภาพประกอบ 19 พี่หนุมานผู้ทำหน้าที่ปุจฉา
ในนิทานธรรมะก่อนนอนเวสสันดรชาดก

สิ่งที่พี่หนุมานฝากบอกเป็นการตั้งคำถาม (ปุจฉา) ซึ่งปรากฏท้ายย่อหน้าของเรื่องหลังจากจบการเล่าเรื่องพระเวสสันดรในตอนนั้นๆ ดังตัวอย่าง

---

[1] พิสิทธิ์ กอบบุญ, (2554, 30 กรกฎาคม). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

[2] สุภฤกษ์ บุญทอง. (2554). *นิทานธรรมะก่อนนอน เวสสันดรชาดก*. หน้า 6.

ภาพประกอบ 20 การตั้งคำถาม (ปุจฉา) ของพี่หนุมาน
ในนิทานธรรมะก่อนนอนเรื่องเวสสันดรชาดก

"ต่อมาพระนางผุสดีทรงครรภ์และปรารถนาไปเที่ยวชมตลาด ซึ่งขณะเสด็จประพาส ได้ทรงประสูติพระโอรสในบริเวณนั้น พระโอรสจึงทรงพระนามว่า เวสสันดร แปลว่า ในท่ามกลางถนนพ่อค้า"

พี่หนุมานฝากบอก

"เวสสันดร แปลว่าอะไรครับ หนู ๆ จำได้ไหมเอ่ย"[1]

จากการตั้งปุจฉาข้างต้น เป็นการกล่าวถึงที่มาของชื่อ *"เวสสันดร"* ซึ่งเป็นการทบทวนเนื้อหาในนิทานที่เพิ่งกล่าวจบไป เป็นการเน้นย้ำเพื่อให้ผู้อ่าน *"จำได้"*

ครั้งหนึ่งในเมืองกลิงคราษฎร์เกิดฝนแล้ง ราษฎรอดอยากได้รับความเดือดร้อนสาหัส ราษฎรชาวกลิงคราษฎร์จึงพากันไปเฝ้าพระราชาให้ไปทูลขอช้างปัจจัยนาเคนทร์ ซึ่งเป็นช้างวิเศษถ้าอยู่เมืองใดจะทำให้ฝนฟ้าตกตามฤดูกาล

พี่หนุมานฝากบอก

หนู ๆ จำได้ไหมว่าพระเวสสันดรมีลูกกี่คน และชื่ออะไรบ้างครับ[2]

จากการตั้งปุจฉา – วิสัชนาข้างต้น เป็นการทบทวนเหตุการณ์ซึ่งเป็นตอนสำคัญที่ทำให้เกิดปมขัดแย้งให้พระเวสสันดรต้องเสด็จออกจากเมืองสีพี

---

[1] *แหล่งเดิม*. หน้า 9.

[2] *แหล่งเดิม*. หน้า 13.

ฝ่ายพระเวสสันดรเมื่อทราบว่าถูกเนรเทศก็ไม่ขัดข้อง แต่ขอเวลาอีกหนึ่งวันเพื่อบริจาคทานครั้งใหญ่ก่อนเสด็จออกจากพระนคร ซึ่งทานนั้นเรียกว่า สัตตสดกมหาทาน คือ บริจาคทานเจ็ดสิ่ง สิ่งละเจ็ดร้อย เช่น ช้าง ม้า รถ โคนม แก่ประชาชน

พี่หนุมานฝากบอก
ในหน้านี้มีสัตว์กี่ตัวและมีอะไรบ้างครับ[1]

การตั้งปุจฉา – วิสัชนาข้างต้นเป็นการทบทวนความหมายและรายละเอียดอื่นๆ ของคำว่า *"สัตตสดกมหาทาน"* เพราะหากตอบได้แสดงว่าผู้อ่านหรือผู้ฟังนิทานเข้าใจความหมายของคำว่า *"สัตต"* และแจงรายละเอียดได้ทั้ง 7 อย่าง

การตั้งคำถามใน**นิทานธรรมะก่อนนอนเวสสันดรชาดก**ข้างต้น เป็นการสืบทอดกลวิธีสำคัญจากวรรณคดีไทยพุทธศาสนา การปุจฉา – วิสัชนาทำหน้าที่สร้างความเข้าใจให้แก่ผู้อ่าน นิทานกระตุ้นความคิดของผู้อ่าน นำไปสู่ปัญญาในการเรียนรู้เรื่องราวของพระโพธิสัตว์จากนิทาน ในแต่ละช่วงของนิทานแทรกการตั้งคำถาม การอธิบาย การให้ความรู้ ทำให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องราว คติธรรม พฤติกรรมของตัวละคร แบบค่อยเป็นค่อยไป จนนำไปสู่การคิด การตีความ ความเข้าใจ และเกิดสติปัญญาตามระดับของผู้อ่านในที่สุด

3.1.2 การสร้างตัวละคร

จากการวิเคราะห์สื่อสิ่งพิมพ์เรื่องเวสสันดรชาดกทั้ง 5 สำนวน พบการสร้างตัวละครสำคัญในนิทานเรื่องพระเวสสันดรทั้ง 5 สำนวน โดยสืบทอดบุคลิกลักษณะที่โดดเด่นของตัวละครสำคัญจาก **อรรถกถาเวสสันตรชาดก** จำนวน 5 ตัว ได้แก่ พระเวสสันดร พระนางมัทรี ชูชก นางอมิตตดา และพระชาลี พระกัณหาชินา

3.1.2.1 พระเวสสันดร: ผู้ไม่อิ่มในการบริจาคทาน

ในสื่อสิ่งพิมพ์ทั้ง 5 สำนวน ปรากฏการสืบทอดลักษณะสำคัญของตัวละครเอกคือพระเวสสันดรที่ทรงมุ่งมั่นในการบำเพ็ญทาน ทรงบริจาคทุกสิ่งทุกอย่างแม้กระทั่งบุตรที่รัก การบริจาคอันยิ่งใหญ่นี้เป็นเรื่องราวสำคัญที่ปรากฏใน**จริยาปิฎก**และได้รับการอ้างอิงถึงว่าเป็นพระชาติที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญทานบารมี เกิดแผ่นดินไหวถึง 7 ครั้ง เมื่อพระองค์ทรงบริจาคทาน และเป็นปุจฉาหนึ่งในธรรมะปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเรื่อง**มิลินทปัญญา**[2] เหตุการณ์การบริจาคทานของพระองค์

---

[1] *แหล่งเดิม*. หน้า 16.

[2] The story also occurs in the Cariyāpitaka, and is often referred to as that of a birth in which the Bodhisatta's *dānāpāramitā* reached its culmination. The earth shook seven times when Vessantara made his gifts, and this forms the subject of a dilemma in the Milindapañha. (G.P. Malalasekera). (2007). *Dictionary of Pali Proper Names* Vol-2. P. 947.

เริ่มต้นตั้งแต่สิ่งของนอกกายคือเครื่องประดับ แล้วยิ่งใหญ่มากขึ้น ดังเหตุการณ์บริจาคช้างปัจจัยนาค บริจาคสองกุมาร พระนางมัทรี เหตุการณ์การบริจาคทานทั้งหมดช่วยสนับสนุนให้พระเวสสันดรมีลักษณะโดดเด่น และเป็น *“ผู้ไม่อิ่มในการบริจาคทาน”*

พระเวสสันดรเป็นตัวละครที่มีลักษณะอุดมคติเรื่องทาน กล่าวคือทรงให้ทุกอย่างแก่ผู้มาขอ เมื่อครั้งประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดา ทรงเหยียดพระหัตถ์ตรัสขอทรัพย์จากพระนางผุสดีเพื่อบริจาคทาน เมื่อเจริญวัยขึ้นพระเจ้าสญชัยโปรดให้ทำเครื่องประดับมอบแด่พระเวสสันดรกุมาร พระองค์พระราชทานเครื่องประดับเหล่านั้นแก่นางนม พระราชทานช้างปัจจัยนาคให้แก่พราหมณ์เมืองกาลิงครัฐ ทรงบริจาคสัตตสดกมหาทาน พระราชทานม้าและรถแก่พราหมณ์ พระราชทานสองกุมารแก่ชูชก และพระราชทานพระนางมัทรีแก่ท้าวสักกะแปลง

ผู้วิจัยพบว่าการสืบทอดลักษณะตัวละครพระเวสสันดรในสื่อสิ่งพิมพ์ทั้ง 5 ดังนี้คือพระเวสสันดรเป็นตัวละครที่เป็นกษัตริย์ สง่างาม ทรงสำเร็จศิลปศาสตร์ 16 ประการ และทรงมีน้ำพระทัยกว้างขวางให้ทานแก่ผู้ยากไร้เสมอ พระเวสสันดรในสื่อสิ่งพิมพ์ได้คงลักษณะบุคลิกภาพที่สง่างาม รูปงาม ดังเห็นได้จากภาพประกอบในสื่อสิ่งพิมพ์พระเวสสันดรทั้ง 5 สำนวน ดังนี้

ตาราง 3 ภาพการ์ตูนตัวละครพระเวสสันดรในสื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน

พระเวสสันดร	พระเวสสันดรพระชาติแห่งการให้	การให้ทานของพระเวสสันดร	เวสสันดรชาดก	ธรรมะก่อนนอนเรื่องเวสสันดรชาดก
				

จากภาพการ์ตูนตัวละครพระเวสสันดรในตารางข้างต้นจะสังเกตได้ว่า พระเวสสันดรในสำนวนที่ 3 **การให้ทานของพระเวสสันดร** และสำนวนที่ 4 **เวสสันดรชาดก** มีลักษณะเป็นการ์ตูนสำหรับเด็กชัดเจน ซึ่งตรงกับวัตถุประสงค์ของหนังสือสำนวนที่ 3 โดยกล่าวไว้ในหน้าปกหนังสือว่า *"สำหรับเด็กอายุ 3+"* ส่วนสำนวนที่ 4 **เวสสันดรชาดก**มีลักษณะเป็น *"Mini Book สำหรับการเล่าขานตอนที่ไม่ยาวนัก พร้อมภาพประกอบให้ได้รับรู้และชวนติดตาม"* ซึ่งไม่ได้ระบุรายละเอียดของผู้อ่านว่าเป็นหนังสือสำหรับเด็กอายุเท่าไร แต่ใช้เพียงแนวคิดความเป็น *"นิทาน"* สำหรับเด็กเท่านั้น

ในสื่อสิ่งพิมพ์ทั้ง 5 สำนวนเน้นลักษณะสำคัญของตัวละครที่เป็น *"ผู้ไม่อิ่มในการบริจาคทาน"* จากการบริจาคทาน 7 ครั้ง ได้แก่ การบริจาคทรัพย์เมื่อประสูติ การพระราชทานเครื่องประดับแก่นางนม การบริจาคช้างปัจจัยนาค การบริจาคสัตตสดกมหาทาน การพระราชทานม้าและราชรถแก่พราหมณ์ การพระราชทานสองกุมารแก่ชูชก และการพระราชทานพระนางมัทรีแก่ท้าวสักกเทวราชแปลง ดังนี้

3.1.2.1.1 **การบริจาคทรัพย์เมื่อประสูติ**

การเป็นผู้ไม่อิ่มในการบริจาคทานเริ่มตั้งแต่เมื่อพระเวสสันดรประสูติได้เหยียดพระหัตถ์ขอทรัพย์จากพระมารดาเพื่อบริจาค จากสื่อสิ่งพิมพ์ทั้ง 5 สำนวน พบการสืบทอดการบริจาคทานนี้เพียงสำนวนเดียวคือ **พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้** ดังมีเนื้อความว่า

> พระบารมีของเจ้าชายเวสสันดรเป็นที่เลื่องลือยิ่งนัก **ด้วยพระองค์ขอเงินพระมารดาให้คนยากจน ตั้งแต่วันแรกประสูติ** และเมื่อเจริญวัยขึ้นพระองค์ตั้งโรงทานและบริจาคสิ่งของแก่คนยากจนอยู่เสมอ[1]

การสืบทอดการบริจาคตอนพระเวสสันดรประสูติเพียงสำนวนเดียวข้างต้นนี้ เนื่องจากผู้เขียนคือ *"ว.วชิรเมธี"* เป็นพระนักวิชาการจึงยังคงสืบทอดเหตุการณ์สำคัญนี้จาก**อรรถกถาเวสสันตรชาดก** เพราะเป็นเหตุการณ์สำคัญที่แสดงให้เห็นความมุ่งมั่นในการบริจาคทานของพระเวสสันดร อาจเป็นไปได้ว่าสื่อสิ่งพิมพ์อีก 4 สำนวน ไม่นำเสนอเหตุการณ์นี้เพราะเป็นเรื่อง *"เหลือเชื่อ"* ในปัจจุบัน จำเป็นต้องตีความโดยใช้กรอบแนวคิดทางพุทธศาสนา จึงหลีกเลี่ยงที่จะกล่าวถึง

[1] ว.วชิรเมธี. (2554). *พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้*. หน้า 2.

3.1.2.1.2 การพระราชทานเครื่องประดับแก่นางนม

พระเจ้าสญชัยโปรดให้ทำเครื่องประดับสำหรับพระเวสสันดรกุมาร แต่พระเวสสันดรกุมารได้พระราชทานเครื่องประดับเหล่านั้นแก่นางนมทั้งถึง 9 ครั้ง สื่อสิ่งพิมพ์ทั้ง 5 สำนวน พบการสืบทอดการพระราชทานเครื่องประดับแก่นางนมเพียง 1 สำนวนคือ **พระเวสสันดร** ของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ เนื้อความว่า

> เมื่อเจริญวัยขึ้น พระบิดาโปรดให้สร้างเครื่องประดับสำหรับราชกุมารเวสสันดร **พระกุมารก็ถอดประทานแก่พระพี่เลี้ยงนางนมเสียสิ้น พระราชาจะสร้างเครื่องประดับใหม่ให้กี่ครั้ง พระกุมารเวสสันดรก็ทรงถอดประทานไปทุกครั้งที่มีโอกาส**[1]

การสืบทอดการพระราชทานเครื่องประดับแก่นางนมนี้เป็นเหตุการณ์สำคัญที่ผู้เขียนนำมาจาก**อรรถกถาเวสสันตรชาดก** แสดงให้เห็นความไม่ยึดติดและการมุ่งบริจาคทานของพระเวสสันดร

3.1.2.1.3 การบริจาคช้างปัจจัยนาค

ช้างปัจจัยนาคเป็นช้างมงคลคู่บารมีของพระเวสสันดร เมื่อกาลิงคราษฎร์ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล เกิดภาวะแห้งแล้ง กษัตริย์เมืองกาลิงคราษฎร์จึงส่งพราหมณ์ 8 คน มาทูลขอช้างปัจจัยนาคจากพระเวสสันดร พระเวสสันดรก็ทรงพระราชทานช้างปัจจัยนาคให้ ทรงประดับตกแต่งช้างอย่างอลังการ มีสร้อยมุกดา และพระราชทานคนบำรุงช้าง 500 สกุล กับควาญช้าง คนเลี้ยงช้างพร้อมไปด้วย ในสื่อสิ่งพิมพ์ทั้ง 5 สำนวนพบการสืบทอดการบริจาคช้างปัจจัยนาค ดังนี้

> ...เวลาเดียวกันนั้น ภายในโรงชั้นต้น ก็บังเกิดลูกช้างเผือกมงคลขึ้นเชือกหนึ่ง ช้างสำคัญเชือกนี้ได้ชื่อว่า ปัจจัยนาเคนทร์ แปลว่า เป็นเหตุที่เอื้อต่อพญานาคผู้ประทานฝน ด้วยว่าช้างนี้เป็นช้างมิ่งมงคลบันดาลให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาลได้
>
> พระกุมารเวสสันดรกับช้างปัจจัยนาเคนทร์ เป็นคู่บุญที่เป็นคุณเครื่องให้ได้บำเพ็ญจาคะและทานร่วมกันมาเสมอมิได้ขาด... กระทั่งเกิดภาวะยากแค้นขึ้นในแคว้นกาลิงครัฐ ฝนฟ้าไม่ตกตามฤดูกาล แผ่นดินกันดาร เกิดข้าวยากหมากแพง ผู้คนอดอยากไปทั่ว ชาวนครกาลิงครัฐจึงพร้อมใจขอให้เจ้าผู้ครองแคว้นส่งพราหมณ์แปดคนไปขอช้างปัจจัยนาเคนทร์ของพระเวสสันดรเพื่อบันดาลให้ฝนตกในแคว้นกาลิงครัฐ
>
> **พระเวสสันดรก็ประทานช้างราชพาหนะมงคลคู่บ้านคู่เมืองให้ทันทีเมื่อทรงทราบความจริงนี้**...[2]

---

[1] เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (2532). *พระเวสสันดร*. พิมพ์ครั้งที่ 2. หน้า 3.

[2] เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (2532). *พระเวสสันดร*. หน้า 4-7.

ในวันที่เจ้าชายเวสสันดรประสูติ นางช้างกเรณุเศวตสาร ตกลูกเป็นช้างเผือกนามว่า *"ปัจจัยนาค"* จึงถือเป็นช้างคู่บารมีของพระองค์ และเป็นช้างมงคลที่นำความอุดมสมบูรณ์มาสู่เมืองสีพี...พระเจ้ากลิงคราฐแห่งเมืองกาลิงคะ รู้มาว่าเจ้าชายเวสสันดรมีพระเมตตายิ่ง จึงให้พราหมณ์ทั้งแปดไปทูลขอช้างปัจจัยนาค ด้วยเชื่อว่าช้างมงคลนี้จะช่วยนำความอุดมสมบูรณ์มาสู่เมืองกาลิงคะที่กำลังแห้งแล้งมากกว่าเจ็ดปี

"หากเจ้าชายเวสสันดรรู้ว่าพวกเรากำลังลำบาก พระองค์ต้องมอบปัจจัยนาคให้เราอย่างแน่นอน"

เจ้าชายเวสสันดรยินดีช่วยเหลือชาวเมืองกาลิงคะ พระองค์จึงหลั่งน้ำทักษิโณทกมอบช้างคู่บ้านคู่เมืองให้

"ขอผลบุญครั้งนี้ ช่วยให้เรารู้แจ้งในเหตุแห่งทุกข์ และพบหนทางดับทุกข์ในกาลข้างหน้าด้วยเถิด"[1]

ในวันที่พระเวสสันดรประสูติ (เกิด) มีนางพญาช้างนำลูกช้างเผือก (ช้างมงคลในตระกูลหนึ่งมีลักษณะมงคล 7 ประการคือ ตาสีขาว, เพดานในปากสีขาว, เล็บสีขาว, ขนสีขาว, ขนหางยาว และอวัยวะเพศสีขาว) มาทิ้งไว้ที่โรงช้าง ชาวบ้านถือว่าเป็นช้างมงคล (เหตุที่นำมาซึ่งความเจริญ) จึงตั้งชื่อว่า "ปัจจัยนาค" (ปัด – ไจ – นาก)...ขณะนั้น เมืองกาลิงค (กา-ลิง-คะ) เกิดความแห้งแล้ง เพราะฝนไม่ตกตามฤดูกาล กษัตริย์เมืองกาลิงคจึงส่งพราหมณ์ 8 คน ไปทูลขอช้างปัจจัยนาคของเมืองสีพี เพราะทรงทราบว่า ช้างปัจจัยนาคเป็นช้างมงคล เมื่อไปถึงที่ไหน ฝนก็จะตกที่นั่น **เมื่อพระเวสสันดรทรงทราบ ก็ทรงยินดียกให้**[2]

ในขณะเดียวกันนั้นเอง ก็มีทหารเข้ามาทูลพระเจ้าสญชัยว่า

"บัดนี้ ช้างต้นของพระองค์ได้ตกลูกเป็นช้างเผือกเพศผู้พระเจ้าข้า" พระเจ้าสญชัยรู้สึกตื้นตันในพระทัยยิ่งนัก จึงตั้งชื่อช้างเผือกนั้นว่า "ปัจจัยนาค" (ปัด – ไจ – นาก) หรือปัจจัยนาเคน (ปัด – ไจ – นา – เคน) และได้มอบช้างเผือกนั้นให้เป็นช้างต้นคู่บุญของพระโอรสเวสสันดรนับแต่นั้นมา...พระเจ้ากาลิงคราษฎร์จึงได้ส่งพราหมณ์ไปยังเมืองสีวี ครั้นเมื่อไปถึงพราหมณ์ก็เข้าไปทูลขอช้างคู่บุญกับพระเวสสันดรทันที

"ข้าแต่พระเวสสันดร บัดนี้เมืองกลิงคราษฎร์นั้นได้เกิดข้าวยากหมากแพง ฝนฟ้าไม่ตกตามฤดูกาล ราษฎรอดอยากกันถ้วนหน้า พระเจ้ากลิงคราษฎร์จึงส่งพวกเรามาเพื่อกราบทูลขอบริจาคช้างคู่บุญของพระองค์ไปยังเมืองกลิงคราษฎร์บ้าง เพื่อให้ความอุดมสมบูรณ์กลับคืนมาพระเจ้าข้า"

---

[1] ว.วชิรเมธี. (2554). *พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้*. หน้า 1.

[2] ปิติพร วทาทิยาภรณ์. (2553). *การให้ทานของพระเวสสันดร*. หน้า 3.

พระเวสสันดรได้ยินดังนั้นก็ประทานให้ตามที่ขอโดยทันที[1]

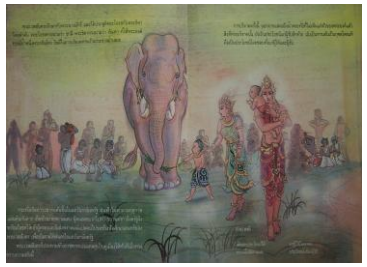
ในวันที่พระเวสสันดรประสูติ ได้มีนางช้างตัวหนึ่งเหาะนำลูกช้างเผือกมาทิ้งไว้ในโรงช้าง นับเป็นมงคลหัตถี ประชาชนจึงตั้งชื่อว่า ปัจจัยนาเคนทร์ หมายความว่า เกิดมาเป็นส่งเสริมบารมีของเวสสันดร และถือเป็นช้างต้นคู่บุญพระเวสสันดรเรื่อยมา...พระเจ้ากลิงคราษฎร์จึงส่งพราหมณ์แปดคนเป็นทูตไปทูลขอช้าง **เมื่อพระเวสสันดรทราบว่าชาวกลิงคราษฎร์เดือดร้อนเป็นทุกข์ ก็พระราชทานช้างปัจจัยนาเคนทร์ให้ตามคำขอ**[2]

การบริจาคช้างปัจจัยนาคให้แก่พราหมณ์เมืองกาลิงคะเป็นการสืบทอดเหตุการณ์สำคัญ ซึ่งพบภาพการ์ตูนประกอบในเหตุการณ์สำคัญนี้ทั้ง 5 สำนวน ดังตาราง

[1] พีรดา ทาบทอง. (2552). *เวสสันดรชาดก*. หน้า 16.

[2] สุภฤกษ์ บุญกอง. (2554). *ธรรมะก่อนนอน เรื่อง เวสสันดรชาดก*. หน้า 10.

ตาราง 4 ภาพการ์ตูนประกอบในสื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน ตอนพระเวสสันดรพระราชทานช้างปัจจัยนาคแก่พราหมณ์เมืองกาลิงคะ

พระเวสสันดร	พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้	การให้ทานของพระเวสสันดร	เวสสันดรชาดก	ธรรมะก่อนนอนเรื่องเวสสันดรชาดก
				

จากภาพจะเห็นได้ว่า การบริจาคช้างปัจจัยนาคหรือปัจจัยนาเคนทร์ของพระเวสสันดรปรากฏในสื่อสิ่งพิมพ์เวสสันดรชาดกทั้ง 5 สำนวน แสดงให้เห็นว่าการบริจาคช้างเป็นเหตุการณ์สำคัญและเป็นที่ *"จำได้"* ช้างปัจจัยนาคเป็นช้างที่มีลักษณะพิเศษคือมีผิวกายสีขาว และนำความอุดมสมบูรณ์ให้ ทำให้ฝนตก การนำฝนมาให้นี้เป็นอนุภาคสากลที่ปรากฏใน Motif Index of Folk-Literature *"Elephants B801; bring rain"*[1] และเป็นเหตุการณ์สำคัญที่ส่งผลต่อการสร้างตัวละคร ดังเห็นจากพระเวสสันดรบริจาคช้างปัจจัยนาคแก่พราหมณ์ชาวกาลิงครัฐแสดงว่าพระเวสสันดรมีจิตยินดีในการ *"ให้"* นับเป็นเหตุการณ์สำคัญที่มีผลต่อการดำเนินเรื่อง พระเวสสันดรต้องเสด็จออกจากเมืองสีพี และได้บำเพ็ญทานบารมีขั้นสูงต่อไป ดังในสื่อสิ่งพิมพ์เวสสันดรชาดกทุกสำนวนได้เน้นย้ำภาพเพื่อให้เห็นเหตุการณ์สำคัญตอนนี้ เพื่อบ่งบอกลักษณะนิสัยของพระเวสสันดรด้วย

เหตุการณ์การพระราชทานช้างปัจจัยนาคแก่พราหมณ์เมืองกาลิงคะ แสดงให้เห็นความยิ่งใหญ่ของตัวละครที่สละสิ่งสำคัญคู่บ้านคู่เมือง การบริจาคช้างซึ่งเป็น *"สัตว์ใหญ่"* สนับสนุนความยิ่งใหญ่ของการบำเพ็ญทานในครั้งนี้

3.1.2.1.4 การบริจาคสัตตสดกมหาทาน

การบริจาคสัตตสดกมหาทานถือเป็นเหตุการณ์สำคัญที่แสดงความมุ่งมั่นในการบำเพ็ญทานของพระเวสสันดรก่อนเสด็จสู่ป่าหิมพานต์ พบการสืบทอดการบริจาคสัตตสดกมหาทานในสื่อสิ่งพิมพ์ 4 สำนวน ได้แก่ **พระเวสสันดร พระเวสสันดรพระชาติแห่งการให้ การให้ทานของพระเวสสันดร** และในนิทานธรรมะก่อนนอน**เวสสันดรชาดก** โดยกล่าวถึงการบริจาคสัตตสดกมหาทานของพระเวสสันดรไว้ดังนี้

สำนวนที่ 1 พระเวสสันดร กล่าวถึงความหมายของสัตตสดกมหาทานว่าเป็นการให้ทานข้าวของเครื่องใช้ สัตว์พาหนะทั้งปวงอย่างละ 700

> พระนางมัทรีและพระชาลี พระกัณหา ได้พร้อมใจกันโดยเสด็จด้วยและก่อนเสด็จออกนอกพระนคร **พระเวสสันดรขอโอกาสบำเพ็ญทานครั้งสุดท้ายแก่ชาวเมืองด้วยสมบัติพัสถานมากมาย เรียกทานครั้งนี้ว่า สัตตสดกมหาทาน** คือ ทานข้าวของเครื่องใช้ และสัตว์พาหนะทั้งปวงอย่างละ 700[2]

---

[1] Stith Thompson. (1960). *Motif – Index of Folk Literature Volume Six*. Bloominton, Indiana : Indiana University Press. P.250.

[2] เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (2532). *พระเวสสันดร*. หน้า 10.

สำนวนที่ 2 พระเวสสันดรพระชาติแห่งการให้ กล่าวถึงสัตตสดกมหาทานว่าเป็น *"ทานครั้งใหญ่"*

> พระเจ้าสญชัยจำต้องเนรเทศเจ้าชายเวสสันดรออกจากเมือง **เจ้าชายเวสสันดรพาพระชายาและพระโอรสพระธิดาไปกราบลาพระเจ้าสญชัยและพระนางผุสดี พร้อมทูลขอทำทานครั้งใหญ่แก่ผู้ยากไร้** ก่อนจะเสด็จออกจากเมืองสีพี[1]

สำนวนที่ 3 การให้ทานของพระเวสสันดร ได้แจกแจงสัตตสดกมหาทานอย่างละเอียดว่า ได้แก่ ช้าง ม้า รถ โคนม ทาสชาย ทาสหญิง และนางสนม

> พระบิดาจำต้องเนรเทศ (บังคับให้ออกเสียจากประเทศ หรือถิ่นที่อยู่ของตน) พระเวสสันดรไปจากเมือง เมื่อพระนางมัทรีทราบก็พร้อมใจพาชาลี และกัณหาไปกับพระเวสสันดรด้วย แต่ก่อนจะออกจากเมือง **พระเวสสันดรตั้งใจให้ทานครั้งใหญ่คือ ช้าง 700 ตัว ม้า 700 ตัว รถ 700 คัน โคนม 700 ตัว ทาสชาย 700 คน ทาสหญิง 700 คน และนางสนม 700 คน**[2]

สำนวนที่ 4 นิทานธรรมะก่อนนอนเวสสันดรชาดก กล่าวถึงสัตตสดกมหาทานว่าหมายถึงการบริจาคทานเจ็ดสิ่ง สิ่งละเจ็ดร้อย

> ฝ่าย**พระเวสสันดร เมื่อทราบว่าถูกเนรเทศก็ไม่ขัดข้อง แต่ขอเวลาอีกหนึ่งวันเพื่อบริจาคทานครั้งใหญ่ก่อนเสด็จออกจากพระนคร ซึ่งทานนั้นเรียกว่าสัตตสดกมหาทาน คือบริจาคทานเจ็ดสิ่ง สิ่งละเจ็ดร้อย เช่น ช้าง ม้า รถ โคนม แก่ประชาชน** [3]

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่า การสืบทอดสัตตสดกมหาทานในสื่อสิ่งพิมพ์แต่ละสำนวนมีความแตกต่างกันในด้านการอธิบายให้เห็นถึงรายละเอียด สำนวนที่อธิบายได้ละเอียดที่สุดคือ **การให้ทานของพระเวสสันดร** ที่แจกแจงให้ผู้อ่านเห็นว่าสัตตสดกมหาทานคือการบริจาคทานครั้งใหญ่ ได้แก่ ช้าง 700 ตัว ม้า 700 ตัว รถ 700 คัน โคนม 700 ตัว ทาสชาย 700 คน ทาสหญิง 700 คน และนางสนม 700 คน ซึ่งสอดคล้องกับชื่อเรื่องของนิทานที่กล่าวเน้นถึงการให้ทานของพระเวสสันดร ในนิทานจึงต้องอธิบายให้เด็กเข้าใจ การบรรยายด้วยตัวอักษร ไม่มีภาพประกอบมากอาจเนื่องมาจากรายละเอียดของ *"สัตตสดกมหาทาน"* มีมากอย่างละเจ็ดร้อย จึงไม่สามารถแสดง

---

[1] ว.วชิรเมธี. (2554). *พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้*. หน้า 7.

[2] ปิติพร วทาทิยาภรณ์. (2553). *การให้ทานของพระเวสสันดร*. หน้า 9.

[3] สุภฤกษ์ บุญกอง. (2554). *นิทานธรรมะก่อนนอน เรื่อง เวสสันดรชาดก*. หน้า 16.

ภาพอย่างละเอียดได้ จึงต้องให้ผู้อ่านจินตนาการรายละเอียดของมหาทานครั้งนี้ผ่านตัวอักษรในนิทาน

3.1.2.1.5 **การพระราชทานม้า และราชรถแก่พราหมณ์**

เมื่อพระเวสสันดรเสด็จออกจากเมืองสีพี มีพราหมณ์ 4 คน มาทูลขอม้าเทียมรถ 4 ตัว และราชรถ พระองค์ทรงยกให้ เทวบุตรทั้ง 4 องค์จึงจำแลงกายเป็นละมั่งมารองรับงอนรถที่นั่ง จากนั้นมีพราหมณ์ผู้หนึ่งมาทูลขอราชรถ พระเวสสันดรก็ทรงยกให้ กษัตริย์ทั้งสี่พระองค์จึงต้องเสด็จดำเนินด้วยพระบาท ผู้วิจัยพบว่าการสืบทอดการบริจาคครั้งนี้พบในสื่อสิ่งพิมพ์ 4 สำนวน ได้แก่ **พระเวสสันดร การให้ทานของพระเวสสันดร เวสสันดรชาดก** และ**นิทานธรรมะก่อนนอน เวสสันดรชาดก** ดังนี้

สำนวนที่ 1 พระเวสสันดร กล่าวว่าพราหมณ์มาขอม้าและราชรถ

> สี่กษัตริย์เสด็จออกนอกเมืองด้วยราชรถเทียมม้า **พวกพราหมณ์ผู้ขอพอรู้ข่าว ก็รีบตามมาขอประทานม้าทรง ร้อนถึงเทวดาต้องแปลงกายมาเป็นละมั่งทองมิมีผู้ใดเห็นได้ เทียมรถให้เสด็จต่อ พราหมณ์ผู้ขออีกคนตามมาล่าสุดก็ขอประทานรถทรงอีก**[1]

สำนวนที่ 2 การให้ทานของพระเวสสันดร กล่าวถึงพราหมณ์มาขอรถม้าพระเวสสันดร

> มี**พราหมณ์ (นักบวชในศาสนาพราหมณ์ เป็นชายนุ่งขาวห่มขาว) คนหนึ่งมาไม่ทันรับทาน จึงรีบตามไปขอรถม้าที่พระเวสสันดรนั่ง พระเวสสันดรก็ให้**โดยไม่กลัวความลำบากที่จะต้องเสด็จพระราชดำเนิน (เดิน) ด้วยพระบาท (เท้า)[2]

สำนวนที่ 3 เวสสันดรชาดก กล่าวว่าชาวบ้านมาทูลขอราชรถจากพระเวสสันดร

> ในที่สุดพระเวสสันดร พร้อมด้วยพระมเหสีมัทรี และโอรสธิดาก็เดินทางออกจากเมืองสีวีไป **ขณะที่ขบวนพระราชรถกำลังจะพ้นประตูเมืองนั้นก็มีชาวบ้านเข้ามาทูลขอราชรถนั้นไปเสีย พระเวสสันดรก็ประทานให้แต่โดยดี** จากนั้นกษัตริย์ทั้งสี่ก็เดินทางด้วยเท้าออกจากเมืองไป[3]

---

[1] เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (2532) *พระเวสสันดร*. หน้า 11.

[2] ปิติพร วทาทิยาภรณ์. (2553). *การให้ทานของพระเวสสันดร*. หน้า 9.

[3] พีรดา ทาบทอง. (2552). *เวสสันดรชาดก*. หน้า 34.

สำนวนที่ 4 นิทานธรรมะก่อนนอนเวสสันดรชาดก กล่าวว่าพราหมณ์สี่คนมาทูลขอม้าเทียมรถพระที่นั่ง

> พระเวสสันดร พระนางมัทรี พระกัณหา และพระชาลีก็ออกจากเมืองไป ในขณะนั้นมี**พราหมณ์สี่คนตามมาทูลขอม้าเทียมรถพระที่นั่ง พระองค์ก็ประทานให้ไป** เดือดร้อนถึงเทวดาต้องแปลงกายเป็นละมั่งมาแทนที่ม้าทั้งสี่นั้น
>
> **เดินทางไปได้ไม่นานก็มีคนมาทูลขอรถพระที่นั่ง พระเวสสันดรก็ทรงประทานให้ไป** จนต้องลงเดินด้วยพระองค์เอง พระเวสสันดรอุ้มพระชาลี พระนางมัทรีอุ้มพระกัณหาเดินทางมุ่งหน้าสู่ป่าหิมพานต์[1]

การพระราชทานม้าและราชรถของพระเวสสันดรนั้น แสดงให้ผู้อ่านเห็นว่าพระเวสสันดรทรงสละได้ทุกสิ่งอย่าง แม้สิ่งที่ตนสละไปนั้นจะทำให้ตนเองต้องพบกับความลำบากในภายหน้า แต่ก็ยังทรงยินดีและมุ่งมั่นที่จะบริจาคทาน

, 3.1.2.1.6 **การบริจาคสองกุมาร**

ฉากสำคัญที่แสดงให้เห็นแนวคิดเรื่องทานบารมีของพระเวสสันดร คือการบริจาคสองกุมาร เมื่อชูชกได้สองกุมารไปแล้วก็เอาเถาวัลย์ผูกข้อพระหัตถ์แล้วโบยตีพาไป พระชาลีและพระกัณหามีพระเนตรนองวิ่งไปหาพระเวสสันดร พบการสืบทอดเหตุการณ์การบริจาคสองกุมารในสื่อสิ่งพิมพ์ทั้ง 5 สำนวน ดังนี้

สำนวนที่ 1 พระเวสสันดร กล่าวถึงการบริจาคสองกุมารของพระเวสสันดรไว้อย่างยิ่งใหญ่ว่าเป็นการตัดสินใจที่ยากที่สุดในชีวิต เพราะบิดามารดาย่อมรักบุตร

> รุ่งเช้า เมื่อพระนางมัทรีออกไปป่าหาอาหารแล้ว เฒ่าชูชกก็รีบเข้าไปทูลขอสองกุมารจากพระเวสสันดรทันที
>
> **พระเวสสันดรนั้นทั้งทรงอาลัยและทรงคำนึงถึงการบริจาคทานที่พระองค์ทรงบำเพ็ญมาตลอดในชีวิตว่า ไม่เคยมีทานครั้งใดจะตัดสินใจยากและยิ่งใหญ่เท่าครั้งนี้ เพราะลูกเป็นความรักความผูกพันในชีวิตที่ยิ่งใหญ่ที่สุด** เพราะจะเข้าถึงความไม่ยึดมั่นถือมั่นถึงกับสละแม้ชีวิตที่ผูกพันอยู่ในจิตตนได้นั้นเป็นความยากหนักหนาสาหัสถึงปานนี้[2]

---

[1] สุภฤกษ์ บุญกอง. (2554). *นิทานธรรมะก่อนนอน เรื่องเวสสันดรชาดก*. หน้า 19-20.

[2] เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (2532) *พระเวสสันดร*. หน้า 21.

สำนวนที่ 2 พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้ กล่าวถึงการสละลูกเป็นทานว่าเป็นสิ่งยิ่งใหญ่

รุ่งเช้า เมื่อพระนางมัทรีออกไปหาผลไม้ในป่า ชูชกก็เข้าไปขอพระโอรสพระธิดาจากพระเวสสันดรทันที

พระเวสสันดรรู้ว่า การยอมสละลูกคือทานอันยิ่งใหญ่ พระองค์จึงยกชาลีและกัณหาให้ชูชก[1]

สำนวนที่ 3 การให้ทานของพระเวสสันดร กล่าวถึงพระเวสสันดรตรัสเรื่องการให้ทานโดยไม่หวังสิ่งตอบแทนแก่พระชาลี พระกัณหา

เมื่อถึงอาศรม (ที่อยู่ของผู้บำเพ็ญศีล) ของพระเวสสันดร ชูชกรอจนพระนางมัทรีเข้าป่าไปหาผลไม้ จึงเข้าไปขอพระโอรส พระธิดาจากพระเวสสันดร เมื่อทั้งสองได้ยินก็ตกใจกลัว รีบหนีไปซ่อนที่สระบัว ทำให้พระเวสสันดรต้องออกตามหา พระองค์ตามไปจนถึงสระบัว แล้วร้องเรียกชาลีกัณหาให้ออกมา เมื่อทั้งสองออกมา ก็สอนถึงการให้ทาน โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน ซึ่งเป็นบารมี (คุณความดีที่ควรทำมี 10 ประการ) สูงสุดจนพระโอรสและพระธิดาเข้าใจ **พระเวสสันดรจึงมอบทั้งสองให้แก่ชูชกไป**

ชูชกมัดมือชาลี กัณหา และฉุดกระชากให้รีบเดิน เพราะกลัวพระนางมัทรีจะตามทัน[2]

สำนวนที่ 4 เวสสันดรชาดก กล่าวถึงความเสียสละของพระเวสสันดรที่สามารถสละลูกเป็นทานเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น

ฝ่ายชูชกเมื่อเห็นว่าพระนางมัทรีออกจากอาศรมไปแล้ว จึงมุ่งมาที่อาศรมเพื่อเข้าไปเฝ้าพระเวสสันดรทันที

“หม่อมฉันนามว่าชูชก ที่เข้ามาเฝ้าพระองค์เนื่องจาก พระองค์ฝึกใฝ่การบริจาคทานเป็นยิ่งนักพระเจ้าข้า”

ชูชกกล่าว

“ท่านทราบได้อย่างไร ท่านพราหมณ์”

พระเวสสันดรแสร้งถาม ทั้งที่ทรงทราบอยู่แล้วว่าพราหมณ์ชูชกนี้จะมาขอโอรสกับธิดาเป็นแน่

ชูชกได้ทีก็รีบกล่าวสรรเสริญพระเดชพระคุณและกิตติศัพท์เรื่องการบริจาคทานของพระเวสสันดรเป็นการใหญ่ จากนั้นก็ทูลขอโอรสและธิดา **พระเวสสันดรทรงมีพระทัยยินดีที่จะทรงกระทำบุตรทานอยู่แล้ว นั่นก็คือการบริจาคบุตรเป็นทานสละความหวงแหนใน**

---

[1] ว.วชิรเมธี. (2554). *พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้*. หน้า 17-18.

[2] ปิติพร วทาทิยาภรณ์. (2553). *การให้ทานของพระเวสสันดร*. หน้า 13.

ทรัพย์สมบัติทั้งปวง แม้กระทั่งบุคคลอันเป็นที่รักก็สามารถสละเป็นทานเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นได้[1]

สำนวนที่ 5 นิทานธรรมะก่อนนอนเวสสันดรชาดก กล่าวถึงพระเวสสันดรว่าทรงบริจาคบุตรเป็นทาน นับเป็นการเสียสละแก่ผู้อื่น

> เมื่อชูชกเห็นพระนางมัทรีออกไปแล้ว ก็เข้าไปทูลขอพระโอรสพระธิดาจากพระเวสสันดรมาเป็นทาส **พระเวสสันดรทรงยินดีที่จะได้บริจาคบุตรเป็นทาน ซึ่งหมายถึงพระองค์สละกิเลสได้แม้กระทั่งบุคคลที่รักก็ยอมสละเป็นทานแก่ผู้อื่นได้**[2]

การบริจาคสองกุมารเป็นการสืบทอดเหตุการณ์สำคัญ ซึ่งพบภาพการ์ตูนประกอบในเหตุการณ์สำคัญนี้ทั้ง 5 สำนวน ดังตาราง

[1] พีรดา ทาบทอง. (2552). *เวสสันดรชาดก*. หน้า 53-55.

[2] สุภฤกษ์ บุญกอง. (2554). *นิทานธรรมะก่อนนอน เรื่อง เวสสันดรชาดก*. หน้า 37.

ตาราง 5 ภาพการ์ตูนประกอบในสื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน ตอนพระเวสสันดรทรงบริจาคสองกุมาร

พระเวสสันดร	พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้	การให้ทานของ พระเวสสันดร	เวสสันดรชาดก	ธรรมะก่อนนอน เรื่องเวสสันดรชาดก
				

จากภาพในสื่อสิ่งพิมพ์ทั้ง 5 สำนวนบอกให้ผู้อ่านเห็นถึงลักษณะความมุ่งมั่นและความเสียสละในการบำเพ็ญบุตรทานของพระเวสสันดรอย่างเด่นชัด ภาพช่วยสนับสนุนข้อความในนิทานพระเวสสันดร เช่น *"ไม่เคยมีทานครั้งใดจะตัดสินใจยากและยิ่งใหญ่เท่าครั้งนี้" "การยอมสละลูกคือทานอันยิ่งใหญ่" "ก็สอนถึงการให้ทานโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน" "การบริจาคบุตรเป็นทานสละความหวงแหนในทรัพย์สมบัติทั้งปวง แม้กระทั่งบุคคลอันเป็นที่รักก็สามารถสละเป็นทานเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นได้"*

การบริจาคสองกุมารเป็นทานแก่ชูชกเป็นเหตุการณ์สำคัญของนิทานเรื่องพระเวสสันดร เมื่อศิลปินถ่ายทอดภาพตอนนี้จึงแสดงฝีมืออย่างเต็มที่ เพื่อให้ภาพสวยงาม และผู้อ่านสามารถตีความได้ โดยดูจากการแสดงสีหน้าหวาดกลัวของสองกุมาร สายตาแสดงความมุ่งมั่นในการบริจาคบุตรทานของพระเวสสันดร พระชาลี พระกัณหาชินากอดพระเพลาพระบิดาแสดงอาการหวาดกลัวชูชก แสดงให้เห็นความรักความผูกพันของพระเวสสันดรที่มีต่อสองกุมาร แต่ทรงมุ่งมั่นที่จะบริจาคทานอย่างไม่หวาดหวั่น

การบริจาคสองกุมารเป็นทานแก่ชูชกจึงแสดงให้เห็นความมุ่งมั่นของพระเวสสันดรโพธิสัตว์ที่ทรงเป็นผู้เสียสละ สามารถสละบุตรอันเป็นที่รักของตนได้

3.1.2.1.7 **การบริจาคพระนางมัทรี**

หลังจากพระเวสสันดรบริจาคสองกุมารเป็นทานให้แก่ชูชกแล้วนั้น ท้าวสักกเทวราชทรงเกรงว่าจะมีผู้มาทูลขอพระนางมัทรีจากพระเวสสันดร จึงแปลงเพศเป็นพราหมณ์มาทูลขอพระนางมัทรีจากพระเวสสันดร พระเวสสันดรทรงยกพระนางมัทรี พบเหตุการณ์นี้ทุกสำนวน

สำนวนที่ 1 พระเวสสันดร กล่าวถึงเทวดาแปลงมาขอพระนางมัทรีจากพระเวสสันดร

> เมื่อชูชกเฒ่าได้สองกุมารสมประสงค์แล้ว เทพยดาสูงสุดก็ยังจำแลงมาขอพระนางมัทรีจากพระเวสสันดรอีก เพื่อหยั่งพระทัยอันแน่วแน่ในทานธรรมของพระเวสสันดรเป็นครั้งสุดท้าย ต่อเมื่อพระเวสสันดรประทานให้จึงถวายคืน[1]

[1] เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (2532). *พระเวสสันดร*. หน้า 24.

สำนวนที่ 2 พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้ ระบุว่าพระอินทร์แปลงเป็นพราหมณ์มาขอพระนางมัทรี

> วันรุ่งขึ้น พระอินทร์แปลงกายเป็นพราหมณ์มาขอพระนางมัทรีจากพระเวสสันดรด้วยเกรงว่าจะมีผู้อื่นมาขอไปเสียก่อน จากนั้นจึงแปลงกายกลับเป็นพระอินทร์ดังเดิม[1]

สำนวนที่ 3 การให้ทานของพระเวสสันดร กล่าวถึงพระอินทร์แปลงเป็นพราหมณ์มาขอพระนางมัทรี

> ฝ่ายพระอินทร์เกรงว่า ต่อไปอาจจะมีใครมาขอพระนางมัทรีไป จึงแปลงร่างเป็นพราหมณ์แล้วไปทูลขอพระนางมัทรี แม้พระเวสสันดรจะทรงรักพระนางมัทรีมาก แต่พระเวสสันดรก็ยอมยกพระนางมัทรีให้
>
> พระอินทร์จึงแสดงตน และถวายพระนางมัทรีคืน พร้อมให้พรแก่พระเวสสันดร และทูลว่าพระเจ้าสญชัยจะเสด็จมาหาพระเวสสันดรในไม่ช้านี้[2]

สำนวนที่ 4 เวสสันดรชาดก ท้าวสักกเทวราชซึ่งคือพระอินทร์แปลงเป็นพราหมณ์มาขอพระนางมัทรี

> กล่าวถึงท้าวสักกะเทวราชที่ประทับอยู่บนสรวงสวรรค์นั้นรู้เห็นเหตุการณ์ตลอดเวลา จึงคิดว่าในอนาคตอันใกล้นี้ก็จะมีคนมาขอพระนางมัทรีไปจากพระเวสสันดรเป็นแน่ จึงทรงคิดจะช่วยพระเวสสันดร โดยการแปลงองค์เป็นพราหมณ์มาขอรับบริจาคพระนางมัทรีไปจากพระเวสสันดรเอง
>
> “เรายินดีจะยกภรรยาของเราให้แก่ท่าน ท่านจงรับนางไปเถิดตั้งแต่บัดนี้”
>
> พระเวสสันดรตรัสกับพราหมณ์ ฝ่ายพระนางมัทรีนั้นก็ทรงเต็มพระทัยที่จะได้มีส่วนในการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดร
>
> ท้าวสักกะเทวราชเอง เมื่อได้รับบริจาคทานแล้วก็ทรงกลับคืนร่างดังเดิมในทันที จากนั้นก็ตรัสสรรเสริญอนุโมทนาในกุศลแห่งทานแล้วถวายพระนางมัทรีกลับคืนแด่พระเวสสันดร[3]

สำนวนที่ 5 นิทานธรรมะก่อนนอนเวสสันดรชาดก กล่าวถึงพระอินทร์แปลงเป็นพราหมณ์มาขอพระนางมัทรี

> ฝ่ายพระอินทร์ทรงเล็งเห็นว่า หากมีผู้มาทูลขอพระนางมัทรีอีก จะทำให้พระเวสสันดรต้องลำบากในการบำเพ็ญเพียร จึงจำแลงเป็นพราหมณ์มาขอบริจาคพระนางมัทรี

---

[1] ว.วชิรเมธี. (2554). *พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้*. หน้า 21.

[2] ปิติพร วทาทิยาภรณ์. (2553). *การให้ทานของพระเวสสันดร*. หน้า 17.

[3] พีรดา ทาบทอง. (2552). *เวสสันดรชาดก*. หน้า 65-67.

ซึ่งพระเวสสันดรก็ยอมบริจาค พระอินทร์จำแลงเห็นดังนั้นก็คืนร่างเดิมแล้วสรรเสริญในกุศลบารมี แล้วคืนนางมัทรีแก่พระเวสสันดร[1]

การบริจาคพระนางมัทรีให้แก่พระอินทร์แปลงปรากฏในทุกสำนวนยกเว้นสำนวนที่ 1 **พระเวสสันดร** กล่าวเพียงว่า *"เทพยดาสูงสุดจำแลงมาขอพระนางมัทรี"* ซึ่งอนุมานได้ว่าคือท้าวสักกะหรือพระอินทร์ ในสื่อสิ่งพิมพ์พระเวสสันดรพบภาพในตอนนี้ 3 สำนวน ได้แก่ สำนวนที่ 2 **พระเวสสันดรพระชาติแห่งการให้** สำนวนที่ 3 **การให้ทานของพระเวสสันดร** และสำนวนที่ 5 **นิทานธรรมะก่อนนอนเรื่องเวสสันดรชาดก** เนื่องจากในสำนวนที่ 1 **พระเวสสันดร** เน้นภาพเหตุการณ์สำคัญของพระนางมัทรีตอนเทวดาแปลงเป็นสัตว์สามตัวขวางทางพระนางมัทรีเท่านั้น ส่วนในสำนวนที่ 4 **เวสสันดรชาดก** MiniBook เป็นหนังสือขนาดเล็กจึงตัดภาพตอนนี้ไป เพื่อให้เหมาะสมกับรูปแบบการนำเสนอ

ตาราง 6 ภาพการ์ตูนประกอบในสื่อสิ่งพิมพ์ 3 สำนวน ตอนพระเวสสันดรบริจาคพระนางมัทรี

พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้	**การให้ทานของพระเวสสันดร**	**ธรรมะก่อนนอนเรื่องเวสสันดรชาดก**
		

จากข้างต้นเห็นได้ว่าในสื่อสิ่งพิมพ์ทุกสำนวนกล่าวถึงเหตุผลที่พระอินทร์ทรงแปลงเป็นพราหมณ์มาทูลขอพระนางมัทรีตรงกันคือ *"เกรงว่าจะมีผู้มาทูลขอพระนางมัทรี"* ซึ่งเป็นการสืบทอดเหตุผลเดิมจาก**อรรถกถาเวสสันตรชาดก** เหตุการณ์ครั้งนี้ถือเป็นการบริจาคครั้งสำคัญ เพราะพระเวสสันดรทรงบริจาคสองกุมารให้แก่ชูชกแล้ว ทรงเหลือเพียงพระนางมัทรีอยู่กับพระองค์ในป่าหิมพานต์ การเสียสละทานของพระองค์ในครั้งนี้จึงแสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงเป็น *"ผู้ไม่อิ่มในการบริจาค"*

[1] สุภฤกษ์ บุญกอง. (2554). *นิทานธรรมะก่อนนอน เรื่อง เวสสันดรชาดก*. หน้า 44.

จากข้อมูลดังกล่าวผู้วิจัยสรุปลักษณะเด่นการเป็น *"ผู้ไม่อิ่มในการบริจาค"* ของตัวละครเอกพระเวสสันดรจากเหตุการณ์การบริจาคทาน 8 ครั้ง ดังตารางต่อไปนี้

ตาราง 7 การสร้างตัวละครพระเวสสันดร *"ผู้ไม่อิ่มในการบริจาคทาน"* จากอรรถกถาเวสสันตรชาดกสู่สื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน

ตัวละคร	การสร้างตัวละครพระเวสสันดร *"ผู้ไม่อิ่มในการบริจาคทาน"* ในอรรถกถาเวสสันตรชาดก	การสืบทอดในสื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน				
		พระเวสสันดร	พระเวสสันดรพระชาติแห่งการให้	การให้ทานของพระเวสสันดร	เวสสันดรชาดก	ธรรมะก่อนนอนเรื่องเวสสันดรชาดก
พระเวสสันดร	1. การบริจาคทรัพย์เมื่อประสูติ	✗	✓	✗	✗	✗
	2. การพระราชทานเครื่องประดับแก่นางนมหลายครั้ง	✓	✗	✗	✗	✗
	3. การบริจาคช้างปัจจัยนาค	✓	✓	✓	✓	✓
	4. การบริจาคสัตตสดกมหาทาน	✓	✓	✓	✗	✓
	5. การพระราชทานม้าแก่พราหมณ์	✓	✗	✗	✗	✓
	6. การพระราชทานรถแก่พราหมณ์	✓	✗	✓	✓	✓
	7. การพระราชทานสองกุมารแก่ชูชก	✓	✓	✓	✓	✓
	8. การพระราชทานพระนางมัทรีแก่ท้าวสักกเทวราชแปลง	✓	✓	✓	✓	✓

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่าการสร้างตัวละครพระเวสสันดรในสื่อสิ่งพิมพ์เรื่องพระเวสสันดรทั้ง 5 สำนวน เป็นการสืบทอดตัวละครพระเวสสันดรที่เป็น *"ผู้ไม่อิ่มในการบริจาคทาน"* ปรากฏให้เห็นเด่นชัดในเหตุการณ์การบริจาคทานครั้งสำคัญทั้ง 5 สำนวน ได้แก่ การบริจาคช้างปัจจัยนาค การพระราชทานสองกุมารแก่ชูชก และการพระราชทานพระนางมัทรีแก่ท้าวสักกเทวราชแปลง ทั้งยังเน้นย้ำให้ผู้อ่านเห็นว่าพระเวสสันดรเป็น *"ผู้ไม่อิ่มในการบริจาคทาน"* ด้วยการใช้ภาพเน้นย้ำความคิด เป็นเหตุการณ์สำคัญที่อาจกล่าวได้ว่า *"ไม่มีไม่ได้"* ทั้ง 3 เหตุการณ์มีบทบาทต่อการดำเนินเรื่อง ทำให้เห็นจุดเปลี่ยนของเรื่อง มีผลต่อการดำเนินเรื่อง และสร้างอารมณ์สะเทือนใจแก่ผู้อ่าน กล่าวคือ การบริจาคช้างทำให้ชาวสีพีขับไล่พระเวสสันดร การบริจาคสองกุมารทำให้ชูชกโบยตีสองกุมาร และการบริจาคพระนางมัทรีทำให้พระอินทร์ให้พร 8 ประการแด่พระเวสสันดร เหตุการณ์ทั้ง 3 เหตุการณ์นี้ทำให้ผู้อ่านประทับใจ จึงยังคงปรากฏในนิทานเรื่องพระเวสสันดรในสื่อสิ่งพิมพ์ร่วมสมัย

เหตุการณ์การบริจาคทานครั้งสำคัญจึงทำให้เห็นการสร้างตัวละครพระเวสสันดรให้มีลักษณะเป็นผู้ศรัทธาในการทำทาน กล่าวคือทรงมุ่งมั่นบริจาคทานตั้งแต่ประสูติ การบริจาคสิ่งของจำเป็น การบริจาคสัตตสดกมหาทาน การบริจาคบุตรและภรรยา เหตุการณ์ทั้งหมดนี้เน้นย้ำพฤติกรรมของพระเวสสันดรให้ผู้อ่านเห็นว่าพระองค์ทรงเป็นผู้ไม่อิ่มในการบริจาคทาน และเป็นผู้มีศรัทธาในการบริจาคอย่างแท้จริง การแสดงภาพตัวละครพระเวสสันดรในสื่อสิ่งพิมพ์ทั้ง 5 สำนวน ไม่ใช้ภาพเดียวกัน แสดงให้เห็นการตีความของศิลปินผู้สร้างงาน เป็นการตีความแบบปัจเจกบุคคล โดยอาศัยประสบการณ์การรับรู้ (Perception) เรื่องราวของพระเวสสันดรมาแต่งเติมเสริมสร้างจินตนาการในสื่อสิ่งพิมพ์ การวาดภาพจึงขึ้นอยู่กับลีลา (Style) ของศิลปิน แต่จะมีลักษณะร่วมกันคือการรับรู้ว่าพระเวสสันดรต้องเป็นตัวละครที่สง่างาม มีบุคลิกลักษณะที่เด็ดเดี่ยว เข้มแข็งเพราะเกิดในตระกูลกษัตริย์ การแสดงเพียงรูปร่างหน้าตาของพระเวสสันดรในนิทาน ไม่เพียงพอต่อการสื่อความหมาย และลักษณะนิสัยของพระเวสสันดร ในนิทานจึงแสดงเหตุการณ์สำคัญช่วยสนับสนุนความเป็น *“ผู้ไม่อิ่มในการบริจาค”* ของตัวละครตัวนี้ ซึ่งสืบทอดมาจาก**อรรถกถาเวสสันตรชาดก**สู่สื่อสิ่งพิมพ์ทั้ง 5 สำนวน

3.1.2.2 **พระนางมัทรี : นางแก้วคู่บารมี**

พระนางมัทรีทรงถือกำเนิดในตระกูลกษัตริย์แห่งเมืองมัททราช ทรงมีพระสิริโฉมงดงาม เมื่อเอ่ยถึงพระนางมัทรีใน**อรรถกถาเวสสันตรชาดก**มักปรากฏคำว่า *“พระนางมัทรีผู้งามทั่วสรรพางค์” “พระนางมัทรีราชบุตรีผู้งามทั่วองค์” “พระนางเจ้าผู้ถึงพร้อมด้วยลักษณะ”* และ *“มัทรีผู้งามทั่วพระกาย”* นอกจากนี้ยังมีการใช้คำแสดงความงามของพระนางมัทรีคำอื่นอีก เช่น *“ผู้มีฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทอ่อน” “แม่ผู้มีอวัยวะงาม” “แม่ผู้มีสรีระอันประพรมด้วยแก่นจันทน์”* และ *“แม่ผู้มีลักษณะงาม”* การใช้ข้อความเหล่านี้แสดงให้เห็นความงดงามของพระนางมัทรีในสื่อสิ่งพิมพ์ได้คงลักษณะรูปงาม รูปร่างดี ผิวละเอียดขาว ผมยาว ดังเห็นได้จากภาพประกอบในสื่อสิ่งพิมพ์พระเวสสันดรทั้ง 5 สำนวน ดังนี้

ตาราง 8 ภาพการ์ตูนตัวละครพระนางมัทรีในสื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน

พระเวสสันดร	พระเวสสันดรพระชาติแห่งการให้	การให้ทานของพระเวสสันดร	เวสสันดรชาดก	ธรรมะก่อนนอนเรื่องเวสสันดรชาดก
				

ลักษณะที่งดงามของพระนางมัทรีที่ทรงงามทั่วสรรพางค์ ทำให้ผู้อ่านเข้าใจและรับรู้ถึงความสูงศักดิ์ของตัวละครที่เป็นกษัตรีย์ ทั้งยังเป็นนางแก้วคู่บารมีของพระเวสสันดร นางแก้วหรืออิตถีรัตนะเป็นหนึ่งในรัตนะ 7 ประการของพระเจ้าจักรพรรดิ[1] ซึ่งถือว่าเป็นสมบัติคู่บารมีที่มีค่ายิ่งของพระเจ้าจักรพรรดิ ได้แก่ จักรรัตนะหรือจักรแก้ว หัตถิรัตนะหรือช้างแก้ว อัสสรัตนะหรือม้าแก้ว มณิรัตนะหรือมณีแก้ว อิตถีรัตนะหรือนางแก้ว คหปติรัตนะหรือขุนคลังแก้ว และปริณายกรัตนะหรือขุนพลแก้ว

พระนางมัทรีทรงเป็น *“นางแก้ว”* คู่บารมีของพระเวสสันดร กล่าวคือทรงพระสิริโฉมงดงาม ทรงเป็นวงศ์กษัตริย์ ที่สำคัญคือทรงมีจิตใจงดงามยิ่ง ดังเห็นได้จากการขอตามเสด็จพระเวสสันดรเข้าป่าหิมพานต์ ปรนนิบัติหาผลไม้ให้พระเวสสันดร พระชาลี และพระกัณหาชินา เมื่อพระเวสสันดรทรงบริจาคสองกุมารเป็นทานแก่ชูชก พระนางมัทรีไม่ทรงทัดทาน ทรงอนุโมทนาบุตรทานด้วย และเมื่อพระเวสสันดรทรงบริจาคพระนางมัทรีเป็นทาน พระนางไม่ได้กริ้ว กลับยอมตามความประสงค์ของพระเวสสันดร เพราะพระนางมัทรีทรงรู้ว่าพระเวสสันดรทรงรักในพระโพธิญาณและทรงมุ่งมั่นให้สรรพสัตว์ข้ามฝั่งสังสารวัฏ

[1] ราชบัณฑิตยสถาน. (2544). *พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยสุโขทัย ไตรภูมิกถา*. หน้า 319.

การเป็นนางแก้วของพระนางมัทรี เป็นที่รับรู้แพร่หลายจนมีนักวิชาการกล่าวว่า พระนางมัทรี เป็นพระโพธิสัตว์สตรี[1] ในสื่อสิ่งพิมพ์ทั้ง 5 สำนวนยังคงปรากฏการสืบทอดลักษณะความเป็น *"นางแก้ว"* 3 ประการ ได้แก่ การเสด็จตามพระเวสสันดรสู่ป่าหิมพานต์ การอนุโมทนาปิยบุตรทาน และการยอมสละตนเองเป็นทานดังนี้

3.1.2.2.1 การเสด็จตามพระเวสสันดรสู่ป่าหิมพานต์

เมื่อพระเวสสันดรพระราชทานช้างปัจจัยนาคให้พราหมณ์กาลิงครัฐ ชาวสีพีไม่พอใจจึงให้พระเจ้าสญชัยเนรเทศพระเวสสันดรออกจากเมือง พระนางมัทรีขอตามเสด็จพระเวสสันดรสู่ป่าพร้อมพระชาลีและพระกัณหาชินา แม้ว่าพระเจ้าสญชัยและพระนางผุสดีจะทรงห้ามอย่างไร พระนางมัทรีก็ทรงยืนยันดังเดิม สื่อสิ่งพิมพ์ทั้ง 5 สำนวน พบการสืบทอดการเสด็จตามพระเวสสันดรเข้าสู่ป่าของพระนางมัทรี ดังนี้

สำนวนที่ 1 พระเวสสันดร กล่าวถึงพระนางมัทรีตามเสด็จพระเวสสันดรสู่ป่าและทรงปรนนิบัติหาผลไม้

> **พระนางมัทรี**และพระชาลี พระกัณหา **ได้พร้อมใจกันโดยเสด็จด้วย**...
>
> สี่กษัตริย์เสด็จรอนแรมผ่านป่าผ่านเมือง กระทั่งถึงยังสำนัก ณ เขาวงกต อันมีบรรณศาลาและสระโบกขรณี บริบูรณ์ด้วยผลไม้ ธัญญาหาร พระเวสสันดรทรงถือเพศบรรพชิตบำเพ็ญพรตปฏิบัติธรรมนับแต่นั้นมา โดยมี**พระนางมัทรีคอยช่วยเหลือดูแล หาผลไม้และน้ำมาปรนนิบัติเป็นเนืองนิตย์**[2]

สำนวนที่ 2 พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้ กล่าวถึงพระนางมัทรีตามเสด็จพระเวสสันดรสู่ป่า

> เจ้าชายเวสสันดรพาพระชายาและพระโอรสพระธิดาไปกราบลาพระเจ้าสญชัยและพระนางผุสดี[3]

---

[1] โดยชี้เหตุผลให้เห็นตรรกะที่มองพระนางมัทรีเป็นโพธิสัตว์ได้ด้วยการพิจารณา *"ความเสมอภาค" "ภาวะต่างเหนือซึ่งกันและกัน" "ความเป็นเจ้าของ" "อิสระจากตัวตน"* และ *"คุณค่าการกระทำของหญิงชาย"* ดูเพิ่มเติมใน สุวรรณา สถาอานันท์. (2547). มัทรี : พระโพธิสัตว์สตรี?. ใน *เพศภาวะ : การท้าทายร่าง การค้นหาตัวตน*. สุชาดา ทวีสิทธิ์ (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).

[2] เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (2532). *พระเวสสันดร*. หน้า 10-11.

[3] ว.วชิรเมธี. (2554). *พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้*. หน้า 7.

สำนวนที่ 2 พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้ กล่าวถึงพระนางมัทรีตามเสด็จพระเวสสันดรสู่ป่า

> พระบิดาจำต้องเนรเทศ (บังคับให้ออกไปเสียจากประเทศ หรือถิ่นที่อยู่ของตน) พระเวสสันดรไปจากเมือง เมื่อ**พระนางมัทรีทราบ ก็พร้อมใจพาชาลี และกัณหาไปกับพระเวสสันดรด้วย**[1]

สำนวนที่ 4 เวสสันดรชาดก กล่าวถึงพระนางมัทรีตามเสด็จพระเวสสันดรสู่ป่า

> **พระนางมัทรีก็ยังยืนยันความคิดเดิม คือจะต้องเดินทางออกจากเมืองไปกับพระสวามี ให้จงได้**
>
> "องค์พระเวสสันดรนั้นเป็นพระราชสวามีของหม่อมฉัน หากพระองค์ต้องเสด็จไปที่ใด หม่อมฉันจะขอติดตามไปด้วยทุกหนทุกแห่ง โดยมิได้ย่อท้อต่อความลำบาก ขึ้นชื่อว่าเป็นสามีภรรยาแล้ว ย่อมต้องอยู่เคียงข้างกันไม่ว่ายามสุขหรือทุกข์ โปรดประทานอนุญาตให้หม่อมฉันกับลูกติดตามไปด้วยเถิด"[2]

สำนวนที่ 5 นิทานธรรมะก่อนนอนเวสสันดรชาดก กล่าวถึงพระนางมัทรีทรงยืนยันที่จะตามเสด็จพระเวสสันดรสู่ป่า

> **พระนางมัทรีเมื่อทรงทราบว่าพระเวสสันดรถูกเนรเทศก็ทูลขอตามเสด็จไปด้วย** แต่พระเวสสันดรไม่อยากให้พระนางติดตาม "น้องมัทรีไม่คุ้นเคยต่อสภาพป่าเขาย่อมลำบากยากเข็ญทั้งอาหารการกินและที่อยู่อาศัย จงอยู่เสียในวังเถิด" **แต่ไม่ว่าจะห้ามปรามอย่างไร พระนางมัทรีก็ยืนยันจะติดตามไปให้ได้**[3]

จากข้างต้นพบการสืบทอดการเสด็จสู่ป่าพร้อมพระเวสสันดรทุกสำนวน และให้รายละเอียดแสดงถึงความเป็น *"นางแก้ว"* ของพระนางมัทรีที่ไม่ทรงเกรงกลัวความยากลำบากแม้จะถูกทัดทาน ลักษณะเช่นนี้ทำให้เห็นว่าพระนางมัทรีทรงตระหนักถึงความยากลำบากที่จะเกิดขึ้นแต่ก็ทรงยินดี และแม้จะมีโอกาสปฏิเสธเพราะมีเหตุผลเพียงพอแต่ก็ทรง *"ยืนยัน"* ที่จะตามเสด็จ แสดงถึงจิตใจที่งดงาม พร้อมจะอยู่เคียงข้างพระเวสสันดร ดังปรากฏเป็นข้อความว่า *"พร้อมใจกันโดยเสด็จด้วย" "ก็พร้อมใจ" "ยังยืนยันความคิดเดิม"* และ *"พระนางมัทรีก็ยืนยันจะติดตามไปให้ได้"*

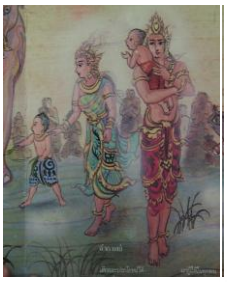
[1] ปิติพร วทาทิยาภรณ์. (2553). *การให้ทานของพระเวสสันดร*. หน้า 9.

[2] พีรดา ทาบทอง. (2552). *เวสสันดรชาดก*. หน้า 31.

[3] สุภฤกษ์ บุญกอง. (2554). *นิทานธรรมะก่อนนอน เรื่อง เวสสันดรชาดก*. หน้า 17.

การเสด็จสู่ป่าพร้อมพระเวสสันดรของพระนางมัทรีได้รับการสืบทอดในลักษณะภาพการ์ตูนประกอบ 4 สำนวน ดังตาราง

ตาราง 9 ภาพการ์ตูนประกอบในสื่อสิ่งพิมพ์ 4 สำนวน ตอนพระนางมัทรีตามเสด็จพระเวสสันดรสู่ป่าหิมพานต์

พระเวสสันดร	พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้	การให้ทานของ พระเวสสันดร	ธรรมะก่อนนอน เรื่องเวสสันดรชาดก
			

การแสดงภาพเสด็จสู่ป่าพร้อมพระเวสสันดรของพระนางมัทรีขาดเพียงสำนวนเดียวคือ **เวสสันดรชาดก** ซึ่งเป็นหนังสือขนาดเล็กมากฉบับ Mini Book นิทานสำนวนนี้จึงแสดงเรื่องราวตอนนี้ด้วยการบรรยายอักษรเท่านั้น

3.1.2.2.2 การอนุโมทนาปิยบุตรทาน

การอนุโมทนาหมายถึงความยินดีตาม ความยินดีด้วย การแสดงความเห็นชอบเห็นด้วย แสดงความชื่นชมหรือซาบซึ้งเห็นคุณค่าในการกระทำของผู้อื่น[1] ในที่นี้การอนุโมทนาปิยบุตรทาน หมายถึงพระนางมัทรีทรงยินดีตามพระเวสสันดรที่ทรงบริจาคสองกุมารแก่ชูชก สองกุมารเป็น *"ปิยบุตร"* คือบุตรอันเป็นที่รักยิ่ง ในสื่อสิ่งพิมพ์เวสสันดรชาดกเมื่อพระนางมัทรีทรงทราบว่าพระเวสสันดรทรงบริจาคบุตรทานแก่ชูชกแล้ว ได้ตรัสอนุโมทนาปิยบุตรทานของพระเวสสันดร การที่พระนางมัทรีทรงอนุโมทนาทานนั้น เป็นพฤติกรรมที่ช่วยส่งเสริมพระเวสสันดรในการบริจาคทาน ผู้วิจัยพบการสืบทอดการอนุโมทนาปิยบุตรทาน 2 สำนวน ได้แก่ **สำนวนที่ 4 เวสสันดรชาดก** และสำนวนที่ 5 **นิทานธรรมะก่อนนอนเวสสันดรชาดก**

[1] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ [ชำระ – เพิ่มเติม ช่วงที่ 1]*. หน้า 493 - 494.

สำนวนที่ 4 เวสสันดรชาดก พระนางมัทรีทรงเห็นคล้อยตามพระเวสสันดรเรื่องสองกุมาร

> พระนางมัทรีทูลถาม พระเวสสันดรมิตอบประการใด ทรงเข้าไปในอาศรมแล้วนั่งสมาธิตามปกติเหมือนมิมีอะไรเกิดขึ้น พระนางมัทรีเห็นดังนั้นก็ทรงนึกถึงความฝันเมื่อคืน พระนางจึงเข้าใจเหตุการณ์ทุกอย่างว่าบัดนี้ลูกทั้งสองคงมิได้อยู่ที่อาศรมแห่งนี้แน่แล้ว
>
> “หม่อมฉันจะออกเที่ยวติดตามหาจนกว่าจะพบลูก”
>
> พระนางมัทรีทูลพระเวสสันดรแล้วทรงออกเที่ยวตามหาพระชาลีพระกัณหาไปทั่วบริเวณอาศรมแต่ไม่ว่าจะตามหาอย่างไรก็มิพบ ในที่สุดพระนางก็หมดแรงเป็นลมสลบไป เมื่อฟื้นขึ้นมาพระเวสสันดรก็ทรงเล่าความจริงให้พระนางมัทรีฟังว่า
>
> “มัทรีเอ๋ย บัดนี้เราได้บริจาคชาลีกับกัณหาแก่พราหมณ์เฒ่าไปแล้ว”
>
> พระนางมัทรีได้ฟังก็ทรงร้องไห้ออกมาอย่างหนัก ความโศกเศร้าครั้งนี้คงหาที่เปรียบมิได้
>
> “อย่าได้โศกเศร้าไปเลยมัทรีเอ๋ย เจ้าจงมาช่วยอนุโมทนาในทานบารมีที่พี่ได้ปฏิบัติไปในครั้งนี้เถิด”
>
> พระเวสสันดรกล่าว และตรัสโน้มน้าวใจจน**พระนางมัทรีเห็นคล้อยตามในที่สุด**[1]

สำนวนที่ 5 นิทานธรรมะก่อนนอนเวสสันดรชาดก พระนางมัทรีทรงอนุโมทนาทานของพระเวสสันดร

> พระนางมัทรีออกตามหาลูกด้วยความเหนื่อยล้าจนสลบไป พระเวสสันดรทรงใช้น้ำเย็นมาประพรมให้นางฟื้นแล้วบอกว่า ได้บริจาคโอรสธิดาให้พราหมณ์เฒ่าไปแล้ว
>
> เมื่อ**พระนางทรงทราบความจริงทั้งหมดและใช้สติไตร่ตรองจึงค่อยบรรเทาความโศกเศร้าและกล่าวอนุโมทนากับพระเวสสันดรที่ประกอบบุญกุศลอันยิ่งใหญ่**[2]

การสืบทอดเรื่องการอนุโมทนาปิยบุตรทานของพระนางมัทรีนั้น มีการปรับเปลี่ยนจากอรรถกถาเวสสันตรชาดก ดังเห็นจากสำนวนที่ 4 **เวสสันดรชาดก** เมื่อพระนางมัทรีทรงรู้ว่าพระเวสสันดรทรงบริจาคสองกุมาร พระนางมัทรีกรรแสง พระเวสสันดรต้องกล่าวโน้มน้าวใจพระนางมัทรีจึงทรงเห็นคล้อยและเข้าใจ ส่วนในสำนวนที่ 5 **นิทานธรรมะก่อนนอนเวสสันดรชาดก** ซึ่งสืบทอดมาจากอรรถกถาชาดก เป็นการอธิบายให้ผู้อ่านเข้าใจว่าพระนางมัทรีทรงใช้ *“สติไตร่ตรอง”* และทรงเห็นด้วยกับทานที่พระเวสสันดรทรงทำในครั้งนี้ การยินยอมยกบุตรให้เป็นทานนั้นทำได้ยาก

---

[1] พีรดา ทาบทอง. (2552). *เวสสันดรชาดก*. หน้า 63-65.

[2] สุภฤกษ์ บุญกอง. (2554). *นิทานธรรมะก่อนนอน เรื่อง เวสสันดรชาดก*. หน้า 43.

เพราะธรรมดาผู้เป็นแม่ย่อมรักลูก แต่พระนางมัทรีเป็นสตรีที่มีศรัทธาในการบริจาคทานและทรงรู้ความต้องการของพระเวสสันดรที่ทรงมุ่งมั่นบริจาคทานเช่นกัน

3.1.2.2.3 **การยอมสละตนเองเป็นทาน**

พระนางมัทรีทรงยอมสละตนเองเป็นทาน ไม่ทรงขัดขืนเมื่อพระเวสสันดรทรงยกพระนางให้แก่ท้าวสักกเทวราชแปลง สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่าพระนางมัทรีทรงมีจิตศรัทธาในการบริจาคและทรงมีความมุ่งมั่นศรัทธาในการบริจาคเฉกเช่นเดียวกับพระเวสสันดร ดังปรากฏในสื่อสิ่งพิมพ์ พระเวสสันดรตอนท้าวสักกเทวราชทรงเกรงว่าจะมีผู้มาทูลขอพระนางมัทรีจากพระเวสสันดร จึงแปลงเป็นพราหมณ์มาทูลขอพระนางมัทรี พระเวสสันดรทรงยกพระนางมัทรีให้เป็นทารทานแก่พราหมณ์แปลง พระนางมัทรีไม่ทรงขัดขืน ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าท้าวสักกเทวราชแปลงมีศักดิ์ และเหมาะสม สามารถทูลขอพระนางมัทรีจากพระเวสสันดรได้ ผู้วิจัยพบการสืบทอดการยอมสละตนเองเป็นทานของพระนางมัทรีในสื่อสิ่งพิมพ์ทั้ง 5 สำนวนดังนี้

สำนวนที่ 1 พระเวสสันดร พระเวสสันดรประทานพระนางมัทรีแก่เทพยดาจำแลง

> เมื่อชูชกเฒ่าได้สองกุมารสมประสงค์แล้ว เทพยดาสูงสุดก็ยังจำแลงมาขอพระนางมัทรีจากพระเวสสันดรอีก เพื่อหยั่งพระทัยอันแน่วแน่ในทานธรรมของพระเวสสันดรเป็นครั้งสุดท้าย ต่อเมื่อพระเวสสันดรประทานให้จึงถวายคืน[1]

สำนวนที่ 2 พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้ พระเวสสันดรบริจาคพระนางมัทรีให้พระอินทร์แปลงกายเป็นพราหมณ์

> วันรุ่งขึ้น พระอินทร์แปลงกายเป็นพราหมณ์มาขอพระนางมัทรีจากพระเวสสันดร ด้วยเกรงว่าจะมีผู้อื่นมาขอไปเสียก่อน จากนั้นจึงแปลงกายกลับเป็นพระอินทร์ดังเดิม[2]

สำนวนที่ 3 การให้ทานของพระเวสสันดร พระเวสสันดรยกพระนางมัทรีให้พราหมณ์แปลง

---

[1] เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (2532). *พระเวสสันดร*. หน้า 24.

[2] ว.วชิรเมธี. (2554). *พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้*. หน้า 21.

ฝ่ายพระอินทร์เกรงว่า ต่อไปอาจจะมีใครมาขอพระนางมัทรีไป จึงแปลงร่างเป็นพราหมณ์ แล้วไปทูลขอพระนางมัทรี แม้พระเวสสันดรจะทรงรักพระนางมัทรีมาก แต่พระเวสสันดรก็ยอมยกพระนางมัทรีให้

พระอินทร์จึงแสดงตนแล้วถวายพระนางมัทรีคืน พร้อมให้พรแก่พระเวสสันดร แล้วทูลว่าพระเจ้าสญชัยจะเสด็จมาหาพระเวสสันดรในไม่ช้านี้[1]

สำนวนที่ 4 เวสสันดรชาดก กล่าวถึงพระนางมัทรีว่าทรงเต็มพระทัยที่จะสละตนเองเป็นทาน

กล่าวถึงท้าวสักกะเทวราชที่ประทับอยู่บนสรวงสวรรค์นั้นรู้เห็นเหตุการณ์ตลอดเวลา จึงคิดว่าในอนาคตอันใกล้นี้ก็จะมีคนมาขอพระนางมัทรีไปจากพระเวสสันดรเป็นแน่ จึงทรงคิดจะช่วยพระเวสสันดร โดยการแปลงองค์เป็นพราหมณ์มาขอรับบริจาคพระนางมัทรีไปจากพระเวสสันดรเอง

“เรายินดีจะยกภรรยาของเราให้แก่ท่าน ท่านจงรับนางไปเถิดตั้งแต่บัดนี้”

พระเวสสันดรตรัสกับพราหมณ์**ฝ่ายพระนางมัทรีนั้นก็ทรงเต็มพระทัยที่จะได้มีส่วนในการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดร**

ท้าวสักกะเทวราชเอง เมื่อได้รับบริจาคทานแล้วก็ทรงกลับคืนร่างดังเดิมในทันที จากนั้นก็ตรัสสรรเสริญอนุโมทนาในกุศลแห่งทานแล้วถวายพระนางมัทรีกลับคืนแด่พระเวสสันดร[2]

สำนวนที่ 5 นิทานธรรมะก่อนนอนเวสสันดรชาดก พระเวสสันดรยกพระนางมัทรีให้พราหมณ์จำแลง

ฝ่ายพระอินทร์ทรงเล็งเห็นว่า หากมีผู้มาทูลขอพระนางมัทรีไปอีก จะทำให้พระเวสสันดรต้องลำบากในการบำเพ็ญเพียร จึงจำแลงเป็นพราหมณ์มาขอบริจาคพระนางมัทรี ซึ่งพระเวสสันดรก็ยอมบริจาค พระอินทร์จำแลงเห็นดังนั้นก็คืนร่างเดิมแล้วสรรเสริญในกุศลบารมีแล้วคืนนางมัทรีแก่พระเวสสันดร[3]

จากการวิเคราะห์ข้างต้นทุกสำนวนกล่าวว่าพระเวสสันดรประทานพระนางมัทรีแก่พระอินทร์ โดยไม่กล่าวถึงความรู้สึกของพระนางมัทรีว่าเป็นอย่างไร แต่ไม่มีเนื้อความตอนใดที่แสดงว่าพระนางมัทรีทรงขัดขืน หรือทรงเสียพระทัย จึงอาจกล่าวได้ว่าทรงยินดีในการสละตนเป็นทานครั้งนี้ด้วยการแสดงออกแบบขัตติยนารี คือไม่ทรงแสดงกิริยาหรือความรู้สึก มีสำนวนเดียวที่บรรยาย

---

[1] ปิติพร วทาทิยาภรณ์. (2553). *การให้ทานของพระเวสสันดร*. หน้า 17.

[2] พีรดา ทาบทอง. (2552). *เวสสันดรชาดก*. หน้า 65-67.

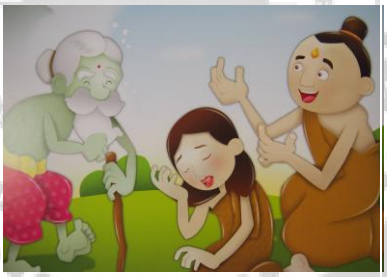
[3] สุภฤกษ์ บุญกอง. (2554). *นิทานธรรมะก่อนนอนเรื่องเวสสันดรชาดก*. หน้า 44.

ความรู้สึกของพระนางมัทรี คือสำนวนที่ 4 **เวสสันดรชาดก** เมื่อพระเวสสันดรทรงบริจาคพระนางให้แก่พราหมณ์แปลง คือ **เวสสันดรชาดก** โดยกล่าวว่าพระนางมัทรี *"ทรงเต็มพระทัย"*

> พระเวสสันดรตรัสกับพราหมณ์ ฝ่ายพระนางมัทรีนั้นก็**ทรงเต็มพระทัย**ที่จะได้มีส่วนในการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดร[1]

ในภาพการ์ตูนสื่อสิ่งพิมพ์ในตอนนี้ มี 2 สำนวนพบการแสดงสีหน้าของพระนางมัทรีว่า *"ไม่ทรงกริ้ว"* แต่กลับมีพระทัยยินดีที่มีส่วนในการบำเพ็ญทานของพระเวสสันดร ส่วนอีกสำนวนแสดงพระพักตร์พระนางมัทรีด้วยการร้องไห้ นับเป็นการใช้ภาพอธิบายอารมณ์ความรู้สึกให้สอดคล้องกับข้อความในนิทานด้วย ดังตาราง

ตาราง 10 ภาพการ์ตูนประกอบในสื่อสิ่งพิมพ์ 3 สำนวน ตอนพระนางมัทรียอมสละตนเองเป็นทาน

พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้	**การให้ทานของพระเวสสันดร**	**ธรรมะก่อนนอน เรื่องเวสสันดรชาดก**
		

จากข้างต้นสามารถสรุปลักษณะเด่นของตัวละครสำคัญคือพระนางมัทรี ในฐานะทรงเป็นนางแก้วคู่บารมี โดยจะแสดงเป็นตาราง ดังนี้

[1] พีรดา ทาบทอง. (2552). *เวสสันดรชาดก*. หน้า 66.

ตาราง 11 การสร้างตัวละครพระนางมัทรี *"นางแก้วคู่บารมี"* จากอรรถกถาเวสสันตรชาดกสู่สื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน

ตัวละคร	การสร้างตัวละครพระนางมัทรี *"นางแก้วคู่บารมี"* ในอรรถกถาเวสสันตรชาดก	การสืบทอดในสื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน				
		พระเวสสันดร	พระเวสสันดรพระชาติแห่งการให้	การให้ทานของพระเวสสันดร	เวสสันดรชาดก	ธรรมะก่อนนอนเรื่องเวสสันดรชาดก
พระนางมัทรี	1. การเสด็จตามพระเวสสันดรสู่ป่า	✓	✓	✓	✓	✓
	2. การอนุโมทนาบุตรทาน	✗	✗	✗	✓	✓
	3. การยอมสละตนเองเป็นทาน	✓	✓	✓	✓	✓

จากข้อมูลที่ปรากฏในตารางจะเห็นได้ว่าการสร้างตัวละครพระนางมัทรีในนิทานสิ่งพิมพ์เรื่องพระเวสสันดรทั้ง 5 สำนวน เป็นการสืบทอดตัวละครพระนางมัทรีที่เป็น *"นางแก้วคู่บารมี"* ทั้งจากบุคลิกลักษณะภายนอกที่ศิลปินวาดให้พระนางมัทรีมีบุคลิกลักษณะคล้ายพระเวสสันดร กล่าวคือมีผิวกายขาวสะอาด รูปงาม และมีทีท่างามสง่าสมเป็นนางกษัตริย์ นอกจากนี้ยังปรากฏพฤติกรรมอันดีงามยิ่งของพระนางมัทรี เพื่อสนับสนุนลักษณะ *"ขัตติยนารี"* ในเหตุการณ์สำคัญที่ผู้เล่านิทาน *"จำได้"* ทั้ง 5 สำนวน ได้แก่ การเสด็จตามพระเวสสันดรเข้าสู่ป่า และการยอมสละตนเองเป็นทาน ซึ่งใน**นิทานธรรมะก่อนนอนเรื่องเวสสันดรชาดก**เป็นสำนวนเดียวที่บรรยายความรู้สึกของพระนางมัทรีว่าทรงเต็มพระทัยที่จะได้มีส่วนในการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดร เหตุการณ์ทั้ง 2 เหตุการณ์แสดงลักษณะของพระนางมัทรีอย่างเด่นชัดว่าเป็นผู้มีจิตใจดี ศรัทธาในการทำทาน พระนางมัทรีทรงงดงามทั้งกายและใจ และเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมกับพระเวสสันดร พระนางมัทรีจึงเป็น *"นางแก้วคู่บารมี"*

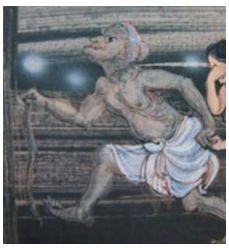
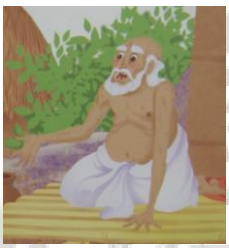
3.1.2.3 ชูชก : ผู้ทุรลักษณ์ทั้งกายและใจ

ชูชกเป็นพราหมณ์แก่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านพราหมณ์ชื่อทุนนวิฏฐะ แคว้นกาลิงครัฐ ประกอบอาชีพภิกขาจาร เมื่อได้ทรัพย์มา 100 กหาปณะ[1] ได้นำทรัพย์ไปฝากไว้กับเพื่อนพราหมณ์ แต่เพื่อนนำเงินไปใช้จนหมดจึงจำต้องยกลูกสาวชื่อนางอมิตตดาปนาให้ชูชก ใน**อรรถกถาเวสสันตร**

[1] กหาปณะ คือ เงินตรามีพิกัดเท่ากับ 20 มาสก หรือ 1 ตำลึง คือ 4 บาท (ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์. หน้า 86 - 87).

ชาดกชูชกเป็นตัวละครที่อัปลักษณ์ทั้งกายและใจ เป็นพราหมณ์ชรา มีลักษณะบุรุษโทษ 18 ประการ ชูชกในสื่อสิ่งพิมพ์ได้คงลักษณะความชรา *"ผมและเคราสีขาว" "ถือไม้เท้า" "หลังค่อม"* และความอัปลักษณ์ ดังเห็นได้จากภาพประกอบในสื่อสิ่งพิมพ์พระเวสสันดรทั้ง 5 สำนวน ดังนี้

ตาราง 12 ภาพการ์ตูนตัวละครชูชกในสื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน

พระเวสสันดร	พระเวสสันดรพระชาติแห่งการให้	การให้ทานของพระเวสสันดร	เวสสันดรชาดก	ธรรมะก่อนนอนเรื่องเวสสันดรชาดก
				

การสืบทอดลักษณะทุรลักษณ์มี 4 ประการ ได้แก่ ความชรา การมีใจหยาบ การตกอยู่ในอำนาจกามราคะ และลักษณะบุรุษโทษ 18 ประการ

3.1.2.3.1 **ความชรา**

ความชราเป็นลักษณะเด่นของชูชกอีกประการหนึ่งที่ปรากฏการเน้นย้ำอยู่บ่อยครั้งสื่อสิ่งพิมพ์ทุกสำนวนพบการสืบทอดลักษณะความชราของชูชก เห็นได้จากการใช้คำว่า *"เฒ่า" "แก่"* ดังนี้

สำนวนที่ 1 พระเวสสันดร กล่าวถึงชูชกว่าเป็นพราหมณ์เฒ่าแสดงให้เห็นความชรา

> ในแคว้นกาลิงครัฐนั้น มี**พราหมณ์เฒ่า**ผู้ยังชีพด้วยการขออยู่ผู้หนึ่งชื่อ ชูชก แกขอทานเรื่อยไปจนเก็บเงินได้จำนวนหนึ่งและนำไปฝากกับเพื่อนพราหมณ์ไว้ ภายหลังชูชกกลับมาทวงเงินคืน แต่เพื่อนพราหมณ์นำไปใช้หมดแล้ว จึงยกลูกสาวชื่ออมิตตดาให้**พราหมณ์เฒ่า**ชูชกแทนการใช้หนี้
>
> นางอมิตตดานั้นเป็นลูกที่ดีจึงยอมปฏิบัติตามเพื่อแทนคุณพ่อแม่ แม้จะไม่เต็มใจก็ต้องจำยอมไปอยู่กับ**เฒ่าชูชก** เพื่อปรนนิบัติ**พราหมณ์เฒ่า**เยี่ยงภรรยา
>
> **เฒ่าชูชก**แสนจะยินดี เลิกเสียดายเงินทองที่เสียไปนั้นเพราะได้ภรรยาสาวมาแทน[1]

[1] เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (2532). *พระเวสสันดร*. หน้า 13.

สำนวนที่ 2 พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้ กล่าวถึงชูชกว่าเป็นพราหมณ์เฒ่า

ณ หมู่บ้านทุนวิฐะ ชายแดนเมืองกาลิงคะ มี**พราหมณ์เฒ่า**ผู้หนึ่งนามว่าชูชก ชูชกหาเลี้ยงชีพด้วยการขอทาน ด้วยเป็นคนประหยัดมัธยัสถ์ จึงสะสมเงินทองได้มากมาย และนำไปฝากไว้กับพราหมณ์ผัวเมียคู่หนึ่ง[1]

สำนวนที่ 3 การให้ทานของพระเวสสันดร กล่าวถึงชูชกว่าเป็นคนชราโดยใช้ภาษาปากเรียกว่า *"ตาเฒ่า"*

"หน้าตาก็ดี อายุก็ยังน้อย ไม่น่าโง่ยอมมาอยู่กับ**ตาเฒ่า**ชูชกเลย"[2]

ในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง มี**ชายชรา**ผู้หนึ่งชื่อชูชก ฝากเงินที่ได้มาจากการขอทานไว้กับเพื่อน แต่เพื่อนกลับเอาเงินของชูชกไปใช้จนหมด เมื่อชูชกทวง จึงจำต้องยกลูกสาวนางอมิตตดา (อะ – มิด – ตะ- ดา) ให้แทน[3]

ฝ่ายพระเจ้าสญชัย **ทอดพระเนตร** (มอง) เห็น**ชายชรา**กับเด็กสองคนหน้าตาคล้ายพระราชนัดดา (หลาน) ของพระองค์ เมื่อนำตัวมาถาม และทราบเรื่องราวทั้งหมด จึงให้นำพระราชทรัพย์ (ทรัพย์สินเงินทอง) มาไถ่ชาลี กัณหา และเลี้ยงอาหารอย่างดีให้แก่ชูชก[4]

สำนวนที่ 4 เวสสันดรชาดก กล่าวถึงชูชกว่าเป็นพราหมณ์เฒ่า และแก่

ห่างจากที่นั้นไปไม่ไกลนัก มี**พราหมณ์เฒ่า**ขอทานชื่อชูชก[5]

ฝ่ายนางอมิตตดานั้นก็ขยันขันแข็ง เป็นภรรยาที่ดีดูแลเอาใจใส่**ชูชกเฒ่า**เป็นอย่างดี จนวันหนึ่งเหล่าภรรยาของพราหมณ์ทั้งหลายก็มาพูดกับนางอมิตตดาด้วยความริษยาที่ถูกสามีของตนนำตนมาเปรียบเทียบกับนางอมิตตดาเสมอๆ

"เจ้าเองก็อายุยังน้อย ทำไมต้องมามี**สามีแก่**เช่นนี้หนอ"[6]

---

[1] ว.วชิรเมธี. (2554). *พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้*. หน้า 7.

[2] *แหล่งเดิม*. หน้า 12.

[3] ปิติพร วทาทิยาภรณ์. (2553). *การให้ทานของพระเวสสันดร*. หน้า 39.

[4] *แหล่งเดิม*. หน้า 19.

[5] พีรดา ทาบทอง. (2552). *เวสสันดรชาดก*. หน้า 39.

[6] แหล่งเดิม. หน้า 42.

สำนวนที่ 5 นิทานธรรมะก่อนนอนเวสสันดรชาดก กล่าวถึงชูชกว่าเป็นพราหมณ์เฒ่าแก่

> กล่าวถึง**พราหมณ์เฒ่า**ผู้หนึ่งชื่อชูชก ผู้มีลักษณะบุรุษโทษสิบแปดประการ[1]
>
> วันหนึ่งขณะที่นางอมิตตดาไปตักน้ำ นางพราหมณีทั้งหลายก็พากันเย้ยหยันว่ามี**สามีแก่** หน้าตาหน้าเกลียด แล้วพากันหยิกทำร้ายนางอมิตตดา จนนางต้องร้องห่มร้องไห้หนีกลับบ้านไปฟ้องชูชก[2]

ในสื่อสิ่งพิมพ์ยังแสดงภาพการ์ตูนแสดงความชราของชูชกในแต่ละสำนวนมี *"ลักษณะร่วม"* คือ *"ผมและเคราสีขาว" "ถือไม้เท้า" "หลังค่อม"* และในบางสำนวนมีลักษณะ *"หัวล้าน"* การแสดงความชราของชูชกผ่านภาพการ์ตูนประกอบ ทำให้ผู้อ่านเห็นบุคลิกลักษณะของตัวละครเป็นภาพเดียวกัน

3.1.2.3.2 การมีใจหยาบ

หยาบ หมายถึง ไม่ละเอียด ไม่สุภาพ เช่น กิริยาหยาบ พูดหยาบ[3] ชูชกแสดงกิริยาหยาบกับสองกุมาร ดังเมื่อพระเวสสันดรทรงบริจาคสองกุมารเป็นทานแก่ชูชกแล้ว ชูชกก็เอาเถาวัลย์ผูกพระหัตถ์ของพระชาลีและพระกัณหาชินา ส่วนตนเองถือปลายเถาวัลย์แล้วโบยตี ทำให้พระฉวีของพระชาลีและพระกัณหาชินาแตกมีพระโลหิตไหล เมื่อชูชกเดินพลาดล้มลงเถาวัลย์เคลื่อนหลุดจากพระหัตถ์พระกุมารทั้งสองทรงกันแสงหนีไปหาพระเวสสันดร การนำเถาวัลย์ผูกพระหัตถ์และเฆี่ยนตีสองกุมารซึ่งเป็นเด็กอย่างทารุณ แสดงให้เห็นถึงจิตใจหยาบช้าของชูชก

สื่อสิ่งพิมพ์ทั้ง 5 สำนวนพบการสืบทอดลักษณะความเป็นผู้มี *"ใจหยาบ"* ของชูชก แสดงถึง *"ความอัปลักษณ์ทางใจ"* ทำให้ผู้อ่านสงสารพระชาลีและพระกัณหาชินา และเห็นว่าชูชกเป็น *"ผู้ร้าย"* ดังนี้

สำนวนที่ 1 พระเวสสันดร ในสำนวนนี้ไม่ได้ระบุชัดเจนว่าเป็นการเฆี่ยนตี แต่ผู้แต่งใช้คำว่า *"ทารุณกรรม"* ซึ่งให้ผู้อ่านคาดเดาเองว่าชูชกเฆี่ยนตีสองกุมาร

---

[1] สุภฤกษ์ บุญกอง. (2554). *นิทานธรรมะก่อนนอน เรื่อง เวสสันดรชาดก*. หน้า 24.

[2] สุภฤกษ์ บุญกอง. (2554). *นิทานธรรมะก่อนนอน เรื่อง เวสสันดรชาดก*. หน้า 29.

[3] ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. หน้า 1266.

> พระกัณหาและพระชาลีถูกเฒ่าชูชกกระทำทารุณ รอนแรมมาในกลางป่าหลายวันหลายคืน ยามกลางคืน เฒ่าชูชกใจร้ายจะผูกเปลนอนบนคาคบไม้สูงเพื่อให้ปลอดภัยจากสิงสาราสัตว์ ปล่อยให้สองกุมารน้อยนอนที่โคนไม้ตามยถากรรม[1]

สำนวนที่ 2 พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้ กล่าวถึงความใจหยาบของชูชกว่า *"กระชาก"* และ *"ทุบตี"* สองกุมาร

> ชูชกฉุดกระชากและทุบตีเด็กทั้งสองอย่างไม่ปราณี พระเวสสันดรสงสารลูกใจแทบขาด "ช่วยลูกด้วยเพคะเสด็จพ่อ ฮือ ฮือ ..."[2]

สำนวนที่ 3 การให้ทานของพระเวสสันดร กล่าวว่าชูชก *"ฉุดกระชาก"* สองกุมาร

> ชูชกมัดมือชาลี กัณหา แล้วฉุดกระชากให้รีบเดิน เพราะกลัวพระนางมัทรีจะตามทัน[3]

สำนวนที่ 4 เวสสันดรชาดก ในสำนวนนี้ไม่ได้กล่าวว่าชูชกเฆี่ยนตีสองกุมาร กล่าวเพียงว่าชูชกทิ้งให้สองกุมารนอนที่โคนต้นไม้ ซึ่งอันตราย อาจจะมีสัตว์ร้ายมาทำร้ายสองกุมาร ในขณะที่ตนเองขึ้นไปผูกเปลนอนบนต้นไม้ แสดงให้ผู้อ่านเห็นว่าชูชกเห็นแก่ตัว และจิตใจโหดร้าย

> กล่าวถึงชูชก เมื่อได้สองกุมารแล้วก็พาทั้งสองเดินทางเข้าป่าไม่นานก็หลงทางอยู่ในป่านั้น เดินวนเวียนไปมาพักใหญ่ ๆ จนเย็นยิ่งก็หมดแรงจึงหยุดพักใต้ต้นไม้ใหญ่ โดยชูชกขึ้นไปผูกเปลนอนบนต้นไม้ทิ้งให้สองกุมารผู้น่าสงสารนอนที่โคนต้นไม้แต่เพียงลำพัง[4]

สำนวนที่ 5 นิทานธรรมะก่อนนอนเวสสันดรชาดก ในสำนวนนี้บรรยายความใจหยาบของชูชกได้ใกล้เคียงกับใน**อรรถกถาเวสสันตรชาดก**มากที่สุด แสดงให้ผู้อ่านเห็นความรักของสองพี่น้องที่รับไม้ของชูชกแทนกัน ในขณะเดียวกันก็แสดงความใจหยาบของชูชกที่ไม่มีความเมตตาต่อเด็ก

---

[1] เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (2532). *พระเวสสันดร*. หน้า 25.

[2] ว.วชิรเมธี. (2554). *พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้*. หน้า 21.

[3] ปิติพร วทาทิยาภรณ์. (2553). *การให้ทานของพระเวสสันดร*. หน้า 13.

[4] พีรดา ทาบทอง. (2552). *เวสสันดรชาดก*. หน้า 69-70.

สองกุมารได้ฟังเช่นนั้นก็รำลึกตนเป็นโอรสกษัตริย์ มิควรหวาดกลัวต่อสิ่งใด จึงเสด็จขึ้นมาจากสระบัว พระบิดาจูงทั้งสองพระองค์บริจาคให้แก่ชูชก ชูชกจึงจับทั้งสองมัดด้วยเถาวัลย์และแสดงอำนาจฉุดกระชากสองกุมารต่อหน้าพระเวสสันดร

ชูชกเฆี่ยนตีสองกุมารด้วยไม้เรียว เมื่อตีองค์น้ององค์พี่ก็เอาหลังรับไว้ เมื่อตีองค์พี่องค์น้องก็เอาหลังรับแทน ชูชกเดือดดาลจนพลาดหกล้ม สองพี่น้องจึงวิ่งกลับไป หมอบแทบเท้าพระบิดา พระเวสสันดรทรงสงสารพระโอรสธิดาจับใจ แต่มิอาจเปลี่ยนใจได้[1]

ในสื่อสิ่งพิมพ์แสดงภาพการ์ตูนประกอบความ *"ใจหยาบ"* ของชูชกในนิทานพระเวสสันดร 3 สำนวน คือภาพการเฆี่ยนตีสองกุมารอย่างไม่ปราณี สองกุมารดิ้นไปมาและร้องไห้ด้วยความกลัวที่ถูกชูชกเฆี่ยนตีและมัดข้อมือไว้ด้วยเถาวัลย์ ดังตาราง

ตาราง 13 ภาพการ์ตูนประกอบชูชกมีใจหยาบในสื่อสิ่งพิมพ์ 3 สำนวน

พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้	**การให้ทานของ พระเวสสันดร**	**ธรรมะก่อนนอน เรื่องเวสสันดรชาดก**
		

3.1.2.3.3 การตกอยู่ในอำนาจกามราคะ

กามราคะ หมายถึง ความกำหนัดด้วยอำนาจกิเลสกาม หรือความใคร่ในกาม[2] การที่ชูชกได้นางอมิตตตาปนาซึ่งยังสาวเป็นภรรยา ทำให้ชูชกหวาดกลัวว่านางอมิตตาปนาจะไม่รักตนจึงยินยอมทำตามที่นางต้องการแม้ต้องฝืนใจ ดังที่ชูชกจำต้องเดินทางไปขอสองกุมารจากพระเวสสันดร เนื่องจากตกอยู่ในอำนาจของ *"กามราคะ"*

---

[1] สุภฤกษ์ บุญกอง. (2554). *นิทานธรรมะก่อนนอน เรื่อง เวสสันดรชาดก*. หน้า 39-40.

[2] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ [ชำระ – เพิ่มเติม ช่วงที่ 1]*. หน้า 16.

สื่อสิ่งพิมพ์ทั้ง 5 สำนวน พบการสืบทอดลักษณะของชูชกในฐานะที่เป็น *"ผู้หลงติดอยู่ในกาม"* จำนวน 4 สำนวน ได้แก่ ได้แก่ **พระเวสสันดร พระเวสสันดรพระชาติแห่งการให้ เวสสันดรชาดก** และ**นิทานธรรมะก่อนนอนเรื่องเวสสันดรชาดก** มีเพียงสำนวนที่ 3 การให้ทานของพระเวสสันดรเพียงสำนวนเดียวที่ไม่ปรากฏ ซึ่งในแต่ละสำนวนพบการใช้คำแสดงการตกอยู่ในอำนาจกามราคะของชูชก ดังนี้

สำนวนที่ 1 พระเวสสันดร พบการใช้คำว่า *"ยินดี"* เพื่อแสดงอาการดีใจของชูชกที่ได้นางอมิตตดาเป็นภรรยา ความหลงนางอมิตตดาทำให้ชูชกเลิกเสียดายเงินทองที่เสียไป

> นางอมิตดานั้นเป็นลูกที่ดีจึงยอมปฏิบัติตามเพื่อแทนคุณพ่อแม่ แม้จะไม่เต็มใจแต่ก็ต้องจำยอมไปอยู่กับเฒ่าชูชก เพื่อปรนนิบัติพราหมณ์เฒ่าเยี่ยงภรรยา
>
> **เฒ่าชูชกแสนจะยินดี เลิกเสียดายเงินทองที่เสียไปนั้นเพราะได้ภรรยาสาวมาแทน**[1]

สำนวนที่ 2 พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้ พบการใช้คำว่า *"เอาใจเมียรัก"* แสดงให้เห็นอาการหลงใหลนางอมิตตดาของชูชก และแสดงถึงความรักที่ชูชกมีต่อนางอมิตตดา

> **ชูชกจำใจเดินทางไปยังเขาวงกต เพื่อเอาใจเมียรัก** แต่เมื่อใกล้ถึงทางเข้าเขาวงกตก็ถูกหมาล่าเนื้อที่พรานเจตบุตรเลี้ยงไว้ไล่กัดจนต้องปีนหนีขึ้นต้นไม้[2]

สำนวนที่ 4 เวสสันดรชาดก พบการใช้คำว่า *"ยิ้มย่อง"* เป็นการแสดงอาการดีใจอย่างมีเลศนัยของชูชกที่ได้นางอมิตตดาเป็นภรรยา สื่อนัยให้เห็นถึงกามราคะของชูชก

> *"เราใช้เงินท่านจนหมดเกลี้ยง คงไม่มีอะไรจะชดใช้คืนได้ นอกจากลูกสาวของเรานี่"*
>
> เพื่อนพราหมณ์ตอบ
>
> *"จะเอาไปเลี้ยงเป็นลูกหรือภรรยา หรือจะเอาไปเป็นทาสรับใช้ปรนนิบัติก็สุดแล้วแต่ท่านจะเมตตา"*
>
> **ชูชกได้ฟังก็ยิ้มย่อง ลืมเรื่องเงินไปจนหมดสิ้นแล้วรีบพานางอมิตตดากลับบ้านทันที จากนั้นก็ให้นางอยู่ในฐานะภรรยา**[3]

---

[1] เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (2532). *พระเวสสันดร*. หน้า 13.

[2] ว.วชิรเมธี. (2554). *พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้*. หน้า 14.

[3] พีรดา ทาบทอง. (2552). *เวสสันดรชาดก*. หน้า 40-41.

สำนวนที่ 5 นิทานธรรมะก่อนนอนเวสสันดรชาดก พบการใช้คำว่า *"หน้าตาสะสวย"* ซึ่งหมายถึงใบหน้าของนางอมิตตดา ซึ่งทำให้ชูชกหลงรัก ชูชกจึงเป็นผู้ที่ติดอยู่กับกามราคะ

> ชูชกอาศัยอยู่แคว้นกลิงคราษฎร์ หาเลี้ยงชีพด้วยการขอทาน เมื่อรวบรวมเงินได้มากก็เอาไปฝากเพื่อนพราหมณ์ไว้ แต่เพื่อนพราหมณ์กลับนำเงินไปใช้หมด จนต้องยกลูกสาวชื่ออมิตตดา ชำระหนี้แทน **ชูชกเห็นนางอมิตตดาหน้าตาสะสวยก็หลงรัก พานางกลับไปบ้านและเลี้ยงดูเป็นภรรยา**[1]

การแสดงให้เห็นว่าชูชกตกอยู่ในอำนาจ *"กามราคะ"* ทั้ง 4 สำนวนข้างต้นเป็นลักษณะสำคัญที่สืบทอดมาจาก**อรรถกถาเวสสันตรชาดก** *"กามราคะ"* เป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ชูชกต้องเดินทางไปทูลขอสองกุมารจากพระเวสสันดร เมื่อเหตุผลนี้มาปรากฏในสื่อสิ่งพิมพ์จึงเน้นที่ *"ชูชกได้ฟังก็ยิ้มย่อง ลืมเรื่องเงินทองไปหมดสิ้น" "ชูชกแสนยินดีเลิกเสียดายเงินทอง เพราะได้ภรรยาสาวมาแทน" "ชูชกจำใจเดินทางไปเขาวงกตเพื่อเอาใจเมียรัก"* และ *"ชูชกเห็นนางอมิตดาหน้าตาสะสวยก็หลงรัก"* ในสำนวนที่ 3 **การให้ทานของพระเวสสันดร** ที่ตัดรายละเอียดเรื่องกามราคะของชูชกอาจเพราะต้องการเน้นเรื่องการให้ทานของพระเวสสันดรซึ่งตรงกับชื่อเรื่องเท่านั้น จึงตัดรายละเอียดในส่วนนี้ออกไป

3.1.2.3.4 ลักษณะบุรุษโทษ 18 ประการ

ความหมายเกี่ยวกับเรื่อง *"ร่าง"*[2] ในสังคมไทยมักใช้ผูกโยงกับ *"คุณค่า"* หรือ *"สัญลักษณ์"* บางประการ ดังปรากฏในวรรณคดีไทยหลายเรื่องว่าหากตัวละครมี *"รูป"* ที่ไม่น่าพิสมัยก็ย่อมไม่เป็นที่จำเริญตาจำเริญใจ ทั้งยังให้ความรู้สึกน่ารังเกียจด้วย *"รูปร้าย"* นี้ปรากฏทั้งตัวละครชาย และตัวละครหญิง เช่น ขุนช้าง[3] นางค่อม[4] เป็นต้น

---

[1] สุภฤกษ์ บุญกอง. (2554). *นิทานธรรมะก่อนนอน เรื่อง เวสสันดรชาดก*. หน้า 26.

[2] พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายคำว่า *"ร่าง"* กับ *"รูป"* ไว้อย่างใกล้เคียงกัน ดังนี้

"ร่าง" น.รูปทรง, โครง, ตัว, เช่น เอวบางร่างน้อย ร่างเล็ก ร่างล่ำสัน. ก.ทำรูปโครงขึ้นเพื่อลอก คัด หรือแต่งเป็นต้นในภายหลัง เช่น ร่างพระราชบัญญัติ ร่างภาพ. ว.ที่ทำรูปโครงขึ้นเพื่อลอก คัด หรือแต่งเป็นต้นในภายหลัง เช่น ฉบับร่าง ต้นร่าง ภาพร่าง โครงร่าง. แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าพอนิยามคำว่า *"ร่างกาย"* จะหมายถึง น.ตัวตน. ส่วนคำว่า *"รูป"* น.สิ่งที่รับรู้ได้ด้วยตา เป็นขันธ์ 1 ในขันธ์ 5 คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ, ร่าง เช่น โครงรูป,ร่างกาย เช่น รูปตัวคน รูปตัวสัตว์ เค้าโครง เช่น ขึ้นรูป, แบบ เช่น รูปสามเหลี่ยม รูปรี รูปไข่. (ดูเพิ่มเติมในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 หน้า 948 และ 964). ดังนั้น คำว่า *"ร่าง"* กับ *"รูป"* จึงมีนัยความหมายที่สัมพันธ์กัน

[3] ตัวละครฝ่ายปฏิปักษ์ที่ปรากฏในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน

[4] ตัวละครฝ่ายร้ายในเรื่องเสือโคคำฉันท์

ชูชกใน**อรรถกถาเวสสันตรชาดก**มี *"รูป"* ที่อัปลักษณ์ ทั้งยังมีการประเมินค่าว่ารูปดังกล่าวเป็น *"โทษ"* เพราะมีถึง 18 ประการ จาก *"รูปเป็นโทษ"* จึงกลายเป็น *"ร่างร้าย"* หรือ *"ตัวตน"* ของชูชกที่มีแต่ความอัปลักษณ์ และเป็น *"บุรุษโทษ"* อย่างแท้จริง

ชูชกเป็นผู้ที่มีลักษณะ *"บุรุษโทษ"* ซึ่ง**พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**ให้ความหมายว่า *"บุรุษโทษ [บุหฺรุดสะโทด] น.ลักษณะชั่วของคน"*[1] ลักษณะบุรุษโทษของชูชกปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดใน**อรรถกถาเวสสันตรชาดก กุมารบรรพ** ตอนพระชาลีราชกุมารเสด็จลุกไปต้อนรับชูชก และตรัสถามถึงการจะช่วยรับเครื่องบริขาร[2] แต่ถูกชูชกกลับกล่าวผรุสวาจา พระกุมารทอดพระเนตรเห็นลักษณะบุรุษโทษ 18 ประการของชูชกและทรงคิดว่า *"ตาพราหมณ์นี้หยาบเหลือเกินเป็นอย่างไรหนอ ทอดพระเนตรสรีระของชูชกก็เห็นบุรุษโทษ 18 ประการ"*[3]

ชูชกเป็นตัวละครที่มีบทบาทสำคัญต่อการบำเพ็ญบุตรทานของพระเวสสันดร โดยทำหน้าที่เป็น *"ผู้ขอ"* สองกุมารจากพระเวสสันดร ซึ่งพระองค์ทรงบำเพ็ญบุตรทานด้วยความยินดี แม้ว่า *"ผู้ขอ"* อย่างชูชกจะมี *"ลักษณะบุรุษโทษ"* ถึง 18 ประการก็ตาม

สื่อสิ่งพิมพ์ทั้ง 5 สำนวนแสดงความอัปลักษณ์ทางกายของชูชกอย่างเด่นชัด พบการสืบทอดลักษณะบุรุษโทษ 18 ประการ ของชูชก 2 สำนวน ได้แก่ **พระเวสสันดร** และนิทานธรรมะก่อนนอน**เวสสันดรชาดก**

> เมื่อนางอมิตดาไปตักน้ำ พวกหญิงทั้งหลายจึงรุมกันกล่าววาจาเยาะเย้ยเสียดสีให้นางอมิตตดาได้เจ็บอาย ที่ต้องตกเป็นเมีย**เฒ่ารูปร้ายเช่นชูชก**[4]
>
> กล่าวถึงพราหมณ์เฒ่าผู้หนึ่งชื่อชูชก ผู้มีลักษณะบุรุษโทษสิบแปดประการคือ 1. ฝ่าเท้าทั้งสองใหญ่คดโค้ง 2.เล็บทั้งหมดดำเป็นหนองเน่า 3.ฝีปากบนหุบห้อยหุ้มริมฝีปากล่าง 4.น่องทู่ยานห้อยย้อย 5.น้ำลายไหลเป็นสายยืดสองข้างแก้ม 6.เขี้ยวงอกพ้นปากเหมือนเขี้ยวหมู 7.จมูกยุบยู่ดูน่าชัง 8.ท้องพลุ้ยเป็นกะเปาะดังหม้อใหญ่ 9.สันหลังไหล่ค้อมคดโกงหัก 10.ตาลึกสองข้างไม่เท่ากัน 11.หนวดเทาดังทองแดงดูน่ากลัว 12.ตามตัวโป่งนูนด้วยเส้นเอ็น 13.มีต่อมแมลงวันและตกกระดังโรยงา 14.ผมเหลืองดังสีลาน 15.ตาเหลืองเหล่ดังตาแมว 16.คอ หลัง สะเอว คดโค้ง 17.เท้าทั้งสองโกงกางเกะกะ 18. ขนหยาบดังแปรงหมู[5]

---

[1] ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. หน้า 633.

[2] เครื่องบริขาร คือ เครื่องใช้สอยของพระภิกษุในพระพุทธศาสนามี 8 อย่างคือสบง จีวร สังฆาฏิ บาตร มีดโกนหรือมีดตัดเล็บเข็ม ประคดเอว กระบอกกรองน้ำ

[3] ดูรายละเอียดในบทที่ 2 หัวข้อ 2.3.2 ต้นเรื่องเวสสันดรชาดกในอรรถกถาเวสสันตรชาดก

[4] เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (2532). *พระเวสสันดร*. หน้า 15.

[5] สุภฤกษ์ บุญกอง. (2554). *นิทานธรรมะก่อนนอน เรื่อง เวสสันดรชาดก*. หน้า 24.

การสืบทอดลักษณะ *"รูปร้าย"* ของชูชกยังนำเสนอในลักษณะภาพการ์ตูนประกอบ สำนวนที่แสดงความทุรลักษณ์ได้ดีที่สุดคือ ชูชกในนิทานธรรมะก่อนนอนเวสสันดรชาดก ดังแสดงลักษณะอัปลักษณ์ตามบุรุษโทษ 18 ประการผ่านภาพการ์ตูน เช่น น้ำลายไหลเป็นสายยืดสองข้างแก้ม เขี้ยวงอกพ้นปากเหมือนเขี้ยวหมู เล็บทั้งหมดดำเป็นหนองเน่า ขนหยาบดังแปรงหมู เป็นต้น

ภาพประกอบ 21 การแสดงความอัปลักษณ์ของชูชก
ในนิทานธรรมะก่อนนอน เวสสันดรชาดก

การสืบทอดลักษณะ *"บุรุษโทษ"* ของชูชกทั้งการบรรยายในนิทาน และการใช้ภาพการ์ตูนประกอบ ทำให้ผู้อ่านเห็นภาพความอัปลักษณ์ รู้สึกรังเกียจชูชก ภาพน่ารังเกียจเช่นนี้ ทำให้ชูชกเป็นตัวละครตัวร้ายในสายตาเด็กอย่างชัดเจน

ชูชกจึงเป็นผู้มีลักษณะทุรลักษณ์ทั้งกายและใจ ดังแสดงให้เห็นจากการบรรยายในนิทานและภาพประกอบ ชูชกแสดงหน้าตาดุร้ายและเฆี่ยนตีสองกุมาร สองกุมารแสดงอาการเจ็บปวดจากการถูกชูชกเฆี่ยนตี และร้องไห้ด้วยความหวาดกลัว

จากข้างต้นสรุปลักษณะการสร้างตัวละครชูชก *"ผู้ทุรลักษณ์ทั้งกายและใจ"* จากอรรถกถาเวสสันตรชาดกสู่สื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน ดังนี้

ตาราง 14 การสืบทอดตัวละครชูชก *"ผู้ทุรลักษณ์ทั้งกายและใจ"* จากอรรถกถาเวสสันตรชาดกสู่สื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน

ตัวละคร	การสร้างตัวละครชูชก *"ผู้ทุรลักษณ์ทั้งกายและใจ"* ในอรรถกถาเวสสันตรชาดก	การสืบทอดในสื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน				
		พระเวสสันดร	พระเวสสันดรพระชาติแห่งการให้	การให้ทานของพระเวสสันดร	เวสสันดรชาดก	ธรรมะก่อนนอน เรื่องเวสสันดรชาดก
ชูชก	1. ความชรา	✓	✓	×	✓	✓
	2. การมีใจหยาบ	✓	✓	✓	✓	✓
	3. การตกอยู่ในอำนาจกามราคะ	✓	✓	✓	✓	✓
	4. ลักษณะบุรุษโทษ 18 ประการ	✓	×	×	×	✓

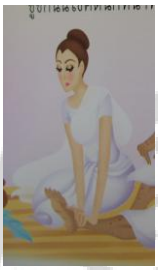
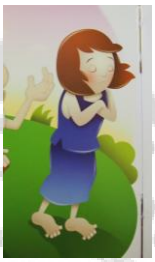
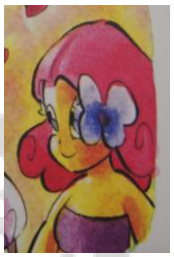
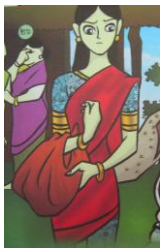
การสร้างตัวละครชูชกในนิทานสิ่งพิมพ์เรื่องพระเวสสันดรทั้ง 5 สำนวนมีลักษณะการสืบทอดตัวละครชูชกจากอรรถกถาเวสสันตรชาดกที่เป็น *"ผู้ทุรลักษณ์ทั้งกายและใจ"* ดังแสดงออกด้วยภาพชูชกที่มีบุคลิกลักษณะเป็นชายแก่ หนวดเครารุงรัง ใส่ชุดพราหมณ์ สะพายย่าม และถือไม้เท้า พฤติกรรมที่น่ารังเกียจของชูชกปรากฏให้เห็นเด่นชัดในเหตุการณ์สำคัญที่ผู้เล่านิทาน *"จำได้"* ทั้ง 5 สำนวน ได้แก่ การตกอยู่ในอำนาจกามราคะ และการมีใจหยาบ ซึ่งเป็นเหตุที่ทำให้เฒ่ยนตีสองกุมารอย่างทารุณ แสดงให้เห็นว่าทั้ง 2 เหตุการณ์นี้มีบทบาทต่อการดำเนินเรื่อง กล่าวคือ การลุ่มหลงในภรรยาสาวทำให้ต้องยอมลำบากเสี่ยงภัยมาขอสองกุมาร เมื่อได้สองกุมารจากพระเวสสันดรแล้วก็แสดงนิสัยโหดร้ายหยาบคายด้วยการเฒ่ยนตีสองกุมาร ซึ่งเป็นการทดสอบจิตใจของพระเวสสันดรด้วย ดังนั้นลักษณะนิสัยของชูชกจึงมีความสำคัญและสร้างอารมณ์สะเทือนใจแก่ผู้อ่านให้รังเกียจ ขยะแขยงชูชก

3.1.2.4 นางอมิตตดา : ผู้เป็นเหตุแห่งการขอสองกุมาร

อรรถกถาเวสสันตรชาดกเรียกตัวละครนี้ว่า *"นางอมิตตตาปนา"* ตัวละครตัวนี้ไม่ปรากฏการบรรยายในนิทานพระเวสสันดรว่า *"หน้าตาดี"* เด่นชัด ปรากฏเพียงชื่อเรียกว่า *"นางอมิตตดา"* และแสดงภาพให้เห็นว่านางยังอายุน้อย ยังเป็นสาว ปรากฏการบรรยายเพียงตอนเดียวว่านางอมิตดาสวยคือ *"ชูชกเห็นนางอมิตดาหน้าตาสะสวยก็หลงรัก"* **อรรถกถาเวสสันตรชาดก** กล่าวไว้ว่า ชูชกพานางไปอยู่ที่หมู่บ้านทุนนวินฐะ นางปรนนิบัติชูชกในฐานะภรรยาที่ดี ทำให้พราหมณ์หนุ่มด่าว่าภรรยาของตน เหล่านางพราหมณีแค้นใจจึงด่าว่านางอมิตตตาปนาว่าได้ *"ผัวแก่"* นางจึงไม่ยอมไปตักน้ำที่แม่น้ำ และให้ชูชกไปหาทาสและทาสีมาให้ ชูชกจึงต้องเดินทางไปทูลขอสอง

กุมารจากพระเวสสันดร นางอมิตตดาในสื่อสิ่งพิมพ์ได้คงลักษณะสาวสวย และมีความกตัญญู ดังเห็นได้จากภาพประกอบในสื่อสิ่งพิมพ์พระเวสสันดรทั้ง 5 สำนวน ดังนี้

ตาราง 15 ภาพการ์ตูนตัวละครนางอมิตตดาในสื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน

พระเวสสันดร	พระเวสสันดรพระชาติแห่งการให้	การให้ทานของพระเวสสันดร	เวสสันดรชาดก	ธรรมะก่อนนอนเรื่องเวสสันดรชาดก
				

ลักษณะของนางอมิตตดาที่ปรากฏเด่นชัดมี 2 ประการ ได้แก่ ความกตัญญู และการเป็นภรรยาที่ดี

3.1.2.4.1 **ความกตัญญู**

นางอมิตตดายินยอมไปกับชูชกเพราะรู้ว่าเป็นความผิดของพ่อแม่ตนเองที่นำเงินของชูชกไปใช้จนหมด นางอมิตตดาจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความกตัญญูต่อบิดามารดา ดังเห็นได้จากนางอมิตตดายอมเป็นภรรยาของชูชก ซึ่งเป็นชายทุรลักษณ์ สื่อสิ่งพิมพ์ทั้ง 5 สำนวนพบการสืบทอดลักษณะความกตัญญูของนางอมิตตดา ดังนี้

สำนวนที่ 1 พระเวสสันดร กล่าวถึงนางอมิตตดาว่าเป็นลูกที่ดีปฏิบัติตามเพื่อทดแทนคุณของบิดามารดา

> นางอมิตตดานั้น**เป็นลูกที่ดี**จึงยอม**ปฏิบัติตามเพื่อแทนคุณพ่อแม่** แม้จะไม่เต็มใจก็ต้องจำยอมไปอยู่กับเฒ่าชูชก เพื่อปรนนิบัติพราหมณ์เฒ่าเยี่ยงภรรยา[1]

[1] เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (2532). *พระเวสสันดร*. หน้า 13.

สำนวนที่ 2 พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้ กล่าวถึงนางอมิตตดาว่าเป็นบุตรีที่สอนง่าย

> นางอมิตตดานั้น**เป็นบุตรีที่ว่านอนสอนง่าย** จึงยอมเป็นเมียชูชกแต่โดยดี นางเฝ้าปรนนิบัติดูแลชูชกอย่างดี จนใครต่อใครเล่าลือไปทั่วว่าชูชกนั้นโชคดีนักหนาที่ได้เมียทั้งสวยและดี[1]

สำนวนที่ 3 การให้ทานของพระเวสสันดร กล่าวว่าบิดามารดายกนางอมิตตดาให้ชูชก

> ในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง มีชายชราผู้หนึ่งชื่อชูชก ฝากเงินที่ได้มาจากการขอทานไว้กับเพื่อน แต่เพื่อนกลับเอาเงินของชูชกไปใช้จนหมด **เมื่อชูชกทวงจึงจำต้องยกลูกสาวนางอมิตตดา (อะ – มิด – ตะ – ดา) ให้แทน**[2]

สำนวนที่ 4 เวสสันดรชาดก กล่าวถึงนางมิตตดาว่าเป็นผู้ขยันขันแข็งเอาใจใส่ชูชก นางอมิตตดาเป็นภรรยาอย่างดี

> ฝ่ายอมิตตดานั้นก็**ขยันขันแข็ง เป็นภรรยาที่ดี**ดูแลเอาใจใส่ชูชกเฒ่าเป็นอย่างดี[3]

สำนวนที่ 5 นิทานธรรมะก่อนนอนเวสสันดรชาดก กล่าวถึงนางอมิตตดาว่าเป็นคนกตัญญู

> นางอมิตตดา**เป็นคนกตัญญู**จึงยอมเป็นภรรยาชูชก นางปรนนิบัติรับใช้ ตักน้ำ ตำข้าว หุงหาอาหาร ดูแลบ้านเรือนจนเป็นที่สรรเสริญของบรรดาพราหมณ์หนุ่มๆ ในหมู่บ้านนั้น[4]

ความกตัญญูของนางอมิตตดาในสื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน จึงสืบทอดมาจาก **อรรถกถาเวสสันตรชาดก** และได้รับการอธิบายในสื่อสิ่งพิมพ์ เพื่อให้เด็กหรือผู้อ่านเข้าใจว่านางอมิตตดาเป็นลูกกตัญญูจึงยอมไปอยู่กับคนน่ารังเกียจอย่างชูชก แม้จะมีบางสำนวนระบุว่า *"แม้จะไม่เต็มใจก็ต้องจำยอม"* และ *"จึงยอมเป็นภรรยาชูชก"* การอธิบายเช่นนี้เป็นการเน้นย้ำให้เห็นแบบอย่างความกตัญญูกตเวที ซึ่งผู้อ่านที่เป็นเด็กนำไปปฏิบัติตามได้

---

[1] ว.วชิรเมธี. (2554). *พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้*. หน้า 11.

[2] ปิติพร วาททิยาภรณ์. (2553). *การให้ทานของพระเวสสันดร*. หน้า 11.

[3] พีรดา ทาบทอง. (2552). *เวสสันดรชาดก*. หน้า 42.

[4] สุภฤกษ์ บุญกอง. (2554). *นิทานธรรมะก่อนนอน เรื่อง เวสสันดรชาดก*. หน้า 27.

3.1.2.4.2 **การเป็นภรรยาที่ดี**

นางอมิตตดาไปอยู่ที่หมู่บ้านทุนนวินฐะกับชูชก ปรนนิบัติชูชกในฐานะภรรยาที่ดี ดูแลบ้านเรือน ทำอาหาร และตักน้ำ การเป็นภรรยาที่ดีพบการสืบทอดในสื่อสิ่งพิมพ์ 4 สำนวน ได้แก่ สำนวนที่ 1 **พระเวสสันดร** สำนวนที่ 2 **พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้** สำนวนที่ 4 **เวสสันดรชาดก** และสำนวนที่ 5 **นิทานธรรมะก่อนนอนเวสสันดรชาดก**

สำนวนที่ 1 พระเวสสันดร กล่าวว่านางอมิตตดาเป็นคนขยันขันแข็ง ไม่บกพร่องต่อหน้าที่ภรรยา จนทำให้เป็นที่อิจฉาของเพื่อนบ้าน

> นางอมิตดานั้นขยันขันแข็ง ปรนนิบัติสามีตามหน้าที่มิขาดตกบกพร่องในงานบ้านงานเรือน จนเล่าลือเป็นที่อิจฉาแก่เพื่อนบ้านที่มักไม่ไยดีในกิจบ้านงานเรือนทั้งหลาย เป็นเหตุให้ผัวเมียทะเลาะเบาะแว้งกัน ฝ่ายผัวก็ว่าเมียไม่เอาอย่างนางอมิตดา บรรดาเมียเพื่อนบ้านทั้งหลายจึงหันมารุมลงโทษแก่นางอมิตดา ที่เป็นเหตุให้เกิดตัวอย่างเปรียบเทียบขึ้นนี้
>
> เมื่อนางอมิตตดาไปตักน้ำ พวกหญิงทั้งหลายจึงรุมกันกล่าววาจาเยาะเย้ยเสียดสีให้นางอมิตตดาได้เจ็บอาย ที่ต้องมาตกเป็นเมียเฒ่ารูปร้ายเช่นชูชก[1]

สำนวนที่ 2 พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้ กล่าวถึงนางอมิตตดาปรนนิบัติชูชกเป็นอย่างดี

> นางอมิตตดานั้นเป็นบุตรีที่ว่านอนสอนง่าย จึงยอมเป็นเมียชูชกแต่โดยดี นางเฝ้าปรนนิบัติดูแลชูชกอย่างดี จนใครต่อใครเล่าลือไปทั่วว่าชูชกนั้นโชคดีนักหนาที่ได้เมียทั้งสวยและดี[2]

สำนวนที่ 4 เวสสันดรชาดก กล่าวถึงนางอมิตตดาว่าเป็นภรรยาที่ดี ขยันขันแข็ง

> ฝ่ายนางอมิตตดานั้นก็ขยันขันแข็ง เป็นภรรยาที่ดีดูแลเอาใจใส่ชูชกเฒ่าเป็นอย่างดี[3]

สำนวนที่ 5 นิทานธรรมะก่อนนอนเวสสันดรชาดก กล่าวถึงนางอมิตตดาว่าเป็นภรรยาอย่างดี ปรนนิบัติรับใช้ ตักน้ำ ตักข้าว ได้เป็นอย่างดี

---

[1] เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (2532). *พระเวสสันดร*. หน้า 15.

[2] ว.วชิรเมธี. (2554). *พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้*. หน้า 9.

[3] พีรดา ทาบทอง. (2552). *เวสสันดรชาดก*. หน้า 42.

นางอมิตตดาเป็นคนกตัญญูจึงยอมเป็นภรรยาชูชก นางปรนนิบัติรับใช้ ตักน้ำ ตำข้าว หุงหาอาหาร ดูแลบ้านเรือนจนเป็นที่สรรเสริญของบรรดาพราหมณ์หนุ่มๆ ในหมู่บ้านนั้น[1]

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่านางอมิตตดาเป็นผู้มีความกตัญญู ยอมไปกับชูชกแม้ว่าจะเห็นว่าเป็นชายทุรลักษณ์ นางอมิตตดาปรนนิบัติชูชกอย่างดี ลักษณะเด่นของนางอมิตตตาปนาซึ่งสืบทอดมาจาก**อรรถกถาเวสสันตรชาดก**สู่สื่อสิ่งพิมพ์ทั้ง 4 สำนวน แสดงดังรายการต่อไปนี้

ตาราง 16 การสร้างตัวละครนางอมิตตดา *"ผู้เป็นเหตุแห่งการขอ"* จากอรรถกถาเวสสันตรชาดกสู่สื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน

ตัวละคร	การสร้างตัวละครนางอมิตตดา *"ผู้เป็นเหตุแห่งการขอ"* ในอรรถกถาเวสสันตรชาดก	การสืบทอดในสื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน				
		พระเวสสันดร	พระเวสสันดรพระชาติแห่งการให้	การให้ทานของพระเวสสันดร	เวสสันดรชาดก	ธรรมะก่อนนอน เรื่อง เวสสันดรชาดก
นางอมิตตดา	1. นางอมิตตดาเป็นผู้มีความกตัญญู	✓	✓	✗	✓	✓
	2. นางอมิตตดาเป็นภรรยาที่ดีของชูชก	✓	✓	✗	✓	✓

จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่านางอมิตตดาเป็นตัวละครสำคัญจึงปรากฏในสื่อสิ่งพิมพ์เรื่องพระเวสสันดรทั้ง 5 สำนวน สื่อสิ่งพิมพ์ได้สืบทอดลักษณะสำคัญของนางอมิตตดาด้วยรูปลักษณ์ภายนอกที่งดงาม และลักษณะนิสัยที่ดี ได้แก่ การเป็นผู้มีความกตัญญู และการเป็นภรรยาที่ดี พบในสื่อสิ่งพิมพ์ 4 สำนวน ส่วนในสื่อสิ่งพิมพ์สำนวนที่ 3 **การให้ทานของพระเวสสันดร** นำเสนอเพียงพ่อแม่นางอมิตตดายกนางแก่ชูชกเท่านั้น ไม่ได้ให้รายละเอียดอื่นที่แสดงให้เห็นว่าเป็นคนสวย เป็นลูกกตัญญู และเป็นภรรยาที่ดีดังสำนวนอื่น อาจเพราะสื่อสิ่งพิมพ์สำนวนนี้เน้นเรื่องราวการให้ทานของพระเวสสันดรจึงตัดรายละเอียดในส่วนนี้

[1] สุภฤกษ์ บุญกอง. (2554). *นิทานธรรมะก่อนนอน เรื่อง เวสสันดรชาดก*. หน้า 27.

3.1.2.5 **พระชาลี พระกัณหาชินา: สองกุมารผู้เพิ่มพูนทานบารมีของพระเวสสันดรให้สมบูรณ์**

พระชาลีกับพระกัณหาชินาเป็นตัวละคร 2 ตัวที่ต้องกล่าวถึงพร้อมกันใน**อรรถกถาเวสสันตรชาดก** เพื่อแสดงถึงความทุกข์โศกของพระเวสสันดรเมื่อต้องบริจาคบุตร 2 คนแก่ชูชก ทำให้ผู้อ่านรู้สึกสงสารกุมารสองพระองค์ยิ่งขึ้น พระชาลี และพระกัณหาชินาเป็นพี่น้องที่มีอายุไล่เลี่ยกันประมาณ 7 – 8 ขวบ ทั้งสองพระองค์น่ารัก ช่างเจรจา ร่าเริงและซุกซน

พระชาลี และพระกัณหาชินาในสื่อสิ่งพิมพ์ได้คงลักษณะความเป็นเด็ก หน้าตาน่ารัก ดังเห็นได้จากภาพประกอบในสื่อสิ่งพิมพ์พระเวสสันดรทั้ง 5 สำนวน ดังนี้

ตาราง 17 ภาพการ์ตูนตัวละครพระชาลี และพระกัณหาชินาในสื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน

พระเวสสันดร	พระเวสสันดรพระชาติแห่งการให้	การให้ทานของพระเวสสันดร	เวสสันดรชาดก	ธรรมะก่อนนอน เรื่องเวสสันดรชาดก
				

สื่อสิ่งพิมพ์ทั้ง 5 สำนวนสืบทอดลักษณะสำคัญของสองกุมารในฐานะที่เป็นผู้เพิ่มพูนทานบารมีของพระเวสสันดรให้เต็ม โดยทรงยอมเป็นทาสชูชก และเน้นลักษณะความเป็น *“ผู้เพิ่มพูนทานบารมีของพระเวสสันดรให้สมบูรณ์”* 2 ลักษณะ ได้แก่ การตามเสด็จพระเวสสันดรสู่ป่าและการเสด็จขึ้นจากสระโบกขรณี

3.1.2.5.1 **การตามเสด็จพระเวสสันดรสู่ป่า**

เมื่อพระเจ้าสญชัยทรงขับไล่พระเวสสันดรออกจากเมือง พระชาลีและพระกัณหาชินาตามเสด็จพระบิดาเข้าสู่ป่าด้วย และอยู่ในป่าหิมพานต์ 7 เดือน สื่อสิ่งพิมพ์ทุกสำนวนพบการสืบทอดเหตุการณ์นี้ดังนี้

สำนวนที่ 1 พระเวสสันดร กล่าวถึงพระนางมัทรีโดยเสด็จพระเวสสันดรสู่ป่า

พระนางมัทรีและพระชาลี พระกัณหา ได้พร้อมใจกันโดยเสด็จด้วย[1]

สำนวนที่ 2 พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้ กล่าวถึงการเสด็จเข้าป่าพร้อมกันของกษัตริย์สี่พระองค์

เจ้าชายเวสสันดรพาพระชายาและพระโอรสพระธิดาไปกราบลาพระเจ้าสญชัยและพระนางผุสดี[2]

สำนวนที่ 3 การให้ทานของพระเวสสันดร กล่าวถึงกษัตริย์ทั้งสี่พระองค์เสด็จเข้าสู่ป่าพร้อมกัน

พระบิดาจำต้องเนรเทศ (บังคับให้ออกไปเสียจากประเทศ หรือถิ่นที่อยู่ของตน) พระเวสสันดรไปจากเมือง เมื่อพระนางมัทรีทราบ ก็พร้อมใจพาชาลี และกัณหาไปกับพระเวสสันดรด้วย[3]

สำนวนที่ 4 เวสสันดรชาดก กล่าวถึงพระเวสสันดร พระนางมัทรี พระชาลี และพระกัณหาเสด็จสู่ป่าด้วยกัน

ในที่สุดพระเวสสันดร พร้อมด้วยพระมเหสีมัทรีและโอรสธิดาก็เดินทางออกจากเมืองสีวีไป[4]

สำนวนที่ 5 นิทานธรรมะก่อนนอนเวสสันดรชาดก กล่าวถึงกษัตริย์ทั้งสี่พระองค์เสด็จสู่ป่าพร้อมกัน

พระเวสสันดร พระนางมัทรี พระกัณหา และพระชาลีก็ออกจากเมืองไป[5]

---

[1] เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (2532). *พระเวสสันดร*. หน้า 10.

[2] ว.วชิรเมธี. (2554). *พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้*. หน้า 7.

[3] ปิติพร วทาทิยาภรณ์. (2553). *การให้ทานของพระเวสสันดร*. หน้า 9.

[4] พีรดา ทาบทอง. (2552). *เวสสันดรชาดก*. หน้า 34.

[5] สุภฤกษ์ บุญกอง. (2554). *นิทานธรรมะก่อนนอน เรื่อง เวสสันดรชาดก*. หน้า 19.

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่าทั้งพระชาลีและพระกัณหาตามเสด็จพระเวสสันดรเข้าป่าในสื่อสิ่งพิมพ์ 2 สำนวน ระบุว่าเป็นการตามเสด็จอย่าง *"พร้อมใจ"* ทุกสำนวนไม่ได้แสดงอารมณ์ของสองกุมาร

3.1.2.5.2 **การเสด็จขึ้นจากสระโบกขรณี**

เมื่อสองกุมารทรงทราบว่าพระเวสสันดรยกตนให้เป็นทาสชูชก จึงเสด็จหนีไปหลังบรรณศาลาเสด็จลงสู่สระโบกขรณี พระเวสสันดรเสด็จตามรอยเท้านั้น จึงตรัสเรียกสองกุมารขึ้นจากสระโบกขรณี เหตุการณ์ในตอนนี้เป็นตอนสำคัญที่แสดงแนวคิดเรื่องทานบารมีของพระเวสสันดร สื่อสิ่งพิมพ์ทั้ง 5 สำนวนได้สืบทอดเหตุการณ์สำคัญนี้พร้อมแสดงรายละเอียดให้เห็น *"ภาพสระโบกขรณี"* ที่มีการปรับเปลี่ยนเป็น *"สระบัว"* ดังนี้

สำนวนที่ 1 พระเวสสันดร กล่าวถึงชูชกทูลขอสองกุมารจากพระเวสสันดร

> รุ่งเช้า เมื่อพระนางมัทรีออกไปป่าหาอาหารแล้ว เฒ่าชูชกก็รีบเข้าไปทูลขอสองกุมารจากพระเวสสันดรทันที
>
> พระเวสสันดรนั้นทรงอาลัยและทรงคำนึงถึงการบริจาคทานที่พระองค์ทรงบำเพ็ญมาตลอดในชีวิตว่า ไม่เคยมีทานครั้งใดจะตัดสินใจยากและยิ่งใหญ่เท่าครั้งนี้ เพราะลูกเป็นความรักความผูกพันในชีวิตที่ยิ่งใหญ่ที่สุด[1]

สำนวนที่ 2 พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้ กล่าวถึงสองกุมารลงไปซ่อนในสระบัว และเสด็จขึ้นมาจากสระบัว

> เมื่อชาลีและกัณหาได้ยินเช่นนั้น ก็ตกใจกลัว พากันวิ่งหนีไปซ่อนอยู่ใน**สระบัว**
>
> *"เสด็จพ่อจะยกเราให้คนอื่นจริง ๆ หรือ"*
>
> เมื่อชูชกรู้ว่าเด็กทั้งสองหนีไปซ่อน จึงเอ็ดตะโรโวยวายใส่พระเวสสันดร
>
> *"ท่านแกล้งถ่วงเวลาให้พระนางมัทรีกลับมาใช่ไหม นี่น่ะรึ! พระเวสสันดรผู้ยอมสละทุกสิ่งแก่ผู้ยากไร้"*
>
> ชาลีและกัณหาทนไม่ได้ที่ได้ยินชูชกต่อว่าพระบิดาเช่นนั้น จึงเดินขึ้นจาก**สระบัว** แล้วโผกอดขาพระบิดาด้วยน้ำตานองหน้า พระเวสสันดรพยายามกลั้นน้ำตาขณะก้มลงประคองลูกทั้งสอง[2]

---

[1] เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (2532). *พระเวสสันดร*. หน้า 22.

[2] ว.วชิรเมธี. (2554). *พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้*. หน้า 19-20.

สำนวนที่ 3 การให้ทานของพระเวสสันดร กล่าวถึงพระเวสสันดรตรัสเรียกสองกุมารจากสระบัว สองกุมารจึงเสด็จขึ้นจากสระบัว

> เมื่อถึงอาศรม (ที่อยู่ของผู้บำเพ็ญศีล) ของพระเวสสันดร ชูชกรอจนพระนางมัทรีเข้าป่าไปหาผลไม้ จึงเข้าไปขอพระโอรส พระธิดาจากพระเวสสันดร เมื่อทั้งสองได้ยินก็ตกใจกลัว รีบหนีไปซ่อนที่**สระบัว** ทำให้พระเวสสันดรต้องออกตามหา พระองค์ตามไปถึง**สระบัว** แล้วร้องเรียกชาลี กัณหาให้ออกมา เมื่อทั้งสองออกมา ก็สอนถึงการให้ทาน โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน ซึ่งเป็นบารมี (คุณความดีที่ควรทำ มี 10 อย่าง) สูงสุด จนพระโอรสและพระธิดาเข้าใจ พระเวสสันดรจึงมอบทั้งสองให้แก่ชูชกไป[1]

สำนวนที่ 4 เวสสันดรชาดก กล่าวถึงสองกุมารเสด็จขึ้นจากสระบัว หลังจากที่พระเวสสันดรตรัสเรียกพระโอรสธิดา

> พระชาลีกับพระกัณหาซึ่งแอบฟังอยู่ได้ยินดังนั้นก็ทรงหวาดกลัว จึงพากันลงไปหลบซ่อนตัวใน**สระบัว** โดยการเดินถอยหลังจากริมสระลงไปเพื่อให้ดูเสมือนว่าเดินขึ้นมาจากสระ พระเวสสันดรกับชูชกจึงช่วยกันออกตามหา ครั้นพระเวสสันดรได้ทอดพระเนตรเห็นรอยเท้าจึงตรัสเรียกพระโอรสธิดาว่า
>
> *" ชาลีกัณหาเอ๋ย ลูกทั้งสองจงขึ้นมาหาพ่อเถิด พ่อตั้งใจจะบำเพ็ญทานบารมีเพื่อสละกิเลสให้บรรลุพระโพธิญาณ จะได้เป็นที่พึ่งแก่สัตว์โลกทั้งหลายให้พ้นจากทุกข์แห่งการเวียนว่ายตายเกิดในภายภาคหน้า เจ้าทั้งสองจงมาช่วยพ่อเถิด"*
>
> พระชาลีกับพระกัณหาได้ยินพระบิดาตรัสเรียกก็ทรงรำลึกถึงหน้าที่ของบุตรที่ดี จึงเสด็จขึ้นมาจาก**สระบัว** พระบิดาก็จูงทั้งสองพระองค์มาบริจาคเป็นทานแด่ชูชก[2]

สำนวนที่ 5 นิทานธรรมะก่อนนอนเวสสันดรชาดก กล่าวถึงสองกุมารเสด็จขึ้นมาจากสระบัว หลังจากพระเวสสันดรตรัสเรียกสองกุมารขึ้นมาจากสระบัว

> ฝ่ายพระกัณหา พระชาลี รู้ว่าพระบิดาจะยกตนให้แก่ขอทานชูชกก็หวาดกลัวพากันหนีไปหลบซ่อนใน**สระบัว** พระเวสสันดรจึงตรัสว่า *"กัณหา ชาลี เจ้าจงขึ้นมาหาพ่อเถิด พ่อตั้งใจจะบำเพ็ญทานบารมีเพื่อสละกิเลสให้บรรลุพระโพธิญาณจะได้เป็นที่พึ่งแก่สัตว์โลกทั้งหลายในภายภาคหน้า"*
>
> สองกุมารได้ฟังเช่นนั้นก็รำลึกว่าตนเป็นโอรสกษัตริย์ มิควรหวาดกลัวต่อสิ่งใด จึงเสด็จขึ้นมาจาก**สระบัว**[3]

---

[1] ปิติพร วทาทิยาภรณ์. (2553). *การให้ทานของพระเวสสันดร*. หน้า 13.

[2] พีรดา ทาบทอง. (2552). *เวสสันดรชาดก*. หน้า 57-59.

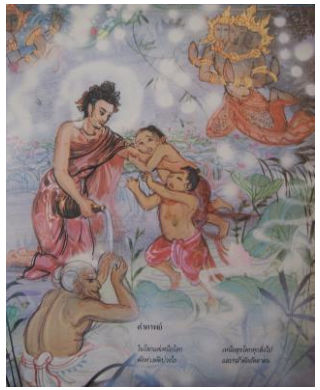
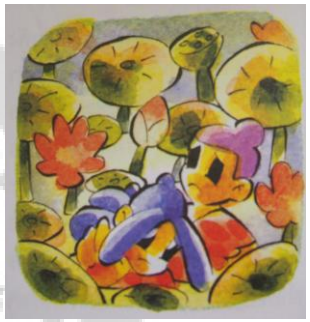
[3] สุภฤกษ์ บุญกอง. (2554). *นิทานธรรมะก่อนนอน เรื่อง เวสสันดรชาดก*. หน้า 38-39.

สระโบกขรณีที่ปรากฏในอรรถกถาชาดกมีความหมายถึงสถานที่น่ารื่นรมย์ เป็นสถานที่พึงประสงค์ของมนุษย์และสัตว์ งดงาม มีน้ำใสเต็มสระ มีบัวหลากพันธุ์หลายสี เต็มไปด้วยฝูงนก สระโบกขรณีมีประโยชน์ต่อสรรพสิ่งจึงมีนัยสื่อถึงหนทางบรรลุนิพพานของพระโพธิสัตว์ โดยมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับความหมาย 3 ระดับ ระดับที่ 1 สระโบกขรณีหมายถึงสมบัติของผู้มีบุญ ผู้ทรงศีล และผู้ทรงธรรม ความหมายระดับที่ 2 สระโบกขรณีหมายถึงกิเลส ความลุ่มหลงในความงาม และความหมายระดับที่ 3 สระโบกขรณีหมายถึงความเย็นสงบ[1] เมื่อนำสระโบกขรณีมาใช้ในนิทานซึ่งเป็นเรื่องอ่านสำหรับเด็กจึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนให้เข้าใจความหมายอย่างง่ายจึงปรับให้มีความหมายเพียง *“สระบัว”*

ภาพการ์ตูนตอนสองกุมารเสด็จขึ้นจากสระโบกขรณีแสดงให้เห็น *“สระบัว”* ที่หลากหลายโดยผู้วาดพยายามเน้นให้เป็นสระบัวใหญ่ เพื่อให้เห็นภาพสองกุมารหลบอยู่ในสระบัวนั้นได้ การสืบทอดภาพ *“สระโบกขรณี” “สระบัว”* นี้พบในนิทาน 5 สำนวน ดังตาราง

[1] สุภัค มหาวรากร. (2553, กุมภาพันธ์ – กรกฎาคม). สระโบกขรณีในอรรถกถาชาดก: ความเปรียบกับการสื่อแนวคิดมรรคาสู่นิพพาน. *วารสารไทยศึกษา*. 6(1) : 145 – 181.

ตาราง 18 ภาพการ์ตูนประกอบในสื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน สองกุมารเสด็จขึ้นจากสระโบกขรณี

พระเวสสันดร	พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้	การให้ทานของ พระเวสสันดร	เวสสันดรชาดก	ธรรมะก่อนนอน เรื่องเวสสันดรชาดก
				

มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

การใช้ภาพการ์ตูนแสดงสระบัวแทน *"สระโบกขรณี"* ทำให้สื่อความหมายให้เด็กๆ เอื้อต่อความเข้าใจ การใช้สีสันงดงามทำให้เกิดความเพลิดเพลิน ใน**อรรถกถาเวสสันตรชาดก** ใช้การบรรยายด้วยตัวอักษรว่าเป็นสระที่มีดอกบัวหลากสี และยังมีนัยในการตีความในฐานะเป็นวรรณคดีพุทธศาสนา การนำเสนอเหตุการณ์สำคัญตอนนี้จึงมีนัยที่แตกต่างกัน ตามลักษณะของ *"สื่อ"* ลักษณะเด่นของตัวละครสำคัญคือพระชาลี และพระกัณหาชินา ในฐานะที่เป็นผู้เพิ่มพูนทานบารมีของพระเวสสันดรให้เต็มบริบูรณ์ สรุปเป็นตารางได้ดังนี้

ตาราง 19 การสร้างตัวละครพระชาลี และพระกัณหาชินา *"ผู้เพิ่มพูนทานบารมีของพระเวสสันดรให้เต็มบริบูรณ์"* จากอรรถกถาเวสสันตรชาดกสู่สื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน

ตัวละคร	การสร้างตัวละคร พระชาลี และพระกัณหาชินา *"ผู้เพิ่มพูนทานบารมีของพระเวสสันดรให้เต็มบริบูรณ์"* ในอรรถกถาเวสสันตรชาดก	การสืบทอดในสื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน				
		พระเวสสันดร	พระเวสสันดรพระชาติแห่งการให้	การให้ทานของพระเวสสันดร	เวสสันดรชาดก	ธรรมะก่อนนอนเรื่องเวสสันดรชาดก
พระชาลี พระกัณหาชินา	1. การตามเสด็จพระเวสสันดรเข้าสู่ป่า	✓	✓	✓	✓	✓
	2. การเสด็จหนีจากบรรณศาลาลงสู่สระโบกขรณี	✓	✓	✓	✓	✓
	3. การเสด็จขึ้นจากสระโบกขรณี	✓	✓	✓	✓	✓

ลักษณะการสืบทอดตัวละครพระชาลี และพระกัณหาชินาที่เป็นสองกุมารผู้น่ารักยังอยู่ในวัยเด็ก และเป็น *"ผู้เพิ่มพูนทานบารมีของพระเวสสันดรให้เต็มบริบูรณ์"* ปรากฏในนิทานสิ่งพิมพ์ทุกสำนวน ดังเห็นเด่นชัดในเหตุการณ์สำคัญ ได้แก่ การตามเสด็จพระเวสสันดรเข้าสู่ป่า การเสด็จหนีจากบรรณศาลาลงสู่สระโบกขรณี และการเสด็จขึ้นจากสระโบกขรณี ซึ่งเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้เพราะเป็นเหตุการณ์สำคัญและแสดงแนวคิดสำคัญของเรื่อง ทั้งยังแสดงให้เห็นว่าสองกุมารเป็นแบบอย่างของ *"เด็กดี"* ดังตามเสด็จพระเวสสันดรเข้าสู่ป่า การหนีลงสระโบกขรณีเพราะความกลัวแต่ทรงเสด็จขึ้นมาจากสระโบกขรณีเพราะทรงรักพระบิดามากกว่าความกลัว

การสร้างตัวละครสำคัญในนิทานเรื่องพระเวสสันดรทั้ง 5 สำนวนจึงสืบทอดบุคลิกลักษณะที่โดดเด่นของตัวละครสำคัญจาก**อรรถกถาเวสสันตรชาดก** ดังพระเวสสันดรยังทรงเป็นผู้ไม่อิ่มในการบริจาคทาน พระนางมัทรียังทรงเป็นนางแก้วคู่บารมีพระเวสสันดร ชูชกยังเป็นผู้

ทุรลักษณ์ทั้งกายและใจ นางอมิตดายังเป็นต้นเหตุให้ชูชกเดินทางไปขอสองกุมาร พระชาลีพระกัณหาชินายังทรงเป็นผู้เพิ่มพูนทานบารมีของพระเวสสันดรให้เต็มบริบูรณ์

3.1.3 การใช้ภาษาเพื่อนำเสนอเรื่องพระเวสสันดร

การใช้ภาษาเป็นส่วนสำคัญในการ *"เล่า"* นิทาน ผู้เล่าต้องปรับภาษาให้เข้ากับ *"ผู้เสพ"* เพื่อให้เข้าใจเรื่องราวของนิทานอย่างแจ่มชัด ผู้วิจัยพบการใช้ภาษาในสื่อสิ่งพิมพ์ทั้ง 5 สำนวน เพื่อนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรให้เหมาะกับผู้อ่านซึ่งเป็นเด็กมี 3 ประการ ได้แก่ การอธิบายคำศัพท์พุทธศาสนา การแปลคำราชาศัพท์ และการเขียนคำอ่าน

3.1.3.1 การอธิบายคำศัพท์พุทธศาสนา

พระเวสสันดรเป็นนิทานที่มีที่มาจากคัมภีร์พุทธศาสนา ซึ่งเป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร เป็นนิทานบาลีมีที่มาจากพระไตรปิฎก คนไทยรับรู้เรื่องราวต่างๆ ในวรรณคดีบาลีผ่านพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ซึ่งนำพุทธศาสนาเข้ามาเผยแพร่ในดินแดนสุวรรณภูมิกว่า 2,000 ปี มาแล้ว ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11-15 สมัยก่อนสุโขทัย[1] เมื่อเปลี่ยนรูปแบบมาเป็นสื่อสิ่งพิมพ์พระเวสสันดร ซึ่งเป็นนิทานสำหรับเด็กจึงต้องปรับเปลี่ยนการใช้ภาษาให้เหมาะสมกับรูปแบบสื่อ ผู้วิจัยพบว่าผู้เล่านิทานใช้ภาษาที่เข้าใจง่ายเพื่ออธิบายคำศัพท์พุทธศาสนา ปรากฏในสื่อสิ่งพิมพ์ 2 สำนวน ได้แก่ **พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้** และ**การให้ทานของพระเวสสันดร**

การอธิบายคำศัพท์ทางพุทธศาสนาใน**พระเวสสันดรพระชาติแห่งการให้** ปรากฏ 2 คำ ได้แก่ *"สัตว์โลก"* และ *"ทักษิโณทก"* ซึ่งเป็นคำศัพท์เฉพาะทางพุทธศาสนา แล้วอธิบายโดยใช้เหตุการณ์ในเรื่องตอนพระเวสสันดรทรงบริจาคช้างปัจจัยนาคแก่พราหมณ์ คำว่า *"สัตว์โลก"* มีการระบุแหล่งอ้างอิงชัดเจนว่ามาจาก**พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์** ส่วนคำว่า *"ทักษิโณทก"* อธิบายตอนพระเวสสันดรทรงหลั่งน้ำทักษิโณทกมอบช้างแก่พราหมณ์เมืองกลิงครัฐ ดังนี้

> "สัตว์โลก คือ โลกของหมู่สัตว์หรือโลกของสิ่งที่มีความรู้สึก และเคลื่อนไหวไปได้เอง ซึ่งได้แก่ เทพ มาร พรหม มนุษย์ เปรต อสุรกาย ดิรัจฉาน และสัตว์นรก [จากพจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ โดยพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)]"[2]

> "ทักษิโณทก คือน้ำที่หลั่งบนแผ่นดิน หรือบนมือผู้รับ เพื่อให้พระแม่ธรณีรับรู้และเป็นพยานในการสร้างบุญกุศล อาจมีจุดมุ่งหมายเพื่ออุทิศกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับ หรือเพื่อมอบสิ่งของ

---

[1] สุกัญญา สุจฉายา. (2555). *วรรณคดีนิทานไทย*. หน้า 24.

[2] ว.วชิรเมธี. (2554). *พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้*. หน้า 2.

ขนาดใหญ่ที่ไม่สามารถหยิบยกให้ได้ ดังที่เจ้าชายเวสสันดรหลั่งน้ำทักษิโณทกมอบช้างปัจจัยนาค แก่พราหมณ์จากเมืองกาลิงครัฐ”[1]

การอธิบายคำศัพท์พุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับนิทานเรื่องพระเวสสันดร มีจุดประสงค์เพื่อให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังเข้าใจ โดยอธิบายรายละเอียดเพิ่มเติม ได้แก่ พรแปดประการที่พระอินทร์ประทานให้พระเวสสันดร และฝนโบกขรพรรษ ภาษาที่ใช้อธิบายมีลักษณะกระชับ สื่อความเข้าใจง่าย ดังนี้

“พรแปดประการได้แก่ 1. ให้บิดาหายพิโรธ 2. ให้ได้ปล่อยนักโทษจากเรือนจำ 3. ให้ได้ช่วยเหลือคนยากจนทั่วแคว้น 4. ให้พอใจเพียงชายาตนเท่านั้น 5. ให้ได้เห็นกัณหา ชาลี มีอายุยืนและได้ครองราชย์สืบไป 6. เมื่อเสด็จถึงพระนครให้ฝนแก้วเจ็ดประการตกทั่วเมืองสีพี 7. ให้สมบัติในท้องพระคลังเพิ่มพูนขึ้นเรื่อยๆ เพื่อบำเพ็ญทาน 8. เมื่อสวรรคตแล้ว ให้ได้เกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิต เพื่อรอจุติลงมาเกิดเป็นพระพุทธเจ้าองค์ต่อไป[2]

“ฝนโบกขรพรรษ คือ น้ำฝนสีแดง ถ้าใครต้องการให้เปียกก็จะเปียก หากใครไม่ต้องการให้เปียกก็จะไม่เปียก”[3]

การอธิบายคำศัพท์พุทธศาสนาจึงเป็นการอธิบายขยายความด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย เพื่อสื่อความให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ส่วนใหญ่การอธิบายคำศัพท์พุทธศาสนาจะเกี่ยวข้องกับเรื่องการให้ทานของพระเวสสันดร โดยใช้วงเล็บอธิบายหลังคำศัพท์นั้นๆ ดังนี้

“ช้างเผือก (ช้างมงคลในตระกูลหนึ่งมีลักษณะมงคล 7 ประการ คือ ตาสีขาว, เพดานในปากสีขาว, เล็บสีขาว, ขนสีขาว, ผิวหนังสีขาว, ขนหางยาว และอวัยวะเพศสีขาว)[4]

มงคล (เหตุที่นำมาซึ่งความเจริญ)[5]

บำเพ็ญศีล (ประพฤติตนโดยรักษากาย วาจาให้เรียบร้อย)[6]

บารมี (คุณความดีที่ควรทำ มี 10 อย่าง)[7]

---

[1] *แหล่งเดิม*. หน้า 5.

[2] *แหล่งเดิม*. หน้า 23.

[3] *แหล่งเดิม*. หน้า 27.

[4] ปิติพร วทาทิยาภรณ์. (2553). *การให้ทานของพระเวสสันดร*. หน้า 3.

[5] *แหล่งเดิม*. หน้า 3.

[6] *แหล่งเดิม*. หน้า 9.

[7] *แหล่งเดิม*. หน้า 13.

การอธิบายคำศัพท์ทางพุทธศาสนาดังตัวอย่าง เป็นการเพิ่มรายละเอียดให้เข้าใจความหมายคำศัพท์เฉพาะทางพุทธศาสนา ซึ่งอาจจะยากสำหรับเด็ก การอธิบายคำศัพท์เช่นนี้จะช่วยให้เด็กๆ เข้าใจเนื้อหาได้รับความรู้พร้อมรับรู้เรื่องราวเวสสันดรชาดกได้มากขึ้น

3.1.3.2 การแปลคำราชาศัพท์

พระเวสสันดรเป็นพระโพธิสัตว์และเป็นกษัตริย์ จึงต้องใช้คำราชาศัพท์ในเรื่องจำนวนมาก ผู้วิจัยพบว่าสื่อสิ่งพิมพ์ 1 สำนวน ได้แก่ **การให้ทานของพระเวสสันดร** อธิบายความหมายของคำราชาศัพท์เพื่อให้เด็กๆ เข้าใจง่าย เช่น

> พระเวสสันดรมีความเมตตากรุณามักจะให้ทานเป็นประจำ พระองค์คิดว่า การให้ทานด้วยทรัพย์สมบัติเพียงอย่างเดียวยังไม่เพียงพอ พระองค์จึง**ตั้งพระทัย (ตั้งใจ)** ว่าพระองค์จะให้ทานทุกอย่างที่พระองค์มี[1]
>
> เมื่อพระเวสสันดรมี**พระชนมายุ (อายุ)** 16 พรรษา ได้**อภิเษกสมรส (แต่งงาน)** กับ “พระนางมัทรี” มีพระโอรสพระนามว่า “ชาลี” และ**พระธิดา (ลูกสาว)** พระนามว่า “กัณหา”[2]
>
> พระเวสสันดรก็ให้โดยไม่กลัวความลำบากที่จะต้อง **เสด็จพระราชดำเนิน (เดิน) ด้วยพระบาท (เท้า)**[3]

การแปลคำราชาศัพท์นี้ในนิทาน**การให้ทานของพระเวสสันดร**มีตลอดทั้งเรื่อง เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจความหมายของคำและเข้าใจเนื้อเรื่องได้ง่ายขึ้น เป็นการแปลคำราชาศัพท์ทันที ซึ่งถือเป็นลักษณะเด่นของสื่อสิ่งพิมพ์พระเวสสันดรสำนวนนี้ แม้ผู้วิจัยจะเห็นว่าคำราชาศัพท์ที่แปลนี้ไม่ใช่คำศัพท์ยาก

3.1.3.3 การเขียนคำอ่าน

การเขียนคำอ่านมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ออกเสียงคำศัพท์ยากได้ถูกต้อง สื่อสิ่งพิมพ์ที่ปรากฏการเขียนคำอ่านแทรกในนิทานพบ 2 สำนวน ได้แก่ **การให้ทานของพระเวสสันดร** และ**เวสสันดรชาดก**

ในนิทานเรื่อง**การให้ทานของพระเวสสันดร**[4] พบการเขียนคำอ่านจำนวน 7 คำ ได้แก่

---

[1] *แหล่งเดิม*. หน้า 21.

[2] *แหล่งเดิม*. หน้า 5.

[3] *แหล่งเดิม*. หน้า 9.

[4] *แหล่งเดิม*. หน้า 3.

พระเวสสันดร (พระ – เวด – สัน – ดอน)
พระเจ้าสญชัย (สะ – ยะ – ไช)
พระนางผุสดี (ผุด – สะ – ดี)
เมืองกาลิงค (กา – ลิง – คะ)
เมืองเจตราช (เจด – ตะ – ราด)
พรานเจตบุตร (เจด – ตะ – บุด)
นางอมิตตดา (อะ – มิด –ตะ –ดา)

ส่วน**เวสสันดรชาดก**[1] พบการเขียนคำอ่านจำนวน 10 คำ ได้แก่

พระเจ้าสญชัย (สน – ไช)
พระนางผุสดี (ผุด – สะ – ดี)
พระเจ้ากรุงมัททราช (มัด – ทะ –ราด)
ปัจจัยนาค (ปัด – ไจ – ย – นาก)
ปัจจัยนาเคน (ปัด – ไจ – ย – นา – เคน)
พระนางมัทรี (มัด – ซี)
เมืองกลิงคราษฎร์ (กะ – ลิง – คะ – ราด)
เมืองมาตุลนคร (มา – ตุ – ละ – นะ – คอน)
กษัตริย์เจตราช (เจด – ตะ – ราด)
พรานป่าเจตบุตร (เจด – ตะ – บุด)

หากพิจารณาการเขียนคำอ่านของนิทานทั้งสองสำนวนแล้วพบว่า คำที่นำมาเขียนคำอ่านนั้นเป็นคำศัพท์เฉพาะเกี่ยวกับชื่อตัวละคร และชื่อเมือง ส่วนใหญ่เป็นคำที่มาจากภาษาบาลีสันสกฤต ซึ่งอาจเป็นอุปสรรคต่อเด็ก เพราะอ่านยาก อ่านไม่ถูก การเขียนคำอ่านไว้ในวงเล็บจะทำให้เด็กอ่านชื่อตัวละครและชื่อเมืองได้อย่างถูกต้อง ทำให้ผู้อ่านหรือเด็กเข้าใจเนื้อหาและจดจำได้ดีขึ้น การใช้ภาษาในสื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน จึงเป็นการปรับเปลี่ยนภาษาเพื่อให้ง่ายและชัดเจนเหมาะสมกับระดับผู้อ่าน

การสร้างสรรค์เวสสันดรชาดกใน *"สื่อ"* สิ่งพิมพ์ทั้ง 5 สำนวน จึงแสดงให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนรูปแบบการนำเสนอจากคัมภีร์พุทธศาสนาเป็นหนังสือนิทานมีภาพประกอบ ภาพประกอบตัวละครยังคงลักษณะเด่นของบุคลิกภาพที่โดดเด่นของตัวละคร เช่น ความงามสง่าของพระเวสสันดร พระนางมัทรี ความเป็นเด็กของสองกุมาร และความอัปลักษณ์ของชูชก เป็นต้น นอกจากนี้ยังปรับภาษาให้เข้าใจง่าย การปรับเปลี่ยนเช่นนี้แสดงให้เห็นการดำรงอยู่ของเรื่องพระเวสสันดรในสื่อสิ่งพิมพ์ร่วมสมัย

[1] พีรดา ทาบทอง. (2552). *เวสสันดรชาดก*. หน้า 9.

3.2 การนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในรูปแบบสื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพ

จิตรกรรม คือ การวาดภาพระบายสีลงบนพื้นผิววัสดุราบ ใช้สีและเส้นแสดงออกถึงความงาม ส่วนใหญ่จิตรกรรมไทยประเพณีเกิดจากความต้องการบอกเล่าเรื่องราวทางศาสนา เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา หรือแสดงคติธรรมแก่ผู้คนผ่านภาพสะท้อนถึงเอกลักษณ์และภูมิปัญญาของช่างไทยโบราณซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน[1]

จิตรกรรมไทยจึงเป็นงานศิลปวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่มีรูปแบบเฉพาะตัว มีรูปลักษณ์เป็นแบบฉบับ เน้นสาระสำคัญทางศาสนา ดังที่จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์ กล่าวถึงสาระสำคัญของการสร้างงานจิตรกรรมไว้ดังนี้

> สาระสำคัญประการแรกของการปรากฏงานจิตรกรรมที่ได้รับการเขียนขึ้นไว้บนฝาผนัง ซึ่งจัดว่าเป็นงานจิตรกรรมขนาดใหญ่ติดสถานที่ที่เป็นศาสนสถาน เป็นสาธารณประโยชน์แก่ศาสนิกและคนทั่วไปจะดูชมได้เป็นปกตินั้น กล่าวได้ว่ารูปภาพที่เขียนขึ้นไว้บนฝาผนังเป็นรูปภาพแสดงเรื่องราวเนื่องในพุทธศาสนาทั้งนั้น[2]

การแสดงเรื่องราวทางพุทธศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องชาดก เป็นความนิยมอย่างหนึ่งของศิลปิน ซึ่งจะเลือกแสดงตอนที่เป็นจุดสำคัญของเรื่อง ผู้ชมภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ทราบเรื่องราวบนจิตรกรรมฝาผนังนั้นเป็นภูมิหลังอยู่แล้ว เมื่อเห็นภาพก็ทราบทันทีว่าเป็นชาดกเรื่องอะไร ตอนใด ชาดกที่นิยมวาดเป็นจิตรกรรมฝาผนัง ได้แก่ ทศชาติชาดก โดยเขียนกินเนื้อที่เกือบทั้งหมดของฝาผนังพระอุโบสถ มักเขียนพุทธประวัติ หรือเวสสันดรชาดกทั้ง 13 กัณฑ์ ดังที่อู่ทอง ประศาสน์วินิจฉัย กล่าวว่า

> จิตรกรไทยได้วาดเรื่องราวในชาดกมาช้านาน ภาพเขียนชาดกที่เก่าแก่ที่สุดในปัจจุบันอยู่ที่ผนังกรุด้านล่างของพระปรางค์วัดราชบูรณะ อยุธยา (พ.ศ.1967) แต่จิตรกรรมที่เขียนเฉพาะเรื่องทศชาติจนกินเนื้อที่เกือบทั้งหมดของผนังพระอุโบสถคงเพิ่งมาเริ่มนิยมกันตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นต้นมา...
>
> ถึงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ประเพณีที่นิยมกันในการวาดภาพประดับผนังพระอุโบสถ ได้แก่ การเขียนภาพมารผจญบนผนังด้านหน้าพระประธาน ด้านหลังเขียนภาพไตรภูมิ ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ สำหรับผนังด้านข้างนั้นส่วนที่อยู่เหนือขอบประตูและหน้าต่าง มักเขียนพุทธประวัติไว้ด้านหนึ่ง และเขียนเรื่องเวสสันดรชาดกทั้ง 13 กัณฑ์ไว้อีกด้าน โดยเรียงตามลำดับตั้งแต่กัณฑ์ทศพรไปจนถึงนครกัณฑ์[3]

---

[1] เนื้ออ่อน ขัวทองเขียว. (2556). *ความเข้าใจในจิตรกรรมไทยประเพณี*. หน้า 2.

[2] จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์. (2552). *สาระสำคัญในงานจิตรกรรมไทยประเพณี*. หน้า 14.

[3] อู่ทอง ประศาสน์วินิจฉัย. (2548). *ท่องทศชาติผ่านจิตรกรรม: ภู จ นา วิ เว*. หน้า 214 – 215.

จากการวิเคราะห์สื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพเวสสันดรชาดกทั้ง 4 กลุ่ม ได้แก่ จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดกในพระอุโบสถวัดสุวรรณารามราชวรวิหาร จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดกในพระอุโบสถวัดราชาธิวาสราชวรวิหาร ภาพพระเวสสันดรชาดกของนายเหม เวชกร และภาพพระเวสสันดรชาดกของ ส.ธรรมภักดี พบลักษณะการสร้างสรรค์ 2 แบบ ได้แก่ รูปแบบการนำเสนอและเนื้อหา

3.2.1 รูปแบบการนำเสนอ

จากการวิเคราะห์สื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพเวสสันดรชาดกทั้ง 4 กลุ่ม พบการสร้างสรรค์รูปแบบการนำเสนอ 2 รูปแบบ ได้แก่ การใช้รูปแบบจิตรกรรมไทยประเพณี และการใช้รูปแบบจิตรกรรมไทยแนวตะวันตก

3.2.1.1 การใช้รูปแบบจิตรกรรมไทยประเพณี

จิตรกรรมไทยประเพณี เป็นศิลปะที่แสดงความเป็นไทย นิยมเขียนบนฝาผนังภายในอาคาร เช่น โบสถ์ วิหาร โดยใช้กรรมวิธีแบบช่างไทยโบราณ มีเนื้อหาเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ ชาดก ไตรภูมิ เป็นต้น การเขียนภาพจิตรกรรมไทยประเพณีจะตัดเส้นเป็นภาพ 2 มิติ คือด้านกว้างและด้านยาว ไม่มีมิติความลึก ไม่ใช้แสงและเงา

สื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพเวสสันดรชาดกทั้ง 4 กลุ่ม พบการใช้รูปแบบจิตรกรรมไทยประเพณีเพียง 1 กลุ่ม ได้แก่ จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดกในพระอุโบสถวัดสุวรรณารามราชวรวิหาร

วัดสุวรรณารามเป็นพระอารามหลวงชั้นราชวรวิหาร ตั้งอยู่ริมคลองบางกอกน้อยฝั่งตะวันตก พระอุโบสถหันหน้าออกคลองบางกอกน้อย บริเวณด้านหน้าวัดเป็นลาน มีศาลาท่าน้ำ ตามประวัติวัดกล่าวว่าวัดสุวรรณารามเดิมชื่อวัดทอง เข้าใจว่ามีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดให้รื้อแล้วสถาปนาใหม่ทั้งพระอาราม สร้างพระอุโบสถ เก๋งด้านหน้า วิหาร ฯลฯ เมื่อสถาปนาแล้วเสร็จจึงพระราชทานนามใหม่ว่า *"วัดสุวรรณาราม"* ต่อมาใช้เป็นที่ประกอบพิธีปลงศพ ทั้งพระศพเจ้านายและขุนนางผู้ใหญ่ ในสมัยรัชกาลที่ 3 จึงโปรดให้สร้างเมรุขึ้นที่วัดสระเกศ[1]

จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดสุวรรณารามมีลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งคือเฉพาะภาพเขียนในพระอุโบสถมีการเน้นเขียนเรื่องมหาชาติชาดกถึง 50% คือมากกว่าเรื่องอื่นๆ ซึ่งกระจายอัตราส่วนเป็นร้อยละ 20 – 15 – 10 และ 5 แสดงถึงการเน้นความสำคัญของภาพมหาชาติชาดกมากกว่า

---

[1] แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. (2525). *วัดสุวรรณาราม*. หน้า 8.

เรื่องอื่นๆ[1] การเน้นเรื่องราวภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องมหาชาติ สอดคล้องกับการจัดเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก มีผู้เล่าว่าวัดสุวรรณารามจัดประเพณีเทศน์มหาชาติทุกปี แต่เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 บ้านเมืองขาดระเบียบ ทางวัดจึงไม่ได้จัดประเพณีเทศน์มหาชาติต่อเนื่องทุกปี อีกทั้งเกิดกรณีกบฏ รัฐประหาร และการเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 พ.ศ. 2484 – 2488 มีกองทัพญี่ปุ่นมาสร้างอู่ต่อเรือที่คลองบางกอกน้อย จึงเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญ ประเทศฝ่ายสัมพันธมิตรทิ้งระเบิดอยู่เนืองๆ ทำให้ชาวบ้านอพยพทิ้งบ้านเรือนไปอาศัยจังหวัดใกล้เคียงที่ปลอดภัย ประเพณีเทศน์มหาชาติที่วัดสุวรรณารามจึงต้องงดไป[2]

ต่อมาวัดสุวรรณารามจัดประเพณีเทศน์มหาชาติสืบเนื่องต่อมาทุกปีที่ศาลาการเปรียญ[3] และในปี พ.ศ. 2556 ย้ายมาจัดใกล้พระอุโบสถ

การจัดเทศน์มหาชาติของวัดสุวรรณารามนี้แสดงให้เห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน วัดสุวรรณารามที่ให้ความสำคัญกับเรื่องมหาชาติมาก ภาพจิตรกรรมในพระอุโบสถเน้นเรื่องราวของพระเวสสันดรมากกว่าพระโพธิสัตว์องค์อื่น[4] อีกทั้งภาพจิตรกรรมของวัดสุวรรณารามมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักเพราะเป็นฝีมือครูช่างโบราณในสมัยรัชกาลที่ 3 ที่มีชื่อเสียง กล่าวกันว่าเป็นงานจิตรกรรมฝีมือชั้นครูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น คือครูทองอยู่ (หลวง) กับครูคงแป๊ะ (หลวง) ซึ่งสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงสันนิษฐานว่าผู้เขียนภาพเนมิราชชาดกคือครูทองอยู่ คงเขียนประมูลแข่งกับเรื่องมโหสถชาดกซึ่งเขียนโดยครูคงแป๊ะ

> ช่างเขียนที่ดีในรัชกาลที่ 3 มีอีกคนหนึ่งเรียกกันว่าครูทองอยู่ มีฝีมือเขียนอะไรไว้มาก เช่น ห้องพระเตมีย์ในพระอุโบสถวัดสุวรรณารามเป็นต้น ที่นั่นมีห้องมโหสถอยู่เคียงกัน เห็นได้ว่าตั้งใจจะเขียนประมูล เขาพูดกันว่าฝีมือคงแป๊ะ เขาว่าเป็นพระ แต่ไม่เห็นฝีมือมีที่ไหนอีก เห็นจะตาย ครูทองอยู่คงแก่กว่าเจ้ากรมอ่อนมาก[5]

---

[1] แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. (2532). *คติความเชื่อเรื่องมหาชาติชาดก: การเปลี่ยนแปลงและการสืบเนื่องสะท้อนจากภาพจิตรกรรมฝาผนัง กรณีศึกษาเฉพาะภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดสุวรรณาราม คลองบางกอกน้อย*. หน้า 7.

[2] *แหล่งเดิม*. หน้า 110.

[3] งานวิจัยที่กล่าวว่าวัดสุวรรณารามจัดประเพณีเทศน์มหาชาติทุกปีนั้นเก็บข้อมูลตั้งแต่ปี 2532 จนในปัจจุบัน 2556 วัดสุวรรณารามจัดประเพณีเทศน์มหาชาติในวันที่ 20 – 21 กันยายน 2556

[4] พระมหาสุวัฒน์ ปญฺญาวชิโร เลขานุการ ศพอ.วัดสุวรรณาราม, (2556, 21 กันยายน). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่ วัดสุวรรณาราม เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ.

[5] สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2515). *สาส์นสมเด็จ เล่ม 21*. หน้า 189.

ผู้วิจัยพบว่าจิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดกในพระอุโบสถวัดสุวรรณาราม ราชวรวิหาร มีลักษณะการใช้รูปแบบจิตรกรรมไทยประเพณี 5 ประการ ได้แก่ การแสดงภาพแบบการมองจากที่สูงลงสู่ที่ต่ำ หรือการมองแบบตานกมอง (Bird's eye view) การแสดงภาพแบบ 2 มิติ การแบ่งภาพฉากหรือเหตุการณ์ย่อยด้วยภาพแนวป่าและโขดหิน การแสดงภาพตัวละครแบบนาฏลักษณ์ และการใช้สี

3.2.1.1.1 **การแสดงภาพแบบการมองจากที่สูงลงสู่ที่ต่ำ หรือการมองแบบตานกมอง** (Bird's eye view)

การแสดงภาพลักษณะนี้เป็นการวาดภาพแบบให้ผู้ชมได้เห็นรายละเอียดภาพให้มากที่สุด วาดให้ผู้ชมเห็นภาพได้หลายมุมมองเปรียบดังตาของนกขณะบินอยู่บนท้องฟ้า แล้วมองลงมาพื้นดิน เป็นการมองจากที่สูงลงที่ต่ำ เช่น ภาพจิตรกรรมฝาผนังพุทธประวัติที่สามารถเห็นรายละเอียดผู้คนได้ทั่วถึง สามารถมองเห็นอาคาร และปราสาทได้ทุกหลัง

กลุ่มที่ 1 **จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดกในพระอุโบสถวัดสุวรรณาราม ราชวรวิหาร** ใช้การแสดงภาพแบบการมองจากที่สูงลงสู่ที่ต่ำ หรือการมองแบบตานกมอง (Bird's eye view) จำนวนทั้งสิ้น 9 ห้อง ศิลปินเขียนภาพเต็มผนังห้อง เริ่มต้นตั้งแต่กัณฑ์ทศพรจนจบนครกัณฑ์ เริ่มจากด้านหลังพระประธานไล่เรียงมาทางฝาผนังด้านขวาของพระประธาน ดังนี้

ห้องที่ 1 กัณฑ์ทศพร กัณฑ์หิมพานต์ และทานกัณฑ์

ห้องที่ 2 กัณฑ์วนประเวศน์

ห้องที่ 3 กัณฑ์ชูชก

ห้องที่ 4 กัณฑ์จุลพน และกัณฑ์มหาพน

ห้องที่ 5 กัณฑ์กุมาร กัณฑ์มัทรี และกัณฑ์สักกบรรพ

ห้องที่ 6 กัณฑ์มหาราช

ห้องที่ 7 กัณฑ์มหาราช เฉพาะเหตุการณ์การยกขบวนกองทัพไปรับพระเวสสันดร

ห้องที่ 8 กัณฑ์ฉกษัตริย์

ห้องที่ 9 กัณฑ์ฉกษัตริย์ เฉพาะเหตุการณ์การยกขบวนกองทัพกลับนครสีพี

ภาพประกอบ 22 กัณฑ์หิมพานต์
และทานกัณฑ์ วัดสุวรรณาราม

ภาพประกอบ 23 กัณฑ์จุลพน
และกัณฑ์มหาพน วัดสุวรรณาราม

การนำเสนอภาพจิตรกรรมฝาผนังข้างต้น เป็นการมองจากที่สูงลงที่ต่ำ ทำให้มองเห็นภาพทั้งหมดของห้องภาพ ซึ่งเป็นเหตุการณ์ย่อยในห้องภาพนั้นตามแต่ละกัณฑ์ ลักษณะการนำเสนอเช่นนี้เป็นการแสดงให้เห็นภาพรวมของภาพผนังเต็มห้อง ผู้ชมภาพจะเห็นภาพผนังเต็มห้อง ซึ่งหากสังเกตรายละเอียดย่อยแล้วจะเห็นภาพช้างสีขาว ซึ่งมีลักษณะเด่นให้เห็นว่าเป็นทานกัณฑ์ ส่วนอีกภาพ ผู้ชมภาพจะเห็นภาพต้นไม้ โขดหิน สระบัว แสดงให้เห็นว่าเป็นฉากป่า ซึ่งตรงกับห้องผนังกัณฑ์จุลพน และกัณฑ์มหาพน การมองภาพแบบการมองจากที่สูงลงสู่ที่ต่ำจึงทำให้เห็นมุมมองภาพอย่างกว้างขวางก่อนการมองรายละเอียดภาพย่อย เป็นการแสดงภาพรวมของผนังห้องเต็ม

3.2.1.1.2 **การแสดงภาพแบบ 2 มิติ**

การแสดงภาพแบบ 2 มิติ เป็นการแสดง *"รูปร่าง"* ที่มีเพียงความกว้าง และความยาว ไม่แสดงความลึก ความนูน ความหนา ไม่ปรากฏการแสดงแสงเงาตามธรรมชาติ ไม่แสดงเวลาว่าเป็นกลางวันหรือกลางคืน ภาพจิตรกรรมไทยประเพณีจึงมีลักษณะเป็นภาพติดแบนราบบนฝาผนัง

สาระสำคัญในรูปภาพจิตรกรรมไทยประเพณีที่มีความจำกัดรูปร่างของรูปภาพสรรพสิ่งต่างๆ ไว้เพียง 2 มิติ เช่นนี้ น่าที่จะเนื่องมาแต่ความประสงค์จัดวางรูปภาพให้มีความสัมพันธ์กับพื้นภาพ ซึ่งเป็นระนาบราบและตึง เมื่อสร้างรูปภาพขึ้นด้วยวิธีเขียนเส้นล้อมพื้นภาพขึ้นเป็น *"รูปร่าง"* สรรพสิ่งใด แม้จะเห็นได้ว่า *"รูปภาพ"* นั้นเป็นรูปร่างที่มีความหมายแก่การเห็นต่างออกมาจากพื้นภาพก็ดี แต่รูปภาพนั้นๆ ก็ยังอยู่ในเนื้อเดียวกับพื้นภาพ ดังนี้โดยประสงค์ที่จะรักษาความกลมกลืนระหว่างพื้นภาพกับรูปภาพไว้ในระนาบ 2 มิติ ดั่งการเขียนรูปภาพประกอบด้วยเงาและแสง ทำให้เกิดการลวงตา อาจแลเห็นความหนาหรือความลึกลักษณะนูนขึ้นหรือถลำเข้าไปในพื้นภาพ ซึ่งมีระนาบราบและตึง ซึ่งเป็นลัทธิในการเขียนทำรูปภาพอย่างเหมือนจริงตามธรรมชาติ[1]

จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดกในพระอุโบสถวัดสุวรรณารามราชวรวิหาร ใช้การแสดงภาพแบบ 2 มิติ โดยแสดงเพียงความกว้างและความยาว ไม่มีการแสดงรูปทรงความลึก ความนูน ความหนา ภาพตัวคนจึงมีความลักษณะเท่าๆ กับอาคาร ปราสาท มีลักษณะเหมือนการปะติดด้วยกระดาษ และเด่นชัดเท่ากันทุกผนัง

ภาพประกอบ 24
ทานกัณฑ์ วัดสุวรรณารามราชวรวิหาร

ภาพประกอบ 25
กัณฑ์ชูชก วัดสุวรรณารามราชวรวิหาร

3.2.1.1.3 การแบ่งภาพฉากหรือเหตุการณ์ย่อยด้วยภาพแนวป่า และโขดหิน

จิตรกรรมฝาผนังแบบไทยประเพณีนิยมใช้ *"เส้นสินเทา"* คือเส้นที่มีแถบหยักฟันปลาต่อเนื่องกันคั่นฉากหรือเหตุการณ์ย่อยในเรื่องเดียวกันให้ออกจากกันเป็นสัดส่วน แต่ยังมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันอยู่ บางครั้งใช้เส้นสินเทาเพื่อแยกเรื่องให้ขาดจากกัน เส้นสินเทาจึงเป็นเส้นที่ใช้แบ่งฉากและเชื่อมโยงภาพให้เกิดเอกภาพ เพื่อให้ผู้ชมภาพจิตรกรรมฝาผนังเข้าใจเรื่องราวและรับรู้ถึง

[1] จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์. (2552). *สาระสำคัญในงานจิตรกรรมไทยประเพณี*. หน้า 14.

ความงาม หากไม่ใช่เส้นแถบหยักฟันปลาอาจเป็นเส้นโค้งที่เรียกว่า *“เส้นลวด”* ใช้แบ่งภาพ หรือพื้นที่ของภาพให้แยกออกจากกัน

นอกจากการใช้เส้นสินเทาแบ่งฉากแล้ว ช่างในสมัยหลังยังแบ่งพื้นที่ฝาผนังด้วยการใช้ภาพ ลำน้ำ ภูเขา ต้นไม้ เพื่อการจัดองค์ประกอบภาพเป็นกลุ่มเล็กๆ เรียงลำดับให้เรื่องเรียงต่อเนื่องกันอย่างลงตัว และมีช่องไฟงาม

การแบ่งคั่นเหตุการณ์ย่อยด้วยภาพแนวป่า โขดหิน และลำน้ำ อันเป็นลักษณะสมจริงตามธรรมชาติ ถือเป็นลักษณะเด่นของจิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดกวัดสุวรรณารามแห่งนี้ ช่างตั้งใจเขียนทิวทัศน์ในลักษณะต่างๆ กัน โดยแสดงทิวทัศน์ประกอบฉากในลักษณะต่างๆ เช่น หนอง คลอง บึง โขดเขา หินผา ดอกไม้ ต้นไม้ ใบหญ้า ทำให้เห็นบรรยากาศที่สัมพันธ์กับอารมณ์และความรู้สึก ซึ่งถือเป็นความแปลกใหม่ของการเขียนภาพทิวทัศน์ที่วัดสุวรรณาราม

ภาพประกอบ 26
กัณฑ์ชูชก วัดสุวรรณาราม

ภาพประกอบ 27 กัณฑ์จุลพน
และกัณฑ์มหาพน วัดสุวรรณาราม

3.2.1.1.4 การแสดงภาพตัวละครแบบนาฏลักษณ์

การแสดงออกแบบนาฏลักษณ์เป็นการแสดงออกของตัวละครสำคัญที่มีความอ่อนช้อย และแสดงอารมณ์ความรู้สึกด้วยอากัปกิริยาท่าทาง ไม่แสดงออกทางสีหน้า เช่น การแสดงความเศร้าโศก การแสดงอารมณ์ด้วยอากัปกิริยาท่าทางจะเลียนแบบจากอากัปกิริยาท่วงท่าตามขนบนิยมของคนในสังคมร่วมสมัยนั้น

> การเขียนรูปภาพเพื่อการสื่อเรื่องราว หรือบรรยายความ สำหรับงานจิตรกรรมไทยประเพณี จึงสื่อให้ทราบได้ด้วยรูปภาพที่แสดงออก อากัปกิริยา อารมณ์ ภาวะต่างๆ โดย *"ภาษาท่าทาง"* ซึ่งเลียนแบบไปจากอากัปกิริยาและท่วงท่าตามขนบนิยมในความเป็นอยู่ของคนในสังคมร่วมสมัยนั้น ซึ่งชนชาวสยามพึงรับรู้และเข้าใจภาษาท่าทางของรูปภาพนั้นได้ดี[1]

การเขียนภาพอารมณ์โศกของตัวละครกษัตริย์หกพระองค์ที่ได้กลับมาพบกันอีกครั้งในกัณฑ์ฉกษัตริย์ ศิลปินได้ถ่ายทอดจาก *"อักษร"* เป็น *"ภาพ"* ได้อย่างน่าประทับใจ ดังที่ น.ณ. ปากน้ำ กล่าวถึงความงดงามของภาพและอารมณ์ของภาพจิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก เปรียบเทียบกับของต่างชาติ ดังนี้

> เมื่อศิลปินไทยเขียนภาพความเศร้าโศก เราจะเห็นสัญลักษณ์ของความโศกนั้นตามเส้นและท่าทาง เช่น ภาพพระเวสสันดร ตอนพระเวสสันดรได้พบกับพระบิดาและพระมารดาต่างพิลาปรำพันเข้าหากัน เป็นภาพโศกที่สวยงามมาก นับเป็นการแสดงอารมณ์ของศิลปินด้วยเส้นแท้ๆ ภาพเขียนนี้เป็นภาพสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น อยู่ที่ผนังโบสถ์วัดสุวรรณาราม เมื่อเทียบกับภาพเขียน "The Sorrow" ของแวนโก๊ะห์ และภาพเขียน "The Clown" ของรูโอ นับว่าได้อารมณ์เท่าถึงกัน ทั้งๆ ที่ทั้งสองภาพนี้เขียนแบบจริงจัง แสดงความรู้สึกด้วยสีหน้าและสีสันเป็นส่วนสำคัญ ส่วนภาพเขียนในวัดสุวรรณารามดังกล่าวนั้นแสดงความรู้สึกด้วยกิริยาที่น้อมสลดในทุกๆ เส้น แม้เพียงเราจะตัดเอาความรู้สึกที่มือกำลังยกขึ้นรับเกือบจรดใบหน้าที่ก้มต่ำลงออกมาเพียงแค่นั้น ก็ได้อารมณ์สมบูรณ์ดีอยู่แล้ว หากเมื่อได้ดูภาพประกอบกันทั้งหมู่ซึ่งช่างได้เขียนเป็นภาพคนที่ค่อยๆ โน้มซบเข้าหากัน เบื้องหลังเป็นฉากสีเข้มหม่นมีดอกไม้ร่วงแล้ว จะเห็นได้ทันทีว่านี่แหละเป็นความงามในอารมณ์ศิลปะไทย และเป็นสิ่งที่มีค่าน่าหวงแหนอย่างยิ่ง ไม่น้อยหน้ากับภาพอื่นๆ อันลือชื่อของโลกเลย[2]

---

[1] จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์. (2552). *สาระสำคัญในงานจิตรกรรมไทยประเพณี*. หน้า 26.

[2] น.ณ ปากน้ำ. (2550). *ความงามในศิลปะไทย*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ. หน้า 30 – 32.

จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดกในพระอุโบสถวัดสุวรรณารามราชวรวิหาร พบการแสดงออกของตัวละครแบบนาฏลักษณ์อย่างเด่นชัด 2 เหตุการณ์ ได้แก่ กัณฑ์หิมพานต์ ตอนพระเวสสันดร พระนางมัทรี พร้อมสองกุมารทูลลาพระเจ้าสญชัยและพระนางผุสดีก่อนเสด็จสู่ป่า และกัณฑ์ฉกษัตริย์ เมื่อกษัตริย์ทั้งหกพระองค์กลับมาพบกันอีกครั้งต่างพิลาปรำพันหากัน แสดงออกด้วยอากัปกิริยาเศร้าโศก ดังในภาพพบว่าศิลปินวาดภาพจิตรกรรมโดยให้ตัวละครกษัตริย์ทั้ง 6 พระองค์ ได้แก่ พระเจ้าสญชัย พระนางผุสดี พระเวสสันดร พระนางมัทรี พระชาลี และพระกัณหาชินา แสดงอารมณ์และกิริยาโศกในภาพคือการยกมือวางบริเวณใบหน้า ก้มหน้าลงต่ำ แสดงให้เห็นอาการเศร้า หรือคร่ำครวญ

ภาพประกอบ 28 กัณฑ์หิมพานต์ วัดสุวรรณาราม

ภาพประกอบ 29 กัณฑ์ฉกษัตริย์ วัดสุวรรณาราม

3.2.1.1.5 **การใช้สี**

การใช้สีในภาพจิตรกรรมมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ภาพมีชีวิตชีวา เดิมนั้นมีเพียงสีดำ สีแดง และสีเหลืองคล้ำเป็นพื้น สีขาวใช้เป็นส่วนผสมให้สีอื่นๆ กลายเป็นสีอ่อน สีที่ได้มาจากธรรมชาติ เช่น สีดำทำมาจากเขม่าควันไฟจากก้นหม้อ สีขาวใช้จากปูนขาวหรือฝุ่นดินขาว สีแดงและสีเหลืองเอามาจากดินในท้องถิ่น หรือบางทีได้สีเหลืองจากยางไม้ และต่อมามีสีเพิ่มหลายสีเพราะส่งมาจากเมืองจีน การใช้สีในภาพจิตรกรรมมีคตินิยมอย่างหนึ่งคือการใช้สีจำแนกสถานภาพของบุคคลในภาพ ซึ่งแสดงสัญลักษณ์ให้ผู้ชมภาพเข้าใจว่าเป็นตัวละครใด สีจะช่วยกำหนดฐานะและความสำคัญของตัวละครให้แตกต่างกัน โดยดูจากสีผิวของตัวละครในภาพจิตรกรรม[1] ดังนี้

1. ผิวกายสีทอง แสดงให้เห็นว่าเป็นภาพพระพุทธเจ้า

2. ผิวกายสีขาว หรือสีขาวนวล แสดงให้เห็นว่าเป็นภาพของบุคคลที่มีสถานภาพชั้นสูง หรือเป็นพระมหากษัตริย์

3. ผิวกายสีดินตัด หรือสีน้ำตาลอ่อน แสดงให้เห็นว่าเป็นภาพของบุคคลธรรมดา ไพร่พล สามัญชน

4. ผิวกายสีคล้ำ หรือสีหมึก แสดงให้เห็นว่าเป็นภาพของบุคคลชั้นต่ำ หรือคนเลว คนไม่ดี ในทางจิตรกรรมจะเรียกว่า *"ตัวกาก"*

ต่อมาช่างไทยเกิดความคิดสร้างสรรค์โดยนำทองคำเปลวซึ่งเป็นวัสดุกระจ่างแสงมาประกอบภาพ ทำให้กลุ่มรูปภาพนั้นมีความชัดเจนโดดเด่นขึ้นมาจากพื้นภาพ ซึ่งมีวรรณะของสีมืด การใช้ทองคำเปลวจึงช่วยเน้นให้กลุ่มภาพชัดเจน

การใช้สีในจิตรกรรมไทยประเพณีจึงเป็นสัญลักษณ์สำคัญแสดงให้เห็นสถานภาพและบทบาทของตัวละครในภาพ สอดคล้องกับที่เสมอชัย พูลสุวรรณกล่าวว่า

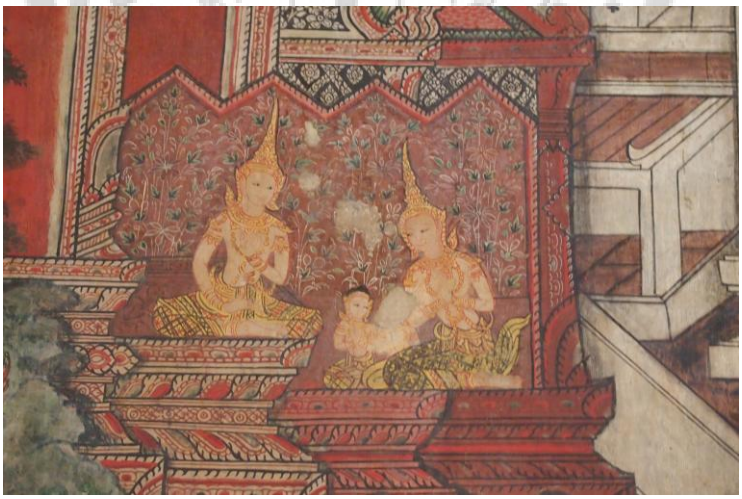
> การเล่าเรื่องของภาพจิตรกรรม มีทั้งมิติที่คล้ายคลึงและแตกต่าง จากการเล่าเรื่องแบบโขนหรือละคร, ที่คล้ายกันก็อย่างเช่น มีการใช้ท่าทางและรูปลักษณ์ภายนอก สำหรับสื่อให้เห็นถึงสถานภาพและบทบาทของตัวละคร, เป็นต้นว่า พระ ยักษ์ ฤาษี และลิง ในโขนละคร ก็ย่อมมีหัวโขน เครื่องแต่งกาย และท่ารำ ที่แตกต่างกันเป็นเครื่องหมาย, สำหรับกรณีของภาพจิตรกรรมก็เป็นทำนองเดียวกัน, อย่างเช่นถ้าหากจิตรกรต้องการเขียนภาพพระพุทธเจ้าสักรูปหนึ่ง จิตรกรก็จะต้องแสดงลักษณะตามกติกาชุดหนึ่ง เพื่อให้ผู้ชมรับทราบว่านี้คือพระพุทธเจ้า, เป็นต้นว่า: มีพระวรกายสีทอง, ประทับบนดอกบัว, มีพระเกศมาลาและพระรัศมีอยู่เหนือพระเศียร, มีฉัพพรรณรังสีแผ่ออกจากพระวรกาย และพระหัตถ์มักแสดงมุทราอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือถ้าหากต้องการเขียนภาพพระอรหันตสาวก ก็จะต้องมีใบหน้าและรูปร่างงามแบบอุดมคติของ

[1] สมชาติ มณีโชติ. (2529). *จิตรกรรมไทย*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

> ชนชั้นสูง มีผิวกายขาวหรือสีอ่อน และไม่แสดงการเปลี่ยนแปลงของสังขารตามวัย; ส่วนเดียรถีย์และอลัชชี ในทางตรงข้าม มักมีร่างร้ายบ่อยครั้งที่ปรากฏในรูปคนชรา สังขารเสื่อมโทรมดูทุพพลภาพ สีกายคล้ำหมอง[1]

การใช้สีในงานจิตรกรรมไทยจึงมีความสัมพันธ์กับการสื่อความหมายเรื่องสถานภาพและบทบาทของตัวละครให้ผู้ชมภาพเข้าใจ ผู้ชมภาพสามารถแยกประเภทของตัวละครเชื่อมโยงภาพกับเรื่องราวในภาพนั้นๆ ทั้งยังได้สาระธรรมผ่านภาพจากการชมภาพประเภท *"ตัวกาก"* ที่มีร่างร้าย สังขารเสื่อมโทรม สีกายคล้ำหมอง ซึ่งสะท้อนให้เห็นความคิดสร้างสรรค์ของช่างไทยที่แสดงผ่านภาพ

จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดกในพระอุโบสถวัดสุวรรณารามราชวรวิหาร พบการใช้สีแสดงสถานภาพและบทบาทของตัวละครที่สำคัญ ได้แก่ พระเวสสันดร พระนางมัทรี พระเจ้าสญชัย และพระนางผุสดี โดยใช้สีผิวกายสีขาว หรือสีขาวนวล แสดงสถานภาพว่าตัวละครเป็นบุคคลชั้นสูง หรือเป็นพระมหากษัตริย์ดังภาพประกอบ 30 และภาพประกอบ 31 ใช้สีแสดงให้เห็นสถานภาพของบุคคลที่เป็นชนชั้นสูง หรือเป็นพระมหากษัตริย์ ทั้งยังใช้ทองคำเปลวปิดภาพเพื่อเน้นให้ภาพเด่น และเน้นเครื่องแต่งกายให้อลังการ ดังภาพประกอบ 32 การใช้สีแสดงวรรณะและสถานภาพของตัวละคร ทำให้ผู้ชมภาพสามารถตีความความหมาย *"สาระธรรม"* ผ่านภาพได้

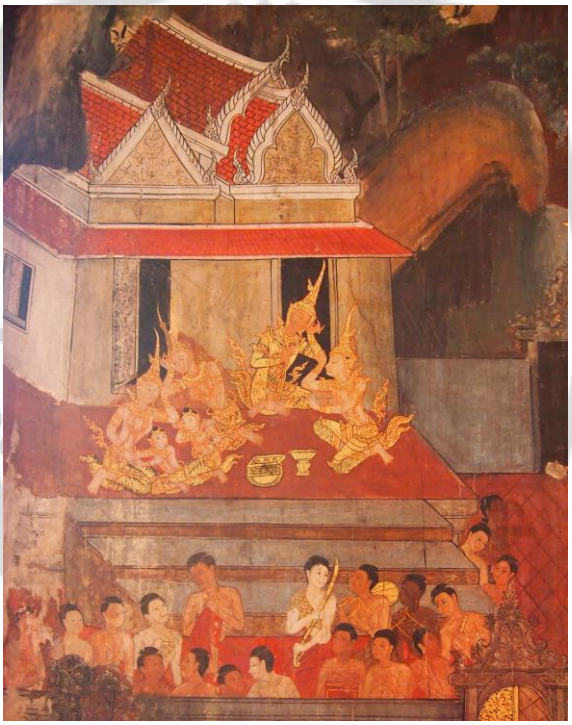

ภาพประกอบ 30 กัณฑ์หิมพานต์ วัดสุวรรณาราม

[1] เสมอชัย พูลสุวรรณ. (2544). "เรือนร่าง" ในงานจิตรกรรมไทยประเพณี.. ใน *วิทยาศาสตร์กับความจริงในวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ : คบไฟ. หน้า 175 – 176.

ภาพประกอบ 31 ทานกัณฑ์ วัดสุวรรณาราม

ภาพประกอบ 32 กัณฑ์ฉกษัตริย์ วัดสุวรรณาราม

ตัวละครชูชกซึ่งเป็นตัวละครบุคคลชั้นต่ำหรือคนเลวคนไม่ดี พบการใช้สีผิวสีคล้ำและเขียนภาพอย่างลักษณะ *"รูปร้าย"* แสดงให้เห็นว่าชูชกเป็นตัวละครที่มีสถานภาพเป็น *"ตัวกาก"* ดังภาพประกอบ 33 และแม้จะเปลี่ยนสถานภาพเป็น *"ผู้มีอันจะกิน"* แต่ศิลปินยังคงแสดงให้ผู้ชมภาพเห็นว่าชูชกเป็นคนไม่ดี โดยยังคงแสดงรูปร้ายของชูชกที่เน้น *"ความชรา"* ในจิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก กัณฑ์มหาราช วัดสุวรรณาราม

ภาพประกอบ 33 กัณฑ์ชูชก วัดสุวรรณาราม

ภาพประกอบ 34 กัณฑ์มหาราช วัดสุวรรณาราม

เป็นที่น่าสังเกตว่าชูชกซึ่งเป็นตัวละครที่เป็น *“ผู้ร้าย”* เมื่อกลายเป็น *“ผู้ดี”* ช่างได้เปลี่ยนสถานภาพของชูชกด้วยการเน้นสีทองให้แก่ชูชก ดังตอนชูชกได้พระราชทานปราสาทและทรัพย์สินจากพระเจ้าสญชัย

จากภาพจิตรกรรมเวสสันดรชาดก วัดสุวรรณารามข้างต้นจะเห็นได้ว่าใช้ลักษณะการใช้สีทอง สีขาวนวล เพื่อแสดงสถานภาพชนชั้นสูง เป็นพระมหากษัตริย์ ได้แก่ พระเวสสันดร พระนางมัทรี พระชาลี พระกัณหาชินา พระเจ้าสญชัย พระนางผุสดี ให้ผู้ชมภาพเข้าใจ ส่วน *“ตัวกาก”*

หรือตัวร้ายอย่างชูชกแสดงให้ผู้ชมเห็นด้วยการใช้สีกายผิวคล้ำ แสดงความหมายและสถานภาพว่าเป็นบุคคลชั้นต่ำ

การใช้สีในภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดสุวรรณารามนี้ถือเป็นแบบอย่างของงานช่างแบบไทยประเพณี โดยใช้สีอิงความสมจริง มีการเกลี่ยน้ำหนักสีและใช้สีสันสดใส สื่อความหมายภาพให้ผู้ชมเข้าใจชัดเจน ดังมีผู้ยกย่องภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดสุวรรณารามแห่งนี้ว่าเป็นแบบอย่างของงานช่างรุ่นเก่า

> งานจิตรกรรมฝาผนังวัดสุวรรณารามนี้ถือเป็นแบบอย่างของงานช่างรุ่นเก่า (แบบไทยประเพณี) คือ การระบายสีเรียบและตัดเส้นขอบคม มีการใช้สีอิงความสมจริงมากยิ่งขึ้น จำนวนสีมีมากกว่าจิตรกรรมรุ่นเก่ามาก เริ่มมีการเกลี่ยน้ำหนักสี มีการระบายสีท้องฟ้าให้สมจริง มีการใช้ฉากธรรมชาติแทนเส้นสินเทา มีการใช้สีที่สดใสมาก โดยเฉพาะสีคู่ที่นิยมมากคือสีแดงกับสีเขียว และฉากในปราสาทราชสำนักให้ความสำคัญกับสีทอง ปราสาท ภาพบุคคลสำคัญ ซึ่งปิดทองประดับเครื่องทรงอันงดงาม[1]

การใช้สีในจิตรกรรมฝาผนังวัดสุวรรณารามราชวรวิหาร จึงมีลักษณะเป็นแบบไทยประเพณีที่เน้นความประณีต การให้ความสำคัญกับสีเพื่อสื่อความหมายของภาพ และสถานภาพของตัวละครให้ผู้ชมภาพเข้าใจ

จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดกที่พระอุโบสถวัดสุวรรณารามราชวรวิหาร จึงมีความโดดเด่นในด้านการใช้รูปแบบจิตรกรรมไทยประเพณีนำเสนอเวสสันดรชาดก เช่น การแสดงภาพการมองจากที่สูงลงสู่ที่ต่ำ การแสดงภาพ 2 มิติ การแบ่งภาพฉากหรือเหตุการณ์ด้วยภาพแนวป่าหรือโขดหิน การแสดงภาพตัวละครแบบนาฏลักษณ์ เป็นต้น ความโดดเด่นของจิตรกรรมไทยประเพณีที่วัดนี้จึงทำให้เป็นที่รู้จักและได้รับการยกย่องว่าเป็นงานจิตรกรรมฝีมือชั้นครูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

3.2.1.2 **การใช้รูปแบบจิตรกรรมไทยแนวตะวันตก**

ภาพเขียนจิตรกรรมไทยแบบใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 มีการเขียนรูปปริศนาธรรม มีภาพชาวตะวันตกอยู่ในภาพจิตรกรรม ภาพชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนร่วมสมัย ตึกอาคารแบบยุโรป เป็นต้น ภาพเขียนเชิงอุปมาธรรมนี้ได้รับความนิยมมากในสมัยรัชกาลที่ 4 ดังตัวอย่างภาพประเภทนี้ที่วัดบวรนิเวศวิหารที่วาดโดยจิตรกรที่มีชื่อเสียงคือ

---

[1] *ศักดิ์ชัย สายสิงห์*. (2556). *พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ. หน้า 452.

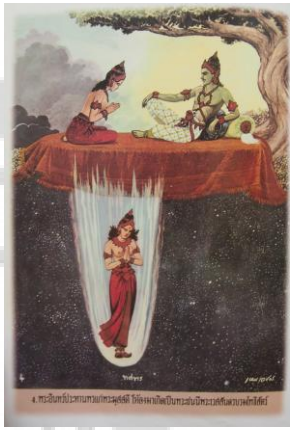
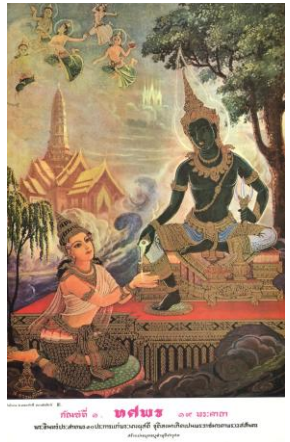
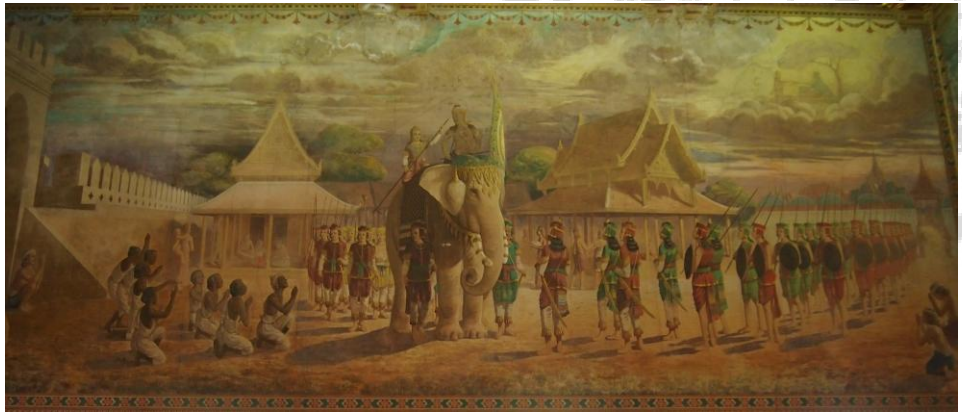
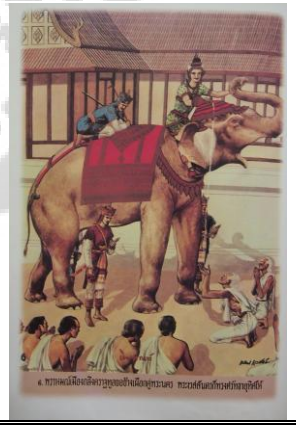
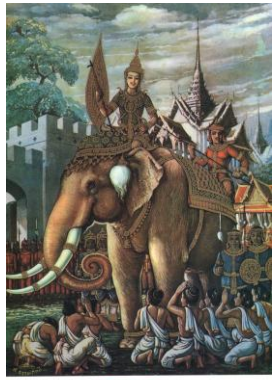
ขรัวอินโข่ง ที่เขียนภาพฝรั่ง ตึกแบบยุโรปกับภาพทิวทัศน์ที่มีแสงเงา โดยแสดงเรื่องราวของภาพในลักษณะการอุปมาอุปไมย การตีความธรรมะ ซึ่งนิยมเขียนกันมากในสมัยรัชกาลที่ 4

ผู้วิจัยพบว่าสื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพเวสสันดรชาดกทั้ง 4 กลุ่ม ใช้รูปแบบจิตรกรรมไทยแนวตะวันตก 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ 1 จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดกในพระอุโบสถวัดราชาธิวาสราชวรวิหาร กลุ่มที่ 2 ภาพพระเวสสันดรชาดกของนายเหม เวชกร และกลุ่มที่ 3 ภาพพระเวสสันดรชาดกของ ส.ธรรมภักดี โดยใช้รูปแบบจิตรกรรมไทยแนวตะวันตก 3 แบบ ได้แก่ การแสดงภาพแบบแสงเงาเหมือนจริง การแสดงภาพตัวละครแบบกายวิภาค และการใช้สี

3.2.1.2.1 **การแสดงภาพแบบแสงเงาเหมือนจริง**

การแสดงภาพแบบแสงเงาเป็นลักษณะการวาดภาพที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก ทำให้ภาพดูกลมกลืนมีความลึก ความใกล้ ความไกล พบในสื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพ 3 กลุ่ม ได้แก่ จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก ในพระอุโบสถวัดราชาธิวาสราชวรวิหาร ภาพพระเวสสันดรชาดกของนายเหม เวชกร และภาพพระเวสสันดรชาดกของ ส.ธรรมภักดี ผู้วิจัยแสดงเป็นตารางได้ดังนี้

ตาราง 20 การแสดงภาพแบบแสงเงา

จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดราชาธิวาส	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของนายเหม เวชกร	ภาพพระเวสสันดรชาดกของ ส.ธรรมภักดี
		
		

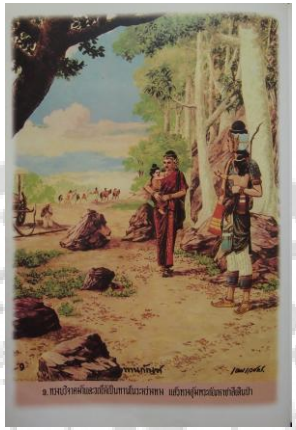
การแสดงภาพแบบแสงเงา

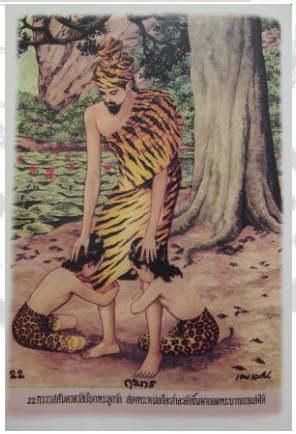
จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดราชาธิวาส

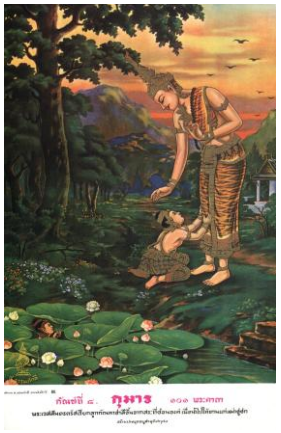
ภาพพระเวสสันดรชาดกของนายเหม เวชกร

ภาพพระเวสสันดรชาดกของ ส.ธรรมภักดี

กลุ่มที่ 1 วัดราชาธิวาสวรวิหาร เป็นพระอารามหลวงฝ่ายธรรมยุต ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งพระนคร ใกล้ท่าวาสุกรี สามเสน กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาททรงสถาปนาวัดนี้ มีชื่อเดิมว่า *"วัดสมอราย"* ได้รับการปฏิสังขรณ์ต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 -3 จนกระทั่งสมัยรัชกาลที่ 4 ทรงปฏิสังขรณ์ใหม่แล้วพระราชทานนามว่า *"วัดราชาธิวาส"* ซึ่งมีความหมายว่า *"วัดอันเป็นที่ประทับของพระราชา"* ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกล่าวถึงวัดนี้ว่า *"วัดสมอรายห์" คงจะได้สร้างมาแต่ครั้งกรุงลโว้ ฤากรุงศรีอโยธยาเดิม ซึ่งยังใช้ภาษาขอมอยู่มากกว่าชั้นหลังครั้งกรุงทวารวดีอยุธยา เหตุฉะนั้นจึงสันนิษฐานว่าวัดนี้เป็นวัดโบราณเก่าแก่มาก อันจะสืบหาผู้เริ่มสร้างไม่ได้"*[1]

พระอุโบสถวัดราชาธิราช เป็นแบบเขมรประยุกต์คล้ายนครวัด สร้างเมื่อ พ.ศ. 2450 ด้านหน้าพระอุโบสถงามด้วยบันไดนาคทอดตัวรองรับผู้เดินเข้าไปกราบไหว้พระสัมพุทธพรรณีพระประธานประดิษฐ์ ณ ใต้เศวตฉัตร 9 ชั้น ด้านหลังพระสัมพุทธพรรณีเป็นภาพพระพุทธเจ้าเสด็จมาเหนือเมฆ ทรงตอบปัญหาพระสารีบุตรโดยมีพระอินทร์ร่วมเข้าเฝ้า มีภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องเวสสันดรชาดก ซึ่งเป็นงานสื่อผสมชิ้นแรกของไทยทั้ง 4 ผนัง[2] ภาพจิตรกรรมฝาผนังนี้สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงออกแบบให้มีรูปลักษณ์หน้าตาเป็นฝรั่งมีลักษณะเหมือนจริงมากจนกล่าวกันว่า *"ถ้าสังเกตช้างพระราชพาหนะของพระเวสสันดรไม่ว่าผู้ดูแลจะเดินไปทางใด ช้างจะมองตามท่านตลอดเวลา"*[3]

จิตรกรรมฝาผนังวัดราชาธิวาสมีลักษณะ *"อย่างใหม่"* ซึ่งเกิดจาก *"สมเด็จครู"* สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ นายช่างผู้เป็นบุคคลสำคัญที่ทำให้เกิดจิตรกรรมอย่างใหม่นี้ขึ้น ทรงออกแบบจิตรกรรมฝาผนังแนวใหม่โดยเขียนแบบตะวันตก ทรงเป็นผู้ออกแบบร่างและให้นายคาร์โล ริโกลี (Carlo Rigoli) ศิลปินชาวอิตาเลียน เป็นผู้เขียนบนฝาผนังของพระอุโบสถในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นเนื้อหาเรื่องเวสสันดรชาดก ใช้เทคนิคการเขียนแบบตะวันตกมีการใช้แสงเงา ลักษณะการเขียนเหมือนจริง นับเป็นงานออกแบบ

---

[1] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2499). *เรื่องวัดสมอราย อันมีนามว่า ราชาธิวาส*. พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย. พิมพ์ถวายเป็นธรรมบรรณการในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกา ณ เมรุ ท้องสนามหลวง 22 เมษายน พ.ศ. 2499. หน้า 1 – 10.

[2] คำบรรยายของ ม.ร.ว. จักรรถ จิตรพงศ์ ในงานสัมมนาวิชาการเฉลิมพระเกียรติวาระ 150 ปี วันประสูติ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ จัดโดยโครงการจัดตั้งสถาบันศิลปะสถาปัตยกรรมไทยเฉลิมพระเกียรติ มหาวิทยาลัยศิลปากร และภาควิชาศิลปะสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วันที่ 25 กันยายน 2556 ณ ห้องออดิทอเรียม ชั้น 5 หอศิลปวัฒนธรรมแห่งกรุงเทพมหานคร

[3] วัดราชาธิวาส. (2556, 5 มิถุนายน). M2F. หน้า 6.

เช่นนี้ครั้งแรกในงานจิตรกรรมไทย[1] การใช้แสงเงามีผลต่อการมองภาพของผู้ชมภาพ และเพิ่มความสมจริง

กลุ่มที่ 2 ภาพพระเวสสันดรชาดกของนายเหม เวชกร

นายเหม เวชกร เกิดเมื่อวันที่ 17 มกราคม พ.ศ. 2446 ที่ตำบลพระราชวัง อำเภอพระนคร เป็นบุตรของหม่อมราชวงศ์หุ่น ทินกร และหม่อมหลวงสำริด พึ่งบุญ พ่อกับแม่แยกทางกันจึงไปอยู่กับหม่อมราชวงศ์แดง ทินกร ผู้เป็นลุง ซึ่งหม่อมราชวงศ์แดง ทินกรได้ทำงานกับเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เป็นผู้ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงไว้วางพระราชหฤทัยให้กำกับดูแลการก่อสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคมองค์ใหม่ หม่อมราชวงศ์แดง ทินกรได้รับมอบหมายให้ดูแลช่างอิตาเลียนที่มาออกแบบและควบคุมการก่อสร้างพระที่นั่งองค์นี้ สิ่งนี้เองทำให้นายเหม เวชกรมีโอกาสพบและเป็นผู้ช่วยนายคาร์โล ริโกลี จิตรกรชาวอิตาเลียน ที่เขียนภาพบนเพดานโดมในพระที่นั่งอนันตสมาคม และเป็นคนสอนให้วาดเส้น และลวดลายต่างๆ นามสกุลเหม เวชกรเป็นนามสกุลของครอบครัวขุนประสิทธิ์เวชกร (แหยม เวชกร) อดีตแพทย์ประจำจังหวัดฉะเชิงเทราที่เคยอุปถัมภ์เหม เวชกร เริ่มงานเขียนปกนวนิยาย เป็นงานหลักหาเลี้ยงชีพปลายปี พ.ศ. 2478

การเป็นผู้ช่วยนายคาร์โล ริโกลี ทำให้นายเหม เวชกร ได้รับอิทธิพลการวาดภาพแบบสมจริงแบบตะวันตก นำมาสร้างเป็นผลงานที่มีเอกลักษณ์โดดเด่น ภาพแนวถนัดของนายเหม เวชกรคือเรื่องเกี่ยวกับไทย ชีวิตของชาวชนบท ภาพประวัติศาสตร์ และวรรณคดีนานาชาติ ดังภาพประกอบเรื่องพระเวสสันดร 13 กัณฑ์ เป็นผลงานทางพุทธศาสนาที่มีชื่อเสียง นายเหม เวชกรเขียนภาพแบบสามัญไม่ได้ให้ความสำคัญกับเครื่องแต่งตัว แต่ให้ความสำคัญกับท่าทาง ความรู้สึกของตัวละคร ภาพเขียนของนายเหม เวชกรจึงเป็นภาพแสงเงาเหมือนจริง ภาพพระเวสสันดรชาดกของนายเหม เวชกร ซึ่งแสดงภาพแบบมีแสงเงา ทำให้ตัวละครมีลักษณะสมจริงมากขึ้น ทั้งยังแสดงแสงเงาของธรรมชาติในภาพให้มีความสมจริง[2]

กลุ่มที่ 3 ภาพพระเวสสันดรชาดกของ ส.ธรรมภักดี

ปัจจุบันการผลิตเรื่องการพิมพ์มีความทันสมัยมากขึ้น ภาพพระเวสสันดรชาดกที่จัดพิมพ์โดย ส.ธรรมภักดี (ลูก ส. ธรรมภักดี) ได้รับความนิยมนำมาประดับตกแต่งในบริเวณที่เทศน์

---

[1] *ศักดิ์ชัย สายสิงห์*. (2556). *พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ พัฒนาการของงานช่าง และแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

[2] *ศรัณย์ ทองปาน*.. (2543, ตุลาคม). เหม เวชกร จิตรกรไร้สำนักเรียน ช่างเขียนนอกสถาบัน. *สารคดี*. 16(3): 135 – 155.

มหาชาติแทนการใช้ผ้าพระบฏแบบเก่า และพัฒนามาเป็นการนำภาพมาพิมพ์ใส่พื้นไวนิล ทำให้ภาพคงทนและใช้งานได้นานกว่าภาพพิมพ์สมัยก่อน ดังการจัดเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก วัดสุวรรณารามราชวรวิหาร เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ในวันที่ 19 -22 กันยายน พ.ศ. 2556 เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร และฉลองปี 2556 ปีมหามงคลพระชันษา 100 ปี สมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปรินายยก ได้จัดให้มีการให้ความรู้เรื่องทศชาติชาดก มหาชาติหรือมหาเวสสันดรชาดก ปฐมเหตุเวสสันดรชาดก เนื้อหากัณฑ์ต่างๆ พร้อมอานิสงส์และข้อคิดประจำกัณฑ์โดยทำเป็นนิทรรศการมีภาพประกอบ ซึ่งใช้ภาพพิมพ์พระเวสสันดรชาดกของ ส.ธรรมภักดี รวมถึงการทำเป็นแผ่นพับให้ความรู้แก่ผู้มาร่วมฟังเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกในครั้งนี้ด้วย

จากการศึกษาภาพพิมพ์พระเวสสันดรชาดก ของ ส.ธรรมภักดี พบว่า ศิลปินผู้วาดภาพคือ *"พระเทวาภินิมิต"* จิตรกรเอกกรมศิลปากรในสมัยรัชกาลที่ 9 ซึ่งเป็นช่วงสมัยที่เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านรูปแบบการเขียนภาพบนฝาผนัง กล่าวคือศิลปินหรือช่างจะไม่ได้เขียนบนฝาผนังแต่จะเขียนเป็นแม่แบบแล้วพิมพ์สอดสีเป็นแผ่นภาพทีละมากๆ ส่งไปจำหน่ายยังวัดไกลๆ ทุกภูมิภาคของประเทศ ห้าง ส.ธรรมภักดี ให้นายเหม เวชกร เขียนเป็นต้นแบบ เรื่องที่เลือกมาเขียน ได้แก่ พุทธประวัติ และภาพเวสสันดรชาดก ซึ่งภาพเวสสันดรชาดกนี้ได้รับความนิยม เพราะพบการซื้อไปใส่กรอบกระจกติดประดับบนศาลาการเปรียญตามวัดทั่วไป แทนการแขวนภาพพระบฏ[1] ทำให้ชาวบ้านสะดวก การประดับภาพข้างต้นเพื่อประโยชน์ทางการเรียนรู้เรื่องราวของพระเวสสันดรขณะฟังเทศน์มหาชาติ และทำให้ภาพพระเวสสันดรชาดกสมจริงแบบตะวันตก

3.2.1.2.2 การแสดงภาพตัวละครแบบกายวิภาค

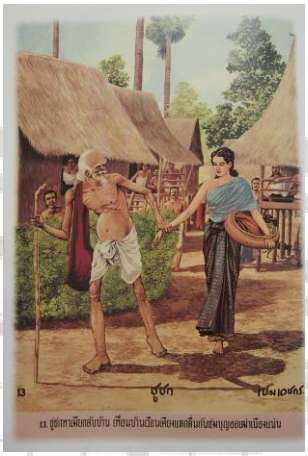
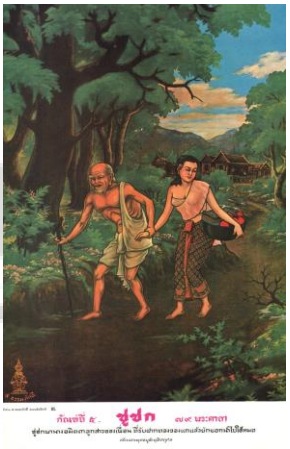
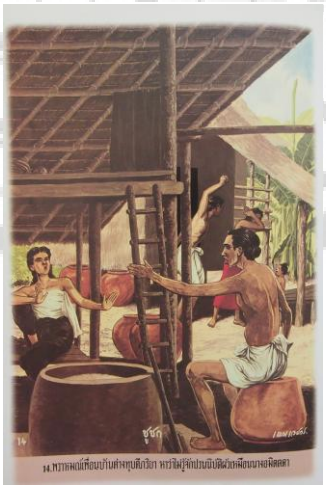
การแสดงภาพตัวละครแบบกายวิภาคเป็นลักษณะการวาดภาพที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก โดยการเน้นภาพตัวละครที่มีลักษณะสมจริงเหมือนมนุษย์ มีสัดส่วน มีกล้ามเนื้อ ไม่เหมือนดังจิตรกรรมฝาผนังแบบไทยประเพณีที่ภาพตัวละครมีลักษณะเหมือนการปะติดด้วยกระดาษ การแสดงภาพตัวละครแบบกายวิภาคพบในสื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพ 3 กลุ่ม ได้แก่ จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก ในพระอุโบสถวัดราชาธิวาสราชวรวิหาร ภาพพระเวสสันดรชาดกของนายเหม เวชกร และภาพพระเวสสันดรชาดกของ ส.ธรรมภักดี ผู้วิจัยพบว่าภาพที่ปรากฏ

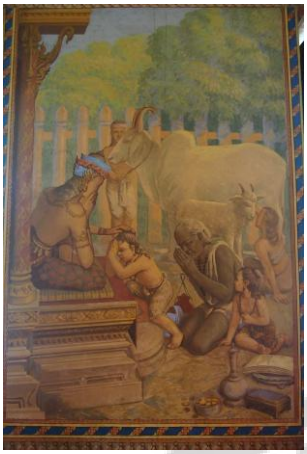
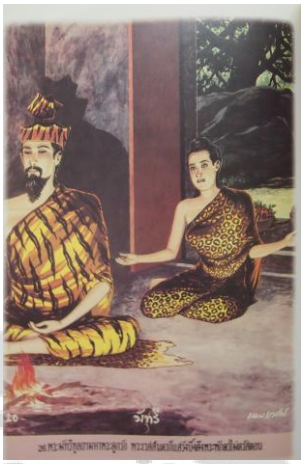
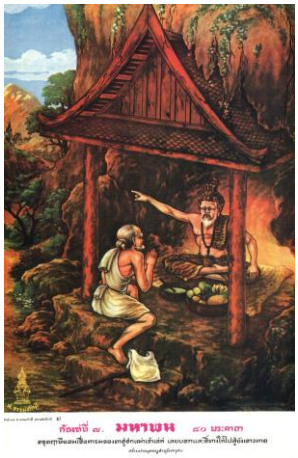
[1] แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. (2532). *คติความเชื่อเรื่องมหาชาติชาดก: การเปลี่ยนแปลงและการสืบเนื่องสะท้อนจากภาพจิตรกรรมฝาผนัง กรณีศึกษาเฉพาะภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดสุวรรณาราม คลองบางกอกน้อย*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (มานุษยวิทยา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. หน้า 142.

เน้นการวาดภาพที่เน้นสัดส่วนสรีระมนุษย์ที่เหมือนจริง แสดงแสงเงาของกล้ามเนื้อมนุษย์ ดังแสดงในตาราง

ตาราง 21 การแสดงภาพแบบกายวิภาค

การแสดงภาพแบบกายวิภาค		
จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดราชาธิวาส	**ภาพพระเวสสันดรชาดก ของนายเหม เวชกร**	**ภาพพระเวสสันดรชาดก ของ ส.ธรรมภักดี**
		
		

การแสดงภาพแบบกายวิภาค

จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดราชาธิวาส	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของนายเหม เวชกร	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของ ส.ธรรมภักดี
		
		

3.2.1.2.3 การใช้สี

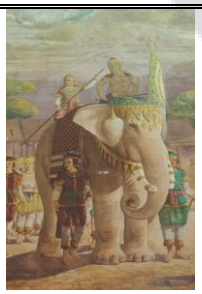
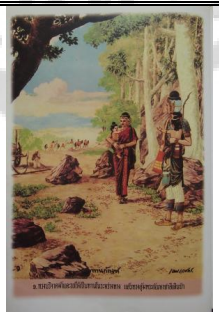
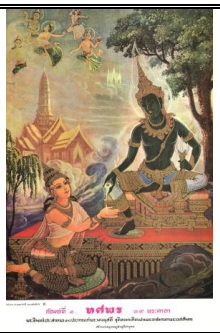
การใช้สีในจิตรกรรมไทยแต่เดิมนั้นมีเพียงสีดำ สีแดง และสีเหลืองคล้ำเป็นพื้น สีขาวใช้เป็นส่วนผสมให้สีอื่นๆ กลายเป็นสีอ่อน สีที่ได้นั้นมาจากธรรมชาติ ศิลปินใช้สีจำแนกสถานภาพของบุคคลในภาพ การใช้สีในจิตรกรรมฝาผนังและภาพที่ได้รับอิทธิพลตะวันตก มักใช้โครงสีส่วนใหญ่เป็นสีดำ สีน้ำเงินเข้ม[1] การเน้นความสมจริงของภาพจึงใช้สีตามความสมจริง เช่น ต้นไม้ใช้สีเขียว ท้องฟ้าใช้สีฟ้า ตัวละครเอกมีกายสีขาวนวล ตัวร้ายอย่างชูชกแสดงความอัปลักษณ์ด้วยการใช้สีออกคล้ำ การใช้สีเหมือนจริงกับการวาดภาพตัวละครที่แสดงลักษณะแสงเงา และการแสดง

[1] ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2556). *พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ พัฒนาการของงานช่าง และแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ. หน้า 471.

ภาพตัวละครที่มีสัดส่วนแบบกายวิภาค ทำให้ผู้ชมมองเห็นภาพเหมือนจริง การใช้สีสมจริงพบในสื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพ 3 กลุ่ม ได้แก่ จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก ในพระอุโบสถวัดราชาธิวาสราชวรวิหาร ภาพพระเวสสันดรชาดกของ นายเหม เวชกร และภาพพระเวสสันดรชาดกของ ส.ธรรมภักดี

ผู้วิจัยพบว่าจิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดกในพระอุโบสถวัดราชาธิวาส ภาพพระเวสสันดรชาดกของนายเหม เวชกร และภาพพระเวสสันดรชาดกของ ส.ธรรมภักดีใช้สีสมจริง ดังเช่น ช้างปัจจัยนาคเป็นช้างเผือก ศิลปินจึงใช้โทนสีน้ำตาลอ่อน เครื่องประดับของตัวละครเป็นสีเหลืองทอง ท้องฟ้าเป็นสีครามมีเมฆสีขาว เพื่อแสดงภาพการเดินป่าของพระเวสสันดร พระนางมัทรี พร้อมทั้งสองพระองค์ทรงอุ้มพระโอรส พระธิดา ภาพน้ำในสระโบกขรณีที่เน้นให้เห็นการกระเซ็นของน้ำ เพราะมีสองกุมารลงไปซ่อนองค์อยู่ ท้าวสักกเทวราชมีกายสีเขียว ภาพการเดินทางของชูชกกับสองกุมารในยามวิกาลที่ใช้สีทึบแสดงความมืด การใช้สีสมจริงแสดงให้เห็นการรับอิทธิพลตะวันตกที่เน้นสีสันสมจริงตามธรรมชาติ ทำให้ภาพพระเวสสันดรทั้ง 3 กลุ่มแตกต่างจากการใช้สีในภาพจิตรกรรมไทยประเพณี สร้างความโดดเด่นสมจริง กระทบใจผู้ชมภาพ ทั้งยังช่วยสร้างจินตนาการผู้อ่านให้ดื่มด่ำกับเรื่องราวของพระโพธิสัตว์เวสสันดร ดังตัวอย่าง

ตาราง 22 การใช้สี

การใช้สี		
จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดราชาธิวาส	**ภาพพระเวสสันดรชาดกของนายเหม เวชกร**	**ภาพพระเวสสันดรชาดกของ ส.ธรรมภักดี**
		
		

3.2.2 **เนื้อหา**

จากการวิเคราะห์สื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพเวสสันดรชาดกทั้ง 4 กลุ่ม ผู้วิจัยพบลักษณะการนำเสนอเนื้อหาเรื่อง**เวสสันดรชาดก**จาก**อรรถกถาเวสสันตรชาดก**สู่จิตรกรรมฝาผนังและภาพเรื่องเวสสันดร 2 รูปแบบ ได้แก่ การสืบทอดเหตุการณ์สำคัญตาม**อรรถกถาเวสสันตรชาดก** และการเพิ่มเติมเหตุการณ์สำคัญ

3.2.2.1 **การสืบทอดเหตุการณ์สำคัญตามอรรถกถาเวสสันตรชาดก**

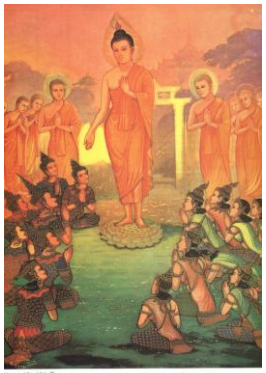
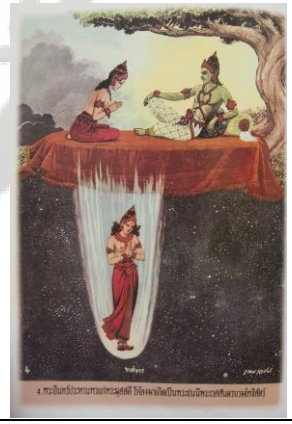
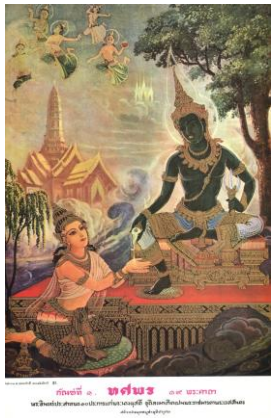
การอนุรักษ์ตนเองเป็นกฎที่วอลเตอร์ แอนเดอร์สัน สรุปไว้ว่าการศึกษานิทานสำนวนต่างๆ ทำให้เห็นความเปลี่ยนแปลง แต่แก่นเรื่องของนิทานเรื่องนั้นจะยังคงปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัด การที่นิทานเรื่องหนึ่งสามารถรักษาความเป็นตัวของตัวเองหรือเอกลักษณ์ของตนเองได้นั้นเพราะผู้เล่าได้ยินได้ฟังนิทานมาบ่อยๆ และผู้ฟังเองก็ฟังมาบ่อยเช่นกัน ดังนั้นถ้ามีอะไรผิดไปจากเดิมที่เคยพึงใจ ก็จะคอยแก้ไขให้ผู้เล่านิทานเล่าให้ถูกต้อง ดังนั้นนิทานทุกเรื่องจึงรักษาความเป็นตัวเองได้อยู่เสมอ[1] ลักษณะเช่นนี้ก็คือการรักษาเหตุการณ์สำคัญตาม**อรรถกถาเวสสันตรชาดก** ซึ่งปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังและภาพเวสสันดรทั้ง 4 กลุ่ม

จิตรกรรมฝาผนังและภาพเวสสันดรชาดกมีลักษณะการรักษาแก่นเรื่องของเวสสันดรชาดก ผู้ชมภาพต้องรับรู้ความหมายด้านเนื้อหาก่อนจึงจะเข้าใจภาพ เข้าใจเรื่องราว ซึ่งไม่มีตัวอักษรหรือภาษาอธิบาย เป็นการแสดงภาพเพื่อให้เข้าใจธรรมะ ผู้วิจัยพบว่าศิลปินวาดภาพโดยดำเนินตามเนื้อเรื่องใน**อรรถกถาเวสสันตรชาดก**เป็นสำคัญ ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังและภาพพระเวสสันดรทั้ง 4 กลุ่ม ได้แก่ จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดกในพระอุโบสถ วัดสุวรรณารามราชวรวิหาร จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดกในพระอุโบสถวัดราชาธิวาสราชวรวิหาร ภาพพระเวสสันดรชาดกของนายเหม เวชกร และภาพพระเวสสันดรชาดกของ ส.ธรรมภักดี ดังแสดงในตาราง

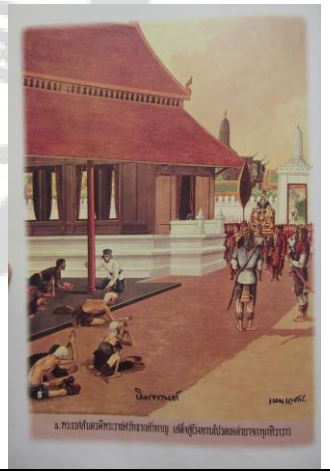
[1] ศิราพร ฐิตะฐาน. (2523). *ทฤษฎีการแพร่กระจายของนิทาน*. หน้า 68 – 69.

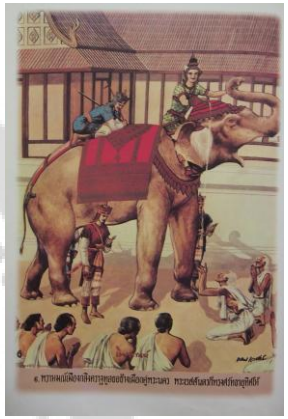
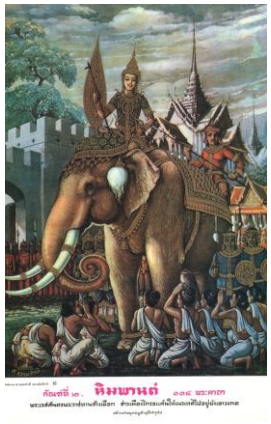
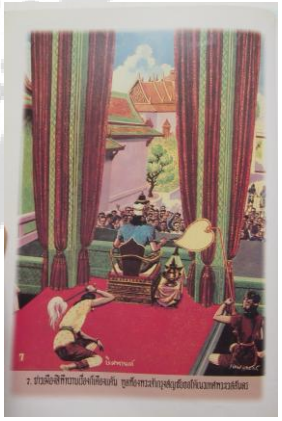
ตาราง 23 การสืบทอดเหตุการณ์สำคัญตามอรรถกถาเวสสันตรชาดกในจิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก และภาพพระเวสสันดร

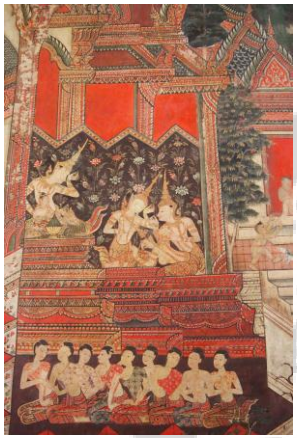
เนื้อหา 13 กัณฑ์ใน อรรถกถาเวสสันตรชาดก	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดสุวรรณาราม	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดราชาธิวาส	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของนายเหม เวชกร	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของ ส.ธรรมภักดี
1. ทศพรคาถา พระศาสดาประทับอยู่ ณ นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์ ทรงปรารภฝนโบกขรพรรษ พระศาสดาจึงนำอดีตนิทานมาตรัสเล่า	-	-	-	
พระอินทร์ประทานพรสิบประการแก่พระนางผุสดี				

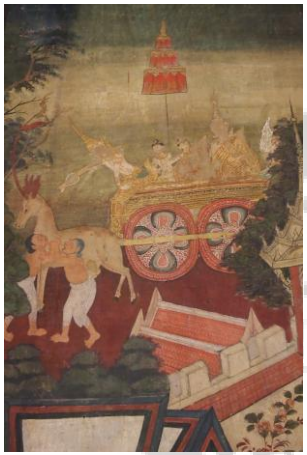
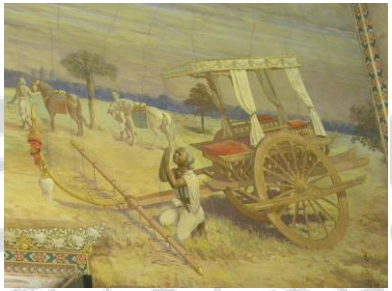
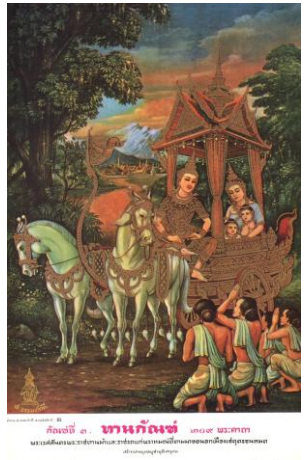
เนื้อหา 13 กัณฑ์ใน อรรถกถาเวสสันตรชาดก	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดสุวรรณาราม	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดราชาธิวาส	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของนายเหม เวชกร	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของ ส.ธรรมภักดี
พระอินทร์ประทานพรสิบประการแก่พระนางผุสดี (ต่อ)	-		-	-
2. หิมวันตวรรณนา ประสูติพระเวสสันดร		-	-	-

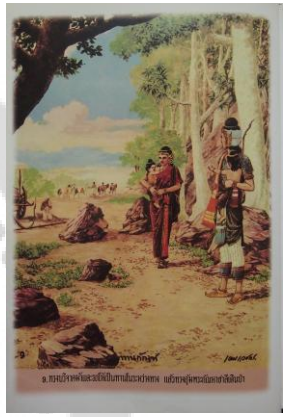
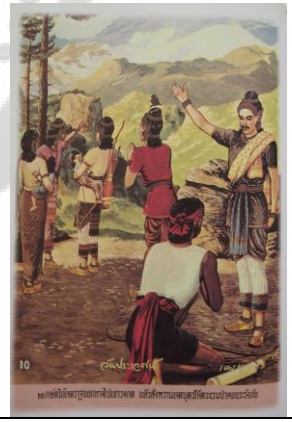
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม มหาสารคามราชภัฏ

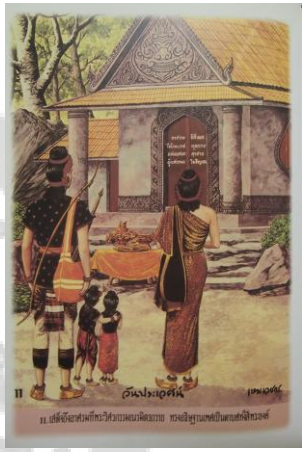
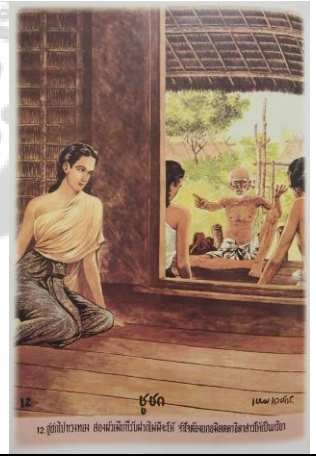
เนื้อหา 13 กัณฑ์ใน อรรถกถาเวสสันตรชาดก	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดสุวรรณาราม	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดราชาธิวาส	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของนายเหม เวชกร	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของ ส.ธรรมภักดี
นางช้างให้กำเนิดลูกช้างกายสีขาวบริสุทธิ์มาไว้ยังโรงช้างต้น กรุงสีพี ชื่อว่าช้างปัจจัยนาค		-	-	-
พระเวสสันดรเสด็จออกโรงทานทุกวัน	-	-		-

เนื้อหา 13 กัณฑ์ใน อรรถกถาเวสสันตรชาดก	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดสุวรรณาราม	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดราชาธิวาส	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของนายเหม เวชกร	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของ ส.ธรรมภักดี
พระเวสสันดรพระราชทานช้างปัจจัยนาคแก่พราหมณ์เมืองกาลิงครัฐ				
ชาวสีพีขอให้พระเจ้าสญชัยเนรเทศพระเวสสันดรออกจากเมือง	-	-		-

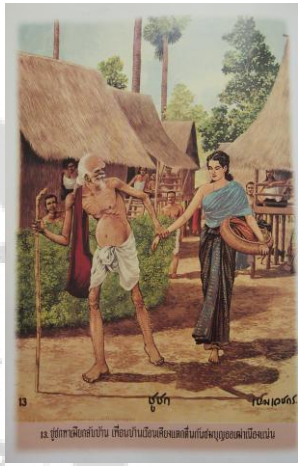
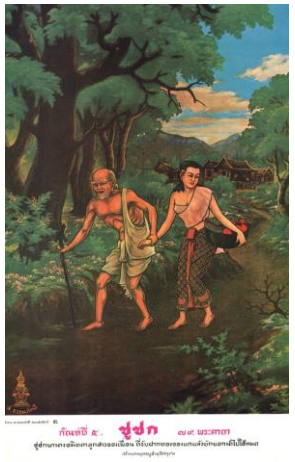
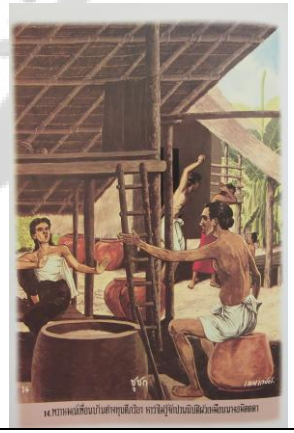
เนื้อหา 13 กัณฑ์ใน อรรถกถาเวสสันตรชาดก	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดสุวรรณาราม	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดราชาธิวาส	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของนายเหม เวชกร	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของ ส.ธรรมภักดี
3. ทานกัณฑ์ พระเวสสันดรทูลลาพระราช บิดา พระราชมารดาก่อนออก จากนครสีพี		-		-
พระเวสสันดรบริจาค สัตตสดกมหาทานทานแก่ ชาวสีพี		-	-	-

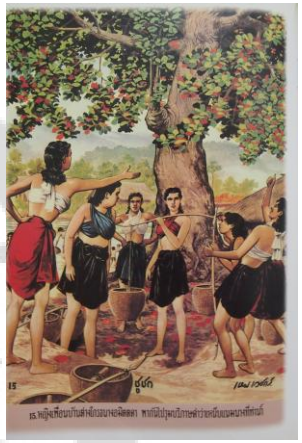
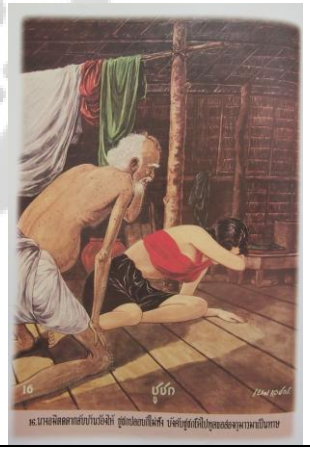
เนื้อหา 13 กัณฑ์ใน อรรถกถาเวสสันตรชาดก	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดสุวรรณาราม	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดราชาธิวาส	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของนายเหม เวชกร	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของ ส.ธรรมภักดี
พราหมณ์ทูลขอราชรถ			-	
4. วนปเวสนกัณฑ์ พระเวสสันดรเสด็จออกจากนครสีพี		-	-	-

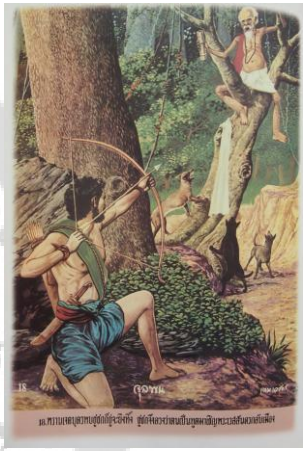
เนื้อหา 13 กัณฑ์ใน อรรถกถาเวสสันตรชาดก	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดสุวรรณาราม	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดราชาธิวาส	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของนายเหม เวชกร	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของ ส.ธรรมภักดี
สี่กษัตริย์เดินดง				
พระยาเจตราชสั่งให้พรานเจตบุตรรักษาประตูป่า	-	-		-

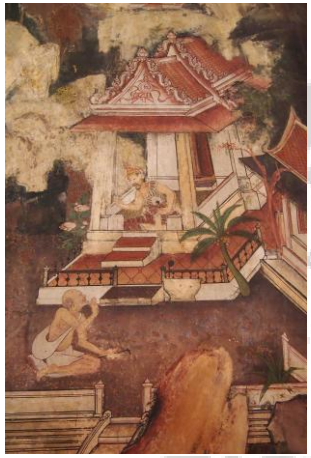
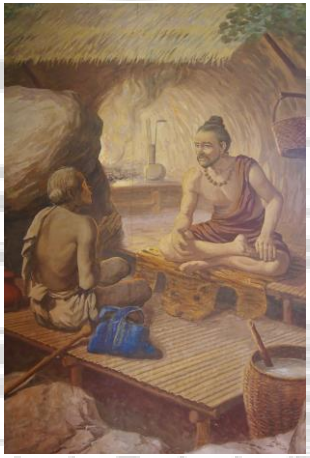
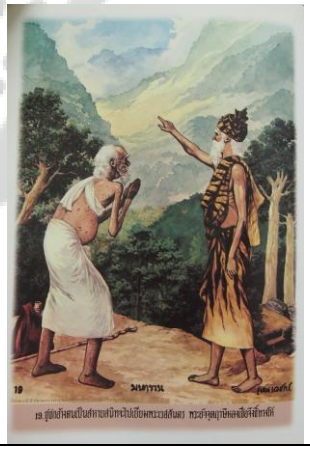
เนื้อหา 13 กัณฑ์ใน อรรถกถาเวสสันตรชาดก	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดสุวรรณาราม	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดราชาธิวาส	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของนายเหม เวชกร	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของ ส.ธรรมภักดี
พระวิษณุกรรมเนรมิตอาศรม ให้พระเวสสันดร และพระนางมัทรี	-	-		-
5. ชูชกบรรพ ชูชกทวงเงินที่ฝากไว้กับเพื่อนพราหมณ์		-		-

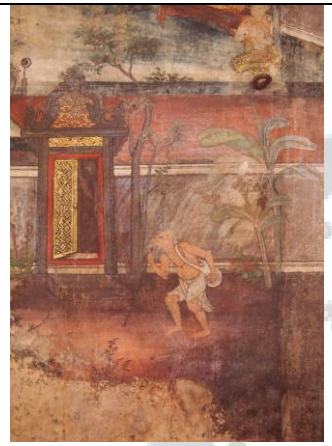
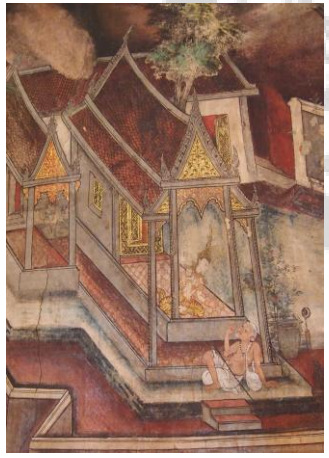
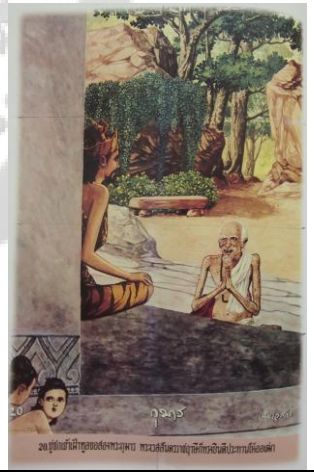
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

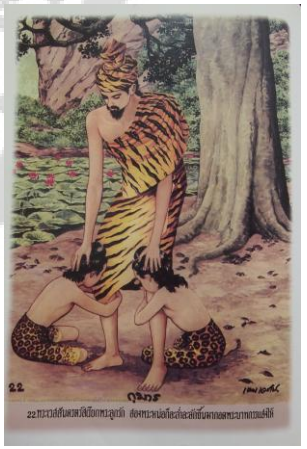
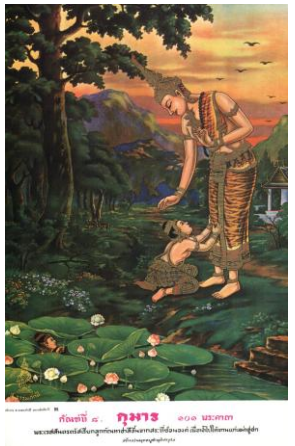
เนื้อหา 13 กัณฑ์ใน อรรถกถาเวสสันตรชาดก	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดสุวรรณาราม	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดราชาธิวาส	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของนายเหม เวชกร	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของ ส.ธรรมภักดี
ชูชกพานางอมิตตดาไปยังบ้านของตน		-		
พวกพราหมณ์หนุ่มต่อว่านางพราหมณีภรรยาให้ปฏิบัติตนแบบนางอมิตตดา	-	-		-

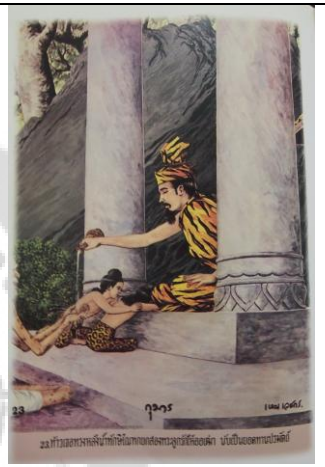
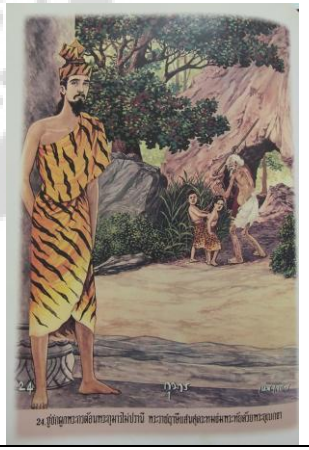
เนื้อหา 13 กัณฑ์ใน อรรถกถาเวสสันตรชาดก	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดสุวรรณาราม	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดราชาธิวาส	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของนายเหม เวชกร	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของ ส.ธรรมภักดี
เหล่านางพราหมณีรุมด่านาง อมิตตดาที่ท่าน้ำ		-		-
นางอมิตตดาไม่ไปตักน้ำที่ ท่าน้ำ เทวดาดลใจให้นาง บอกชูชกไปนำสองกุมารมา เป็นทาสและทาสี	-	-		-

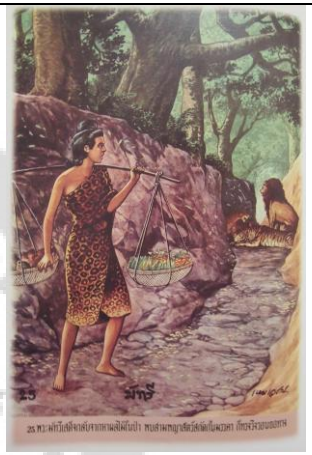
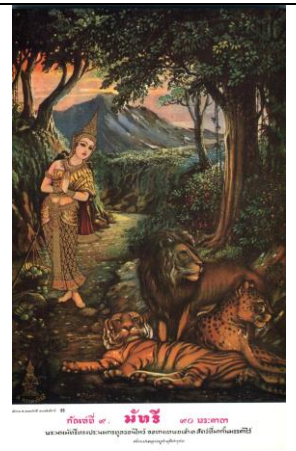
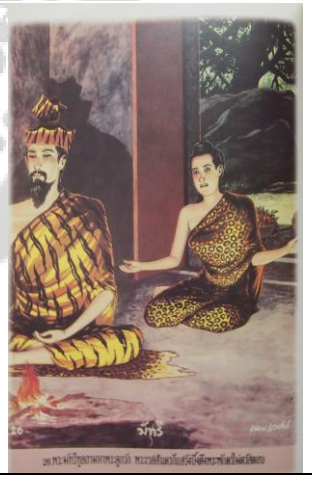
เนื้อหา 13 กัณฑ์ใน อรรถกถาเวสสันตรชาดก	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดสุวรรณาราม	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดราชาธิวาส	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของนายเหม เวชกร	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของ ส.ธรรมภักดี
ชูชกหนีสุนัขของพรานเจตบุตร ขึ้นต้นไม้ พรานเจตบุตรขู่จะยิงชูชกด้วยหน้าไม้		 		

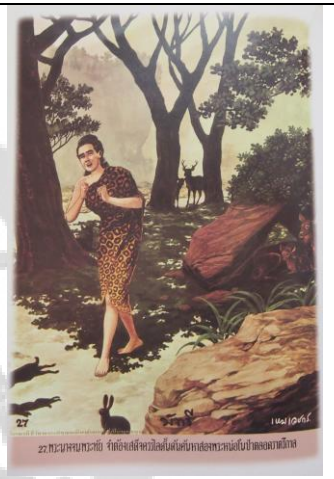
เนื้อหา 13 กัณฑ์ใน อรรถกถาเวสสันตรชาดก	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดสุวรรณาราม	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดราชาธิวาส	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของนายเหม เวชกร	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของ ส.ธรรมภักดี
6. **จุลวนวรรณนา**	-	-	-	-
7. **มหาวนวรรณา** ชูชกหลอกอัจจุตฤาษีว่าเป็นพราหมณ์อาจารย์ของพระเวสสันดร			-	-
อัจจุตฤาษีชี้ทางไปอาศรมพระเวสสันดรแก่ชูชก		-		

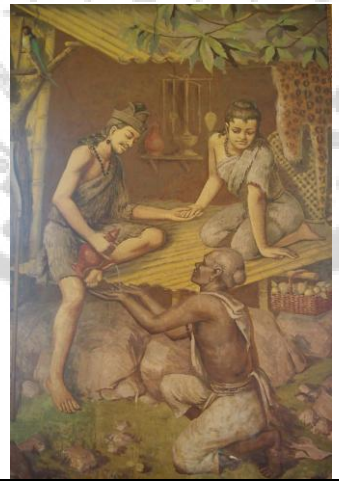
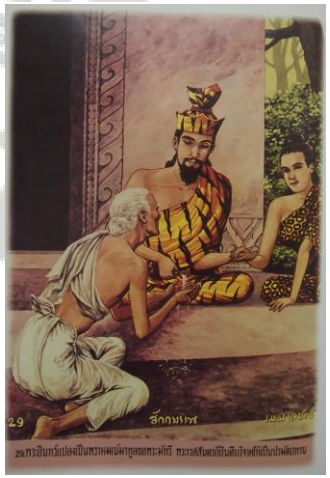
เนื้อหา 13 กัณฑ์ใน อรรถกถาเวสสันตรชาดก	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดสุวรรณาราม	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดราชาธิวาส	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของนายเหม เวชกร	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของ ส.ธรรมภักดี
8. กุมารบรรพ ชูชกเดินทางถึงอาศรมพระเวสสันดร		-	-	-
ชูชกทูลขอสองกุมารจากพระเวสสันดร		-		-

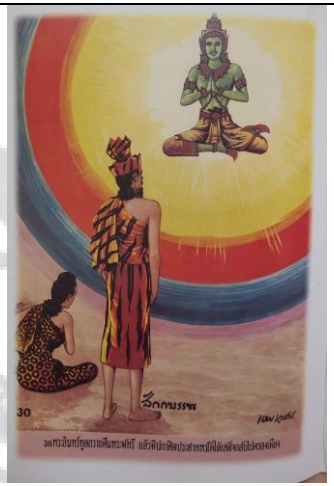
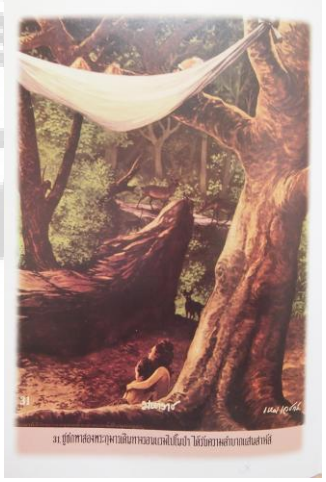
เนื้อหา 13 กัณฑ์ใน อรรถกถาเวสสันตรชาดก	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดสุวรรณาราม	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดราชาธิวาส	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของนายเหม เวชกร	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของ ส.ธรรมภักดี
สองกุมารทรงหนีลง สระโบกขรณี	-	-		-
พระเวสสันดรตรัสเรียกสอง กุมารขึ้นจาก สระโบกขรณี				

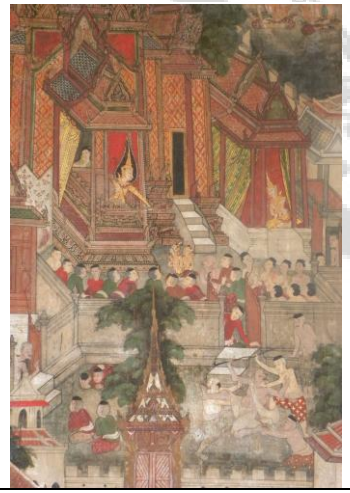
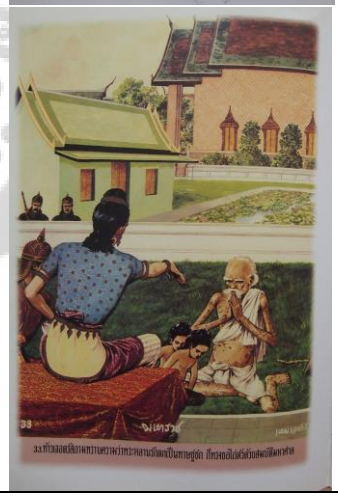
เนื้อหา 13 กัณฑ์ใน อรรถกถาเวสสันตรชาดก	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดสุวรรณาราม	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดราชาธิวาส	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของนายเหม เวชกร	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของ ส.ธรรมภักดี
พระเวสสันดรหลั่งน้ำ พระราชทานสองกุมาร แก่ชูชก	-	-		-
ชูชกเฒ่ียนตีสองกุมาร พระเวสสันดรทรงข่มพระทัย		-		-

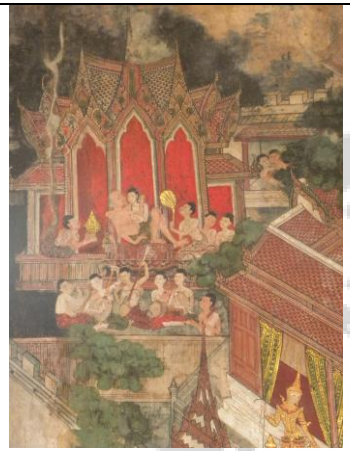
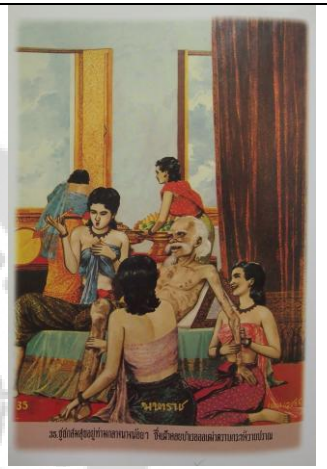
เนื้อหา 13 กัณฑ์ใน อรรถกถาเวสสันตรชาดก	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดสุวรรณาราม	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดราชาธิวาส	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของนายเหม เวชกร	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของ ส.ธรรมภักดี
9. **มัทรีบรรพ** เทวดาแปลงเป็นราชสีห์ เสือโคร่ง และเสือเหลือง ขวางทางพระนางมัทรีไม่ให้เสด็จกลับอาศรม				
พระนางมัทรีเสด็จถึงอาศรม ทูลถามถึงสองกุมารจากพระเวสสันดร	-	-		-

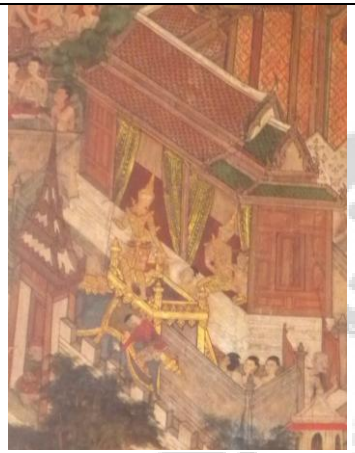
เนื้อหา 13 กัณฑ์ใน อรรถกถาเวสสันตรชาดก	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดสุวรรณาราม	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดราชาธิวาส	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของนายเหม เวชกร	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของ ส.ธรรมภักดี
พระนางมัทรีเที่ยวตามหาสองกุมารทั่วทุกแห่งแต่ไม่พบ	-	-		-
พระนางมัทรีทรงหมดสติ พระเวสสันดรทรงตรวจดูจึงรู้ว่ายังทรงมีชีวิตอยู่ พระเวสสันดรจึงนำน้ำมาด้วยพระเต้าแล้วประพรมที่พระพักตร์ของพระนางมัทรี	-	-		-

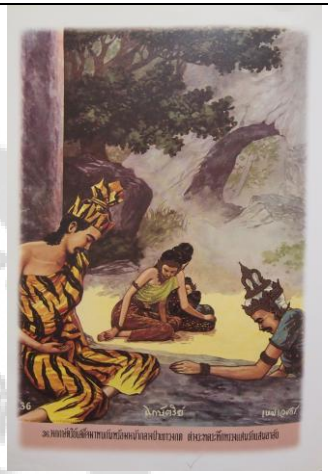
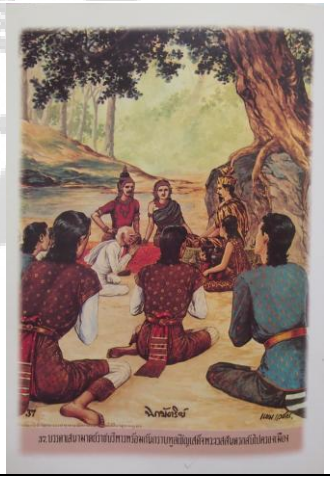
เนื้อหา 13 กัณฑ์ใน อรรถกถาเวสสันตรชาดก	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดสุวรรณาราม	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดราชาธิวาส	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของนายเหม เวชกร	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของ ส.ธรรมภักดี
พระเวสสันดรกล่าวแก่พระนางมัทรีว่าทรงบริจาคสองกุมารเป็นทานแก่พราหมณ์ชูชก		-	-	-
10.สักกบรรพ พระอินทร์แปลงเป็นพราหมณ์มาทูลขอพระนางมัทรี				

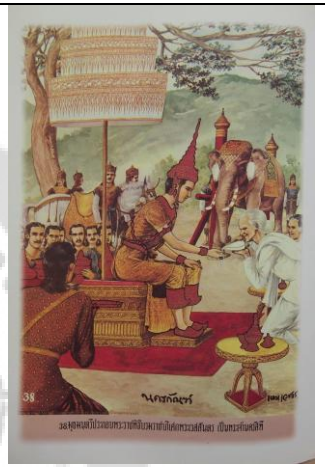
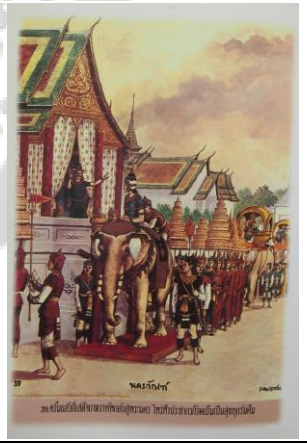
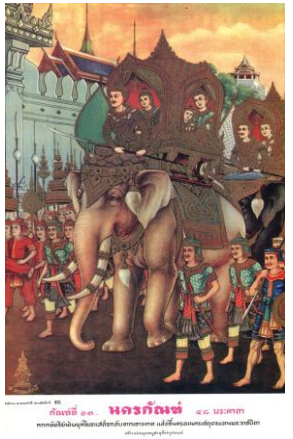
เนื้อหา 13 กัณฑ์ใน อรรถกถาเวสสันตรชาดก	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดสุวรรณาราม	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดราชาธิวาส	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของนายเหม เวชกร	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของ ส.ธรรมภักดี
พระอินทร์ตรัสอนุโมทนาทาน ของพระเวสสันดร และมอบพร 8 ประการ	-	-		-
11. มหาราชบรรพ เทพบุตร เทพธิดาแปลงเป็นพระเวสสันดรและพระนางมัทรีมาแก้มัดสองกุมาร นวดพระหัตถ์ พระบาท สรงน้ำ ให้เสวยทิพยโภชนาหาร ให้บรรทมบนพระยี่ภู่ทิพย์ พอรุ่งขึ้นก็อันตรธานหายไป		-		

เนื้อหา 13 กัณฑ์ใน อรรถกถาเวสสันตรชาดก	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดสุวรรณาราม	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดราชาธิวาส	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของนายเหม เวชกร	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของ ส.ธรรมภักดี
เทวดาดลใจให้ชูชกเดินทางผ่านเมืองสีพี	-	-		-
พระเจ้าสญชัยโปรดให้ไล่ตัวสองกุมารจากชูชก				-

เนื้อหา 13 กัณฑ์ใน อรรถกถาเวสสันตรชาดก	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดสุวรรณาราม	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดราชาธิวาส	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของนายเหม เวชกร	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของ ส.ธรรมภักดี
ชูชกบริโภคอาหารเกินขนาด จนท้องแตกตาย	 	-		-

เนื้อหา 13 กัณฑ์ใน อรรถกถาเวสสันตรชาดก	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดสุวรรณาราม	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดราชาธิวาส	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของนายเหม เวชกร	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของ ส.ธรรมภักดี
พระเจ้าสญชัย พระนางผุสดี เสด็จไปรับพระเวสสันดร		-	-	-
ขบวนเสด็จพระเจ้าสญชัยไปรับพระเวสสันดร		-	-	-

เนื้อหา 13 กัณฑ์ใน อรรถกถาเวสสันตรชาดก	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดสุวรรณาราม	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดราชาธิวาส	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของนายเหม เวชกร	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของ ส.ธรรมภักดี
12. ฉขัตติยบรรพ กษัตริย์ทั้ง 6 พระองค์ต่างสลบไม่ได้สติ				
เหล่าอำมาตย์ และชาวสีพีทูลเชิญพระเวสสันดรเสด็จกลับเมืองสีพี	-	-		-

เนื้อหา 13 กัณฑ์ใน อรรถกถาเวสสันตรชาดก	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดสุวรรณาราม	จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดราชาธิวาส	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของนายเหม เวชกร	ภาพพระเวสสันดรชาดก ของ ส.ธรรมภักดี
13. นครกัณฑ์ พิธีบรมราชาภิเษกพระเวสสันดรเป็นกษัตริย์เมืองสีพี	-	-		-
พระเวสสันดร พระนางมัทรี พระเจ้าสญชัย พระนางผุสดี พระชาลี พระกัณหาชินาเสด็จกลับเมืองสีพี				

จากการศึกษาเนื้อหาในจิตรกรรมฝาผนังและภาพพระเวสสันดรทั้ง 4 กลุ่มข้างต้น ผู้วิจัยพบว่าจิตรกรรมฝาผนังและภาพพระเวสสันดรทั้ง 4 กลุ่มดำเนินเรื่องตาม**อรรถกถาเวสสันตรชาดก** เริ่มต้นตั้งแต่กัณฑ์ทศพรจนกระทั่งถึงนครกัณฑ์ เนื้อเรื่องที่ดำเนินตาม**อรรถกถาเวสสันตรชาดก** ร่วมกันทั้ง 4 กลุ่ม มีทั้งหมด 7 ตอน ได้แก่ พระอินทร์ประทานพรสิบประการแก่พระนางผุสดี พระเวสสันดรพระราชทานช้างปัจจัยนาคแก่พราหมณ์เมืองกาลิงครัฐ สี่กษัตริย์เดินดง ชูชกหนีสุนัขของพรานเจตบุตรขึ้นต้นไม้และถูกขู่ด้วยหน้าไม้ เทวดาแปลงเป็นราชสีห์ เสือโคร่ง และเสือเหลืองขวางทางพระนางมัทรี พระอินทร์แปลงเป็นพราหมณ์มาทูลขอพระนางมัทรี และกษัตริย์ทั้ง 6 พระองค์ทรงวิสัญญีภาพ เหตุการณ์ที่ปรากฏตรงกันเป็นเหตุการณ์สำคัญ หรือเป็นอนุภาคสำคัญที่ทำให้รู้ว่าเป็นเรื่องเวสสันดรชาดก ซึ่งเอื้อต่อการสร้างภาพให้สวยงามด้วย

ผู้วิจัยพบว่าภาพพระเวสสันดรของนายเหม เวชกร รักษาเหตุการณ์สำคัญตาม**อรรถกถาเวสสันตรชาดก**มากที่สุด โดยเก็บรายละเอียดเรื่องราวในชาดกมาวาดเป็นภาพ ทำให้ภาพพระเวสสันดรชัดเจน เช่น พระเวสสันดรเสด็จออกโรงทานทุกวัน ชาวสีพีขอให้พระเจ้าสญชัยไล่พระเวสสันดรออกจากเมือง พวกพราหมณ์หนุ่มต่อว่านางพราหมณีให้ปฏิบัติตามนางอมิตตดา นางอมิตตดาไม่ไปตักน้ำที่ท่าน้ำ เทวดาดลใจให้นางบอกชูชกให้ไปนำสองกุมารมาเป็นทาสและทาสี เป็นต้น จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดกในพระอุโบสถวัดสุวรรณารามราชวรวิหารรักษาเหตุการณ์สำคัญตาม**อรรถกถาเวสสันตรชาดก** เป็นลำดับรองลงมา โดยแสดงรายละเอียดให้เห็นเรื่องราวของเวสสันดรชาดกที่เป็นปลีกย่อยด้วย เช่น ประสูติพระเวสสันดร พระเวสสันดรทูลลาพระเจ้าสญชัยและพระนางผุสดีก่อนออกจากเมืองสีพี ชูชกทวงเงินที่ฝากไว้กับเพื่อนพราหมณ์ เป็นต้น การแสดงรายละเอียดนี้ทำให้ผู้ชมภาพได้รับรู้เรื่องราวของพระเวสสันดรชัดเจนมาก หากผู้ชมภาพมีความรู้ชาดกเรื่องนี้จะทำให้การชมภาพจิตรกรรมพระเวสสันดรในพระอุโบสถวัดสุวรรณารามราชวรวิหารสนุกมากยิ่งขึ้น ในขณะที่จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดกในพระอุโบสถวัดราชาธิวาส และภาพพระเวสสันดรชาดกของ ส.ธรรมภักดี แสดงภาพเหตุการณ์สำคัญในแต่ละกัณฑ์เท่านั้น ไม่ได้แสดงรายละเอียดเนื้อหาเหมือนกลุ่มอื่น

ความแตกต่างของการรักษาเหตุการณ์สำคัญนี้มีปัจจัยสำคัญมาจากรูปแบบสื่อ และแนวคิดการวาดภาพที่เปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือภาพพระเวสสันดรชาดกของนายเหม เวชกร เป็นภาพประกอบนิทานในหนังสือพระเวสสันดรซึ่งเป็นการวาดลงในกระดาษ ส่วนภาพพระเวสสันดรชาดกของ ส.ธรรมภักดี เป็นภาพที่ทำเป็นไปรษณียบัตร มีจำนวนภาพเท่ากับจำนวนกัณฑ์ในเวสสันดรชาดกคือ 13 กัณฑ์เท่านั้น ขณะที่จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดกในพระอุโบสถวัดราชาธิวาส มีลักษณะพิเศษกว่าภาพจิตรกรรมฝาผนังที่วัดอื่นเพราะวาดเป็นภาพใหญ่เต็มผนัง แต่ละผนังแสดง

เนื้อหาหนึ่งตอน ซึ่งต่างจากจิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดกในพระอุโบสถวัดสุวรรณารามที่เป็นภาพจิตรกรรมไทยประเพณี จึงแสดงรายละเอียดภาพแบบเดิม

ในส่วนของการวาดภาพจิตรกรรมฝาผนังนั้น ศิลปินจะแสดงเรื่องราวพระเวสสันดรตามที่ตนได้รับรู้ หรือได้ยินมา โดยจะเริ่มต้นจากการเป็น *"ลูกมือ"* หรือ *"ผู้ช่วยช่าง"* ที่มีความชำนาญมาก่อน หรืออาจได้เรื่องราวจาก *"ผู้ว่าจ้าง"* ที่ต้องการให้เขียน การวาดภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องเวสสันดรชาดกจึงเป็นความต้องการของผู้จ้างฆราวาสส่วนใหญ่ ในปัจจุบันไม่มีผู้ทราบว่าจิตรกรรมฝาผนังที่วัดสุวรรณารามเป็นเรื่องเวสสันดรชาดก ทราบเพียงว่าเป็นเรื่องราวของพระพุทธเจ้า[1] และทราบว่าบางภาพเป็นพระนางมัทรี เนื่องจากได้เรียน**ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก** กัณฑ์มัทรีในแบบเรียนวรรณคดีวิจักษ์ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5[2] นอกนั้นเห็นเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับวิถีชีวิต มีคนอยู่ในป่าเป็นต้น[3] สอดคล้องกับที่เสมอชัย พูลสุวรรณ กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างภาพจิตรกรรมกับผู้ชมภาพว่าภาพจิตรกรรมฝาผนังสามารถสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้ชมได้หลายระดับกับผู้ชมต่างกลุ่ม ผู้ชมที่เป็นเด็กไม่คุ้นเคยกับเรื่องราวทางศาสนา เมื่อชมภาพจิตรกรรมก็อาจรับรู้ความหมายของภาพในส่วนที่สัมพันธ์กับชีวิตประจำวัน ภาพต้นไม้ใบหญ้า ฯลฯ[4]

ดังนั้นการรับรู้ความหมายจากภาพจิตรกรรมฝาผนัง จึงมีความหมายต่างกันไปตามระดับวัยของผู้ชมภาพ อาจตีความและได้รับสาระธรรมแตกต่างกันไปตามประสบการณ์ในชีวิต การรับรู้ทางศาสนาจำเป็นต้องสั่งสม ดังที่เสมอชัย พูลสุวรรณ กล่าวว่า

> ผู้ชมที่แก่พรรษามากขึ้น เมื่อมองภาพเดียวกันอาจเข้าใจได้ลึกซึ้งถึงเรื่องราวทางศาสนาที่ภาพต้องการสื่อ ทั้งนี้โดยอาศัยประสบการณ์ความช่ำชองในตัวบทคัมภีร์ ซึ่งเป็นแหล่งอ้างอิงของการเขียนภาพ การสื่อความระหว่างภาพจิตรกรรมกับผู้ชม ถ้าหากผู้ชมเป็นคนในโลกจารีตภาพก็จะถูกรับรู้ความหมายผ่านระบบคุณค่า และกรอบจริยธรรมในวัฒนธรรมนั้น[5]

จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดกในพระอุโบสถวัดสุวรรณาราม จึงมีความสำคัญในฐานะเป็นงานศิลปะที่สืบทอดเรื่องราวเวสสันดรชาดกจากอรรถกถาเวสสันตรชาดกสู่สื่อจิตรกรรม

---

[1] รุจิลดา ศิริเมตตานนท์, (2556, 21 กันยายน). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่ วัดสุวรรณาราม เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ

[2] วรรณิดา มั่นหมาย, (2556, 21 กันยายน). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่ วัดสุวรรณาราม เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ

[3] เบญจวรรณ ทัดอยู่, (2556, 21 กันยายน). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่ วัดสุวรรณาราม เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ

[4] เสมอชัย พูลสุวรรณ, (2557, 28 มกราคม). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ทางจดหมายอิเล็กทรอนิกส์.

[5] เสมอชัย พูลสุวรรณ, (2557, 28 มกราคม). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ทางจดหมายอิเล็กทรอนิกส์.

ซึ่งภาพจิตรกรรมฝาผนังที่วัดนี้เป็นที่ยกย่องว่าเป็นงานศิลป์ชั้นครู การถ่ายทอดเรื่องราวทางพุทธศาสนาสู่จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดกที่วัดสุวรรณารามจึงมีความประณีตงดงาม ตั้งแต่การเลือกเหตุการณ์สำคัญที่เป็นที่ *"จำได้"* เพื่อให้ชาดกเรื่องนี้เป็นนิทานที่ *"โลดแล่น"* อยู่ในจินตนาการของผู้ฟังเทศน์ ซึ่งต้อง *"ฟังด้วยหู"* และ *"ดูด้วยตา"* อันส่งผลต่อการรับรู้สุนทรียะทางธรรม

ผู้วิจัยพบว่าศิลปินเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องเวสสันดรชาดก หรือมหาชาติชาดกที่วัดราชาธิวาสทั้ง 13 กัณฑ์ โดยให้ความสำคัญกับกัณฑ์ที่ 2 หิมพานต์ เขียนเป็นฉากที่ยิ่งใหญ่บนผนังส่วนบนด้านขวาของพระประธาน และแทรกกัณฑ์ที่ 1 ทศพร อยู่ตรงมุมบนสุดด้านขวาทางด้านซ้ายของพระประธานเป็นกัณฑ์ที่ 13 นครกัณฑ์ กัณฑ์ที่ 3 ทานกัณฑ์อยู่ที่ผนังสกัดด้านหน้า ระหว่างช่องหน้าต่างและประตูเขียนแทรกกัณฑ์อื่นๆ ไว้ การลำดับแสดงภาพเล่าเรื่องเวสสันดรชาดกเริ่มจากผนังด้านพระประธาน แล้วเวียนไปที่ผนังส่วนบนด้านซ้ายของห้องจนต่อมาที่ผนังตรงข้ามกับพระประธานส่วนบน ลำดับเรื่องต่อมาที่ส่วนล่างของผนังเดียวกันด้านซ้ายขวา แล้วย้อนกลับไปส่วนล่างของผนังด้านซ้าย แล้วลำดับเรื่องต่อไปที่ส่วนล่างของผนังด้านขวาของพระอุโบสถที่อยู่ตรงข้าม จบเรื่องที่ส่วนบนของผนังด้านขวาของพระอุโบสถ ลักษณะเช่นนี้แสดงว่าศิลปินวาดภาพโดยดำเนินเรื่องตาม**อรรถกถาเวสสันตรชาดก**เป็นสำคัญ โดยใช้การวาดภาพ 1 ผนังต่อการแสดงเรื่องราว 1 กัณฑ์ จนครบทั้ง 13 กัณฑ์ โดยให้ความสำคัญเนื้อหาส่วน กัณฑ์ที่ 2 หิมพานต์ กัณฑ์ที่ 3 ทานกัณฑ์ และกัณฑ์ที่ 13 นครกัณฑ์ วาดเป็นภาพใหญ่ส่วนบนของผนัง

ผู้วิจัยพบว่าภาพจิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดกในพระอุโบสถวัดราชาธิวาสมีลักษณะการใช้ภาพเหตุการณ์สำคัญของเวสสันดรในแต่ละกัณฑ์ เพียงเปลี่ยนแปลงรูปแบบการนำเสนอและเทคนิคการเขียนให้มีลักษณะสมจริง(Realistic) แทนที่การเขียนภาพแต่เดิมที่มีลักษณะอุดมคติ (Idealistic) ซึ่งต้องใช้การเล่าเรื่องที่มีแบบแผนเรียงลำดับต่อเนื่องเฉพาะตอนสำคัญ โดยช่างจะจัดองค์ประกอบของเรื่องให้สัมพันธ์กับเนื้อที่ และหากต้องการแบ่งเรื่องให้แยกออกจากกัน ก็ใช้วิธีการให้องค์ประกอบอื่นๆ เช่น ต้นไม้ กำแพง หรือ อาจใช้เส้นสินเทาที่มีลักษณะเป็นรูปหยักแบบเส้นฟันปลามาแบ่งภาพ การเขียนภาพบุคคลต้องมีลักษณะแบบอุดมคติที่แสดงออกเป็นภาษาท่าทางที่เรียกว่า *"นาฏลักษณ์"* ที่ใช้เพียงท่าทางเป็นสื่อ ไม่เน้นอารมณ์จากใบหน้าและแววตาของตัวละครเอก ซึ่งจะเห็นได้ว่าภาพจิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดกที่วัดราชาธิวาสมีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมในด้านรูปแบบแต่การถ่ายทอดเนื้อหาเรื่องราวยังคงสืบทอดเหตุการณ์สำคัญใน**อรรถกถาเวสสันตรชาดก**

รูปแบบการนำเสนอและเทคนิคการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังที่วัดราชาธิวาสที่มีลักษณะสมจริงนี้ ส่งผลต่อการรับรู้ความหมายของภาพ ซึ่งผู้วิจัยพบว่า ผู้ชมเข้าใจเรื่องราวภาพจิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดกวัดราชาธิวาส มากกว่าจิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก

วัดสุวรรณาราม เนื่องจากภาพที่วัดราชาธิวาสมีลักษณะใหม่ดูแล้วเข้าใจกว่าภาพจิตรกรรมแบบไทยประเพณี ยกเว้นกัณฑ์ทศพรที่มองแล้วไม่เข้าใจ ดังที่มองภาพแล้วเข้าใจว่าเป็นเทวดา[1] หรือเป็นคนธรรพ์กำลังบรรเลงดนตรีอยู่บนสวรรค์[2] หรือเป็นชุมนุมเทวดา[3]

ส่วนภาพพระเวสสันดรชาดกของนายเหม เวชกร และภาพพระเวสสันดร ของห้าง ส.ธรรมภักดี ดำเนินเนื้อเรื่องตามใน**อรรถกถาเวสสันตรชาดก** ปรากฏครบทั้ง 13 กัณฑ์ โดยภาพพระเวสสันดรของนายเหม เวชกร ดำเนินภาพตามโครงเรื่องใหญ่ และเก็บรายละเอียดภาพตามเนื้อเรื่องย่อยในตอนนั้น เช่น พระเวสสันดรเสด็จออกโรงทาน ชาวสีพีขอให้พระเจ้าสญชัยเนรเทศพระเวสสันดรออกจากเมือง พระยาเจตราชสั่งให้พรานเจตบุตรรักษาประตูป่า เป็นต้น

ภาพพระเวสสันดรของ ส.ธรรมภักดี ดำเนินเรื่องตาม**อรรถกถาเวสสันตรชาดก**ทั้ง 13 กัณฑ์ และยังรักษา *"ปัจจุบันวัตถุ"* ในตอนพระพุทธเจ้าเสด็จ ณ กรุงกบิลพัสดุ์ ทรงปรารภเรื่องฝนโบกขรพรรษ ซึ่งเป็นเหตุที่ทำให้พระพุทธเจ้าตรัสเล่าเวสสันดรชาดก

3.2.2.2 การเพิ่มเติมเหตุการณ์

การเพิ่มเติมเหตุการณ์คือการเพิ่มเรื่องราวที่ไม่พบใน**อรรถกถาเวสสันตรชาดก**เป็นเหตุการณ์ใหม่ที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน จากการศึกษาจิตรกรรมฝาผนังและภาพเรื่องเวสสันดรชาดกพบการเพิ่มเติมเหตุการณ์ เพียง 1 กลุ่ม ได้แก่ ภาพพระเวสสันดรชาดกของนายเหม เวชกร โดยเพิ่มเติมเหตุการณ์ 3 เหตุการณ์ ได้แก่ พระมาลัยเถระ การรับขวัญสองกุมาร และประเพณีเทศน์มหาชาติ ดังแสดงเป็นตาราง

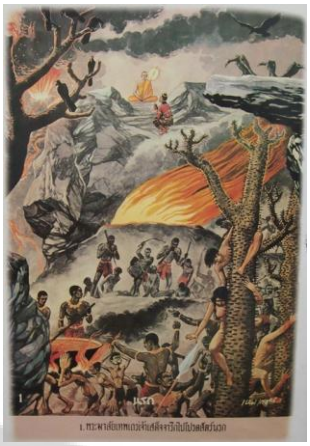
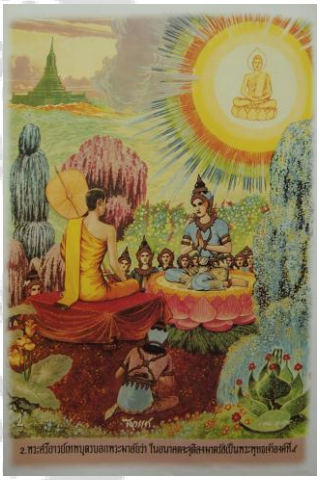

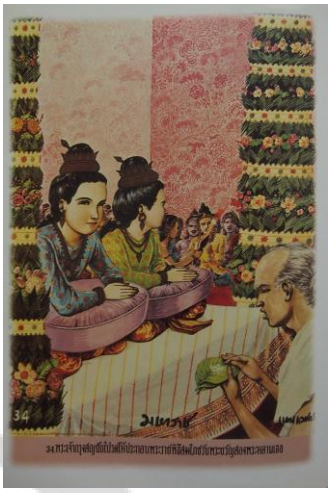
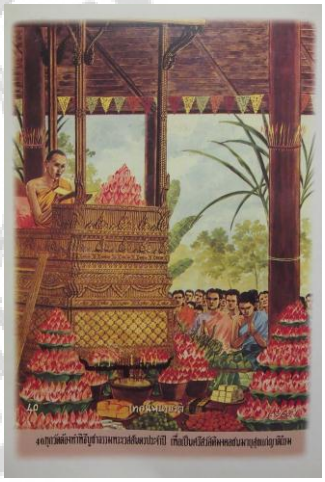
[1] ลักขณา ไวยเนตร, (2557, 6 มกราคม). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

[2] พนิดา ประสงค์ธรรม, (2557, 6 มกราคม). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

[3] อภิสิทธิ์ แก้วประเสริฐ, (2557, 6 มกราคม). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ตาราง 24 การเพิ่มเติมเหตุการณ์พระมาลัยเถระ การรับขวัญสองกุมาร และประเพณีเทศน์มหาชาติ

การเพิ่มเติมเหตุการณ์พระมาลัยเถระ	ภาพพระเวสสันดรชาดกของนายเหม เวชกร
พระมาลัยเถระไปโปรดสัตว์นรก	
พระมาลัยเถระไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นมัสการเจดีย์จุฬามณีจึงได้พบพระศรีอาริยเมตตไตร ซึ่งเป็นอนาคตพุทธเจ้า พระองค์ตรัสว่าหากผู้ใดต้องการพบพระองค์ให้ฟังเทศน์มหาชาติ	
พระมาลัยเถระจึงนำเรื่องการฟังเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกมาบอกแก่มนุษย์	

การเพิ่มเติมเหตุการณ์การรับขวัญสองกุมาร และประเพณีเทศน์มหาชาติ	ภาพพระเวสสันดรชาดกของนายเหม เวชกร
พระเจ้าสญชัยโปรดให้รับขวัญสองกุมาร	
ญาติโยมต่างพากันฟังเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก	

การเพิ่มเหตุการณ์พระมาลัยตอนต้นเรื่อง เชื่อมโยงกับการเกิดประเพณีเทศน์มหาชาติ ซึ่งเชื่อว่าการฟังเทศน์มหาชาติจบ 13 กัณฑ์ภายใน 1 วัน จะได้ไปเกิดในยุคพระศรีอาริย์ ซึ่งเป็นคติสำคัญที่แสดงมโนทัศน์เรื่อง การสะสมบุญและเรื่องโลกหน้าอย่างเป็นรูปธรรม[1] ภาพที่เพิ่มเติมเข้ามาคือ พระมาลัยไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพื่อนมัสการพระเจดีย์จุฬามณีและได้พบพระศรีอาริยเมตไตร ซึ่งเป็นอนาคตพุทธเจ้าและได้สนทนาเรื่องทานและศีลของชาวชมพูทวีป พระศรีอาริยเมตไตรยจึงตรัสว่า หากผู้ใดต้องการพบพระองค์ให้ฟังเรื่องเวสสันดรชาดก พระมาลัยจึงนำสารนี้มาบอกแก่ชาวชมพูทวีป

[1] ดูรายละเอียดในบทที่ 2 เวสสันดรชาดก : ภูมิหลังและความแพร่หลายในมิติทางศิลปวัฒนธรรมหัวข้อ 2.3.1.1 พระมาลัย

ภาพพระเวสสันดรชาดกของนายเหม เวชกร ตอนพระเจ้าสญชัยโปรดให้รับขวัญสองกุมารนี้ ปรากฏในกัณฑ์มหาราช เมื่อพระเจ้าสญชัยทรงไถ่ตัวสองกุมารจากชูชกแล้ว พระองค์โปรดให้รับขวัญสองกุมาร การเพิ่มเติมเหตุการณ์ในตอนนี้นำมาจาก**ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก** กัณฑ์มหาราช ดังนี้

> แล้วเชิญพระชาลีแก้วกัณหายุพาพาล ให้สระสรงสนานทิพยรสวารี ชำระพระสรีระอินทรีย์วิไลเลิศ ถวายเครื่องเสาวคนธประเสริฐสำอางองค์ แล้วให้สองศรีสุริยวงศ์เสวยสุทธาโภชน์สิ่งสรรพรสเอมโอชอันโอชา อลงฺกริตฺวา แล้วประดับประดาพระองค์ทรงพิพัฒน์ภูษา สรรพาภรณ์พิจิตร์อลงการจึงให้แต่งเครื่องสมโภชน์พระเจ้าหลาน โดยขนาด บายศรีสุวรรณหิรัญรัตนะวิลาสทั้งสามสำรับ แว่วเวียนเทียนประดับดูพรรณาราย พระประยูรญาติทั้งหลายพร้อมสะพรั่งเสนางคนิกรนั่งกันเป็นกง ห้อมล้อมพระองค์ทั้งสามชั้น ปุโรหิตจุดแว่นสุวรรณวิเชียรรัตน์เวียนไปโดยทักขิณาวัฏเจ็ดรอบโบกธูมากรประกอบสวัสดิมงคลต่างๆ ก็อวยพระพรสถาผลพิพิธร่ำรำพันมอบมิ่งเชิญพระขวัญถวายชัยแก่สองสุริยราชดนัยหน่อนเรศประโคมเบญจางคดุริยจำเรียงรมย์เสียงแตรสังข์ดังระงมนีสนั่น ทั้งฆ้องกลองบันลือลั่นสะเทือนสะท้าน สมโภชน์พระเจ้าหลานอันจากไกลกลับมาสู่เวียงชัยนี้แล้วแล[1]

ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก กรมศึกษาธิการรวบรวมและจัดพิมพ์ขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยคัดเลือกสำนวนที่ดีที่สุดในแต่ละกัณฑ์มาพิมพ์ จนได้รับการยกย่องว่า มีคุณค่าทางวรรณศิลป์และเปี่ยมไปด้วยอรรถรส **ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก**นี้เป็นงานร่วมสมัยกับภาพพระเวสสันดรชาดกของนายเหม เวชกร จึงเป็นไปได้ว่า**ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก**มีอิทธิพลต่อการวาดภาพของนายเหม เวชกร

การเพิ่มเติมเหตุการณ์ประเพณีเทศน์มหาชาติ เป็นการเน้นย้ำให้เห็นความสำคัญของเรื่องเวสสันดรชาดกที่เพิ่งกล่าวจบไปข้างต้น อีกทั้งเป็นการแสดงความต่อเนื่องของภาพชุดพระมาลัยเถระในตอนต้นที่กล่าวให้ชาวชมพูทวีปฟังเทศน์มหาชาติ

การศึกษาสื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพพระเวสสันดรชาดกทั้ง 4 กลุ่ม จึงแสดงให้เห็นการใช้รูปแบบการนำเสนอจากจิตรกรรมไทยประเพณีสู่จิตรกรรมไทยแนวตะวันตก การใช้รูปแบบจิตรกรรมไทยประเพณีเป็นการใช้กรรมวิธีแบบช่างไทยโบราณแสดงภาพแบบมองจากที่สูงลงสู่ที่ต่ำ แสดงเพียงความกว้างและความยาว ตัวละครเป็นแบบไทย มีเครื่องแต่งตัว สวมชฎาอย่างไทย มีความอ่อนช้อย แสดงอารมณ์ความรู้สึกด้วยท่าทาง ไม่ปรากฏการแสดงอารมณ์ความรู้สึกทางสีหน้า ซึ่งแตกต่างจากจิตรกรรมไทยแนวตะวันตกที่เน้นความสมจริงของภาพด้วยการใช้สี และใช้แสงเงา

---

[1] *เวสสันดรชาดก*. (2524). กรุงเทพฯ: อำนวยสาส์น. หน้า 302 – 303.

การสืบทอดเรื่องราวเวสสันดรชาดกในรูปแบบสื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพพระเวสสันดรชาดกทั้ง 4 กลุ่ม จึงใช้การดำเนินภาพเหตุการณ์สำคัญตาม**อรรถกถาเวสสันตรชาดก**เป็นหลัก เพียงใช้เทคนิคและวิธีการแสดงออกที่ต่างกัน แต่โครงภาพยังเป็นไปในทิศทางเดียวกัน เมื่อผู้ชมภาพที่รับรู้ชาดกเรื่องนี้เห็นภาพแล้วจะเข้าใจได้ทันทีว่าเป็นตอนใด เพราะภาพทั้ง 4 กลุ่ม แสดงเหตุการณ์สำคัญของชาดกเรื่องนี้ เพิ่มเติมเหตุการณ์สำคัญในภาพพระเวสสันดรชาดกของเหม เวชกร ได้แก่ พระมาลัยเถระไปโปรดสัตว์นรก การรับขวัญสองกุมาร และประเพณีเทศน์มหาชาติ แสดงให้เห็นพัฒนาการ *"การถ่ายแบบ"* ภาพพระเวสสันดรชาดกที่ปรับเปลี่ยนไปตามบริบทสังคมลดความเป็นอุดมคติ แต่ยังคงเน้นแนวคิดเรื่องทานบารมีของพระโพธิสัตว์เป็นสำคัญ

3.3 การนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในสื่อบันเทิงร่วมสมัย

การสร้างสรรค์ผลงานศิลปะทุกวันนี้ล้วนสัมพันธ์กับบริบทสังคมวัฒนธรรมที่เปลี่ยนไป การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงกรอบความคิดในการแสดงออกทางศิลปะที่ตั้งอยู่บนรากฐานทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ประสบการณ์ และความแตกต่างในการแสดงออก ซึ่งล้วนมีผลต่อการรับรู้ที่เหมือนหรือแตกต่างกัน ดังที่วิรุณ ตั้งเจริญ กล่าวว่า

> ศิลปะทุกประเภทมีแนวคิด มีความงาม มีแรงบันดาลใจ การตีความใหม่โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูลชาดกมานำเสนอใหม่ ทำให้ชาดกเป็น "อกาลิโก" เพราะมีการตีความโดยปัจเจก โดยกาลเทศะที่ต่างกัน เกิดประเด็นใหม่ ซึ่งเราต้องยอมรับ เพราะลักษณะเช่นนี้เป็นศิลปะยุคหลังสมัยใหม่ มีคุณค่าในชุมชน สังคม ผู้คน ในแต่ละบริบท เมื่อศิลปินสร้างสรรค์งานศิลปะเรียบร้อยแล้วถือว่าหมดหน้าที่ผู้สร้าง ต่อไปเป็นหน้าที่ผู้ชมที่ต้องรับรู้และจินตนาการ เป็นเช่นนี้จึงจะทำให้ผู้ชม ผู้เสพงานศิลปะรู้สึกมีความสุขและรู้สึกเป็นเจ้าของ[1]

เวสสันดรชาดกเป็นหลักฐานหนึ่งที่แสดงให้เห็นความสำคัญของวรรณคดีพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของผู้คน ด้วยบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่มีเทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทต่อการดำรงชีวิต ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อการสร้างสรรค์งานศิลปะ ดังเกิดการสร้างสรรค์เพลงร่วมสมัยที่เกี่ยวเนื่องกับพระเวสสันดร การสร้างสรรค์ที่นิยมอย่างหนึ่งคือการนำเหตุการณ์หลักและตัวละครสำคัญไป *"ผลิตซ้ำ"* ในสื่อบันเทิงร่วมสมัย

สื่อบันเทิงร่วมสมัยในที่นี้ หมายถึง สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ได้แก่ วิทยุ และโทรทัศน์ ซึ่งเข้าถึงผู้บริโภคได้อย่างมีประสิทธิภาพ ปัจจุบันผู้บริโภคใช้เวลาบริโภคสื่อชนิดนี้มากกว่าบริโภคสื่ออื่น

---

[1] วิรุณ ตั้งเจริญ, (2556, 2 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ประมาณร้อยละ 85[1] สื่อวิทยุและโทรทัศน์เป็นสื่อที่แตกต่างจากสื่ออื่นๆ เพราะเป็นระบบที่เผยแพร่การส่งและการรับที่มีแต่สัญญาณคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้า ผู้ผลิตสามารถนำรูปแบบและเนื้อหาอะไรใส่ลงไปก็ได้สื่อวิทยุและโทรทัศน์จึงหยิบยืมเนื้อหา และรูปแบบทั้งหมดมาจากสื่อที่มีอยู่แล้ว หรือเอามาจากวัฒนธรรมประชาชน[2]

การนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในสื่อบันเทิงร่วมสมัยในงานวิจัยนี้แบ่งได้ 2 ลักษณะ ได้แก่ การนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในเพลงร่วมสมัย และการนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในวีซีดีเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง

3.3.1 การนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในเพลงร่วมสมัย

การนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในเพลงร่วมจำนวน 9 เพลง ได้แก่ เพลงพระเวสสันดรชาดก เพลงแห่พระเวส เพลงสี่กษัตริย์เดินดง เพลงชูชกกัณหาชาลี เพลงชูชกสองกุมาร เพลงมัทรีโศก เพลงแหล่มัทรี เพลงชูชกตลกของฉัน และเพลงบุญมหาชาติขาดอ้าย ผู้วิจัยแบ่งการนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในเพลงร่วมสมัย 2 ประการ ได้แก่ การนำเสนอเหตุการณ์สำคัญ และการนำเสนอตัวละครสำคัญ

3.3.1.1 การนำเสนอเหตุการณ์สำคัญ

จากการศึกษาเพลงร่วมสมัยทั้ง 9 เพลง พบการนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรโดยใช้เหตุการณ์สำคัญจำนวน 2 เหตุการณ์ ได้แก่ การบำเพ็ญทาน และการเดินป่า ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของสื่อเพลงร่วมสมัยพระเวสสันดร

3.3.1.1.1 การบำเพ็ญทาน

เพลงร่วมสมัย 9 เพลงเน้นความมุ่งมั่นในการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดร เพื่อให้เห็นว่าพระเวสสันดรโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญ *“มหาทาน”* คือ ทานที่ใหญ่ยิ่งเพื่อพระโพธิญาณ ปรากฏจำนวน 3 เพลง ได้แก่ **เพลงพระเวสสันดรชาดก เพลงชูชกสองกุมาร** และ**เพลงแหล่มัทรี**

เพลงพระเวสสันดรชาดกแสดงให้เห็นว่าในพระชาติที่พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระเวสสันดรนั้นทรงบำเพ็ญมหาทาน

---

[1] กัลป์ยกร วรกุลลัฏฐานีย์ และพรทิพย์ สัมปัตตะวนิช. (2553). *การโฆษณาเบื้องต้น*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 178.

[2] กาญจนา แก้วเทพ. (2549). *ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: บริษัท เอดิสัน เพรส โพรดักส์ จำกัด. หน้า 127.

> บุญผะเหวดมหาเวสสันดร ชาดกบทตอนเล่าขานกันมา องค์พุทธาพระสัมมาสัมมา พระโพธิญาศาสดาศาสดา ร่มโพธิ์ชายคาศาสนิกชน ปางชาติประสูติตน **มหาทาน มหาทาน** ปางชาติประสูติตน **มหาทาน มหาทาน**...[1]

เพลงชูชกสองกุมาร พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญบุตรทานอันเป็นทานยิ่งใหญ่ เพราะทรงมุ่งหวังพระโพธิญาณเป็นสำคัญ นับเป็นฉากที่สร้างความตรึงใจ และถือเป็นเหตุการณ์สำคัญที่ทำให้รู้ว่าเป็นเรื่องเวสสันดรชาดก

> แม่จำโอ้แม่มัทรี ลูกขอให้ช่วยปราณีมาช่วยหนูทีแม่คุณทูนหัว พ่อไม่เอ็นดูทิ้งให้หนูไปกับคนชั่ว เพราะมันมาทูลขอตัวหากแม้นไม่ไปมันก็เฆี่ยนตี...[2]

เพลงแหล่มัทรี พบการนำเสนอเหตุผลสำคัญที่พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานผ่านพระนางมัทรีว่าเป็นเพราะพระเวสสันดรทรงมุ่งหวังพระโพธิญาณเป็นสำคัญ

> ...ตัวฉันมัทรีมาอยู่ป่า ทั้งสี่กษัตราด้วยความตั้งใจ หวังสลัดตัดกิเลส ว่าเป็นต้นเหตุให้มาอยู่ไพร พระเวสสันดรเมื่อตอนทำทาน หวังโพธิญานอันยิ่งใหญ่ จึงได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมากราบไหว้บูชาสัมพุทธเจ้า...[3]

การบำเพ็ญทานดังปรากฏในสื่อเพลงร่วมสมัยข้างต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบริจาคสองกุมารให้แก่ชูชก เป็นลักษณะเด่นของเรื่องเวสสันดรชาดก และเป็นเหตุการณ์หลักที่ทำให้คน *"จำได้"* ดังนั้นแม้ว่าสื่อเพลงร่วมสมัยจะเลือกนำเพียงเหตุการณ์นี้ตอนเดียวมานำเสนอเรื่องราว เพราะข้อจำกัดรูปแบบของสื่อเพลงที่ใช้เวลาสั้นในการนำเสนอเรื่องราว แต่ผู้ที่ได้ยินได้ฟังก็รับรู้ได้ว่ามาจากเรื่องเวสสันดรชาดก

การรับรู้ที่เกิดขึ้นนั้นอาจเกิดจากการใช้ *"สื่อ"* เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน มิวสิควีดิโอเพลงที่เกี่ยวเนื่องกับเวสสันดรชาดกเป็นสื่อรูปแบบหนึ่งที่สร้างความเข้าใจร่วมกันด้วยการใช้เสียง และด้วยการแสดงให้เห็น ด้วยวิธีการสร้าง *"ความหมาย"* ให้เกิดเป็น *"ภาพ"* ซึ่งศิลปะที่สร้าง

---

[1] ดวง มรกต. (2547). เพลงพระเวสสันดร. *พระเวสสันดรชาดก*. (วีดิโอซีดี). กรุงเทพฯ : บริษัท เอ็ม.ดี.เทป จำกัด.

[2] สุรพล สมบัติเจริญ. (2551). เพลงชูชกสองกุมาร. *ราชาเพลงลูกทุ่ง 5*. (ซีดี). กรุงเทพฯ: บริษัท แม่ไม้เพลงไทย (บางกอกคาสเสท) จำกัด.

[3] อุทัยรัตน์ เกิดสุวรรณ. (2555). เพลงแหล่มัทรี. *สมบัติไทย*. (วีดิโอซีดี). กรุงเทพฯ: บริษัท อีกแล้วครับท่าน จำกัด.

สื่อร่วมกันทางการเห็นนั้นเรียกว่า *"ทัศนศิลป์"* เป็นการรับรู้ทางสายตาหรือที่เรียกว่า Visual Perception[1]

เพลงร่วมสมัยข้างต้นจึงสื่อความหมายด้านคำ และภาพให้ผู้ฟังรับรู้ว่าพระเวสสันดรเป็นผู้ที่มีจิตใจน้อมนำในการบำเพ็ญทาน ดังตัวอย่างคำที่ใช้ในเพลง เช่น *"มหาทาน" "บุญทาน" "บุญใหญ่"* คำดังกล่าวแสดงพฤติกรรมของพระเวสสันดรโพธิสัตว์ ส่งผลต่อการสร้างภาพและสร้างความหมายให้แก่ตัวละคร ดังตัวอย่าง

> ...บุญผะเหวดมหาเวสสันดร ชาดกบทตอนเล่าขานกันมา องค์พุทธาพระสัมมาสัมมา พระโพธิญาศาสดาศาสดา ร่มโพธิ์ชายคาศาสนิกชน ปางชาติประสูติตน **มหาทาน มหาทาน**....
>
> ถึงเดือนสี่บุญนี้โฮมงาน **บุญใหญ่**สะท้านองค์พระราชา ลูกหลานนอบน้อมสักการบูชา บุญงานมหา มหาเวสสันดร ชาดกบทตอนขององค์พระสัมมา เชิญพระราชา มหาเวสสันดร...[2]

ภาพประกอบ 35 พระเวสสันดรทรงรับรู้ถึงความทรมานของบุตรทั้งสอง[3]

---

[1] *แหล่งเดิม*. หน้า 92.

[2] ดวง มรกต. (2547). เพลงพระเวสสันดร. *พระเวสสันดรชาดก*. (วีดิโอซีดี). กรุงเทพฯ : บริษัท เอ็ม.ดี.เทป จำกัด.

[3] ภาพจากมิวสิควิดีโอเพลงพระเวสสันดรชาดก (ดวง มรกต. (2547). เพลงพระเวสสันดร. *พระเวสสันดรชาดก*. (วีดิโอซีดี). กรุงเทพฯ : บริษัท เอ็ม.ดี.เทป จำกัด.)

ภาพประกอบ 36 พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญบุตรทาน ชูชกโบยตีสองกุมาร[1]

การแสดงภาพมิวสิควิดิโอตอนพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญบุตรทานข้างต้นนั้น จึงช่วยเน้นย้ำความหมาย *"มหาทาน"* ให้เกิดเป็นภาพ ภาพสองกุมารถูกชูชกโบยตี เป็นภาพที่เน้นย้ำอย่างเด่นชัด เชื่อมโยงไปสู่การนำเสนอภาพว่าพระเวสสันดรทรงรับรู้ความทุกข์ของบุตรทั้งสองคน ดังนั้นการบำเพ็ญบุตรทานจึงเป็นสิ่งที่ทำได้ยากยิ่ง เป็น *"มหาทาน"* อย่างแท้จริง

3.3.1.1.2 การเดินป่า

การเดินป่าเป็นเหตุการณ์หลักจากชาดกที่ศิลปินนำมาเสนอในสื่อเพลงร่วมสมัย เป็นการแสดงให้เห็นว่าเหตุการณ์หลักนี้มีความสำคัญในฐานะเป็นเหตุการณ์ที่แสดงความเป็นวีรบุรุษ[2] ของพระเวสสันดร ซึ่งต้องออกเดินทางผจญภัยไปในสถานที่ที่ไม่คุ้นเคย ต้องเผชิญความยากลำบาก เป็นการฟันฝ่าอุปสรรคในชีวิตที่เลือกด้วยตนเองเพื่อเน้นย้ำว่าพระเวสสันดรทรงยินดีและเต็มใจบริจาคทาน การเดินป่าจึงเป็นเหตุการณ์สำคัญที่แสดงให้เห็นว่า มนุษย์จะต้องฟันฝ่าอุปสรรคที่ผ่านเข้ามาในชีวิต แสดงความมุ่งมั่นกล้าหาญของพระเวสสันดร

การเดินป่าอาจเปรียบได้กับการเดินทาง ซึ่งอนุภาคนี้ปรากฏเป็นอนุภาคย่อยในหัวข้อ *"Buddha"* คือ *"V88; Journey to"*[3] การเดินป่าจึงเป็นอนุภาคสากลที่นำไปสู่การเป็นพระโพธิสัตว์ และพระพุทธเจ้าในที่สุด การเดินป่าได้รับการ *"สืบทอด"* ในสื่อเพลงร่วมสมัย 4 เพลง ได้แก่ **เพลงพระเวสสันดรชาดก เพลงสี่กษัตริย์เดินดง เพลงมัทรีโศก** และ**เพลงแหล่มัทรี** ดังตัวอย่าง

---

[1] ภาพจากมิวสิควิดีโอเพลงพระเวสสันดรชาดก (ดวง มรกต. (2547). เพลงพระเวสสันดร. *พระเวสสันดรชาดก*. (วีดิโอซีดี). กรุงเทพฯ : บริษัท เอ็ม.ดี.เทป จำกัด.)

[2] วีรบุรุษในที่นี้ หมายถึง พระเวสสันดรทรงแสดงความกล้าหาญที่ต้องผจญกับความยากลำบาก และอันตรายในป่า

[3] Stith Thompson. (1960). *Motif – Index of Folk Literature Volume Six*. Bloominton, Indiana : Indiana University Press. P.102.

เพลงพระเวสสันดรชาดก

...พระเวสสันดร พระนางมัทรี กัณหาชาลีบุตรีโอราชา **จากบ้านจากเมืองสู่เขาวงกต ปักกลดศาลาภาวนาบำเพ็ญ**...[1]

เพลงสี่กษัตริย์เดินดง

...**จะกล่าวถึงองค์สี่กษัตรา ออกจากพาราเข้าเดินดง** พระเวสสันดรสุริยวงค์ ท้าวเธออุ้มองค์พ่อชาลี โฉมนางมัทรีแม่กัลยา อุ้มแก้วกัณหากุมารี ออกตามเสด็จ พระสามี **เดินจรลีมาในไพร**...สี่กษัตราก็คลาไคล **เข้าสู่พงไพรพนาดอน**...[2]

เพลงมัทรีโศก

...**ตั้งแต่จากบุรีย์เรา มาอยู่เขาวงกตสิงขรเขา ภูมิลำเนาเอาแนวพนา**มาทิ้งโฉมไว้เหลือแต่ชื่อ พี่นี้หรืออยู่เอกา ต้องอ้างว้างหวาดผวา เจ้ามาตายใน**เขาวงกต** ทิ้งลาภยศก็หามีไม่...[3]

เพลงแหล่มัทรี

...ว่าจึงร้องสั่งแม่ชะนีจ๋า ถ้าลูกฉันมาช่วยบอกให้ได้ **ตัวฉันมัทรีมาอยู่ป่า** ทั้งสี่กษัตราด้วยความตั้งใจ หวังสลัดตัดกิเลส ว่าเป็นต้นเหตุให้มา**อยู่ไพร** พระเวสสันดรเมื่อตอนทำทาน หวังโพธิญาณอันยิ่งใหญ่ จึงได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมา กราบไหว้บูชาสัมพุทธเจ้า ว่ากราบเอ๋ยกราบก้มพนมหัตถ์อิทธิฤทธิ์และอำนาจจงคุ้มภัย...[4]

การเดินป่าเป็นเหตุการณ์สำคัญในเรื่องเวสสันดรชาดก พระเวสสันดร พระนางมัทรี พระชาลี และพระกัณหาชินา เสด็จออกจากนครสีพีเข้าสู่เขาวงกต จนกระทั่งพระเวสสันดรได้บำเพ็ญทานบารมีอันยิ่งใหญ่คือการบริจาคบุตรทาน การเดินป่าครั้งนี้จึงมีความหมายสำคัญ แสดงความกล้าหาญของพระเวสสันดรในฐานะวีรบุรุษ เหตุการณ์หลักนี้ยังได้รับการสืบทอดต่อมาในสื่อเพลงร่วมสมัย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสังคมไทยนิยมเล่าขานเรื่องราวอันเป็นวีรกรรมยิ่งใหญ่ที่ตนประทับใจ

---

[1] ดวง มรกต. (2547). เพลงพระเวสสันดร. *พระเวสสันดรชาดก*. (วีดิโอซีดี). กรุงเทพฯ : บริษัท เอ็ม.ดี.เทป จำกัด.

[2] ยิปซี ศรีสาคร. (2554). เพลง สี่กษัตริย์เดินดง. *สีกาสั่งนาค*. (วีดิโอซีดี). กรุงเทพฯ: บริษัท โฟร์เอส (ไทยแลนด์) จำกัด.

[3] ยิปซี ศรีสาคร. (2554). เพลง มัทรีโศก. *สีกาสั่งนาค*. (วีดิโอซีดี). กรุงเทพฯ: บริษัท โฟร์เอส (ไทยแลนด์) จำกัด.

[4] อุทัยรัตน์ เกิดสุวรรณ. (2555). เพลงแหล่มัทรี. *สมบัติไทย*. (วีดิโอซีดี). กรุงเทพฯ: บริษัท อีกแล้วครับท่าน จำกัด.

3.3.1.2 **การนำเสนอตัวละครสำคัญ**

การนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในเพลงร่วมสมัยโดยใช้ตัวละครสำคัญเป็นลักษณะเด่นในสื่อเพลงร่วมสมัย ตัวละครที่ยังคงปรากฏในสื่อเพลงร่วมสมัย ได้แก่ ชูชกกับสองกุมาร และพระนางมัทรี

3.3.1.2.1 **ชูชกกับสองกุมาร**

ชูชกเป็นตัวละครสำคัญใน**อรรถกถาเวสสันตรชาดก** การนำเสนอตัวละครชูชกเพื่อให้ผู้ฟังรับรู้ความหมายผ่านสื่อเพลงร่วมสมัยมักปรากฏร่วมกับสองกุมารเสมอ ได้แก่ **เพลงชูชกกัณหาชาลี** และ**เพลงชูชกตลกของฉัน** ดังตัวอย่าง

> ตำนานชาดกชูชกกัณหาชาลี เริ่มเรื่องก็มีเฒ่าภิกขาจาร ชีวิตเริ่มต้นเคยเป็นคนขอทาน เที่ยวไปทุกบ้านหาคนใจบุญ ทั้งเหนือใต้แกไปทั่วแกล้งทำตัวเหมือนเต่าตุ่น เที่ยวขอทานไว้เป็นทุน พบคนใจบุญแกก็สบาย การออดอ้อนแกยอดเยี่ยม ดูเล่ห์เหลี่ยมแกเหลือร้าย ทั้งคารมก็คมคายหลงงมงายต้องจ่ายเงิน ใครเลื่องลือชื่อชูชก ทำตลกงกๆ เงิ่นๆ ดูด๊องแด๊งแกล้งทำเดิน พอได้เงินเอาไว้เก็บงำ ว่าป่าเขาลำเนาไพร หากินไปเช้ายันค่ำแสนลำบากทนตรากตรำ เดินหน้าดำแต่ได้เงินดี แกยอมให้ใครนั้นถากถางแต่หลังฉากแกเป็นเศรษฐี[1]

การนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรด้วยการใช้ตัวละครชูชกมักปรากฏร่วมกับสองกุมารเพื่อแสดงลักษณะความโหดร้ายของชูชก และแสดงความน่าสงสารของสองกุมาร ดังใน**เพลงชูชกสองกุมาร**

> แม่จ๋าโอ้แม่มัทรี ลูกขอให้ช่วยปราณีมาช่วยหนูที่แม่คุณทูนหัว พ่อไม่เอ็นดูทิ้งให้หนูไปกับคนชั่ว เพราะมันมาทูลขอตัวหากแม้นไม่ไปมันก็เฆี่ยนตี ปากร้องเรียกหาแม่จ๋าอยู่ไหนมาช่วยเร็วไวเพราะหนูกำลังโดนเฆี่ยนตี โอ้ย แม่จ๋า แม่จ๋ะ แม่จ๋า แม่มัทรี สิ้นรักแล้วหรือนี่ถึงปล่อยเขาตีหนูแทบตาย
>
> ชิชะ เจ้าเด็กน้อย อย่าทำสำออยเดี๋ยวจะโดนรอยหวาน หึ
>
> โอ๊ย โอย แทบว่าจะสิ้นใจตายลุงจ๋าอย่าทำหนูเลย โธ่ลุงเอ๋ยจงปล่อยหนูไป
>
> นี่แน่ะ หึ อ้ายวายร้าย เดี๋ยวตีเสียตายแล้วยังมาทำสำออย
>
> โธ่ลุงจ๋า อย่าเตะตีด่าแล้วว่าลูกน้อย ป่านนี้แม่หนูคงคอย โอ้พ่อผมน้อยจงปล่อยหนูไป

[1] ไวพจน์ เพชรสุพรรณ. (2552). *เพลง ชูชกกัณหาชาลี. ชุด มันมากับความแค้น.* (ซีดี). กรุงเทพฯ: บริษัท กรุงไทยออดิโอ จำกัด.

หน็อยแน่ อ้ายตัวดี มาว่ากูนี้หัวล้านได้ มานี่ อื๊ อื้อ ตีให้ตาย จะเอาไว้ไย ไอ้เด็กสันดาน ๆ อื๊[1]

การใช้ตัวละครชูชกร่วมกับสองกุมารในสื่อเพลงร่วมสมัยแสดงให้เห็นว่าฉากการบริจาคสองกุมารเป็นฉากที่ได้รับความนิยม และเป็นที่ประทับใจจน *"จำได้"* เพราะแสดงให้เห็น *"ความร้ายกาจ"* และการเป็นตัวร้ายของชูชก ซึ่งทำให้สงสารสองกุมารมากขึ้น การที่ชูชกทารุณสองกุมารจึงสร้างความสะเทือนใจแก่ผู้รับสาร ทำให้จดจำตัวละครทั้งสามตัวนี้ได้ อาจกล่าวได้ว่าชูชกเป็นตัวละครฝ่ายร้ายและสองกุมารเป็นตัวละครฝ่ายดี ชูชกเป็นผู้ทำทารุณกรรมสองกุมารซึ่งอ่อนแอและน่าสงสาร ทำให้ผู้รับสารสงสารสองกุมารและรังเกียจชูชกในขณะรับรู้การกระทำของตัวละครในตอนนี้

นอกจากความร้ายกาจของชูชกแล้ว สื่อเพลงข้างต้นยังสะท้อนการรับรู้ความหมายตัวละครชูชกผ่านสื่อเพลงร่วมสมัย โดยแสดงเหตุผลที่ทำให้ผู้ฟังเข้าใจว่าเหตุใดชูชกจึงมีทรัพย์มาก เนื่องจากชูชกเป็นผู้ที่มี *"วาทศิลป์"* ดังเห็นได้จาก *"การออดอ้อนแกยอดเยี่ยม"* *"ทั้งคารมก็คมคาย"* เป็นต้น

ตัวละครชูชกยังได้รับการสร้างสรรค์ใหม่ โดยเปลี่ยนความหมายจากชูชกในชาดกให้เป็นชูชก *"สมัยใหม่"* ที่มีลักษณะ *"อ้วนพี"* แต่ยังคงลักษณะเดิมที่สำคัญของชูชกคือเป็นผู้ที่ *"งก"* *"ข้าวของไม่มีติดมือ"* *"ซื้อสร้อยทองให้เท่าหนวดกุ้ง"* ทั้งนี้ชูชกได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่ *"เที่ยวภิกขาจารได้กหาปณะ"* ดังในเพลงปรากฏคำว่า *"มีเงินเป็นตัน"* และยังคงลักษณะของชูชกที่เป็นผู้มี *"วาทศิลป์"* ในทางการใช้วาจา มีคารมคมคาย และมีอารมณ์ขัน ดังปรากฏในเพลงว่า *"พูดตลกทุกครั้งที่เหงา"* *"อารมณ์ขบขัน"* *"หัวเราะยิ้มได้ทั้งวัน"* *"รับมุกไม่ทันขำกันทั้งนั้น"* *"พูดตลกนกตกมาตาย"* ดังใน **เพลงชูชกตลกของฉัน**

...ถึงพี่ไม่ได้เป็นนายก แต่เป็นชูชกอยู่ในใจฉัน รูปร่างถึงดูอ้วนพี ถ้าดูดีดีก็เท่ห์เหมือนกัน พูดตลกทุกครั้งที่เหงา ชอบหอมแก้มขาวนั้นเป็นรางวัล

ถึงพี่ไม่ได้เป็นชูชก แต่ก็ยังงกยามมาหาฉัน ข้าวของไม่มีติดมือทำตีหน้าซื่อรอดไปวันวัน ซื้อสร้อยทองให้เท่าหนวดกุ้ง ทำเป็นสะดุ้งยักคิ้วขบฟัน

ชูชก ตลกในใจ ใครจะว่าไง ฉันรักของฉัน ชอบพี่ตรงที่จริงใจ ฉลาดหัวไว ผู้ชายในฝัน อบอุ่นทุกครั้งที่กอด ทำดีตลอด มีเงินเป็นตัน

[1] สุรพล สมบัติเจริญ. (2551). เพลงชูชกสองกุมาร. *ราชาเพลงลูกทุ่ง 5*. (ซีดี). กรุงเทพฯ: บริษัท แม่ไม้เพลงไทย (บางกอกคาสเสท) จำกัด.

ถึงพี่ไม่ได้เป็นชูชก แต่ก็ชอบพกอารมณ์ขบขัน หัวเราะยิ้มได้ทั้งวัน รับมุกไม่ทันขำกัน ทั้งนั้น พูดตลกนกตกมาตาย หาไม่ได้ง่ายนี่แหละแฟนฉัน...[1]

นอกจากนี้การเทียบว่า *"ถึงพี่ไม่ได้เป็นนายก แต่เป็นชูชกอยู่ในใจฉัน"* แสดงให้เห็นอำนาจของผู้ชายคนนี้ (ชูชก) ที่เทียบเท่ากับ *"นายก"* หมายถึงผู้เป็นนาย และยังหมายถึง *"นายกรัฐมนตรี"* ซึ่งเป็นผู้นำประเทศ แม้ชูชกจะมีรูปร่างอ้วน พูดตลก และตระหนี่ แต่การที่ *"มีเงินเป็นต้น"* ก็ทำให้ผู้หญิงยอมรับชูชกได้ การเปลี่ยนแปลงความหมายชูชกในชาดกให้เป็นชูชกสมัยใหม่สะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของคติเรื่องชูชกในสังคมไทยยุคทุนนิยมที่เน้นเรื่องวัตถุนิยม ชื่นชมคนมีเงิน แม้จะอัปลักษณ์เพียงใดแต่หากมีทรัพย์สินเงินทองแล้วก็เอาชนะใจผู้หญิงได้ รูปลักษณ์ภายนอกจึงเป็นสิ่งที่มองข้ามได้หากมีฐานะดี

การเป็นชูชกสมัยใหม่มีลักษณะการสืบทอดลักษณะเด่นของชูชกจาก**อรรถกถาเวสสันตรชาดก**ที่เป็นผู้ *"เที่ยวภิกขาจารได้กหาปณะมาก"* และมี *"วาทศิลป์"*

สื่อเพลงร่วมสมัยที่เกี่ยวกับเวสสันดรชาดกพบการสื่อความหมายให้ผู้ฟังรับรู้ว่าชูชกเป็นตัวละครที่มีจิตใจทราม แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นตัวอย่างของการประกอบอาชีพแบบ *"สัมมาอาชีพ"* คือซื่อตรงในอาชีพของตนเอง ขยันหมั่นเพียรในการเที่ยว *"ภิกขาจาร"* ดังใน**เพลงชูชกกัณหาชาลี** ซึ่งเป็นการเปลี่ยนภาพลักษณ์ของชูชกให้ผู้เสพเห็น *"มุมดี"* ต่างจากการรับรู้ความหมายเดิมว่าชูชกเป็นตัวละครปฏิปักษ์ที่มีลักษณะอัปลักษณ์ทั้งกายใจ เพราะชูชกในเพลงนี้ขยันทำมาหากิน อดทนต่อการดูหมิ่นดูแคลน ไม่รีดไถหรือขโมยใคร ดังใน**เพลงชูชกกัณหาชาลี**

ตำนานชาดกชูชกกัณหาชาลี เริ่มเรื่องก็มีเฒ่าภิกขาจาร ชีวิตเริ่มต้นเคยเป็นคนขอทาน เที่ยวไปทุกบ้านหาคนใจบุญ ทั้งเหนือใต้แกไปทั่วแกล้งทำตัวเหมือนเต่าตุ่น เที่ยวขอทานไว้เป็นทุน พบคนใจบุญแกก็สบาย การออดอ้อนแกยอดเยี่ยม ดูเล่ห์เหลี่ยมแกเหลือร้าย ทั้งคารมก็คมคาย หลงงมงายต้องจ่ายเงิน ใครเลื่องลือชื่อชูชก ทำตลกงกๆ เงิ่นๆ ดูด๊องแด๊งแกล้งทำเดิน พอได้เงินเอาไว้เก็บงำ ว่าป่าเขาลำเนาไพร **หากินไปเช้ายันค่ำแสนลำบากทนตรากตรำ** เดินหน้าดำแต่ได้เงินดี แกยอมให้ใครนั้นถากถาง**แต่หลังฉากแกเป็นเศรษฐี ใครดุด่าว่าไม่ดี แกไม่ไปจี่เหมือนโจรปล้นไพรให้ก็เอาไม่ให้ไม่เอา ชูชกเฒ่าไม่เคยรีดไถ** คนปราณีก็มีเยื่อใย มีน้ำใจเขาก็ให้ทาน[2]

---

[1] โบ อมิตตดา. (2555). เพลง ชูชกตลกของฉัน . *อัลบั้ม หนวดมหาเสน่ห์*. กรุงเทพฯ : บริษัท ลูกทุ่งอินเตอร์เน็ต จำกัด.

[2] ไวพจน์ เพชรสุพรรณ. (2552). เพลง ชูชกกัณหาชาลี. *ชุด มันมากับความแค้น*. (ซีดี). กรุงเทพฯ: บริษัท กรุงไทยออดิโอ จำกัด.

การสื่อความหมายให้ผู้ฟังรับรู้ว่า ชูชกเป็นตัวละครที่มีลักษณะนิสัยโหดร้าย มีลักษณะอัปลักษณ์ *"ผมน้อย" "หัวล้าน"* และในทรรศนะของผู้แต่งเพลงนั้นชูชกเป็น *"คนชั่ว"* โดยแสดงผ่านคำพูดของสองกุมารว่าถูกชูชกเฆี่ยนตีจนเจ็บปวดทรมาน แม้จะวิงวอนร้องขอเพียงใดชูชกก็ไม่ยอมปล่อยสองกุมาร กลับยิ่งทำร้าย *"ตีให้ตาย"* และด่าว่าสองกุมารว่าเป็น *"ไอ้เด็กสันดาน"* ลักษณะเช่นนี้จึงเน้นย้ำความโหดร้ายทารุณของชูชกได้เป็นอย่างดี ดังใน**เพลงชูชกสองกุมาร**

> แม่จ๋าโอ้แม่มัทรี ลูกขอให้ช่วยปราณีมาช่วยหนูทีแม่คุณทูนหัว พ่อไม่เอ็นดูทิ้งให้หนูไปกับคนชั่ว เพราะมันมาทูลขอตัวหากแม้นไม่ไปมันก็เฆี่ยนตี ปากร้องเรียกหาแม่จ๋าอยู่ไหนมาช่วยเร็วไวเพราะหนูกำลังโดนเฆี่ยนตี โอ้ย แม่จ๋า แม่จ๊ะ แม่จ๋า แม่มัทรี สิ้นรักแล้วหรือนี่ถึงปล่อยเขาตีหนูแทบตาย
>
> ชิชะ เจ้าเด็กน้อย อย่าทำสำออยเดี๋ยวจะโดนรอยหวาน หึ
>
> โอ๊ย โอย แทบว่าจะสิ้นใจตายลุงจ๋าอย่าทำหนูเลย โธ่ลุงเอ๋ยจงปล่อยหนูไป
>
> นี่แน่ะ หึ อ้ายวายร้าย เดี๋ยวตีเสียตายแล้วยังมาทำสำออย
>
> โธ่ลุงจ๋า อย่าเตะตีด่าแล้วว่าลูกน้อย ป่านนี้แม่หนูคงคอย โอ้พ่อผมน้อยจงปล่อยหนูไป
>
> หน็อยแน่ อ้ายตัวดี มาว่ากูนี้หัวล้านได้ มานี่ อี๊ อื้อ ตีให้ตาย จะเอาไว้ไย ไอ้เด็กสันดาน ๆ อี๊[1]

นอกจากนี้ในเพลงยังพบการใช้คำอุทานแสดงอารมณ์ เพื่อให้เห็นภาพความโหดร้ายของชูชก และทำให้สงสารสองกุมารมากขึ้น ดังเช่นคำว่า *"โอ๊ย" "โอย"* แสดงอาการเจ็บปวดอันเนื่องมาจากการถูกเฆี่ยนตี และ "*อี๊ อื้อ*" แสดงให้เห็นการใช้แรงตีสองกุมารอย่างแรง คำอุทานแสดงอารมณ์นี้ทำให้ผู้อ่านเห็นภาพความน่ารังเกียจของชูชก และเกิดความสงสารสองกุมาร

3.3.1.2.2 **พระนางมัทรี**

พระนางมัทรีเป็นตัวละครสำคัญอีกตัวหนึ่งที่นิยมนำมาสร้างสรรค์ในสื่อเพลงร่วมสมัย เพราะเป็นมารดาที่ห่วงใยและรักพระโอรสพระธิดา เป็นตัวละครที่ได้รับความสงสารเห็นใจ การสร้างสรรค์ตัวละครพระนางมัทรีในสื่อเพลงร่วมสมัย มีจำนวน 2 เพลง ได้แก่ **เพลงแหล่มัทรี** และ **เพลงมัทรีโศก** ดังตัวอย่าง

> ...โอ้แสนสงสารแม่มัทรี โศกเศร้าโศกีลูกมาจากไป เจ้าเคยวิ่งเล่นกันอยู่แถวนี้ มองหาไม่มีแล้วใจหาย เคยวิ่งมารับเอาหาบคอน เมื่อตะวันรอนๆ แม่จำได้ แม่เคยกอดรัดลูกไว้ในอ้อม

[1] สุรพล สมบัติเจริญ. (2551). เพลงชูชกสองกุมาร. *ราชาเพลงลูกทุ่ง 5*. (ซีดี). กรุงเทพฯ: บริษัท แม่ไม้เพลงไทย (บางกอกคาสเสท) จำกัด.

เจ้าเอียงแก้มให้หอมทั้งขวาซ้าย ว่ามาบัดนี้ไม่มีวี่แวว แม้แต่เสียงเจื้อยแจ้วก็หายไป กัณหาชาลีของแม่เอ๋ย หนีแม่ไปเลยนะทรามวัย เมื่อยามจะกินแม่เคยป้อน เมื่อยามจะนอนแม่ก็กล่อมไกว ว่าโอละเห่ ว่าโอละชา หลับเสียเถิดหนาอย่าร้องไห้ หวนคิดถึงลูกด้วยใจพันผูก ใจแม่เป็นทุกข์แทบจะวางวาย ต้องมาเดินดงพงป่า วังเวงเหว่ว้าน่าใจหาย แว่วเสียงวิหคนกการ้องลั่น ทั้งเสียงจั๊กจั่นและเรไร ว่าจึงร้องถามวิหคจ๋า เห็นลูกฉันมาทางนี้ไหม ชะนีน้อยห้อยโหนโยนตัวส่งเสียงระรัวอยู่ก้องไพร ว่าจึงร้องสั่งแม่ชะนีจ๋า ถ้าลูกฉันมาช่วยบอกให้ได้ ตัวฉันมัทรีมาอยู่ป่าทั้งสี่กษัตราด้วยความตั้งใจ หวังสลัดตัดกิเลส ว่าเป็นต้นเหตุให้มาอยู่ไพร พระเวสสันดรเมื่อตอนทำทาน หวังโพธิญาณอันยิ่งใหญ่...[1]

ผู้วิจัยพบว่า**เพลงมัทรีโศก**พรรณนาความโศกของพระนางมัทรีที่ทรงหมดสติเนื่องจากทรงตามหาสองกุมารไม่พบ โดยเล่าผ่านตัวละครสำคัญคือพระเวสสันดรดังนี้

...ปางนรินทร์ปิ่นนเรศ องค์พระเวสสันดร เห็นมัทรีศรีสมร มานิ่งนอนที่หน้าศาลา พระทรงศักดิ์ พระพักตร์เธอเผือด ดังใครมาเชือดเอาดวงชีวา เสียดายนุชสุดสุดา อนิจจาว่าแสนเสียดาย สำคัญแน่แม่มัทรี มาสิ้นชีวีลงวางวาย ประคองกรขึ้นช้อนกาย มัทรีผู้สายสวาททรวง

ก็ยกเศียรนางนั้นมาวางบนตัก แล้วพิศพักตร์แม่พุ่มพวง ว่างามดังจันทร์บุหลันหลวง ก็มาลอยร่วงให้เลือนลอย ว่าโอโอ้มัทรีแม่ยอดสร้อย พักดูหน้าพี่สักหน่อยหมอบชม้อยมาลอยเลือน ก็นับแต่วันบรรพชา จะนับมาได้เจ็ดเดือน ไม่เคยต้องกายแม่งามเหมือน มัทรีแม่เพื่อนโพธิญาณ สงสารองค์ผู้ทรงยศโศกกรรมสลดโอ้น่าสงสาร พลางยกเศียรยุพาพาน ประทับทานอยู่บนเพลา สำออยเอื่อนแม่เพื่อนยาก ตั้งแต่จากบุรีย์เรา มาอยู่เขาวงกตสิงขรเขาภูมิลำเนาเอาแนวพนา มาทิ้งโฉมไว้เหลือแต่ชื่อ พี่นี้หรืออยู่เอกา ต้องอ้างว้างหวาดผวา เจ้ามาตายในเขาวงกต ทิ้งลาภยศก็หามีไม่ เจ้าสลบนิ่งลงไปหวนนึกว่าตายแม่มัทรี จะทำอย่างไรเล่าพระเวสฯ เอ๊ยมัทรีทรามเชยต้องมาม้วยเป็นผี เพื่อนสักคนก็หาไม่มี ถ้าขาดมัทรีจะขอลาตาย...[2]

การพรรณนาความโศกของพระนางมัทรีผ่านความนึกคิดและอารมณ์ของพระเวสสันดรในสื่อเพลงร่วมสมัยข้างต้นมีลักษณะการ *"สืบทอด"* จาก**อรรถกถาเวสสันตรชาดก ดังนี้**

...ลำดับนั้น พระมหาสัตว์เจ้าพระองค์สั่นด้วยทรงสำคัญว่าพระนางมัทรีสิ้นพระชนม์เสียแล้ว ทรงรำพึงว่า มัทรีมาสิ้นพระชนม์ในที่ต่างด้าวอันไม่ใช่ฐานะ หากว่าเธอทำกาลกิริยาในเชตุดรราชธานี การบริหารก็จักเป็นการใหญ่ รัฐทั้งสองก็สะเทือนถึงกัน ก็ตัวเราอยู่ในอรัญญประเทศแต่ผู้เดียวเท่านั้น จักทำอย่างไรดีหนอ ทรงคำนึงดังนี้แล้ว แม้เป็นผู้มีความโศกมีกำลัง ก็

[1] อุทัยรัตน์ เกิดสุวรรณ. (2555). เพลงแหล่มัทรี. *สมบัติไทย*. (วีดิโอซีดี). กรุงเทพฯ: บริษัท อีกแล้วครับท่าน จำกัด.

[2] ยิปซี ศรีสาคร. (2554). เพลง มัทรีโศก. *สีกาสั่งนาค*. (วีดิโอซีดี). กรุงเทพฯ: บริษัท โฟร์เอส (ไทยแลนด์) จำกัด.

ทรงตั้งพระสติให้มั่น เสด็จลุกขึ้นด้วยทรงสำคัญว่า เราจักต้องรู้ให้แน่ก่อน จึงวางพระหัตถ์เบื้องขวาตรงพระหทัยวัตถุแห่งพระนางเจ้า ก็ทรงทราบว่ายังมีความอบอุ่นเป็นไปอยู่ จึงทรงนำน้ำมาด้วยพระเต้า แม้มิได้ทรงถูกต้องพระกายตลอด 7 เดือน แต่ไม่อาจจะทรงกำหนดความที่พระองค์เป็นบรรพชิต เพราะความโศกมีกำลัง มีพระนัยนาเต็มไปด้วยพระอัสสุชล ช้อนพระเศียรของพระนางเจ้าขึ้นวางบนพระเพลา พรมด้วยน้ำ ลูบพระพักตร์และที่ตรงพระหทัยประทับนั่งอยู่...[1]

การสืบทอดความโศกของพระนางมัทรีซึ่งเป็นตัวละครสำคัญจาก**อรรถกถาเวสสันตรชาดก**สู่สื่อเพลงร่วมสมัยช่วยเน้นย้ำความยิ่งใหญ่ในการบำเพ็ญทานของพระเวสสันดร ซึ่งแนวคิดเรื่องทานบารมีเป็นแนวคิดสำคัญของชาดกเรื่องนี้ การสืบทอดเช่นนี้ยังคงแสดงให้เห็นลักษณะเด่นของภาวะอารมณ์ของตัวละครที่นำเสนอสู่สื่อเพลงร่วมสมัย

ในสื่อเพลงร่วมสมัยพบการสื่อความหมายให้ผู้ฟังรับรู้ว่าพระนางมัทรีเป็นตัวละครผู้มีจิตใจงาม เป็นมารดาที่ดี เป็นภรรยาที่ดี ดังปรากฏคำเรียกพระนางมัทรีหลากหลาย ได้แก่ *“นางมัทรีแม่กัลยา” “แม่คุณทูนหัว” “มัทรีศรีสมร” “นุชสุดสุดา” “มัทรีผู้สายสวาททรวง” “แม่พุ่มพวง” “มัทรีแม่ยอดสร้อย” “แม่งามเหมือน” “มัทรีแม่เพื่อนโพธิญาณ” “ยุพาพาน” “แม่เพื่อนยาก” “มัทรีทรามเชย”* ดังในเพลงมัทรีโศก

มัทรีศรีสมร มานิ่งนอนที่หน้าศาลา พระทรงศักดิ์ เออ พระพักตร์เธอเผือดดังใครมาเชือดเอาดวงชีวา เสียดาย**นุชสุดสุดา** อนิจจาว่าแสนเสียดาย สำคัญแน่แม่มัทรี มาสิ้นชีวีลงวางวาย ประคองกรขึ้นช้อนกาย **มัทรีผู้สายสวาททรวง** ก็ยกเศียรนางนั้นมาวางบนตัก แล้วพิศพักตร์**แม่พุ่มพวง** ว่างามดังจันทร์บุหลันหลวง ก็มาลอยร่วงให้เลือนลอย ว่าโอโอ้มัทรี**แม่ยอดสร้อย**...**มัทรีแม่เพื่อนโพธิญาณ** สงสารองค์ผู้ทรงยศ โศกกรรมสลดโอ้น่าสงสาร พลางยกเศียร**ยุพาพาน** ประทับทานอยู่บนเพลา สำออยเอื่อน**แม่เพื่อนยาก**[2]

---

[1] มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2543). อรรถกถาเวสสันตรชาดก. ใน *พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 4 ภาคที่ 3*. หน้า 757.

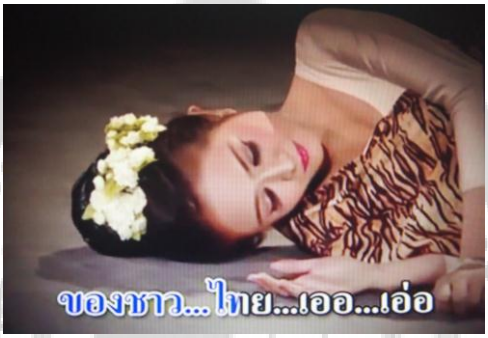
[2] ยิปซี ศรีสาคร. (2554). เพลง มัทรีโศก. *สีกาสั่งนาค*. (วีดิโอซีดี). กรุงเทพฯ: บริษัท โฟร์เอส (ไทยแลนด์) จำกัด.

ภาพประกอบ 37[1] พระนางมัทรี พระชาลี พระกัณหาชินา

ภาพประกอบ 38[2] สองกุมารถูกชูชกโบยตีพาไป

ภาพประกอบ 39 พระนางมัทรีทรงตามหาสองกุมารไม่พบจึงทรงหมดสติ[3]

นอกจากนี้ เมื่อสองกุมารเรียกพระนางมัทรีในสื่อเพลงร่วมสมัยใช้คำว่า *“แม่คนที่เคยปราณี”* อันแสดงให้เห็นน้ำพระทัยของพระนางให้เด่นชัดขึ้น

แม่จำโอ้แม่มัทรี **ลูกขอให้ช่วยปราณี**มาช่วยหนูที**แม่คุณทูนหัว** พ่อไม่เอ็นดูทิ้งให้หนูไปกับคนชั่ว เพราะมันมาทูลขอตัวหากแม้นไม่ไปมันก็เฆี่ยนตี ปากร้องเรียกหาแม่จำอยู่ไหนมาช่วยเร็วไวเพราะหนูกำลังโดนเฆี่ยนตี[4]

---

[1] ภาพจากมิวสิควิดีโอ เพลง มัทรีโศก (ยิปซี ศรีสาคร. (2554). เพลง มัทรีโศก. *สีกาสั่งนาค*. (วีดิโอซีดี). กรุงเทพฯ: บริษัท โฟร์เอส (ไทยแลนด์) จำกัด.).

[2] ภาพจากมิวสิควิดีโอ เพลง มัทรีโศก (ยิปซี ศรีสาคร. (2554). เพลง มัทรีโศก. *สีกาสั่งนาค*. (วีดิโอซีดี). กรุงเทพฯ: บริษัท โฟร์เอส (ไทยแลนด์) จำกัด.).

[3] ภาพจากมิวสิควิดีโอ เพลง มัทรีโศก (ยิปซี ศรีสาคร. (2554). เพลง มัทรีโศก. *สีกาสั่งนาค*. (วีดิโอซีดี). กรุงเทพฯ: บริษัท โฟร์เอส (ไทยแลนด์) จำกัด.).

[4] สุรพล สมบัติเจริญ. (2551ป. เพลงชูชกสองกุมาร. *ราชาเพลงลูกทุ่ง 5*. (ซีดี). กรุงเทพฯ : บริษัท แม่ไม้เพลงไทย (บางกอกคาสเสท) จำกัด.

การแสดงภาพของพระนางมัทรีผ่านมิวสิควีดิโอข้างต้นช่วยเน้นย้ำความหมายความเป็นนางแก้วที่งดงามทั้งกายและใจ และเน้นบทบาทความเป็นแม่ของพระนางที่เมื่อไม่พบสองกุมารแล้วทรงเป็นลมหมดสติไป

3.3.2 การนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในวีซีดีเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง

การเทศน์มหาชาติทรงเครื่องเป็นการเทศน์เรื่องเวสสันดรชาดกโดยมีการแสดงประกอบ *"ทรงเครื่อง"* ในที่นี้หมายถึง การปรุงให้พิเศษกว่าปกติ คือการทำให้สนุกไม่น่าเบื่อ ใช้ลิเกประกอบการเทศน์เพื่อให้ความบันเทิง พระสงฆ์แสดงบทเป็นพระเวสสันดรเพื่อเรี่ยไรเงินบริจาค

การเทศน์มหาชาติทรงเครื่องได้รับความนิยมมาก ในปี พ.ศ. 2554 ประเพณีเทศน์มหาชาติจึงได้รับการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (Intellectual Cultural Heritage) สาขาแนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และงานเทศกาล[1] สาเหตุการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมดังกล่าวจึงเป็นผลมาจาก *"การขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เพื่อปกป้องมรดกภูมิปัญญาของชาติ และท้องถิ่น โดยเฉพาะรายการที่เสี่ยงต่อการสูญหาย และภัยคุกคาม รวมทั้งเก็บไว้เป็นองค์ความรู้"*[2]

การเทศน์มหาชาติแต่เดิมเริ่มจากการเทศน์คาถาพันแล้วต่อด้วยการเทศน์แบบเรียงกัณฑ์ทั้ง 13 กัณฑ์ รูปแบบการเทศน์แบ่งได้ 4 ประเภท ได้แก่ การเทศน์คาถาพัน การเทศน์แบบร่ายยาว การเทศน์แบบประยุกต์ และการเทศน์ทรงเครื่องหรือบุคลาธิษฐาน[3] ปัจจุบันการเทศน์มหาชาติเปลี่ยนแปลงในทิศทางใหม่โดยนำการเทศน์มหาชาติมาประยุกต์ ที่นิยมมากมี 3 ลักษณะ ได้แก่ มหาชาติประยุกต์ มหาชาติทรงเครื่อง มหาชาติหางเครื่อง ซึ่งมหาชาติทรงเครื่องได้รับความนิยมและจัดมากที่สุด คณะที่ได้รับความนิยมมากที่สุดคือคณะพระครูปลัดราชันย์ อริโย ดังจะเห็นจากการผลิตเป็น *"สื่อ"* การแสดงเทศน์มหาชาติสำหรับรับชมทางเครื่องเล่นวีซีดี

สื่อการแสดงเทศน์มหาชาติทรงเครื่องเป็นการบรรจุการเทศน์มหาชาติไว้ในแผ่นวีซีดี รูปแบบการเทศน์มีลักษณะประยุกต์ พระธรรมกถึกเป็นผู้เทศน์แบบถามตอบ ปุจฉา – วิสัชนา สมมติตัวละครพระเวสสันดร พระนางมัทรี กัณหา ชาลี และชูชก ดังสื่อการแสดงเทศน์มหาชาติทรงเครื่องของคณะพระครูปลัดราชันย์ อริโย สมมติตนเองเป็นพระเวสสันดร จัดสถานที่เทศน์

---

[1] แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และงานเทศกาลเป็นสาขาหนึ่งที่สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรมขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (Intellectual Cultural Heritage) เพื่อเป็นหลักฐานสำคัญของชาติ และได้นิยามแนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และงานเทศกาลต่างๆ หมายถึง การแสดงออกซึ่งแบบอย่างที่นิยมประพฤติปฏิบัติสืบๆ กันมา

[2] เป็นประเด็นที่กรมส่งเสริมวัฒนธรรมเป็นห่วงว่าวัดจะทำลายประเพณี *"เทศน์มหาชาติ"* จึงเตรียมพิจารณาขึ้นทะเบียน *"เทศน์มหาชาติ"* ให้เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติประจำปี 54 ปัจจุบันได้รับการขึ้นทะเบียนเรียบร้อยแล้ว

[3] ดร.พระครูวินัยธรมาณพ, (2554, 24 มกราคม). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

มหาชาติทรงเครื่องโดยจำลองฉากป่าหิมพานต์ โดยเทศน์แบบ 3 ธรรมาสน์ ปุจฉา – วิสัชนา ตั้งแต่กัณฑ์ที่ 1 ทศพร จนกระทั่งถึงกัณฑ์ที่ 6 กัณฑ์กุมาร จึงมีตัวละครอื่นออกมาร่วมแสดง คือพระนางมัทรี พระชาลี พระกัณหา และชูชก โดยให้ชูชกเดินทางมาถึงอาศรมพระเวสสันดรแล้วรอจนรุ่งเช้าฝ่ายพระนางมัทรีทรงพระสุบินร้ายจึงไม่ต้องการเสด็จสู่ป่าเพื่อหาผลไม้ ชูชกเข้ามาทูลขอสองกุมารจากพระเวสสันดรแล้วโบยตีสองกุมาร พระนางมัทรีเสด็จกลับจากป่าไม่พบสองกุมารจึงตามหาสองกุมารโดยถือกระเช้าตามหาด้วย ระหว่างนั้นพุทธศาสนิกชนใส่ปัจจัยลงในกระเช้าของพระนางมัทรี

จากการศึกษาสื่อการแสดงเทศน์มหาชาติทรงเครื่องของคณะพระครูปลัดราชันย์ อริโย พบว่าเล่าเรื่องตามอรรถกถาเวสสันตรชาดก แต่เพิ่มเติมรายละเอียดให้สนุกสนานโดยดัดแปลงให้เข้ากับยุคสมัย สร้างสีสันให้ผู้ชมเปรียบเหมือนดู *"ละคร"* เพื่อให้ผู้ชมรับรู้ความหมายและเข้าใจเวสสันดรชาดก โดยมุ่งเน้นสาระบันเทิงที่ได้ธรรมะทางอ้อม ผู้วิจัยพบว่าลักษณะการนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในวีซีดีเทศน์มหาชาติทรงเครื่องมี 5 ประการ ได้แก่ การเน้นความสนุกสนาน การทำให้ผู้ชมมีส่วนร่วมในการแสดง การเน้นย้ำแนวคิดสำคัญเรื่องทานบารมี การแหล่แทรกบทสนทนา และการนำเสนอภาพสังคมปัจจุบัน

3.3.2.1 **การเน้นความสนุกสนาน**

การเทศน์มหาชาติทรงเครื่องมีจุดมุ่งหมายให้พุทธศาสนิกชนได้ทำบุญทำทานและได้รับความสนุกสนานจากการเข้าร่วมฟังเทศน์เป็นหลัก ในช่วงเริ่มต้นก่อนการเทศน์เป็นการเตรียมตัวของชาวบ้านผู้มาฟังเทศน์ พระเริ่มต้นเทศน์เรื่องเวสสันดรชาดกเป็นภาษาบาลีเพื่อคงความศักดิ์สิทธิ์ของเรื่องว่าเป็นเรื่องของพระโพธิสัตว์ ต่อจากนั้นจึงเทศน์แหล่แทรกบทสนทนา ดังนี้

> **พระครูปลัดราชัน อริโย :** อือ.... ฮื้อ.... นโมตัสสะ ภะคะวะโตอะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ ชูชโก ปิอจฺจุตตาปเสน กถิตมคฺเคน ยาว จตุรสฺสโปกฺขรณีตีรปตฺวา จินฺเตสิ อชฺชาติ สายณฺเห อิทานิ มทฺที อรญฺญโต อาคมิศฺสติ มาตุคาโม หิ นาม ทานสฺสอนฺตรายกโร โหติ เสฺวตสฺ สา อรญฺญคตกาเลอสฺสมปทำคนฺตฺวา เวสฺสนฺตรำ อุปสงฺกมิตฺวา ทารเก ยาจิตฺวา ตาย อนาคตาย เอวนฺเตคเหตฺวา ปกฺกมิสฺสามีติ...

การเทศน์แหล่กัณฑ์ที่ 1 ถึงกัณฑ์ที่ 3 เป็นการเทศน์แหล่สลับกับการแทรกบทสนทนาระหว่างพระผู้เทศน์ด้วยกัน จึงมีทั้งการเทศน์แบบเดิมโดยพระ แทรกการใช้ทำนองเพลงซึ่งเป็นลักษณะการแหล่ ร่วมกับการสนทนาในลักษณะพูดคุยกัน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างอารมณ์ขันให้แก่ผู้ฟังดังตัวอย่างกัณฑ์ทศพร กล่าวถึงพรสิบประการของพระอินทร์ พระผู้เทศน์แทรกบทสนทนาหยอกล้อกันเพราะผู้เทศน์ *"ลืมบทเทศน์"* และกล่าวถึง *"มือ"* ของพระผู้เทศน์อีกรูปว่ามีลักษณะใหญ่

เหมือน *"ตีนตะพาบน้ำ"* เพราะพระผู้เทศน์อีกรูปมีรูปร่างอ้วน คือ *"พระมหาตุ้ยนุ้ย ฐิตรังสี"* การกล่าวแทรกอารมณ์ขันเช่นนี้ทำให้ผู้ฟังรู้สึกสนุกสนานและเป็นการคั่นบทเทศน์ ลดความเบื่อหน่ายจากการฟังเทศน์แบบปกติ ลักษณะเช่นนี้มีตั้งแต่เริ่มต้นเทศน์จนจบ ผู้ชมจึงรู้สึกสนุกสนานตลอดทั้งเรื่อง ดังตัวอย่าง

พระครูปลัดราชัน อริโย : (แหล่) ในพระบาลี คัมภีร์กล่าวไว้ ในชาติสุดท้าย องค์พระเวสสันดร องค์พระชิณสีห์ ท่านได้กล่าวสอน จะแหล่เป็นกลอนให้ฟังตอนต่อไปพระผุสดี.....พระผุสดี มเหสีมัฆวาน ก่อนจะดับขันธ์ สิ้นชีพตักษัย นางได้รับเอาพรของพระอินทร์ไปแล้วนางก็ได้จุติลงมา

พระมหาตุ้ยนุ้ย ฐิตรังสี : (แหล่) เอ่อ เออ.....เอ่อ เออ เอง เอย แล้วนางก็ได้จุติลงมา แล้วอภิเษก เอ่อ ใช่ป่ะ แล้วนางก็ได้จุติลงมา พรสิบประการของท่านอินทร์องค์ ก็ส่ง.... ก็มันลืมอ่ะ

พระครูปลัดราชัน อริโย : เทศน์ทุกวัน

พระมหาตุ้ยนุ้ย ฐิตรังสี : เอ้า คนเรามันก็เบลอได้อ่ะ

พระครูปลัดราชัน อริโย : ชีวิตท่าน ท่านจำอะไรได้บ้าง

พระมหาตุ้ยนุ้ย ฐิตรังสี : ฮะ

พระครูปลัดราชัน อริโย : ในชีวิตเนี่ย จำอะไรได้บ้าง

พระมหาตุ้ยนุ้ย ฐิตรังสี : จำได้อย่างเดียวว่าวัดนี้เขาถวายเท่าไร

พระครูปลัดราชัน อริโย : เวลาพูดกับโยมน่ะ ไม่ต้องชูเท้าออกไปหาโยมหรอก

พระมหาตุ้ยนุ้ย ฐิตรังสี : มือ

พระครูปลัดราชัน อริโย : ไหน

พระมหาตุ้ยนุ้ย ฐิตรังสี : เนี่ย (ชูมือ)

พระครูปลัดราชัน อริโย : โอ้โหย อย่างกับตีนตะพาบน้ำ

พระมหาตุ้ยนุ้ย ฐิตรังสี : (แหล่) พรสิบประการของท่านอินทร์องค์ ก็สมประสงค์ดังปรารถนา มาเกิดเป็นบุตรท้าวมัทราชราชา จนชันษาได้สิบหกปี

พระครูปลัดราชัน อริโย : (แหล่) อภิเษกสมรสกับเจ้ากรุงสัญชัย

พระมหาตุ้ยนุ้ย ฐิตรังสี : ฮะ เอาใหม่ ๆ เทียบเอาใหม่ เทียบ

พระครูปลัดราชัน อริโย : อะ ... เดี๋ยวโยมมีส้มให้สัก 4 -5 ผลไหม

พระมหาตุ้ยนุ้ย ฐิตรังสี : โหย ไม่มีหรอก

พระครูปลัดราชัน อริโย : จะขว้างให้ร่วงธรรมมาสน์เลย

พระมหาตุ้ยนุ้ย ฐิตรังสี : ทอดมาใหม่ ไม่รู้มัวแต่มองกระโถน

การแสดงประกอบการเทศน์มหาชาติทรงเครื่องเริ่มต้นกัณฑ์ที่ 8 กัณฑ์กุมาร ซึ่งเป็นการแสดงหลักของการเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง ผู้วิจัยพบว่าเป็นการดำเนินเนื้อเรื่องตาม**อรรถกถาเวสสันตรชาดก** กุมารบรรพ พระผู้เทศน์แสดงเป็นพระเวสสันดร มีตัวละครคือพระนางมัทรี ยมทูต

พระชาลี และพระกัณหา การเทศน์ช่วงนี้ถือเป็นหัวใจสำคัญของการแสดงเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง เพราะเป็นตอนที่ผู้ฟังเทศน์ *“รอคอย” “เพราะเป็นจุดเด่นของเรื่องเวสสันดรชาดก ผู้ชมรอคอยที่จะพบตัวละครเอกอย่างพระนางมัทรี พระชาลี พระกัณหา”*[1] ดังจะเห็นได้จากการใช้เวลาเทศน์ในตอนนี้อย่างยาวนาน เพราะเป็นตอนที่สนุกสนาน ทั้งยังเป็นกัณฑ์สำคัญจากชาดกในเรื่องด้วย ดังเช่นตอนพระนางมัทรีฝันร้าย

พระนางมัทรี : ตอนนี้ได้เวลาที่ต้องนำลูกชาลีแล้วก็ลูกกัณหาให้เข้านอน เดี๋ยวจะกล่อมลูกสักหน่อย ชาลีนอนเถอะนะลูกนะ กัณหานอนเถอะนะลูก (แล้วเริ่มร้อง) นอนเสียเถิดอย่าอ้อนแม่เอ่เอ๊(พูด) นอนเถอะนะกัณหา (ร้อง) อย่าร้องไห้งอแง อ้อนแม่ไปไย เอ่เอ๊ แม่ไม่มีเปลญวนที่จะมาแกว่งไกว เอ่เอ๊ มีแต่แคร่ไม้ไผ่ให้ลูกนอน เอ่เอ๊ (พูด) นอนเถอะนะชาลี

พระ-1 (พูด) : นางมัทรี เมื่อพระนางมัทรีกล่อมกัณหาชาลีลูกรักทั้งสองหลับสนิทแล้วด้วยความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าจากการเข้าป่าหาผลไม้ให้กัณหาชาลีได้เสวย พระนางมัทรีจึงเผลอหลับตามกัณหาชาลีลูกรักทั้งสองไป ขณะที่พระนางหลับไปนั้นทรงเกิดสุบินฝันประหลาด

พระ-2 (ร้องสวด) : ต่างปะณะระติง มิ่งมัทรีราตรีนานเกิดบันดาลอาเพศเหตุสังหรณ์ ฝันว่ามีเฒ่าชรามุ่งหน้าจร มาพักนอนเหนือกกไม้ใกล้ศาลา หรือจะเกิดเวรกรรมมาจำพรากจากลูกรักชาลีและกัณหา ฝันพระทัยหลับสนิทเมื่อนิทรา ผกพะวังกายสั่นหวั่นพระทัย สะดุ้งอกพลิกไหล่ดังใครผลัก ประหลาดนักจะเกิดเหตุเป็นไฉน หรือจะเกิดเหตุเภทพาลประการใด ฝืนพระทัยหลับสนิทนิมิตพลัน

ยมฑูต : (หัวเราะ) มัทรี มัทรี

พระนางมัทรี : เสียงใครมาเรียกเรา เสียงใคร (ยมฑูตหัวเราะ)ท่านเป็นใคร ท่านอยู่ที่ไหน ท่านมาทำไมที่นี่ ท่านอยู่ที่ไหน ฮะ! เจ้า เจ้าเป็นใคร เจ้ามาทำไมที่นี่ ออกไปนะ

ยมฑูต : ข้าคือยมฑูต

พระนางมัทรี : ยมฑูต ท่านมาทำไมที่นี่

ยมฑูต : เราต้องการดวงตาของเจ้า

พระนางมัทรี : ไม่อย่านะ

ยมฑูต : เราต้องการแขนซ้ายขวาของเจ้า

พระนางมัทรี : อย่าทำอะไรเราเลย เรากลัวท่านแล้ว

ยมฑูต : เราต้องการดวงใจของเจ้ามัทรี

พระนางมัทรี : ไม่ เราไม่เคยทำเรื่องเดือดร้อนใจให้กับท่าน อย่าทำอะไรเราเลยออกไปเถอะ

ยมฑูต : เราขอ

พระนางมัทรี : ไม่นะ

ยมฑูต : เราขอดวงตาทั้งสองของเจ้า

---

[1] ณัฐปภัสร์ ชาญนนทวัฒน์, (2555, 11 กันยายน). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

พระนางมัทรี : อย่าเรากลัวแล้ว

ยมทูต : ขอแขนซ้ายขวาของเจ้า

พระนางมัทรี : อย่าทำอะไรเราเลย

ยมทูต : ขอดวงใจของเจ้า

พระนางมัทรี : กลับไปเถอะ อย่า อย่าทำอะไรเราเลย อย่านะ ไม่ อย่า

ยมทูต : (กล่าวกับผู้ชม) แกเตรียมตัวหรือยัง แกเตรียมตัวหรือยัง ทุกคนเตรียมตัวแล้วหรือยัง ทุกคนเตรียมตัวแล้วหรือยัง เตรียมตัวทำบุญกันอีกรอบหรือยัง ถ้าคนไหนไม่ทำบุญ ยมฑูตจะไปหาถึงบ้าน (หัวเราะ)

พระนางมัทรี (พูด) : นี่เราฝันไปเองหรือนี่ ดูสิ เราฝันเช่นนี้ได้ยังไง ไม่นะ ความฝันครั้งนี้ต้องไม่ใช่ความจริง มัทรีไม่เคยฝันอะไรที่น่ากลัวเช่นนี้มาก่อนเลย หรือว่า หรือว่ามันจะเป็นลางบอกเหตุว่าจะเกิดเหตุเภทภัยเกิดขึ้นกับเราและลูกอีก เพียงแค่นี้เราและลูกก็ลำบากกันเพียงพออยู่แล้วในป่าเขาลำเนาไพรเช่นนี้ แล้วใครที่ไหน ใครที่ไหนที่จะช่วยทำนายความฝันนี้ให้กับเราได้ นี่ถ้าหากเราอยู่ที่กรุงศรีศีรีราชก็พอจะมีโหรหลวงช่วยทำนายความฝันว่าจะดีร้ายประการใด แต่นี่มัทรีมาอยู่ยังเขาวงกต เรามองไม่เห็นใครอีกแล้ว จะมีก็แต่เพียงองค์พระบรมเวสสันดรเพียงพระองค์เดียวเท่านั้น แต่พระองค์ก็ทรงสั่งห้ามเป็นนักเป็นหนาว่า ยามมืดค่ำดึกดื่นเช่นนี้ห้ามมัทรีเสด็จไปยังอาศรมของพระองค์เด็ดขาด แต่หากเรารอจนถึงเช้า เราก็อาจจะหลงลืมความฝันคืนนี้ได้ จำเป็นเหลือเกินที่เราจะต้องเสด็จไปยังอาศรมของพระองค์ ถึงแม้นว่าพระองค์จะทรงสั่งห้ามยังไงก็ตาม ชาลีกัณหาหลับรอเสด็จแม่ก่อนนะลูกนะ

ความสนุกสนานตอนนี้เกิดจากการแสดงของตัวละคร ได้แก่ ยมทูตและพระนางมัทรี อีกทั้งยังเป็นเหตุการณ์ที่ตื่นเต้นคือฝันร้าย เป็นลางบอกเหตุ *“การพลัดพราก”* ดังแสดงด้วยภาพประกอบ

ภาพประกอบ 40 ยมทูตในความฝันของพระนางมัทรี

ภาพประกอบ 41 ยมทูตจะควักพระเนตรพระนางมัทรี และตัดพระพาหาทั้งสองข้างของพระนาง

ภาพประกอบ 42 พระนางมัทรีทรงตื่นจากฝันร้าย ทรงปริวิตกถึงพระลูกน้อยทั้งสอง

ภาพประกอบ 43 พระนางมัทรีเสด็จป่า

3.3.2.2 การทำให้ผู้ชมมีส่วนร่วมในการแสดง

การทำให้ผู้ชมมีส่วนร่วมในการแสดงเป็นลักษณะเด่นของการเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของการแสดงเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง ที่ดึงให้ผู้ชมเป็น *“ส่วนหนึ่ง”* ของการเทศน์ เช่น ตอนที่ยมทูตกล่าวกับพระนางมัทรีในความฝันแต่มองไปทางผู้ชมพร้อมพูดว่า *“แกเตรียมตัวหรือยัง แกเตรียมตัวหรือยัง ทุกคนเตรียมตัวแล้วหรือยัง ทุกคนเตรียมตัวแล้วหรือยัง เตรียมตัวทำบุญกันอีกรอบหรือยัง ถ้าคนไหนไม่ทำบุญ ยมฑูตจะไปหาถึงบ้าน (หัวเราะ)”* ทำให้ผู้ชมเกิดอารมณ์ขัน และเป็นการพลิกความคาดหมายจากเดิมที่คิดว่ายมทูตพูดกับพระนางมัทรี แต่กลับ

พูดกับผู้ชมแทนโดยใช้สรรพนามว่า *"แก"* และ *"ทุกคน"* เพื่อหมายถึงผู้ชมและใช้คำว่า *"เตรียมตัว"* เพื่อให้ผู้ชมเตรียมปัจจัยทำบุญซึ่งเป็นวิธี *"เล่น"* กับผู้ชม ทำให้ผู้ชมมีส่วนร่วมในการแสดงด้วย

ตอนชูชกแสร้งตีลูกของผู้ร่วมฟังเทศน์ พร้อมทั้งดุให้เงียบ ประหนึ่งว่าเป็นชาลีและกัณหา เพื่อให้เด็กที่เป็นผู้ชมมีส่วนร่วมในการแสดง คือเกิดความกลัว ตกใจ แล้วตีเด็กที่นั่งชม และถามผู้ชมว่า *"ลูกท่านหรือ"* เพื่อให้ผู้ชมมีส่วนร่วมไปกับการแสดงประหนึ่งว่าเป็นผู้แสดงคนหนึ่ง ดังตัวอย่าง

ชูชก : เจ้าชาลี เจ้าจะไปหรือไม่ไป

ชาลี : ชาลีไม่ไปจ้ะตา

ชูชก : นั่น เราถามดีๆว่าจะไปไม่ไป ด่าเราไอ้บรรลัย กัณหาเจ้าจะไปหรือไม่ไป

กัณหา : กัณหาไม่ไปจ้ะตา

ชูชก : ดูนะ ฟังนะ เราถามดีๆว่าจะไปไม่ไป ด่าเราว่าไอ้ควาย อย่างนี้ต้องเฆี่ยนสักเล็กน้อยถึงปานกลาง ต้องตีให้เป็นหย่อมๆ (ชูชกหยิบแส้ออกมาจากย่าม) คลานไป!! (ชูชกเฆี่ยนชาลี)

กัณหา : เสด็จพ่อ…

ชูชก : อย่านึกนะว่าข้าจะมีจิตเมตตากับเจ้าทั้งสอง แม้แต่องค์พระเวสสันดรซึ่งเป็นบิดรมารดา ยังยกเลือดในอกให้กับคนอื่นได้ แล้วภาษาอะไรกับเฒ่าจัณฑาลอย่างข้าจะมีจิตเมตตา บอกให้หยุดร้องไห้ เงียบ!! **จะเงียบรึไม่เงียบ เงียบ ร้องทำไม (หันไปตีเด็กที่นั่งดู) ลูกท่านหรือ อย่าให้เห็นน้ำตานะ** เงียบเลย!! อย่าให้เห็นน้ำตาแม้แต่คนเดียว องค์พระเวสสันดร แม้แต่ลูกเขา เขายังยกให้กับเฒ่าชูชกได้ แล้วพวกหนูเป็นใครจะมานั่งร้องห่มร้องไห้ บอกให้เงียบ!! นี่อยู่วัดไหนใส่สีเหลืองงี้เนี่ย (หันกลับไปหากัณหาชาลี) คลานมา คลานมา (ชูชกเฆี่ยนตีกัณหาและชาลี)

3.3.2.3 การเน้นย้ำแนวคิดสำคัญเรื่องทานบารมี

ตอนพระเวสสันดรทรงบริจาคสองกุมารเป็นทานให้แก่ชูชก เป็นตอนสำคัญที่แสดงให้เห็นแนวคิดเรื่องทานบารมีของพระโพธิสัตว์ การแสดงเทศน์มหาชาติทรงเครื่องสืบทอดแนวคิดสำคัญดังกล่าว คือพระเวสสันดรทรงยกสองกุมารเป็นทานให้แก่ชูชก สองกุมารเสด็จหนีลงสู่สระโบกขรณี ชูชกมองไม่เห็นสองกุมารจึงกล่าววาจาไม่ดีกับพระเวสสันดร พระเวสสันดรตรัสเรียกสองกุมารขึ้นจากสระโบกขรณี และทรงบริจาคสองกุมารเป็นทานแก่พราหมณ์ชูชก ดังนี้

พระเวสสันดร : เราขอถามจุดประสงค์พ่อพราหมณ์ว่า พ่อพราหมณ์มาหาเราวันนี้ พ่อพราหมณ์มีจุดประสงค์อะไร

ชูชก : วลีมะโห เหมาะประจักษ์นที ปัจฉโย อันแม่น้ำทั้ง 5 สายที่เจิ่งนองไปด้วยน้ำยังน้อยกว่าน้ำพระทัยขององค์พระเวสสันดร ที่เกล้าหม่อมฉันมาวันนี้ ต้องการจะกราบทูลขอชาลีกัณหาเอามาเป็นข้าทาส พุทธเจ้าข้า

พระเวสสันดร : ได้สิพ่อพราหมณ์

พระครูวาที : (บรรยาย) ชาลี กัณหาพอรู้ภัยจะมาถึงตัวจึงหนีออกจากอาศรม จึงร้องขึ้นมาว่า

ชาลี : (แหล่) หนีไกล จะหนีไกลเพราะภัยมา ถอยหลังลงสระบัว หมายว่า ไม่ช้าใย

พระครูวาที : (บรรยาย) ชาลีกัณหาหนีลงสู่สระโบกขรณี เอาใบบุษบงมาบังเกศีพระวารีมาบังตัว เมื่อเหลียวมองมาไม่เห็นชาลีกัณหา เฒ่าชราตาชูชกจึงกล่าวขึ้นมาว่า

ชูชก : ทางซ้ายก็ไม่มีกัณหา ทางขวาก็ไม่มีชาลี ใช่สิ!! เจ้าชาลีก็ลูกพ่อ กัณหาก็ลูกแม่ ดำรัสตรัสสั่งบอกว่ายกให้ แล้วขยิบหูขยิบตา ปล่อยชาลีกัณหานี้ให้หนีไป เล่ห์เหลี่ยมลึกล้น เล่ห์กลลึกลับ เล่ห์น้ำคำลึกเลื่อนชาวบ้านชาวเมือง ดู ดู ดู ดูองค์พระเวสสันดร มือถือสากปากถือศีล ทำบุญก็ทำบุญด้วยปาก มือถือสากปากถือศีล อย่าไปเชื่อถือ อย่าไปเชื่อถือ อย่าไปเชื่อถือเชื่อถือไม่ได้ อย่าไปเชื่อถือ น้ำทำให้ไฟดับ ไฟกลับทำให้น้ำเดือด ผู้ที่มีจิตใจสูงควรใฝ่หาเป็นทั้งไฟและน้ำในยามที่เหมาะสม แต่องค์พระบรมเวสสันดรไร้น้ำใจ มีแต่ไฟราคะ เชื่อถือไม่ได้ ถ่มน้ำลายขึ้นฟ้ารดหน้าตัวเอง ถ่มน้ำลายลงดินตวัดลิ้นกลืนกิน ออกไป ไม่เลือก ออกไป

ชูชก : ไหนเล่าชาลีกัณหา ไปนำตัวมาเลยนะ อยู่ไหน!! ดูองค์พระเวสสันดรมือถือสากปากถือศีล ทำบุญก็ทำบุญด้วยปาก มือถือสากปากถือศีล กินข้าวกับไก่ทำไมไม่กินหนัง เป็นหยังปกินหนัง ทำไมถึงกินขิง เป็นหยังปกินหนัง หึะ

พระเวสสันดร : พ่อพราหมณ์เอ๋ย เราเป็นกษัตริย์ตรัสแล้วไม่คืนคำหรอก เดี๋ยวเราจะไปตามชาลีกัณหามาให้

ชูชก : เร็วๆเลย จะเลือดไหลออกหมดตัวแล้วเนี่ย

พระครูวาที : (บรรยาย) พระเวสสันดรจึงลงจากอาศรม เดินตามหาชาลีกัณหาจนทั่ว มาถึงยังสระโบกขรณี เห็นมีแต่รอยเท้าขึ้น ไม่มีรอยเท้าลง เวสสันดรนึกในใจ เป็นเพราะความฉลาดของลูกเราแท้ๆ ชาลีกัณหาหนีลงสู่สระโบกขรณีเอาใบบุษบงมาบังเกศี เอาพระวารีมาบังตัว พระเวสสันดรจึงกล่าวเรียกชาลีกัณหาลูกรักทั้งสองว่า

พระครูวาที : (แหล่) **พระเวสสันดร ได้ฟังสุนทรตาพราหมณ์เฒ่า จึงกล่าวพาที เอ้ามีคดี ร้องเรียกเป็นทำนอง ยานนาวา เรียกบุตรสองตรา ขึ้นจากสระเสีย โสโพธิสตฺโต ขอรวบรัดตัดใจความ พระเวสสันดรจึงกล่าวเรียกชาลีกัณหาลูกรักของพ่อ ถ้าชาลีกัณหาอยากให้เสด็จพ่อสำเร็จพระโพธิญาณ ชาลีกัณหาจงขึ้นมาจากสระโบกขรณีเถิดลูกเอย**

ชาลี : (แหล่) ชาลีจนปัญญา เมื่อพระบิดาดำรัส ชาลีไม่อาจทนฟัง บิดาท่านสั่งหลายซ้ำ แล้วหันมาชวนน้องกัณหา เจ้าอย่าซ่อนหน้าอยู่เลยหนอ ถึงตายเราต้องยอมเสี่ยงตาย มิยอมให้ใครมองข้าม เมื่อปิตุรงค์ท่านทรงฤทธิ์ ชาลีอุทิศยอมทำ

พระครูวาที : ชาลีขึ้นมาจากสระโบกขรณีน้ำตาอาบแก้ม เมื่อรู้ลางสังหรณ์ที่เกิดขึ้นกับตัวเองแล้ว (ชาลีเดินออกมาไหว้พระเวสสันดร นั่งลงใต้ธรรมาสน์ ปาดน้ำตา)

กัณหา : (แหล่) หนูกัณหา น้ำตาไหล เมื่อแม่จากไปสู่ป่า พะเน้าพะนอ พ่อไม่เมตตา ต้องนั่งผวาซอกช้ำ หนูกัณหาน่าอนาถ ต้องตกเป็นทาสตาพราหมณ์(กัณหาเดินออกมาไหว้พระเวสสันดร)

พระเวสสันดร : ชาลีกัณหา

ชาลี : ฮะ เสด็จพ่อ

พระเวสสันดร : ถ้าวันนี้เสด็จพ่อมีอะไรจะบอกชาลีจะโกรธเสด็จพ่อไหม

ชาลี : ชาลีไม่โกรธเสด็จพ่อฮะ

พระเวสสันดร : กัณหาเล่าลูกเอ๋ย ถ้าเสด็จพ่อมีอะไรจะบอกกัณหาจะโกรธเสด็จพ่อไหมลูก

กัณหา : กัณหาไม่กล้าโกรธเสด็จพ่อหรอกเพคะ

พระเวสสันดร : ชาลีกัณหาบอกว่าไม่โกรธเสด็จพ่อ งั้นชาลีกัณหาฟังคำเสด็จพ่อหนาลูก หลังจากเสด็จพ่อถูกขับไล่ออกจากกรุง...หล้า ในชีวิตของเสด็จพ่อไม่เหลือสิ่งใดมีค่าติดตัวมา ตอนนี้ชีวิตของเสด็จพ่อเหลือสิ่งมีค่าอยู่สองอย่าง อย่างที่หนึ่งคือแม่มัทรีของเจ้า อย่างที่สองคือชาลีกัณหาลูกรักของพ่อ ชาลี กัณหาเอ๋ย ที่เสด็จพ่อเรียกเจ้าขึ้นมาจากสระโบกขรณีเพราะว่าเสด็จพ่อจะยกเจ้าให้เป็นทาสทาสีทาสากับตาพราหมณ์เฒ่าชูชก

ชาลี/กัณหา : เสด็จพ่อ (สองกุมารปาดน้ำตา)

พระเวสสันดร : ไหนเจ้าว่าเจ้าไม่โกรธ แล้วเจ้าร้องไห้ทำไมเล่าลูก ชาลีมีอะไรสั่งถึงแม่มัทรีไหมลูก

ชาลี : (ร้องไห้) ก่อนที่ชาลีจะจากเสด็จพ่อ ก่อนที่ชาลีจะจากเสด็จแม่ไป น้องกัณหายังไม่ได้เสวยนม ตัวชาลีเองยังไม่ได้เสวยผลไม้ หากแม้ว่าวันหนึ่งวันใด ชาลีได้ตายจากเสด็จพ่อไปแล้ว ชาลีจะขอตั้งสัตย์อธิษฐานไว้ว่า ถ้าเกิดชาติหน้าฉันใด ชาลีจะขอเกิดเป็นลูกเสด็จพ่อ เสด็จแม่ทุกๆชาติฮะ

พระเวสสันดร : ขอสิ่งที่ชาลีอธิษฐานประสบความสำเร็จเถิด กัณหาล่ะลูกเอ๋ย ทำไมเจ้าไม่ยอมมองหน้าพ่อเลยเล่าลูก

กัณหา : เสด็จพ่อเพคะ

พระเวสสันดร : มีอะไรหรือลูก

กัณหา : กัณหาไม่ไปไม่ได้หรือเพคะเสด็จพ่อ

พระเวสสันดร : กัณหาเอ๋ย

กัณหา : เพคะ

พระเวสสันดร : ที่เสด็จพ่อยกเจ้าให้เขา มิใช่ว่าพ่อไม่รักเจ้านะลูก แต่เจ้าก็รู้จุดประสงค์ของพราหมณ์เฒ่า จุดประสงค์ที่เขาต้องการเจ้าทั้งสอง กัณหาไม่ได้ยินเหรอลูก ว่าเขาดุด่าว่ากล่าวเสียดสีบริภาษเสด็จพ่ออย่างไร เขาว่าเสด็จพ่อเป็นกษัตริย์ที่ใช้ไม่ได้ พูดจามือถือสากปากถือศีล ถ่มน้ำลายลงบนดินยังเก็บเอามากินขึ้นได้อีก กัณหา เจ้าทนให้เขาเหยียดหยามเสด็จพ่อ เจ้าทนได้หรือลูก เจ้ามีอะไรจะสั่งถึงแม่มัทรีไหมลูกเอ๋ย

กัณหา : กัณหาคิดถึงเสด็จแม่เพคะเสด็จพ่อ

พระเวสสันดร : เดี๋ยวแม่มัทรีของเจ้ากลับมา พ่อจะบอกให้

กัณหา : ถ้าเสด็จแม่กลับมา ให้ตามกัณหาไปนะเพคะ

พระเวสสันดร : ได้สิลูก

กัณหา : แล้วกัณหาจะขอตั้งจิตไว้ว่า ถ้าเกิดชาติหน้าฉันใด ... กัณหาจะไม่ขอเกิดเป็นลูกเสด็จพ่ออีก เสด็จพ่อใจร้าย เสด็จพ่อใจร้าย

พระเวสสันดร : กัณหา เจ้าโกรธเสด็จพ่อถึงกับอธิษฐานไม่ขอเกิดร่วมชาติเลยหรือลูกไม่เป็นไร ชาลีกัณหาฟังคำเสด็จพ่อ เสด็จพ่อจะตั้งค่าตัวชาลีไว้เป็นทองคำบริสุทธิ์หนึ่งพันตำลึงทอง กัณหาเอ๋ย เจ้าจะเกลียดพ่อขนาดไหน พ่อก็ไม่ว่าหรอกลูก แต่เจ้ายังเด็กเกินไปที่จะรับรู้อะไรได้ เจ้าโกรธเสด็จพ่อถึงกับอธิษฐานไม่ขอเกิดร่วมชาติไม่เป็นไร กัณหาฟังคำเสด็จพ่อ เสด็จพ่อจะตั้งค่าตัวเจ้าไว้เป็นช้าง ม้า วัว ควาย โคถึก มฤคี ทรัพย์สินแก้วแหวนเงินทองอย่างละร้อย วันใดมีกษัตริย์เมืองไหนใจบุญไถ่ตัวเจ้า วันนั้นชีวิตของเจ้าทั้งสองจะได้กลับมาเป็นไทไม่เป็นทาส พ่อพราหมณ์ (หันไปเรียกชูชก) นี่ไงชาลีกัณหาลูกของเรา เราตามมาให้แล้ว แต่พ่อพราหมณ์เอ๋ยเราขอร้องอะไรพ่อพราหมณ์สักอย่างได้ไหม

ชูชก : ได้พะยะค่ะ

พระเวสสันดร : พ่อพราหมณ์อย่าเฆี่ยน อย่าตี ชาลีกัณหาลูกของเรา

ชูชก : อูย ได้ หม่อมฉันรักเด็ก ไม่ตีเด็กหรอกพระพุทธเจ้าข้า

พระเวสสันดร : ถ้าอย่างนั้นพ่อพราหมณ์ก็พาชาลีกัณหาไปเถอะ

ชูชก : ไปกันเถอะหนาลูก ไปอยู่กับแม่อมิตดาใจดี (ลุกขึ้นเอาเชือกไปผูกข้อมือสองกุมาร) ไปลูกไป ไปอยู่กับตานะ กราบทูลลาพระองค์ท่าน

สื่อการแสดงเทศน์มหาชาติทรงเครื่องจึงยังคงสืบทอดแนวคิดเรื่องทานบารมีของพระเวสสันดรเป็นหลัก โดยดำเนินเรื่องตาม**อรรถกถาเวสสันตรชาดก** แต่การแสดงแนวคิดเรื่องทานบารมีจะนำเสนอด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย เหมาะกับผู้ชมการแสดง โดยเป็นบทสนทนา มีเพียง 2 เหตุการณ์ที่ใช้ภาษาบาลีเพื่อรักษาความศักดิ์สิทธิ์ของเรื่อง ได้แก่ *"ชูชก : วลีมะโห เหมาะประจักษ์นที ปัจฉโย อันแม่น้ำทั้ง 5 สายที่เจิ่งนองไปด้วยน้ำ ยังน้อยกว่าน้ำพระทัยขององค์พระเวสสันดร ที่เกล้าหม่อมฉันมาวันนี้ ต้องการจะกราบทูลขอชาลีกัณหาเอามาเป็นข้าทาส พุทธเจ้าข้า"* และ *"พระครูวาที: (แหล่) พระเวสสันดร ได้ฟังสุนทรตาพราหมณ์เฒ่า จึงกล่าวพาที เอ้ามีคดี ร้องเรียกเป็นทำนอง ยานนาวา เรียกบุตรสองตรา ขึ้นจากสระเสีย โสโพธิสตฺโต ขอรวบรัดตัดใจความพระเวสสันดรจึงกล่าวเรียกชาลีกัณหาลูกรักของพ่อ ถ้าชาลีกัณหาอยากให้เสด็จพ่อสำเร็จพระโพธิญาณ ชาลีกัณหาจงขึ้นมาจากสระโบกขรณีเถิดลูกเอย"* ซึ่งเป็นตอนสำคัญที่สื่อแนวคิดเรื่องทานบารมี เพื่อให้ผู้ฟังเทศน์เห็นความสำคัญของการทำทาน ในระหว่างการฟังเทศน์เมื่อมีการบอกบุญเรี่ยไรปัจจัย ผู้ฟังเทศน์จะใส่ปัจจัยเทศน์ร่วมทำบุญ

3.3.2.4 การแหล่แทรกบทสนทนา

การแหล่แทรกบทสนทนา เป็นการรวบรัดเรื่องเวสสันดรชาดกให้ดำเนินไปอย่างรวดเร็ว ขณะเดียวกันก็ยังคงลักษณะภาษาที่สละสลวย มีสัมผัสคล้องจอง เพราะการแสดงเทศน์มหาชาติจะ

ใช้เวลาทั้งหมดให้จบภายใน 3 ชั่วโมง ดังนั้นการดำเนินเรื่องด้วยการแหล่และแทรกบทสนทนาจึงเป็นการปรับเนื้อหาและลำดับเรื่องราวให้เหมาะสมและรวดเร็ว เพื่อเน้นกัณฑ์ที่พระผู้เทศน์ พระนางมัทรี ชาลี และกัณหา จะได้เดินเรื่ยไรปัจจัยตามวัตถุประสงค์ในการจัดเทศน์ครั้งนั้นๆ เช่น เพื่อสร้างพระอุโบสถใหม่ เป็นต้น การแหล่แทรกบทสนทนานี้ปรากฏเป็นระยะดังเช่นตอนชาวสีพีแค้นเคืองพระเวสสันดรเพราะทรงบริจาคช้างปัจจัยนาคแก่พราหมณ์ 8 คนที่มาจากแคว้นกาลิงครัฐ ดังนี้

พระครูโสภณ วินัยธร : (แหล่) พระเวสสันดรจึงให้ช้างไปเป็นทาน

พระครูปลัดราชัน อริโย : (แหล่) จึงได้เกิดการโกลาหลวุ่นวาย เออ...เอย.....(เล่า) ทั้งเหล่าผู้คนชาวพลเมือง ต่างก็แค้นเคืองพากันขับไล่ ชวนกันไปเฝ้าเจ้ากรุงสัญชัย ถ้าขืนปล่อยไว้เดี๋ยวภัยจะมี ให้ประหารชีวิตพระเวสสันดรเสียภายในเจ็ดวัน ขืนปล่อยไว้นานบ้านเมืองเรานี้ก็จะวอดวายทั่วในสีพี ขอพระองค์นี้จงประหารเร็วไว ฝ่ายเจ้าเมืองนครสีพี กลัวเวสสันดรนี้ชีพจะตักษัย จึงกล่าวแก่ชาวเมืองว่าเราขอโทษท่านโปรดอภัย จำเราจะให้ลูกไปจากวัง ทรงพระบัญชาหาพระเวสสันดร ลูกเอ๋ยจงแรมรอนอย่าได้คืนรัง ความผิดร้ายแรงแสลงเวียงวัง ลูกเอ๋ยอย่าชังในพระบิดา ส่วนผุสดีก็แสนอาดูร จึงเข้ากราบทูลยกโทษเถิดหนา จะขับลูกไยให้ทรมา ทั้งพิษไข้ป่าก็เปรอะเปื้อนไป เจ้ากรุงสัญชัยจึงได้กล่าวชี้ โธ่เอ๋ยผุสดีเราจะทำไฉน เราเป็นกษัตริย์เมื่อตรัสออกไป กลับคำไม่ได้หรอกนะน้องยา พระเวสสันดรก็ทรงรู้ดี ความผิดครั้งนี้ร้ายแรงหนักหนา จึงบอกมัทรีพี่นี้ต้องลา ขอเจ้าแก้วตาจงรักษาตัว มัทรีบอกว่าถึงตัวข้าต้องตาย แต่ถ้าหากน้องไร้ซึ่งกระหม่อมผัว ลำบากเพียงไรขอติดตามตัว ไปอยู่กับผัวกันเพียงลำพัง อีกทั้งกัญหาเชษฐาชาลี ทั้งสองคนนี้มัทรีไม่ห่าง ถึงแม้ยากไร้เพียงวายชีวัง ขอตั้งใจหวังติดตามพี่ไป พออรุณรุ่งพุ่งรัศมีกษัตริย์ทั้งสี่เข้ามาถวาย ทรงก้มกราบลาญาติตาเร็วไว ขึ้นรถม้าหมายสู่ไพรพนา พอพ้นเขตคามมีพราหมณ์ทั้งสี่ มาสดุดีขอรถและม้า พระเวสสันดรก็ให้แล้วรีบไคลคลา เสด็จมุ่งหน้าสู่หิมพานต์ *จบสี่กัณฑ์*

การแหล่แทรกบทสนทนาทำให้ผู้ชมเข้าใจเรื่องราวและได้รับความสนุกสนานมากกว่าการฟังเทศน์อย่างเดียว ทำให้ดำเนินเรื่องได้อย่างรวดเร็ว ทั้งฟังการเล่าเรื่องแบบธรรมดาและการเล่าเรื่องแบบมีท่วงทำนองคล้ายการฟังเพลง เป็นการเรียกความสนใจจากผู้ฟังเทศน์เป็นระยะ

การกล่าวถึงอานิสงส์การทำทานในแต่ละกัณฑ์เป็นลักษณะเด่นอีกอย่างหนึ่งของการเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง ทำให้ผู้ฟังเทศน์เข้าใจอานิสงส์และใส่ปัจจัยได้ตามที่ตนเองต้องการ ดังพระผู้เทศน์ได้บอกอานิสงส์แก่ผู้ทำบุญกัณฑ์ชูชก จะทำให้ร่ำรวย เป็นต้น นับเป็นการสร้างแรงจูงใจแก่ผู้ชมอย่างมี *“ผล”* ว่าจะได้อะไรหากทำทานในแต่ละกัณฑ์ ผู้ชมจึง *“ตั้งใจ”* และ *“เต็มใจ”* ทำบุญดังนี้

พระครูปลัดราชัน อริโย : ว่าโยมจ๋า จะมีสตางค์

พระมหาตุ้ยนุ้ย ฐิตรังสี : เด็กยังรู้จักทำบุญ

พระครูปลัดราชัน อริโย : เขาบอกให้ทำบุญกัณฑ์ชูชก จะมีเงินดกรู้กันมั่ง เอาอย่างงี้กันเลยดีกว่า เอาอย่างงี้กันเลยดีกว่า กรรมการเอาขันมาเดี๋ยวพระจะไปหาตังค์ โยมไม่ต้องลุกมาเดี๋ยวอาตมาลงไปหาถึงที่นั่ง ทุกบาทก็ยกให้วัด ทุกบาทก็ยกให้วัด บรรดามวลญาติช่วยกันสร้างหอฉัน ถ้าเรานั่งอยู่บนธรรมมาสน์ก็ไม่ขาดกันกระมัง ตุ้ยนุ้ยไปนอก ๆ มาก่อน ตุ้ยนุ้ยไปเดินข้างนอกมาก่อน ประเดี๋ยวค่อยย้อนเอามาเก็บกลุ่มกลาง เพราะตรงนี้ไปไหนไม่ได้ ตรงนี้เขาลุกไปไหนไม่ได้ เดี๋ยวข้างนอกแตกกระจายนุ้ยค่อย ๆ ลงมั่ง สบงของท่านสั้น ค่อย ๆ ลงนะท่าน อุ้ยมันน่ากลัวจัง เดินทางมาวันนี้ เจอโยมใจดีคนมีตังค์*(พระครูปลัดราชันลงจากธรรมมาสน์)* มาวัดหลวงพ่อทา มาวัดหลวงพ่อทา มาวัดหลวงพ่อทา โยมจำทำบุญกันมั่ง มากน้อยแล้วแต่จะใส่ ให้วัดไปพระไม่เก็บเลยสักสตางค์ สงสารท่านหลวงพ่อ สงสารท่านหลวงพ่อ ใจดีจริงหนอแบงค์เขียวเยอะจัง ขอแบงค์แดง ๆ ได้ไหม แล้วแต่น้ำใจจะใส่ทุกท่าน โยมจ๋าว่าคุณโยมจำโยมมีศรัทธาพระเดินหาตังค์ ทำบุญช่วยกับวัดโยมอย่าได้ติดขัดโยมขอให้รวยสตางค์ มีสุข *(อู้หู โยมให้ห้าร้อยขอให้กลับไปได้อีกห้าล้าน เดี๋ยวถ้าโยมอยากได้สิบล้าน เดี๋ยวเพิ่มให้ฉันอีกห้าร้อยนะจ๊ะ)* ว่าญาติโยมทำบุญกันเถิดเป็นสิ่งประเสริฐจะเรี่ยรายตังค์ ว่าโยมจ๋าว่าคุณโยมจำโยมมีศรัทธาก็ทำบุญกันมั่ง

อานิสงส์ในการบูชากัณฑ์ชูชกจะทำให้ร่ำรวย พระเทศน์จึงแจ้งให้ผู้ฟังทราบตั้งแต่ต้นแล้วจึงเดินบิณฑบาต พระผู้เทศน์บอกอานิสงส์ควบคู่กับการเดินบิณฑบาตให้ชาวบ้านได้ใส่ปัจจัยลงในบาตร เมื่อใส่ปัจจัยลงในบาตรแล้วพระผู้เทศน์ก็อวยพร การแหล่แทรกบทสนทนาเช่นนี้จึงทำให้ผู้ชมทราบอานิสงส์ของการทำทาน และยินดีที่จะทำทาน ระหว่างนั้นพระครูปลัดราชัน อริโยจะให้พรญาติโยมที่ทำบุญ ซึ่งเป็นพรที่ผู้ชมต้องการ ได้แก่ ขอให้อายุมั่นขวัญยืน มีความสุขหมดความทุกข์ไม่เจ็บไม่ป่วย ขอให้ร่ำรวยทุกคน เป็นต้น

พระครูปลัดราชัน อริโย : (แหล่) โยมถิ่นจีน ไทย เหนือ ใต้ สายอีสาน อนุรักษ์สินโบราณสืบลูกหลานไทยแลนด์ ฝากนักแหล่รุ่นหลัง โยมถิ่นจีนไทยเหนือใต้ สายอีสาน อนุรักษ์สินโบราณสืบลูกหลานไทยแลนด์ ฝากนักแหล่รุ่นหลังไว้ในฝั่งใจแฟน ตัวตายตัวแทนอย่ามองฉันแสนต่ำทราม **(พูด)** สาธุ หมดหรือยังจ๊ะ ยังมีใช่มั้ย สาธุ เอ้าลูกขอให้เรียนเก่ง ๆ นะจ๊ะ) **(แหล่)** ดังแล้วไม่เหลิงเริงร่า...เอย เน่ฮึก เน่ฮึก ฮึก เออ ฮึก เน่ฮึก ดังแล้วไม่เหลิงเริงร่า ลืมชะตาต้อยต่ำผู้ชูชุบอุปถัมภ์ไม่มองข้ามหยามคน ดังแล้วไม่เหลิงเริงร่า ลืมชะตาต้อยต่ำผู้ชูชุบอุปถัมภ์ไม่มองข้ามหยามคน โลกเหงาเศร้าโศกจะกล่อมโลกให้สุขล้น คุณค่าโยมทุกคนจดจำจนสิ้นใจ **(พูด)** สาธุ ขอให้แม่อายุมั่นขวัญยืนนะจ๊ะ สาธุ หมดหรือยังจ๊ะ) **(แหล่)** โยมทุกท่านเหมือนจันทราจากฟ้าค่าฝัน ผมพระราชันนั้นยังขาดโยมเห็นใจ ส่องแสงเจิดจ้าศรัทธาพระบ้างไหม อ้อนโยมแสนอ่อนใจเหมือนกระต่ายอ้อนจันทร์ **(พูด)** สาธุ ขอให้รวยให้รวยนะจ๊ะ ทำหรือยังจ๊ะ ทำแล้วแม่ สาธุ) **(แหล่)** ให้โยมทุกท่านมีความสุขหมดความทุกข์ถ้วนหน้ากัน ให้บุญดลบันดาลโยมทุกท่านจงร่ำรวย ทำไร่ ทำนาขายค้าให้รวยด้วย ไม่เจ็งไม่เจ็บไม่ป่วยขอให้ร่ำรวยทุกโยมเลย **(พูด)** สาธุขอให้

รวยให้รวยนะแม่ อายุมั่นขวัญยืนนะจ้ะ **(แหล่)** เบาหวานและความดันอย่ามาใกล้ท่านเลยรู้ไหม เหน็บชาอย่ามาใกล้ โรคเก๊าก็ได้มะเร็งก็ดี สุขภาพแข็งแรง ใบม่วงใบแดงมีใช้ทุกวันทุกที่ ให้โยมจงโชคดี สุขขีทุกวันเลย **(พูด)** สาธุ สาธุจ้ะ หมดหรือยังจ้ะ สาธุ **(แหล่)** ญาติโยมมาทำกันแสนตื้นตันจริงโยมจ้ะ โยมทำแต่ขาดพระ หลวงพี่จะว่าไง ญาติโยมก็ทำกัน แต่หลวงพี่ท่านยังไม่ใส่ขอตังค์เจ้าอาวาสสักใบใส่ไม่ใส่ก็ควักมา **(พูด)** เนี่ยจะได้เสร็จไว ๆ สาธุพระเดชพระคุณขอให้หอฉันเสร็จไวๆ หลวงพี่มีตังค์กันมั้ยละครับ นี่เค้าเรียกอัฐยายขนมพระ **(แหล่)** พระใส่องค์ละร้อย รวยไม่น้อย พระวัดหลวงพ่อทา แต่วัดผมจนจริงวา หลวงพี่ควักมาไว ๆ นั่งกันสอง สี่ หก เจ็ด ฟังผมเทศน์ประทับใจ ห้าองค์เขาใส่ สององค์ยังไม่ได้ใส่มา **(พูด)** สาธุ ผมเก็บให้หมดทุกองค์นั่นแหล่ะเออน่ะ ควักมาซะพระเดชพระคุณ หนุ่ม ๆ หล่อ ๆ ทำบุญไว้ สาธุ **(แหล่)** ใครทำบุญกันวันนี้ ขอให้โชคดีโยมจ๋า แจ็คพอตจงแตกมา วัดหลวงพ่อทาจงได้ไป ทำบุญกันไว้จะให้ไสวสว่าง แล้วจะเห็นทางสวรรค์ สละเงินทุนสร้างบุญทาน โยมอย่ามัวรอเมื่อนั่นเมื่อนี่ ญาติโยมระทวยไม่ช่วยกันทำ ญาติโยมระทวยไม่ช่วยกันทำ เมื่อไหร่วัดหลวงพ่อทาจะงามเสียที (แหมไปได้เหมือนกันวุ้ยเรา) **(แหล่)** เมื่อก่อนจบลาจาก...

พระมหาตุ้ยนุ้ย ฐิตรังสี : อ้าว พอแล้วหรือไง

พระครูปลัดราชัน อริโย : จบฉากเราเดี๋ยวมันทีจะมาไง

3.3.2.5 การนำเสนอภาพสังคมปัจจุบัน

การนำเสนอภาพสังคมปัจจุบันนับเป็นลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งของวีซีดีเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง โดยเฉพาะเรื่องการเมืองปรากฏแทรกอยู่ในการเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง ทั้งนี้มีจุดมุ่งหมายในการคั่นการเทศน์ชาดกเรื่องพระเวสสันดร และเป็นการ *"คุย"* เรื่องราวที่เป็นปัจจุบัน

พระครูวาที : มึงเล่นไม่เลือก มึงอย่าหาคุกมาให้ นั่นเรื่องของเขา ไม่ยุ่ง

ชูชก : ไม่เลือก

พระครูวาที : ไม่เลือกใครล่ะ

ชูชก : ให้พูดไหมหละ

พระครูวาที : ไม่เลือกใคร อะพูดไปสิไม่เลือกใคร

ชูชก : ไม่เลือก

พระครูวาที : ไม่เลือกใครอ่ะ

ชูชก : ทักชิโด้

พระครูวาที : ไม่เลือกเขา

ชูชก : ไม่เลือกเฉินหลงไง มันแสดงหนังเรื่องทักชิโด้ ไม่เอาอย่าไปเล่นเลย งานมีอยู่อีกหลายงาน ขี้เกียจติดคุก

พระครูวาที : อ้าวแล้วเลือกใคร

ชูชก : ทักษิณ จริง

พระครูวาที : ทำไมถึงเลือกเขาอีก

ชูชก : เพราะเขาจะปรับระดับ คนรวยเนี่ยให้มาอยู่เป็นคนจน แล้วคนจนเนี่ยจะไม่มีในประเทศไทย เพราะคนจนจะต้องตายหมด มันจะเสมอกันหมดเลยไง ฉันก็งงเหมือนกันไม่รู้จะไปยังไง เพราะฉันไม่มีความรู้หรอก เขาไปทางไหน ฉันก็ไปทางนั้นแหละ อ้าย คนระดับนี้ไม่ต้องทำเป็นหาหลักฐานหรอก ไม่มีความรู้ ถ้าจะถามจริงๆต้องถามตุ้ยนุ้ยนู้น ท่านจะเลือกฝ่ายไหน

พระครูวาที : อย่าไปยุ่ง อย่าไปยุ่งการเมือง

ชูชก : คนไทยต้องยุ่งสิ เป็นประชาชน...

พระครูวาที : เราเป็นพระ ฉันไม่ยุ่งเรื่องการเมือง

ชูชก : วันที่ 2 เมษา...

พระครูวาที : แต่ฉันก็เชียร์ทักษิณนั่นแหละ

ชูชก : เพราะสมัยก่อนเนี่ยนะที่นิมนต์พระ นิมนต์ไปไหนไม่เกินซองละ 50 บาท

พระครูวาที : ใช่

ชูชก : แต่มายุคทักษิณ นิมนต์ไปไหนซองนี่ไม่ต่ำกว่า 500 แล้ว

พระครูวาที : หืม ไม่จริงหรอก

ชูชก : ทำไม

พระครูวาที : แถวบ้านฉันน่ะซอง 20

ชูชก : โอ ก็บ้านท่านมีแต่หน่อไม้ ไม่ได้ทำอะไรกันเลยอ่ะ

พระครูวาที : อย่าไปยุ่งเลย

ชูชก : อย่าไปยุ่งเลย ยังไงก็เลือกเบอร์ 2 ละกัน หาเรื่องติดคุก นี่มันบทแสดงนะ ไม่ต้องไปจริงไปจังอะไร แล้วถ่ายวีดีองวีดีโอก็ไปตัดเติดทิ้งซะมั่งนะ นี่คือชูชก อย่าไปตามบ้านฉันอยู่นครสวรรค์ เย้ยยย ไม่เอาแล้วไม่เล่นแล้ว

พระครูวาที : เข้าเรื่อง

การนำเสนอภาพการเมืองในสังคมไทยปัจจุบันจากตัวอย่างกล่าวถึงความขัดแย้งทางการเมือง เป็นเพียงการแทรกให้การเทศน์ทันสมัย ทันเหตุการณ์ การนำเสนอภาพสังคมนี้สามารถปรับเปลี่ยนตามสมัยได้[1] รูปแบบของมหาชาติทรงเครื่องยังเอื้อต่อการนำเสนอภาพสังคมปัจจุบัน เพราะมีช่วงบทสนทนาจึงทำให้ *"เล่า"* เรื่องต่างๆ ที่ผู้คนกำลังสนใจในขณะนั้น ทำให้เกิดความสนุกสนาน และทำให้การเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง *"ทันสมัย"* ด้วย

[1] ดังผู้วิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามการเทศน์มหาชาติทรงเครื่องของคณะพระครูปลัดราชัน อริโย ที่วัดศรีเอี่ยม เขตบางนา กรุงเทพฯ ปี 2556 พระผู้เทศน์ได้แทรกเรื่องข่าว *"เณรคำ"* ซึ่งเกี่ยวกับวงการพระสงฆ์ในช่วงนั้น

การแต่งกายของตัวละครยังสอดคล้องกับเนื้อเรื่องในตอนนั้น ดังเช่น พระนางมัทรี พระชาลี พระกัณหา นุ่งห่มลายหนังเสือ เพราะในเนื้อเรื่องตามพระไตรปิฎกกล่าวไว้ว่ากษัตริย์ทั้ง 4 พระองค์ ทรงถือเพศบรรพชิตอยู่ ณ เขาวงกตในป่าหิมพานต์

ภาพประกอบ 44 พระนางมัทรี

ภาพประกอบ 45 พระนางมัทรีสั่งความสองกุมารก่อนพระนางเสด็จสู่ป่า

การนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในวีซีดีเทศน์มหาชาติทรงเครื่องจึงเน้นที่ความสนุกสนานเพลิดเพลินเป็นหลัก โดยยังคงเสนอแนวคิดสำคัญเรื่องทานบารมี จากการเก็บข้อมูลภาคสนามเพื่อเป็นการเปรียบเทียบ *“ภาพ”* ในสื่อวีซีดีการแสดงประกอบการเทศน์มหาชาติทรงเครื่องพบว่ามี *“ภาพ”* ที่ไม่แตกต่างกันมากนัก กล่าวคือการเทศน์มหาชาติทรงเครื่องใช้พระเทศน์ 3 ธรรมาสน์ การแสดงที่เด่นชัดคือกัณฑ์กุมาร ซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญของเรื่อง

ภาพประกอบ 46 พระครูปลัดราชันย์ อริโย ผู้นำเทศน์ใน
การเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง ณ วัดศรีเอี่ยม ปี 2556

ภาพประกอบ 47 กัณฑ์เทศน์ในงานเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง ณ วัดศรีเอี่ยม กรุงเทพฯ ปี 2556

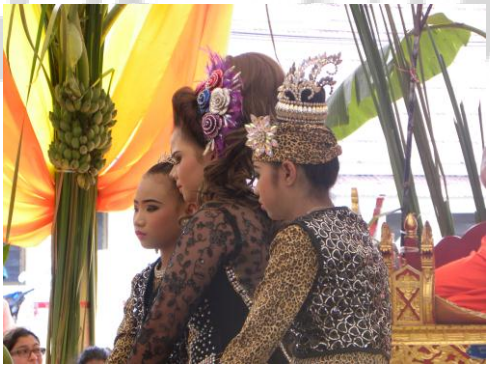
ภาพประกอบ 48 การจัดสถานที่ฟังเทศน์โดยจำลองฉาก *"ป่าหิมพานต์"* จากเวสสันดรชาดก

ภาพประกอบ 49 พุทธศาสนิกชนถวายปัจจัยระหว่างการเทศน์
งานเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง ณ วัดศรีเอี่ยม กรุงเทพฯ ปี 2556

ภาพประกอบ 50 ชูชก กัณหา ชาลี การเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง ณ วัดศรีเอี่ยม กรุงเทพฯ ปี 2556

ภาพประกอบ 51 พระนางมัทรี กัณหา ชาลี
การเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง ณ วัดศรีเอี่ยม กรุงเทพฯ ปี 2556

ภาพประกอบ 52 พระนางมัทรีถือกระเช้าตามหาสองกุมาร
พุทธศาสนิกชนใส่ปัจจัยลงในกระเช้าของพระนางมัทรี

ผู้ฟังเทศน์มหาชาติทรงเครื่องส่วนใหญ่มีทัศนคติที่ดี เหตุผลหลักคือฟังแล้วสนุกสนานไม่น่าเบื่อ เป็นการทำให้เยาวชนหันมาสนใจเรื่องพุทธศาสนาได้ดีกว่าการเทศน์แบบเดิม การเปลี่ยนแปลงประเพณีการเทศน์มหาชาติจึงมีนัยสำคัญเพื่อให้ผู้ฟังไม่เบื่อ ได้รับความสนุกสนานเป็นหลัก ส่วนสาระธรรมจากชาดกจึงเป็นเรื่องรอง[1] จากการสัมภาษณ์เยาวชนรุ่นใหม่พบว่าผู้ที่สนใจและรู้จักเทศน์มหาชาติมีความชื่นชอบ และมีความเห็นว่าเป็นเรื่องดีที่มีการดัดแปลงการเทศน์ให้เข้ากับยุคสมัย ทำให้เรื่องพุทธศาสนาไม่น่าเบื่อ หากเป็นผู้ที่เรียนทางภาษาและวรรณคดีไทยจะได้รับความรู้และจดจำเรื่องเวสสันดรชาดกดีขึ้น จำได้เพราะเป็นภาพติดตา

> “มหาชาติทรงเครื่องดูแล้วไม่น่าเบื่อ ไม่เหมือนการเล่าเรื่องแบบธรรมดา ทำให้เข้าถึงได้ง่าย เข้าใจง่าย เข้าถึงกลุ่มคนทั่วไปได้มากขึ้น ทำให้วัยรุ่นสนใจมากขึ้น สนใจพุทธศาสนามากขึ้น”[2]

> “การฟังเทศน์มหาชาติทรงเครื่องทำให้ไม่ง่วง สนุกเหมือนดูละครเวทีมากกว่าฟังเทศน์ แต่ได้ความรู้เรื่องเวสสันดรชาดกมาก จำเนื้อเรื่องได้เพราะภาพติดตา”[3]

แม้ว่าเยาวชนรุ่นใหม่ส่วนใหญ่มีความเห็นว่าเทศน์มหาชาติทรงเครื่องเป็นการเทศน์ที่เข้ากับยุคสมัย สร้างสีสัน ทำให้ผู้ฟังได้อรรถรส และเป็นการสร้างบุญทางอ้อม แต่ยังมีเยาวชนบางส่วน

---

[1] แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, (2555, 28 กันยายน). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ.

[2] ศิรประภา สันตะวงศ์, (2555, 11 กันยายน). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

[3] พรลภัส ธนศรีพนิชชัย, (2555, 11 กันยายน). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ที่ไม่เห็นด้วยกับการเทศน์แบบใหม่นี้ โดยให้เหตุผลว่าการเทศน์มหาชาติทรงเครื่องเป็นการใช้ศาสนาในเชิงพุทธพาณิชย์ อาจทำให้เกิดความสับสนระหว่าง *"ธรรมะ"* กับ *"การค้า"*[1]

อย่างไรก็ดี เป็นที่น่าสังเกตว่าชูชกเป็นตัวละครที่สร้างสีสันในการเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง ซึ่งถือเป็นการนำชาดกมาปรับให้เข้ากับบริบทสังคมร่วมสมัย โดยกำหนดให้ *"ผู้ร้าย"* กลายเป็น *"ผู้ดี"* หรือจาก *"ตัวกาก"* กลายเป็น *"ตัวเอก"* ดังปรากฏในวงการพุทธพาณิชย์ว่าเกิดเครื่องรางของขลัง *"ชูชก"* ลักษณะต่างๆ[2] การศึกษาสื่อการแสดงเทศน์มหาชาติทรงเครื่องเป็นสิ่งยืนยันให้เห็นการดำรงอยู่ของประเพณีเทศน์มหาชาติในสังคมไทยที่มีการปรับเปลี่ยนไปตามสังคมร่วมสมัยที่ต้อง *"เอาใจ"* ผู้ฟังเป็นหลัก แม้ว่าวิธีการเทศน์มหาชาติจะมีการเปลี่ยนแปลง จากเดิมที่มุ่งเพียงพระนิพพาน กลายเป็นเน้นความสนุกสนานไม่น่าเบื่อด้วยการ *"ทรงเครื่อง"* แต่ยังคงเนื้อเรื่องสำคัญคือการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรโพธิสัตว์ ซึ่งเป็นแบบอย่างการบำเพ็ญ *"ทาน"* ให้แก่คนในสังคมไทย

การนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในสื่อบันเทิงร่วมสมัย ทั้งในเพลงร่วมสมัยและวีซีดีเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง จึงแสดงให้เห็นการนำชาดกมาใช้เป็นสื่อที่เข้าถึงผู้บริโภคได้อย่างรวดเร็ว การลดและตัดทอนเรื่องราวเวสสันดรชาดก เพราะต้องปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับรูปแบบและชนิดของสื่อบันเทิงร่วมสมัยที่ต้องใช้เวลานำเสนอสั้น จึงเหลือเพียงเหตุการณ์สำคัญ และตัวละครสำคัญ ผู้วิจัยพบว่าตอนที่นิยมนำมาสร้างสรรค์สื่อบันเทิงร่วมสมัยมากที่สุด ได้แก่ กัณฑ์กุมาร และกัณฑ์มัทรี เพราะเป็นตอนสำคัญที่แสดงแนวคิดเรื่องทานบารมีของพระโพธิสัตว์ และเป็นตอนที่เร้าอารมณ์ผู้ชม ผู้ฟังให้สะเทือนใจ ทำให้สามารถจินตนาการภาพตามเสียงเพลง ซึ่งจะสร้างการจดจำสาระสำคัญจากเวสสันดรชาดก ทั้งยังได้รับการเน้นเรื่องราวการบำเพ็ญบารมีจาก *"ภาพ"* ในมิวสิควีดิโอเพลง และวีซีดีการแสดงเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง

การปรับเปลี่ยนรูปแบบชาดกจากคัมภีร์พุทธศาสนาสู่สื่อบันเทิงร่วมสมัยจึงแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างเวสสันดรชาดกกับสังคมไทยร่วมสมัย

---

[1] พุทธกร ถาวรสุสิน, (2555, 11 กันยายน). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

[2] สุกัญญา สุจฉายา. (2557). การประยุกต์ใช้คติชนในการสร้างสรรค์วัตถุมงคลในปัจจุบัน. (เอกสารประกอบการประชุมวิชาการระดับชาติ). เรื่อง ปรากฏการณ์ "คติชนสร้างสรรค์" ในสังคมไทยปัจจุบัน: ข้อค้นพบจากชุดโครงการเมธีวิจัยอาวุโส สกว. วันที่ 25– 26 กันยายน 2557 ณ อาคารมหาจักรีสิรินธร คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

3.4 การนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในสื่อพุทธศิลป์

พุทธศิลป์ คือหลักฐานทางศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เกิดขึ้นจากศรัทธาของผู้สร้างเพื่อทำนุบำรุงและสืบทอดพระศาสนาให้ดำรงอยู่ งานพุทธศิลป์เป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ความเข้าใจเรื่องความศรัทธาของผู้คนที่มีต่อพระพุทธศาสนา[1] จึงเป็นสื่อสำคัญอย่างหนึ่งในการเรียนรู้และทำความเข้าใจความศรัทธาและความเชื่อของผู้คนที่มีต่อพุทธศาสนาผ่านรูปแบบทางศิลปกรรม ในงานวิจัยนี้สำเภายานนาวา วัดยานนาวา กรุงเทพมหานคร เป็นสื่อพุทธศิลป์ที่เกี่ยวข้องกับเวสสันดรชาดก โดยแสดงว่าได้รับอิทธิพลจาก**อรรถกถาเวสสันตรชาดก**

> [1170] ดูก่อนพ่อชาลีลูกรัก มานี่เถิด ลูกทั้งสองจงยังบารมีของพ่อให้เต็ม จงช่วยโสรจสรงหทัยของพ่อให้เย็นฉ่ำ จงทำตามคำของพ่อ ขอเจ้าทั้งสองจงเป็นดัง**ยานนาวา**ของพ่อ อันไม่หวั่นไหวในสาครคือภพ พ่อจัก**ข้ามฝั่ง**คือชาติ จักยังสัตว์โลกพร้อมทั้งทวยเทพให้ข้ามด้วย ดูก่อนลูกกัณหามานี่เถิด เจ้าเป็นธิดาที่รัก ทานบารมีก็เป็นที่รักของพ่อ จงช่วยโสรจสรงหทัยของพ่อให้เย็นฉ่ำ ขอจงทำตามคำของพ่อ ขอเจ้าทั้งสองจงเป็น**ยานนาวา**ของพ่อ อันไม่หวั่นไหวต่อสาครคือภพ พ่อจัก**ข้ามฝั่ง**คือชาติจักช่วยสัตว์โลกพร้อมทั้งทวยเทพให้ข้ามด้วย[2]

การตรัสเปรียบเทียบสองกุมารให้เป็น *"ยานนาวา"* ของพระเวสสันดร[3] จึงเป็นไปเพื่อให้สองกุมารทรงเป็น *"มหามกุฏทาน"* คือทานที่เป็นยอดสูงสุดกว่าทานทั้งปวงของพระองค์ในครั้งนี้ เพื่อเป็นนาวาข้ามฝั่งนำพาพระเวสสันดรรวมถึงสรรพสัตว์ทั้งหลายข้ามทะเลสังสารวัฏสู่ฝั่งพระนิพพาน การข้ามฝั่งและยานนาวาจึงเป็นสัญลักษณ์สำคัญที่ช่วยสนับสนุนแนวคิด *"ทานบารมี"* ใน**เวสสันตรชาดก**ได้อย่างเด่นชัด

คติเรื่อง *"พุทธนาวา"* เปรียบพระพุทธเจ้าว่าเป็นนายเรือ ทำหน้าที่ควบคุมสำเภายานนาวาเพื่อจะนำสรรพสัตว์ข้ามพ้นจากสังสารวัฏ ได้รับการถ่ายทอดสู่สถาปัตยกรรมพุทธศาสนา ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เกิดความนิยมสร้างฐานอาคาร เช่น พระอุโบสถ พระวิหาร พระที่นั่ง ให้มีฐาน *"แอ่นโค้ง"* เรียกว่า *"ท้องสำเภา"*[4]

โชติ กัลยาณมิตร ให้ความหมายคำว่าท้องสำเภาว่าเป็นสถาปัตยกรรมที่สัมพันธ์กับคติพุทธศาสนามหายาน

---

[1] *ศักดิ์ชัย สายสิงห์*. (2554). *พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

[2] มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2525). เวสสันตรชาดก ใน *พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 4 ภาคที่ 3*. หน้า 548.

[3] เป็นที่น่าสังเกตว่าคำว่า *"ยานนาวา"* ปรากฏเพียงในเวสสันตรชาดกเรื่องเดียวในบรรดาชาดก 547 ชาดก

[4] อดุลย์ศักดิ์ เทิมแพงพันธ์. (2540). *พุทธนาวา วัดยานนาวา การศึกษาเรื่องสัญลักษณ์ในความเชื่อทางพุทธศาสนา*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์ศิลปะ). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. หน้า 10-12.

> แนวฐานอาคารก่ออิฐเฉพาะที่เป็นสถาปัตยกรรมไทย เช่น ฐานโบสถ์ ฐานปราสาท ฯลฯ ประดิษฐ์ขึ้นเป็นลักษณะพิเศษของศิลปะและสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยายุคปลาย มีแนวเส้นอ่อนช้อยอย่างความหย่อนโค้งของเส้นเชือกตกท้องช้าง
>
> การที่เกิดลักษณะท้องสำเภาชนิดนี้ขึ้น สันนิษฐานว่าเกิดจากคติทางพุทธศาสนาฝ่ายมหายานที่ว่า พระพุทธศาสนาเป็นยานขนสัตว์ทั้งหลายให้ข้ามพ้นวัฏสงสารไปสู่พระนิพพาน สำเภาเป็นยานชนิดเดียวในสมัยนั้นที่สามารถบรรทุกสิ่งต่างๆ ได้มาก ส่วนโค้งของสำเภาจึงถูกนำมาแปลความหมายในทางสถาปัตยกรรมด้วยเหตุนี้[1]

การสร้างฐานอาคารให้มีฐานแอ่นโค้ง ในทางศิลปกรรมเรียกลักษณะเส้นต่างๆ ของฐานที่อ่อนลงตรงกลางทั้งด้านข้างและด้านกว้างคล้ายกับลักษณะโค้งตรงส่วนท้องเรือสำเภานี้ว่า “ตกท้องสำเภา” ซึ่งราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายคำว่า *“ตกท้องสำเภา”* ใน**พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม** ดังนี้

> รูปแบบหนึ่งของฐานก่ออิฐถือปูนของอุโบสถ วิหาร หอไตร และพระที่นั่งบางองค์ในสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยา ลักษณะเส้นต่างๆ ของฐานอ่อนลงตรงกลางทั้งด้านข้างและด้านกว้าง (ด้านสกัด) คล้ายลักษณะโค้งตรงส่วนท้องของเรือสำเภา ฐานชนิดนี้ส่วนมากเป็นฐานบัว เส้นทุกเส้นของฐานตั้งแต่หน้ากระดานบน เส้นลวด บัวคว่ำ ท้องไม้ บัวหงาย เส้นลวด หน้ากระดานล่างจะหย่อนลงด้านล่าง ฐานตรงด้านกว้างจะมีความยาวพอดีและดูสวยงามเพราะความกว้างไม่มากนัก ส่วนด้านข้างหรือด้านยาว การหย่อนลงจะทำให้ความหนาของหน้ากระดานล่างตรงกึ่งกลางฐานแคบลง แต่ก็ยังดูกลมกลืนกันทั้งตัวอาคาร การตกท้องสำเภามิใช่มีเฉพาะที่ฐานเท่านั้น แต่ยังสัมพันธ์กับเส้นหลังคาด้วย เพราะสันหลังคาทุกซ้อน เส้นของชายคา เชิงกลอนของทุกตับก็จะตกท้องสำเภาเหมือนฐานด้วย การตกท้องสำเภานี้บางทีเรียกว่า ตกท้องอัสดงคต หรือ ตกท้องช้าง[2]

สถาปัตยกรรม *“ท้องสำเภา”* ดังเช่นพระอุโบสถวัดหน้าพระเมรุ พระอุโบสถวัดสุวรรณดาราราม ราชวรมหาวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และพระที่นั่งองค์สำคัญ เช่น พระที่นั่งสรรเพชญปราสาท เป็นต้น รูปแบบพระอุโบสถที่ส่วนฐานทำเป็นเอวขัณฑ์ทำให้มีเส้นอ่อนหย่อนลงตรงกลางตัวอาคาร เป็นแบบปากเรือสำเภาหรือเรียกตามภาษาช่างว่าโค้งปากตะเภา ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของอาคารสมัยอยุธยาตอนปลาย[3]

---

[1] โชติ กัลยาณมิตร. (2548). *พจนานุกรมสถาปัตยกรรมและศิลปเกี่ยวเนื่อง*. หน้า 240.

[2] ราชบัณฑิตยสถาน. (2550). *พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน. หน้า 376.

[3] จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์. (2542). โบสถ์ ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคกลาง เล่ม 8*. หน้า 3460.

พระอุโบสถหรือโบสถ์จึงเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับเรือ ซึ่งเป็นพาหนะนำพามนุษย์ให้พ้นจากวัฏสงสาร การเปรียบเทียบคติเรื่องเรือนี้สัมพันธ์กับสัญชาตญาณน้ำซึ่งหยั่งรากลึกในวัฒนธรรมไทย ดังสุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา กล่าวถึงสัญลักษณ์ของเรือในสถาปัตยกรรมทางศาสนาของไทย ดังนี้

> สัญลักษณ์ทางศาสนาพุทธอีกอย่างหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับโบสถ์และน้ำก็คือเรือ ซึ่งเป็นพาหนะลำเลียงมนุษย์ให้พ้นทุกข์ ในกรณีที่เป็นโบสถ์น้ำอย่างแท้จริง น้ำที่ล้อมรอบโบสถ์ซึ่งเรียกว่าอุทกสีมา เป็นขอบเขตศักดิ์สิทธิ์แทนขันธสีมา สำหรับขนาดของอุทกสีมานั้นหากถือกฎเกณฑ์อย่างเข้มงวดแล้วจะต้องไม่กว้างหรือยาวเกินระยะโยนก้อนหินพ้น ที่ได้กล่าวมานี้เป็นคติของนิกายมหายานซึ่งถ่ายทอดมาจากพวกเขมร
>
> การเปรียบเทียบว่าเรือเป็นพาหนะที่จะพามนุษย์ให้หลุดพ้นไปจากห้วงทุกข์นี้เผอิญไปตรงกันเข้าอย่างเหมาะเจาะกับสัญชาตญาณน้ำที่ฝังลึกอยู่ในจิตใจของคนในแถบนี้มานานแล้ว ดังนั้นจึงไม่เป็นการแปลกประหลาดที่สถาปัตยกรรมทางศาสนาของไทยจะมีลักษณะคล้อยไปทางรูปเรือ ดังจะเห็นได้จากสถาปัตยกรรมของอยุธยาตอนปลายและรัตนโกสินทร์ตอนต้น ฐานที่รองรับโบสถ์วิหารและพระที่นั่งในพระราชวังล้วนเป็นแนวโค้งเหมือนกันหมดที่เรียกว่าท้องสำเภา[1]

ภาพประกอบ 53 สถาปัตยกรรม *“ท้องสำเภา”*
พระอุโบสถวัดสุวรรณดาราราม ราชวรมหาวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ฐานอาคารที่แอ่นโค้งนี้ใช้แทนคติเรื่อง *“ยานนาวา”* การสร้างวิหารสำเภาจีนที่วัดยานนาวาจึงเป็นการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมผ่านแนวคิดสำคัญเรื่อง *“การข้ามฝั่ง”* ซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญจาก **อรรถกถาเวสสันตรชาดก กุมารบรรพ**

[1] สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา. (2539). *น้ำ บ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย*. หน้า 130.

"ยานนาวา" เป็นแนวคิดสำคัญของเรื่อง *"การข้ามฝั่ง"* หรือข้ามสังสารวัฏ ซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญทางพุทธศาสนา พระโพธิสัตว์จะใช้ *"ยานนาวา"* พาสรรพสัตว์ทั้งหลายข้ามสังสารวัฏสู่ฝั่งนิพพาน คำว่า *"ยานนาวา"* ปรากฏใน**เวสสันตรชาดก**ในพระไตรปิฎก พบคำว่า *"ยานนาวา"* ในคาถาที่ *"[1170]"* พระเวสสันดรตรัสกับสองกุมารว่าให้ทั้งสองพระองค์เป็นดัง *"ยานนาวา"* เพื่อช่วยให้พระราชบิดาและสรรพสัตว์ *"ข้ามฝั่ง"*

3.4.1 วัดยานนาวา: การนำเสนอเหตุการณ์สำคัญเพื่อแสดงแนวคิดเรื่องทานบารมี

ฉากการบำเพ็ญบุตรทานของพระเวสสันดรมีจุดมุ่งหมายสำคัญคือการบรรลุพระโพธิญาณและช่วยพาสรรพสัตว์ทั้งหลายข้ามสังสารวัฏไปสู่มหานครนิพพาน อันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดในทางพุทธศาสนา การข้าม *"ฝั่ง"* จำเป็นต้องอาศัย *"ยานพาหนะ"* เพื่อเป็นปัจจัยในการเดินทางข้าม *"ทะเลสังสารวัฏ"* *"ยาน"*[1] ที่สำคัญคือ *"ยานนาวา"*

วัดยานนาวาเป็นวัดเก่าแก่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เดิมชื่อวัดคอกควาย เปลี่ยนมาเป็นวัดคอกกระบือ ในสมัยรัชกาลที่ 3 ทรงเปลี่ยนชื่อใหม่เป็นวัดยานนาวา วัดยานนาวาเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ตั้งอยู่ริมน้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออก แขวงบ้านทวาย เขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร วัดยานนาวาเป็นวัดเก่าแก่โบราณ ปรากฏใน**พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1** ว่าวัดคอกกระบือเป็นหนึ่งในหลายวัดที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงบูรณะปฏิสังขรณ์

> นอกจากวัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดพระเชตุพน วัดสระเกศ ซึ่งได้ทรงสร้างและได้กล่าวมาแล้วนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงปฏิสังขรณ์พระอารามอื่นๆ อีกหลายพระอาราม คือวัดเลียบ เดิมสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์ ได้ทรงปฏิสังขรณ์ไว้เพียงพระอุโบสถ และกุฎีสงฆ์ได้ทรงสถาปนาต่อมาจนสำเร็จแล้วพระราชทานนามเปลี่ยนว่าวัดราชบุรณะพระอาราม 1 วัดบางว้าใหญ่ ทรงปฏิสังขรณ์แล้วพระราชทานนามเปลี่ยนว่าวัดระฆังให้เหมือนกับวัดระฆังครั้งกรุงเก่า ซึ่งเป็นวัดอยู่ใกล้พระราชวังข้างด้านตะวันตกพระอาราม 1 วัดศาลาสี่หน้าในคลองบางจากซึ่งโปรดให้เชิญพระประธานมาเป็นพระประธานวัดพระเชตุพนนั้น ก็ทรงปฏิสังขรณ์แล้วพระราชทานนามเปลี่ยนใหม่ว่าวัดคูหาสวรรค์ 1 วัดพลับในคลองบางกอกใหญ่ 1 วัดทองคลองบางกอกน้อย 1 วัดสมอราย 1 วัดแจ้ง 1 วัดท้ายตลาด 1

---

[1] การอธิบายเรื่อง *"ยาน"* ในพุทธศาสนามีขึ้นหลังจากแยกเป็นนิกายหินยาน คือ *"ยานเล็ก"* และมหายาน คือ *"ยานใหญ่"* คำว่า *"ยาน"* หมายถึงหลักธรรมทางพุทธศาสนาที่นำพาสัตว์ข้ามห้วงโอฆสงสาร การบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรจึงเป็นการแสดงหลักธรรมเรื่อง *"การเสียสละ"* อนึ่ง ในพจนานุกรมบาลี – ไทย ฉบับภูมิพโลภิกขุ อธิบายคำว่า *"ยาน"* ว่าหมายถึง *"ยาน (นปุ.) 1. การไป, การดำเนินไป. 2.สิ่งที่ทำให้เคลื่อนไป, ยาน, พาหนะ." (พจนานุกรมบาลี – ไทย ฉบับภูมิพโลภิกขุ.* (2547). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ. หน้า 232.)

วัดคอกกระบือ 1 ทั้งวัดสุวรรณที่กรุงเก่าซึ่งเป็นวัดเดิมของสมเด็จพระชนกาธิบดีก็ทรงปฏิสังขรณ์ด้วย[1]

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ทำสำเภาก่อไว้หลังพระอุโบสถลำ 1 ยาว 1 เส้น แล้วพระราชทานชื่อว่า *"วัดยานนาวา"* ดังความใน**พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่** 3 กล่าวว่า

> วัดคอกกระบือ ให้ทำสำเภาด้วยเครื่องก่อไว้หลังพระอุโบสถลำ 1 ยาว 1 เส้น ด้วยทรงเห็นว่านานไปจะไม่มีผู้เห็นสำเภา จึงให้ทำขึ้นไว้เป็นสำเภาโลกอุดร พระราชทานชื่อว่าวัดยานนาวา[2]

ดังนั้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมา วัดคอกกระบือจึงเปลี่ยนชื่อเป็นวัดยานนาวา โดยมีเอกลักษณ์สำคัญคือวิหารเรือสำเภา เป็นวิหารนาวาขนาดใหญ่ที่โดดเด่นช่วยสนับสนุนชื่อวัด สำเภายานนาวาเป็นหลักฐานที่แสดงการใช้เหตุการณ์สำคัญในเวสสันดรชาดก ผ่านพระราชศรัทธาอันแรงกล้าของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวในการถ่ายทอดเรื่องราวของพระเวสสันดร

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้มีพระราชศรัทธาปณิธานอันแรงกล้าในการที่จะทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ดังเห็นได้จากการที่ทรงปฏิสังขรณ์และขยายเขตอาวาสวัดวาอารามและทรงสถาปนาวัตถุสถานในพระพุทธศาสนา จนมีผู้กล่าวว่า *"ใครใจบุญชอบสร้างวัดวาอารามก็เป็นคนโปรด"*

สำเภาจีนที่วัดยานนาวาเป็นสื่อพุทธศิลป์อย่างหนึ่งที่แสดงถึงพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนาในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เหตุที่ทรงสร้างขึ้นเพราะต้องการให้วิหารสำเภายานนาวานี้เป็นต้นแบบของเรือสำเภาจีนที่ถูกต้อง และทรงเกรงว่าภายหน้าจะไม่มีผู้รู้จักว่าเรือสำเภาเป็นอย่างไร

> รัชกาลที่ 3 ทรงสร้างเรือสำเภาที่วัดยานนาวาเมื่อปี พ.ศ. 2387 เพราะท่านเกรงว่าเรือสำเภาจะสูญหายไป ถึงแม้มีอยู่ก็ไม่ใช่เรือสำเภาจริงเพราะเป็นแบบไหหลำ เรือสำเภาที่วัดยานนาวาเป็นแบบเรือสำเภาที่แท้จริง ท่านประสงค์จะสร้างสถูปเจดีย์ไว้ที่วัดยานนาวาเพื่อเป็น

---

[1] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. (2545). *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงตรวจชำระ และทรงนิพนธ์อธิบาย*. หน้า 105 – 106.

[2] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. (2547). *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3*. หน้า 114.

อนุสรณ์ที่ท่านใช้เรือสำเภาขนสินค้าไปทำมาค้าขายถึงเมืองจีน ท่านคิดว่าต่อไปหน้าตาเรือสำเภาจะเปลี่ยนไป เด็กรุ่นหลังจำไม่ได้ว่าเรือสำเภาเป็นอย่างไร[1]

คำบอกเล่าดังกล่าวสอดคล้องกับที่สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายมูลเหตุการสร้างสำเภาที่วัดยานนาวาไว้ดังนี้

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพยากรณ์ว่าเรือสำเภาคงจะสูญไป อาศรัยเหตุนี้จึงทรงพระราชดำริหาแบบอย่างพระเจดีย์ที่จะสร้างที่วัดคอกกระบือ ทรงระลึกถึงธรรมะทั้งหลายซึ่งพระเวสสันดรโพธิสัตว์ อุประมาเหมือนสำเภายานนาวา ในมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์กุมาร จึงโปรดฯ ให้สร้างพระเจดีย์มีฐานเป็นสำเภาขนาดเรือสำเภาสร้างขึ้นไว้ที่วัดคอกกระบือ มีพระราชดำรัสว่า *"คนภายหน้าอยากจะเห็นว่าเรือสำเภาเป็นอย่างไรจะได้มาดู"* ดังนี้เมื่อสร้างเรือสำเภาพระเจดีย์แล้ว จึงโปรดฯให้ขนานนามพระอารามเปลี่ยนใหม่ เรียกว่าวัดยานนาวา ซึ่งเรียกกันมาตราบเท่าทุกวันนี้[2]

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงควบคุมการก่อสร้างวิหารสำเภาจีนในครั้งนี้ด้วยพระองค์เอง โดยให้นายทหารใหญ่มาสร้างสำเภายานนาวา และสร้างเจดีย์อีก 2 องค์ โดยมีที่ประทับเพื่อทรงงาน และเมื่อสร้างเสร็จแล้วมีห้องบาหลีเป็นที่พักผ่อนสำหรับเปลี่ยนอิริยาบถ

ทรงคิดถึงพระธรรมในเรื่องพระเวสสันดรด้วย เลยให้นายทหารใหญ่มาสร้าง แล้วก็มีเจดีย์อีก 2 องค์บนเรือท่านก็นั่งดู ห้องบาหลีแต่เดิมเป็นที่พักผ่อนเปลี่ยนอิริยาบถของท่าน ตอนนี้เป็นที่ตั้งพระประจำวันเกิดของท่านมาตั้งให้คนกราบไหว้[3]

ภาพประกอบ 54 สำเภาจีนวัดยานนาวา กรุงเทพฯ

[1] กานต์นที เข็มทอง, สัมภาษณ์ 30 สิงหาคม 2555 ณ ห้องบาหลี วิหารสำเภาจีน วัดยานนาวา กรุงเทพฯ

[2] สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2477). *อธิบายเรื่องสำเภาวัดยานนาวา*. หน้า ข – ค.

[3] กานต์นที เข็มทอง, (2555, 30 สิงหาคม). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่ ห้องบาหลี วิหารสำเภาจีน วัดยานนาวา กรุงเทพฯ

ภาพประกอบ 55 ที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ประทับขณะควบคุมการก่อสร้างวิหารสำเภายานนาวา

ภาพประกอบ 56 ห้องบาหลีด้านนอก

ภาพประกอบ 57 ภาพถ่ายรูปหล่อพระเวสสันดร พระชาลี และพระกัณหาชินา

จากข้างต้นจะเห็นว่าเหตุผลสำคัญในการสร้างสำเภาคือการเกรงว่าจะไม่มีผู้รู้จักสำเภาในภายภาคหน้า แต่หากพิจารณาถึงคำว่า *"สำเภาโลกอุดร"* และพระจริยวัตรหลายประการที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา จึงน่าจะมีเหตุผลสำคัญประการอื่นที่ทรงถ่ายทอดความรู้เรื่องสำเภายานนาวา และทรงเปลี่ยนชื่อเป็นวัดยานนาวา ดังพระจริยวัตรที่พระองค์โปรดการพระราชกุศล ดังเห็นได้จากทรงปฏิสังขรณ์และทรงสร้างพระอารามต่างๆ มากมาย ทั้งยังโปรดเรื่องการให้ทาน ซึ่งปรากฏใน**พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่** 3

ด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชศรัทธา ชักโยงพระวงศานุวงศ์และข้าราชการเศรษฐีผู้มีทรัพย์ทำบุญให้ทาน สร้างวัดวาอาราม มีเทศนา วังเจ้าและบ้านขุนนางตามชาวบ้านชาวแพเป็นอันมาก เป็นสมัยกาลศรัทธาพากันสร้างวัด มีเทศนาในแผ่นดินนั้น พระสงฆ์สามเณรอุตสาหะเล่าเรียนพระไตรปิฎกทั้งในกรุงนอกกรุงและหัวเมืองเป็นอันมาก ถึงคราวไล่หนังสือ พระสงฆ์สามเณรก็ได้เป็นเปรียญเอก โท ตรี คราว 1 เป็นอันมาก ถ้าพระสงฆ์ที่ได้แปลพระคัมภีร์เป็นเปรียญและพระเปรียญได้เลื่อนเป็นพระราชาคณะแล้ว ญาติโยมที่ตกทุกข์ได้ยากเป็นไพร่หลวงไพร่สมอยู่ก็ดี โปรดยกพระราชทานให้เป็นโยมสงฆ์ ถ้าลาสิกขาบทแล้วจะไปทำราชการอยู่ในกรมใดก็โปรดให้ตามใจสมัคร[1]

เมื่อยังไม่ได้ผ่านพิภพ เสด็จอยู่วังนอกก็ได้ตั้งโรงทานให้ทานจตุปัจจัยสมณบริขารให้มีเทศนาเป็นธรรมทาน ให้อาจารย์บอกพระคัมภีร์ ให้เลี้ยงยาจกวณิพกทุกเวลา ให้ทานยาแก้โรคต่างๆ ถึงวันพระก็ให้ปล่อยสัตว์ แจกเงินแก่คนสูงอายุคนยากเดือนละ 8 ครั้ง คนละเฟื้องเสมอเป็นนิตย์ ครั้นได้เถลิงราชสมบัติแล้วก็โปรดให้ทำเก๋งโรงทานขึ้นใหม่ที่ริมกำแพงพระราชวังด้านข้างแม่น้ำ ให้ทานเหมือนอย่างแต่ก่อน แต่บริจาคพระราชทรัพย์มากออกไป ฤดูสำเภาออก ก็พระราชทานข้างกล้องมอบให้จุ๊นจู๊ลำละ 50 ถังบ้าง เกวียน 1 บ้าง ออกไปให้ทานคนโซที่เมืองจีนทุกๆ ลำ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอื่นอีกเป็นหลายอย่างหลายประการ เป็นอเนกปริยายเหลือที่จะพรรณนา[2]

ละครผู้หญิงก็ไม่ได้ทรง ทรงแต่พระราชกุศลและการพระนคร[3]

นอกจากนี้สิ่งที่แสดงให้เห็นถึงพระราชศรัทธาในการบำเพ็ญทานอย่างเด่นชัดของพระองค์ได้แก่ การบำเพ็ญบุตรทานตามแบบอย่างพระเวสสันดรนั่นคือการถวายพระองค์เจ้าลักขณาแด่พระสงฆ์ผู้มาทูลขอ ซึ่งปรากฏใน**จดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี** ดังนี้

ได้ทรงสร้างพระบารมีโปรดคนโทษทำผิดคิดมิชอบ ต้องด้วยบทพระอัยการยกประทานชีวิตไว้ หลั่งน้ำทักษิโณทกตกศีรษะทั้งผู้ชายผู้หญิง โปรดประทานชีวิตปล่อย 7 คน แล้ว**มีสงฆ์มาขอพระองค์ใหญ่วิลาศพระองค์ลักขณา อุทิศถวายไม่เสียดายเด็ดดวงพระทัยยื่น** แล้วสงฆ์ถวายคืน ว่าจะเพิ่มพระบารมีทรงถวายไตร พระบารมีเบื้องปฤษฎางค์ อย่างพุทธชิโนวงศ์ ได้บำรุงทรงพระศาสนาไปกว่าจะถ้วน 5,000 ปี[4]

---

[1] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. (2547). *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3*. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร. หน้า 114.

[2] *แหล่งเดิม*. หน้า 146 – 147.

[3] *แหล่งเดิม*. หน้า 147.

[4] กรมหลวงนรินทรเทวี. (2501). *จดหมายเหตุความทรงจำของหลวงนรินทรเทวี*. พิมพ์พร้อมกับฉบับเพิ่มเติม (พ.ศ. 2310 – 2381) และพระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (เฉพาะตอน พ.ศ. 2310 – 2363) พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครสวรรค์ศักดิพินิต โปรดให้พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงทิพยรัตนกิรัฏกุลินี ณ พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 26 ตุลาคม พุทธศักราช 2501. กรุงเทพ ฯ : กรมศิลปากร. หน้า 43.

พระจริยวัตรของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ปรากฏใน**จดหมายเหตุความทรงจำของกรมหลวงนรินทรเทวี** สอดคล้องกับเรื่องเจดีย์ 2 องค์บนสำเภายานนาวา ซึ่งหมายถึงพระองค์เจ้าลักขณา และกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ สะท้อนให้เห็นถึงความรักที่พระองค์มีให้แก่ทั้งสองพระองค์ ซึ่งเปรียบได้กับความรักของพระเวสสันดรที่มีต่อพระชาลีและพระกัณหาชินา

> พระเจดีย์ทั้ง 2 องค์ที่อยู่บนสำเภาเป็นเจดีย์โบราณแบบย่อมุมไม้สิบหก และย่อมุมไม้ยี่สิบ เจดีย์ 2 องค์ที่รัชกาลที่ 3 ท่านให้สร้างไว้บนสำเภายานนาวานี้ ภายในไม่ได้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ หรืออัฐิ แต่หมายถึงท่านทรงสร้างให้พระองค์เจ้าลักขณาที่สิ้นไปแล้ว และเพื่อให้กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพทรงหายป่วย[1]

ภาพประกอบ 58 เจดีย์ 2 องค์บนสำเภายานนาวา

ดังนั้นมูลเหตุของการระลึกถึงความเปรียบยานนาวาในเวสสันดรชาดก จึงน่าจะมาจากพระราชศรัทธาอันแรงกล้าที่มีต่อการบำเพ็ญทานบารมี โดยมีพระเวสสันดรเป็นแบบอย่างของพระองค์ จากพระราชศรัทธาจึงนำไปสู่ความต้องการสื่อแนวคิดสำคัญเรื่องทานบารมี เพื่อให้คนเห็นความสำคัญของการสะสมบุญตามแบบอย่างพระเวสสันดรโพธิสัตว์ เพื่อความสุข สงบ และเป็นตัวอย่างเพื่อการขัดเกลาจิตของประชาชนในอันที่จะ *“ข้ามพ้น”* สังสารวัฏสู่มหานครนิพพานซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของพุทธศาสนา นอกเหนือจากมูลเหตุที่ปรากฏเป็นหลักฐานว่า *“คนภายหน้าอยากจะเห็นว่าเรือสำเภาเป็นอย่างไรจะได้มาดู”*

> ชื่อวัดยานนาวามีความหมายว่า วัดอันมีพาหนะดุจสำเภาในการที่จะนำพาเวไนยสัตว์ให้ข้ามพ้นโอฆะสงสาร มีเหตุผลอีกอย่างหนึ่งคือมาจากเรื่องมหาชาติคำหลวงเรื่องพระเวสสันดรตอนที่พระเวสสันดรตรัสเรียกกัณหาและชาลี ให้อุทิศตนร่วมกับพระบิดาสร้างมหากุศลอันเป็นเสมือนสำเภาใหญ่พามนุษยชาติข้ามโอฆะสงสารไปสู่พระนิพพาน รัชกาลที่ 3 ท่านยัง

[1] กานต์นที เข็มทอง, (2555, 30 สิงหาคม). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่ ณ ห้องบาหลี วิหารสำเภาจีน วัดยานนาวา กรุงเทพฯ

> โปรดเกล้าฯ ให้สร้างรูปหล่อสำริดพระเวสสันดร กัณหาและชาลีไว้บนสำเภานี้ด้วย เดิมอยู่ตรงห้องบาหลี แต่ตอนนี้เจ้าอาวาสท่านเกรงจะหายจึงนำไปไว้ในกุฏิ

คำว่า *"ยานนาวา"* ปรากฏใน**เวสสันตรชาดก**ในพระไตรปิฎกคาถาที่ *"[1170]"* พระเวสสันดรตรัสกับสองกุมารว่าให้ทั้งสองพระองค์เป็นดัง *"ยานนาวา"* เพื่อช่วยให้พระราชบิดาและสรรพสัตว์ *"ข้ามฝั่ง"* ใน**อรรถกถาเวสสันตรชาดก**อธิบายการตรัสเปรียบเรื่องยานนาวาของพระเวสสันดร โดยใช้เหตุการณ์สำคัญตอนพระเวสสันดรตรัสเปรียบสองกุมารเป็นดังยานนาวา ช่วยนำพาพระองค์และสรรพสัตว์ข้ามฝั่งสู่นครนิพพาน[1]

การเปรียบสองกุมารให้เป็น *"ยานนาวา"* ของพระเวสสันดร เพื่อให้สองกุมารทรงเป็น *"มหามกุฏทาน"* คือทานที่เป็นยอดสูงสุดกว่าทานทั้งปวงของพระองค์ในครั้งนี้ เพื่อเป็นนาวาข้ามฝั่งนำพาพระเวสสันดรรวมถึงสรรพสัตว์ทั้งหลายข้ามทะเลสังสารวัฏสู่ฝั่งพระนิพพาน การข้ามฝั่งและยานนาวาจึงเป็นสัญลักษณ์สำคัญที่ช่วยสนับสนุนแนวคิด *"ทานบารมี"* ใน**อรรถกถาเวสสันตรชาดก**ได้อย่างเด่นชัด

สำเภายานนาวาที่วัดยานนาวาจึงเป็นการพัฒนาความเปรียบให้เป็นรูปธรรมเพื่อสื่อแนวคิดสำคัญเรื่องนิพพาน

> นิพพานเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดในพุทธศาสนา ความหมายของนิพพานมีความลึกซึ้งและซับซ้อน เช่นเดียวกับการปฏิบัติให้บรรลุนิพพานที่กระทำได้ยากยิ่ง การสอนเรื่องนิพพานซึ่งเป็นโลกุตรธรรมให้เกิดจินตภาพและเข้าใจง่าย พระพุทธเจ้าทรงเลือกใช้พุทธวิธีอุปมาเปรียบเทียบเกี่ยวกับเรือเพื่อนำพาสัตว์โลกเดินทางสู่ฝั่งนิพพาน ปรากฏเป็นหลักฐานในพระไตรปิฎกและคัมภีร์ทางพุทธศาสนาจำนวนมาก ทั้งมีอิทธิพลในการรังสรรค์วรรณคดีพุทธศาสนาและวรรณคดีไทยหลายประเภท โดยเฉพาะในวรรณคดีไทยพุทธศาสนาและวรรณคดีนิราศทุกสมัย จำนวนหลายเรื่องมีการใช้ความเปรียบพระธรรมกับเรือสืบมาอย่างโดดเด่น แสดงให้เห็นทั้งการสืบขนบและการพัฒนาความเปรียบธรรมนาวาที่น่าสนใจ เป็นประจักษ์พยานการดำรงอยู่ของมโนทัศน์นิพพาน อันแสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อความคิดความเชื่อของกวีไทยและคนไทยตลอดมา[2]

---

[1] ดูเพิ่มเติมในบทที่ 2 หัวข้อ 2.3.2 ต้นเรื่องเวสสันดรชาดกในอรรถกถาเวสสันตรชาดก

[2] สุปาณี พัดทอง. (2552). *"เรือ" ในวรรณคดีนิราศ: มโนทัศน์กับการสร้างวรรณศิลป์*. วิทยานิพนธ์ อ.ด. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาพประกอบ 59 พระเวสสันดรทรงตรัสเรียกพระชาลี และพระกัณหาชินาให้ขึ้นจากสระโบกขรณี เพื่อให้ทั้งสองพระองค์เป็น *"ยานนาวา"* ช่วยพระบิดานำพาสรรพสัตว์ข้ามโอฆะสงสาร จิตรกรรมฝาผนังเรื่องเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร วัดสุวรรณดาราราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

สำเภายานนาวาที่วัดยานนาวาได้รับอิทธิพลมาจากเหตุการณ์สำคัญในเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร ดังมีผู้กล่าวว่า *"ยานนาวาก็หมายถึงเรือสำเภาลำนี้ การกล่าวถึงพระเวสสันดรเป็นการเปรียบเปรยธรรม เหมือนกับการที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงข้ามห้วงมหรรณพไปค้าขายที่เมืองจีน"*[1]

ความเปรียบตอนบริจาคสองกุมารนี้เป็นสิ่งสำคัญใน**อรรถกถาเวสสันตรชาดก** แสดงความสัมพันธ์ของน้ำที่หมายถึงภพ คือภาวะชีวิตของสัตว์ ซึ่งต้องพบกับความยากลำบากในการก้าวข้ามฝั่ง และต้องมี *"ยานนาวา"* ซึ่งมีความสำคัญยิ่ง

> การใช้ปัญญาพิจารณาสุขและทุกข์ ประกอบกิจด้วยความเพียรบริสุทธิ์ก็ทำให้ "จากน้ำขึ้นสู่บกได้" ดังนั้นน้ำจึงคือโอฆะสงสารที่ทำให้ต้องประสบทุกข์ หากมนุษย์ใช้ปัญญาคิดใคร่ครวญหาเหตุและผลในการประกอบกิจต่างๆ ก็อาจข้ามพ้นสภาวะที่เป็นทุกข์ได้ในอรรถกถาเวสสันตรชาดก เมื่อพระเวสสันดรยกพระกัณหาและชาลีให้ชูชก มีการใช้ความเปรียบเพื่อแสดงถึงภพ 2 ครั้ง การบริจาคสองกุมารซึ่งเป็น "เลือดเนื้อ" ของพระเวสสันดรทำให้พระองค์หวั่นไหวที่สุด พระองค์จึงต้องขอให้สองกุมารมาเป็น "ยานนาวา" ที่ไม่หวั่นไหวต่อภาวะใดๆ เพื่อพาพระเวสสันดรก้าวข้าม "สาครคือภพ" ไปได้ จากตัวอย่างนี้จึงแสดงให้เห็นว่าการสละผู้เป็นที่รักยิ่งทำให้พระเวสสันดรทรงก้าวข้ามภพได้[2]

---

[1] พระมหาวีรพล วีรญาโณ, (2555, 30 สิงหาคม). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่วัดยานนาวา กรุงเทพฯ

[2] สุภัค มหาวรากร. (2552). *ความเปรียบเกี่ยวกับน้ำกับมรรคาสู่นิพพานในอรรถกถาชาดก*. วิทยานิพนธ์ อ.ด. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 273.

การที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานชื่อวัดนี้ว่า *"ยานนาวา"* และมีสำเภานาวาที่ยิ่งใหญ่จึงสัมพันธ์กับการข้ามฝั่งในเวสสันตรชาดก อันเป็นเหตุการณ์สำคัญใน**อรรถกถาเวสสันตรชาดก** กุมารบรรพหรือกัณฑ์กุมาร ซึ่งเป็นคำกล่าวของพระเวสสันดรที่ตรัส *"อุปมาธรรม"* คือเปรียบให้สองกุมาร เป็นดัง *"ยานนาวา"* ช่วยนำพาพระองค์และเหล่าสรรพสัตว์ทั้งหลายข้ามฝั่งไปยังนครนิพพาน ซึ่งเน้นย้ำให้เห็นแนวคิดสำคัญเรื่องทานบารมีในเวสสันดรชาดก

3.5 การนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในสื่อการท่องเที่ยว

ท่องเที่ยวคือการเที่ยวไป *"กิริยาที่ไปที่โน่นที่นี่เรื่อยไป, มักใช้พูดประกอบกับกริยาอื่น เช่น เที่ยวหา, เที่ยวพูด เที่ยวกิน เที่ยวนอน; ไปไหนๆ เพื่อความเพลิดเพลินตามสบาย เช่น ไปเที่ยว เดินเที่ยว ท่องเที่ยว, เตร็ดเตร่ไปเพื่อหาความสนุกเพลิดเพลินตามที่ต่างๆ เช่น เที่ยวงานกาชาด"*[1]

แหล่งท่องเที่ยวจัดเป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่มีกระบวนการสื่อความหมาย สื่อการท่องเที่ยวเป็นสื่อที่แสดงเรื่องราวหรือให้ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยว อาจเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับประเพณี วัฒนธรรม วรรณคดี หรือสถานที่สำคัญในประเทศไทย เป็นต้น โดยมีวัตถุประสงค์บางอย่างที่กำหนดไว้สำหรับให้ผู้ชม หรือนักท่องเที่ยว หรือผู้บริโภคเข้าใจ *"สาร"*[2] ผู้วิจัยแบ่งสื่อการท่องเที่ยวเป็น 2 ประเภท ได้แก่ ถ้ำชาดก และโปสเตอร์ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวประเพณีผีตาโขนและงานประเพณีบุญผะเหวด ซึ่งมีเรื่องราวเกี่ยวกับเวสสันดรชาดก ผู้วิจัยพบว่าสื่อการท่องเที่ยวทั้ง 2 ประเภทใช้เหตุการณ์สำคัญ 2 เหตุการณ์จากเรื่องเวสสันดรชาดกมานำเสนอ ได้แก่ เหตุการณ์ในกัณฑ์ชูชก กัณฑ์กุมาร และกัณฑ์มหาราช กับเหตุการณ์เมื่อพระเวสสันดรเสด็จกลับนครสีพี

3.5.1 เหตุการณ์ในกัณฑ์ชูชก กัณฑ์กุมาร และกัณฑ์มหาราช

ถ้ำชาดกเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาตินิยมเดินทางมาท่องเที่ยว ได้รับรางวัลอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไทยจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ถ้ำชาดกตั้งอยู่ในอุทยานหุ่นขี้ผึ้งสยาม ถนนเพชรเกษมดำเนินสะดวก ตำบลวังเย็น อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี อุทยานหุ่นขี้ผึ้งนี้ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2540 มีจุดมุ่งหมายเพื่อรังสรรค์สถานที่ *"พักใจ"* ให้แก่คนทั่วไปในสังคมที่แข่งขันเร่งรัด พร้อมนำเสนอแง่มุมทางด้านศิลปวัฒนธรรม และวิถีความเป็นอยู่ที่งดงามในสังคมพุทธศาสนาไทย เพื่อสืบทอดสิ่งที่ดีงามแก่ชนรุ่นหลัง[3]

---

[1] ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542*. หน้า 544.

[2] ธนิก เลิศชาญฤทธิ์. (2554). *การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). หน้า 102.

[3] แผ่นพับนำชมอุทยานหุ่นขี้ผึ้งสยาม จังหวัดราชบุรี

ภายในอุทยานหุ่นขี้ผึ้งสยามมีจุดจัดแสดง 6 จุด ดังนี้

จุดชมที่ 1 อาคารเชิดชูเกียรติ แสดงเรื่องราวรูปปั้นหุ่นขี้ผึ้งของบุคคลสำคัญทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ทั้งเกียรติประวัติ คุณความดีที่เป็นแบบอย่าง เช่น ม.ล. ปิ่น มาลากุล สืบ นาคะเสถียร แม่ชีเทเรซา ประธานาธิบดีโฮจิมินห์ เติ้งเสี่ยวผิง เป็นต้น

จุดชมที่ 2 ลานพระ 3 สมัย แสดงผลงานประติมากรรมพระพุทธรูป 3 สมัย ซึ่งมีความแตกต่างกันทางศิลปะ เพราะได้รับอิทธิพลจากศาสนา สังคมวัฒนธรรมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามประวัติศาสตร์ในแต่ละยุคสมัย ขนาดองค์พระพุทธรูป 6 ศอก 9 นิ้ว หล่อด้วยทองเหลืองและรมดำ

จุดชมที่ 3 ถ้ำชาดก เป็นถ้ำจำลองที่จัดแสดงแสงเสียงเกี่ยวกับเรื่องเวสสันดรชาดกที่เน้นเรื่องการให้ทาน ตอนชูชกขอสองกุมาร โดยแสดงคติธรรมคำสอน เพื่อให้รู้จักความพอดีในการดำเนินชีวิต

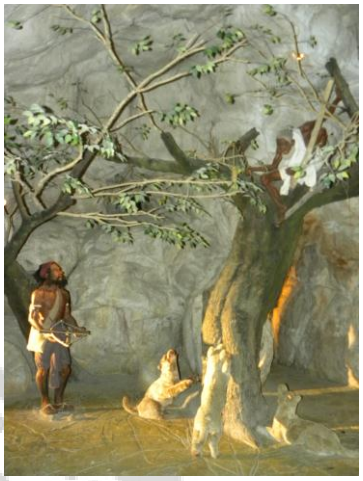
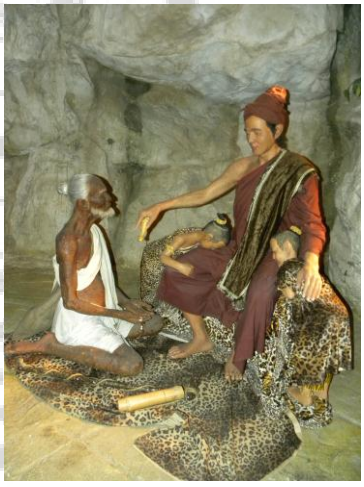
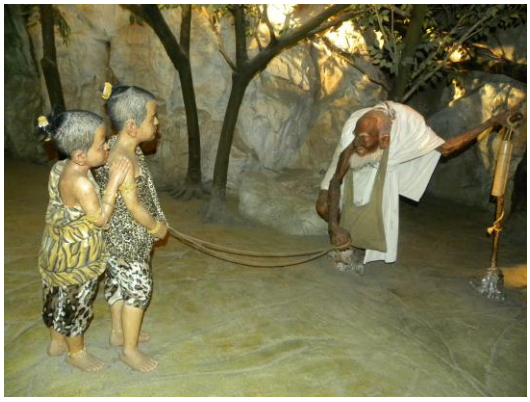
จุดชมที่ 4 กุฏิพระสงฆ์ 4 ภาค เป็นหมู่เรือนไทยที่บรรจงสร้างขึ้นตามแบบแผน เป็นที่ประดิษฐานหุ่นขี้ผึ้งพระสงฆ์ผู้เป็นแบบอย่างในการทำหน้าที่ทำนุและจรรโลงพระพุทธศาสนา มีหลวงปู่มั่นเป็นพระอาจารย์ใหญ่ที่สร้างกองทัพธรรมขึ้นมาในปัจจุบัน ยึดหลักธรรมตามคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

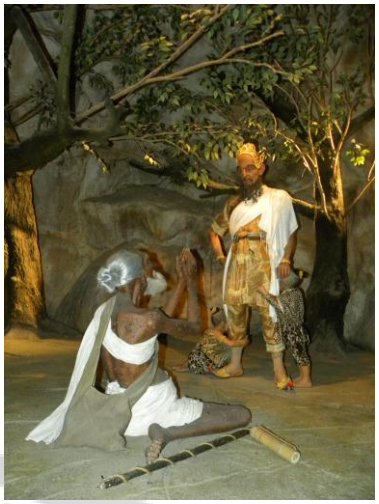
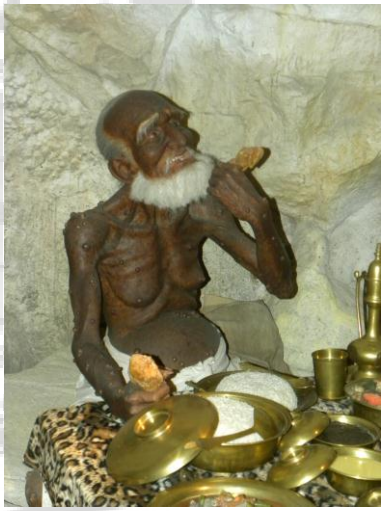
จุดชมที่ 5 บ้านไทย 4 ภาค เป็นการจำลองบ้านไทยตามลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่เด่นชัดจาก 4 ภาคในประเทศไทย ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคอีสาน และภาคใต้ สะท้อนเรื่องราววัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตของแต่ละภาค ซึ่งมีพื้นฐานมาจากความเชื่อทางศาสนาและธรรมชาติ ทำให้แต่ละภาคมีวิถีการดำเนินชีวิตที่ต่างกัน

จุดชมที่ 6 ลานพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร จำลองขึ้นจากงานประติมากรรมศิลปะราชวงศ์ซ้อง ประเทศจีน เดิมเป็นงานแกะสลักจากไม้ ลักษณะท่านั่งเรียกว่า *"ปางมหาราชลีลา"* มีขนาดสูง 3.5 เมตร พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรเป็นอริยบุคคลที่ได้บรรลุอรหันต์ ผู้มีปณิธานแน่วแน่ว่าจะอยู่คอยช่วยสรรพสัตว์ในโลก

จากการศึกษาถ้ำชาดกในอุทยานหุ่นขี้ผึ้งสยาม จังหวัดราชบุรี ผู้วิจัยพบว่าศิลปินปั้นหุ่นขี้ผึ้งโดยดำเนินตาม**อรรถกถาเวสสันตรชาดก**เป็นสำคัญ แต่เน้นความสำคัญที่ตัวร้ายคือชูชก เพื่อให้ผู้ชมหุ่นขี้ผึ้งเห็นความน่ารังเกียจของชูชกที่ท้องแตกตาย ซึ่งเกิดจากการดำเนินชีวิตที่ไม่รู้จักความพอเพียง โดยใช้เหตุการณ์ 5 เหตุการณ์ ซึ่งอยู่ในกัณฑ์ชูชก กัณฑ์กุมาร และกัณฑ์มหาราช แสดงเป็นตารางดังนี้

ตาราง 25 การดำเนินเหตุการณ์สำคัญตาม**อรรถกถาเวสสันตรชาดก**ในถ้ำชาดก

เนื้อหาในอรรถกถาเวสสันตรชาดก	ถ้ำชาดก
กัณฑ์ชูชก ชูชกเดินทางไปทูลขอสองกุมาร ระหว่างทางพบสุนัขของพรานเจตบุตรจึงหนีขึ้นต้นไม้ พรานเจตบุตรขู่ยิงชูชกด้วยหน้าไม้	
กัณฑ์กุมาร ชูชกทูลขอสองกุมารจากพระเวสสันดร	
กัณฑ์กุมาร (ต่อ) ชูชกเฆี่ยนตีสองกุมารและพาเดินทางไป	

เนื้อหาในอรรถกถาเวสสันตรชาดก	ถ้ำชาดก
กัณฑ์มหาราช ชูชกพาสองกุมารเดินทางผ่านเมืองสีพีพบพระเจ้าสญชัย	
กัณฑ์มหาราช (ต่อ) พระเจ้าสญชัยทรงไถ่ตัวสองกุมารและให้ชูชกบริโภคอาหารรสเลิศ	
กัณฑ์มหาราช (ต่อ) ชูชกท้องแตกตาย	

การจัดแสดงหุ่นขี้ผึ้งสยามเรื่องเวสสันดรชาดก ตอนชูชกขอสองกุมาร ในถ้ำชาดก เป็นการจัดให้ผู้ชมเดินเข้าจากปากถ้ำทะลุไปอีกด้านหนึ่ง โดยเรียงลำดับหุ่นขี้ผึ้งตามลำดับเหตุการณ์ทั้ง 3 กัณฑ์ ผู้ชมจะค่อยๆ เห็นเหตุการณ์ต่างๆ ในเรื่อง สะท้อนให้เห็นความนิยมเรื่องเวสสันดรชาดกในสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งตอนชูชกขอสองกุมาร ถือเป็นตอนสำคัญที่แสดงแนวคิดเรื่องทานบารมี ศิลปินจึงเลือกเหตุการณ์สำคัญตอนนี้ไปทำเป็นหุ่นขี้ผึ้ง ผู้วิจัยพบว่าการจัดแสดงหุ่นขี้ผึ้งสยามเป็นถ้ำชาดกตอนนี้ เป็นการถ่ายทอดความคิดเรื่องเวสสันดรชาดกเพื่อสืบทอดเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ให้ชนรุ่นหลังได้รับรู้ การเลือกแสดงภาพชูชกท้องแตกตายโดยมีไส้ทะลักจากท้องเป็นภาพที่น่าเกลียด แต่ผู้พบเห็นเข้าใจได้ทันทีว่าเป็นผลจากการกินไม่รู้จักพอ อย่างไรก็ตาม การจะชมถ้ำชาดกให้เข้าใจนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ชมต้องรู้จักเนื้อเรื่องเวสสันดรชาดกเป็นอย่างดี การเลือกใช้ *"หุ่นขี้ผึ้ง"* แทนภาพพิมพ์ ภาพเขียนหรือศิลปะประเภทอื่น อาจเพื่อทำให้ผู้ชมรู้สึกว่า *"เหมือน"* มนุษย์จริงๆ ทำให้ผู้ชมเห็นว่าความตะกละของชูชกทำให้ท้องแตกตาย การยังคงลักษณะบุรุษโทษ และสร้างหุ่นขี้ผึ้งให้เป็นภาพที่น่ารังเกียจ จึงทำให้ผู้ชมรังเกียจชูชกและพฤติกรรมความไม่รู้จักพอ

นอกจากนี้ ศิลปินผู้ปั้นหุ่นขี้ผึ้งยังเก็บรายละเอียดความน่ารังเกียจของชูชกที่เป็น *"บุรุษโทษ"* ด้วยการปั้นหุ่นชูชกให้มีรูปลักษณ์น่ารังเกียจ ร่างกายเป็นปุ่มปม ผอม ผิวคล้ำ และมีลักษณะชรา ลักษณะเช่นนี้เป็นการถ่ายทอดความคิดจินตนาการของศิลปินอย่างเป็นรูปธรรม ตรงกับจุดมุ่งหมายในการสร้างถ้ำชาดกที่แสดงคติธรรมคำสอน เพื่อให้รู้จักความพอดีในการดำเนินชีวิต นอกจากนี้ยังทำให้ผู้ชมเข้าใจลักษณะความน่าเกลียดของชูชกได้ตรงกัน ซึ่งดำเนินตาม**อรรถกถาเวสสันตรชาดก**

ภาพประกอบ 60 หุ่นขี้ผึ้งชูชก

3.5.2 เหตุการณ์พระเวสสันดรเสด็จกลับนครสีพี

สื่อการท่องเที่ยวอีกประเภทหนึ่งคือโปสเตอร์ประชาสัมพันธ์งานประเพณีการละเล่นผีตาโขนและงานประเพณีบุญผะเหวด ซึ่งการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจัดทำขึ้นเพื่อเผยแพร่แก่นักท่องเที่ยว

ผีตาโขน เป็นการละเล่นอย่างหนึ่ง ผู้เล่นทำรูปหน้ากากที่มีรูปลักษณ์น่าเกลียดน่ากลัว นำมาสวมใส่และแต่งกายมิดชิดเพื่อเข้าขบวนแห่[1] ประเพณีการละเล่นผีตาโขนจัดที่อำเภอด่านซ้าย ถือกันว่าเป็นงานบุญหลวงหรือบุญใหญ่ ต้องจัดที่วัดโพนชัย ซึ่งเป็นวัดประจำเมืองด่านซ้ายก่อน หมู่บ้านอื่นรอบนอกจึงจัดได้ งานบุญหลวงนี้จะมีกวนจ้ำ[2]และพระภิกษุเป็นผู้เลือกวันประกอบพิธีที่เหมาะสม จัดทั้งหมด 4 วัน ได้แก่ วันแรกคือวันแต่งวัด วันที่สองคือวันโฮม วันที่สามคือวันแห่พระ และวันสุดท้ายเป็นวันฟังเทศน์ ในวันแรกชาวบ้านจะนำกล้วย อ้อย เมี่ยง หมาก ธูป เทียน ปืน ดาบ ข้าวตอกดอกไม้ และโอ่งน้ำมาเพื่อใช้เตรียมทำน้ำมนต์สำหรับพระเทศน์มหาชาติ ชาวบ้านช่วยกันเย็บธงพันชั้น ติดสายรุ้งรอบศาลาและลานวัด ทำกับข้าวไว้ต้อนรับแขก วันโฮมจะมีการเบิกพระอุปคุต มีผู้เฒ่าผู้แก่แห่ขบวนไปที่ริมลำน้ำเพื่องมหินสามก้อน แล้วตีฆ้องใหญ่ ยิงปืน โห่ร้องและแห่ไปให้ครบสี่มุมของวัด รำวงรอบวัดเพื่อให้กวนจ้ำและนางแต่งเป็นตัวแทนร่างทรงเจ้าทั้งหลายได้รำเป็นปฐมฤกษ์ เช้าวันต่อมาชาวบ้านจะมารวมกันที่วัดจัดเครื่องแต่งตัวที่ตลกขบขันออกมาฟ้อนรำ ซึ่งตรงนี้จะมีผีตาโขนออกมาฟ้อนรำด้วย[3] การจัดงานบุญหลวงต้องมีผีตาโขนร่วมด้วย และมีการจุดบั้งไฟ เพราะเชื่อว่าจะทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล งานบุญหลวงจึงมีความเกี่ยวข้องกับผีตาโขนและบั้งไฟ

ผีตาโขนมีความเป็นมาที่เกี่ยวข้องกับเวสสันดรชาดกอยู่ 2 ประการ ได้แก่ ผีตามคน และคนป่า

1. ผีตามคน คือผีที่ตามคนมาในงานบุญผะเหวด หรือบุญมหาชาติ ต่อมาเรียกเพี้ยนว่าผีตาโขน

2. คนป่า ผีตาโขนคือคนป่าเผ่าหนึ่ง อาศัยอยู่ในเขาวงกต เมื่อพระเวสสันดรและพระนางมัทรีทรงผนวชอยู่ในป่า ทั้งสองพระองค์เป็นที่นับถือของคนป่า เมื่อพระเวสสันดรและพระนางมัทรีเสด็จกลับเมืองสีพี คนป่าจึงตามมาส่งเสด็จด้วย แต่เนื่องจากคนป่ามีความอายเมื่อเข้าเมืองจึงหาสิ่งปกปิดร่างกาย โดยเฉพาะใบหน้าจึงใช้กาบลาง เจาะรูที่ตา และใช้เถาวัลย์หรือตอกผูกสองข้าง

---

[1] สาร สาระทัศนานันท์. (2542). ผีตาโขน (จังหวัดเลย): ประเพณี ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน เล่ม 8.* กรุงเทพฯ : มูลนิธิธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด. หน้า 2805 – 2810.

[2] เป็นผู้นำพิธีกรรม และเป็นผู้บอกว่าจะจัดงานได้เมื่อใด

[3] *ศรีศักร วัลลิโภดมและคณะ. (2550). ผีกับพุทธ ศาสนาและความเชื่อในสังคมด่านซ้ายดุลยภาพทางจิตวิญญาณของชาวบ้านในลุ่มน้ำหมัน.* กรุงเทพ: มูลนิธิเล็ก – ประไพ วิริยะพันธุ์. หน้า 100 – 101.

รัดศีรษะด้านหลังกันหล่น ต่อมาเมื่อมีงานบุญผะเหวด จึงมีผู้ทำหน้ากากใส่ในขบวนแห่พระเวสแทนคนป่า[1]

ผีตาโขนกลายเป็นส่วนหนึ่งของข้อมูลการท่องเที่ยวที่เป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดเลย ดังปรากฏเรื่องราวผีตาโขนทางอินเทอร์เน็ตของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ดังนี้

> ผีตาโขน เป็นการละเล่นชนิดหนึ่ง ในงาน *"บุญหลวง"* ซึ่งเป็นงานบุญใหญ่ประจำปีของอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย นอกจากเพื่อความสนุกสนานแล้ว ชาวบ้านยังเชื่อว่าเป็นพิธีขอฝนอย่างหนึ่ง จุดเด่นของงานอยู่ที่เอกลักษณ์การแต่งกาย โดยผู้เล่นจะสวมใส่หน้ากากผีที่ทำด้วยหวดนึ่งข้าวเหนียวตกแต่งทาสีสวยงาม และแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าที่ทำด้วยเศษผ้ามาต่อกัน มีช่องให้มือลอดออกมาได้ ผีตาโขนจะถืออาวุธประจำตัวและมี *"หมากกะแหล่ง"* ซึ่งเป็นโลหะคล้ายกระดิ่งรูปสี่เหลี่ยม ผูกติดเอว กิจกรรมในงานเริ่มต้นแต่รุ่งเช้าของงานวันแรก คือพิธีเบิกพระอุปคุต และจะมีขบวนแห่เจ้าพ่อกวน เจ้าแม่นางเทียม คณะพ่อแสน นางแต่ง ผีตาโขนทั้งหลายรวมทั้งผีตาโขนเล็ก ผีตาโขนใหญ่ จะเข้าร่วมขบวนแห่พระเวสสันดรเข้าเมือง มีขบวนแห่บุญบั้งไฟร่วมด้วย โดยในแต่ละหมู่บ้านจะจัดแต่งขบวนของตนเข้าประกวดกันเป็นที่คึกคักสนุกสนาน นอกจากนี้ยังมีการประกวดการเต้นผีตาโขน และการแสดง[2]

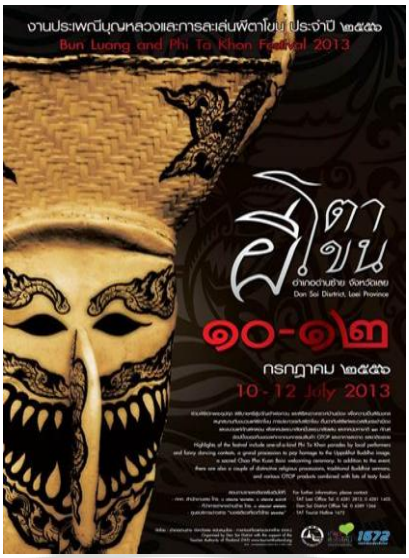
การละเล่นผีตาโขนที่เชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวไทยจึงทำให้เกิดการประชาสัมพันธ์งานประเพณีนี้ โดยออกแบบให้เห็นเรื่องราวของเวสสันดรชาดก โดยเลือกอนุภาคบางตอน ดังนี้

เหตุการณ์กลับนครสีพีของพระเวสสันดรเชื่อมโยงกับความเชื่อว่าผีตาโขนคือ คนป่าเผ่าหนึ่งเมื่อพระเวสสันดรเสด็จกลับนครสีพี คนป่าจึงตามมาส่งเสด็จด้วย ดังในภาพ

---

[1] พงศทร พินิจวัฒน์. (2548). *ศิลปกรรมท้องถิ่น: กรณีศึกษาหน้ากากผีตาโขน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย.* สารนิพนธ์ กศ.ม. (ศิลปศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

[2] http://thai.tourismthailand.org/see-do/event-detail/187?title=ผีตาโขน สืบค้นวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2557.

ภาพประกอบ 61 โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์งานประเพณีผีตาโขน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย

ประเพณีผีตาโขนเป็นงานประเพณีที่มีสีสันสดใส มีความสนุกสนาน แสดงให้เห็นอารมณ์ความรู้สึกที่ร่าเริง แจ่มใส เป็นช่วงเวลาของการเฉลิมฉลอง ความสุข ประเพณีนี้สัมพันธ์กับเวสสันดรชาดกตอนท้ายเรื่อง เมื่อครั้งพระเวสสันดร พระนางมัทรี พระชาลี และพระกัณหาชินาทรงต้องเสด็จไปอยู่ป่า ณ เขาวงกต มีพระนางมัทรี พระชาลี และพระกัณหาชินาเสด็จตามด้วย ต่อมาชาวกลิงคราษฎร์นำช้างปัจจัยนาเคนทร์มาคืน ชาวสีพีหายโกรธ พระเจ้าสญชัยและพระนางผุสดีเสด็จไปเชิญพระเวสสันดรและพระนางมัทรีกลับเข้าเมืองสีพี ตอนท้ายของชาดกเป็นการจบเรื่องแบบความสุข สัมพันธ์กับประเพณีผีตาโขน ซึ่งเป็นมหรสพที่สนุกสนาน รื่นเริง เป็นการเฉลิมฉลอง ภาพโปสเตอร์จึงเน้นที่รูปหน้ากากที่มีสีสันสดใสสวยงาม

นอกจากนี้ การจัดงานบุญหลวงต้องมีผีตาโขนและมีการจุดบั้งไฟ เพราะเชื่อว่าจะทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล[1] ซึ่งสัมพันธ์กับ**อรรถกถาเวสสันตรชาดก**ในตอนต้นเรื่องที่กล่าวถึงฝนโบกขรพรรษ ซึ่งเป็นน้ำฝนพิเศษ มีสีแดง ประเพณีผีตาโขนจึงสัมพันธ์กับชาดกเรื่องนี้

นอกจากประเพณีการละเล่นผีตาโขนแล้ว ยังมีงานประเพณีบุญผะเหวดที่ประชาสัมพันธ์ด้วยการนำเหตุการณ์สำคัญในเวสสันดรชาดก ตอนพระเวสสันดร พระนางมัทรี เสด็จกลับนครสีพี โดยมีขบวนทัพของพระเจ้าสญชัย พร้อมด้วยพระนางผุสดี พระชาลี และพระกัณหาชินาไปรับพระเวสสันดรเสด็จกลับนคร

[1] สาร สาระทัศนานันท์. (2542). ผีตาโขน (จังหวัดเลย): ประเพณี ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน เล่ม 8*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด. หน้า 2805 – 2810.

งานบุญผะเหวด หรือประเพณีเทศน์มหาชาติเป็นประเพณีสำคัญในภาคอีสาน จัดขึ้นในช่วงเดือนสี่ ประมาณเดือนมีนาคมถึงเดือนเมษายน บุญผะเหวดนี้เป็นประเพณีสำคัญที่อยู่ใน *"ฮีตสิบสอง"* หรือประเพณีสิบสองเดือนของชาวอีสาน ถือกันว่าเป็นงานบุญสำคัญที่สุดในรอบปีของชาวพุทธ การจัดงานบุญผะเหวดจะจัดติดต่อกัน 3 วันเป็นอย่างน้อย วันแรกเป็นวันเตรียมงานเรียกกันว่า *"มื่อโฮม"* หมายถึงการร่วมแรงร่วมใจกันมาทำงาน ช่วยกันตกแต่งศาลาที่จะเทศน์มหาชาติให้มีบรรยากาศเหมือนอยู่ในป่าเขาวงกต วันที่ 2 จะมีแห่พระเวสสันดร พระนางมัทรี พระชาลี พระกัณหามายังศาลาวัด การแห่นี้จะมีดนตรีพื้นเมืองและการเซิ้ง ส่วนวันที่ 3 จะฟังเทศน์มหาชาติและมีการทำบุญอื่นๆ เช่น การเทศน์กัณฑ์หลอน การแห่ข้าวพันก้อน การแห่ผ้าพระเวส หรือผ้าพระบฏ ซึ่งใช้ผ้าขาวเขียนเป็นเรื่องราวเวสสันดรชาดก

งานบุญผะเหวดที่มีชื่อเสียงทางด้านการท่องเที่ยวและเป็นงานประเพณีหนึ่งที่ได้รับการประชาสัมพันธ์จากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยคือ งานบุญผะเหวด ของจังหวัดร้อยเอ็ด โดยจัดเป็นประจำทุกปีที่บริเวณบึงพลาญชัย จังหวัดร้อยเอ็ด การประชาสัมพันธ์งานประเพณีนี้ใช้โปสเตอร์แสดงเหตุการณ์การเสด็จกลับนครสีพีที่มีขบวนช้าง ม้า ขบวนแห่ ระหว่างทางประดับประดาด้วยดอกไม้ตลอดทางเป็นระยะทางทั้งสิ้น 15 โยชน์ ดังในภาพ

ภาพประกอบ 62 โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์งานประเพณีบุญผะเหวด จังหวัดร้อยเอ็ด

การออกแบบโปสเตอร์ประชาสัมพันธ์งานประเพณีบุญผะเหวดนี้สัมพันธ์กับการจัดงานจริงที่จะมีการจำลองภาพจากเรื่องราวในเวสสันดรชาดกมาสู่งานประเพณี กล่าวคืองานประเพณีมีขบวนแห่พระเวสสันดรเข้าเมืองสีพี มีขบวนกลองยาว การฟ้อนรำสนุกสนาน และมีการแห่ผ้าพระเวส หรือผ้าพระบฏ เป็นผ้าสีขาวเขียนเรื่องราวของพระเวสสันดร

โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์จึงทำหน้าที่สื่อความหมายให้นักท่องเที่ยวหรือผู้ชมเข้าใจถึงนัยความสนุกสนานที่จะเกิดขึ้นในงานประเพณีบุญผะเหวด และสื่อความหมายถึง *"ความรื่นเริง"* ซึ่งเป็นจินตนาการในอุดมคติที่สะท้อนเรื่องราว *"แห่พระเวส"* ชาวบ้านที่มาร่วมงานบุญผะเหวด จึงเปรียบได้กับชาวนครสีพีในเรื่องเวสสันดรชาดกที่ต่างรื่นเริงยินดีที่พระเวสสันดรเสด็จกลับนครสีพี

ภาพโปสเตอร์ประเพณีผีตาโขนและโปสเตอร์ประชาสัมพันธ์งานประเพณีบุญผะเหวด จึงแสดงให้เห็นว่าเหตุการณ์การเสด็จกลับนครสีพีของพระเวสสันดรมีความสำคัญ แสดงให้เห็นความสุข ความรื่นเริง ความสดใส การเฉลิมฉลองที่ยิ่งใหญ่ การเลือกภาพเหตุการณ์สำคัญนี้ลงในโปสเตอร์ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจึงทำให้ผู้ชมเห็นความสนุกสนาน แสดงให้เห็นว่าเป็นเทศกาลท่องเที่ยวที่จะทำให้มีความสุข สนุกสนาน

การนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในสื่อการท่องเที่ยวใช้เหตุการณ์สำคัญ ได้แก่ เหตุการณ์ในกัณฑ์ชูชก กัณฑ์กุมาร และกัณฑ์มหาราช แสดงให้เห็นการนำเสนอชาดกในสื่อการท่องเที่ยวที่ต้องนำเสนอเพียงอนุภาคสำคัญที่เป็นแนวคิดหลักของเรื่อง ซึ่งสัมพันธ์กับการเที่ยวชมแหล่งท่องเที่ยวที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้นักท่องเที่ยว *"พักใจ"* และสื่อความหมายให้นักท่องเที่ยวเห็นภาพรวมของเรื่องราวจากแหล่งท่องเที่ยว หรือภาพโปสเตอร์ และเข้าใจเรื่องราวที่แสดงออกนั้น

การนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในรูปแบบสื่อต่างๆ ทั้งในสื่อสิ่งพิมพ์ สื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพ สื่อบันเทิงร่วมสมัย สื่อพุทธศิลป์ และสื่อการท่องเที่ยว แสดงให้เห็นว่าเวสสันดรชาดกเป็นชาดกเรื่องสำคัญที่คนในสังคมไทยรับรู้อย่างแพร่หลาย มีอิทธิพลสำคัญต่อการสร้างสรรค์ *"สื่อ"* รูปแบบต่างๆ ทางศิลปวัฒนธรรมในสังคมไทย ซึ่งสะท้อนให้เห็นแก่นธรรมะเรื่อง *"ทาน"* และ *"ทานบารมี"* จากเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์พุทธศาสนาจึงแปรสู่สื่อต่างๆ การสืบทอดและดำรงอยู่ของพระเวสสันดรในสื่อรูปแบบต่างๆ จึงแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของเวสสันดรชาดกกับสังคมไทย

บทที่ 4
บทบาทของเวสสันดรชาดกในสื่อสังคมไทยร่วมสมัย

เวสสันดรชาดกเป็นข้อมูล *"เรื่องเล่า"* ทางพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย ทำให้เกิดประเพณีฟังเทศน์มหาชาติ และสื่อทางศิลปวัฒนธรรมอีกหลายแขนง เช่น วรรณกรรม จิตรกรรม เป็นต้น ผู้วิจัยพบลักษณะการสร้างสรรค์เวสสันดรชาดกในสื่อศิลปวัฒนธรรมทั้ง 5 ประเภท ได้แก่ สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพ สื่อบันเทิงร่วมสมัย สื่อพุทธศิลป์ และสื่อการท่องเที่ยว[1] ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเวสสันดรชาดกเป็นข้อมูลสำคัญที่เป็นแรงบันดาลใจให้กวีหรือศิลปินนำไปสร้างสรรค์ในสื่อศิลปวัฒนธรรม เป็นการเน้นย้ำการสืบทอดเนื้อเรื่องเดิม โดยเลือกลักษณะเด่น เช่น ตัวละครสำคัญ หรือเหตุการณ์สำคัญจากชาดกเรื่องนี้ในพระไตรปิฎกไปสร้างสรรค์สื่อทางศิลปวัฒนธรรมอีกหลายแขนง สื่อเวสสันดรชาดกทั้ง 5 กลุ่ม จึงมีบทบาทแตกต่างกันไปตามประเภทของสื่อที่สัมพันธ์กับบริบทของสังคมในแต่ละยุคสมัย

ผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิดเรื่องบทบาทหน้าที่นิยม (Functionalism) ของบาสคอมที่ประยุกต์มาจากแนวคิดของนักมานุษยวิทยาที่ให้ความสนใจกับสังคมวัฒนธรรมที่เป็นอยู่ในปัจจุบันมาศึกษาบทบาทของสื่อเวสสันดรชาดกในสังคมไทยร่วมสมัย โดยมองสังคมเปรียบเทียบกับสิ่งมีชีวิต (Organism) ว่ามีระบบโครงสร้างและหน้าที่แตกต่างกันตามบริบททางสังคม ทั้งระบบใหญ่ และระบบย่อย เช่น ร่างกายของมนุษย์มีทั้งระบบย่อยอาหาร ลำไส้ กระเพาะ ฯลฯ ระบบต่างๆ ในร่างกายต่างทำหน้าที่เพื่อให้ร่างกายเกิดสมดุล ทำให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้

แนวคิดข้างต้นนำมาใช้เปรียบเทียบกับโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งประกอบด้วยระบบใหญ่ ระบบย่อยแตกต่างกัน เช่น สถาบันศาสนาประกอบด้วยพิธีกรรม ความเชื่อ ฯลฯ ทั้งหมดต่างทำหน้าที่ของตนอย่างสัมพันธ์กัน เพื่อให้สังคมดำรงอยู่ได้ ไม่ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างทางสังคม ช่วยรักษาสมดุลของสังคมไว้[2]

วิลเลียม อาร์ บาสคอม (William R. Bascom) ได้นำ Myth in Primative Psychology ของมาลินอฟสกี (Malinowski) มาวิพากษ์เชิงสร้างสรรค์ โดยใช้ข้อมูลทางคติชน เช่น ภาษิต ปริศนาคำทาย เพลงพื้นบ้าน นิทานพื้นบ้าน มาขยายแนวคิดบทบาทหน้าที่ให้ชัดขึ้นและตีพิมพ์เป็นบทความ

---

[1] ดูรายละเอียดในบทที่ 3 การสร้างสรรค์เวสสันดรชาดกใน *"สื่อ"* ศิลปวัฒนธรรมไทยร่วมสมัย

[2] ยศ สันตสมบัติ. (2544). *มนุษย์กับวัฒนธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 29.

ชื่อ *"Four Functions of Folklore"*[1] ซึ่งสรุปบทบาทของคติชน (function of folklore) ไว้ 4 ประการ ได้แก่

1. ให้ความเพลิดเพลิน ซึ่งอาจแยกได้อีกว่าเพลิดเพลินจากความสนุกสนาน หรือจากจินตนาการโลดโผน หรือเป็นการใช้กลไกทางจิตหลีกหนีจากความจริง เพื่อเป็นทางออกให้กับความคับข้องใจของมนุษย์

2. ยืนยันความสำคัญของพิธีกรรม เติมเต็มวัฒนธรรม ทำให้วัฒนธรรมสมบูรณ์

3. ให้การศึกษา เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการกล่อมเกลาและขัดเกลาของสังคม

4. รักษาปทัสถานของสังคม[2]

บาสคอมสรุปบทบาททั้ง 4 ประการข้างต้นไว้ในตอนท้ายว่ายังสามารถแยกบทบาทย่อยลงไปได้อีก คือบทบาทในการรักษาเสถียรภาพของวัฒนธรรม[3]

ในบทนี้ผู้วิจัยจะประยุกต์แนวคิดจากกรอบของวิลเลียม อาร์ บาสคอม (William R. Bascom) ข้างต้น โดยพิจารณาจาก *"สื่อ"* เวสสันดรชาดกทั้ง 5 กลุ่มเป็นหลัก ได้แก่ สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพ สื่อบันเทิงร่วมสมัย สื่อพุทธศิลป์ และสื่อการท่องเที่ยว ซึ่งพบว่าสื่อเวสสันดรชาดก 5 กลุ่มมีบทบาทในสังคมไทยร่วมสมัย 4 ประการ ได้แก่

4.1 บทบาทในการให้ความความเพลิดเพลินในฐานะนิทาน

4.2 บทบาทในการเน้นย้ำการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ให้คนรุ่นใหม่รับรู้

4.3 บทบาทในการรักษาและสืบทอดประเพณีเทศน์มหาชาติ

4.4 บทบาทในการเผยแพร่คำสอนทางพุทธศาสนาแก่คนในสังคม

---

[1] สุกัญญา สุจฉายา. (2548). การศึกษาบทบาทหน้าที่ของคติชน. ใน *พิธีกรรม ตำนาน นิทาน เพลง*. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการคณะอักษรศาสตร์. หน้า 3-4.

[2] …Amusement is, obviously, one of the functions of folklore, and an important one… A second function of folklore is that which it plays in validating culture, in justifying its rituals and institutions to those who perform and observe them….A third function of folklore is that which it olays in education, particularly, but not exclusively, in nonliterate societies…In the fourth place, folklore fulfills the important but often overlooked function of maintaining conformity to the accepted patterns of behavior . (William R. Bascom. (1965). Four Functions of folklore. in *The study of folklore*. p. 290-294.)

[3] สุกัญญา สุจฉายา. (2548). การศึกษาบทบาทหน้าที่ของคติชน. ใน *พิธีกรรม ตำนาน นิทาน เพลง*. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการคณะอักษรศาสตร์. หน้า 2.

4.1 บทบาทในการให้ความเพลิดเพลินในฐานะนิทาน

นิทาน มีความหมายว่า *"(นาม.) การผูกลง; พื้น, รากฐาน, โอกาส; บ่อเกิด, แหล่งกำเนิด, เหตุ; เหตุผล, ข้ออ้าง, เรื่อง. (คุณ.) ตั้งขึ้น, เกิดขึ้น, มีแหล่งกำเนิด, เกี่ยวพัน."*[1]

นิทานเป็นคำศัพท์ภาษาบาลี หมายถึงเรื่องที่เล่ากันมา เช่น นิทานชาดก นิทานอีสป นิทาน มีบทบาทในการให้ความเพลิดเพลิน เพราะทำให้ผู้ฟัง *"อิ่มเอิบใจ"* โดยไม่จำกัดเพศ วัย เพราะนิทานให้ความรื่นรมย์ใจตามแต่ประสบการณ์ของผู้ฟัง[2]

สุกัญญา สุจฉายา กล่าวถึงบทบาทของวรรณคดีนิทานที่มุ่งเน้นความเพลิดเพลินทางอารมณ์และปัญญา ทำให้ผู้อ่านเกิดจินตนาการ ดังนี้

> วรรณคดีนิทานเป็นงานที่มุ่งอารมณ์สะเทือนใจเป็นหลักสำคัญ อารมณ์สะเทือนใจที่ได้รับจากเรื่องราว แต่ละฉากแต่ละตอนกระทบอารมณ์ของผู้เสพ สามารถให้ความเพลิดเพลินทั้งความเพลิดเพลินทางอารมณ์และความเพลิดเพลินทางปัญญา นิทานนำผู้ฟังไปยังโลกแห่งจินตนาการ เต็มไปด้วยอิทธิปาฏิหาริย์เรื่องเหลือเชื่อต่างๆ ซึ่งไม่มีในชีวิตจริง แต่ปรารถนาให้มีให้เป็น ตัวละครในนิทานล้วนเป็นภาพจำลองชีวิตมนุษย์ มีทั้งดีและเลว กล้าหาญและขี้ขลาด ฉลาดและโง่เขลา เสียสละและเห็นแก่ตัว กวีได้ชำแหละธาตุแท้ของมนุษย์ออกมาให้ผู้อ่านพิจารณา ไม่ว่าตัวละครนั้นจะมีฐานะสูงส่งเป็นกษัตริย์หรือต่ำต้อยติดดินเพียงใด ผู้เสพก็จะพบธาตุแท้ของมนุษย์ที่คล้ายคลึงกัน[3]

ประคอง นิมมานเหมินท์ กล่าวถึงนิทานว่ามีบทบาทในการให้ความเพลิดเพลิน ทำให้ช่วงเวลาที่จำเจอึดอัดผ่านไปโดยไม่รู้ตัว โดยยกกิจกรรมการเล่านิทานในสังคมไทยให้เห็นดังนี้

> ในประเทศไทย การเล่านิทานมีทั้งในครอบครัว เช่น ปู่ย่าตายาย หรือพ่อแม่เล่าให้ลูกหลานฟังก่อนนอนหรือยามว่าง การเล่าเมื่อมีการทำงานร่วมกันก็มีอยู่บ้าง เช่น ระหว่างหยุดพักกินข้าวในหน้าทำนา ในงานบวชหรืองานศพในภาคเหนือขณะที่เพื่อนบ้านมาช่วยงานต่างๆ เช่น จัดดอกไม้ มวนบุหรี่ หรือห่อเมี่ยง (ใบชาที่ใช้หมักแล้วอมกับเกลือ) เพื่อเลี้ยงพระและแขกที่มาช่วยงาน ก็มักมีการเล่านิทานกัน ในหน้าหนาวขณะผิงไฟปิ้งข้าวหลาม บางทีก็มี

---

[1] *พจนานุกรมบาลี – ไทย ฉบับภูมิพโลภิกขุ*. (2547). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ. พิมพ์เพื่อน้อมเกล้าถวายเป็นพระราชกุศลแด่ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในวโรกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 5 รอบ วันที่ 12 สิงหาคม 2535. หน้า 47.

[2] ประสบการณ์หรือภูมิหลังในที่นี้ คือการอาศัย *"วาสนา"* คือรอยอารมณ์ที่จารึกมาแต่อดีตชาติของแต่ละคน อาจหมายถึงอารมณ์ที่เป็นสัญชาตญาณของมนุษย์ (กุสุมา รักษมณี. (2549). *การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บริษัท ธรรมสาร จำกัด. หน้า 259).

[3] สุกัญญา สุจฉายา. (2555). *วรรณคดีนิทานไทย*. กรุงเทพฯ: บริษัท คอมเมอร์เชียลเวิร์ล มีเดีย จำกัด. หน้า 178-179.

> การเล่านิทานด้วยมุขตลกและเกร็ดต่างๆ มักเล่ากันในหมู่ผู้ชายในวงเหล้า หรือขณะหยุดพักระหว่างเดินทาง
>
> การเล่านิทานในโอกาสต่างๆ ที่กล่าวมานี้ มีบทบาทให้ความเพลิดเพลิน ทำให้เวลาแห่งภาวะที่จำเจหรืออึดอัดใจล่วงไปโดยไม่รู้สึกตัว การเล่านิทานประเภทมุขตลกในวงเหล้าก็ช่วยให้การสนทนามีรสชาติสนุกสนานครึกครื้นยิ่งขึ้น[1]

จะเห็นได้ว่าความเพลิดเพลินจากการอ่านหรือการฟังนิทานเกิดขึ้นจากเนื้อเรื่องที่สนุกสนานน่าติดตาม ตัวละครที่เป็นภาพจำลองชีวิตมนุษย์ ฉากที่ทำให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์สะเทือนใจต่างๆ กัน และเกิดความสนุกสนาน ตลกขบขัน นิทานจึงมีบทบาทให้ความเพลิดเพลิน

นิทานมีความสำคัญต่อสังคมในฐานะเป็นข้อมูลสำคัญในวัฒนธรรมการเล่านิทาน ที่ทำให้เกิดการเล่า ทำให้ผู้เล่าและผู้ฟังเพลิดเพลินและสนุกสนานร่วมกัน ทุกสังคมจะพบการเล่านิทาน ซึ่งมีผู้เล่านิทาน และผู้ฟังนิทานอยู่ในทุกมุมโลก นิทานที่นำมาเล่านั้นอาจเป็นตำนานที่เก่าแก่ เรื่องราวของวีรบุรุษ ธรรมะทางศาสนา ผู้ฟังต่างพอใจที่จะฟังนิทานเหล่านี้ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อความเพลิดเพลินสนุกสนาน ดังที่สติธ ทอมป์สัน (Stith Thompson) กล่าวว่า *"ผู้เล่านิทานที่เล่านิทานในทุกสังคมจะมีผู้ฟังต้องการฟังนิทานอยู่เสมอ"*[2]

การฟังนิทานจึงทำให้ผู้ฟังได้รับความเพลิดเพลินไปกับพฤติกรรมของตัวละคร เนื้อเรื่องที่สนุกสนานน่าติดตาม เหตุการณ์สำคัญในเรื่อง น้ำเสียงถ้อยคำของผู้เล่าอาจช่วยบีบคั้น เน้นย้ำสร้างอารมณ์สะเทือนใจให้ผู้ฟัง *"ดื่มด่ำ"* ไปกับเรื่องราวในนิทาน ซึ่งเป็นความบันเทิงในรูปแบบหนึ่ง นิทานจึงมีบทบาทสำคัญในการให้ความเพลิดเพลินแก่ผู้ฟัง ผู้วิจัยพบว่าสื่อเวสสันดรชาดกทั้ง 5 กลุ่ม มีบทบาทในการให้ความเพลิดเพลินในฐานะเป็นนิทานทั้ง 5 กลุ่ม ได้แก่

4.1.1 ความเพลิดเพลินในสื่อสิ่งพิมพ์จากเนื้อเรื่อง ตัวละคร และฉาก

4.1.2 ความเพลิดเพลินในสื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพจากการนำภาพมาร้อยเรียงกันและจากรูปแบบงานศิลปะ

4.1.3 ความเพลิดเพลินในสื่อบันเทิงร่วมสมัยจากภาพเคลื่อนไหวและการมีส่วนร่วมของผู้ชม

4.1.4 ความเพลิดเพลินในสื่อพุทธศิลป์จากการชมศิลปกรรมการออกแบบ

4.1.5 ความเพลิดเพลินในสื่อการท่องเที่ยวจากการชมประติมากรรมที่ร้อยเรียงเรื่องราวในชาดก

---

[1] ประคอง นิมมานเหมินท์. (2551). *นิทานพื้นบ้านศึกษา*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 77.

[2] The teller of stories has everywhere and always found eager listeners. (Stith Thompson. (1951). Universality of the Folktale. In *The Folktale*. New York: The Dryden Press. P.3)

ผู้วิจัยจะแสดงให้เห็นว่าสื่อเวสสันดรชาดกทั้ง 5 กลุ่ม แสดงถึงบทบาทการให้ความเพลิดเพลินในฐานะนิทาน ดังนี้

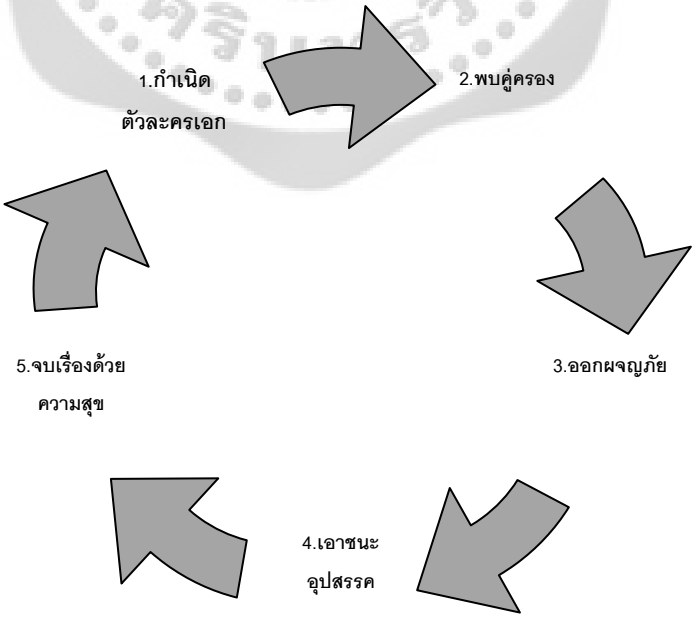
4.1.1 **ความเพลิดเพลินในสื่อสิ่งพิมพ์จากเนื้อเรื่อง ตัวละคร และฉาก**

สื่อสิ่งพิมพ์ ในที่นี้ได้แก่ นิทานเรื่อง**พระเวสสันดร**ของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ นิทานเรื่อง**พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้**ของ ว.วชิรเมธี นิทานเรื่อง**การให้ทานของพระเวสสันดร**ของปิติพร วทาทิยาภรณ์ นิทาน**เวสสันดรชาดก** ของพีรดา ทาบทอง และ**นิทานธรรมะก่อนนอนเรื่องเวสสันดรชาดก**ของสุภฤกษ์ บุญกอง

ผู้วิจัยพบว่าสื่อสิ่งพิมพ์เป็นสื่อที่แสดงถึงบทบาทของเวสสันดรชาดกในการให้ความเพลิดเพลินในฐานะนิทานโดดเด่นกว่าสื่อประเภทอื่น เดิมการเล่านิทานใช้เสียงเล่าเพื่อความสนุกสนาน แต่เมื่อนำนิทานมานำเสนอในรูปแบบสื่อสิ่งพิมพ์ การรับสารเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลินจึงเกิดจากการอ่านนิทานในฐานะวรรณกรรมเรื่องหนึ่ง ซึ่งเกิดจากเนื้อเรื่อง ตัวละคร และฉาก

4.1.1.1 **ความเพลิดเพลินจากเนื้อเรื่อง**

ในสื่อสิ่งพิมพ์นิทานเรื่องพระเวสสันดรทั้ง 5 สำนวน มีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อมุ่งเน้นให้ผู้ฟังที่เป็นเด็กได้รับรู้เรื่องราวของพระเวสสันดร โดยเล่าเนื้อเรื่องนิทานพระเวสสันดรแบบเดียวกัน คือการเริ่มต้นนิทานตั้งแต่พระเวสสันดรประสูติ พระเวสสันดรอภิเษกสมรส พระเวสสันดรทรงบริจาคช้าง พระเวสสันดรเสด็จสู่ป่า พระเวสสันดรบริจาคมหาทาน และพระเวสสันดรเสด็จกลับพระนคร ผู้วิจัยจะแสดงวงจรชีวิตของพระเวสสันดรได้ดังนี้

ภาพประกอบ 63 วงจรชีวิตของพระเวสสันดร

จากวงจรชีวิตของพระเวสสันดรข้างต้นอาจกล่าวได้ว่าพระเวสสันดรเป็นวีรบุรุษในนิทานสำหรับเด็ก ซึ่งอธิบายได้ดังนี้

กำเนิดตัวละครเอก พระเวสสันดรประสูติเป็นพระโอรสของกษัตริย์ จึงมีวรรณะกษัตริย์ เป็นการเปิดเรื่องนิทานด้วยชีวิตของเจ้าชาย ทรงเจริญวัยตามลำดับ

พบคู่ครอง พระเวสสันดรอภิเษกสมรสกับพระนางมัทรี ซึ่งเป็นเจ้าหญิงต่างเมืองผู้มีรูปโฉมงดงาม ต่อมาทรงมีพระโอรส พระธิดา คือพระชาลีและพระกัณหาชินา

ออกผจญภัย พระเวสสันดรทรงบริจาคช้างปัจจัยนาค เป็นเหตุให้ชาวสีพีไม่พอใจ พระองค์จึงต้องเสด็จสู่ป่า ซึ่งเป็นช่วงชีวิตที่ต้องผจญภัย ทรงพบผู้มาขอสิ่งของต่างๆ ทรงเผชิญกับชูชกพราหมณ์อัปลักษณ์ และพราหมณ์ชราคือท้าวสักกะแปลง เปรียบกับการผจญภัยในนิทานวีรบุรุษที่ตัวเอกต้องผจญกับตัวร้าย และต้องต่อสู้จนได้รับชัยชนะ ในที่นี้พระเวสสันดรทรงต้องต่อสู้กับพระทัยของตนเอง

เอาชนะอุปสรรค พระเวสสันดรทรงได้รับบททดสอบจิตใจเพราะชูชกพราหมณ์รูปร่างอัปลักษณ์มาทูลขอพระชาลี และพระกัณหาชินาไปเป็นทาส พระองค์ต้องข่มพระทัย ตัดกิเลสอย่างยิ่งยวด เพราะพระองค์ต้องการช่วยสรรพสัตว์ให้ข้ามฝั่ง เหล่าเทพเทวดาทั้งหลายแซ่ซ้องสาธุการท้าวสักกเทวราชให้พร 10 ประการ มีการกล่าวถึงตัวร้ายคือชูชกว่าชูชกพบพระเจ้าสญชัย พระองค์ไถ่ตัวสองกุมาร และพระราชทานทรัพย์และอาหารชั้นเลิศแก่ชูชก ชูชกบริโภคอาหารเกินประมาณจึงถึงแก่ความตาย ซึ่งถือเป็นจุดจบของตัวร้าย

จบเรื่องด้วยความสุข พระเจ้าสญชัยพร้อมด้วยกองทัพสีพีเสด็จมารับพระเวสสันดรเสด็จกลับเมือง เป็นการจบเรื่องด้วยความสุข

จากเนื้อเรื่องข้างต้นจะเห็นว่าแม้เวสสันดรชาดกเป็นนิทานที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา แต่เมื่อเป็นนิทานสำหรับเด็ก พระเวสสันดรกลายเป็นวีรบุรุษสำหรับเด็ก ผู้อ่านนิทานได้รับความเพลิดเพลินจากเนื้อเรื่องที่มีการออกเดินทางผจญภัยในป่า การเผชิญกับตัวละครอื่นที่มีรูปร่างอัปลักษณ์ การต่อสู้กับความขัดแย้งในใจของพระเวสสันดร มีเทวดาคอยช่วยเหลือตัวละครฝ่ายดีให้ผ่านเหตุการณ์ที่น่ากลัวหรืออันตรายได้ ตัวละครฝ่ายร้ายได้รับผลจากการกระทำสิ่งเลวร้าย และจบเรื่องด้วยความสุขสมหวังของตัวละครเอก ทั้งหมดนี้จึงทำให้เกิดความเพลิดเพลินจากการอ่านเนื้อเรื่อง

4.1.1.2 **ความเพลิดเพลินจากการสร้างตัวละคร**

ในนิทานเรื่องพระเวสสันดรทั้ง 5 สำนวน มีตัวละครที่มีลักษณะเป็นตัวละครคู่ตรงข้าม (binary opposition) ในที่นี้คือพระเวสสันดรกับชูชก นิทานแยกแยะให้เด็กเห็นภาพตัวละคร *"ตัวดี-ตัวร้าย"* อย่างชัดเจน โดยแสดงให้เห็นในนิทานทั้งทางรูปลักษณ์ที่ตัวร้ายอย่างชูชกมีรูปลักษณ์

ที่น่ารังเกียจ และพฤติกรรมของตัวละครที่แสดงออกให้เห็นว่า *"โหดร้าย"* ด้วยการเฆี่ยนตีสองกุมาร ในขณะที่รูปลักษณ์ของพระเวสสันดรคืองดงามทั้งร่างกายและจิตใจ กล่าวได้ว่าพระเวสสันดรเป็น *"พระเอก"* ที่มีรูปงาม จิตใจดี เป็นผู้ให้ แต่ชูชกเป็น *"ผู้ร้าย"* ที่อัปลักษณ์ จิตใจหยาบช้า เป็นผู้ขอ ลักษณะนิสัยของตัวละคร 2 ตัวนี้จึงแตกต่างกัน แสดงลักษณะที่ตรงข้ามกันให้ผู้อ่านสัมผัสได้จึงเอาใจช่วยให้พระเวสสันดรมีความสุข และติดตามว่าชูชกจะมีชีวิตต่อไปอย่างไร ได้รับผลกระทบอย่างไรในตอนท้ายเรื่อง นางเอกคือพระนางมัทรีก็มีคุณสมบัติเหมาะสมคู่ควรกับพระเวสสันดรคืองดงามทั้งร่างกายและจิตใจ ที่สำคัญคือการสร้างตัวละครพระกัณหากับพระชาลี ซึ่งเป็นตัวละครเด็กให้มีลักษณะน่าสงสาร ต้องถูกชูชกเฆี่ยนตี ต้องพลัดพรากจากพ่อแม่ การสร้างตัวละครเด็กซึ่งมีลักษณะร่วมกับผู้อ่านที่เป็นเด็ก จึงทำให้เด็กๆ รู้สึกมีส่วนร่วมไปกับตัวละครประหนึ่งเป็นตัวละครนั้นๆ เอง ทำให้เด็กๆ สนใจติดตาม สร้างความเพลิดเพลินได้เป็นอย่างดี

4.1.1.3 **ความเพลิดเพลินจากการใช้ฉากสร้างความประทับใจ**

ฉากเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้เด็กเกิดจินตนาการ รู้สึกตื่นเต้นและประทับใจ ทำให้เกิดความเพลิดเพลินและสนุกสนาน ฉากการหลบหนีชูชกลงไปในสระบัวอาจทำให้เด็กๆ จินตนาการและรู้สึกว่าตนเองคือพระชาลี หรือพระกัณหาที่ต้องหนีพ่อลงไปซ่อนตัวในสระบัว ไม่รู้ว่าชูชกจะตามพบหรือไม่ หรือฉากที่พระนางมัทรีพบสัตว์ 3 ตัวมานอนขวางทาง ก็ทำให้เด็กตื่นเต้นและติดตามว่าสัตว์ 3 ตัวจะทำร้ายพระนางมัทรีหรือไม่ สัตว์ทั้ง 3 ตัวน่ากลัวอย่างไร เหตุการณ์จะเป็นอย่างไร หรือฉากที่ตัวละครเอกพระเวสสันดรต้องผจญกับภาวะทางจิตใจของตนเองที่ยกสองกุมารเป็นทานให้แก่ชูชก ทำให้ผู้อ่านสงสารเห็นใจสองกุมารและชื่นชมพระเวสสันดร ฉากเหล่านี้จึงเป็นฉากที่สร้างอารมณ์สะเทือนใจ ก่อให้เกิดความประทับใจจนเป็นตอนสำคัญที่ *"จำได้"* อีกทั้งยังมีฉากประทับใจในตอนจบที่จบแบบ *"สุขนาฏกรรม"* ตัวละครที่พลัดพรากจากกันกลับมาพบกันอีกครั้งและเดินทางกลับเมืองอย่างมีความสุข

ความเพลิดเพลินจากเนื้อเรื่อง ตัวละคร และฉากเกิดจากการใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย ไม่มีศัพท์ภาษาบาลีที่เข้าใจยาก เด็กจึงเข้าใจ มีภาพการ์ตูนให้เด็กได้ชมภาพพร้อมฟังการเล่าเรื่องหรืออ่านนิทานไปด้วย ถึงแม้ว่าภาพที่เห็นจะเป็นภาพนิ่งแต่ก็ให้แนวคิดและเกิดจินตนาการ สื่อสิ่งพิมพ์ชุดนี้จึงมี บทบาทในการให้ความเพลิดเพลินเป็นสำคัญ

4.1.2 ความเพลิดเพลินในสื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพจากการนำภาพมาร้อยเรียงกันและจากรูปแบบงานศิลปะ

สื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพ มีบทบาทหน้าที่ในการให้ความเพลิดเพลินแก่ผู้ชมภาพจิตรกรรม โดยเน้นที่ *"ภาพ"* เป็นหลัก การถ่ายทอดเรื่องราวจากตัวบทมาสู่ภาพ ศิลปินต้องแสดงออกให้ผู้ชมภาพเห็นว่ากำลังมองหรือชมภาพใด โดยแสดงออกทางการใช้ท่าทางรูปลักษณ์ และสีสื่อให้เห็นถึงสถานภาพและบทบาทของตัวละคร[1]

4.1.2.1 ความเพลิดเพลินจากการนำภาพมาร้อยเรียงกัน

สื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพให้ความเพลิดเพลินแก่ผู้ชมด้วยการสร้างความงดงามทางลายเส้น การใส่สีสันลงบนภาพที่สัมพันธ์กับเนื้อเรื่อง การวาดภาพจิตรกรรมฝาผนังนั้นนอกจากจะวาดเรื่องราวเวสสันดรชาดก ซึ่งถือเป็นเนื้อเรื่องตามแบบประเพณีแล้ว ศิลปินยังเพิ่มฉากอื่นๆ เช่น ผู้คนที่ดำเนินชีวิต สถานที่ บ้านเรือน ฉากต้นไม้ เป็นต้น การใช้ฉากในที่นี้อาจเป็นการวาดต้นไม้คั่นแบ่งภาพ หรือการใช้เส้นสินเทา คือการใช้กรอบภาพที่กำหนดขึ้นในจิตรกรรมฝาผนัง มีรูปวงกรอบคล้ายซุ้มเรือนแก้ว ภายในเขียนภาพบรรจุไว้[2] ภาพจิตรกรรมฝาผนังใช้วิธีการเขียนภาพแบบเล่าเรื่องต่อไปทั้งผนัง จึงใช้การแบ่งภาพ หรือคั่นภาพด้วยการใช้เส้นสินเทา การใช้ท้องฟ้า พุ่มไม้ โขดหิน หรือสัญลักษณ์อื่นๆ เป็นตัวแบ่งฉากโดยไม่แบ่งด้วยเส้นขีดกรอบภาพ

ภาพประกอบ 64 การใช้เส้นสินเทาแบ่งภาพ

---

[1] เสมอชัย พูลสุวรรณ. (2544). "เรือนร่าง" ในงานจิตรกรรมไทยประเพณี. ใน *วิทยาศาสตร์กับความจริงในวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ: คบไฟ. หน้า 175 – 176.

[2] โชติ กัลยาณมิตร. (2548). *พจนานุกรมสถาปัตยกรรมและศิลปะเกี่ยวเนื่อง*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ. หน้า 493.

ภาพประกอบ 65 การใช้ต้นไม้ โขดหินแบ่งภาพ

ดังนั้นผู้ชมจิตรกรรมฝาผนัง หากมีความรู้เรื่องเวสสันดรชาดกเป็นทุนเดิม เมื่อมองภาพแล้วพิจารณาจะสามารถรับรู้ได้ว่าเป็นภาพตอนใด จึงดื่มด่ำกับ *"ภาพ" "สี" "ลายเส้น"* ลักษณะอากัปกิริยาของตัวละครที่เรียกกันว่า *"นาฏลักษณ์"* หากไม่มีความรู้ก็ชมจิตรกรรมและภาพด้วยความรู้สึกเพลิดเพลิน โดยรับรู้ว่าเป็นทิวทัศน์ พระราชวัง ปราสาท เป็นตัวละครกษัตริย์ หรือตัวละครอื่นๆ เป็นต้น

นิทานชาดกเรื่องเวสสันดรชาดกจึงเป็นแรงบันดาลใจหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อศิลปิน ทำให้ศิลปิน เกิดจินตนาการสร้างสรรค์ผลงานที่น่าสนใจ โดยศิลปินนำเสนอเหตุการณ์ที่ประทับใจ เป็นที่ *"จำได้"* และได้รับการกล่าวถึงอยู่เสมอมาร้อยเรียงเป็นเรื่องราว เช่น พระอินทร์ประทานพรสิบประการแก่พระนางผุสดี พระเวสสันดรบริจาคช้างปัจจัยนาค พระเวสสันดรบริจาคสองกุมารเป็นทานแก่ชูชก เป็นต้น การชมสื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพเวสสันดรชาดกจึงเป็นการสร้างความเพลิดเพลินตามหลักทัศนศิลป์[1] ซึ่งเกิดจากการร้อยเรียงเรื่องราวทั้งหมดด้วยภาพที่งดงาม

4.1.2.2 **ความเพลิดเพลินจากรูปแบบของงานศิลปะ**

การชมภาพพิมพ์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเวสสันดรชาดกนับเป็นความเพลิดเพลินใจอย่างหนึ่ง ซึ่งเกิดจากรูปแบบของงานศิลปะทั้งที่มีลักษณะอุดมคติแบบจิตรกรรมฝาผนังไทยประเพณีและที่มีลักษณะสมจริง แสดงถึงความเป็นมนุษย์อย่างเด่นชัด

---

[1] คือการมองเห็น รับรู้ผลงานที่มนุษย์สร้างขึ้นในรูปทรงสองมิติ สามมิติ เป็นศิลปะที่มองเห็น ประกอบด้วยจิตรกรรมและประติมากรรม (ดูเพิ่มเติมในอารี สุทธิพันธุ์. (2532). *ทัศนศิลป์และความงาม*. กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ).

จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดสุวรรณารามราชวรวิหาร ให้ความเพลิดเพลินจากรูปแบบงานศิลปะที่เป็นแบบไทยประเพณี เช่น การแสดงภาพแบบการมองจากที่สูงลงสู่ที่ต่ำ ทำให้ผู้ชมเห็นภาพในมุมสูง การแสดงแนวป่า หรือโขดหินที่สัมพันธ์กับฉากป่าหิมพานต์ในเวสสันดรชาดก ทำให้ผู้ชมเพลิดเพลินจากการใช้สีแสดงฉาก การใช้สีทองแสดงสถานภาพสูงส่งของตัวละคร ทำให้ผู้ชมภาพเกิดความประทับใจ

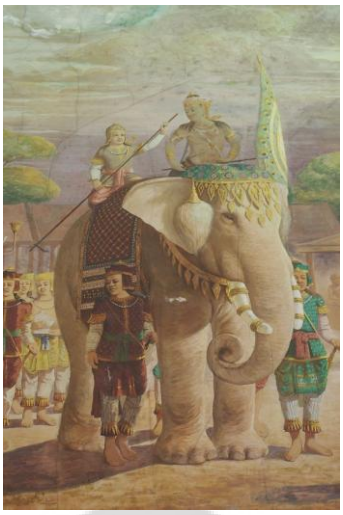

ภาพประกอบ 66 จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดสุวรรณาราม กัณฑ์จุลพน

ภาพประกอบ 67 จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดสุวรรณาราม กัณฑ์มหาราช

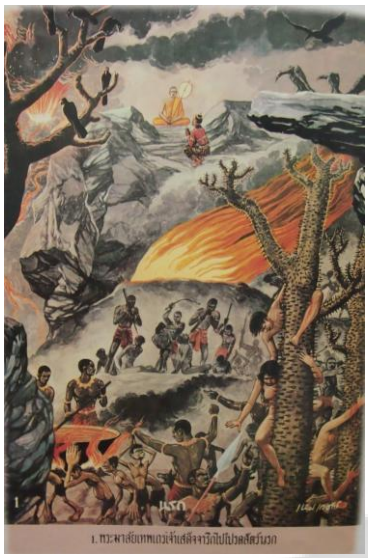
จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดราชาธิวาสราชวรวิหาร ให้ความเพลิดเพลินจากรูปแบบงานศิลปะที่มีลักษณะสมจริง ผู้ชมภาพได้รับความเพลิดเพลินจากรูปแบบงานที่ได้รับอิทธิพลตะวันตก ทำให้ภาพจิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดกที่วัดราชาธิวาสมีมิติความลึก ความใกล้ และความไกล ภาพคนมีความสมส่วนและมีลักษณะสมจริงแสดงกล้ามเนื้อชัดเจน มีการแรเงาทำให้ผู้ชมภาพเห็นความเหมือนจริงของภาพ

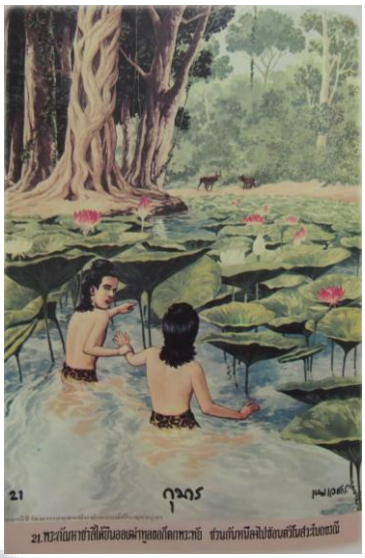
ภาพประกอบ 68 จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก
วัดราชาธิวาส กัณฑ์หิมพานต์

การชมภาพพิมพ์ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเวสสันดรชาดกนับเป็นความเพลิดเพลินใจอย่างหนึ่ง ซึ่งเกิดจากรูปแบบของงานศิลปะที่มีลักษณะสมจริง แสดงถึงความเป็นมนุษย์อย่างเด่นชัด ดังภาพเล่าเรื่องเวสสันดรชาดกของนายเหม เวชกร และภาพพิมพ์เรื่องเวสสันดรชาดกของ ส.ธรรมภักดี

ภาพเล่าเรื่องของนายเหม เวชกร เป็นรูปแบบของงานศิลปะที่มีลักษณะสมจริง มีสัดส่วน กล้ามเนื้อ ความเป็นมนุษย์ที่สมจริง การใช้สีสัน การใช้สีเข้มอ่อน เพื่อแสดงระยะใกล้ – ไกล การวาดฉากนรกมีต้นงิ้ว มีกระทะทองแดง ซึ่งเป็นฉากนรกที่รู้จักกันดีในสังคมไทย เมื่อเห็นจะรู้ทันทีว่าคือนรก ฉากสองกุมารหลบหนีลงสระโบกขรณี ซึ่งต้องมีใบบัวที่ใหญ่จนบังตัวคนมิด ฉากในพระราชวังที่มีลักษณะแบบสถาปัตยกรรมไทยคือมีการลดหลั่นหลังคากันลงมา มีช่อฟ้า ใบระกา เป็นต้น

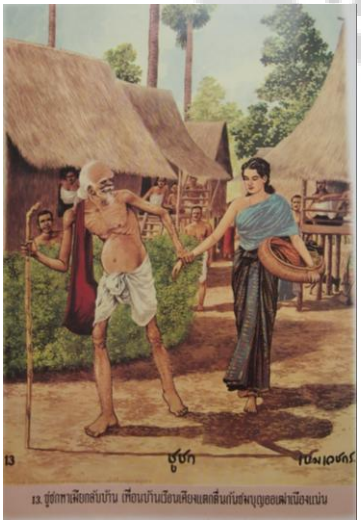

ภาพประกอบ 69 ฉากนรก

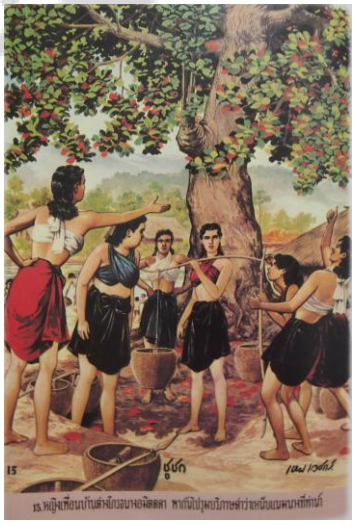

ภาพประกอบ 70 ฉากสระโบกขรณี

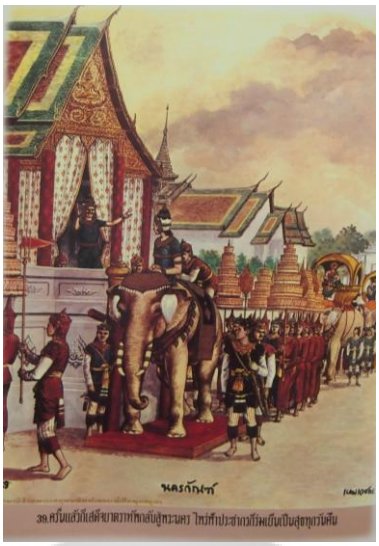
เหม เวชกร เป็นศิลปินที่สร้างสรรค์งานศิลปะในรูปแบบที่แสดงความเป็นไทยอย่างเด่นชัด ดังนั้นแม้ว่าเรื่องเวสสันดรชาดกจะเป็นนิทานที่มีที่มาจากอินเดีย แต่ภาพเวสสันดรชาดกของนายเหม เวชกร กลับไม่มีลักษณะใดที่แสดงความเป็นอินเดีย ภาพทั้งชุดนี้ให้รายละเอียดแสดงความเป็นไทย เช่น การนุ่งห่มโจงกระเบนของผู้หญิง ตัวละครที่เป็นกษัตริย์ทรงเครื่องกษัตริย์แบบ *"นิทานจักรๆ วงศ์ๆ ของไทย"* ทหารใส่ชุดทหารเดินเท้าแบบไทยโบราณ เป็นต้น ลักษณะเช่นนี้จึงเป็นการสร้างศิลปะโดยให้ความสำคัญกับบริบทสังคมไทยอย่างชัดเจน ทำให้ผู้ชมภาพรู้สึกว่าเป็นนิทานของไทย เข้าใจเรื่องราวต่างๆง่ายขึ้น เกิดความเพลิดเพลินติดตามภาพตั้งแต่ต้นจนจบเรื่อง เปรียบเหมือนกำลังชมละครชุดหนึ่ง

ภาพประกอบ 71
การแต่งกายแบบไทยของนางอมิตตดา

ภาพประกอบ 72
การแต่งกายแบบไทยของหญิงชาวบ้าน

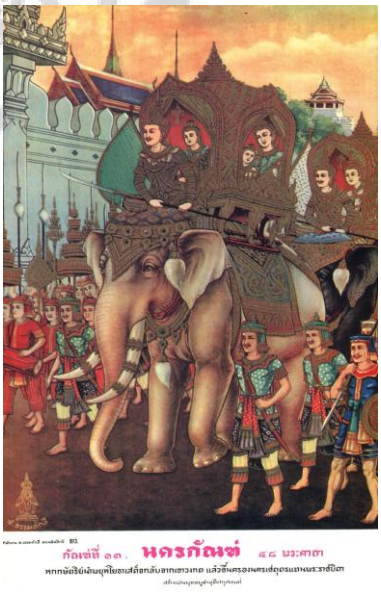

ภาพประกอบ 73 พระราชวังแบบสถาปัตยกรรมไทย
และการแต่งกายของกษัตริย์และพลทหารอย่างนิทานจักรๆ วงศ์ๆ

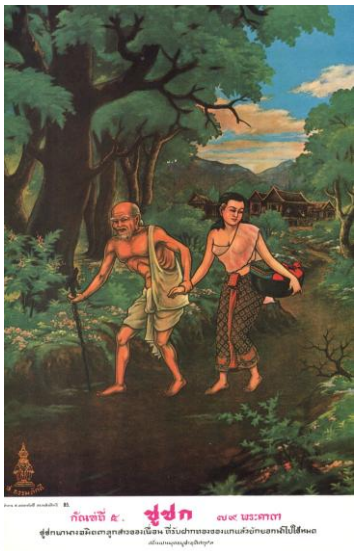
ภาพพิมพ์เรื่องเวสสันดรชาดก ของ ส.ธรรมภักดีทั้งหมด 14 ภาพใช้วิธีการวาดแบบเดียวกับของนายเหม เวชกร กล่าวคือเป็นรูปแบบของงานศิลปะที่มีลักษณะสมจริง การเน้นสัดส่วนจริงของมนุษย์ มีกล้ามเนื้อ การใช้สีเข้ม สีอ่อนเพื่อแสดงระยะใกล้ –ไกล เน้นเฉพาะตัวละครสำคัญ ซึ่งหากเป็นกษัตริย์จะแต่งกายทรงเครื่องกษัตริย์แบบ *“นิทานจักรๆ วงศ์ๆ”* ของไทย การประดับประดาตกแต่งส่วนประกอบอื่นๆ ของภาพจะเห็นได้ชัดว่าเป็นสังคมไทย ได้แก่ การแต่งกายของทหาร ปราสาทราชวัง เป็นต้น

ภาพประกอบ 74
การแต่งกายแบบนิทานจักรๆ วงศ์ๆ ไทย

ภาพประกอบ 75
การประดับประดาให้มีความเป็นไทย

ภาพประกอบ 76 การแต่งกายแบบไทยของนางอมิตตดา

ความเพลิดเพลินใจของผู้ชมสื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพจึงเกิดจากการนำภาพมาร้อยเรียงกันตามเหตุการณ์ที่ศิลปินจินตนาการ โดยไม่รู้สึกว่าเป็นนิทานอินเดีย ผู้ชมภาพรู้สึกว่ากำลังติดตามเรื่องราวของตัวละครตัวหนึ่ง แม้ไม่รู้เรื่องเวสสันดรชาดกมาก่อน แต่ก็สามารถเดาความหมายเบื้องหลังภาพได้ นอกจากนี้ยังเกิดความเพลิดเพลินใจจากรูปแบบของงานศิลปะตั้งแต่จิตรกรรมแบบไทยประเพณีในพระอุโบสถวัดสุวรรณาราม จิตรกรรมแบบร่วมสมัยในพระอุโบสถวัดราชาธิวาส ภาพวาดเวสสันดรชาดกของนายเหม เวชกร และภาพพิมพ์เวสสันดรชาดกของ ส.ธรรมภักดี

4.1.3 **ความเพลิดเพลินในสื่อบันเทิงร่วมสมัยจากภาพเคลื่อนไหวและการมีส่วนร่วมของผู้ชม**

ความเพลิดเพลินในสื่อบันเทิงร่วมสมัยเกิดจากการปรับเปลี่ยนวิธีการและผู้นำเสนอ จากเดิมผู้เล่านิทานเรื่องนี้มักเป็นพระหรือผู้ที่เคยบวชเรียนแล้ว เทศน์เรื่องเวสสันดรชาดกทั้งเรื่องในวันพระหรือวันสำคัญทางพุทธศาสนาเท่านั้น ปัจจุบันมีการเลือกเหตุการณ์สำคัญบางตอนจากเวสสันดรชาดกมาเล่า เช่น ตอนพระนางมัทรีฝัน ตอนชูชกขอสองกุมารจากพระเวสสันดร ลักษณะเช่นนี้ทำให้พุทธศาสนิกชนเข้าใจและสนใจเวสสันดรชาดก เพราะเป็นการเล่าเรื่องขนาดสั้น เลือกเฉพาะฉากหรือตอนสำคัญที่ผู้เล่าประทับใจ และต้องการถ่ายทอดให้ผู้ฟังเกิดความประทับใจ ความเพลิดเพลินใจในสื่อบันเทิงร่วมสมัยคือบทเพลงและวีซีดีการแสดงเทศน์มหาชาติทรงเครื่องมี 2 ประการ ได้แก่ ความเพลิดเพลินจากการได้เห็นภาพและได้ยินเสียง และความเพลิดเพลินจากการได้มีส่วนร่วมของผู้ชม

4.1.3.1 **ความเพลิดเพลินจากการได้เห็นภาพและได้ยินเสียง**

ความเพลิดเพลินจากการได้เห็นภาพและได้ยินเสียงเป็นลักษณะเด่นในเพลงร่วมสมัยเวสสันดรชาดกทั้ง 9 เพลง เป็นความเพลิดเพลินใจของผู้ฟัง เกิดจากการฟังเพลงที่มีภาพมิวสิควีดิโอการมีท่วงทำนอง มีเสียงดนตรี เสียงนักร้องที่ไพเราะ ภาพมิวสิควีดิโอกล่าวถึงเรื่องราวของพระเวสสันดรเป็นภาพเคลื่อนไหว ทำให้ผู้ชมผู้ฟังเพลิดเพลิน สนุกสนาน เพราะสมจริง (Realism) ใช้คนจริงนุ่งห่มผ้าลายเสือเป็นพระเวสสันดร พระนางมัทรี พระกัณหา พระชาลี เป็นเด็กนุ่งห่มด้วยผ้าลายเสือ ผู้ที่เล่นเป็นชูชกใส่ชุดพราหมณ์สีขาว เกล้าผมมวย ผมเป็นสีขาวแสดงถึงความแก่ชรา สะพายย่ามสีขาวบนบ่า มีไม้เท้าไว้เฆี่ยนตีสองกุมาร

ภาพประกอบ 77 พระเวสสันดรนุ่งห่มผ้าลายเสือ ชูชกใส่ชุดสีขาวมีถุงย่าม

ภาพประกอบ 78 ผู้แสดงเป็นพระเวสสันดร พระชาลี พระกัณหานุ่งห่มผ้าลายเสือ

ความสมจริงของมิวสิควีดิโอเป็นความสมจริงในด้านการใช้ภาพ ซึ่งเป็นความสมจริงเชิงประจักษ์ เช่น ถ้าเป็นฉากห้องอาหารต้องมีโต๊ะอาหาร จาน และอาหารวางจริง[1] ในเพลงร่วมสมัยใช้กระท่อมกลางป่าแทนอาศรมของพระเวสสันดรในป่าหิมพานต์ ทำให้ผู้ฟังเพลิดเพลินและเข้าใจว่าฉากนี้คืออาศรมของพระเวสสันดรในป่าหิมพานต์ เมื่อผู้ชมชมภาพจากมิวสิควีดิโอผนวกกับการฟังเพลงซึ่งมีท่วงทำนอง มีจังหวะ และเสียงที่ไพเราะของนักร้องซึ่งถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกตามเนื้อหาของเพลง จึงได้รับความเพลิดเพลินรื่นรมย์ใจจากเพลงร่วมสมัยเวสสันดรชาดกทั้ง 9 เพลง ซึ่งเกิดจากการได้เห็นภาพและได้ยินเสียง

4.1.3.2 **ความเพลิดเพลินจากการได้มีส่วนร่วมของผู้ชม**

การแสดงเทศน์มหาชาติทรงเครื่องเน้นความสนุกสนานแก่ผู้ฟังเทศน์ ทำให้สนุกสนานเพลิดเพลินและได้ทำบุญทำทาน ที่สำคัญคือการเปิดโอกาสให้ผู้ฟังเทศน์มีส่วนร่วมกับการแสดงระหว่างเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง เป็นการ *"เล่น"* กับผู้ฟัง แม้เป็นการชมผ่าน *"สื่อ"* ก็ยังได้รับความบันเทิง เปลี่ยนจากการได้รับความสนุกสนานจากประสบการณ์ตรง เป็นการได้รับความสนุกสนานผ่านสื่อดังกาญจนา แก้วเทพ กล่าวว่า

> การเล่นเพื่อความบันเทิงในช่วงเวลาว่างจากการงานจะมีมาคู่กับมนุษยชาติ แต่ทว่าเมื่อพัฒนาการของแต่ละสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไป รูปแบบและเนื้อหาของการเล่นสนุกสนานก็จะแปรเปลี่ยนตามไปด้วยเช่นกัน ในสังคมเกษตร การเล่นมักจะเป็น *"ประสบการณ์ตรง"* คือผู้คนได้เข้าไปร่วมเล่นด้วยตัวเอง เช่น การเล่นเพลงเกี่ยวข้าว เล่นแม่ศรี เล่นผีถ้วยแก้ว เล่นเพลงเรือ ฯลฯ แต่เมื่อสังคมพัฒนาขึ้นมาเป็นสังคมอุตสาหกรรม รูปแบบการเล่นเพื่อความบันเทิงใจก็เปลี่ยนมาเป็น *"การเล่นทางอ้อม" "เล่นผ่านสื่อ"* หรือ *"ดูคนอื่นเล่น"*[2]

ในวีซีดีการแสดงเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง ผู้ชมเพลิดเพลินใจกับการแหล่เทศน์มหาชาติทรงเครื่องที่มีการแทรกบทตลกในระหว่างการเทศน์จึงได้รับฟังเสียงแหล่เป็นท่วงทำนองสนุกสนาน *"เอ่อ เออ...เอ่อ เออ เอิง เอย แล้วนางก็ได้จุติลงมา แล้วอภิเษก เอ่อ ใช่ปะ แล้วนางก็ได้จุติลงมา พรสิบประการของท่านอินทร์องค์ ก็ส่ง...ก็มันลืมอ่ะ"* บทตลกทำให้ผู้ฟังสนุกและมีส่วนร่วมไปกับเรื่องราว การมีลักษณะเป็นบทสนทนาจึงทำให้ผู้ชมรู้สึกใกล้ชิดกับผู้เทศน์ยิ่งขึ้น

---

[1] กาญจนา แก้วเทพ. (2545). เพ่งพินิจและคร่ำคิดตามความบันเทิงในสื่อ. ใน *สื่อบันเทิงอำนาจแห่งความไร้สาระ*. หน้า 63.

[2] *แหล่งเดิม*. หน้า 14 – 15.

พระครูปลัดราชัน อริโย : วันนี้ฟังเรื่องพระเวสสันดรชาดก พร้อมหรือยังล่ะ นั่งนี่อธิษฐานจิตแล้วใช่ไหม

พระครูโสภณ วินัยธร : อะไรเล่า

พระครูปลัดราชัน อริโย : คายหมากมั่งเหอะ

พระครูโสภณ วินัยธร : โอ้โห คายไม่ได้

พระครูปลัดราชัน อริโย : โอ้โห รูปร่างก็อัปลักษณ์ ไม่เหน็บยาอย่างกับโดนใครเตะปากเจ่อขึ้นมาบนธรรมาสน์นี่

พระครูโสภณ วินัยธร : หื้อ

พระครูปลัดราชัน อริโย : เอาเหยียดยาออกก่อนเป็นถึงพระครูแล้ว ทำอะไรให้เด็กมันนับถือมั่ง

พระครูโสภณ วินัยธร : โห กินหมากเนี่ยนะ เสียความนับถือ

การแทรกบทตลกที่ทำให้ผู้ฟังมีส่วนร่วมในการเทศน์นั้นยังต้องสัมพันธ์กับบทบาทของพระผู้เทศน์ด้วย

พระมหาตุ้ยนุ้ย ฐิตรังสี : (แหล่) พรสิบประการของท่านอินทร์องค์ ก็สมประสงค์ดัง ปรารถนา มาเกิดเป็นบุตรท้าวมัทราชราชา จนชันษาได้สิบหกปี

พระครูปลัดราชัน อริโย : (แหล่) อภิเษกสมรสกับพระเจ้ากรุงสัญชัย

พระมหาตุ้ยนุ้ย ฐิตรังสี : ฮะ เอาใหม่ๆ เทียบเอาใหม่ เทียบ

พระครูปลัดราชัน อริโย : อะ...เดี๋ยวโยมมีส้มให้วัก 4 -5 ผลไหม

พระมหาตุ้ยนุ้ย ฐิตรังสี : โหย ไม่มีหรอก

พระครูปลัดราชัน อริโย : จะขว้างให้ร่วงธรรมาสน์เลย

พระมหาตุ้ยนุ้ย ฐิตรังสี : ทอดมาใหม่ ไม่รู้มัวแต่มองกระโถน

พระมหาตุ้ยนุ้ย ฐิตรังสี : เอ่อ เออ เอิง เอย ว่าขอทานมาแล้ว ว่าท่านเจ้าขา ขอทานมาแล้ว ว่าท่านเจ้าขา ใครมีเมตตาเนอะได้ยินไหม เสียงฉิ่งฉับกรับ ตะโพน ผมเป็นคนขอทานดั้นด้นมาตามบ้านเป็นดาวไถ ว่าเดินลัดตรงตัดคงด่วน ว่าเดินทางไม่เรรวนว่าเห็นไหม นกกระยาง....

พระครูปลัดราชัน อริโย : วันนี้เดินทางมาโยมจ๋า

พระมหาตุ้ยนุ้ย ฐิตรังสี : ทำไม

พระครูปลัดราชัน อริโย : อันนี้โยมให้ใครจ๊ะ ให้ฉันหรือ สาธุ ขอให้รวยให้รวย ได้แล้วโว้ย ร้อยนึง หมัง หมัง หมัง

พระมหาตุ้ยนุ้ย ฐิตรังสี : สาธุ

พระครูปลัดราชัน อริโย : เห็นแม่ค้าเขาทำ เขาบอกพอได้ใบแรกแล้วให้เคาะ หมัง หมัง หมัง

4.1.4 ความเพลิดเพลินในสื่อพุทธศิลป์จากการชมศิลปะการออกแบบ

สำเภายานนาวา วัดยานนาวา เป็นสื่อพุทธศิลป์ที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น *“เพื่อคนภายหน้ารู้สำเภาเป็นอย่างไร”* เป็นเรือสำเภาขนาดใหญ่มีฐานโค้ง มีตาสำเภา ด้านบนสำเภาประดิษฐานเจดีย์ 2 องค์ สำเภายานนาวามีความงดงามทางศิลปะการออกแบบซึ่งก่อสร้างด้วยการก่ออิฐถือปูน หัวเรือหันสู่ทิศใต้และท้ายเรือหันไปทางทิศเหนือ ทางด้านหัวเรือมีลักษณะแหวกออก ท้ายเรือยกเป็นดาดฟ้า มีขนาดใหญ่เท่าสำเภาจริง เพื่อให้สามารถเดินลอดใต้ท้องเรือไปสู่ห้องบาหลีด้านบนเรือ ซึ่งประดิษฐานพระพุทธรูปไว้ให้ผู้คนกราบไหว้ เดิมเคยมีรูปหล่อพระเวสสันดร พระชาลี พระกัณหา ตอนสองกุมารขึ้นจากสระโบกขรณีหมอบแทบเท้าบิดา

ภาพประกอบ 79 สำเภายานนาวา วัดยานนาวา

ความเพลิดเพลินใจจึงเกิดจากการชมสำเภาใหญ่ ในฐานะเป็นของสำคัญซึ่งมีที่มาจากพระราชศรัทธาในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงระลึกถึงอุปมาธรรมเรื่องยานนาวาในเวสสันดรชาดก การได้ชมความงดงามของสถาปัตยกรรมที่ยังคงสืบทอดมาถึงปัจจุบัน โดยเป็นวัดที่มีรูปร่างแปลกตา แตกต่างจากวัดอื่น ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา เหมือนการได้ชมทัศนียภาพบนเรือสำเภาขนาดใหญ่เท่าเรือสำเภาจริงในท้องทะเลกำลังแล่นอยู่บนผิวน้ำ ความงดงามเช่นนี้จึงทำให้ผู้ชมรู้สึกเพลิดเพลินในสื่อพุทธศิลป์ซึ่งมีการออกแบบอย่างพิถีพิถันโดยคงความสำคัญจากเวสสันดรชาดก

4.1.5 ความเพลิดเพลินในสื่อการท่องเที่ยวจากการชมประติมากรรมที่ร้อยเรียงเรื่องราวในชาดก

ถ้ำชาดก อุทยานหุ่นขี้ผึ้ง จ.ราชบุรี เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ให้ความเพลิดเพลินแก่นักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติ โดยนำเสนอแง่มุมทางศิลปวัฒนธรรม วิถีชีวิต และพุทธศาสนา ที่แสดงเรื่องราวการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดร โดยปั้นหุ่นขี้ผึ้งขนาดเท่าของจริง รักษา *“ลักษณะ*

เด่น" ของตัวละคร และเหตุการณ์สำคัญที่ทำให้ผู้ชมที่เป็นนักท่องเที่ยว *"จำได้"* ว่าคือเวสสันดรชาดก ความเพลิดเพลินที่ได้รับในที่นี้ผ่านการจัดวางเรื่องราวตามลำดับจาก 3 กัณฑ์ ได้แก่ กัณฑ์ชูชก กัณฑ์กุมาร และกัณฑ์มหาราช โดยตัดตอนนำเสนอ ไม่ได้ดำเนินเรื่องทั้งหมด ได้แก่ ตอนท้ายของกัณฑ์กัณฑ์ชูชกเมื่อชูชกเดินทางไปขอสองกุมาร พบพรานเจตบุตร ชูชกปีนต้นไม้หนีสุนัขของนายพรานเจตบุตร กัณฑ์กุมาร ตอนชูชกทูลขอสองกุมาร และนำสองกุมารผูกข้อพระหัตถ์ด้วยเถาวัลย์เฒ่ียนตี และกัณฑ์มหาราชชูชกได้พบกับพระเจ้าสญชัย พระองค์โปรดให้ไถ่ตัวสองกุมารจากชูชก และพระราชทานทรัพย์พร้อมอาหารรสเลิศแก่ชูชก ชูชกละโมบบริโภคอาหารเกินประมาณจนท้องแตกตาย

ศิลปินปั้นหุ่นขี้ผึ้งชูชกตามลักษณะเดิมในพระไตรปิฎก คือรูปร่างอัปลักษณ์ มีปุ่มกระดำทั่วตัว ผอม และชรา ลักษณะเช่นนี้ปรากฏอย่างเด่นชัดในตัวหุ่นขี้ผึ้งรูปชูชก ซึ่งปั้นขนาดเท่ามนุษย์ แสดงเส้นเอ็น กล้ามเนื้อ และลักษณะต่างๆ ได้อย่างเหมือนจริง ทำให้ผู้ชมรู้สึกรังเกียจ สุดท้าย *"ท้องแตกตาย"* เพราะความโลภบริโภคอาหารเกินขนาด ซึ่งสีของหุ่นจะดำคล้ำ ท่าบริโภคอาหารเป็นท่า *"สวาปาม"* คือบริโภคเกินขนาด จนกระทั่งท้องแตกตาย ไส้ทะลัก ซึ่งหุ่นขี้ผึ้งนี้มีลักษณะน่าเกลียดมาก ผู้ชมจะรู้สึกรังเกียจและเข้าใจ *"สาร"* ในถ้ำชาดกนี้

ความเพลิดเพลินได้มาจากการชมหุ่นขี้ผึ้งเรื่องเวสสันดรชาดกตามลำดับตั้งแต่เริ่มต้นเดินเข้าถ้ำชาดกพบรูปปั้นหุ่นขี้ผึ้งชูชกท่านั่ง มีลักษณะสมจริง เห็นชัดถึงความน่ารังเกียจ น่าขยะแขยง การเลือกใช้หุ่นขี้ผึ้งเพื่อส่งสาระสำคัญเรื่องผลของความโลภ สื่อให้เห็นถึงความน่าเกลียดได้เป็นอย่างดี

ภาพประกอบ 80 หุ่นขี้ผึ้งชูชก

นอกจากนี้ยังพบหุ่นขี้ผึ้งตัวละครสำคัญใน 3 กัณฑ์นี้คือ พระกัณหา พระชาลี พรานเจตบุตร และพระเจ้าสญชัย สุนัขของพรานเจตบุตรกำลังเห่าชูชกที่อยู่บนต้นไม้ ทั้งหมดนี้เป็นการร้อยเรียงเรื่องราวในชาดกได้เป็นอย่างดี เมื่อผู้ชมชมหุ่นขี้ผึ้งเวสสันดรชาดกโดยเริ่มเดินชมเรื่อยๆ จะพบหุ่นขี้ผึ้งพระเวสสันดรบริจาคสองกุมาร ชูชกเฆี่ยนตีสองกุมาร ชูชกพบพระเจ้าสญชัย ตั้งแต่เดินจากปากถ้ำจนถึงสิ้นสุดใกล้ทางออก จะเห็นจุดจบของชูชกคือ *"ท้องแตกตาย"* เนื่องจากความตะกละ ผู้ชมเพลิดเพลินจากการติดตามเรื่องราวเวสสันดรชาดกตอนนี้ ทั้งเกิดความรู้สึกขยะแขยงรังเกียจชูชกและสงสารสองกุมาร เกิดจากการปั้นหุ่นขี้ผึ้งได้อย่างสมจริง

ภาพประกอบ 81 ชูชกหนีสุนัขของพรานเจตบุตร

ภาพประกอบ 82 ชูชกละโมบบริโภคอาหารชั้นเลิศ

ภาพประกอบ 83 ชูชกท้องแตกตาย

การแปรรูปเวสสันดรชาดกจากคัมภีร์พุทธศาสนาสู่สื่อทางศิลปวัฒนธรรมทั้ง 5 กลุ่ม จึงมีจุดมุ่งหมายอย่างเดียวกัน คือ *"เล่า"* เรื่องพระเวสสันดร เพื่อให้ความเพลิดเพลินในฐานะนิทาน

ความเพลิดเพลินดังกล่าวเป็นไปตามลักษณะของสื่อแต่ละประเภท ได้แก่ ความเพลิดเพลินในสื่อสิ่งพิมพ์จากเนื้อเรื่อง ตัวละคร และฉาก ความเพลิดเพลินในสื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพจากการนำภาพมาร้อยเรียงกันและจากรูปแบบงานศิลปะ ความเพลิดเพลินในสื่อบันเทิงร่วมสมัยจากภาพเคลื่อนไหวและการมีส่วนร่วมของผู้ชม ความเพลิดเพลินในสื่อพุทธศิลป์จากการชมศิลปกรรมการออกแบบ และความเพลิดเพลินในสื่อการท่องเที่ยวจากการชมประติมากรรมที่ร้อยเรียงเรื่องราวในชาดก

4.2 บทบาทในการเน้นย้ำการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ให้คนรุ่นใหม่รับรู้

สื่อเวสสันดรชาดกทั้ง 5 กลุ่มทำหน้าที่เน้นย้ำเรื่องการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรโพธิสัตว์ที่มีคตินิยมสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนกระทั่งถึงปัจจุบัน เรื่องมหาชาติมีอิทธิพลต่อการเกิดประเพณีที่เป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิตของคนไทย มีคติความเชื่อว่า *"ผู้ที่ได้ฟังเทศน์มหาชาติ จบครบ 13 กัณฑ์ในวันเดียว จะได้บุญมาก"* เวสสันดรชาดกหรือเรื่องมหาชาติจึงมีบทบาทสำคัญในสังคมไทย ดังที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงกล่าวถึงคติเรื่องทานบารมีว่า

> ผู้ที่ได้ฟังเทศน์มหาชาติจบครบ 13 กัณฑ์ในวันเดียว จะได้บุญมาก เพราะเป็นเรื่องของการบริจาคทานอย่างสูงสุด คือการยอมสละทุกๆอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบริจาคบุตรเป็นทาน หนังสือมหาชาติจึงไม่เป็นเพียงหนังสือสำหรับอ่านเท่านั้น แต่กลายเป็นประเพณีที่เป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิตของคนไทย ทำให้คนไทยซาบซึ้งในเรื่องการบำเพ็ญทานบารมีมากกว่าอย่างอื่น ซึ่งจะแสดงออกในการที่เรามักจะนึกถึงเรื่องทานก่อนอื่นอยู่เสมอ เมื่อถูกพูดถึงการทำบุญบำเพ็ญกุศล[1]

คติเรื่องทานบารมีของพระเวสสันดรข้างต้นปรากฏในพระราชพงศาวดารของไทย เรื่องการบำเพ็ญทานบารมีของพระมหากษัตริย์ ทั้งการบริจาคสัตตสดกมหาทาน หรือการแสดงความมุ่งมั่นที่จะบริจาคทานภายในเพื่อพระโพธิญาณตามแบบอย่างพระเวสสันดร ดังในสมัยกรุงศรีอยุธยา พุทธศักราช 2080 สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราชพระราชทานสัตตสดกมหาทาน รายละเอียดเนื้อความมีดังนี้

---

[1] สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. (2543). *ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย. หน้า 130-131. วัดบวรนิเวศวิหาร วัดญาณสังวราราม ในพระบรมราชูปถัมภ์ มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ จัดพิมพ์ถวายเนื่องในมหามงคลวโรกาสฉลองพระชนมายุ 36 พรรษา สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี 2 เมษายน พุทธศักราช 2534.

> ศักราช 899 ปีระกา นพศก (พ.ศ.2080) วันอาทิตย์ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 เกิดเพลิงไหม้ในพระราชวัง อนึ่งเดือน 3 ทำการพระราชพิธีอาจาริยาภิเษก และกระทำการพระราชพิธีอินทราภิเษกในพระราชวัง **อนึ่งในเดือน 5 นั้น สมเด็จพระมหาจักพรรดิราชาธิราชเจ้าพระราชทานสัตตสดกมหาทาน และให้ช้างเผือกมีกองเชิงกองเงินสี่เท้าช้าง เป็นเงินพันหกร้อยตั้งราชรถเจ็ดเล่มเทียมด้านหน้า มีนางสำหรับรถเสมอรถละเจ็ดนาง**[1]

ในสมัยสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 5 หรือพระเจ้าปราสาททอง พระองค์ทรงบำเพ็ญทานกุศล ทรงกระทำสัตตสดกมหาทาน ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า

> จุลศักราช 1000 ปีขาล สัมฤทธิศก... ครั้นออกจากทวารพระราชวังแล้ว พระเจ้าอยู่หัวก็โปรยทานแก่ยาจกพรรณิพกทั้งหลายแล้ว เสด็จไปถึงกัลปพฤกษ์ต้นใด ก็หยุดให้พนักงานซึ่งขึ้นอยู่นั้นโปรยทาน และระหว่างต้นกัลปพฤกษ์พระองค์ก็หยุดโปรยทานไปโดยลำดับจนรอบพระนครแล้วเสด็จเข้าพระราชวัง ในลำดับเดือนนั้นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบริจาคทรัพย์ และพระราชพาหนะกระทำสัตตสดกมหาทาน เป็นทานแก่พราหมณ์ทวิชาชาติและยาจกพรรณิพกทั้งปวงเป็นอาทิ คือช้างร้อยหนึ่ง ม้าร้อยหนึ่ง ทาสชายร้อยหนึ่ง ทาสหญิงร้อยหนึ่ง เงินร้อยชั่ง ทองร้อยชั่ง ราชรถร้อยหนึ่ง และแต่งการออกสนาม มีมหรสพสมโภช ตรีวาร เป็นมโหฬาราธิการยิ่งนัก[2]

สมเด็จพระบรมราชาที่ 4 หรือพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงมีพระราชดำริถึงการบริจาคอัชฌัตติกทาน หรือทานภายใน ข้อความดังกล่าวปรากฏอยู่ในพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2 ดังนี้

> ขอพระผู้เป็นเจ้าทั้งปวงจงตั้งใจปฏิบัติสำรวมรักษาในพระจตุปาริสุทธิศีลให้บริสุทธิ์ผ่องใส อย่าให้เศร้าหมอง แม้นผู้เป็นเจ้าจะขัดสนด้วยจตุปัจจัยสิ่งใดนั้น เป็นธุระโยมจะรับอุปฐากผู้เป็นเจ้าทั้งปวง แม้นถึงจะปรารถนามังสะ และรุธิของโยม โยมก็อาจสามารถจะเชือดเนื้อ และโลหิตออกถวายอัชฌัตติกทานได้ แล้วทรงพระราชดำริว่า พระพุทธศาสนาจะรุ่งเรือง เจริญจิรฐิติกาลนั้นก็อาศัยกุลบุตรเล่าเรียนพระปริยัติธรรม จึงทรงพระกรุณาให้สังฆการีธรรมการทำสารบัญชีพระสงฆ์รูปใดที่บอก ที่เรียนพระไตรปิฎกมาก ก็ทรงถวายไตรจีวรผ้าเทศเนื้อละเอียด

---

[1] กรมศิลปากร. (2542). *พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่มที่1*. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. หน้า 72-73.

[2] กรมศิลปากร. (2542). *พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่มที่ 2*. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. หน้า 11.

แล้วทรงถวายปัจจัยแก่เณรตามที่เล่าเรียนได้มากและน้อย อนึ่งให้โปรยปรายพระราชทรัพย์และแลกทานแก่ยาจกทุกวัน อุโบสถแปดค่ำสิบห้าค่ำ แล้วตั้งโรงทานไว้สำหรับแจกคนโซทั้งปวง[1]

การบำเพ็ญทานบารมีในเวสสันดรชาดกจึงมีปรากฏในสังคมไทยอย่างแพร่หลายมาเป็นเวลายาวนาน จากการวิเคราะห์บทบาทของสื่อเวสสันดรชาดกในการเน้นย้ำเรื่องการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ให้คนรุ่นใหม่รับรู้ พบในสื่อเวสสันดรชาดก ทั้ง 5 กลุ่มมีรายละเอียดดังนี้

4.2.1 การเน้นย้ำเรื่องทานบารมีของพระโพธิสัตว์ในสื่อสิ่งพิมพ์

สื่อสิ่งพิมพ์สร้างจินตนาการให้แก่ผู้อ่านโดยใช้เรื่องเวสสันดรชาดกจากพระไตรปิฎก แต่นำมาดัดแปลงให้เข้ากับผู้อ่านโดยลดรายละเอียดคงไว้เพียงตอนสำคัญที่ยังทำให้เห็นว่าเป็นโครงเรื่องของนิทานเรื่องพระเวสสันดร ดังจะเห็นได้จากการตั้งชื่อหนังสือนิทาน โดยใช้ชื่อ **พระเวสสันดร พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้ การให้ทานของพระเวสสันดร เวสสันดรชาดก** และ**นิทานธรรมะก่อนนอนเวสสันดรชาดก**

สื่อสิ่งพิมพ์ทุกสำนวนเน้นการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรอย่างเด่นชัด ได้แก่ การบริจาคบุตรและการบริจาคช้างปัจจัยนาค เพราะสื่อสิ่งพิมพ์ใช้ตัวอักษรเป็นสื่อความคิด ดังนั้นจึงเหมาะที่จะบรรยายให้ผู้อ่านเข้าใจได้ง่าย ดังตัวอย่าง

ในนิทาน**พระเวสสันดร** ของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ พระเวสสันดรทรงบริจาคช้างปัจจัยนาคและบริจาคบุตรทั้งสองคน เน้นย้ำให้เห็นความเสียสละต่อส่วนรวม และการบำเพ็ญบุตรทานอันยากยิ่ง ดังนี้

> พระเวสสันดรอภิเษกกับพระนางมัทรี และได้ประสูติพระโอรสกับพระธิดาโดยลำดับ พระโอรสทรงนามว่า ชาลี พระธิดาทรงนามว่า กัณหา ทั้งสี่พระองค์ทรงมีน้ำหนึ่งพระทัยเดียว **ยินดีในการบริจาคทานเป็นประจำสม่ำเสมอ**
>
> กระทั่งเกิดภาวะยากแค้นขึ้นในแคว้นกาลิงครัฐ ฝนฟ้าไม่ตกตามฤดูกาล แผ่นดินกันดาร เกิดข้าวยากหมากแพง ผู้คนอดอยากไปทั่ว ชาวนครกาลิงครัฐจึงพร้อมใจขอให้เจ้าผู้ครองแคว้นส่งพราหมณ์แปดคนไปขอช้างปัจจัยนาเคนทร์ของพระเวสสันดร เพื่อบันดาลให้ฝนตกในแคว้นกาลิงครัฐ
>
> **พระเวสสันดรก็ประทานช้างราชพาหนะมงคลคู่บ้านคู่เมืองให้ทันทีเมื่อทรงทราบความจริงนี้**

---

[1] *แหล่งเดิม*. หน้าเดิม.

การบริจาคครั้งนี้ นอกจาก**แสดงถึงน้ำพระทัยที่ไม่เห็นแก่ตัวของพระองค์แล้ว สิ่งที่ทรงบริจาคนั้น ยังเป็นประโยชน์แก่ผู้รับอีกด้วย** นับเป็นทานอันเป็นกุศลโดยแท้ คือเป็นประโยชน์โดยชอบทั้งแก่ผู้ให้และผู้รับ

คำกาพย์

เสียสละประโยชน์ได้- แก่ผู้ให้ในทุกหน
ทานนั้นบันดาลผล- ประโยชน์แท้แก่ผู้รับ[1]

รุ่งเช้า เมื่อพระนางมัทรีออกไปป่าหาอาหารแล้ว เฒ่าชูชกก็รีบเข้าไปทูลขอสองกุมารจากพระเวสสันดรทันที

พระเวสสันดรนั้นทั้งทรงอาลัยและทรงคำนึงถึงการบริจาคทานที่พระองค์ทรงบำเพ็ญมาตลอดในชีวิตว่า **ไม่เคยมีทานครั้งใดจะตัดสินใจยากและยิ่งใหญ่เท่าครั้งนี้ เพราะลูกเป็นความรักความผูกพันในชีวิตที่ยิ่งใหญ่ที่สุด การจะเข้าถึงความไม่ยึดมั่นถือมั่นถึงกับสละแม้ชีวิตที่ผูกพันอยู่ในจิตตนได้นั้นเป็นความยากหนักหนาสาหัส**ถึงปานนี้

การบำเพ็ญจาคะและทานของพระเวสสันดรครั้งนี้ จึงเท่ากับเป็นการสละโลกย์ คือโลกียสุขอันประณีตสุดที่ปุถุชนมีอยู่ เป็นสภาวะจิตที่อยู่เหนือความผูกพันร้อยรัดในโลก อันเป็นสภาพสูงสุดที่จิตจะบรรลุถึงได้ ดังนั้นจึงเสมือนว่าสะท้านสะเทือนไปถึงภาวะที่สูงไปกว่าโลกนี้ด้วย

นั่นคือ โลกแห่งสวรรค์ชั้นเทวดาและพรหม

คำกาพย์

ในโลกแต่เหนือโลก เหนือสุขโศกทุกสิ่งไป
ตัดห่วงตัดบ่วงใย และกล้าตัดอัตตาตน[2]

พระเวสสันดรทรงหลั่งน้ำทักษิโณทกมอบช้างให้แก่พราหมณ์ชาวเมืองกาลิงคะ และทรงบริจาคสองกุมารแก่ชูชก ซึ่งแสดงให้เห็นความเสียสละในการบำเพ็ญทานอันยิ่งใหญ่ ใน**พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้**ของ ว.วชิรเมธี

"**เจ้าชายเวสสันดรยินดีช่วยเหลือชาวเมืองกาลิงคะ พระองค์จึงหลั่งน้ำทักษิโณทกมอบช้างคู่บ้านคู่เมืองให้**"

"ขอผลบุญครั้งนี้ ช่วยให้เรารู้แจ้งในเหตุแห่งทุกข์ และพบหนทางดับทุกข์ในกาลข้างหน้าด้วยเถิด"[3]

---

[1] เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (2532). *พระเวสสันดร ชาติที่ 10 บำเพ็ญทานบารมี*. หน้า 7-8.

[2] *แหล่งเดิม*. หน้า 21 – 22.

[3] ว.วชิรเมธี. (2554). *พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้*. หน้า 5.

พระเวสสันดรรู้ว่า การยอมสละลูกคือการให้ทานอันยิ่งใหญ่ พระองค์จึงยกชาลีและกัณหาให้ชูชก พร้อมกำชับว่า

"จงพาลูกของเราไปพบพระเจ้าสญชัยแห่งเมืองสีพี แล้วท่านจะได้รางวัลตอบแทนอย่างงดงาม"

"โอ๊ย...ขืนพาไปเมืองสีพี พระเจ้าสญชัยต้องคิดว่าข้าขโมยลูกของท่านมา แล้วหัวข้าก็คงหลุดจากบ่าเป็นแน่ ข้าพาเด็กทั้งสองไปรับใช้ข้ากับเมียที่บ้านดีกว่า"[1]

การให้ทานของพระเวสสันดร ได้เน้นย้ำการบำเพ็ญบุตรทานของพระเวสสันดรโพธิสัตว์ดังตัวอย่าง

"เมื่อถึงอาศรม (ที่อยู่ของผู้บำเพ็ญศีล) ของพระเวสสันดร ชูชกรอจนพระนางมัทรีเข้าป่าไปหาผลไม้ จึงเข้าไปขอพระโอรส พระธิดาจากพระเวสสันดร เมื่อทั้งสองได้ยินก็ตกใจกลัว รีบหนีไปซ่อนที่สระบัว ทำให้พระเวสสันดรต้องออกตามหา พระองค์ตามไปจนถึงสระบัว แล้วร้องเรียกชาลี กัณหาให้ออกมา เมื่อทั้งสองออกมา ก็สอนถึงการให้ทาน โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน ซึ่งเป็นบารมี (คุณความดีที่ควรทำมี 10 อย่าง) สูงสุดจนพระโอรส และพระธิดาเข้าใจ พระเวสสันดรจึงมอบทั้งสองให้แก่ชูชกไป"[2]

นิทาน**ธรรมะก่อนนอน เวสสันดรชาดก** กล่าวถึงความเสียสละของพระเวสสันดรที่ทรงบริจาคสองกุมาร ซึ่งเป็นการบริจาคที่บุคคลทำได้ยากยิ่ง

"เมื่อชูชกเห็นพระนางมัทรีออกไปแล้ว ก็เข้าไปทูลขอพระโอรสพระธิดาจากพระเวสสันดรมาเป็นทาส **พระเวสสันดรทรงยินดีที่จะได้บริจาคบุตรเป็นทาน ซึ่งหมายถึงพระองค์สละกิเลสได้แม้กระทั่งบุคคลที่รักก็ยอมสละเป็นทานแก่ผู้อื่นได้**

พระเวสสันดรบอกให้ชูชกอยู่รอจนพระนางมัทรีกลับมาก่อน แต่ชูชกไม่ยินยอม เพราะหากพระนางกลับมาสัญชาตญาณแห่งความเป็นแม่ย่อมห่วงใยลูก และไม่ยอมให้ลูกพลัดพรากจากกันได้

ฝ่ายพระกัณหา พระชาลี รู้ว่าพระบิดาจะยกตนให้แก่ขอทานชูชกก็หวาดกลัว พากันหนีไปหลบซ่อนในสระบัว พระเวสสันดรจึงตรัสว่า *"กัณหา ชาลี เจ้าจงขึ้นมาหาพ่อเถิด พ่อตั้งใจจะบำเพ็ญทานบารมีเพื่อสละกิเลสให้บรรลุพระโพธิญาณ จะได้เป็นที่พึ่งแก่สัตว์โลกทั้งหลายในภายภาคหน้า"*

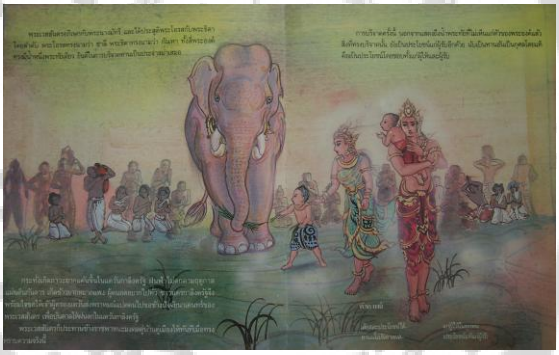
[1] *แหล่งเดิม*. หน้า 16.

[2] ปิติพร วทาทิยาภรณ์. (2553). *การให้ทานของพระเวสสันดร*. หน้า 13.

สองกุมารได้ฟังเช่นนั้น ก็รำลึกว่าตนเป็นโอรสกษัตริย์ มิควรหวาดกลัวต่อสิ่งใด จึงเสด็จขึ้นมาจากสระบัว พระบิดาจูงทั้งสองพระองค์มาบริจาคให้แก่ชูชก ชูชกจึงจับทั้งสองมัดด้วยเถาวัลย์และแสดงอำนาจฉุดกระชากสองกุมารต่อหน้าพระเวสสันดร

ชูชกเฆี่ยนตีสองกุมารด้วยไม้เรียว เมื่อตีองค์น้อง องค์พี่ก็เอาหลังรับไว้ เมื่อตีองค์พี่ องค์น้องก็เอาหลังรับแทน ชูชกเดือดดาลจนพลาดหกล้ม สองพี่น้องจึงวิ่งกลับไปหมอบแทบเท้าพระบิดา พระเวสสันดรทรงสงสารพระโอรสธิดาจับใจ แต่ก็มิอาจเปลี่ยนใจได้"[1]

การบำเพ็ญทานของพระเวสสันดรจึงเป็นบทบาทสำคัญในสื่อสิ่งพิมพ์ การตั้งชื่อนิทาน และการแสดงเหตุการณ์สำคัญในการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรโพธิสัตว์ข้างต้น จึงเป็นการเน้นย้ำเรื่องราวการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ ให้เด็กรุ่นใหม่ได้รับรู้ผ่านตัวอักษร และมีภาพประกอบ เพื่อให้เด็กสร้างจินตนาการได้ สื่อสิ่งพิมพ์จึงเอื้อต่อการบรรยายการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ โดยมีภาพประกอบแสดงให้ผู้อ่านรับรู้และเข้าใจได้ง่ายขึ้น

ภาพประกอบ 84 พระเวสสันดรพระราชทานช้างปัจจัยนาเคนทร์
ในนิทานพระเวสสันดร ของ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์

ภาพประกอบ 85 ชูชกมัดมือชาลี กัณหา

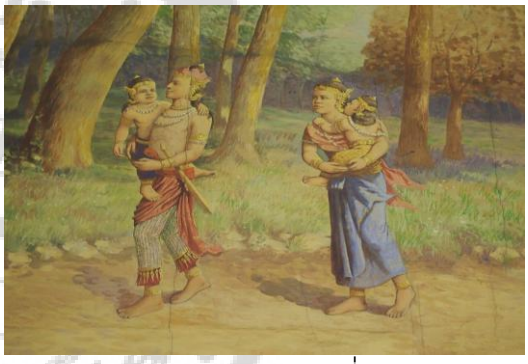
[1] สุภฤกษ์ บุญกอง. (2554). *นิทานธรรมะก่อนนอน เรื่อง เวสสันดรชาดก*. หน้า 37-40.

4.2.2 การเน้นย้ำเรื่องทานบารมีของพระโพธิสัตว์ในสื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพ

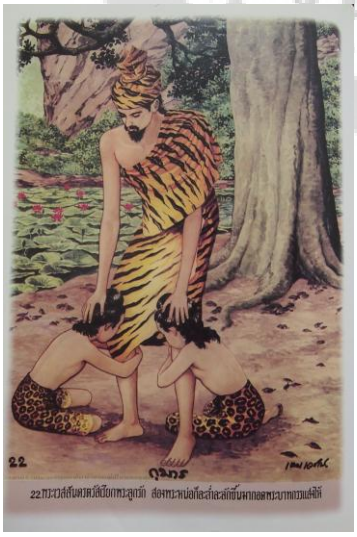
ในสื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพปรากฏบทบาทการเน้นย้ำเรื่องราวการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ให้คนรุ่นใหม่ได้รับรู้ โดยมีลักษณะเด่น คือการใช้ *“ภาพ”* แทน *“อักษร”* ภาพจิตรกรรมฝาผนังได้เน้นย้ำเหตุการณ์สำคัญในการบำเพ็ญทานบารมี ได้แก่ การบริจาคสิ่งของภายนอก บริจาคช้าง บริจาคบุตร และบริจาคพระนางมัทรีและแสดงการพบกับอุปสรรค คือชูชกที่มาทูลขอพระเวสสันดรให้ผู้ชมภาพเห็นภาพแต่ละภาพ เน้นย้ำเรื่องราวการบำเพ็ญทานบารมีในแต่ละฉาก การคัดเลือกเหตุการณ์สำคัญของเรื่องโดยเน้นการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์เวสสันดรจึงแสดงถึง *“ความจงใจ”* ของศิลปินในการเลือกสาร ผู้ชมได้เห็นการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ผ่านภาพที่งดงามในจิตรกรรมฝาผนัง และภาพที่งดงามที่เหมือนจริงในภาพของเหม เวชกร และ ส.ธรรมภักดี หากผู้ชมภาพสามารถ *“ถอดรหัส”* สาระสำคัญของภาพเหตุการณ์สำคัญนั้นได้ก็จะสามารถเข้าถึงการเน้นย้ำเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ได้ดียิ่งขึ้น

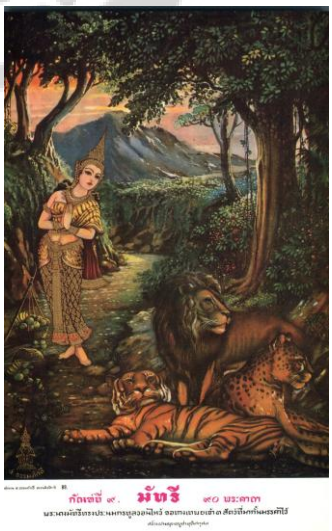
ภาพประกอบ 86 ชูชกเฝ้าดีสองกุมาร

ภาพประกอบ 87 กษัตริย์สี่พระองค์ดำเนินด้วยพระบาทเสด็จสู่เขาวงกต

ภาพประกอบ 88 พระเวสสันดรตรัสเรียกสองกุมาร

ภาพประกอบ 89 เทวดาแปลงเป็นสัตว์ 3 ตัวขวางทางพระนางมัทรี

4.2.3 การเน้นย้ำเรื่องทานบารมีของพระโพธิสัตว์ในสื่อบันเทิงร่วมสมัย

สื่อบันเทิงร่วมสมัย ได้แก่ เพลงร่วมสมัย และวีซีดีการแสดงเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง มีบทบาทในการเน้นย้ำเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ให้คนรุ่นใหม่ได้รับรู้ผ่านสื่อ โดยเปลี่ยนจากรูปแบบสื่อที่เปลี่ยนไปจากเดิมที่ต้องฟังเทศน์ – สวดเรื่องเวสสันดรชาดก ปรับเปลี่ยนมาเป็นการรับรู้ชาดกด้วยสื่อประเภทเพลง มีท่วงทำนองไพเราะ เสียงดนตรีเสนาะหู และยังมีมิวสิควีดิโอแสดงเรื่องราวชาดกเป็นการปรับเปลี่ยนวิธีการรับรู้สาร

ในเพลงร่วมสมัยได้แสดงเรื่องราวของพระเวสสันดรโดยเลือกใช้คำ *"มหาทาน" "มหาเวสสันดร"* การเล่าเรื่องการดำเนินวิถี *"สละ"* ประโยชน์ส่วนตน เพื่อประโยชน์ส่วนรวมในหลายเพลง ดังเช่น

> บุญผะเหวดมหาเวสสันดร ชาดกบทตอนเล่าขานกันมา องค์พุทธาพระสัมมาสัมมา พระโพธิญาศาสดาศาสดา ร่มโพธิ์ชายคาศาสนิกชน ปางชาติประสูติตน **มหาทาน มหาทาน** ปางชาติประสูติตน **มหาทาน มหาทาน**...[1]

> ...จะกล่าวถึงองค์สี่กษัตรา ออกจากพาราเข้าเดินดง พระเวสสันดรสุริยวงค์ ท้าวเธออุ้มองค์พ่อชาลี โฉมนางมัทรีแม่กัลยา อุ้มแก้วกัณหากุมารี ออกตามเสด็จ พระสามีเดินจรลีมาในไพร...สี่กษัตราก็คลาไคล เข้าสู่พงไพรพนาดอน...[2]

จากตัวอย่างเป็นการแสดงให้ผู้อ่านเห็นชีวิตที่ *"ไม่ธรรมดา"* ของพระเวสสันดร ที่ต้องเผชิญกับอุปสรรค แต่มีความเพียรเพื่อการบำเพ็ญทานบารมี และได้รับความสำเร็จในท้ายที่สุด

ในสื่อบันเทิงร่วมสมัยวีซีดีเทศน์มหาชาติทรงเครื่องได้เน้นย้ำทานบารมีของพระเวสสันดรเช่นกัน ดังตัวอย่าง

> **พระครูวาที** : (บรรยาย) พระเวสสันดรจึงลงจากอาศรม เดินตามหาชาลีกัณหาจนทั่ว มาถึงยังสระโบกขรณี เห็นมีแต่รอยเท้าขึ้น ไม่มีรอยเท้าลง เวสสันดรนึกในใจ เป็นเพราะความฉลาดของลูกเราแท้ๆ ชาลีกัณหาหนีลงสู่สระโบกขรณีเอาใบบุษบงมาบังเกศี เอาพระวารีมาบังตัว พระเวสสันดรจึงกล่าวเรียกชาลีกัณหาลูกรักทั้งสองว่า
>
> **พระครูวาที** : (แหล่) **พระเวสสันดร ได้ฟังสุนทรตาพราหมณ์เฒ่า จึงกล่าวพาที เอ้ามีคดี ร้องเรียกเป็นทำนอง ยานนาวา เรียกบุตรสองตรา ขึ้นจากสระเสีย โสโพธิสตฺโต ขอรวบรัดตัดใจความ พระเวสสันดรจึงกล่าวเรียกชาลีกัณหาลูกรักของพ่อ ถ้าชาลีกัณหาอยากให้เสด็จพ่อสำเร็จพระโพธิญาณ ชาลีกัณหาจงขึ้นมาจากสระโบกขรณีเถิดลูกเอย**

---

[1] ดวง มรกต. (2547). เพลงพระเวสสันดร. *พระเวสสันดรชาดก*. (วีดิโอซีดี). กรุงเทพฯ : บริษัท เอ็ม.ดี.เทป จำกัด.

[2] ยิปซี ศรีสาคร. (2554). เพลง สี่กษัตริย์เดินดง. *สีกาสั่งนาค*. (วีดิโอซีดี). กรุงเทพฯ: บริษัท โฟร์เอส (ไทยแลนด์) จำกัด.

ชาลี : (แหล่) ชาลีจนปัญญา เมื่อพระบิดาดำรัส ชาลีไม่อาจทนฟัง บิดาท่านสั่งหลายซ้ำ แล้วหันมาชวนน้องกัณหา เจ้าอย่าซ่อนหน้าอยู่เลยหนอ ถึงตายเราต้องยอมเสี่ยงตาย มิยอมให้ใครมองข้าม เมื่อปิตุรงค์ท่านทรงฤทธิ์ ชาลีอุทิศยอมทำ

พระครูวาที : ชาลีขึ้นมาจากสระโบกขรณีน้ำตาอาบแก้ม เมื่อรู้ลางสังหรณ์ที่เกิดขึ้นกับตัวเองแล้ว (ชาลีเดินออกมาไหว้พระเวสสันดร นั่งลงใต้ธรรมาสน์ ปาดน้ำตา)

กัณหา : (แหล่) หนูกัณหา น้ำตาไหล เมื่อแม่จากไปสู่ป่า พะเน้าพะนอ พ่อไม่เมตตา ต้องนั่งผวาชอกช้ำ หนูกัณหาน่าอนาถ ต้องตกเป็นทาสตาพราหมณ์(กัณหาเดินออกมาไหว้พระเวสสันดร)

พระเวสสันดร : ชาลีกัณหา

ชาลี : ฮะ เสด็จพ่อ

พระเวสสันดร : ถ้าวันนี้เสด็จพ่อมีอะไรจะบอกชาลีจะโกรธเสด็จพ่อไหม

ชาลี : ชาลีไม่โกรธเสด็จพ่อฮะ

พระเวสสันดร : กัณหาเล่าลูกเอ๋ย ถ้าเสด็จพ่อมีอะไรจะบอกกัณหาจะโกรธเสด็จพ่อไหมลูก

กัณหา : กัณหาไม่กล้าโกรธเสด็จพ่อหรอกเพคะ

พระเวสสันดร : ชาลีกัณหาบอกว่าไม่โกรธเสด็จพ่อ งั้นชาลีกัณหาฟังคำเสด็จพ่อหนาลูก หลังจากเสด็จพ่อถูกขับไล่ออกจากกรุง...หล้า ในชีวิตของเสด็จพ่อไม่เหลือสิ่งใดมีค่าติดตัวมา ตอนนี้ชีวิตของเสด็จพ่อเหลือสิ่งมีค่าอยู่สองอย่าง อย่างที่หนึ่งคือแม่มัทรีของเจ้า อย่างที่สองคือชาลีกัณหาลูกรักของพ่อ ชาลี กัณหาเอ๋ย ที่เสด็จพ่อเรียกเจ้าขึ้นมาจากสระโบกขรณีเพราะว่าเสด็จพ่อจะยกเจ้าให้เป็นทาสทาสีทาสากับตาพราหมณ์เฒ่าชูชก

ชาลี/กัณหา : เสด็จพ่อ (สองกุมารปาดน้ำตา)

พระเวสสันดร : ไหนเจ้าว่าเจ้าไม่โกรธ แล้วเจ้าร้องไห้ทำไมเล่าลูก ชาลีมีอะไรสั่งถึงแม่มัทรีไหมลูก

ชาลี : (ร้องไห้) ก่อนที่ชาลีจะจากเสด็จพ่อ ก่อนที่ชาลีจะจากเสด็จแม่ไป น้องกัณหายังไม่ได้เสวยนม ตัวชาลีเองยังไม่ได้เสวยผลไม้ หากแม้ว่าวันหนึ่งวันใด ชาลีได้ตายจากเสด็จพ่อไปแล้ว ชาลีจะขอตั้งสัตย์อธิษฐานไว้ว่า ถ้าเกิดชาติหน้าฉันใด ชาลีจะขอเกิดเป็นลูกเสด็จพ่อ เสด็จแม่ทุกๆชาติฮะ

พระเวสสันดร : ขอสิ่งที่ชาลีอธิษฐานประสบความสำเร็จเถิดกัณหาล่ะลูกเอ๋ย ทำไมเจ้าไม่ยอมมองหน้าพ่อเลยเล่าลูก

กัณหา : เสด็จพ่อเพคะ

พระเวสสันดร : มีอะไรหรือลูก

กัณหา : กัณหาไม่ไปไม่ได้หรือเพคะเสด็จพ่อ

พระเวสสันดร : กัณหาเอ๋ย

กัณหา : เพคะ

พระเวสสันดร : ที่เสด็จพ่อยกเจ้าให้เขา มิใช่ว่าพ่อไม่รักเจ้านะลูก แต่เจ้าก็รู้จุดประสงค์ของพราหมณ์เฒ่า จุดประสงค์ที่เขาต้องการเจ้าทั้งสอง กัณหาไม่ได้ยินเหรอลูก ว่าเขาดุด่าว่ากล่าวเสียดสีบริภาษเสด็จพ่ออย่างไร เขาว่าเสด็จพ่อเป็นกษัตริย์ที่ใช้ไม่ได้ พูดจามือถือสากปากถือศีล ถ่มน้ำลายลงบนดินยังเก็บเอามากินขึ้นได้อีก กัณหา เจ้าทนให้เขาเหยียดหยามเสด็จพ่อ เจ้าทนได้หรือลูก เจ้ามีอะไรจะสั่งถึงแม่มัทรีไหมลูกเอ๋ย

วีซีดีเทศน์มหาชาติทรงเครื่องแสดงบทบาทการเน้นย้ำเรื่องทานบารมีของพระโพธิสัตว์เวสสันดร โดยกล่าวถึงพระเวสสันดรกับบุตรทั้ง 2 คน เป็นที่สังเกตว่าเหตุการณ์ตอนนี้แสดงอารมณ์โศกของตัวละครเอก 3 ตัวอย่างเด่นชัด ไม่มีอารมณ์อื่นเลย ต่างจากการเน้นความสนุกสนานเพลิดเพลิน เพื่อเน้นว่าการบริจาคบุตรทานครั้งนี้เป็นสิ่งที่ทำได้ยากยิ่ง

4.2.4 การเน้นย้ำเรื่องทานบารมีของพระโพธิสัตว์ในสื่อพุทธศิลป์

สื่อพุทธศิลป์ยานนาวาที่วัดยานนาวาได้รับอิทธิพลมาจากเหตุการณ์สำคัญในเวสสันดรชาดกกัณฑ์กุมาร สำเภายานนาวาที่วัดยานนาวาเป็นฉากสัญลักษณ์การตรัสเปรียบเรื่องยานนาวาของพระเวสสันดร จากเหตุการณ์สำคัญตอนพระเวสสันดรตรัสเปรียบสองกุมารเป็นดังยานนาวา สองกุมารช่วยนำพาพระองค์และสรรพสัตว์ข้ามฝั่งสู่นครนิพพาน

สื่อพุทธศิลป์ยานนาวาแสดงพระราชศรัทธาอันแรงกล้าของพระเวสสันดรที่มีต่อการบำเพ็ญทานบารมี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชศรัทธาเรื่องทานบารมีของพระเวสสันดรจึงโปรดให้สร้างฯ สำเภายานนาวา เพื่อสื่อแนวคิดสำคัญเรื่องทานบารมีให้คนเห็นความสำคัญของการสะสมบุญตามแบบอย่างพระเวสสันดรโพธิสัตว์ เพื่อความสุข สงบ และเป็นตัวอย่างเพื่อการขัดเกลาจิตของประชาชนในอันที่จะ *“ข้ามพ้น”* สังสารวัฏสู่นิพพานซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของพุทธศาสนา ช่วยเน้นย้ำแนวคิดสำคัญเรื่องทานบารมีในฉากสำคัญของเรื่องคือ *“กัณฑ์กุมาร”* ซึ่งแสดงให้เห็นการบำเพ็ญทานอันยิ่งใหญ่ของพระเวสสันดรโพธิสัตว์

ภาพประกอบ 90 สำเภาจีนวัดยานนาวา กรุงเทพฯ

4.2.5 การเน้นย้ำเรื่องทานบารมีของพระโพธิสัตว์ในสื่อการท่องเที่ยว

ถ้ำชาดกเป็นสื่อการท่องเที่ยวที่มีบทบาทช่วยเน้นย้ำเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ให้คนรุ่นใหม่รับรู้ผ่านการจำลองเหตุการณ์สำคัญ ปรากฏเพียงตอนสำคัญตอนเดียวคือกัณฑ์กุมาร พระเวสสันดรทรงบริจาคสองกุมารเป็นทานแก่ชูชก ชูชกแสดงความใจบาปด้วยการเฆี่ยนตีสองกุมาร ทั้งยังผูกข้อพระหัตถ์ด้วยเถาวัลย์ ดังนี้

ภาพประกอบ 91 ชูชกทูลขอสองกุมาร

ภาพประกอบ 92 ชูชกเฆี่ยนสองกุมาร

การจัดแสดงหุ่นขี้ผึ้งเวสสันดรชาดกในถ้ำชาดก อุทยานหุ่นขี้ผึ้งนี้จึงเป็นการเน้นย้ำเรื่องราวการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ให้คนรุ่นใหม่รับรู้ เหตุการณ์ที่ตั้งใจนำมาเสนอจึงยังเป็นความทุกข์ยากลำบากในการบริจาคสองกุมาร ความโหดร้ายทารุณของชูชกจึงยิ่งทำให้การบริจาคบุตรทานยิ่งใหญ่ น่าประทับใจ ส่งผลให้เข้าใจเรื่องราวของพระเวสสันดรที่ *“จับต้องได้”* ผู้ชมได้เรียนรู้ผ่านหุ่นขี้ผึ้งที่ปั้นได้อย่างเหมือนจริง

4.3 บทบาทในการรักษาและสืบทอดประเพณีเทศน์มหาชาติ

ประเพณีเทศน์มหาชาติเป็นประเพณีสำคัญทางพุทธศาสนาไทย นำเนื้อหามาจากเวสสันดรชาดก เริ่มจากต้นเรื่องจนกระทั่งจบเรื่อง แสดงให้เห็นว่าเวสสันดรชาดกเป็นเรื่องสำคัญ ประเพณีเทศน์มหาชาติปรากฏในสังคมไทยมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย คนไทยเชื่อว่าถ้าผู้ใดฟังเทศน์มหาชาติจบภายในวันเดียวจะได้อานิสงส์มาก

> เนื่องจากพุทธศาสนิกชนชาวไทยนับถือกันมาแต่โบราณว่า ถ้าผู้ใดได้ฟังเทศน์มหาชาติแล้ว จะได้ผลานิสงส์มากดังข้อความในมาลัยสูตรที่ข้าพเจ้านำมากล่าวข้างต้นจึงเกิดเป็นประเพณีมีประชุมกันฟังเทศน์มหาชาติทุกๆ ปี แต่หนังสือมหาเวสสันดรชาดกแม้ตัวคาถาที่แต่งในภาษามคธยาวถึง 13 กัณฑ์ ต้องเทศน์หลายชั่วโมงจึงจบ ก็นับถือกันมาว่า ต้องฟังให้จบในวันเดียว จึงจะได้รับอานิสงส์แรงกล้า ถ้าได้ทำพิธีเทศน์มหาชาติสำเร็จ นิยมกันว่าเป็นสิริมงคล น้ำที่ตั้งไว้ในมณฑลพิธีก็ถือกันว่าเป็นน้ำมนต์อาจบำบัดเสนียดจัญไรได้ ประเพณีอันนี้เห็นจะมีมาในเมืองไทยตั้งแต่ครั้งสมเด็จพระร่วงครองพระนครสุโขทัยเป็นปฐม แล้วมีติดต่อมาจนตราบเท่าทุกวันนี้[1]

การฟังเทศน์มหาชาติจึงเป็นการฟังเรื่องเวสสันดรชาดกนั่นเอง หากฟังเทศน์มหาชาติจบ 13 กัณฑ์ ก็เปรียบเสมือนฟังเวสสันดรชาดกจบทั้งเรื่อง เวสสันดรชาดกจึงมีบทบาทในการรักษาและสืบทอดประเพณีเทศน์มหาชาติในสังคมไทย ความนิยมเทศน์มหาชาติปรากฏทั้งในประเพณีราชสำนักและประเพณีราษฎร์ การเทศน์มหาชาติแต่เดิมใช้ภาษาบาลีที่เป็นคาถาล้วน หรือเรียกว่า *"เทศน์คาถาพัน"* ต่อมาสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงเห็นว่าการเทศน์คาถาพันเป็นภาษาบาลีล้วนทำให้ผู้ฟังไม่เข้าใจ จึงโปรดให้ประชุมนักปราชญ์แต่ง**มหาชาติคำหลวง**ขึ้น เพื่อใช้สำหรับสวดให้อุบาสกอุบาสิกาฟัง เพื่อให้เข้าใจความของคาถาพัน การสวดเช่นนี้ปรากฏมาจนถึงทุกวันนี้ในวันเข้าพรรษา ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ดังที่ธนิต อยู่โพธิ์ กล่าวว่า

> ประเพณีอันนี้ยังมีสืบทอดมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์นี้ เวลานักขัตฤกษ์เช่นเข้าพรรษาเป็นหน้าที่ของขุนทินบรรณาการ และขุนธารกำนัน กับผู้ช่วยอีก 2 คน ขึ้นนั่งเตียงในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แล้วสวดมหาชาติคำหลวงโดยทำนองอย่างเก่า ถวายพระมหากษัตริย์ทรงสดับในเวลาเสด็จพระราชดำเนินไปบำเพ็ญพระราชกุศล ในปัจจุบันนี้ก็ยังเป็นหน้าที่ของกรมการศาสนา ต้องจัดหาข้าราชการไปสวดมหาชาติคำหลวงเป็นทำนองในวันเข้าพรรษา ณ

[1] ธนิต อยู่โพธิ์. (2524). *ตำนานเทศน์มหาชาติ*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สำนักเลขาธาการนายกรัฐมนตรี. สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี พิมพ์แจกในงานทอดกฐินพระราชทานของสำนักนายกรัฐมนตรี ณ วัดมหรรณพาราม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร. 29 ตุลาคม 2524. หน้า 19.

พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และการที่เด็กนักเรียนไปนั่งสวดหนังสือเรื่องต่างๆ ตามทำนองซึ่งเรียกว่า *"สวดโอ้เอ้วิหารราย"* ตามศาลารายในวัดพระศรีรัตนศาสดารามก็สืบเนื่องมาจากประเพณีเก่าเช่นเดียวกัน[1]

ประเพณีเทศน์มหาชาติจึงเป็นประเพณีสำคัญในวัฒนธรรมไทยทั้งของราชสำนักและของราษฎร์[2] ดังใน**พระราชพิธีสิบสองเดือน**[3] การเทศน์มหาชาติถือเป็นประเพณีสำคัญที่ต้องจัดเป็นประจำทุกปี มีการจัดเครื่องบูชากัณฑ์เทศน์ การประดับตกแต่งธง การประดับภาพ การบรรเลงเพลงประจำกัณฑ์[4]

ประเพณีเทศน์มหาชาติในภาคอีสานเรียกกันว่า *"บุญผะเหวด"* งานบุญผะเหวดเป็นงานบุญเดือนสี่ ซึ่งเป็นงานประจำปีของชาวภาคอีสาน จัดขึ้นทุกปีในช่วงระหว่างออกพรรษา เรียกกันว่างานบุญเดือนสี่ หรือบุญผะเหวด จะจัดติดต่อกัน 3 วันเป็นอย่างน้อย วันแรกเป็นวันเตรียมงานเรียกกันว่า *"มื่อโฮม"* หมายถึงการร่วมแรงร่วมใจกันมาทำงาน ช่วยกันตกแต่งศาลาที่จะเทศน์มหาชาติให้มีบรรยากาศเหมือนอยู่ในป่าเขาวงกต วันที่ 2 จะมีแห่พระเวสสันดร พระนางมัทรี พระชาลี พระกัณหาชินามายังศาลาวัด การแห่นี้จะมีดนตรีพื้นเมืองและการเซิ้ง ส่วนวันที่ 3 จะฟังเทศน์มหาชาติและมีการทำบุญอื่นๆ อย่างเช่น การเทศน์กัณฑ์หลอน การแห่ข้าวพันก้อน การแห่ผ้าพระเวส ซึ่งใช้ผ้าขาวเขียนเป็นเรื่องราวเวสสันดรชาดก เป็นต้น

ผู้วิจัยพบว่าจากสื่อเวสสันดรชาดกทั้ง 5 กลุ่มมีสื่อ 2 กลุ่มที่มีบทบาทในการรักษาและสืบทอดพระเพณีเทศน์มหาชาติ ได้แก่ สื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพ และสื่อบันเทิงร่วมสมัย

4.3.1 บทบาทในการรักษาและสืบทอดประเพณีเทศน์มหาชาติในสื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพ

ผู้วิจัยพบบทบาทในการรักษาและสืบทอดประเพณีเทศน์มหาชาติในภาพเวสสันดรชาดกของนายเหม เวชกร สะท้อนให้เห็นงานบุญใหญ่เทศน์มหาชาติที่นำภาพในจินตนาการมาสร้างสรรค์ให้เห็นเป็นรูปธรรม การสร้างสรรค์ภาพพระเวสสันดรชาดกของนายเหม เวชกร เป็นตัวอย่างการสะท้อน

---

[1] ธนิต อยู่โพธิ์. (2524). *ตำนานเทศน์มหาชาติ*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สำนักเลขาธาการนายกรัฐมนตรี. สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี พิมพ์แจกในงานทอดกฐินพระราชทานของสำนักนายกรัฐมนตรี ณ วัดมหรรณพาราม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร. 29 ตุลาคม 2524. หน้า 19-20.

[2] ประเพณีเทศน์มหาชาติพบในทุกภาคของประเทศไทย ภาคเหนือเรียกประเพณีนี้ว่า *"ตั้งธัม์หลวง"* ภาคอีสานเรียกว่า *"ประเพณีบุญผะเหวด"* และภาคใต้เรียกประเพณีนี้ว่า *" ฟังธรรมมหาชาติ"*

[3] พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วรรณคดีสโมสรยกย่องให้เรื่องนี้เป็นยอดความเรียงเชิงอธิบาย

[4] ดูรายละเอียดได้ในบทที่ 2 เวสสันดรชาดก: ภูมิหลัง และอานิสงส์

ภาพงานเทศน์มหาชาติ ดังเห็นบรรยากาศการจัดเทศน์มหาชาติที่เตรียมสถานที่ให้คล้ายคลึงกับป่าหิมพานต์ มีดอกไม้ ธูปเทียนบูชาอย่างละพัน การสร้างสรรค์ภาพ *"เทศน์มหาชาติ"* ในสื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพเช่นนี้ จึงเป็นการรักษาและสืบทอดประเพณีเทศน์มหาชาติแก่คนในสังคมไทย เพื่อแสดงให้เห็นประเพณีสำคัญของไทยที่จะยังคงดำรงอยู่คู่สังคมไทย

ภาพประกอบ 93 ประเพณีเทศน์มหาชาติภาพของนายเหม เวชกร

4.3.2 **บทบาทในการรักษาและสืบทอดประเพณีเทศน์มหาชาติในสื่อบันเทิงร่วมสมัย**

ในเพลงร่วมสมัยเวสสันดรชาดกซึ่งเป็นสื่อบันเทิงร่วมสมัย ปรากฏบทบาทเด่นชัดในการรักษาและ สืบทอดประเพณีเทศน์มหาชาติภาคอีสาน ที่เรียกว่างานบุญผะเหวด ดังปรากฏในเนื้อเพลงและภาพจากมิวสิควีดิโออันสะท้อนให้เห็นประเพณีงานบุญผะเหวด ดังในเพลง**พระเวสสันดรชาดก เพลงแห่พระเวส** และ**เพลงบุญมหาชาติขาดอ้าย** ทั้ง 3 เพลงนี้กล่าวถึงประเพณีแห่พระเวสเทศน์มหาชาติอีก 6 เพลงกล่าวถึงเนื้อเรื่องและตัวละครจากเรื่องเวสสันดรชาดกเป็นหลัก จึงไม่ปรากฏประเพณีเทศน์มหาชาติในเพลง

เพลงที่ 1 **พระเวสสันดร** กล่าวถึงประเพณีเทศน์มหาชาติ ดังนี้

บุญผะเหวดมหาเวสสันดร ชาดกบทตอนเล่าขานกันมา...มาแห่กัณฑ์หลอนหัวใจชื่นมื่น ฟังเทศน์มาลัยหมื่นมาลัยแสนสำราญ แห่ข้าวพันก้อน กินข้าวปุ้นคาวหวาน ศาสนสถาน จัดงาน

ปฏิมาพี่น้องชาวประชาแห่แหนทำบุญ ขบวนกองบุญแห่พระเวสเข้าเมือง...เดินกันเป็นสาย แห่แหนเรื่องราว ผ้าขาวแต่งแต้มพระชาติสันดร...แห่ผะเหวดเข้าเมือง[1]

เพลงพระเวสสันดรชาดกข้างต้นมีบทบาทในการรักษาและสืบทอดประเพณีเทศน์มหาชาติด้วยการใช้เพลงเล่าวิธีการทำบุญผะเหวด โดยเริ่มตั้งแต่การเทศน์กัณฑ์หลอน การเทศน์มาลัยหมื่นมาลัยแสน การแห่ข้าวพันก้อน การกิน *"ข้าวปุ้น"* หมายถึงขนมจีน มีการจัดขบวนแห่พระเวสสันดรเข้าเมือง ในขบวนใช้ผ้าขาววาดเป็นเรื่องราวเวสสันดรชาดก เรียกว่า *"ผ้าพระเวส"* เพื่อเป็นการเล่าเรื่อง จะเห็นได้ว่าเพลงนี้แสดงรายละเอียดของงานบุญผะเหวดซึ่งจัดเป็นประจำทุกปี ชาวบ้านเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาโดยพร้อมใจกัน *"เดินกันเป็นสาย"* ร่วมทำบุญในงานประเพณีสำคัญ เพลงร่วมสมัยพระเวสสันดรชาดกนี้จึงมีบทบาทในการรักษาและสืบทอดประเพณีเทศน์มหาชาติ (บุญผะเหวด) ทั้งโดยตัวอักษร และการใช้ภาพมิวสิควีดิโอแสดงการแห่ขบวนอัญเชิญพระเวสสันดรเข้าเมือง

ภาพประกอบ 94 ขบวนแห่พระเวสสันดรเข้าเมือง[2]

ภาพประกอบ 95 ขบวนแห่กัณหาชาลี[3]

เพลงที่ 2 แห่พระเวส

ปรากฏบทบาทในการรักษาและสืบทอดประเพณีเทศน์มหาชาติ (บุญผะเหวด) ของชาวอีสานอย่างเด่นชัดในเพลงโดยกล่าวถึงการแห่พระเวสเข้าเมืองในงาน *"บุญผะเหวด"* ที่มีหนุ่มสาวมาฟ้อนรำในขบวนแห่ และมีการถวายกัณฑ์เทศน์ร่วมทำบุญทำทานในเดือนสี่ของทุกปี ดังนี้

---

[1] ดวง มรกต. (2547). เพลงพระเวสสันดร. *พระเวสสันดรชาดก*. (วีดิโอซีดี). กรุงเทพฯ : บริษัท เอ็ม.ดี.เทป จำกัด.

[2] ภาพจากมิวสิควีดีโอเพลงพระเวสสันดรชาดก (ดวง มรกต. (2547). เพลงพระเวสสันดร. *พระเวสสันดรชาดก*. (วีดิโอซีดี). กรุงเทพฯ : บริษัท เอ็ม.ดี.เทป จำกัด.)

[3] ภาพจากมิวสิควีดีโอเพลงพระเวสสันดรชาดก (ดวง มรกต. (2547). เพลงพระเวสสันดร. *พระเวสสันดรชาดก*. (วีดิโอซีดี). กรุงเทพฯ : บริษัท เอ็ม.ดี.เทป จำกัด.)

เชิญองค์เจ้าพระเวสสันดร กลับนครคีรีนคเรศ ไปปกเกศชาวพระนครนั้นเทอญ บุญพระเวสบ้านเฮา หนุ่มๆ สาวๆ ผู้เฒ่าผู้ใหญ่โบราณสืบประเพณีไว้ ตกเดือนสี่ไทยจะมีงานทุกปี บุญบ้านนี้ถิ่นอีสานบ้านเฮาเรียกว่าบุญมหาชาติ แห่โพธิสัตว์ใช้ชาติ บ่มอำนาจบุญบารมี มุ่งสละโลกีย์ ตามวิถีของพุทธองค์ พวกเฮาหมู่ลูกเหลนหลาน สร้างบุญทานร่วมจิตจำนง มาแห่องค์มหาเวส รุ่งขึ้นแห่กันหลอน สาวหนุ่มฟ้อนร่วมกันแห่มา ถวายกัณฑ์ให้กับหลวงตา ชาวบ้านทั่วหน้าร่วมบุญกุศล หนุ่มหน้ามนสาวน้อยหน้าหวาน ร่วมบุญทานฮักกันม่วนกัน บุญพระเวสม่วนล้นบ้านชาวอุบลร่วมใจสัมพันธ์...[1]

ภาพประกอบ 96 การแห่ผ้าพระบฏ[2]

ภาพประกอบ 97 การเซิ้งในขบวนแห่พระเวส[3]

ภาพประกอบ 98 ขบวนแห่พระเวสสันดรเข้าเมือง[4]

ภาพประกอบ 99 การฟังเทศน์มหาชาติ[5]

---

[1] ปฤษณา วงศ์ศิริ. (2554). เพลง แห่พระเวส. *รวมเพลงละครชุดมนต์รักแม่น้ำมูล*. (วีดิโอซีดี). กรุงเทพฯ: บริษัท จ๊ะทิงจา จำกัด.

[2] ภาพจากมิวสิควิดีโอเพลงแห่พระเวส (ปฤษณา วงศ์ศิริ. (2554). เพลง แห่พระเวส. *รวมเพลงละครชุดมนต์รักแม่น้ำมูล*. (วีดิโอซีดี). กรุงเทพฯ: บริษัท จ๊ะทิงจา จำกัด.)

[3] ภาพจากมิวสิควิดีโอเพลงแห่พระเวส (ปฤษณา วงศ์ศิริ. (2554). เพลง แห่พระเวส. *รวมเพลงละครชุดมนต์รักแม่น้ำมูล*. (วีดิโอซีดี). กรุงเทพฯ: บริษัท จ๊ะทิงจา จำกัด.)

[4] ภาพจากมิวสิควิดีโอเพลงแห่พระเวส (ปฤษณา วงศ์ศิริ. (2554). เพลง แห่พระเวส. *รวมเพลงละครชุดมนต์รักแม่น้ำมูล*. (วีดิโอซีดี). กรุงเทพฯ: บริษัท จ๊ะทิงจา จำกัด.)

[5] ภาพจากมิวสิควิดีโอเพลงแห่พระเวส (ปฤษณา วงศ์ศิริ. (2554). เพลง แห่พระเวส. *รวมเพลงละครชุดมนต์รักแม่น้ำมูล*. (วีดิโอซีดี). กรุงเทพฯ: บริษัท จ๊ะทิงจา จำกัด.)

เพลงนี้แสดงให้เห็นภาพงานบุญผะเหวดเพื่อเชิญพระเวสสันดรเสด็จกลับนครสีพี ประเพณีนี้เป็นงานบุญใหญ่ ชาวบ้านจึงมาร่วมกัน *"สร้างบุญทานร่วมจิตจำนง"* มีทั้งการฟ้อนรำ ถวายกัณฑ์เทศน์ ร่วมทำบุญทำทาน นับเป็นประเพณีที่ *"ม่วนล้น"* คือทำให้เกิดความสนุกสนานและสานสัมพันธ์ของคนในชุมชน ทั้งหมดนี้ปรากฏเป็นภาพมิวสิควิดีโออย่างชัดเจน ทำให้ผู้ชมเห็นบรรยากาศงานบุญผะเหวด เป็นวิธีการหนึ่งในการรักษาและสืบทอดประเพณีเทศน์มหาชาติแก่คนรุ่นหลัง

เพลงที่ 3 บุญมหาชาติขาดอ้าย

สื่อเพลงร่วมสมัยสะท้อนให้เห็นว่างานบุญผะเหวดเป็นงานบุญสำคัญยิ่งใหญ่ของภาคอีสาน ผู้คนศรัทธาเข้าร่วมฟังเทศน์ โดยเฉพาะงานบุญผะเหวดที่มีชื่อเสียงที่ จังหวัดร้อยเอ็ด ได้แก่ เทศกาลงานประเพณี *"ไปกินข้าวปุ้น ร่วมบุญผะเหวด"* ในงานมีฟ้อนรำ แห่กลองยาว และมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือคือ *"ปู่พลาญชัย"* ปรากฏในเนื้อเพลง ดังนี้

> ล่ะดอกสะแบงแดงเต็มต้น คนเมืองกินเอาบุญใหญ่ โฮมกันบึงพลาญชัย บุญผะเหวดฮอดแล้วไกลใกล้กะหลั่งไหล ละคิดเห็นเด้คนที่ นัดน้องไว้ เดือนสี่สิเคียงหมอนบุญกัณฑ์หลอนแล้วพอดี สิสู่ขอน้องรอมื้อ
>
> เสียงกลองยาวแห่กัณฑ์หลอนฟ้อนเซิ้งงาม คนล้นหลามแน่นถนนทุกสาย คู่หนุ่มสาวควงคู่เรียงราย แต่บ่มีอ้ายคือขาดอันใด๋จักอย่าง บุญฟังเทศน์ บุญผะเหวดแห่กัณฑ์หลอน เหงาแน่นอนบ่มีอ้ายนั่งข้าง ยิ่งค่ำลงยิ่งคิดไปหลายอย่าง คิดไปเหมิดต่าง ต่าง ฮอดความสัญญากัน เหลือแฮงหมั่นเคยสัญญากัน เคยเว้าอ่อม อ่อม อ่อม อ่อม หรืออ้ายบ่พร้อม บ่เห็นแจ้งข่าวคราว โอ๋ยน้อพี่ความเจ็บปวดรวดร้าว มันสิอยู่กับไผ คิดเห็นใจแน่บ่น้อคนคอย สิจ่อยตายนำเจ้า จนไปเว้ามเหศักดิ์หลักเมือง ให้เพิ่นเตื้องเพิ่นส่อย เพิ่นส่อย จุดธูปเรียบร้อยใจตั้งอธิษฐาน
>
> วานปู่พลาญชัยมิ่งเมืองยิ่งใหญ่ บอกคนเขาไกลให้คืนถิ่น บอกว่าหลานคอยห่วงหาเป็นอาจิน หรือเขาลืมสิ้นให้เจ้าปู่ดลใจ ปู่จ๋าไปดลให้เขาฮู้ตอนนี้เขามีคู่หรือว่าเขาอยู่กับใคร ปู่จงบอกกับเขาด้วยหนา ทุกเวลาหลานลืมไม่ได้ ขาดเขาหลานเหมือนขาดใจ ปู่พลาญชัยช่วยบอกเขาที[1]

[1] จินตหรา พูนลาภ. (2551). เพลง บุญมหาชาติขาดอ้าย. *อัลบั้ม จินตะหราครบเครื่อง ชุดที่ 2*. กรุงเทพฯ: บริษัท อาร์สยาม จำกัด.

ภาพประกอบ 100 งานบุญผะเหวดมีฟ้อนรำ

ภาพประกอบ 101 แห่กลองยาว[1]

เนื้อหาเพลงกล่าวถึงการรอคอยคนรักของหญิงสาวคนหนึ่ง ในความหลักจึงแสดงอารมณ์ความรู้สึกถึงคนรัก โดยแทรกเนื้อหางานบุญผะเหวด ซึ่งยังคงมีการแห่กลองยาว การฟ้อนเซิ้ง การทำบุญฟังเทศน์ และการแห่กัณฑ์หลอน

การกล่าวถึงงานบุญผะเหวดในสื่อเพลงร่วมสมัยจึงแสดงให้เห็นว่าชาวบ้านยังคงรู้จักและให้ความสำคัญกับประเพณีนี้ ดังจะเห็นได้จากการอนุรักษ์พิธีกรรมต่างๆ ในงาน เช่น การแห่ การฟ้อนรำ การทำบุญ เป็นต้น โดยเน้นให้เห็นว่างานบุญผะเหวดนี้เป็น *“ชาดกบทตอนเล่าขานกันมา”* และ *“แห่โพธิสัตว์ใช้ชาติ บ่มอำนาจบุญบารมี”*

การแสดงเทศน์มหาชาติทรงเครื่องในวีซีดี เป็นสื่อบันเทิงร่วมสมัยที่มีบทบาทในการรักษาและสืบทอดประเพณีเทศน์มหาชาติเช่นกัน โดยปรับเปลี่ยนรูปแบบการนำเสนอให้สอดคล้องสัมพันธ์กับบริบทสังคมร่วมสมัยที่เน้นความบันเทิงเป็นหลัก แต่ยังคงต้องการทำบุญเพื่อ *“ความมั่นคงทางจิตใจ”* โดยเฉพาะบุญใหญ่อย่างเทศน์มหาชาติ โดยเน้นแสดงตอนสำคัญในเรื่องเวสสันดรชาดกคือกัณฑ์กุมารและกัณฑ์มัทรี ใช้ตัวละครสำคัญ ได้แก่ ชูชก พระนางมัทรี กัณหา ชาลี แสดงนำเป็นตัวละครในชาดกดำเนินเรื่องตาม**อรรถกถาเวสสันตรชาดก**

แม้สื่อวีซีดีการแสดงเทศน์มหาชาติทรงเครื่องจะปรับเปลี่ยนรูปแบบการนำเสนอโดยแทรกบทตลกเพื่อความเพลิดเพลินสนุกสนาน แต่ยังคงมีบทบาทในการรักษาและสืบทอดประเพณีเทศน์มหาชาติด้วยการเน้นย้ำให้ผู้ฟังเทศน์เห็นความสำคัญ และร่วม *"ทำบุญ" "ทำทาน"* ซึ่งตรงกับแนวคิดหลักของเรื่อง การแสดงเทศน์มหาชาติทรงเครื่องเน้นการ *“แหล่”* เพื่อให้ผู้ฟังที่เข้าร่วมพิธีได้ใส่ปัจจัยเพื่อทำทานดังพระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมี ชูชกตัวละครสำคัญในเวสสันดรชาดกเป็น *“ผู้ขอ”* ตามเนื้อเรื่องเดิมในพระไตรปิฎก

---

[1] ภาพจากมิวสิควีดิโอเพลงบุญมหาชาติขาดอ้าย (จินตหรา พูนลาภ. (2551). เพลง บุญมหาชาติขาดอ้าย. อัลบั้มจินตะหราครบเครื่อง ชุดที่ 2. กรุงเทพฯ: บริษัท อาร์สยาม จำกัด.).

พระครูวาที : เมื่อพระนางมัทรีเข้าสู่ป่าแล้ว เฒ่าปริคาหกยาจกเข็ญใจ รู้ว่าพระนางมัทรีไม่ได้อยู่ที่อาศรมแล้ว จึงปีนลงจากง่อนผา มุ่งหน้าตรงไปยังอาศรมพระบรมเวสสันดร เพื่อทูลขอสองกุมารในกาลครั้งนั้น ในฉากนี้พบกับบุญช่วย นำชัย รับบทเป็นเฒ่าปริคาหกยาจกเข็ญใจ

ชูชก : ร้องเพลงขอทาน (เอ่อ เออ เอิ้ง เออ...เอ้อ เอย) ก็เวทนา ท้องของฉันมัน ร้องดังลั่นๆ ตบสิท่านดังปุๆ ยกมือสาธุท่านที่เดินผ่าน ทำบุญทำทานกันเถิด หนาสาธุ (อุ๊ยแบงค์ร้อยเลยเฮ้ย) ศรัทธาก็ข้าวสารทั้งบริวารแบงค์ร้อย ศรัทธาน้อยหน่อยสิบบาทสาธุ อยากจะได้สร้อยทองทั้งข้าวของนาฬิกา เอาไว้ดูเวลาแหมอย่าทำตาดุ๊ดุ ขอให้ท่านสวยหล่อ ที่ร้องขอเงินบาท หลอดลมก็แทบจะขาดกว่าบาทจะหล่นซักปุ

ภาพเวสสันดรชาดกของนายเหม เวชกร และสื่อบันเทิงร่วมสมัย ได้แก่ เพลงร่วมสมัย และวีซีดีการแสดงเทศน์มหาชาติทรงเครื่องจึงมีบทบาทในการรักษาและสืบทอดประเพณีเทศน์มหาชาติ (บุญผะเหวด) ในสื่อรูปแบบใหม่ให้ผู้ชมผู้ฟังรับรู้การเทศน์มหาชาติ ซึ่งเป็นการรักษาและสืบทอดเพื่อให้จดจำทางอ้อมผ่านสื่อร่วมสมัย เพื่อให้เวสสันดรชาดกดำรงอยู่ในสังคมไทยอีกรูปแบบหนึ่ง

4.4 บทบาทในการเผยแพร่คำสอนทางพุทธศาสนาแก่คนในสังคม

การนำเสนอเรื่องราวเวสสันดรชาดกผ่านสื่อสังคมไทยร่วมสมัย ทำให้ผู้เสพรับรู้และเห็น *"แบบอย่าง"* การบำเพ็ญทานบารมี การรับสาระธรรมจากเวสสันดรชาดกในสื่อรูปแบบต่างๆ เป็นการเน้นย้ำให้เห็นพระจริยาวัตรของพระโพธิสัตว์ที่ประเสริฐดีงามทั้งเห็นตัวอย่างที่ร้ายกาจของชูชกที่ต้องพบกับหายนะในที่สุด

จากการวิเคราะห์เวสสันดรชาดกในสื่อทั้ง 5 กลุ่ม ผู้วิจัยพบว่าเวสสันดรชาดก มีบทบาทในการเผยแพร่คำสอนทางพุทธศาสนาแก่คนในสังคม ผ่านเนื้อเรื่องและผ่านพฤติกรรมของตัวละคร บทบาทในการเผยแพร่คำสอนทางพุทธศาสนาแก่คนในสังคม คือการแสดงธรรมะ 3 ข้อสนับสนุนเรื่องการบำเพ็ญทานของพระเวสสันดรเป็นสำคัญ ได้แก่ การให้ทาน ความโลภ และความกตัญญู

4.4.1 การให้ทาน

"ทาน" เป็นคำสอนหนึ่งในพุทธศาสนา มีความหมายหลายอย่าง เช่น การให้ การแจก **พจนานุกรมบาลี – ไทย ฉบับภูมิพโลภิกขุ** ให้ความหมายคำว่า *"ทาน"* ไว้ดังนี้ *"ทาน (นปุ.) (ก) การให้, การแจกให้, ของขวัญ.; การให้ทาน, การมีใจคอกว้างขวาง, ความใจบุญ. (ข) บุญพิเศษ."*[1]

ธรรมะเรื่องทาน เป็นธรรมข้อหนึ่งที่แทรกอยู่ในหมวดธรรมะข้ออื่น เช่น ทศพิธราชธรรม เป็นต้น พระพรหมคุณาภรณ์ [ป.อ.ปยุตฺโต] อธิบายความหมายของ *"ทาน"* และความเกี่ยวโยงกับหมวดธรรมะข้ออื่นทั้งที่จัดว่าเป็นบุญและบาป ดังนี้

> **ทาน** การให้, ยกมอบแก่ผู้อื่น, ให้ของที่ควรให้ แก่คนที่ควรให้ เพื่อประโยชน์แก่เขา, สละให้ปันสิ่งของของตนเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น; สิ่งที่ให้, ทรัพย์สินสิ่งของที่มอบให้หรือแจกออกไป; **ทาน 2** คือ *1. อามิสทาน* ให้สิ่งของ *2.ธรรมทาน* ให้ธรรม; ทาน 2 อีกหมวดหนึ่ง คือ *1.สังฆทาน* ให้แก่สงฆ์ หรือให้เพื่อส่วนรวม 2.ปาฏิบุคลิกทาน ให้เจาะจงแก่บุคคลผู้ใดผู้หนึ่งโดยเฉพาะ (ข้อ 1 ในทศพิธราชธรรม, ข้อ 1 ในบารมี 10, ข้อ 1 ในบุญกิริยาวัตถุ 3 และ 10, ข้อ 1 ในสังคหวัตถุ 4, ข้อ 1 ในสัปปุริสบัญญัติ 3)
>
> ทานมิใช่ถูกต้องดีงามหรือเป็นบุญเสมอไป ทานบางอย่างถือไม่ได้ว่าเป็นทาน และเป็นบาปด้วย ในพระไตรปิฎก (วินย.8/979/326) กล่าวถึงทานที่ชาวโลกถือกันว่าเป็นบุญ แต่ที่แท้หาเป็นบุญไม่ *(ทานที่เป็นบาป)* 5 อย่าง คือ 1.มัชชทาน (ให้น้ำเมา) 2.สมัชชทาน (ให้มหรสพ) 3.อิตถีทาน (ให้สตรี) 4.อุสภทาน (ท่านอธิบายว่าปล่อยให้โคอุสภะเข้าไปในฝูงโค) 5.จิตรกรรมทาน (ให้ภาพยั่วยุกิเลส เช่น ภาพสตรีและบุรุษเสพเมถุน), ในคัมภีร์มิลินทปัญหา (มิลินท.352) กล่าวถึง***ทานที่ไม่นับว่าเป็นทาน*** อันนำไปสู่อบาย 10 อย่าง ได้แก่ 5 อย่างที่กล่าวแล้ว และเพิ่มอีก 5 คือ 6.สัตถทาน (ให้ศัสตรา) 7.วิสทาน (ให้ยาพิษ) 8.สังขลิกทาน (ให้โซ่ตรวน) 9.กุกกุฏสูกรทาน (ให้ไก่ให้สุกร) 10.ตุลากูฏมานกูฏทาน (ให้เครื่องชั่งตวงวัดโกง);[2]

พระเวสสันดรทรงบำเพ็ญทานบารมี ซึ่งหมายถึงการทำคุณความดีอย่างยิ่งยวด ยากที่ใครสามารถทำได้จึงเรียกกันว่า *"ทานบารมี"* ซึ่งมี 3 ขั้น ได้แก่ ทานบารมี ทานอุปบารมี และทานปรมัตถบารมี

ทานบารมี หมายถึง การให้ การสละอย่างยิ่งยวดที่เป็นบารมีขั้นปกติ เช่น สละการให้ของนอกกาย เรียกว่าพาหิรภัณฑบริจาค

---

[1] *พจนานุกรมบาลี – ไทย ฉบับภูมิพโลภิกขุ*. (2547). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ. พิมพ์เพื่อน้อมเกล้าถวายเป็นพระราชกุศลแด่ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในวโรกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 5 รอบ วันที่ 12 สิงหาคม 2535. หน้า 75.

[2] พระพรหมคุณาภรณ์ [ป.อ.ปยุตฺโต]. (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. หน้า 128.

ทานอุปบารมี คือ การให้ การสละที่ยิ่งยวดมากขึ้นอีก เป็นบารมีเกือบถึงขั้นสูงสุด เช่น การบริจาคดวงตา การบริจาคอวัยวะในตัว เรียกว่าอังคบริจาค

ทานปรมัตถบารมี คือการให้ การสละอย่างยิ่งยวดสูงสุด ได้แก่ การบริจาค หรือการสละชีวิต

ทั้ง 3 ขั้น สามารถแบ่งได้เป็นการให้สิ่งภายนอก เรียกว่า พาหิรกทาน และการให้ของภายในเช่น อวัยวะ เลือดเนื้อ ชีวิต การยอมเป็นทาสรับใช้เพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น เรียกว่า อัชฌัตติกทาน[1]

เรื่องการให้ทานเป็นคำสอนที่ปรากฏในสื่อเวสสันดรชาดกทั้ง 5 กลุ่ม ดังนี้

4.4.1.1 การเผยแพร่คำสั่งสอนเรื่องการให้ทานในสื่อสิ่งพิมพ์

สื่อสิ่งพิมพ์นิทานเรื่องพระเวสสันดรทั้ง 5 สำนวน เน้นการแสดงธรรมคำสอนเรื่องการให้ทานแก่ผู้อ่านคือเด็ก โดยแสดงคำสอนเรื่องนี้ให้เข้าใจง่าย เริ่มตั้งแต่การตั้งชื่อเรื่องนิทานโดยผูกคำสอนเรื่องทานไว้ในชื่อเรื่อง **พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้** และ**การให้ทานของพระเวสสันดร** นิทานเรื่องพระเวสสันดรทั้ง 5 สำนวน เน้นย้ำเรื่องการให้ทานของพระเวสสันดรในตอนเดียวกัน เช่น การบริจาคช้างปัจจัยนาค การบริจาคสองกุมาร ซึ่งเป็นการ *"เลือก"* ให้ผู้อ่านเห็นความเสียสละของพระเวสสันดรที่ทรงให้ทานเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น ด้วยการเล่าเรื่องกระชับ เข้าใจง่าย สอดคล้องกับรูปแบบของนิทานสำหรับเด็กที่ต้องมีขนาดสั้น เด็กสามารถเข้าใจเรื่องราวได้ด้วยตนเอง

การเน้นย้ำให้เห็นความสำคัญเรื่องทานในเนื้อหาของการ์ตูนและนิทาน เป็นหัวข้อธรรมอย่างหนึ่งที่สำคัญ หมายถึงการให้ การยกมอบแก่ผู้อื่น ทั้งนี้ต้องให้ของที่ควรให้แก่คนที่ควรให้ เพื่อประโยชน์หรือเป็นการสละให้ของตนเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น

นิทานพระเวสสันดร แสดงคำสอนเรื่องการให้ทาน ตอนพระเวสสันดรทรงบริจาคช้างปัจจัยนาคแก่แคว้นกาลิรัฐ ซึ่งได้รับความเดือดร้อนเนื่องจากฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล การให้ทานครั้งนี้จึงเป็นประโยชน์แก่ชาวนครกาลิครัฐ คือ ฝนจะตกตามฤดูกาล บ้านเมืองจะอุดมสมบูรณ์ พระเวสสันดรจะได้ทรงทำทานอันเป็นกุศล *"เป็นประโยชน์โดยชอบทั้งแก่ผู้ให้และผู้รับ"*

> กระทั่งเกิดภาวะยากแค้นขึ้นในแคว้นกาลิงครัฐ ฝนฟ้าไม่ตกตามฤดูกาล แผ่นดินกันดาร เกิดข้าวยากหมากแพง ผู้คนอดอยากไปทั่ว ชาวนครกาลิงครัฐจึงพร้อมใจขอให้เจ้าผู้ครองแคว้นส่งพราหมณ์แปดคนไปขอช้างปัจจัยนาเคนทร์ของพระเวสสันดร เพื่อบันดาลให้ฝนตกในแคว้นกาลิงครัฐ
>
> พระเวสสันดรก็ประทานช้างราชพาหนะมงคลคู่บ้านคู่เมืองให้ทันทีเมื่อทรงทราบความจริงนี้

[1] *แหล่งเดิม*. หน้า 129.

การบริจาคครั้งนี้ นอกจากแสดงถึงน้ำพระทัยที่ไม่เห็นแก่ตัวของพระองค์แล้ว สิ่งที่ทรงบริจาคนั้น ยังเป็นประโยชน์แก่ผู้รับอีกด้วย นับเป็นทานอันเป็นกุศลโดยแท้ คือเป็นประโยชน์โดยชอบทั้งแก่ผู้ให้และผู้รับ

คำกาพย์

เสียสละประโยชน์ได้- แก่ผู้ให้ในทุกหน
ทานนั้นบันดาลผล- ประโยชน์แท้แก่ผู้รับ[1]

นิทาน**พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้** เจ้าชายเวสสันดรทรงยินดีช่วยเหลือเมืองกาลิงครัฐ ทรงบริจาคช้างปัจจัยนาคให้ด้วยความยินดี การให้ทานครั้งนี้จึงแสดงให้เห็นถึง *"ความยินดี"* ช่วยเหลือผู้อื่นที่เดือดร้อนลำบาก

พระเจ้ากาลิงคราฐแห่งเมืองกาลิงคะ รู้มาว่าเจ้าชายเวสสันดรมีพระเมตตายิ่ง จึงให้พราหมณ์ทั้งแปดไปทูลขอช้างปัจจัยนาค ด้วยเชื่อว่าช้างมงคลนี้จะช่วยนำความอุดมสมบูรณ์มาสู่เมืองกาลิงคะที่กำลังแห้งแล้งมากกว่าเจ็ดปี

"หากเจ้าชายเวสสันดรรู้ว่าพวกเรากำลังลำบาก พระองค์ต้องมอบปัจจัยนาคให้เราอย่างแน่นอน"

เจ้าชายเวสสันดรยินดีช่วยเหลือชาวเมืองกาลิงคะ พระองค์จึงหลั่งน้ำทักษิโณทกมอบช้างคู่บ้านคู่เมืองให้

"ขอผลบุญครั้งนี้ ช่วยให้เรารู้แจ้งในเหตุแห่งทุกข์ และพบหนทางดับทุกข์ในกาลข้างหน้าด้วยเถิด"[2]

เวสสันดรชาดก เผยแพร่คำสอนเรื่องการให้ทานผ่านพฤติกรรมการบริจาคช้างของพระเวสสันดรว่าทรงบริจาคด้วยความ *"ยินดี"*

ขณะนั้น เมืองกาลิงค (กา-ลิง-คะ) เกิดความแห้งแล้ง เพราะฝนไม่ตกตามฤดูกาล กษัตริย์เมืองกาลิงคจึงส่งพราหมณ์ 8คนไปทูลขอช้างปัจจัยนาคของเมืองสีพี เพราะทรงทราบว่าช้างปัจจัยนาคเป็นช้างมงคล เมื่อไปถึงที่ไหนฝนก็จะตกที่นั่น เมื่อพระเวสสันดรทรงทราบ ก็ทรงยินดียกให้[3]

---

[1] เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (2532). *พระเวสสันดร ชาติที่ 10 บำเพ็ญทานบารมี*. หน้า 7-8.

[2] ว.วชิรเมธี. (2554). *พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้*. หน้า 31.

[3] ปิติพร วทาทิยาภรณ์. (2553). *การให้ทานของพระเวสสันดร*. หน้า 7.

นิทาน**พระเวสสันดร** แสดงคำสอนเรื่องการให้ทานในเหตุการณ์ที่พระเวสสันดรทรงบริจาคสองกุมารเป็นบุตรทานแก่ชูชก ซึ่งเป็นการสละ *"เลือดเนื้อ"* ของตนแก่ผู้อื่น ถือเป็นทานบารมีขั้นสูง ดังตัวอย่าง

> รุ่งเช้า เมื่อพระนางมัทรีออกไปป่าหาอาหารแล้ว เฒ่าชูชกก็รีบเข้าไปทูลขอสองกุมารจากพระเวสสันดรทันที
>
> พระเวสสันดรนั้นทั้งทรงอาลัยและทรงคำนึงถึงการบริจาคทานที่พระองค์ทรงบำเพ็ญมาตลอดในชีวิตว่า ไม่เคยมีทานครั้งใดจะตัดสินใจยากและยิ่งใหญ่เท่าครั้งนี้ เพราะลูกเป็นความรัก ความผูกพันในชีวิตที่ยิ่งใหญ่ที่สุด เพราะจะเข้าถึงความไม่ยึดมั่นถือมั่นถึงกับสละแม้ชีวิตที่ผูกพันอยู่ในจิตตนได้นั้นเป็นความยากหนักหนาสาหัสถึงปานนี้[1]

นิทาน**พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้** เมื่อพระเวสสันดรทรงบริจาคบุตรทาน ซึ่งเป็นการทำทานครั้งใหญ่ เป็นการแสดงคำสอนเรื่องการให้ทานว่าเป็นการเสียสละ เป็นการทำเพื่อผู้อ่าน

> รุ่งเช้า เมื่อพระนางมัทรีออกไปหาผลไม้ในป่า ชูชกก็เข้าไปขอพระโอรสพระธิดาจากพระเวสสันดรทันที
>
> พระเวสสันดรรู้ว่า การยอมสละลูกคือทานอันยิ่งใหญ่ พระองค์จึงยกชาลีและกัณหาให้ชูชก[2]

การเผยแพร่คำสอนเรื่องการให้ทานในนิทาน**การให้ทานของพระเวสสันดร** อธิบายว่าการให้ทานคือการ *"ให้"* โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน ดังที่พระเวสสันดรทรงให้สิ่งของอื่นๆ โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน

> เมื่อถึงอาศรม (ที่อยู่ของผู้บำเพ็ญศีล) ของพระเวสสันดร ชูชกรอจนพระนางมัทรีเข้าป่าไปหาผลไม้ จึงเข้าไปขอพระโอรส พระธิดาจากพระเวสสันดร เมื่อทั้งสองได้ยินก็ตกใจกลัว รีบหนีไปซ่อนที่สระบัว ทำให้พระเวสสันดรต้องออกตามหา พระองค์ตามไปจนถึงสระบัว แล้วร้องเรียกชาลี กัณหาให้ออกมา เมื่อทั้งสองออกมา ก็สอนถึงการให้ทาน โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน ซึ่งเป็นบารมี (คุณความดีที่ควรทำมี 10 ประการ) สูงสุดจนพระโอรสและพระธิดาเข้าใจ พระเวสสันดรจึงมอบทั้งสองให้แก่ชูชกไป
>
> ชูชกมัดมือชาลี กัณหา และฉุดกระชากให้รีบเดิน เพราะกลัวพระนางมัทรีจะตามทัน[3]

---

[1] เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (2532). *พระเวสสัน**ดร***. หน้า 21.

[2] ว.วชิรเมธี. (2554). *พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้*. หน้า 17-18.

[3] ปิติพร วทาทิยาภรณ์. (2553). *การให้ทานของพระเวสสันดร*. หน้า 13.

4.4.1.2 การเผยแพร่คำสอนเรื่องการให้ทานในสื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพ

สื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพเน้นย้ำเรื่องการให้ทานของพระเวสสันดร ดังในจิตรกรรมฝาผนังเขียนภาพเพื่อเล่าเรื่องการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ เน้นการให้ทานเป็นสิ่งของภายนอก และการสละบุตรเป็นทานแก่ชูชก ดังในภาพจิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดกในพระอุโบสถวัดสุวรรณาราม ศิลปินใช้ภาพแสดงเรื่องราวการบำเพ็ญทานของพระเวสสันดร โดยมีรายละเอียดการให้ทานตั้งแต่การให้ทานสิ่งของภายนอก เช่น เสื้อผ้า การบริจาคช้างปัจจัยนาคให้แก่พราหมณ์ชาวกาลิงครัฐ การให้ราชรถ การสละสองกุมารเป็นทานแก่ชูชก การสละพระนางมัทรี เป็นต้น

ภาพประกอบ 102 การบริจาคสิ่งของภายนอก จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดสุวรรณาราม

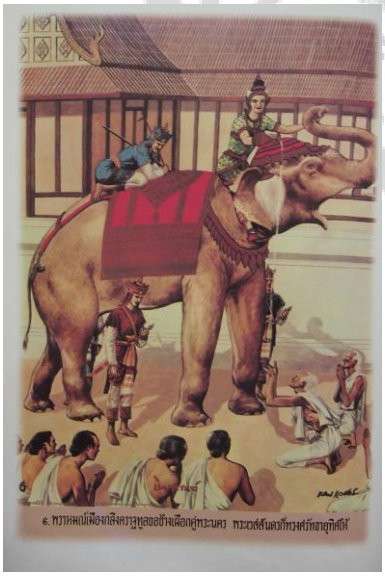
ภาพประกอบ 103 การบริจาคช้างปัจจัยนาค จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดสุวรรณาราม

จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดกวัดราชาธิวาส เน้นภาพคล้ายกันกับภาพจิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดกที่วัดสุวรรณาราม ได้แก่ การบริจาคช้างปัจจัยนาคให้แก่พราหมณ์ชาวกาลิงครัฐ การบริจาคราชรถ การสละสองกุมารเป็นทาน การสละพระนางมัทรี ภาพจิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดกวัดราชาธิวาสนี้แสดงการบำเพ็ญทานของพระเวสสันดรด้วยภาพใหญ่ในกรอบภาพเดียว ทำให้ผู้อ่านได้สาระธรรมเรื่องทานจากภาพได้ไม่ยากนัก ทั้งยังเน้นย้ำอารมณ์ของตัวละครด้วยการใช้ภาพฉากสระโบกขรณี มีตัวละครสำคัญคือพระเวสสันดรกับกัณหาชาลี ซึ่งเป็นฉากสำคัญในเวสสันดรชาดกที่แสดงแนวคิดเรื่องทานบารมีอย่างเด่นชัด

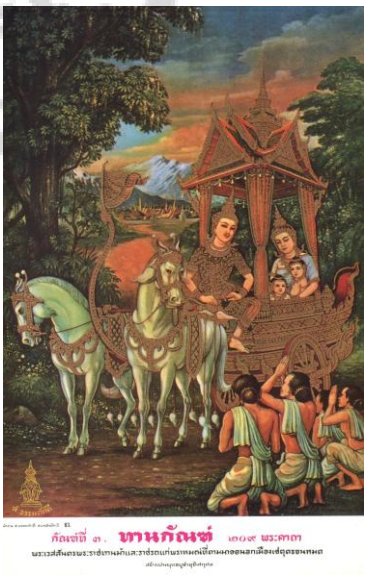

ภาพประกอบ 104 พระเวสสันดรตรัสเรียกสองกุมารขึ้นจากสระโบกขรณี
จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก วัดราชาธิวาส

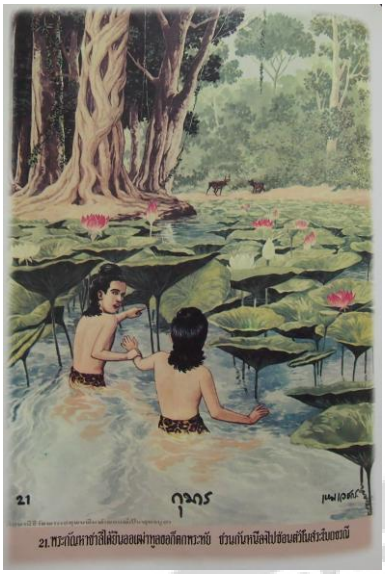
นอกจากนี้ภาพพระเวสสันดรชาดกของนายเหม เวชกร และภาพพิมพ์เวสสันดรชาดกของ ส.ธรรมภักดีได้เน้นย้ำเรื่องทานให้ผู้ชมภาพเห็นและเข้าใจถึงสาระธรรมโดยการออกแบบการจัดวางภาพแบบเดียวกับจิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดก เน้นการบริจาคช้างปัจจัยนาคและการบริจาคสองกุมารในฉากสระโบกขรณี เพื่อเน้นย้ำองค์ประกอบภาพให้สัมพันธ์กับความเข้าใจ *“ธรรม”* อันส่งผลให้ผู้อ่านได้รับ *“ปัญญา”* ในที่สุด

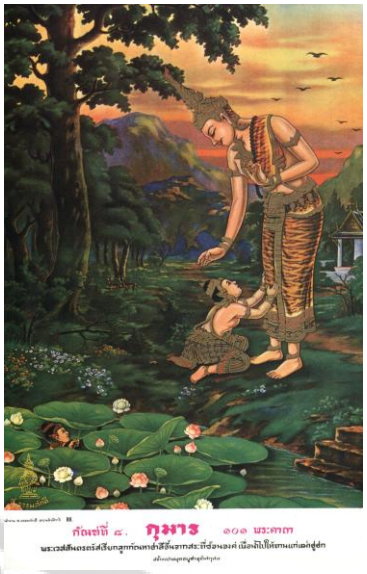
ภาพประกอบ 105 การบริจาคช้างปัจจัยนาค
ภาพของนายเหม เวชกร

ภาพประกอบ 106 การบริจาคช้างปัจจัยนาค
ภาพพิมพ์ของ ส.ธรรมภักดี

ภาพประกอบ 107 ฉากสระโบกขรณี
ภาพของนายเหม เวชกร

ภาพประกอบ 108 ฉากสระโบกขรณี
ภาพพิมพ์ของ ส.ธรรมภักดี

สื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพจึงใช้ *"ภาพ"* แสดงเหตุการณ์สำคัญในเวสสันดรชาดกนั่นคือ การให้สิ่งของสำคัญคือ *"ช้าง"* กับการให้ที่ทำได้ยากยิ่งคือ *"ลูก"* ซึ่งเป็นการเผยแพร่คำสอนเรื่องการให้ทาน ซึ่งเป็นคำสอนสำคัญทางพุทธศาสนา

4.4.1.3 **การเผยแพร่คำสอนเรื่องการให้ทานในสื่อบันเทิงร่วมสมัย**

เพลงร่วมสมัย และวีซีดีการแสดงเทศน์มหาชาติทรงเครื่องได้เผยแพร่คำสอนเรื่องทานให้คนในสังคม ผ่านแนวคิดเรื่องการบำเพ็ญทานของพระเวสสันดรกล่าวคือ การเน้นความเสียสละในการบำเพ็ญ *"มหาทาน"* ได้แก่ การบริจาคบุตรทาน ปรากฏในเพลงและการแสดงเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง ทำให้เห็นว่าการเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวมเป็นสิ่งสำคัญ แม้เวลาจะผ่านมาเนิ่นนานเพียงใดแต่คำสอนเรื่องการให้ทานโดยมีแบบอย่างอันดีงามคือ พระเวสสันดรโพธิสัตว์ ย่อมทำให้คุณค่าของคำสอนนั้นยังเป็นที่ประทับใจและดำรงอยู่ได้ในสังคมปัจจุบัน

> บุญผะเหวดมหาเวสสันดร ชาดกบทตอนเล่าขานกันมา องค์พุทธาพระสัมมาสัมมา พระโพธิญาศาสดาศาสดา ร่มโพธิ์ชายคาศาสนิกชน ปางชาติประสูติตน **มหาทาน มหาทาน** ปางชาติประสูติตน **มหาทาน มหาทาน**...[1]

[1] ดวง มรกต. (2547). เพลงพระเวสสันดร. *พระเวสสันดรชาดก*. (วีดิโอซีดี). กรุงเทพฯ : บริษัท เอ็ม.ดี.เทป จำกัด.

4.4.1.4 การเผยแพร่คำสอนเรื่องการให้ทานในสื่อพุทธศิลป์

สำเภายานนาวาที่วัดยานนาวา ได้แสดงคำสอนเรื่องทาน ซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญในเวสสันดรชาดก ตอนพระเวสสันดรโพธิสัตว์ทรงตรัสอุปมาเปรียบสองกุมารเป็นยานนาวานำพาพระองค์และสรรพสัตว์ข้ามฝั่ง ซึ่งหมายถึงนิพพาน สำเภายานนาวาจึงเป็นสัญลักษณ์ธรรมที่แฝงนัยสำคัญของธรรมะเรื่องทาน คือการเสียสละบุตรซึ่งเป็นที่รักยิ่ง ยอมทุกข์ทรมานตนเองเพื่อประโยชน์สุขของปวงชน

4.4.1.5 การเผยแพร่คำสอนเรื่องการให้ทานในสื่อการท่องเที่ยว

สื่อการท่องเที่ยวอย่างถ้ำชาดกได้เน้นย้ำคำสอนเรื่องการให้ทาน ดังศิลปินปั้นหุ่นขี้ผึ้งในตอนสำคัญคือพระเวสสันดรทรงบริจาคสองกุมารเป็นทานแก่ชูชก ซึ่งเป็นการเน้นย้ำภาพเช่นเดียวกับภาพจิตรกรรมฝาผนัง

ผู้วิจัยพบว่าการเผยแพร่คำสอนเรื่องการให้ทานปรากฏอย่างเด่นชัดที่สุดในสื่อสิ่งพิมพ์รองลงมาปรากฏในสื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพ เพราะลักษณะของสื่อทั้ง 2 ประเภทนี้ทำให้สื่อ *"สาร"* ได้ง่ายกว่าสื่อประเภทอื่น

4.4.2 ความโลภ

"โลภ" หรือ *"โลภะ"* เป็นคำสอนหนึ่งในหลักพุทธศาสนา มีความหมายว่า ความละโมบ หรือความอยากได้ เป็นข้อ 1 ในเรื่องอกุศลมูล 3 คือ *"รากเหง้าของอกุศล, ต้นเหตุของอกุศล, ต้นเหตุของความชั่ว มี 3 อย่าง คือ โลภะ โทสะ โมหะ"*[1]

ใน**อรรถกถาเวสสันตรชาดก** ชูชกเป็นตัวละครที่เป็นสัญลักษณ์ของอกุศลมูล ได้แก่ โลภะ คืออยากได้สองกุมารมาเป็นทาสรับใช้นางอมิตตดา โทสะคือคิดประทุษร้ายสองกุมาร และลงมือเฆี่ยนตี และโมหะคือความลุ่มหลงนางอมิตตดา ชูชกใน**อรรถกถาเวสสันตรชาดก**จึงเป็นสัญลักษณ์ของอกุศลมูล 3 ซึ่งหมายถึงกิเลส[2] ความคิดเรื่องอกุศลมูลได้รับการปรับเปลี่ยนลดลงเหลือเพียง *"ความโลภ"* ที่เด่นชัด จากการศึกษาพบว่าสื่อเวสสันดรชาดกที่มีบทบาทในการเผยแพร่คำสอนทางพุทธศาสนาเรื่องความโลภ ได้แก่ สื่อสิ่งพิมพ์ และสื่อการท่องเที่ยว

---

[1] พระพรหมคุณาภรณ์ [ป.อ.ปยุตฺโต]. (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. หน้า 472.

[2] ดูเพิ่มเติมใน นิธิอร พรอำไพสกุล. (2549). *สุนทรียภาพในอรรถกถาเวสสันตรชาดก*. ปริญญานิพนธ์ ศศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

4.4.2.1 **การเผยแพร่คำสอนเรื่องความโลภในสื่อสิ่งพิมพ์**

สื่อสิ่งพิมพ์นิทานเรื่องพระเวสสันดรทั้ง 5 สำนวนมีบทบาทในการเผยแพร่คำสอนทางพุทธศาสนาเรื่องความโลภผ่านตัวละครคือชูชก ดังปรากฏในนิทานพระเวสสันดรทุกสำนวนกล่าวถึงจุดจบของชูชกในท้ายที่สุด ดังนี้

สำนวนที่ 1 พระเวสสันดร กล่าวถึงชูชกว่า *"เสพสุขจนเกินกำลังสังขาร"* จึงตายแสดงด้วยภาพว่าชูชกรับประทานจนเกินกำลัง ความละโมบในการกินจนไม่รู้จักพอจึงทำให้ชูชกตาย

> **ชูชกชื่นชมกับสมบัติที่ได้ กระทั่งเสพสุขจนเกินกำลังสังขาร ธาตุในกายแตกดับโดยพลัน ตายไปโดยยังไม่ทันจะได้จัดการกับทรัพย์สมบัติแต่ประการใด** มีผลให้สมบัตินั้นตกคืนกลับท้องพระคลังหมด[1]

สำนวนที่ 2 พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้ สื่อสิ่งพิมพ์สำนวนนี้เผยแพร่คำสอนเรื่องความตะกละตะกลาม เห็นแก่กินจนไม่ยอมหยุดแม้อิ่มมากแล้วก็ทำให้ตายได้ ดังที่อาหารรสเลิศมากมายเป็นสาเหตุให้ชูชกขาดใจตาย

> **ชูชกเห็นอาหารรสเลิศมากมาย ก็กินและดื่มอย่างตะกละตะกลาม แม้อิ่มมากแล้ว ก็ยังไม่ยอมหยุดกิน กระทั่งหายใจติดขัดและขาดใจตาย**ในที่สุด
>
> "โอย...ข้า...เอ็อก...หายย...ย...ใจ...ไม่..."
>
> "โอ๊ะ!ท่านชูชกแย่แล้ว"[2]

สำนวนที่ 3 การให้ทานของพระเวสสันดร สำนวนนี้ระบุว่าชูชกตะกละ รับประทานอาหารมากเกินไป อาหารย่อยไม่ทันจึงทำให้เสียชีวิต เป็นความโลภในการกิน

> ฝ่ายพระเจ้าสญชัยทอดพระเนตร (มอง) เห็นชายชรากับเด็กสองคน หน้าตาคล้ายพระราชนัดดา (หลาน) ของพระองค์ เมื่อนำตัวมาถาม และทราบเรื่องราวทั้งหมด จึงให้นำพระราชทรัพย์ (ทรัพย์สินเงินทอง) มาไถ่ชาลี กัณหา และเลี้ยงอาหารอย่างดีให้แก่ชูชก ด้วยความตะกละ ทำให้ชูชกกินมากเกินไป จนท้องไม่สามารถย่อยอาหารได้ทัน ทำให้เสียชีวิตในที่สุด[3]

---

[1] เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (2532). พระเวสสันดร. หน้า 28.

[2] ว.วชิรเมธี. (2554). *พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้*. หน้า 26.

[3] ปิติพร วทาทิยาภรณ์. (2553). *การให้ทานของพระเวสสันดร*. หน้า 19.

สำนวนที่ 4 เวสสันดรชาดก กล่าวถึงความละโมบในการรับประทานของชูชกว่าเป็นเพราะชูชกตระหนี่ถี่เหนียว จึงรับประทานมากจนอาหารไม่ย่อย ต้องตาย *"ทั้งๆ ที่อาหารยังอยู่ในปาก"*

> พระเจ้าสญชัยได้ฟังก็ตรัสสั่งทหารให้ไปนำสมบัติจากท้องพระคลังมาเพื่อไถ่ตัวหลานทั้งสองจากชูชก จากนั้นก็ให้นำข้าวปลาอาหารมากมายมาเลี้ยงชูชก
>
> และด้วยความที่ชูชกเป็นคนตระหนี่ถี่เหนียว ไม่เคยกินอาหารอร่อยเช่นนี้มาก่อน จึงกินเข้าไปมากเสียจนอาหารไม่ย่อย อืดอัดหายใจไม่ออก
>
> ในที่สุดก็ถึงแก่ความตายทั้งๆ ที่อาหารยังอยู่ในปาก[1]

สำนวนที่ 5 นิทานธรรมะก่อนนอนเวสสันดรชาดก สำนวนนี้กล่าวถึงสาเหตุของความละโมบในการกินว่าเพราะชูชก *"ไม่รู้จักยับยั้งกิเลส"* แม้จะอิ่มเพียงไรก็ไม่พอจึงทำให้ท้องแตกตาย สื่อสิ่งพิมพ์สำนวนนี้ระบุชัดเจนว่าชูชกตายเพราะ *"ความโลภของตนเอง"*

> **ชูชกพราหมณ์เฒ่าทั้งชีวิตเกิดมาเป็นขอทาน ไม่เคยได้กินอาหารชั้นเลิศของชาววัง ก็ไม่รู้จักยับยั้งกิเลสจึงกินอาหารอย่างตะกละตะกลาม แม้จะอิ่มแสนอิ่ม แต่ก็ละโมบอยากกินให้หมดทุกอย่าง พุงของชูชกเริ่มโตขึ้นเรื่อยๆ จนรับไม่ไหว ในที่สุดชูชกก็ท้องแตกตาย**ไปด้วยความโลภของตัวเอง[2]

ภาพประกอบ 109 ชูชกท้องแตกตายในนิทาน

[1] พีรดา ทาบทอง. (2552). *เวสสันดรชาดก*. หน้า 4-6.

[2] สุภฤกษ์ บุญทอง. (2554). *นิทานธรรมะก่อนนอน เวสสันดรชาดก*. หน้า 49.

4.4.2.2 การเผยแพร่คำสอนเรื่องความโลภในสื่อการท่องเที่ยว

สื่อการท่องเที่ยวถ้ำชาดกแสดงภาพ *"จุดจบ"* ของชูชกที่ละโมบกินอาหารจน *"ท้องแตกตาย"* ไว้อย่างน่ารังเกียจ ทำให้ผู้เสพรับรู้เรื่องราวและได้รับอุทาหรณ์สอนใจจากตัวละครชูชกซึ่งเป็นแบบอย่างที่ไม่ดี

ภาพประกอบ 110 รูปปั้นหุ่นขี้ผึ้งชูชกท้องแตกตาย

ความละโมบโลภมากของชูชกที่ *"ตะกละ"* ไม่รู้จักอิ่ม เป็นเหตุการณ์สำคัญในเวสสันดรชาดก กัณฑ์มหาราช ที่สังคมไทยรู้จักกันแพร่หลายจนเกิดเป็นสำนวนไทย *"กินจนพุงแตก"* หรือ *"กินจนท้องแตกตาย"* ซึ่งเป็นสำนวนในทำนองเยาะหยันคนที่ละโมบโลภมาก ไม้รู้จักประมาณ อาจกล่าวทำนองเสียดสีคนที่คดโกงไม่รู้จักพอ กระทำการทุจริตเรื่อยไปไม่ละอายว่า *"กินเข้าไปเถอะอีกหน่อยท้องจะแตกตาย"*[1]

การเน้นเรื่องราวตอนชูชกท้องแตกตายในสื่อสิ่งพิมพ์ และสื่อการท่องเที่ยว จึงแสดงให้เห็นบทบาทสำคัญของเวสสันดรชาดกในสื่อสังคมไทยร่วมสมัย ที่แสดงชุดความคิด *"ชูชกโลภมาก" "ชูชกตะกละ" "กินจนท้องแตกตาย"* ที่ยังปรากฏอยู่ในสังคมไทยร่วมสมัย

4.4.3 ความกตัญญู

"กตัญญู" เป็นคำสอนหนึ่งในพุทธศาสนา มีคำที่มีความหมายใกล้เคียง เช่น *"กตญฺญุตา" "กตเวที" "กตเวทิตา"* มีความหมายว่า *"การรับรู้คุณที่ผู้อื่นทำแก่ตน รู้คุณ และสนองคุณ"* ดังใน **พจนานุกรมบาลี – ไทย ฉบับภูมิพโลภิกขุ** ให้ความหมายคำว่า *"กตัญญู"* และคำอื่นที่เกี่ยวข้องดังนี้

---

[1] ศักดิ์ศรี แย้มนัดดา. (2553). *สำนวนไทยที่มาจากวรรณคดี*. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 19.

กตญญุ (คุณ.) ผู้รู้, รับรู้สิ่งที่คนอื่นทำ (แก่ตน), กตัญญู, รู้คุณ.
กตญฺญุตา (อิต.) ความเป็นผู้รู้จักคุณที่คนอื่นทำให้.
กตเวที (คุณ.) รู้คุณ, ขอบคุณ, สนองคุณ.
กตเวทิตา (อิต.) ความเป็นผู้รู้จักคุณท่าน.[1]

"กตัญญู" หรือ *"กตัญญุตา"* จึงต้องใช้คู่กับคำว่า *"กตเวที"* คือรู้คุณแล้วตอบแทน ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ [ป.อ.ปยุตฺโต] อธิบายคำว่ากตัญญูกตเวที ไว้ดังนี้

> **กตัญญูกตเวที** ผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและตอบแทน แยกออกเป็น 2 คือ กตัญญู รู้คุณท่าน; กตเวที ตอบแทน หรือสนองคุณท่าน; ความกตัญญูกตเวทีว่าโดยขอบเขต แยกได้เป็น 2 ระดับ คือกตัญญูกตเวทีต่อบุคคลผู้มีคุณความดีหรืออุปการะต่อตนเป็นส่วนตัว อย่างหนึ่ง กตัญญูกตเวทีต่อบุคคลผู้ได้บำเพ็ญคุณประโยชน์หรือมีคุณความดีเกื้อกูลแก่ส่วนรวม เช่นที่พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงแสดงความกตัญญูกตเวทีต่อพระพุทธเจ้าโดยฐานที่ได้ทรงประกาศธรรมยังหมู่ชนให้ตั้งอยู่ในกุศลกัลยาณธรรม เป็นต้น อย่างหนึ่ง (ข้อ 2 ในบุคคลหาได้ยาก 2)[2]

4.4.3.1 การเผยแพร่คำสอนเรื่องความกตัญญูในสื่อสิ่งพิมพ์

ผู้วิจัยพบว่าในสื่อสิ่งพิมพ์เป็นสื่อชนิดเดียวที่แสดงคำสอนเรื่องความกตัญญูผ่านพฤติกรรมตัวละครคือนางอมิตตดา ปรากฏในสื่อสิ่งพิมพ์ทั้ง 5 สำนวน แสดงความกตัญญูของนางอมิตตดาที่เป็นลูกที่ดีเชื่อฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่ ปฏิบัติตามคำของพ่อแม่ และตอบแทนพระคุณพ่อแม่ด้วยการไปอยู่กับชูชก ที่แก่ชราและอัปลักษณ์ เพราะพ่อแม่ของตนนำเงินที่ชูชกฝากไว้ไปใช้หมด จึงไม่มีเงินคืนให้ชูชก ดังนี้

สำนวนที่ 1 พระเวสสันดร ระบุชัดเจนว่านางอมิตตดาเป็นลูกที่ดี ยินยอมไปอยู่กับชูชกแม้ไม่เต็มใจเพื่อแทนบุญคุณพ่อแม่ ลักษณะเช่นนี้คือความกตัญญูของนางอมิตตดา

> นางอมิตตดานั้นเป็นลูกที่ดีจึงยอมปฏิบัติตามเพื่อแทนคุณพ่อแม่ แม้จะไม่เต็มใจก็ต้องจำยอมไปอยู่กับเฒ่าชูชก เพื่อปรนนิบัติพราหมณ์เฒ่าเยี่ยงภรรยา[3]

---

[1] *พจนานุกรมบาลี – ไทย ฉบับภูมิพโลภิกขุ*. (2547). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ. พิมพ์เพื่อน้อมเกล้าถวายเป็นพระราชกุศลแด่ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติติ์ พระบรมราชินีนาถ ในวโรกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 5 รอบ วันที่ 12 สิงหาคม 2535. หน้า 5.

[2] พระพรหมคุณาภรณ์ [ป.อ.ปยุตฺโต]. (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. หน้า 2.

[3] เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (2532). พระเวสสันดร. หน้า 13.

สำนวนที่ 2 พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้ สำนวนนี้เน้นว่านางอมิตตดาเป็นคนดี เป็นลูกที่ดีของพ่อแม่ และเป็นภรรยาที่ดีของชูชก ความกตัญญูของนางอมิตตดาแสดงด้วยข้อความว่า *"เป็นบุตรที่ว่านอนสอนง่าย"*

> นางอมิตตดานั้นเป็นบุตรีที่ว่านอนสอนง่าย จึงยอมเป็นเมียชูชกแต่โดยดี นางเฝ้าปรนนิบัติดูแลชูชกอย่างดี จนใครต่อใครเล่าลือไปทั่วว่าชูชกนั้นโชคดีนักหนาที่ได้เมียทั้งสวยและดี[1]

สำนวนที่ 3 การให้ทานของพระเวสสันดร เป็นสำนวนเดียวที่ไม่ได้ระบุลักษณะความกตัญญูของนางอมิตตดาว่าเป็นอย่างไร กล่าวแต่เพียงว่าพ่อแม่ของนางอมิตตดาจะยกนางให้ชูชกเพื่อใช้หนี้ การที่นางอมิตตดาเป็นภรรยาของชูชกจึงแสดงว่านางเป็นบุตรที่เชื่อฟังพ่อแม่ ปฏิบัติตามคำสั่งของพ่อแม่

> ในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง มีชายชราผู้หนึ่งชื่อชูชก ฝากเงินที่ได้มาจากการขอทานไว้กับเพื่อน แต่เพื่อนกลับเอาเงินของชูชกไปใช้จนหมด เมื่อชูชกทวงจึงจำต้องยกลูกสาว นางอมิตตดา (อะ – มิด – ตะ – ดา) ให้แทน[2]

สำนวนที่ 4 เวสสันดรชาดก แสดงลักษณะความกตัญญูของนางอมิตตดาว่าเป็นภรรยาที่ดี ดูแลชูชกเป็นอย่างดี ทำให้เห็นว่านางอมิตตดาพร้อมที่จะปฏิบัติตามคำสั่งของพ่อแม่

> ฝ่ายอมิตตดานั้นก็ขยันขันแข็ง เป็นภรรยาที่ดีดูแลเอาใจใส่ชูชกเฒ่าเป็นอย่างดี[3]

สำนวนที่ 5 นิทานธรรมะก่อนนอนเวสสันดรชาดก การเผยแพร่คำสอนเรื่องความกตัญญูปรากฏอย่างเด่นชัดว่าเพราะ *"เป็นคนกตัญญู"* นางอมิตตดาจึงยอมเป็นภรรยาชูชก

> นางอมิตตดาเป็นคนกตัญญูจึงยอมเป็นภรรยาชูชก นางปรนนิบัติรับใช้ ตักน้ำ ตำข้าว หุงหาอาหาร ดูแลบ้านเรือนจนเป็นที่สรรเสริญของบรรดาพราหมณ์หนุ่มๆ ในหมู่บ้านนั้น[4]

---

[1] ว.วชิรเมธี. (2554). พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้. หน้า 11.

[2] ปิติพร วาททิยาภรณ์. (2553). การให้ทานของพระเวสสันดร. หน้า 11

[3] พีรดา ทาบทอง. (2552). เวสสันดรชาดก. หน้า 42.

[4] สุภฤกษ์ บุญกอง. (2554). *ธรรมะก่อนนอน เรื่อง เวสสันดรชาดก*. หน้า 27.

การแทรกคำสอนเรื่องความกตัญญูกตเวทีในนิทานพระเวสสันดร ทำให้ผู้อ่านซึ่งเป็นเด็กได้รับการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมให้เป็นผู้ที่มีความกตัญญูรู้คุณพ่อแม่ เป็นเด็กดีเชื่อฟังพ่อแม่ ดังตัวละครนางอมิตตดาในนิทาน

สื่อเวสสันดรชาดกจึงมีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่คำสอนศาสนาที่ให้คุณค่าในการดำเนินชีวิตโดยนำเสนอแนวคิดทางพุทธศาสนาเรื่องการทำทาน ความโลภ และความกตัญญู การเผยแพร่คำสอนดังกล่าว ช่วยปลูกฝังค่านิยมและรักษาบรรทัดฐานทางพฤติกรรมในสังคมผ่านสื่อร่วมสมัย ซึ่งเป็นหน้าที่สำคัญของศาสนาที่สอนให้คนทำความดี อันถือเป็นหลักปฏิบัติที่พุทธศาสนิกชนพึงมี

การรับรู้ความหมายเวสสันดรชาดกจึงเป็นการเรียนรู้ธรรมะผ่านสื่อ ซึ่งมีความเป็นปัจเจกมากกว่าการนั่งฟังสวดหรือฟังเทศน์ในรูปแบบเดิม แสดงให้เห็นความสำคัญของการนำหลักธรรมทางพุทธศาสนามาปรับเปลี่ยนวิธีการนำเสนอให้เข้ากับยุคสมัย แม้ว่ารูปแบบของสื่อจะเปลี่ยนไปตามบริบทสังคม แต่ชาดกยังคงทำหน้าที่สำคัญคือการแสดงเรื่องราวของพระโพธิสัตว์เพื่อเป็นตัวอย่างในการบำเพ็ญธรรม แสดงให้เห็นแนวคิดสำคัญเรื่องการบำเพ็ญทานในอดีตชาติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งจะยังคงดำรงอยู่ในสังคมไทย

สื่อเวสสันดรชาดกทั้ง 5 กลุ่ม จึงมีบทบาทสำคัญในสังคมไทยร่วมสมัย 4 ประการ ได้แก่ บทบาทในการให้ความเพลิดเพลินในฐานะนิทาน บทบาทในการเน้นย้ำการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ให้คนรุ่นใหม่รับรู้ บทบาทในการรักษาและสืบทอดประเพณีเทศน์มหาชาติ และบทบาทในการเผยแพร่คำสอนทางพุทธศาสนาแก่คนในสังคม บทบาททั้ง 4 ประการแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของเวสสันดรชาดกในสังคมไทยร่วมสมัย แสดงให้เห็นการดำรงอยู่ของเวสสันดรชาดกในสังคมไทยที่ปรับเปลี่ยนตามบริบทสังคมและวัฒนธรรม

บทที่ 5
สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

เวสสันดรชาดกได้รับความนิยมแพร่หลายในสังคมไทย ปรากฏหลักฐานสำคัญในสมัยสุโขทัย ดังใน**ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง (หลักที่** 6) จารึกคำสรรเสริญพระมหาธรรมราชาลิไทว่าทรงบำเพ็ญทานบารมีเหมือนพระเวสสันดร ดังนี้

> พระศาสดาจารย์เจ้าเข้าสู่พระปรินิพพานได้ 1905 พระวสาในปีฉลู วันพุธ เดือน 12 แรม 8 ค่ำ **พระองค์ประกอบไปด้วยทานบารมี คล้ายกับพระเวสสันดร** ด้วยปัญญาบารมีคล้ายกับ.. (พระนามชำรุด)... และด้วยศีลบารมีคล้ายกับพระสีลวราชเป็นที่นักปราชญ์ทั้งหลายควรจะเข้าไปสรรเสริญ พระองค์ฉลาดในโหราศาสตร์มีคัมภีร์พยากรณ์เป็นต้น ทรงชำนาญในสภาวะแห่งพระไตรปิฎกมีนามว่าลีเทยย์[1]

ชาดกเรื่องนี้อยู่ในหมวด**พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิบาต** แสดงเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร ในพระชาตินี้พระองค์ทรงบำเพ็ญทานบารมีอันใหญ่ยิ่ง คือการบริจาคบุตรทานและทารทาน ซึ่งเป็นการบำเพ็ญทานอันอุกฤษฏ์ ในสังคมไทยน่าจะได้รับอิทธิพลจาก**อรรถกถาเวสสันตรชาดก** ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่ขยายความเวสสันตรชาดกในพระไตรปิฎกอีกชั้นหนึ่ง

การศึกษาวิจัยเรื่อง **เวสสันดรชาดก: การสร้างสรรค์ *"สื่อ"* ศิลปวัฒนธรรมและบทบาทในสังคมไทยร่วมสมัย** แสดงให้เห็นการสร้างสรรค์เรื่องพระเวสสันดรในสื่อศิลปวัฒนธรรม และบทบาทของเวสสันดรชาดกในสื่อสังคมไทยร่วมสมัย โดยใช้กรอบแนวคิดทางคติชนวิทยา ได้แก่ ดัชนีอนุภาค การแพร่กระจายของนิทาน ทฤษฎีบทบาทหน้าที่นิยม และกรอบแนวคิดทางสังคมวิทยาเรื่องการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดวัฒนธรรม ผลการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องได้แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดว่าชาดกเรื่องนี้มีอิทธิพลต่อสังคมไทย ดังผู้วิจัยได้สำรวจความนิยมเรื่องเวสสันดรชาดกในสังคมไทยทั้งจากเอกสารและการสัมภาษณ์ พบว่าเวสสันดรชาดกมีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์สื่อศิลปวัฒนธรรมแขนงต่างๆ อย่างแพร่หลาย ผู้วิจัยแบ่งออกได้ 4 มิติ ได้แก่ มิติทางวรรณกรรม มิติทางจิตรกรรม มิติทางประติมากรรม และมิติทางสังคมและวัฒนธรรม[2] ผู้วิจัยสามารถสรุปผลการวิจัย และอภิปรายผลตามประเด็นต่อไปนี้

---

[1] กรมศิลปากร. (๒๕๐๔). *เรื่องพระร่วง เที่ยวเมืองพระร่วง คำอ่านและคำแปลจารึกสุโขทัย สุภาษิตพระร่วง ไตรภูมิพระร่วง ฉบับหอสมุดแห่งชาติ*. กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาคาร, หน้า ๓๘๗.

[2] ดูเพิ่มเติมในบทที่ 2 หัวข้อ 2.5 เวสสันดรชาดก: ความแพร่หลายในมิติทางศิลปวัฒนธรรม

5.1 ลักษณะการสร้างสรรค์เวสสันดรชาดกใน *"สื่อ"* ทางศิลปวัฒนธรรม

5.2 บทบาทของสื่อเวสสันดรชาดกในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย

5.1 ลักษณะการสร้างสรรค์เวสสันดรชาดกใน *"สื่อ"* ทางศิลปวัฒนธรรม

งานวิจัยนี้พบว่าเรื่องพระเวสสันดรส่งผลต่อการสร้างสรรค์สื่อ 5 รูปแบบ อันแสดงให้เห็นการสืบทอดความเชื่อทางพุทธศาสนาเรื่องทานและทานบารมีอย่างแพร่หลาย ได้แก่ การสร้างสรรค์เรื่องพระเวสสันดรในรูปแบบสื่อสิ่งพิมพ์ การสร้างสรรค์เรื่องพระเวสสันดรในรูปแบบสื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพ การสร้างสรรค์เรื่องพระเวสสันดรในรูปแบบสื่อบันเทิงร่วมสมัย การสร้างสรรค์เรื่องพระเวสสันดรในรูปแบบสื่อพุทธศิลป์ และการสร้างสรรค์เรื่องพระเวสสันดรในรูปแบบสื่อการท่องเที่ยว

5.1.1 **การสร้างสรรค์เรื่องพระเวสสันดรในรูปแบบสื่อสิ่งพิมพ์** ผู้วิจัยวิเคราะห์สื่อสิ่งพิมพ์นิทานเวสสันดรชาดก 5 สำนวน ได้แก่ สำนวนที่ 1 **พระเวสสันดร** สำนวนที่ 2 **พระเวสสันดรพระชาติแห่งการให้** สำนวนที่ 3 **การให้ทานของพระเวสสันดร** สำนวนที่ 4 **เวสสันดรชาดก**ในทศชาติ Mini Book และสำนวนที่ 5 **นิทานเวสสันดรชาดก** ในธรรมะก่อนนอนเวสสันดรชาดก พบลักษณะการสร้างสรรค์ 3 ประการ ได้แก่ รูปแบบการนำเสนอ การสร้างตัวละคร และการใช้ภาษาเพื่อนำเสนอเรื่องพระเวสสันดร

รูปแบบการนำเสนอในสื่อสิ่งพิมพ์พบ 5 รูปแบบ ได้แก่ การใช้ภาพการ์ตูนประกอบ การให้ความรู้และสรุปคติธรรม การใช้บทร้อยกรองแทรกในนิทาน การแทรกบทสนทนา และการตั้งคำถาม (ปุจฉา) ผู้วิจัยพบว่าลักษณะเด่นของสื่อสิ่งพิมพ์คือ การใช้ภาพการ์ตูนประกอบ ภาพการ์ตูนทำให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อเรื่องและเห็นบุคลิกลักษณะตัวละครได้ง่ายขึ้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นภาพที่สื่อความให้เข้าใจได้ง่าย ช่วยเร้าความสนใจให้ผู้อ่านติดตาม ในสื่อสิ่งพิมพ์ทุกสำนวนใช้ภาพการ์ตูนประกอบที่แตกต่างกัน และใช้สีสันสดใส ช่วยเร้าความสนใจและสร้างจินตนาการ การให้ความรู้และสรุปคติธรรมเรื่องการให้ทานเป็นแก่นสำคัญของนิทานเรื่องพระเวสสันดร จึงพบในนิทานเรื่องพระเวสสันดรทั้ง 5 สำนวน การใช้บทร้อยกรองประเภทกาพย์แทรกในนิทานพระเวสสันดรปรากฏเพียงสำนวนเดียวคือสำนวนที่ 1 **พระเวสสันดร** ซึ่งถือเป็นลักษณะเด่นของนิทานเรื่องพระเวสสันดรสำนวนนี้ โดยแสดงความ *"พิเศษ"* ของผู้แต่งคือ *"เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์"* ศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ สาขาย่อยกวีนิพนธ์ พุทธศักราช 2536 และการตั้งคำถาม (ปุจฉา) พบในสำนวนเดียวคือ**นิทานธรรมะก่อนนอนเวสสันดรชาดก** ซึ่งมีลักษณะโดดเด่นในฐานะสืบทอดกลวิธีสำคัญของวรรณคดีไทยพุทธศาสนาที่ทำหน้าที่สร้างความเข้าใจให้แก่ผู้อ่านนิทาน นำไปสู่ปัญญาในการเรียนรู้เรื่องราวของพระโพธิสัตว์จากนิทาน การตั้งคำถาม การอธิบาย การให้ความรู้ ทำให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อหา

เรื่องราว คติธรรม พฤติกรรมของตัวละครแบบค่อยเป็นค่อยไป จนนำไปสู่การคิดการตีความ ความเข้าใจ และเกิดสติปัญญาตามระดับของผู้อ่านในที่สุด

ด้านการสร้างตัวละครในสื่อสิ่งพิมพ์เรื่องเวสสันดรชาดกทั้ง 5 สำนวน ผู้วิจัยพบว่าได้สืบทอดบุคลิกลักษณะที่โดดเด่นของตัวละครสำคัญจาก**อรรถกถาเวสสันตรชาดก** จำนวน 5 ตัว ได้แก่ พระเวสสันดร พระนางมัทรี ชูชก นางอมิตตดา และพระชาลีพระกัณหาชินา โดยเน้นลักษณะสำคัญของตัวละคร ดังเช่น**พระเวสสันดร**ซึ่งเป็นตัวละครที่เป็นกษัตริย์ สง่างาม และทรงมีน้ำพระทัยกว้างขวางแก่ผู้ยากไร้เสมอ และเป็น *"ผู้ไม่อิ่มในการบริจาคทาน"* ดังปรากฏเหตุการณ์สำคัญที่เน้นพฤติกรรมความมุ่งมั่นศรัทธาที่จะบำเพ็ญทานของพระองค์จากการบริจาคทาน 7 ครั้ง ได้แก่ การบริจาคทรัพย์เมื่อประสูติพระเวสสันดร การพระราชทานเครื่องประดับแก่นางนม การบริจาคช้างปัจจัยนาค การบริจาคสัตตสดกมหาทาน การพระราชทานม้าและรถแก่พราหมณ์ การพระราชทานสองกุมารแก่ชูชก และการพระราชทานพระนางมัทรีแก่ท้าวสักกเทวราชแปลง เหตุการณ์การบริจาคทานของพระเวสสันดรแสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงเป็นผู้ไม่อิ่มในการบริจาคทาน และเป็นผู้มีศรัทธาในการบริจาคอย่างแท้จริง **พระนางมัทรี**ทรงเป็น *"นางแก้ว"* คู่บารมีของพระเวสสันดร ตั้งแต่ทรงถือกำเนิดในตระกูลกษัตริย์แห่งเมืองมัททราช ทรงพระสิริโฉมงดงาม ในสื่อสิ่งพิมพ์ทั้ง 5 สำนวนยังคงปรากฏการสืบทอดลักษณะความเป็น *"นางแก้ว"* โดยสืบทอดในสื่อสิ่งพิมพ์ 3 ประการ ได้แก่ การเสด็จตามพระเวสสันดรสู่ป่าหิมพานต์ การอนุโมทนาปิยบุตรทาน และการยอมสละตนเองเป็นทาน **ชูชก**เป็นตัวละครที่อัปลักษณ์ทั้งกายและใจ ดังปรากฏลักษณะทุรลักษณ์ 4 ประการ ได้แก่ ความชรา การมีใจหยาบ การตกอยู่ในอำนาจกามราคะ และลักษณะบุรุษโทษ 18 ประการ การสร้างตัวละครชูชกในนิทานสิ่งพิมพ์เรื่องพระเวสสันดรทั้ง 5 สำนวนมีลักษณะการสืบทอดตัวละครชูชกจาก**อรรถกถาเวสสันตรชาดก**ที่เป็น *"ผู้ทุรลักษณ์ทั้งกายและใจ"* **นางอมิตตดา**เป็นตัวละครที่มีหน้าตางดงามยังสาว ลักษณะของนางอมิตตดาที่ปรากฏเด่นชัดมี 2 ประการ ได้แก่ ความกตัญญู และการเป็นภรรยาที่ดี นางอมิตตดายังคงเป็นตัวละครสำคัญที่เป็นเหตุทำให้พระเวสสันดรได้บริจาคบุตรทาน **พระชาลี**และ**พระกัณหาชินา**ในสื่อสิ่งพิมพ์ยังคงลักษณะความเป็นเด็ก หน้าตาน่ารัก การสืบทอดลักษณะสำคัญของสองกุมารในฐานะที่เป็นผู้เพิ่มพูนทานบารมีของพระเวสสันดรให้เต็มโดยทรงยอมเป็นทาสชูชก และเน้นลักษณะความเป็น *"ผู้เพิ่มพูนทานบารมีของพระเวสสันดรให้สมบูรณ์"* 2 ลักษณะ ได้แก่ การตามเสด็จพระเวสสันดรสู่ป่า และการเสด็จขึ้นจากสระโบกขรณี ซึ่งเปลี่ยนจาก*"สระโบกขรณี"* เป็นสระบัว เพื่อสื่อความหมายให้เด็กๆ เข้าใจ การสร้างตัวละครสำคัญในนิทานเรื่องพระเวสสันดรทั้ง 5 สำนวนจึงสืบทอดบุคลิกลักษณะที่โดดเด่นของตัวละครสำคัญจาก**อรรถกถาเวสสันตรชาดก** โดยใช้ภาพการ์ตูนประกอบเป็นภาพวาดง่ายๆ ช่วยเร้าความสนใจให้ผู้อ่านติดตาม ภาพการ์ตูนทำให้เข้าใจเนื้อเรื่องและบุคลิกลักษณะตัวละครได้ชัดเจนขึ้น

การใช้ภาษาเพื่อนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรเป็นส่วนสำคัญในการ *"เล่า"* นิทาน ผู้เล่าต้องปรับภาษาให้เข้ากับ *"ผู้เสพ"* เพื่อให้เข้าใจเรื่องราวของนิทานอย่างแจ่มชัด ผู้วิจัยพบการใช้ภาษาเพื่อนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในสื่อสิ่งพิมพ์ 5 สำนวน มี 3 ประการ ได้แก่ การอธิบายคำศัพท์พุทธศาสนา การแปลคำราชาศัพท์ และการเขียนคำอ่าน เพราะการแปรรูปคัมภีร์พุทธศาสนาเวสสันดรชาดกเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ต้องปรับเปลี่ยนการใช้ภาษาให้เหมาะสมกับผู้อ่านซึ่งเป็นเด็ก เพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้น การเขียนคำอ่านมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ออกเสียงคำศัพท์ยากได้ถูกต้อง ในสื่อสิ่งพิมพ์มีคำศัพท์เฉพาะเกี่ยวกับชื่อตัวละคร และชื่อเมือง ส่วนใหญ่เป็นคำที่มาจากภาษาบาลีสันสกฤต ซึ่งอาจเป็นอุปสรรคแก่ผู้อ่าน เพราะอ่านยาก อ่านไม่ถูก การเขียนคำอ่านไว้ในวงเล็บจะทำให้เด็กอ่านชื่อตัวละครและชื่อเมืองได้อย่างถูกต้อง ทำให้ผู้อ่านหรือเด็กเข้าใจเนื้อหาและจดจำได้ดีขึ้น

5.1.2 การสร้างสรรค์เรื่องพระเวสสันดรในรูปแบบสื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพ

ผู้วิจัยวิเคราะห์สื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพเวสสันดรชาดก 4 กลุ่ม ได้แก่ จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดกในพระอุโบสถวัดสุวรรณารามราชวรวิหาร จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดกในพระอุโบสถวัดราชาธิวาสราชวรวิหาร ภาพพระเวสสันดรชาดกของนายเหม เวชกร และภาพพระเวสสันดรชาดกของ ส.ธรรมภักดี พบลักษณะการสร้างสรรค์ 2 ประการ ได้แก่ รูปแบบการนำเสนอ และเนื้อหา

ผู้วิจัยพบว่าในสื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพเวสสันดรชาดกทั้ง 4 กลุ่ม มีการสร้างสรรค์รูปแบบการนำเสนอ 2 รูปแบบ ได้แก่ การใช้รูปแบบจิตรกรรมไทยประเพณี โดยใช้รูปแบบจิตรกรรมไทยแนวตะวันตก การใช้รูปแบบจิตรกรรมไทยประเพณีพบเพียง 1 กลุ่ม ได้แก่ จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดกในพระอุโบสถวัดสุวรรณารามราชวรวิหาร มีลักษณะการใช้รูปแบบจิตรกรรมไทยประเพณี 5 ประการ ได้แก่ การแสดงภาพแบบการมองจากที่สูงลงสู่ที่ต่ำ หรือการมองแบบตานกมอง (Bird's eye view) การแสดงภาพแบบ 2 มิติ การแบ่งภาพฉากหรือเหตุการณ์ย่อยด้วยภาพแนวป่าและโขดหิน การแสดงภาพตัวละครแบบนาฏลักษณ์ และการใช้สี การใช้รูปแบบจิตรกรรมไทยประเพณีแสดงถึงความโดดเด่นของจิตรกรรมไทยประเพณีที่วัดสุวรรณารามราชวรวิหารนี้ ทำให้เป็นที่รู้จักและได้รับการยกย่องว่าเป็นจิตรกรรมฝีมือชั้นครู นับเป็นการอนุรักษ์ลักษณะอุดมคติทั้งจากเนื้อหาที่นำมาจากเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ และลักษณะอุดมคติด้านรูปแบบจิตรกรรม อันแสดงให้เห็นความงามที่ผสมกลมกลืนกันทั้งด้านรูปแบบศิลปะและเนื้อหา

การใช้รูปแบบจิตรกรรมไทยแนวตะวันตก พบในสื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพเวสสันดรชาดก 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ 1 จิตรกรรมฝาผนังเวสสันดรชาดกในพระอุโบสถวัดราชาธิวาสราชวรวิหาร กลุ่มที่ 2 ภาพพระเวสสันดรชาดกของนายเหม เวชกร และกลุ่มที่ 3 ภาพพระเวสสันดรชาดกของ

ส.ธรรมภักดี โดยใช้รูปแบบจิตรกรรมไทยแนวตะวันตก 3 แบบ ได้แก่ การแสดงภาพแบบแสงเงาเหมือนจริง การแสดงภาพตัวละครแบบกายวิภาค และการใช้สี ทั้งหมดนี้ช่วยสร้างความสมจริง ลดความเป็นอุดมคติ ทำให้ผู้ชมภาพเข้าใจและแสดงให้เห็นพัฒนาการภาพเวสสันดรชาดกที่ปรับเปลี่ยนไปตามบริบทสังคม โดยยังเน้นแนวคิดสำคัญเรื่องทานบารมี ซึ่งแสดงด้วยศิลปะที่งดงาม

เนื้อหาในจิตรกรรมฝาผนังและภาพพระเวสสันดรทั้ง 4 กลุ่มนำมาจาก**อรรถกถาเวสสันตรชาดก**ใน 2 ลักษณะ ได้แก่ การสืบทอดเหตุการณ์สำคัญจาก**อรรถกถาเวสสันตรชาดก** และการเพิ่มเติมเหตุการณ์สำคัญ จิตรกรรมฝาผนังและภาพพระเวสสันดรทั้ง 4 กลุ่มดำเนินเรื่องตาม**อรรถกถาเวสสันตรชาดก** เริ่มต้นตั้งแต่กัณฑ์ทศพรจนกระทั่งถึงนครกัณฑ์ มีทั้งหมด 7 ตอน ได้แก่ พระอินทร์ประทานพรสิบประการแก่พระนางผุสดี พระเวสสันดรพระราชทานช้างปัจจัยนาคแก่พราหมณ์เมือง กาลิงครัฐ สี่กษัตริย์เดินดง ชูชกหนีสุนัขของพรานเจตบุตรขึ้นต้นไม้และถูกขู่ด้วยหน้าไม้ เทวดาแปลงเป็นราชสีห์ เสือโคร่งและเสือเหลืองขวางทางพระนางมัทรี พระอินทร์แปลงเป็นพราหมณ์มาทูลขอ พระนางมัทรี และกษัตริย์ทั้ง 6 พระองค์ทรงวิสัญญีภาพ เหตุการณ์ที่ปรากฏตรงกันเป็นเหตุการณ์สำคัญ หรือเป็นอนุภาคสำคัญที่ทำให้รู้ว่าเป็นเรื่องเวสสันดรชาดก นอกจากนี้ยังพบการเพิ่มเติมเหตุการณ์ในภาพพระเวสสันดรชาดกของนายเหม เวชกร 3 เหตุการณ์ ได้แก่ พระมาลัยเถระ การรับขวัญสองกุมาร และประเพณีเทศน์มหาชาติ ช่วยเน้นย้ำให้เห็นความสำคัญของเรื่องเวสสันดรชาดก และแสดงความต่อเนื่องของภาพชุดพระมาลัยเถระที่เป็นเหตุผลว่าชาวชมพูทวีปต้องฟังเทศน์มหาชาติ เนื้อเรื่องจิตรกรรมฝาผนังและภาพเวสสันดรชาดกมีลักษณะการรักษาแก่นเรื่องของเวสสันดรชาดกคือการทำทาน ผู้ชมภาพต้องรับรู้ความหมายด้านเนื้อหาก่อนจึงจะเข้าใจภาพ เข้าใจเรื่องราว ซึ่งไม่มีตัวอักษรหรือภาษาอธิบาย เป็นการแสดงภาพเพื่อให้เข้าใจธรรมะ แสดงว่าศิลปินวาดภาพโดยใช้การดำเนินตามเนื้อเรื่องใน**อรรถกถาเวสสันตรชาดก**เป็นสำคัญ

5.1.3 การสร้างสรรค์เรื่องพระเวสสันดรในรูปแบบสื่อบันเทิงร่วมสมัย

การนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในสื่อบันเทิงร่วมสมัยในงานวิจัยนี้มี 2 ลักษณะ ได้แก่ การนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในเพลงร่วมสมัย และการนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในวีซีดีเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง

การนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในเพลงร่วมสมัยจำนวน 9 เพลง ได้แก่ เพลงพระเวสสันดรชาดก เพลงแห่พระเวส เพลงสี่กษัตริย์เดินดง เพลงชูชกกัณหาชาลี เพลงชูชกสองกุมาร เพลงมัทรีโศก เพลงแหล่มัทรี เพลงชูชกตลกของฉัน และเพลงบุญมหาชาติขาดอ้าย ผู้วิจัยพบว่าการนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในเพลงร่วมสมัยมี 2 ประการ ได้แก่ การนำเสนอเหตุการณ์สำคัญ และการนำเสนอตัวละครสำคัญ เพลงร่วมสมัยนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรโดยใช้เหตุการณ์สำคัญ

2 เหตุการณ์ ได้แก่ การบำเพ็ญทาน และการเดินป่า เพราะเป็นเหตุการณ์หลักจากเวสสันดรชาดก มีความสำคัญในฐานะเป็นเหตุการณ์ที่แสดงความเป็นวีรบุรุษของพระโพธิสัตว์ที่ต้องเดินทางผจญภัยในสถานที่ที่ไม่คุ้นเคย ต้องเผชิญกับความยากลำบาก แสดงความมุ่งมั่นศรัทธา (ทาน) ของพระเวสสันดร การนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในเพลงร่วมสมัยโดยใช้ตัวละครสำคัญเป็นลักษณะเด่นในสื่อเพลงร่วมสมัย ได้แก่ ชูชกกับสองกุมาร และพระนางมัทรี เพราะเป็นตัวละครที่เป็นตัวดำเนินเรื่องในฉากสำคัญในเวสสันดรชาดก คือ กัณฑ์กุมาร และกัณฑ์มัทรี ทั้งยังเป็นตัวละครที่ทำให้ผู้ฟังเกิดอารมณ์ร่วมไปกับตัวละครอีกด้วย

ลักษณะการนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในวีซีดีเทศน์มหาชาติทรงเครื่องมี 5 ประการ ได้แก่ การเน้นความสนุกสนาน การทำให้ผู้ชมมีส่วนร่วมในการแสดง การเน้นย้ำแนวคิดสำคัญเรื่องทานบารมี การแหล่แทรกบทสนทนา และการนำเสนอภาพสังคมปัจจุบัน ลักษณะเด่นของวีซีดีเทศน์มหาชาติทรงเครื่องคือการนำเสนอเรื่องราวของพระเวสสันดรที่เน้นความสนุกสนานเพลิดเพลินเป็นหลัก โดยยังคงเสนอแนวคิดสำคัญเรื่องทานบารมี เป็นการปรับเปลี่ยนอย่างมีนัยสำคัญเพื่อให้ผู้ฟังไม่เบื่อ ได้รับความสนุกสนานเป็นหลัก ส่วนสาระธรรมจากชาดกเป็นเรื่องรอง

การแปรรูปชาดกจากคัมภีร์พุทธศาสนาสู่สื่อบันเทิงร่วมสมัย แสดงให้เห็นการนำชาดกมาสร้างสรรค์ในสื่อทางศิลปวัฒนธรรม โดยยังคงเนื้อเรื่องและตัวละครสำคัญ แสดงว่าเวสสันดรชาดกเป็นที่นิยมในสังคมไทย

5.1.4 การสร้างสรรค์เรื่องพระเวสสันดรในรูปแบบสื่อพุทธศิลป์

จากการศึกษาการสร้างสรรค์เรื่องพระเวสสันดรในรูปแบบสื่อพุทธศิลป์เห็นได้อย่างชัดเจนว่าเวสสันดรชาดกมีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์สำเภายานนาวา วัดยานนาวา กรุงเทพฯ ชื่อวัด *“ยานนาวา”* และมีสำเภานาวาที่สัมพันธ์กับคติธรรมนาวาในพุทธศาสนามหายาน การข้ามฝั่งในเวสสันตรชาดกเป็นเหตุการณ์สำคัญใน**อรรถกถาเวสสันตรชาดก** กุมารบรรพหรือกัณฑ์กุมาร ซึ่งเป็นคำกล่าวของ พระเวสสันดรที่ตรัส *“อุปมาธรรม”* คือเปรียบให้สองกุมาร เป็นดัง *“ยานนาวา”* ช่วยนำพาพระองค์และเหล่าสรรพสัตว์ทั้งหลายข้ามฝั่งไปยังนครนิพพาน ซึ่งเน้นย้ำให้เห็นแนวคิดสำคัญเรื่องทานบารมีในเวสสันดรชาดก

5.1.5 การสร้างสรรค์เรื่องพระเวสสันดรในรูปแบบสื่อการท่องเที่ยว

ผู้วิจัยพบว่าการสร้างสรรค์เรื่องพระเวสสันดรชาดกในรูปแบบสื่อการท่องเที่ยวมี 2 ลักษณะ ได้แก่ การจัดแสดงหุ่นขี้ผึ้งเป็นถ้ำชาดก และโปสเตอร์ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวประเพณีผีตาโขนและประเพณีบุญผะเหวด การจัดแสดงหุ่นขี้ผึ้งสยามเป็นถ้ำชาดก เป็นการถ่ายทอดความคิดเรื่อง

เวสสันดรชาดกเพื่อสืบทอดเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ให้ชนรุ่นหลังได้รับรู้ การเลือกแสดงภาพชูชกท้องแตกตายแสดงให้เห็นผลจากการกินไม่รู้จักพอ โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวประเพณีผีตาโขนและงานประเพณีบุญผะเหวดเป็นการใช้เหตุการณ์สำคัญ 2 เหตุการณ์จากเรื่องเวสสันดรชาดกมานำเสนอ ได้แก่ เหตุการณ์ในกัณฑ์ชูชก กัณฑ์กุมาร และกัณฑ์มหาราช กับเหตุการณ์เมื่อพระเวสสันดรเสด็จกลับนครสีพี การออกแบบโปสเตอร์ประชาสัมพันธ์งานประเพณีบุญผะเหวดนี้สัมพันธ์กับการจัดงานจริงที่จะมีการจำลองภาพจากเรื่องราวในเวสสันดรชาดกมาสู่งานประเพณี กล่าวคืองานประเพณีมีขบวนแห่พระเวสสันดรเข้าเมืองสีพี มีขบวนกลองยาว การฟ้อนรำสนุกสนาน และมีการแห่ผ้าพระเวส หรือผ้าพระบฏ เป็นผ้าสีขาวเขียนเรื่องราวของพระเวสสันดร นอกจากนี้โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์ประเพณีแห่ผีตาโขนยังทำหน้าที่สื่อความหมายให้เข้าใจถึงนัยความสนุกสนานความรื่นเริง ซึ่งเป็นจินตนาการในอุดมคติที่สะท้อนเรื่องราว *“แห่พระเวส”* ชาวบ้านที่มาร่วมงานบุญผะเหวด จึงเปรียบได้กับชาวนคร สีพีในเรื่องเวสสันดรชาดกที่ต่างรื่นเริงยินดีที่พระเวสสันดรเสด็จกลับนครสีพี การเลือกภาพเหตุการณ์สำคัญนี้ลงในโปสเตอร์ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจึงทำให้ผู้ชมเห็นความสนุกสนาน แสดงให้เห็นว่าเป็นเทศกาลท่องเที่ยวที่จะทำให้มีความสุขสนุกสนาน

จากการศึกษาลักษณะการสร้างสรรค์เวสสันดรชาดกใน *“สื่อ”* ทางศิลปวัฒนธรรมทั้ง 5 กลุ่มมีข้อสังเกตว่า สื่อที่มีความโดดเด่นที่สุดคือสื่อสิ่งพิมพ์ เพราะรักษารายละเอียดความเป็นนิทานชาดกจากต้นฉบับที่เป็นคัมภีร์ทางพุทธศาสนามาสู่นิทานสำหรับเด็ก ซึ่งถือเป็นสื่อวรรณกรรมร่วมสมัยเพื่อให้เด็กซึ่งไม่เคยรับรู้เรื่องเวสสันดรชาดกเข้าใจเรื่องได้ง่าย ทั้งยังเป็นการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่เด็กซึ่งเป็นเยาวชนของชาติ ส่วนสื่อทางศิลปวัฒนธรรมอื่นๆ ผู้ชมจำเป็นต้องเป็น *“ผู้รู้”* จึงจะสามารถ *“เข้าถึง”* แนวคิดสำคัญของเรื่องเวสสันดรชาดกผ่านสื่อแขนงต่างๆ เช่น การชมเรื่องราวเวสสันดรชาดกในสื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพหากผู้ชมมีความรู้ชาดกเรื่องนี้เป็นทุนเดิม จะช่วยส่งเสริมให้ผู้ชมเกิด *“ปัญญา”* จากการพินิจใคร่ครวญภาพจิตรกรรมฝาผนัง สื่อบันเทิงร่วมสมัยยังคงเก็บรักษาแนวคิดความเพลิดเพลินจากการฟังนิทานชาดก โดยใช้การนำเสนอเป็นตอนสั้นๆ เท่านั้น สื่อพุทธศิลป์ยานนาวาเป็นสัญลักษณ์แสดงแนวคิดเรื่องทานบารมี ซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญของเวสสันดรชาดก สื่อท่องเที่ยวมีเพียงหุ่นขี้ผึ้งบางตัวและภาพประกอบโปสเตอร์และแผ่นพับประชาสัมพันธ์เท่านั้น ดังนั้นการ *“เข้าถึง”* เรื่องราวของพระเวสสันดรทั้ง 5 กลุ่ม สื่อสิ่งพิมพ์จึงจัดว่าเข้าใจง่ายที่สุด เพราะมีตัวอักษรบรรยายให้เข้าใจ ดำเนินเรื่องตาม**อรรถกถาเวสสันตรชาดก**ได้มากที่สุด ในขณะที่สื่ออีก 4 กลุ่มมีเพียงภาพประกอบและสถาปัตยกรรมเท่านั้น ต้องอาศัยความรู้และการตีความ ซึ่งเป็นการพินิจเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ในระดับสูงขึ้น อย่างไรก็ดี หากผู้ชมมีความรู้เรื่องเวสสันดรชาดกก็จะ

สามารถเข้าถึงธรรมได้ง่ายขึ้น สื่อเวสสันดรชาดกในทางศิลปวัฒนธรรมทั้ง 5 กลุ่ม จึงนับเป็น *“ศิลปะที่ส่องทางให้แก่กัน”* ช่วยให้เห็นความโดดเด่นและความสำคัญของเวสสันดรชาดกในสังคมไทย

5.2 บทบาทของสื่อเวสสันดรชาดกในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย

ผู้วิจัยพบว่าสื่อเวสสันดรชาดกมีบทบาทในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย 4 ประการ ได้แก่ บทบาทในการให้ความความเพลิดเพลินในฐานะนิทาน บทบาทในการเน้นย้ำการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ให้คนรุ่นใหม่รับรู้ บทบาทในการรักษาและสืบทอดประเพณีเทศน์มหาชาติ และบทบาทในการเผยแพร่คำสอนทางพุทธศาสนาแก่คนในสังคม

5.2.1 บทบาทในการให้ความเพลิดเพลินในฐานะนิทาน สื่อเวสสันดรชาดกทั้ง 5 กลุ่ม มีบทบาทในการให้ความเพลิดเพลินในฐานะนิทานดังนี้

ผู้วิจัยพบว่าสื่อสิ่งพิมพ์เป็นสื่อที่แสดงถึงบทบาทของเวสสันดรชาดกในการให้ความเพลิดเพลินในฐานะนิทานโดดเด่นกว่าสื่อประเภทอื่น เพราะสอดคล้องกับความเป็นต้นฉบับของเวสสันดรชาดกที่เป็นนิทานศาสนา ให้ข้อคิดคติสอนใจ การเล่านิทานแต่เดิมใช้เสียงเล่าเพื่อความสนุกสนาน แต่เมื่อมานำเสนอในรูปแบบสื่อสิ่งพิมพ์ การรับสารเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลินจึงเกิดจากการอ่านนิทานในฐานะวรรณกรรมเรื่องหนึ่ง ความเพลิดเพลินในสื่อสิ่งพิมพ์เวสสันดรชาดกจึงเกิดจากเนื้อเรื่อง ตัวละคร และฉาก

ความเพลิดเพลินในสื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพเกิดจากการนำภาพมาร้อยเรียงกันและจากรูปแบบงานศิลปะ การนำภาพมาร้อยเรียงกันในสื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพสร้างความเพลิดเพลินแก่ผู้ชมด้วยความงดงามทางลายเส้น การใส่สีสันลงบนภาพที่สัมพันธ์กับเนื้อเรื่อง ความเพลิดเพลินใจของผู้ชมภาพจึงเกิดจากการนำภาพมาร้อยเรียงกันตามเหตุการณ์ที่ศิลปินจินตนาการจากรูปแบบของงานศิลปะ ตั้งแต่จิตรกรรมแบบไทยประเพณีในพระอุโบสถวัดสุวรรณาราม จิตรกรรมแบบร่วมสมัยในพระอุโบสถวัดราชาธิวาส ภาพวาดเวสสันดรชาดกของนายเหม เวชกร และภาพพิมพ์เวสสันดรชาดกของ ส.ธรรมภักดี ความเพลิดเพลินในสื่อบันเทิงร่วมสมัยเกิดจากภาพเคลื่อนไหวและการมีส่วนร่วมของผู้ชมเป็นลักษณะเด่นในเพลงร่วมสมัยเวสสันดรชาดกทั้ง 9 เพลง ทำหน้าที่ให้ความเพลิดเพลินใจแก่ผู้ฟัง โดยเกิดจากการฟังเพลงที่มีภาพมิวสิควีดิโอ การมีท่วงทำนอง มีเสียงดนตรี เสียงนักร้องที่ไพเราะประกอบ ภาพมิวสิควีดิโอกล่าวถึงเรื่องราวของพระเวสสันดรเป็นภาพเคลื่อนไหว ทำให้ผู้ชมผู้ฟังเพลิดเพลิน สนุกสนาน เพราะสมจริง

ความเพลิดเพลินจากการได้มีส่วนร่วมของผู้ชมจากการแสดงเทศน์มหาชาติทรงเครื่องที่เน้นความสนุกสนานแก่ผู้ฟังเทศน์ ได้ทำบุญทำทานจากการร่วมฟังเทศน์อย่างสนุกสนานเพลิดเพลิน

ที่สำคัญคือการเปิดโอกาสให้ผู้ฟังเทศน์มีส่วนร่วมกับการแสดงระหว่างเทศน์มหาชาติทรงเครื่องเป็นการ *"เล่น"* กับผู้ชม แม้ชมการแสดงเทศน์มหาชาติทรงเครื่องผ่าน *"สื่อ"*

ความเพลิดเพลินในสื่อพุทธศิลป์จากการชมศิลปกรรมการออกแบบเรือสำเภาขนาดใหญ่มีฐานโค้ง มีตาสำเภา ด้านบนสำเภาประดิษฐานเจดีย์ 2 องค์ สำเภายานนาวามีความงดงามทางศิลปกรรมทางการออกแบบซึ่งก่อสร้างด้วยการก่ออิฐถือปูน หัวเรือหันสู่ทิศใต้และท้ายเรือหันไปทางทิศเหนือ ทางด้านหัวเรือมีลักษณะแหวกออก ท้ายเรือยกเป็นดาดฟ้า มีขนาดใหญ่เท่าสำเภาจริง สามารถเดินลอดใต้ท้องเรือไปสู่ห้องด้านบนเรือได้

ความเพลิดเพลินในสื่อการท่องเที่ยวจากการชมประติมากรรมที่ร้อยเรียงเรื่องราวในชาดกได้มาจากการชมหุ่นขี้ผึ้งเรื่องเวสสันดรชาดกตามลำดับตั้งแต่การเดินเข้าถ้ำชาดกพบรูปปั้นหุ่นขี้ผึ้งของชูชกท่านั่ง ซึ่งเป็นตัวละครฝ่ายร้ายมีรูปร่างผอม ผิวกายดำมีกระมาก มีปุ่มทั่วตัว ข้างตัวมีไม้เท้าและกระบอกบรรจุราชสาส์น เมื่อผู้ชมชมหุ่นขี้ผึ้งเวสสันดรชาดกโดยเริ่มเดินชมเรื่อยๆ จะพบหุ่นขี้ผึ้งพระเวสสันดรบริจาคสองกุมาร ชูชกเฆี่ยนตีสองกุมาร ชูชกพบพระเจ้าสญชัย ทั้งหมดตั้งแต่เดินจากปากถ้ำจนถึงสิ้นสุดใกล้ทางออก จะเห็นจุดจบของชูชกคือ *"ท้องแตกตาย"* เนื่องจากความตะกละ ส่วนในโปสเตอร์ประชาสัมพันธ์งานประเพณีแห่ผีตาโขน และโปสเตอร์งานประเพณีบุญผะเหวดใช้สีสันสวยงาม เพลิดเพลินจากการชมภาพ และจากการติดตามเรื่องราวเวสสันดรชาดก

5.2.2 บทบาทในการเน้นย้ำการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ให้คนรุ่นใหม่รับรู้

บทบาทนี้พบในสื่อเวสสันดรชาดก ทั้ง 5 กลุ่ม ดังนี้

สื่อสิ่งพิมพ์ทุกสำนวนเน้นการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดร ที่ทรงบริจาคบุตรและทรงบริจาคช้างปัจจัยนาค การบำเพ็ญทานของพระเวสสันดรจึงเป็นบทบาทสำคัญของสื่อสิ่งพิมพ์ นอกจากนี้การตั้งชื่อนิทาน และการแสดงเหตุการณ์สำคัญในการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรโพธิสัตว์ข้างต้นจึงเป็นการเน้นย้ำเรื่องราวการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ ให้เด็กรุ่นใหม่ได้รับรู้ผ่านตัวอักษร และมีภาพประกอบ เพื่อให้เด็กสร้างจินตนาการได้

ในสื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพปรากฏบทบาทการเน้นย้ำเรื่องราวการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ให้คนรุ่นใหม่ได้รับรู้ โดยมีลักษณะเด่น คือการใช้ *"ภาพ"* แทน *"อักษร"* ภาพจิตรกรรมฝาผนังได้เน้นย้ำเหตุการณ์สำคัญในการบำเพ็ญทานบารมีให้ผู้ชมเห็นจากภาพ ได้แก่ การบริจาคสิ่งของภายนอก บริจาคช้าง บริจาคบุตร และบริจาคพระนางมัทรีและแสดงการพบกับอุปสรรค คือชูชกที่มาทูลขอพระเวสสันดร

สื่อพุทธศิลป์ยานนาวาที่วัดยานนาวาได้รับอิทธิพลมาจากเหตุการณ์สำคัญในเวสสันดรชาดกกัณฑ์กุมาร สำเภายานนาวาที่วัดยานนาวาเป็นฉากสัญลักษณ์การตรัสเปรียบเรื่องยานนาวาของพระ

เวสสันดร สองกุมารช่วยนำพาพระองค์และสรรพสัตว์ข้ามฝั่งสู่นครนิพพาน นับเป็นการเน้นถึงการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ได้เป็นอย่างดี

สื่อบันเทิงร่วมสมัย ได้แก่ เพลงร่วมสมัย และวีซีดีการแสดงเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง มีบทบาทในการเน้นย้ำเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ให้คนรุ่นใหม่ได้รับรู้จากรูปแบบสื่อที่ต้องฟังเทศน์และสวดเรื่องเวสสันดรชาดก ปรับเปลี่ยนมาเป็นการรับรู้ชาดกด้วยสื่อประเภทเพลงมีท่วงทำนองไพเราะเสียงดนตรีเสนาะหู และยังมีมิวสิควีดิโอแสดงเรื่องราวชาดก เป็นการปรับเปลี่ยนวิธีการรับรู้สารจากสื่อ

สื่อการท่องเที่ยวหุ่นขี้ผึ้งในถ้ำชาดก ภาพโปสเตอร์ประเพณีผีตาโขนและโปสเตอร์ประชาสัมพันธ์งานประเพณีบุญผะเหวด มีบทบาทช่วยเน้นย้ำเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ให้คนรุ่นใหม่รับรู้ ผ่านการจำลองเหตุการณ์สำคัญ คือกัณฑ์กุมาร พระเวสสันดรบริจาคสองกุมารเป็นทานแก่ชูชกและกัณฑ์มหาราชแสดงเหตุการณ์การเสด็จกลับนครสีพีของพระเวสสันดร ซึ่งสัมพันธ์กับอนุภาคสำคัญอันเป็นแนวคิดหลักของเรื่อง

5.2.3 **บทบาทในการรักษาและสืบทอดประเพณีเทศน์มหาชาติ** ผู้วิจัยพบว่าจากสื่อเวสสันดรชาดกทั้ง 5 กลุ่มมีสื่อ 2 กลุ่มที่มีบทบาทในการรักษาและสืบทอดประเพณีเทศน์มหาชาติ ได้แก่ สื่อจิตรกรรมฝาผนังและภาพ และสื่อบันเทิงร่วมสมัย

ภาพเวสสันดรชาดกของนายเหม เวชกร สะท้อนภาพงานเทศน์มหาชาติ ดังเห็นบรรยากาศการจัดเทศน์มหาชาติที่เตรียมสถานที่ให้คล้ายคลึงกับป่าหิมพานต์ มีดอกไม้ ธูปเทียนบูชาอย่างละพันสะท้อนให้เห็นงานเทศน์มหาชาติ ซึ่งถือเป็นงาน *“บุญใหญ่”* ที่นำภาพในจินตนาการมาสร้างสรรค์ให้เห็นเป็นรูปธรรม

สื่อบันเทิงร่วมสมัย ได้แก่ เพลงร่วมสมัย และวีซีดีการแสดงเทศน์มหาชาติทรงเครื่องปรากฏบทบาทเด่นชัดในการรักษาและสืบทอดประเพณีเทศน์มหาชาติภาคอีสาน ที่เรียกว่างานบุญผะเหวด ดังปรากฏการบรรยายในสื่อเพลงร่วมสมัย และภาพจากมิวสิควีดิโออันสะท้อนให้เห็นประเพณีงานบุญผะเหวด

5.2.4 **บทบาทในการเผยแพร่คำสอนทางพุทธศาสนาแก่คนในสังคม** สื่อเวสสันดรชาดกมีบทบาทในการเผยแพร่คำสอนทางพุทธศาสนาแก่คนในสังคม ผ่านเนื้อเรื่องและผ่านพฤติกรรมของตัวละคร บทบาทในการเผยแพร่คำสอนทางพุทธศาสนาแก่คนในสังคมมี 3 ประการ ได้แก่ การให้ทาน ความโลภ และความกตัญญู

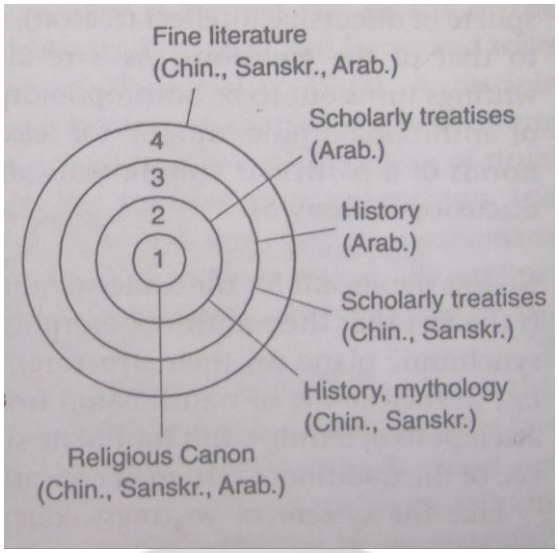
สื่อเวสสันดรชาดกทั้ง 5 กลุ่ม จึงมีบทบาทสำคัญ แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของเวสสันดรชาดกในสังคมไทยร่วมสมัย การดำรงอยู่ของเวสสันดรชาดกในสังคมไทยที่ปรับเปลี่ยนตามบริบทสังคมและวัฒนธรรม แต่ยังคงแนวคิดสำคัญเรื่องทาน

การสืบทอดเรื่องราวของพระเวสสันดรโดยการปรับเปลี่ยนรูปแบบเดิมที่เป็นคัมภีร์ทางศาสนามาเป็นสื่อรูปแบบต่างๆ แสดงให้เห็นว่าการที่นิทานพระเวสสันดรได้รับการสืบทอดและดำรงอยู่ในสังคมไทยได้นั้น เพราะเป็นนิทานที่มีความ *"พิเศษ"* กล่าวคือพฤติกรรมของตัวละคร สะท้อนลักษณะอุดมคติทางพุทธศาสนาเรื่องทานให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรม นับเป็นการสื่อธรรมะโดยใช้นิทานเป็นสื่อ ตัวละครอุดมคติในนิทาน เช่น พระเวสสันดร พระนางมัทรี ตัวละครฝ่ายปฏิปักษ์คือ ชูชกมีทั้งรูปลักษณ์และพฤติกรรมที่ร้ายกาจและน่ารังเกียจ มีตัวละครเด็กคือพระชาลีและพระกัณหา ตัวละครเหล่านี้ทำให้เวสสันดรชาดกเข้าถึงทุกเพศ ทุกวัยในสังคมไทย นับเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ชาดกเรื่องนี้ได้รับความนิยม การสืบทอดอนุภาคช่วยเน้นย้ำแนวคิดเรื่องทานซึ่งเป็นธรรมะหนึ่งที่สำคัญ ดังปรากฏในสื่อทั้ง 5 กลุ่ม

การอภิปรายผล

เวสสันดรชาดกเป็นข้อมูลทางศาสนาที่มีอิทธิพลต่อความคิดความเชื่อในสังคมไทย ชาดกเรื่องนี้เป็นแรงบันดาลใจให้กวีและศิลปินสร้างสรรค์ผลงานวรรณคดี และศิลปะแขนงต่างๆ โดยนำชาดกเรื่องนี้มาดัดแปลง ขยายความ สืบทอดลักษณะเดิม หรือเลือกอนุภาค หรือเหตุการณ์สำคัญจากเวสสันดรชาดกในพระไตรปิฎกนำมาสร้างสรรค์ใหม่ สิ่งเหล่านี้จึงทำให้เวสสันดรชาดกมีบทบาทสำคัญและดำรงอยู่อย่างแพร่หลายในสังคมไทยร่วมสมัย การนำเรื่องราวจากพระไตรปิฎกซึ่งเป็นคัมภีร์สำคัญสูงสุดในพุทธศาสนามานำเสนอในรูปแบบใหม่ แสดงให้เห็นว่าศาสนาเป็นบ่อเกิดของศิลปะแขนงต่างๆ ดังที่ บรากินสกี้ (Braginsky) กล่าวว่าศาสนาเป็นความเชื่อสูงสุดของสังคมและเป็นบ่อเกิดของการสร้างสรรค์งานวรรณคดี ศาสนาจึงเป็นแก่นความคิดแกนกลางของสังคม เป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์งานอย่างมีระดับ โดยเนื้อหาของวรรณคดีมีบ่อเกิดมาจากปรัชญาและศาสนา และคัมภีร์ทางศาสนา ซึ่งเป็นตัวบทที่ใกล้กับความคิดความเชื่อทางศาสนาที่สุด ถัดออกมาเป็นตัวบทประเภทประวัติศาสตร์ และพงศาวดาร ระดับที่อยู่รอบนอกคือวรรณคดี ดังแผนภูมิ[1]

[1] I.V.Braginsky. (2001). *The Comparative Study of Traditional Asian Literatures From Reflective Traditionalism to Neo – Traditionalism*. British : Curzon Press. P.51.

ภาพประกอบ 111 แผนภูมิของบราคินสกี้ (Braginsky)

การที่เวสสันดรชาดกมีที่มาจากพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นคัมภีร์สำคัญในพระพุทธศาสนาจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง เพราะเป็นแรงบันดาลใจต่อการสร้างศิลปะหลายแขนงซึ่งมีอิทธิพลในสังคมไทย การมีประเพณีเทศน์มหาชาติรองรับทั้งของราชสำนักและของชาวบ้านจึงเป็นการสืบทอดและรักษาชาดกเรื่องนี้ในสังคมไทยให้ดำรงอยู่ทั้งใน *"วัง"* และ *"วัด"* ดังพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลเทศนามหาชาติเป็นพระราชพิธีของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ ปรากฏเป็นธรรมเนียมประเพณีราชสำนัก ดังในพ**ระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่** 1 และ**พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่** 2 กล่าวถึงการบำเพ็ญพระราชกุศลเทศนามหาชาติ และประเพณีมีกระจาดใหญ่บูชากัณฑ์มหาชาติ 13 กัณฑ์ ซึ่งจัดอย่างยิ่งใหญ่ พระราชพิธีเทศนามหาชาติยังเป็นหนึ่งในพระราชพิธีสิบสองเดือนด้วย

ในมิติของชาวบ้าน ประเพณีเทศน์มหาชาติสัมพันธ์กับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านทั้ง 4 ภาค ถือกันว่าเป็นงานบุญสำคัญในรอบปีที่มีอานิสงส์มาก งานประเพณีเทศน์มหาชาติในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเรียกกันว่า *"บุญผะเหวด"* เป็นงานบุญเดือนสี่ที่สำคัญใน *"ฮีตสิบสอง คองสิบสี่"* ภาคเหนือเรียกงานประเพณีเทศน์มหาชาติว่า *"ประเพณีตั้งธรรมหลวง"* ภาคใต้เรียกว่า *"พระมหาชาติชาดก"* สิ่งที่ช่วยสนับสนุนความนิยมของประเพณีเทศน์มหาชาติในทุกภาคคือวรรณกรรมท้องถิ่น *"มหาชาติ"* หรือเวสสันดรชาดกสำนวนต่างๆ ประเพณีเทศน์มหาชาติทั้งของหลวงและของราษฎร์จึงเป็นสิ่งที่เน้นย้ำให้เห็นความสำคัญของคติเรื่องมหาชาติ หรือเรื่องเวสสันดรชาดกซึ่งดำรงอยู่ในวิถีชีวิตของคนทุกระดับ ตั้งแต่พระมหากษัตริย์รวมไปถึงชาวบ้าน เวสสันดรชาดกจึงเป็นชาดกเรื่องสำคัญที่จะยังคงมีบทบาทต่อไปในสังคมไทย

อาจกล่าวได้ว่าความสำคัญประการหนึ่งของเวสสันดรชาดกคือการสืบทอดในระบบการศึกษา ทั้งการศึกษาในระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ดังจะเห็นจากเป็นวรรณคดีเรื่องหนึ่งที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดให้เยาวชนไทยต้องเรียนในแบบเรียนวิชาภาษาไทย *"วรรณคดีวิจักษณ์"* ชั้นมัธยมศึกษาเรื่อง**ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก** แม้จะเรียนเพียงกัณฑ์มัทรี แต่ผู้เรียนก็ได้เรียนรู้ความเป็นมา เนื้อหา และคุณค่าของชาดกเรื่องนี้ การสืบทอดชาดกเรื่องนี้ในระบบการศึกษาทำให้เรื่องราวของพระเวสสันดร *"โลดแล่น"* อยู่ในการรับรู้ สร้างจินตนาการและสร้างปัญญาให้แก่ผู้อ่าน การศึกษาตามอัธยาศัยคือการเรียนรู้เรื่องราวของพระเวสสันดรจากการฟังเทศน์ การฟังสวดเวสสันดรชาดก ซึ่งถือเป็นการศึกษาในแบบของชาวบ้าน ที่อาศัยการเรียนรู้โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ การอบรมสั่งสอนให้แก่คนในสังคม การศึกษาทั้งในระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยนี้ เป็นแนวทางที่แสดงให้เห็นเส้นทางการสืบทอดและการอนุรักษ์เวสสันดรชาดกแบบผสมผสานกัน โดยมีจุดประสงค์การเรียนรู้ปลายทางคือ *"ปัญญาธรรม"* ด้วยเหตุนี้จึงไม่อาจปฏิเสธได้ว่าระบบการศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งที่ทำให้คนไทย *"ต้อง"* รับรู้เวสสันดรชาดก เป็นการ *"ปูพื้นฐาน"* ชาดกเรื่องนี้แก่เยาวชนไทย สภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงเกิดการสร้างสื่อพระเวสสันดรในรูปแบบที่หลากหลาย ทำให้เห็นการนำชาดกเรื่องนี้ไปใช้ให้สอดคล้องกับบริบทสังคมไทยร่วมสมัย แม้สาระสำคัญของชาดกจาก *"ทานบารมี"* เหลือเพียง *"การให้"* แต่สื่อพระเวสสันดรก็ยังมีบทบาทสำคัญที่ช่วยสร้างปัญญาให้เกิดแก่ผู้รับสารจากการตีความที่หลากหลายของปัจเจก ทำให้ชาดกเรื่องนี้เป็น *"อกาลิโก"* มีคุณค่าเหนือกาลเวลา

สื่อพระเวสสันดรชาดกทั้ง 5 กลุ่ม จึงแสดงให้เห็นข้อมูลเวสสันดรชาดกในมิติใหม่ที่ไม่ใช่มิติในเชิงปรัชญาและจริยศาสตร์เพียงอย่างเดียว แต่ชาดกเรื่องนี้เป็นต้นกำเนิดของเรื่องเล่าผ่านสื่อต่างๆ ทั้ง 5 กลุ่ม ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการสร้างความเพลิดเพลินและแฝงธรรมะทางพุทธศาสนา ในแง่นี้อาจกล่าวได้ว่าแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการนำชาดกมาใช้ในสังคมไทย โดยสืบทอดคติเดิมแต่เปลี่ยนแปลงรูปแบบใหม่เสริมกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เวสสันดรชาดกดำรงอยู่ได้ในสังคมไทยบนเงื่อนไขความเปลี่ยนแปลงของสังคม

อย่างไรก็ดี การเปลี่ยนรูปแบบการนำเสนอจากคัมภีร์พุทธศาสนาสู่สื่อศิลปวัฒนธรรมไม่ได้เปลี่ยนเพียงรูปแบบการนำเสนอเท่านั้น แต่ยังทำให้ความศักดิ์สิทธิ์ของตัวบททางศาสนาลดลง โดยเน้นที่ความเพลิดเพลินสนุกสนานเป็นหลัก ดังในสื่อบันเทิงร่วมสมัย ทำให้นักวิชาการบางกลุ่มเห็นว่าเป็น *"เรื่องล้อ"* มากกว่าเป็นเรื่องศาสนา เป็นการ "ลดทอน" ความสำคัญของแนวคิดเรื่อง *"ทาน"* สูญหายไป ดังในสื่อบันเทิงร่วมสมัย เช่น เพลงร่วมสมัยเหลือเพียงชื่อตัวละคร *"ชูชก"* แต่ไม่ได้แสดงแนวคิดสำคัญเรื่อง *"ทาน"*

อาจกล่าวได้ว่าการปรับเปลี่ยนรูปแบบการนำเสนอเรื่องพระเวสสันดรในสื่อทั้ง 5 กลุ่ม ทำให้พระเวสสันดร *"ถูกลดทอน"* ความศักดิ์สิทธิ์ เพื่อให้ดำรงอยู่ได้ในสังคมร่วมสมัย คงมีเพียงสื่อ

จิตรกรรมฝาผนังและภาพที่ยังอนุรักษ์ความศักดิ์สิทธิ์โดยใช้รูปแบบทางศิลปะเป็นการแสดงธรรม การ *"ดัดแปลง"* นี้จึงต้องทำอย่าง *"รู้เท่าถึงการณ์"* เพื่อให้คนร่วมสมัยเห็นคุณค่าของนิทานชาดก ดังสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงแก้ไข *"ของเก่า"* อย่าง *"รู้เท่าถึงการณ์"* ไว้อย่างน่าสนใจ ดังนี้

> ถ้าทำสิ่งใดโดยยึดหลักที่ครูสอนไว้ถ่ายเดียว ไม่คิดผันแปรแก้ไขให้ดีขึ้น นับวันวิชานั้นก็จะเรียวลงตามลำดับ หากคิดผันแปรแก้ไขโดยถูกหลักถูกวิธี ก็มีแต่จะทำให้ดีขึ้น แต่ถ้าไม่ศึกษาให้รู้จริงเสียก่อนแล้ว ไปคิดอ่านดัดแปลงแก้ไขโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ก็มีแต่จะพาให้สิ่งนั้นฉิบหายไปเสีย อนึ่งเหตุการณ์และความนิยมชมชอบของคนย่อมเปลี่ยนไปตามกาลสมัย เราจะดึงความนิยมของคนสมัยใหม่ไปหาของเก่าๆ นั้นยาก เว้นจำจะต้องดึงของเก่าที่ยังมีคุณค่าลงมาหาคนสมัยใหม่ในโอกาสอันควร[1]

การสร้างสรรค์ *"สื่อ"* เวสสันดรชาดกในศิลปวัฒนธรรม จึงเห็นการผลิตซ้ำทางข้อมูลชาดกซึ่งเป็นข้อมูลทางวัฒนธรรมที่มีบทบาทสำคัญในสังคมไทย โดยใช้เหตุการณ์สำคัญ ตัวละครสำคัญ ฉากสำคัญ อันเป็นที่จดจำได้ว่าเป็นเรื่องพระเวสสันดร โดยปรับเปลี่ยนตาม *"เหตุการณ์และความนิยมชมชอบของคน"* ตราบใดที่ยังมีการสร้างสรรค์ชาดกเรื่องนี้ก็จะดำรงอยู่ในสังคมไทย ซึ่งอาจมองว่าเวสสันดรชาดกเป็น *"สินค้า"* อย่างหนึ่งที่ได้รับการผลิตซ้ำด้วยการเปลี่ยนรูปแบบการนำเสนอให้สอดคล้องกับบริบทสังคมร่วมสมัย โดยปรับเปลี่ยนการนำเสนอให้ง่ายขึ้น เช่น การแปรรูปเป็นสื่อสิ่งพิมพ์นิทานสำหรับเด็ก หรือสื่อการท่องเที่ยว ตามรสนิยมของคนในสมัยนั้น การปรับเปลี่ยนของนิทานชาดกแสดงให้เห็นการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมกับความรู้ สะท้อนให้เห็นว่าความรู้ทางพุทธศาสนาไม่ได้จำกัดอยู่ภายใต้ปรากฏการณ์แบบอดีตที่มีผู้ส่งสารคือพระนักเทศน์ หรือวัดเท่านั้น การปรับเปลี่ยนสะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรมที่มีมิติการมองชาดกเชื่อมโยงอดีตกับปัจจุบันเข้าด้วยกัน อันแสดงให้เห็นถึงพลวัตของการใช้นิทานชาดกในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย ความนิยมและความแพร่หลายเรื่องพระเวสสันดรจึงทำให้เห็นสายธารของวรรณคดีพุทธศาสนาเรื่องนี้ที่ยังดำรงอยู่ในสังคมไทย โดยยังคงแสดงแนวคิดสำคัญเรื่อง *"ทาน"*

เวสสันดรชาดกจึงมีความสัมพันธ์กับสังคมไทยในระดับหยั่งรากฝังลึก งานวิจัยเรื่องนี้สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาการสร้างสรรค์เวสสันดรชาดกและบทบาทของเวสสันดรชาดกในสังคมไทยร่วมสมัย และแสดงให้เห็นว่าเวสสันดรชาดกเป็นข้อมูลทางวัฒนธรรมที่ยังคงอยู่คู่กับสังคมไทย

---

[1] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์. (2514). *ชุมนุมบทละครและบทขับร้อง*. หน้า 28.

ข้อเสนอแนะ

ปริญญานิพนธ์เรื่อง **เวสสันดรชาดก : การสร้างสรรค์ “สื่อ” ศิลปวัฒนธรรมและบทบาทในสังคมไทยร่วมสมัย** เป็นการศึกษาการสร้างสรรค์เรื่องพระเวสสันดรในสื่อทางศิลปวัฒนธรรม และบทบาทของสื่อเวสสันดรชาดกที่มีต่อสังคมไทยร่วมสมัย ผู้วิจัยเห็นว่าควรศึกษาการสร้างสรรค์กลุ่มข้อมูลวรรณคดีพุทธศาสนาเรื่องอื่นที่เกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรม

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

กรมการศาสนา. (2514). สุขสูตร. ใน *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 25 พระสุตตันตปิฎก เล่ม 17 ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ ธรรมบท – อุทาน – อิติวุตตก – สุตตนิบาต.* กรุงเทพฯ : หน่วยพิมพ์และจำหน่ายศาสนภัณฑ์ (โรงพิมพ์การศาสนา).

กรมศิลปากร. (2504). *เรื่องพระร่วง เที่ยวเมืองพระร่วง คำอ่านและคำแปลจารึกสุโขทัย สุภาษิตพระร่วง ไตรภูมิพระร่วง ฉบับหอสมุดแห่งชาติ.* กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาคาร,

กรมศิลปากร. (2540). *วรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนต้น.* กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

กรมศิลปากร. (2548). *พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา.* กรุงเทพฯ : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

กรมศิลปากร. (2550). *ประชุมพระราชปุจฉา.* กรุงเทพฯ : คณะรัฐมนตรี และราชกิจจานุเบกษา.

กรมหลวงนรินทรเทวี. (2501). *จดหมายเหตุความทรงจำของหลวงนรินทรเทวี.* พิมพ์พร้อมกับฉบับเพิ่มเติม (พ.ศ. 2310 – 2381) และพระราชวิจารณ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (เฉพาะตอน พ.ศ. 2310 – 2363) พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครสวรรค์ศักดิพินิต โปรดให้พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงทิพยรัตนกิรัฏกุลินี ณ พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 26 ตุลาคม พุทธศักราช 2501. กรุงเทพ ฯ : กรมศิลปากร.

กัลป์ยกร วรกุลลัฏฐานีย์ และพรทิพย์ สัมปัตตะวนิช. (2553). *การโฆษณาเบื้องต้น.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

กาญจนา แก้วเทพ. (2544). ศาสตร์แห่งสื่อและวัฒนธรรมศึกษา. กรุงเทพฯ: เอดิสันเพรสโปรดักส์.

กาญจนา แก้วเทพ. (2545). *เมื่อสื่อสองและสร้างวัฒนธรรม.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : บริษัทโรงพิมพ์ศาลาแดง จำกัด.

กาญจนา แก้วเทพ. (2553). *แนวพินิจใหม่ในสื่อสารศึกษา.* กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์.

กุสุมา รักษมณี. (2549). *การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บริษัท ธรรมสาร จำกัด.

เกริก ยุ้นพันธ์. (2543). *การออกแบบและเขียนภาพประกอบสำหรับเด็ก.* กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.

คัมภีร์สุโพธาลังการ. (2504). กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์.

คลิฟฟอร์ด เกียร์ซ. (2551). *วัฒนธรรมคือความหมาย : ทฤษฎีและวิธีการของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ.* แปลโดย อคิน รพีพัฒน์ . กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

งานประชาสัมพันธ์ สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน. (2555, มีนาคม – เมษายน). เซรามิกผีตาโขน: ปั้นแต่ง "ตัวตนอีสาน" สู่งานสินค้าวัฒนธรรม. *จดหมายข่าวสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*. 1(3): 11 – 12.

จอม บุญตาเพศ ป.. (ม.ป.ป). *มหาอานิสงส์ 108 กัณฑ์ (เพิ่มเติมอีก 24 กัณฑ์)*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลี่ยงเชียง.

จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์. (2552). *สาระสำคัญในงานจิตรกรรมไทยประเพณี*. กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน). พิมพ์เนื่องในงานปาฐกถาศิลป์ พีระศรี ครั้งที่ 14 ประจำปี 2552.

จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์. (2542). โบสถ์ ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคกลาง เล่ม 8*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด.

จูเลียน ฮักซ์ลีย์ ;และคนอื่นๆ. (2552). *วิวัฒนาการแห่งความคิด : ภาคมนุษย์และโลก*. แปลโดย จุฑาทิพย์ อุมะวิชนี. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. (2547). *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3*. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร. (2545). พระมาลัยคำหลวง ใน *วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 3*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

โชติ กัลยาณมิตร. (2548). *พจนานุกรมสถาปัตยกรรมและศิลปะเกี่ยวเนื่อง*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

ฌอง ฌากส์ รูสโซ. (2550). *สัญญาประชาคม หลักแห่งสิทธิทางการเมือง*. แปลโดย วิภาดา กิตติโกวิท. กรุงเทพฯ : ทับหนังสือ.

ฐานิสร์ ชาครัตพงศ์. (2538). ความรู้เรื่องชาดก. ใน *อายุบวร รฦกพระคุณครูในโอกาสเกษียณอายุราชการผู้ช่วยศาสตราจารย์ฐานิสร์ ชาครัตพงศ์ ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*. บรรณาธิการโดยประพจน์ อัศววิรุฬหการ และอนันต์ เหล่าเลิศวรกุล. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).

ดวง มรกต. (2547). เพลงพระเวสสันดร. *พระเวสสันดรชาดก*. (วีดิโอซีดี). กรุงเทพฯ : บริษัท เอ็ม.ดี.เทป จำกัด.

เด่นดาว ศิลปานนท์. (2553). *แกะรอยพระมาลัย*. กรุงเทพฯ : มิวเซียมเพรส.

ไตรภูมิกถา ฉบับถอดความ. (2555). กรุงเทพฯ : บริษัท เอดิสัน เพรส โพรดักส์ จำกัด. กรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่ครั้งที่ 2 พุทธศักราช 2555 ในการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง ไตรภูมิพระร่วง : อิทธิพลต่อวิถีสังคมไทย.

ธนิก เลิศชาญฤทธิ์. (2554). *การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

ธนิต อยู่โพธิ์. (2524). *ตำนานเทศน์มหาชาติ*. กรุงเทพฯ : สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. พิมพ์แจกในงานทอดกฐินพระราชทานของสำนักนายกรัฐมนตรี ณ วัดมหรรณพาราม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร 29 ตุลาคม 2524.

ธิดา สาระยา. (2552). *อารยธรรมไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

น.ณ ปากน้ำ. (2550). *ความงามในศิลปะไทย*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2538). อันเนื่องมาจากมหาชาติเมืองเพชร. ใน *ปากไก่และใบเรือ ว่าด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์ – วรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).

นิธิอร พรอำไพสกุล. (2549). *สุนทรียภาพในอรรถกถาเวสสันตรชาดก*. ปริญญานิพนธ์ ศศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว. (2552). *ศิลปกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับชาดกในพุทธศาสนาระหว่างปี พ.ศ. 2000 – 2400*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (2532). *พระเวสสันดร ชาติที่ 10 บำเพ็ญทานบารมี*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

เนื้ออ่อน ขรัวทองเขียว. (2556). *ความเข้าใจในจิตรกรรมไทยประเพณี*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

บำเพ็ญ ระวิน, ผู้ชำระ. (2542). *ประชุมพงศาวดารฉบับราษฎร์พระอนาคตวงศ์*. นิธิ เอียวศรีวงศ์, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.

เบญจวรรณ ทัดอยู่, (2556, 21 กันยายน). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่ วัดสุวรรณาราม เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ

โบ อมิตตดา. (2555). เพลง ชูชกตลกของฉัน . *อัลบั้ม หนวดมหาเสน่ห์*. กรุงเทพฯ : บริษัท ลูกทุ่งอินเตอร์เน็ต จำกัด.

ป.ส.ศาสตรี. (2550). *อลังการศาสตร์*. กรุงเทพฯ : บริษัท เอดิสัน เพรส โพรดักส์ จำกัด.

ปฐม หงส์สุวรรณ. (2556). “แห่ตาชูชก”: พลวัตและการดำรงอยู่ของตัวละครชาดกในประเพณีพื้นบ้านไทยร่วมสมัย. ใน *นานมาแล้วมีเรื่องเล่า นิทาน ตำนาน ชีวิต*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 269 – 307.

ปรมินท์ จารุวร. (2542). *การสืบทอดทำนองสวดและประเพณีสวดพระมาลัยที่บ้านหนองขาว จังหวัดกาญจนบุรี*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปรมินห์ จารุวร. (2555). *พระบฏ: พลวัตของการใช้งานพุทธศิลป์เรื่องเวสสันดรในชุมชนหนองขาว จังหวัดกาญจนบุรี*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประคอง นิมมานเหมินท์. (2519). *มหาชาติลานนา : การศึกษาในฐานะที่เป็นวรรณคดีท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

ประคอง นิมมานเหมินท์. (2551). *นิทานพื้นบ้านศึกษา*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประพจน์ อัศววิรุฬหการ. (2551). ความเชื่อและศาสนากับสังคมไทย ใน *ประมวลสาระชุดวิชาไทยศึกษา*. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ปฤษณา วงศ์ศิริ. (2554). เพลง แห่พระเวส. *รวมเพลงละครชุดมนต์รักแม่น้ำมูล*. (วีดิโอซีดี). กรุงเทพฯ: บริษัท จ๊ะทิงจา จำกัด จัดจำหน่าย.

ปรีชา ช้างขวัญยืน และสมภาร พรมทา. (2552). *มนุษย์กับศาสนา*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปรียารัตน์ เชาวลิตประพันธ์. (2547). *อนุภาคสมพาสที่ผิดธรรมชาติในนิทานไทย*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปาริสุทธิ์ เลิศคชาธาร. (2550, กรกฎาคม – กันยายน). จิตรกรรมฝีมือช่างพื้นบ้าน บนศาลาการเปรียญวัดบ้านฆ้อง. *วารสารเมืองโบราณ* . 33 (3) :47.

ปิติพร วทาทิยาภรณ์. (2553). *การให้ทานของพระเวสสันดร*. กรุงเทพฯ: พาส พับลิชชิ่ง.

พจนานุกรมบาลี – ไทย ฉบับภูมิพโลภิกขุ. (2547). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ. พิมพ์เพื่อน้อมเกล้าถวายเป็นพระราชกุศลแด่ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในวโรกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 5 รอบ วันที่ 12 สิงหาคม 2535.

พงศทร พินิจวัฒน์. (2548). *ศิลปกรรมท้องถิ่น: กรณีศึกษาหน้ากากผีตาโขน อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย*. สารนิพนธ์ กศ.ม. (ศิลปศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

พระครูวินัยธร มาณพ. (2548). *เล่าความตามแหล่ในมหาเวสสันดรชาดก*. กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2499). *เรื่องวัดสมอราย อันมีนามว่า ราชาธิวาส*. พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย. พิมพ์ถวายเป็นธรรมบรรณการในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกา ณ เมรุ ท้องสนามหลวง 22 เมษายน พ.ศ. 2499.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ [ชำระ – เพิ่มเติม ช่วงที่ 1]*. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2552). *กาลานุกรม พระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ผลิธัมม์.

พระพุทธโฆสเถระ. (2529). *นิทานกถา พระพุทธประวัติตอนต้น*. แปลและเรียบเรียงโดย ธนิต อยู่โพธิ์. เนื่องในมหามงคลสมัยพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาเสมอสมเด็จพระบรมอัยกาธิราช พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช 2529. กรุงเทพฯ : กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

พระมาลัยกลอนสวด. (ม.ป.ป.). กรุงเทพฯ : ชมรมนักเรียนเก่าแอลเอสอี.

พระสมบูรณ์ สุพรรณวัฒนกุล. (2540). *การศึกษาเชิงเปรียบเทียบรายชื่อพืชในมหาเวสสันดรชาดกสำนวนต่างๆ และการใช้เป็นพืชสมุนไพรในศิลาจารึก วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามวรมหาวิหาร*. วิทยานิพนธ์ ภช.ม. (เภสัชเวท). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พิสิทธิ์ กอบบุญ. (2548). *ปุจฉา – วิสัชนา: กลวิธีทางวรรณศิลป์ในวรรณคดีไทยพุทธศาสนา*. วิทยานิพนธ์ อ.ด. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พิสิทธิ์ กอบบุญ, (2554, 30 กรกฎาคม). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พีรดา ทาบทอง. (2552). *เวสสันดรชาดก*. กรุงเทพฯ : บริษัท บีเวล พับลิชชิ่ง จำกัด.

ภรตมุนี. (2541). *นาฏยศาสตร์*. แปลโดย แสง มนวิทูร. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.

ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์. (2539). *วรรณกรรมไทพวน : ความสัมพันธ์กับสังคม*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์. (2554). *ลัทธิพิธีการนับถือเจ้าแม่สองนางกับชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง*. วิทยานิพนธ์ อ.ด. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2524). *พระสูตรและอรรถกถา แปล ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค เล่มที่ 3 ภาคที่ 1.* กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์. พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรีกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2525). *พระสูตร และอรรถกถา แปล อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต เล่มที่ 1 ภาคที่ 1.* กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์. พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2525). *พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท*. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์. พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2542). *พระสูตร และอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 3 ภาคที่ 1.* กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์. พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2543). *พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 3 ภาคที่ 1.* กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์. พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรีกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2543). เวสสันตรชาดก. ใน *พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 4 ภาคที่ 3.* พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย. พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525.

มณตรี มุงคุณ. (2551). *ทานบารมี*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม.(ศิลปไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

มณี พยอมยงค์. (2519). *การวิเคราะห์และเปรียบเทียบมหาชาติฉบับภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคใต้*. ปริญญานิพนธ์ กศ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์. (2547). *มณีปิ่นนิพนธ์ : รวมบทความด้านภาษา วรรณคดี และวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มิลินทปัญหา. (2549). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาคาร.

ยศ สันตสมบัติ. (2544). *มนุษย์กับวัฒนธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ยศ สันตสมบัติ. (2550). *ฟรอยด์และพัฒนาการของจิตวิเคราะห์ : จากความฝันสู่ทฤษฎีสังคม*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ยิปซี ศรีสาคร. (2554). เพลง สี่กษัตริย์เดินดง. *สีกาสั่งนาค*. (วีดิโอซีดี). กรุงเทพฯ: บริษัท โฟร์เอส (ไทยแลนด์) จำกัด.

ราจีฟ เมโรทรา. (2548). *จิตแห่งครู*. แปลโดย ทาคินี และลัดดา วิวัฒน์สุระเวช. กรุงเทพฯ : ศยาม.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2544). *พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยสุโขทัย ไตรภูมิกถา*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2550). *พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรม*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

ลัลลนา ศิริเจริญ. (2517). *การศึกษาคุณค่าของชาดกเพื่อใช้ในการสอนวรรณคดีไทย*. วิทยานิพนธ์ ค.ม. (มัธยมศึกษา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ว.วชิรเมธี. (2554). *พระเวสสันดร พระชาติแห่งการให้*. กรุงเทพฯ: แปลน ฟอร์ คิดส์.

(ศิลปไทย). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.

วชิราภรณ์ พฤกษ์สุกาญจน์. (2543). *ลักษณะเด่นทางวรรณศิลป์ในร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วัดราชาธิวาส. (2556, 5 มิถุนายน). M2F.

วัชราภรณ์ ดิษฐ์ป้าน. (2546). *แบบเรื่องนิทานสังข์ทอง : การแพร่กระจายและความหลากหลาย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิชัย นุ่นพันธ์. (2534). *จินตนาการภาพสะท้อนเวสสันดรชาดก*. ศิลปนิพนธ์ปริญญา ศป.บ.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (2539). *จิตรกรรมไทย*. กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา.

วิกกิพีเดีย. (2550). เหม เวชกร. สืบค้นเมื่อ 19 มกราคม 2557, จาก http://th.wikipedia.org/wiki/

วิสิทธิศักดิ์ สัตพันธ์. (2549). *การศึกษาเปรียบเทียบมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์ชูชก ฉบับภาคอีสานและฉบับภาษาเขมร*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (จารึกภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

เวสสันดรชาดก. (2524). กรุงเทพฯ: อำนวยสาส์น.

ไวพจน์ เพชรสุพรรณ. (2552). *เพลง ชูชกกัณหาชาลี. ชุด มันมากับความแค้น*. (ซีดี). กรุงเทพฯ: บริษัท กรุงไทยออดิโอ จำกัด.

ศานติ ภักดีคำ. (2550, กรกฎาคม – กันยายน). จิตรกรรมวรรณคดีไทยในพระอุโบสถวัดราชบุรณะ . *วารสารเมืองโบราณ* . 33 (3) : 78 – 92.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2554). *พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2556). *พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน.* กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

ศักดิ์ศรี แย้มนัดดา. (2543). *วรรณคดีพุทธศาสนาพากย์ไทย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศักดิ์ศรี แย้มนัดดา. (2553). สำนวนไทยที่มาจากวรรณคดี. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศิราพร ฐิตะฐาน. (2522). *รามเกียรติ์ : การศึกษาในแง่การแพร่กระจายของนิทาน*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศิราพร ฐิตะฐาน. (2523). *ทฤษฎีการแพร่กระจายของนิทาน.* กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ศิราพร ณ ถลาง. (2552). *ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศิริพร เศรษฐพฤทธิ์. (2551). *ลักษณะเด่นของมหาชาติกลอนเทศน์สำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน)*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศิริวรรณ เวชวิทย์. (2553). *การเขียนภาพประกอบ.* กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.

ศรีศักร วัลลิโภดมและคณะ. (2550). *ผีกับพุทธ ศาสนาและความเชื่อในสังคมด่านซ้ายดุลยภาพทางจิตวิญญาณของชาวบ้านในลุ่มน้ำหมัน.* กรุงเทพ: มูลนิธิเล็ก – ประไพ วิริยะพันธุ์.

สน สีมาตรัง. (2546). ช้างเผือก : สัญลักษณ์ฝนในสังคมเกษตร ใน *เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการเนื่องในวโรกาสเฉลิมฉลองสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเจริญพระชนมายุครบ 48 พรรษา เรื่องวารีวิถีไทย*. สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันพุธที่ 26 มีนาคม 2546 ณ ห้องประชุม 105 อาคารมหาจุฬาลงกรณ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมชาติ มณีโชติ. (2529). *จิตรกรรมไทย.* กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

สมหมาย เปรมจิตต์. (2544). *มหาเวสสันดรชาดก วิเคราะห์ทางสังคมและวัฒนธรรม*. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง.

สมบัติ จันทรวงศ์. (2547). “มหาชาติคำหลวง : ความหมายทางการเมือง”. ใน *บทพิจารณ์ว่าด้วยวรรณกรรมการเมืองและประวัติศาสตร์.* กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2477). *อธิบายเรื่องสำเภาวัดยานนาวา.* พระนคร : โรงพิมพ์จิตร์วัฒนา. พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพคุณแม่คร้าม ช่วงโสม ผู้มารดา วันที่ 15 เมษายน พ.ศ.2477.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์. (2514). *ชุมนุมบทละครและบทขับร้อง*. พระนคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวพร.

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. (2543). *ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย. หน้า 130-131. วัดบวรนิเวศวิหาร วัดญาณสังวราราม ในพระบรมราชูปถัมภ์ มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ จัดพิมพ์ถวายเนื่องในมหามงคลวโรกาสฉลองพระชนมายุ 36 พรรษา สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี 2 เมษายน พุทธศักราช 2534.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. (2551). *พระปฐมสมโพธิ*. กรุงเทพฯ : บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ. (2545). *แนวคิดเรื่องปัญญาในอรรถกถาชาดก*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (วรรณคดีและวรรณคดีเปรียบเทียบ). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สังคีติยวงศ์. (2544). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์.

สายวรุณ น้อยนิมิตร. (2542). *อรรถกถาชาดก : การศึกษาในฐานะวรรณคดีคำสอนของไทยและความสัมพันธ์กับวรรณคดีคำสอนเรื่องอื่น*. วิทยานิพนธ์ อ.ด. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุกัญญา สุจฉายา. (2548). การศึกษาบทบาทหน้าที่ของคติชน. ใน *พิธีกรรม ตำนาน นิทาน เพลง*. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการคณะอักษรศาสตร์.

สุกัญญา สุจฉายา. (2555). *วรรณคดีนิทานไทย*. กรุงเทพฯ: บริษัท คอมเมอร์เชียลเวิร์ล มีเดีย จำกัด.

สุปาณี พัดทอง. (2552). *"เรือ" ในวรรณคดีนิราศ: มโนทัศน์กับการสร้างวรรณศิลป์*. วิทยานิพนธ์ อ.ด. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุภฤกษ์ บุญทอง. (2554). *นิทานธรรมะก่อนนอน เวสสันดรชาดก*. ปทุมธานี: สกายบุ๊คส์.

สุภัค มหาวรากร. (2547). *รายงานการวิจัยเรื่อง การแปรรูปวรรณกรรมเรื่องสังข์ทอง*. กรุงเทพฯ : ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

สุภัค มหาวรากร. (2552). *ความเปรียบเกี่ยวกับน้ำกับมรรคาสู่นิพพานในอรรถกถาชาดก*. วิทยานิพนธ์ อ.ด. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุภัค มหาวรากร. (2555). *วรรณคดีเกี่ยวกับพุทธศาสนา*. (เอกสารประกอบการสอน). กรุงเทพฯ : ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก.

สุภัค มหาวรากร. (2556, กุมภาพันธ์ – กรกฎาคม). นาฏยลีลาพระมหาชนก: การสร้างสรรค์รูปแบบการนำเสนอชาดกในสังคมไทย. *วารสารไทยศึกษา*. 9 (1): 139 – 163.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2526). *ประวัติวรรณคดีในอินเดียและลังกา*. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2533). *วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. จัดพิมพ์โดยเงินทุนจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเฉลิมฉลองสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2542). เทศน์มหาชาติ : ประเพณี ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคกลาง เล่ม 6*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด.

สุมาลี เอกชนนิยม. (2548). *ฮูบแต้มในสิมอีสาน งานศิลป์สองฝั่งโขง*. กรุงเทพฯ : มติชน.

สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา. (2539). *น้ำ บ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ : สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์.

สุรชัย จงจิตงาม. (2551, กรกฎาคม – กันยายน). พระบฏวัดนาคตหลวง : การค้นพบใหม่ของจิตรกรรมล้านนา. *วารสารเมืองโบราณ*. 34 (3) : 1-6.

สุรชัย จงจิตงาม. (2551, กรกฎาคม – กันยายน). ข้ามห้วงมหาสมุทรกับขรัวอินโข่ง : เมื่อชนชั้นนำสยามใช้วิทยาศาสตร์เป็นเครื่องมือในการหยั่งรู้ความจริงของพุทธศาสนา. *วารสารเมืองโบราณ*. 34 (3) : 44 – 70.

สุรพล สมบัติเจริญ. (2551). เพลงชูชกสองกุมาร. *ราชาเพลงลูกทุ่ง 5*. (ซีดี). กรุงเทพฯ: บริษัท แม่ไม้เพลงไทย (บางกอกคาสเสท) จำกัด.

สุรัสวดี อิฐรัตน์. (2545). มหาเวสสันดรชาดก : มิติทางจิตรกรรมและประติมากรรม. *วารสารมนุษยศาสตร์ปริทรรศน์*. 24 (2) : 59 -72.

สุวนีย์ ชวนสนิท. (2519). *วิเคราะห์ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกทางวัฒนธรรมไทย*. วิทยานิพนธ์อ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุวรรณา สถาอานันท์. (2541). “มัทรี : พระโพธิสัตว์สตรี?” ใน *เพศภาวะ : การท้าทายร่าง การค้นหาตัวตน*. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).

สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร. (2542). ฟุเฮย – เซ้ยหมุ่ย : ตำนานกำเนิดมนุษย์ของชาวเย้า. ใน *คติชนกับคนไทย – ไท รวมบทความทางด้านคติชนวิทยาในบริบททางสังคม*. บรรณาธิการโดย ศิราพร ณ ถลาง และสุกัญญา ภัทราชัย. กรุงเทพฯ : โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 78 – 96.

แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. (2532). *คติความเชื่อเรื่องมหาชาติชาดก: การเปลี่ยนแปลงและการสืบเนื่องสะท้อนจากภาพจิตรกรรมฝาผนัง กรณีศึกษาเฉพาะภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดสุวรรณาราม คลองบางกอกน้อย.* วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (มานุษยวิทยา). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

เสมอชัย พูลสุวรรณ. (2544). "เรือนร่าง" ในงานจิตรกรรมไทยประเพณี. ใน *วิทยาศาสตร์กับความจริงในวัฒนธรรมไทย.* กรุงเทพฯ: คบไฟ.

อรรถพล มุ่งประเสริฐ. (2550). *จิตรกรรมที่ได้รับแรงบันดาลใจจากพุทธศาสนา.* วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ศิลปไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

อภิลักษณ์ เกษมผลกูล. (2549). *พระมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี 4 ภาค.* บรรณาธิการโดย อภิลักษณ์ เกษมผลกูล. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. บรรณรฎกเนื่องในงาน *"มหิดลวันแม่"* เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในมงคลวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 12 สิงหาคม 2549.

อภิลักษณ์ เกษมผลกูล. (2552). *ตำนานพระศรีอาริย์ในสังคมไทย : การสร้างสรรค์และบทบาท.* วิทยานิพนธ์ อ.ด. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อภิลักษณ์ เกษมผลกูล. (2555). *"บักหำแมน" แฟน "อีหล่าเกิร์ล": ผลิตภัณฑ์การ์ตูนกับคติชนอีสานและความทันสมัยในมิติเศรษฐกิจสร้างสรรค์.* (เอกสารประกอบการประชุมวิชาการระดับชาติ). การนำเสนอความก้าวหน้าชุดโครงการวิจัยเมธีอาวุโส สกว. ครั้งที่ 1 เรื่อง "คติชนสร้างสรรค์: พลวัตและการนำคติชนไปใช้ในสังคมไทยร่วมสมัย" วันที่ 1 – 2 พฤศจิกายน 2555 ณ อาคารมหาจักรีสิรินธร คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล. (2552). *ทานและทานบารมี : ความสำคัญที่มีต่อการรังสรรค์วรรณคดีไทยพุทธศาสนา.* วิทยานิพนธ์ อ.ด. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อารี สุทธิพันธุ์. (2532). *ทัศนศิลป์และความงาม.* กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ.

อุทัยรัตน์ เกิดสุวรรณ. (2555). เพลงแหล่มัทรี. *สมบัติไทย.* (วีดิโอซีดี). กรุงเทพฯ: บริษัท อีกแล้วครับท่าน จำกัด.

อู่ทอง ประศาสน์วินิจฉัย. (2548). *ท่องทศชาติผ่านจิตรกรรม : ภู จ นา วิ เว เล่มที่ 2.* กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพฯ.

อู่ทอง ประศาสน์วินิจฉัย. (2551). *ซ่อนไว้ในสิม : ก-อ ในชีวิตอีสาน.* กรุงเทพฯ : ฟุลสต๊อป.

เอื้อนทิพย์ พีระเสถียร. (2529). *การศึกษาวิเคราะห์แบบเรื่องและอนุภาคในปัญญาสชาดก.* วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ภาษาไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Alan Dundes. Editor. (1965). *The study of folklore*. Englewood Cliffs, N.J. : Perntice – Hall, Inc.

I.V.Braginsky. (2001). *The Comparative Study of Traditional Asian Literatures From Reflective Traditionalism to Neo – Traditionalism*. British : Curzon Press.

K.R.Norman. (1983). *Pāli Literature Including The Canonical Literature in Prakrit and Sanskrit of all The Hīnayāna Schools of Buddhism*. Wiesbanden : Otto Harrassowitz.

Malalasekera, G.R. (1974). *Dictionary of Pāli Proper Names. Vol I*. London: The Pali Text Society.

Malalasekera, G.R. (1974). *Dictionary of Pāli Proper Names. Vol II*. London: The Pali Text Society.

Stith Thompson. (1951). Universality of the Folktale. In *The Folktale*. New York: The Dryden Press.

Stith Thompson. (1958). *Motif – Index of Folk literature vol VI*. Bloominton, Indiana : Indiana University Press.

Stith Thompson. (1960). *Motif – Index of Folk Literature Volume Six*. Bloominton, Indiana : Indiana University Press.

Winternitz, M. (1977). *A History of Indian Literature Vol.II*. Oriental Books Reprint Corporation : New Delhi.

สัมภาษณ์

กานต์นที เข็มทอง. (2555, 30 สิงหาคม). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล ที่วัดยานนาวา กรุงเทพฯ.

ชวนพิศ อิฐรัตน์. (2554, 24 สิงหาคม). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ณัฐปภัสร์ ชาญนนทวัฒน์, (2555, 11 กันยายน). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

น้ำฝน มาดี, (2554, 21 สิงหาคม). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่ พระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพฯ.

พระครูวินัยธรมาณพ, (2554, 24 มกราคม). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

พระมหาสุวัฒน์ ปญฺญาวชิโร เลขานุการ ศพอ.วัดสุวรรณาราม, (2556, 21 กันยายน). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่ วัดสุวรรณาราม เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ.

พระมหาวีรพล วีรญาโณ, (2555, 30 สิงหาคม). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่วัดยานนาวา กรุงเทพฯ

พรลภัส ธนศรีพนิชชัย, (2555, 11 กันยายน). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

พุทธกร ถาวรสุสิน, (2555, 11 กันยายน). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

พิบูลย์ มังกร, (2557, 11 มีนาคม). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ทางจดหมายอิเล็กทรอนิกส์.

รุจิลดา ศิริเมตตานนท์, (2556 , 21 กันยายน). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่ วัดสุวรรณาราม เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ

ลักขณา ไวยเนตร, (2557, 6 มกราคม). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

วรรณิดา มั่นหมาย, (2556, 21 กันยายน). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่ วัดสุวรรณาราม เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ

วิรุณ ตั้งเจริญ, (2556, 2 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่ คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ศิรประภา สันตะวงศ์, (2555, 11 กันยายน). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

สุภัค มหาวรากร. (2554, 28 สิงหาคม). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

สุภัค มหาวรากร, (2555, 4 กันยายน). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

เสมอชัย พูลสุวรรณ, (2557, 28 มกราคม). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ทางจดหมายอิเล็กทรอนิกส์.

แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, (2555, 28 กันยายน). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ.

แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย, (2555, 30 สิงหาคม). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล ที่ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ.

พนิดา ประสงค์ธรรม, (2557, 6 มกราคม). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

อภิสิทธิ์ แก้วประเสริฐ, (2557, 6 มกราคม). สัมภาษณ์โดย นิธิอร พรอำไพสกุล, ที่ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ ชื่อสกุล	นางสาวนิธิอร พรอำไพสกุล
วันเดือนปีเกิด	25 กันยายน 2523
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	2080/120 ซ.แบริ่ง ถ. สุขุมวิท 107
	ต. สำโรงเหนือ อ. เมือง จ. สมุทรปราการ 10270

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2542	มัธยมศึกษาตอนปลาย
	จาก โรงเรียนเซนต์โยเซฟ บางนา
พ.ศ. 2546	การศึกษาบัณฑิต (ภาษาไทย)
	จาก มหาวิทยาลัยบูรพา
พ.ศ. 2549	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ภาษาไทย)
	จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
พ.ศ. 2557	ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต (ศิลปวัฒนธรรมวิจัย)
	จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ